Gapapaiwa New Testament

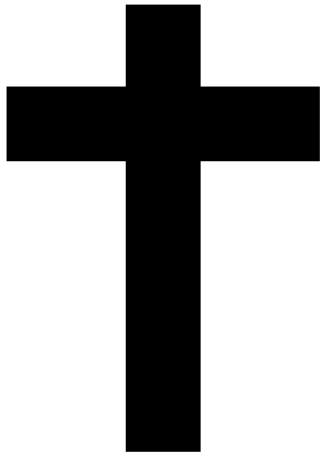

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New Guinea

Gapapaiwa New Testament

The New Testament in the Gapapaiwa Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen long tokples Gapapaiwa long Niugini

copyright © 2009-2018 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Gapapaiwa

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

- You include the above copyright and source information.
- You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2022-11-07

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 11 Nov 2022
02820c89-25a2-533d-9e19-9a2d0e178860

Contents

Matiu 1
Mak 66
Luk 106
Jon 172
Aposol 219
Rome 279
1 Korint 309
2 Korint 336
Gareisiya 354
Epesas 365
Pilipai 375
Kolosei 382
1 Tesalonika 390
2 Tesalonika 396
1 Timoti 400
2 Timoti 408
Taitos 414
Pirimon 418
Hibru 420
Jemes 444
1 Pita 451
2 Pita 460
1 Jon 466
2 Jon 474
3 Jon 476
Jud 478
Revelation 481

Yesu Keriso Varana Biibiina
Matiu
Igirumi
(Matthew)
Vonaviakova

Weni bukana na Yesu kana kivina Matiu igirumi ma kamonai Yesu varana biibiina idebei. Giruma katamana kamonai God ina vonakiiyapa bagibagina iterei ina wawaya kurisi da mara sago ina Vivinevine Wawayina ina vonatawei kurisi. Matiu evonavoneta da wawayina inekiibau, tuna kata Viviyawa, kana vava Yesu.

Yesu na Jiu damsi kamosiyai itupuwa ma imagura ma weni varana biibiina na ke ti damsi kava kubiisi, ma bade tota kudubita dobuwai tamakamakai na kubiita.

Weni bukana kamonai Matiu ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 da ku 2:23 Yesu ina kaekiki mau i giu ma ikikava Yesu itupuwa.

Sapta 3:1-12 Jon Babataito ina biga.

Sapta 3:13 da ku 4:11 Yesu ibabataito ma muriyai ruyagha ipanani.

Sapta 4:12 da ku 18:35 Yesu ina baba kamonai idimadima, ivivi beyebeyena, ma wawaya ivivi yawasisi.

Sapta 19:1 da ku 20:34 Yesu ibaba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 21:1 da ku 27:66 Yesu ku Jerusalem inekiibau ma mara miikovimaruwa kamonai bera ghamaghamasi iberai ma damonai korosiyai irabobo.

Sapta 28:1-20 Yesu rabobowai ivomiiri ma kana kivikivina kurisi ivi debe meyei da yawayawana.

Weni bukana kamonai takitai da Yesu na vibeyebeyena wawayina ghamana. Rewapana gwabinai da God ina vonaviyoyovana iyamna vaghata idebei. Ma ina vibeyebeyena kamonai God ina vikiivavona isisiyei.

Weni bukana kamonai na Matiu nota ghamaghamasi miikovi irereghi da kamonai Yesu ina vibeyebeyena isisiyei. Nani notasi na weni.

1 Wawaya God ina vikiivavona kamonai na ikikava ina makai. Weni vibeyebeyena kana vava “Dima koya baranai.” Sapta 5 da ku 7

2 Aposols ivi 12 i biga avai. Sapta 10

3 God ina vikiivavona miibiisi. Sapta 13

4 Wawaya Yesu ina kivini na aviyavisina ina berai. Sapta 18

5 Mara damona ma ikikava God ina vikiivavona ina nekiibau. Sapta 24 da ku 25

Yesu ina kaekiki mau.
(Luk 3:23-38)

1 Kimta ma kimta kamonai na Yesu Keriso* ina kaekiki mau kii vava girumina na weni. Yesu na Kiivavo David tupurereghina, ma David na Abraham tupurereghina.

2 Abraham natuna na Aisiki,
ma Aisiki natuna na Jeikap,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ma Jeikap natunatuna na Juda titina yoghoyogho yavata,
3 Ma Juda natunatuna na Peres ma Zera, ma i maduwa na Tama,
ma Peres natuna na Hesron,
ma Hesron natuna na Ram.
4 Ma Ram natuna na Aminadab,
ma Aminadab natuna na Nason,
ma Nason natuna na Samon,
5 ma Samon kawana na Reiyab ma natusi na Bowas,
ma Bowas kawana na Ruti ma natusi na Obedi,
ma Obedi natuna na Jesi,
6 ma Jesi natuna na Kiivavo David.
Ma David na Uraya kwapurina iravaghi ma ivi tuwa da natusi na Soromon,
7 ma Soromon natuna na Reyobowam,
ma Reyobowam natuna na Abiya,
ma Abiya natuna na Asa,
8 ma Asa natuna na Jospat,
ma Jospat natuna na Jeyoram,
ma Jeyoram natuna na Usaya,
9 ma Usaya natuna na Jotam,
ma Jotam natuna na Ahas,
ma Ahas natuna na Hesekaya,
10 ma Hesekaya natuna na Manase,
ma Manase natuna na Amon,
ma Amon natuna na Josaya,
11 ma Josaya natunatuna na Jekonaya titina yoghoyogho yavata. Nani maranai Babilon damsi ipisi ma Israel damsi ipatumisi ma irutinisi ku Babilon da kubiisi ita biga.†
12 Nani dobunai Jekonaya natuna Seletiyel itupuwa,
ma Seletiyel natuna na Zerubabel,
13 ma Zerubabel natuna na Abiudi,
ma Abiudi natuna na Eliyakim,
ma Eliyakim natuna na Aso,
14 ma Aso natuna na Zadok,
ma Zadok natuna na Akim,
ma Akim natuna na Eriyudi,
15 ma Eriyudi natuna na Eriyesa,
ma Eriyesa natuna na Matan,
ma Matan natuna na Jeikap,
16 ma Jeikap natuna na Josepa.
Ma Josepa kawana Meri ivi tuwa da Yesu, ma tuna na God ina Vivinevine Wawayina.
17 Abraham ina kimtiyai da David ina ku kimta nani kamonai na kimta ivi 14. Ma bade David ina kimtiyai da Jekonaya ina ku kimta (ti damsi na irutinisi ku Babilon) na nani kamonai kimta ivi 14. Ma bade Babilon murinai da Keriso ina ku mara nani kamonai na kimta ivi 14.

Yesu Keriso itupuwa.
(Luk 2:1-7)

† **1:11:** Israel damsi Babilon kamonai imakai da madegha 70 ikovi ma muriyai ivovira ku Israel. 2Kgs 24:14-15; 2Chr 36:10; Jer 27:20

18 Yesu Keriso na weni nakanani itupuwa. Ina maduwa Meri na Josepa
kana vopapara. Muriyai da ita ravaghi na Meri damina iviiya da Kanuma
Vovokaravina ina rewapanai iropeya.* 19 Ma Josepa na tomowa manin-
ina, tuna kubiine maranai akova iviiya da Meri na roperopeyina, nota
iviiya da gavugavunai ita voterei. Ma ke wawaya matasiyai ita berai da
Meri iti avaberowei. 20 Nakanani nuwanuwana ivivi tetei ma ina matu
kamonai Bada ina aneya kurina inekiibau. Ivona bo, "Josepa, tam
David tupurereghina, Meri kuna ravaghi da kawam. Ke kuna yabumana,
iyamna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iropeya. 21 Meri ini tuwa
da natuna tomowa ma kuni vavei Yesu,‡* iyamna ina wawaya i berabero
kamonai ini yawasisi."
22 Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara
katamaninai God peroveta Aisaya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na
itupuwa. Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo, 23 "Kovi yana,
wiwike gubugubu na ke meyani tomowa damina ita viiya, ma kegha
da ina ropeya da natuna tomowa ini tuwei. Ini vavei Imanuweru." Nani
vavana iyamna, "God gwabitiyai emakamakai."*
24 Vaghina ma, Josepa irumataka ma aviyavisina aneya ivonavonei na
peyarina iberai. Meri irutini 25 da yavata imakamakai. Nani kamonai
Josepa, Meri damina ke ita viiya, ikoyakoyaghi da iti tuwa. Ma ivi tuwa da
natuna tomowa ma Josepa tomowa kikei ivi vavei Yesu.*

2

Numataya maramatanai ipisi.

1 Yesu Beteliyem kwanatunai itupuwa, tuna na Judiya dobunai ma
nani maranai na Herodi ivivi kiivavo. Nani murinai nuwagiura wawayisi
maramatanai ipisi ku Jerusalem 2 ma ivivi tarakiiyana bo, "Jiu damsi i
kiivavo wekarakava itupuwa na imapatana? Ina tupuwa matakirina na
gwamegwame maramatanai kakitai ma kapisi da kata vokavakavari."
3 Ma Kiivavo Herodi weni sisiyina ivi yanei ma nuwanuwana ikarai,
ma ke tuna kava, Jerusalem kamonai wawaya peyarisi yavata. 4 Ma
Herodi taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi ikwaturiyariyesi ma ivi tarakiiyanesi bo, "God ina Vivinevine
Wawayina na meni dobunai ita tupuwa?"
5 Ivonapotei bo, "Beteliyem kwanatunai, Judiya dobunai. Peroveta
sago weni nakanani igiruma,
6 'Ma tami Beteliyem dami, Juda dobunai,
Ke kona tereoruwe meyemi.
Judiya dobunai na kwanatu ipeyari ma kamosiyai kami vava
irakata,
iyamna kamomiyai kiivavo sago ina kiibau
da aku wawaya Israel damsi ini nowesi.' "*
7 Vaghina ma Herodi maramatana wawayisi gavunai ikwaturiyariyesi
ma gwabisiyai akova iviiya da avi maranai gwamegwamena inekiibau.
8 Ma ivonatawesi ku Beteliyem ma ivonesi bo, "Konae, ma wawaya kikei
koekwa bubuni. Kona panani na kovovira da kona vonavereku. Ma taku
bade ana nae da ana vokavakavari."

---

* **1:18:** Luk 1:27 ‡ **1:21:** Hibru gamosiyai Yesu kana vava iyamna na 'Bada ini yawasita.'
* **1:21:** Luk 1:31 * **1:23:** Isa 7:14 * **1:25:** Luk 2:21 * **2:6:** Mic 5:2

9 Herodi ina sisiya ivi yanei ikovi ma maramatana damsi ivomiiri. Nani gwamegwamena maramatanai ikitai na ivi nowesi da meni dobunai wawaya kikei imakamakai na tepanai ivi kiimiiriyei. 10 Ikitai ma nuwanuwasi ibiibii kirakai. 11 Ma nani ku numana irui na wawaya kikei ina maduwa yavata ikitisi. Ma ivi tuwaporeruruwana, ma wawaya kikei ivokavakavari. Ma i kutu ivi votaweyana da kamonai gold, frankinsens ma meya iyuna da wawaya kikei isuwarei. 12 Ma i matu kamonai God ivonesi da ke ita vovira Herodi kurina, tuna kubiine keta bogiiyai iviiya da ivovira i ku dobu.

Josepa da Meri iverau ku Egypt.

13 Maramatana wawayisi inae ma muriyai Josepa ina matu kamonai Bada ina aneya ivonei bo, "Kevomiiri, wawaya kikei ma ina maduwa yavata kona nae ku Egypt dobuna, iyamna Herodi wawaya kikei inekwai da ina kiivunui. Nani dobunai kona makai ma kara ana vonemi da kona vovira."

14 Vaghina ma, Josepa wawaya kikei ina maduwa yavata irutinisi, didibarai ivomiiri ku Egypt 15 da nani dobunai imakamakai da Herodi irabobo. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroveta Hoseya kurina ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa. Hoseya igiruma da God ivona bo, "Natuku ana kwatui da Egypt ina kiibutawei."*

16 Herodi damina iviiya da maramatana wawayisi ivi beroberowei na nuwanuwana ipughu. Ma i sisiya inotapanani da avi maranai gwamegwame matakirina inekiibau. Tuna kubiine sisiya bagibaginai seri damsi ivonatawesi ku Beteliyem ma bade ku meyagai gisigisi Beteliyem ririnai da kamosiyai tomotomowa gisigisi kii madegha ruwa ma gaburinai iti kiivunuwana. Vaghina ma berana iberai.

17 Ma aviyavisina peroveta Jerimaya ivi sisiyei na itupuwa. Igiruma bo,
18 "Rama dobunai tutou ighae.
Risera natunatuna kubiisi etutou ma esiyasiyapa.
Wawaya itinavurei ma ivi kayokayo kavai,
iyamna natunatuna irabobo yavu."* *

Egypt dobunai ivovira.

19 Kiivavo Herodi irabobo ma murinai na Egypt kamonai Bada ina aneya matuwai inekiibau Josepa kurina. 20 Ma ivona bo, "Kevomiiri, wawaya kikei ina maduwa yavata kuna rutinisi kona vovira ku Israel dobuna, iyamna nani damsi wawaya kikei ita kiivunui na irukwa yavu."
21 Vaghina ma Josepa ivomiiri ma wawaya kikei ina maduwa yavata irutinisi ma ivovira ku Israel.

22 Ma ivi yanei da Akereyosi ivivi kiivavo Judiya kamonai, tuna ina mamai Herodi kana gawara iviiya. Tuna kubiine iyabumana ma ke ita kayokayowei da Judiya kamonai ita makai. Ma matuwai God ivonaverei da ita nae ku Gariri dobuna. 23 Tuna kubiine inae da Nasaret kwanatunai imakai. Weni berasi peyarina ivi debei da aviyavisina rorova mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa, ivona bo, "Wawaya ina vona da tuna Nasaret tomowa."*

---

* **2:15:** Hos 11:1 * **2:18:** Jer 31:15 * **2:18:** Jeikap kana vava sago na Israel ma kawana na Risera. Tuna kubiine weni sisiyina ivi debei da wivine Israel kamonai i pepeya raborabobosi itutuwesi. * **2:23:** Mak 1:24; Luk 2:39; Jon 1:45

3

Jon Babataito idima.
(Mak 1:1-8; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Nani marasiyai Jon Babataito inae ku Judiya ma warere kamonai
dima ivi karei. 2 Ma ivonavona bo, "Ami bera beroberosi kovinimayei
ma komiirikupukuputei, iyamna wekarakava na God ina vikiivavona
enenekiibau."* 3 Peroveta Aisaya ina giruma kamonai Jon ivi sisiyei.
Ivona bo,
"Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
'Bada ina keta kovovunaghi,
Keta maninina koberai ma ina pisi.' "*
4 Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma kana boriwaya
na ghamoghamo bekana. Ma kana vavai na madi da manigewa.*
5 Wawaya Jerusalem kamonai ma Judiya dobuna kamonai ma bade
dobu kudubisi Jodan okowina ririnai na peyarisi inae Jon kurina. 6 Ma i
berabero debiiyai ivivi mamatarei ma Jon ibababataitosi Jodan okowina
kamonai.
7 Perisi ma Sadusi damsi ipisi Jon kurina da ita babataito na Jon
ikitisi ma ivonesi bo, "Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God
ina kovogha epipisi na kona veruvuvurei?* 8 Kovonavona da ami be-
rabero komiirikupukuputei na ami yawasa iti mamatara da vonavaghata.
9 Ma ke kona nota meyemi da tami Abraham tupurereghina kubiine na
God ina kovogha kona veruvuvurei. Avonavonemi, God kovokovoghina
da weni wakimisi ina berisi da ini wawaya da ti na Abraham tupur-
ereghina.* 10 Wawaya ere karuwakoyina namada kii kunukunusiyai
emiimiiri ma meni kiina amena ke biibiina na ina taratawei ma ku
keyama karakaratina ina tawei.* 11 Ma taku okowai ababababtait-
omi, tuna ivi matakira da ami berabero komiirikupukuputei. Ma
murikuwai wawaya sago rewapana kirakiina ina nekiibau na taku ke
wawaya kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara uravina
ata rupamatawei. Ma tuna wawayina na Kanuma Vovokaravinai ma
keyama karakaratinai ina babataitomi. 12 Mara sago ini tupavirevireta ma
ina rereghita da biibiita ma beroberota. Biibiisi ina rutinisi ku kununa
ma ina koyagha bubunisi. Ti nakanani ma whiti vavina da wayowa
wawayina ina maghara, numa kweta kamonai ina terei. Ma beroberosi
ti nakanani ma whiti muguna. Wayowa wawayina ina yuna da ina tawei
ku keyama karata makamakii nonowina da ina karai."

Yesu ibabataito.
(Mak 1:9-11; Luk 3:21-22)

13 Ma Yesu Gaririyai ivomiiri ku Jodan okowina da Jon gwabinai
ita babataito. 14 Ma Jon ikayowei da Yesu ina nota ita virai, tuna kubiine
ivona bo, "Taku ke wawaya kiimataniku da ana babataitom. Ma tam na
taku kuta babataitoku."
15 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kegha vaghina, tam kuna babataitoku. Weni
nakanani taberai, iyamna bera maninina ma God ina kayowana." Ma
Jon ivi vaghinei.

---

* **3:2:** Mat 4:17; Mak 1:15 * **3:3:** Isa 40:3 * **3:4:** 2Kgs 1:8 * **3:7:** Mat 12:34, 23:33
* **3:9:** Jon 8:33 * **3:10:** Mat 7:19

16 Yesu ibabataito ma okowai igheghetawei na kunuma itamotate ma
ikita da God ina Kanuma Vovokaravina nakanani ma gabubu iororu
kurina da tepanai itowa. 17 Ma nani kamonai kunumai God gamona
ivona bo, “Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku,
ainuwabiibiiyei.”*

4

Devil, Yesu iruyaghai.
(Mak 1:12-13; Luk 4:1-13)

1 Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu irutini ku warere da Devil
ita pisi da Yesu ita ruyaghai.* 2 Madeghai ma didibarai ivivi siya da mara
40 ikovi ma vitonara ikara kirakiiyei. 3 Ma Devil ipisi ma ivona bo, “Tam
God natuna, bo? Kevona da weni wakimisi ini parawa.”
4 Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana evonavona bo, ‘Wawaya ke
parawa kava tepanai ita makamakai ma God gwabinai vonana ekiikiibau
na tuna tepanai ina makai.’ ”*
5 Nani murinai Devil, Yesu irutini ku Jerusalem, tuna na kwanatu
vovokaravina. Ma ighae ku Taparoro Numana vovona. 6 Ma Devil
ivona bo, “Tam God natuna, bo? Ketawem kunoru. Giruma katamana
evonavona bo,
‘God ina aneya ina vonesi da ina koyagha bubunim,
ma ina vokemim da kaem ke wakima ina takurei.’ ”*
7 Ma Yesu ivonapotei bo, “Giruma katamana bade evonavona bo,
‘Bada God ke kuna rubui.’ ”*
8 Nani murinai Devil, Yesu irutini da ku koya tepana ma dobu kudu-
bina ina mura yavata ivi beyei. 9 Ma Devil ivona bo, “Kuna runomeku ma
kuna vokavakavariku na aviyavisina peyarina kekitakitika na ana verem
da kuni badei.”
10 Ma Yesu ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana! Giruma katamana
evonavona bo,
‘Am Bada God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.’ ”*
11 Ma vaghina, Devil inae. Ma Bada ina aneya viya inekiibau ma Yesu
ikoyagha bubuni.

Yesu ina biga ivi karei.
(Mak 1:14-15; Luk 4:14-15)

12 Yesu sisiya ivi yanei da Jon gabura kamonai na ivovirame ku Gariri
dobuna.* 13 Ma Nasaret kwanatuna ivoterei ma inae da Kapeniyam
kwanatunai imakai. Nani kwanatuna na Gariri tokana baranai, Zebulun
ma Napitali damsi i dobu kamonai.* 14 Nakanani iberai da aviyavisina
peroveta Aisaya igirumi na itupuwa, ivona bo,
15 “Gariri na Zebulun ma Napitali damsi i dobu.
Tuna kikirai, Jodan okowina nevanai,
ma kamonai na kupuna damsi peyarisi imakiiyana.
16 Tuna dobunai wawaya nubakutuva kamonai imakamakai,
ma yasegana ghamana ina kitai.
Iyavo kava rabobo damina eviiviiya ma nubakutuvina kamonai
emakamakai na

* **3:17:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 12:18, 17:5; Mak 1:11; Luk 9:35 * **4:1:** Hib 2:18, 4:15
* **4:4:** Deut 8:3 * **4:6:** Psa 91:11-12 * **4:7:** Deut 6:16 * **4:10:** Deut 6:13 * **4:12:** Mat
14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20 * **4:13:** Jon 2:12

kurisi yasegana ina nekiibau.”*
17 Nani maranai Yesu dima ivi karei, ivonavona bo, “Ami bera ber-
oberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei, iyamna God ina viki-
ivavona enenekiibau kurimi.”*

Yesu kana kivikivina ruwamaruwa ivinesi.
(Mak 1:16-20; Luk 5:1-11)
18 Yesu Gariri tokana kikirinai ibababa ma tomotomowa ruwa ikitisi
iwiwito. Ti i biga na iyana ikonakonisi ma ivivi gimara. Sago na Saimon
(kana vava sago Pita) ma sago na tina kikei Anduru. 19 Ma Yesu ivonesi
bo, “Kopisi, kokiviniku. Ani beyebeyemi da wawaya kona konisi.” 20 Ma
yaghiyaghinai i wito ivoterei ma Yesu ikivini.
21 Inae gisina ma tomotomowa ruwa ikitisi, ti na Zebedi natunatuna
Jemes ma Jon. Waka kamonai i mamai yavata i wito iwuwurapotapotai
ma Yesu ikwatusi 22 na yaghiyaghinai i mamai ma i waka ikuyowei ma
Yesu ikivini.

Yesu gubagubagisi ivi yawasisi.
(Luk 6:17-19)
23 Yesu Gariri dobuna ine yavui ma kiki numasi kamosiyai
ivivi beyebeyena, God ina vikiivavona idimadimei. Ma wawaya kii
gubaga bogii ma bogiiyai na kudubisi ivivi yawasisi.* 24 Varana Siriya
dobuna ine yavui, ma wawaya turaturasi gubagubagisi irutinisi kurina.
Kii gubaga bogii ma bogiiyai. Viya na ininisi ivivi visivisiyana, viya na
paroparorosi, viya na digadigasi ma bade viya kanuma beroberosi
gwabisiyai irunuma. Ma Yesu peyarisi ivi yawasisi. 25 Tuna kubiine
koroto ghamaghamasi ivivi kiidaburana da Yesu ikivikivini. I dobu na
Gariri, Dekapolis,* Jerusalem, Judiya ma bade Jodan okowina nevanai.

5

Yesu ina dima koya baranai.
(Luk 6:20-23)
1 Yesu koroto ghamana ikitisi na ighae ku koya barana ma
ivi kiimakiiyei. Kana kivikivina ipisi kurina 2 ma vibeyebeyena ivi karei.
Ivonesi bo,
3 “Iyavo kava kanuma ina ku nevaneva mitamitasi na God ini biibiinisi
ma ina vikiivavona na rapesiyai.
4 Iyavo kava etutou na God ini biibiinisi
ma ini kayokayosi.*
5 Iyavo kava vovokuwayisi na God ini biibiinisi
ma ti na dobu ini rapenei.*
6 Iyavo kava keta iekwekwa kirakiiyei da God ina kayowana ina kivini na
God ini biibiinisi
ma ini vitesi da ina panani.*
7 Iyavo kava wawaya ikamyuyuwesi na God ini biibiinisi
ma ini kamyuyuwesi.
8 Iyavo kava nuwanuwasi yagharina na God ini biibiinisi
ma mara sago maghighina ina kitai.*

---

* **4:16:** Isa 9:1-2 * **4:17:** Mat 3:2 * **4:23:** Mat 9:35; Mak 1:39 * **4:25:** Dekapolis: Dekapolis Grik gamonai iyamna ‘Kwanatu Imaruwa.’ * **5:4:** Isa 61:2 * **5:5:** Psa 37:11 * **5:6:** Isa 55:1-2 * **5:8:** Psa 24:3-4

9 Iyavo kava wawaya i vikawapata erarayaragha bo wawaya ivitesi da
viruwa evovoterei na God ini biibiinisi
ma ina vonesi da ti na natunatuna.
10 Iyavo kava God evovotekatekei da vitupaketowana damina eviiviiya
na God ini biibiinisi
ma ti na ina vikiivavona na rapesiyai.”*
11 “Tami iyavo kava taku kubiiku wawaya iavaberowemi bo itupaketowanemi bo viberowai iwavumi na God ini biibiinimi.* 12 Kovi nuwabiibii kirakiiyei iyamna kunumai God ini miiya bubunimi. Koakovi da ikikava itupaketowanemi na nakanani peroperoveta mara katamaninai ivivi tupaketowanesi.”*

Yegai ma yasegana miibiisi.
(Mak 9:50; Luk 14:34-35)
13 “Tami na dobu kana yegai. Mikeda yegai damina ina wapa na ikikava taberai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Tuna ibero, wawaya ina tawei ma ini tugudagudai.”
14 “Tami na dobu kana yasegana. Ma kwanatu koya tepanai na yaseganina ke kovokovoghina da ina gavui, wawaya peyarisi ina kitai.* 15 Ke meyani wawaya rampa ina kapuni ma bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Ini rorokei da wawaya kudubisi numa kamonai yasegana ina veresi.* 16 Tuna kubiine bera biibiisi koberai da tuna nakanani ma yasegana gwabimiwai ekarakarata. Wawaya ina kitai ma ami Mamai kunumai ini ghegheni.”*

Yesu vonaviyoyovana ivi sisiyei.
17 “Ke kona notai da apisi da Moses ma peroperoveta i giruma ata kiiviwapawapai. Apisi da aviyavisina igirumi da ita tupuwa na ina tupuwa. 18 Vonavaghata avonavonemi, karako da kunuma ma dobu i ku damona na nani kamonai ke sago avi girumina gisi korekorena God ina vonaviyoyovana kamonai ina wapa. Aviyavisina ivi sisiyei na peyarina ina tupuwa.* 19 Tuna kubiine tam iyai vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagina gisi korekorena kuni kiigiiyei, ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ini kiigiiyei na kam vava inoru kirakai God ina vikiivavona kamonai. Ma tam iyai vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagisi kuna nunura bubuni ma wawaya kuni beyebeyesi da ti yavata ina nunura bubuni na kam vava ina rakata God ina vikiivavona kamonai. 20 Avonavonemi, God kota votekateka kirakiiyei da Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kota ghekuyowesi. Ke kona votekateka na God ina vikiivavona ku kamona ke kona rui.”

Nuwapughu ma kiivunuwa.
(Luk 12:57-59)
21 “Namada kovi yanei da mara katamaninai God ivona bo, ‘Ke kuna kiivunuwa. Meni wawayina kiivunuwa ina berai na tuna wawayina vitupavira ma kovogha ina panani.’* 22 Ma taku avonavonemi da meni wawayina nuwanuwana ipughu varesina kurina na tuna yavata vitupavira ma kovogha ina panani. Ma bade, meni wawayina varesina ina vonatepatepani na babada Sanhidran kamonai ini tupavirei. Ma meni

* **5:10:** 1Pit 3:14 * **5:11:** 1Pit 4:14 * **5:12:** 2Chr 36:16; Apos 7:52 * **5:14:** Jon 8:12, 9:5 * **5:15:** Mak 4:21; Luk 8:16, 11:33 * **5:16:** 1Pit 2:12 * **5:18:** Luk 16:17 * **5:21:** Exod 20:13; Deut 5:17

wawayina nuwanuwana ina pughu kirakai da varesina ina vonei bo, ‘Neghanegham!’ na ina nae ku keyama karata makamakii nonowina. 23 Tuna kubiine, mikeda am suwara God kurina ketereterei ma nani kamonai kuna notapanani da varesim kurina berona kuberai na 24 am suwara na suwara kana kema ririnai keterekuyowei ma kenae da varesim yavata koni vonapoteyana. Muriyai kuna vovira ma kuna suwara God kurina.”

25 “Wawaya ini wavum na kebera tovoni da yaghiyaghinai koni vonapoteyana. Ketiyai kona baba kona nenae vitupavira badana kurina na nani kamonai kovi vonapoteyana. Ke kuna berai na ini damanim vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem da ku gabura ina tawem. 26 Vonavaghata avonavonemi, gabura kamonai kuna makamakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui ma muriyai da kuna kiibau.”

Vipekana wapawapa na berabero.

27 “Namada kovi yanei da Moses igiruma bo, ‘Wawaya ke kawam vaghata na ke yavata koni pekana.’* 28 Ma taku avonavonemi, tam iyai wavine kukitakirorowei na namada nuwanuwam kamonai berabero kuberai. 29 Mikeda matamuwai aviyavisina kuna kitai ina berim da nota berona kuna notai na matam ketupamiitawei ma ketawei. Ibiibai da tupuwim nevanevana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberai na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei.* 30 Ma bade katagheyamuwai berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei ma ketawei, iyamna ibiibai da tupuwim nevanevana kava kuni wapai da berabero kuna voterei. Ma ibero da tupuwim kudubina ina makai ma berabero kuna beraberai na karakava God tupuwim kudubina ku keyama karakaratina ina tawei.”*

Vikiitawetaweyana.
(Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18)

31 “Ma bade igiruma bo, ‘Tomowa kawana ina barei na kana sisiya ina girumi ma ina verei ma muriyai ina vonatawei ina nae.’* 32 Ma taku avonavonemi, meni tomowina kawana ina barei ma ina vonatawei na berabero iberai. Ma mikeda karakava wavinena tomowa sago ina ravaghi na vipekana wapawapa eberaberai, tuna na berabero. Ma ke wavinena kava ma bade kawana wadubona yavata wavuna ina kavari. Ma meni tomowina nani wavinena iravaghi, tuna yavata na berabero eberaberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da wawaya kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da kawana ke iti patutu ma wawaya sago yavata ivi pekana na tuna maranai ini kiitawetaweyana na vaghina.”*

Vonakiiyapa bagibagisi.

33 “Ma bade namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, ‘Am vonakiiyapa bagibagina ke kuni kiigiiyei. Ma aviyavisina kuvonakiiyapa Bada kurina na keberai.’* 34 Ma taku avonavonemi da vonakiiyapa bagibagisi ke kona bera wapawapai. Ke kunuma vavanai

* **5:27:** Exod 20:14; Deut 5:18 * **5:29:** Mat 18:9; Mak 9:47 * **5:30:** Mat 18:8; Mak 9:43 * **5:31:** Deut 24:1-4; Mat 19:7; Mak 10:4 * **5:32:** Mat 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18; 1Kor 7:10-11 * **5:33:** Lev 19:12; Num 30:2; Deut 23:21

konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God ina vikiivavo gawarina.* 35 Ma bade ke dobu vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na God kaena kana kepana. Bo ke Jerusalem vavanai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tuna na Kiivavo God ina kwanatu vovokaravina.* 36 Ke gayamimiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei, iyamna tam ke kovokovoghim kuna berai da uyawim sago kava ina dumai bo ina poini. 37 Am vonakiiyapa kubiine na kevonota bo, 'Vaghina, ana berai.' Bo, 'Kegha, ke ana berai.' Ma sisiya viya am vonakiiyapa ku tepana kuna terei da wawaya ini tumaghanem na sisiyisi Seitan gwabinai ipisi."

Biwa ke kona viiya.
(Luk 6:29-30)

38 "Namada kovi yanei da mara katamaninai Moses igiruma bo, 'Wawaya matam ina tupamiimiini na bade nakanani matana kuna tupamiimiini. Ma bade wawaya okem ina rigei, nakanani bade okena kuna rigei.'* 39 Ma taku avonavonemi da wawaya ina berona ke kuni nevani. Mikeda wawaya nevanevam ina tapini na ketavira da bade nevana ina tapini. 40 Bo mikeda vitupavira kamonai ina panani da berona kuberai wawaya sago kurina na kam kovogha na kam gara sago ina viiya na bade ku tepana kam tarasovo keverei. 41 Mikeda seri wawayina ita darum da ina sawara kuta kavari da mutuba sago kota kenaviviri, kekavari da mutuba ruwa kona kenaviviri. 42 Ma wawaya ini nowi kurim na keverei. Ma wawaya ita vonem bo, 'Kade am sawara kuta vereku ma karakava ata vovirei' na keverei, ke kuna miirikupukuputei."

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.
(Luk 6:27-28, 32-36)

43 "Namada kovi yanei da igiruma bo, 'Turaturami nuwanuwasi koviiya, ma kami ghavighaviya kovi matatonetonesi ma kobaresi.'* 44 Ma taku avonavonemi da kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya, ma iyavo kava itupaketowanemi na kubiisi konipowana. 45 Weni nakanani kona berai na koni debemi da tami God natunatuna vaghata, iyamna tuna madegha ma garewa na ke wawaya biibiisi kava ita vereveresi ma wawaya beroberosi yavata. Ke maninisi kava ita vereveresi ma kawakiikiisi yavata. 46 Wawaya ini nuwaviina kurimi ma koni nevani na God ke ini miiyemi. Teks yuyuna damsi na berabero wawayisi ma kegha da nakanani inuwaviina. 47 Mikeda turaturami kava koni kiikiiwesi na tuna ke bera ghamana. Kupuna damsi bade nakanani eberaberai. 48 Ma tami na kovi wawaya kiimatana da ami Mamai kunumai nakanani."

6

Verena wawaya moyamoyakisi kurisi.

1 "Kokitaruvimi da ami bera kiikiimatanisi ke debiiyai kona berai da wawaya ina kitimi ma ina kawabiibiiyemi. Mikeda nakanani kona berai na ami Mamai God kunumai ke ini miiyemi."*

---

* **5:34:** Jem 5:12; Isa 66:1; Mat 23:22 * **5:35:** Isa 66:1; Psa 48:2 * **5:38:** Exod 21:24; Lev 24:20; Deut 19:21 * **5:43:** Lev 19:18 * **6:1:** Mat 23:5

2 “Maranai kovereverena wawaya moyamoyakisi kurisi na ke mi-
iriruwaruwasi evereverena nakanani kona verena. Ti na tureyai
iyonayona ma evereverena da kiki numasiyai ma ketiyai wawaya
ina kitisi ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, wawaya namada
igheghenisi, tuna kubiine God ke ini miiyesi. 3 Ami verena moyamoyakisi
kurisi na gavugavunai koberai da wawaya ke ina kitimi. Katagheyami
ina vereverena na dugemi ke inakovi. 4 Gavugavunai koverena da ami
Mamai, tuna bera gavugavusi iakova yavui na ini miiyemi.”

Nipowana.
(Luk 11:2-4)

5 “Ma bade ke kona nipowana miiriruwaruwasi nakanani. I kayowana
ghamana da kiki numasiyai bo ketiyai ina nipowana da wawaya ina kitisi
ma ini gheghenisi. Vonavaghata avonavonemi, kii miiya namada iviiya.*
6 Ma nipowana kubiine na korui numa ku tupayaraghina kamona ma
matuketa kogudui. Ami Mamai ke kitakitana na kurina konipowana ma
ini miiyemi, iyamna tuna bera gavugavusi iakova yavui.”
7 “Ma ami nipowana kamonai na ke sisiya sago kava kona terei ma
kona terei ma kona tere meyei kupuna damsi nakanani. Enotanotai da
i nipowana ina guri na i god viviberosi ini yanesi. 8 Ke kona berai da ti
damsi nakanani, iyamna ami Mamai na ami kayowana namada iakovi
ma muriyai koni nowi. 9 Tuna kubiine weni nakanani kona nipowana.
‘Akii Mamai kunuma makamakiim,
Kam vava kavovokaravei.
10 Kainowi da am vikiivavona ina nekiibau.
Am kayowana kunumai etuputupuwa na bade nakanani dobuwai
ita tupuwa.
11 Karako kakii vavai keverekai.
12 Akii bera beroberosi kenotatawei. Bade nakanani wawaya i bera
beroberosi kurikai iberai na kanotatawei.
13 Kevi noravekai da ruyagha ke kana panani.
Ma ketarapaparikai da wawaya bero kirakiina ke ina vowikai.’ ”*
14 “Wawaya berabero ina berai kurimi ma kona notatawei na bade
ami Mamai kunumai ami berabero ina notatawei.* 15 Ma i berabero
ke kona notatawei na bade ami Mamai kunumai ami berabero ke
ina notatawei.”

Visiya.

16 “Kona vivisiya na ke miiriruwaruwasi i bera nakanani kona berai.
I kayowana da ini debei wawaya kurisi da ke ita kamkam ma ke itu-
muma. Tuna kubiine ti na maghighisi kitasi beroberosi. Vonav-
aghata avonavonemi, wawaya namada igheghenisi, tuna kubiine God
ke ini miiyesi. 17 Ma tami kona vivisiya na komonagha bubuna ma
maghighimi kokowai. Ke koni debe meyemi 18 da wawaya inakovimi
da koisiya. Ami Mamai kava inakovi. Tuna ke kitakitana ma bera
gavugavusi iakova yavui ma tuna ini miiyemi.”

Mura dobuwai ma kunumai.
(Luk 12:33-34)

---

* **6:5:** Luk 18:10-14 * **6:13:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 13b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi. ‘Vikiivavona ma rewapana ma kadara rapemuwai, karako ma mara nonowa. Amen.’ * **6:14:** Mak 11:25-26

19 “Dobu ina mura ke kona nuwatani, iyamna ami maghara na
kaniketekete ina kani bo ina ravuwa bo yapiyapi wawayisi numa
ina gavovori da ina yapiya.* 20 Ma God ina kayowana koberai da tuna
nakanani ma ami maghara kunumai koti daburi. Ma kunumai na
kaniketekete, ravuwa, ma yapiyapi kegha. 21 Ami mura imapatana
kovi daburi na nuwanuwami ma ami nota na nani dobunai.”

Tupuwa kana kibe.
(Luk 11:34-36)

22 “Matam na tupuwim kana kibe. Mikeda matam biibiina na
tupuwim kudubina ina biibai ma ere yaseganina. 23 Ma mikeda matam
berona na tupuwim kudubina ina bero ma ere nubakutuvina. Mikeda
tam nubakutuva wawayim ma kenotanotai da yasegana gwabimuwai
emakamakai na kiberoberowe meyem ma am yawasa kamonai na
nubakutuva irakata kirakai.”

God ma dobu ina sawara.
(Luk 16:13, 12:22-31)

24 “Wawaya ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi ina biga. Bada
sago kurina ina biga bubuna ma sago ina vonabarei. Sago nuwanuwana
ina viini ma sago ina barei. Ke kovokovoghina da tami ami babada ruwa,
sago na God ma sago na mane.”

25 “Tuna kubiine avonavonemi da ami yawasa ke koni nuwapoyei
da aviyavisina kona kani bo aviyavisina konumai. Tupuwimi ke
koni nuwapoyei da aviyavisina kona kotei. Ami yawasa kamonai, kam ma
gara na ke bera ghamaghamasi. 26 Kiu kokitisi, ke ita wayowayowa ma ke
ita yabayaba bo ke ita vovovidaburana. Ma kegha da ami Mamai kunumai
ikanikanisi. God ku matana tami kobiibii kirakai, ke kiu nakanani. 27 Ma
nuwapoya ke ini vitemi da ami yawasa ina guri.”

28 “Ma avi kubiine gara koinuwapoyei? Berana kokitisi, dipiiyai
egogogo wapawapa. Ke ita wayowayowa ma kii gara ke ita yamoyamoni.
Ma kegha da kitasi ibiibii kirakai. 29 Avonavonemi da Kiivavo Soromon
tuna mura wawayina da kana gara kitana biibiina. Ma kegha da
berana dipiiyai kitasi ibiibii kirakai, ke Soromon kana gara nakanani.*
30 Karako berana egogogo ma God ikotevunaghisi. Ma maram wawaya
ina kapuni da ina karai. Ma tami bade ini kotevunaghimi. Ami vitu-
maghana igisi ghagha!”

31 “Tuna kubiine ke koni nuwapoya da kona vona bo, ‘Avi kana kani?’
bo ‘Avi kanumai?’ bo ‘Avi kana kotei?’ 32 Iyavo kava God ke
ita vivitumaghanei na weni sawarisi inuwapoyei. Ma tami na ami Mamai
kunumai iakovi da ami kayowana avai. 33 Kunona God ina vikiivavona
konekwai ma ina kayowana kona berai na aviyavisina mara nonowa
koekwekwai da dobuwai kota makai bubuna na ina veremi. 34 Tuna
kubiine maram kana bera ke koni nuwapoyei. Maram na mara sago, tuna
mani kana nuwapoya emakamakai. Ma karako kana nuwapoya na tuna
kava kokitai.”

7

Wawaya ke koni tupavira wapawapisi.
(Luk 6:37-38, 41-42)

---

* **6:19:** Jem 5:2-3 * **6:29:** 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6

1 Yesu ivona bo, “Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupavirem.
2 Ikikava wawaya koni tupavireviresi ma kovogha kona vereveresi na God
nakanani ini tupavireviremi ma kovogha ina vereveremi. Ma ikikava i
yawasa koruvaruvai na God nakanani bade ami yawasa ina ruvai.* 3 Avi
kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma kinuwapoyei ma
tam mani matamuwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke
kuta viiviiya? 4 Avi kubiine varesim kevonavonei bo, ‘Kepisi, vunavuna
matamuwai ana votawei,’ ma tam mani matamuwai na kiibuta ghamana
ikenapotai? 5 Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta tam mani mata-
muwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna kwinam
matanai kuna votawei.”
6 “Iyavo kava God ina sisiya vovokaravisi namada ibarei na ke
kurisi kuni beyebeyena, iyamna ti nakanani ma kukou, ina miiritavire ma
ina kanim. Ma bade kam posaru kiimatanina ke kuna tawei poro kurisi,
iyamna ini tugudagudai.”

Kevi nowi, kekwa, kekiipowapowara.
(Luk 11:9-13)

7 “Kevi nowi da God ina verem. Ma kekwa da am kayowana kuna panani.
Kekiipowapowara da kubiim matuketa ina votawei. 8 Iyavo kava ini nowi
na peyarisi ina viiya. Iyavo kava inekwa na ina kayowana ina panani. Ma
iyavo kava ina kiipowapowara na kubiisi matuketa ina votawei. 9 Mikeda
natum ita pisi kurim da parawa kubiine iti nowi na wakima kuta verei,
bo? 10 Bo iyana kubiine iti nowi na mota kuta verei, bo? Kegha!
11 Tami wawaya beroberomi, ma kegha da natunatumi puyo biibiisi
kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Tuna
kubiine maranai koni nowi na puyo biibii kirakiisi ina veremi.”
12 “Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai kurim na nakanani
keberai kurisi. Weni sisiyina na Moses ina vonaviyoyovana ma peroper-
oveta i giruma kudubina ivi kiisagoi da iyamna ivi debei.”*

Matuketa bikokona ma matuketa nabana.
(Luk 13:24)

13 “Kovi paparana da matuketa bikokonai kona rui. Matuketa nabana
ma keta nabana emakamakai ma kegha da maninina enenae ku keyama
karata makamakii nonowina. Ma wawaya peyarisi na keta nabana
ekivikivini. 14 Ma matuketa bikokona ma keta wiririna enenae ku
yawasa makamakii nonowina. Ipiropiro kirakai da matuketa bikokonai
kona rui, ma wawaya viya kava epanapanani da erurui.”

Kii ma amena.
(Luk 6:43-44)

15 “Peroperoveta viviberosi kokitaruvisi. Ina pisi kurimi na kitasi
nakanani ma sipu manamisi ma kegha da nuwanuwasi kamonai ti na
nakanani ma kukou dipa, kayaya voravorasi. 16 I bera kona kita kamowi
na konakova bubunisi da ti na ikikava wawayisi. Ke kovokovoghina da
puiya amesi gampuwe kamosiyai kota yuna. Ma bade ke kovokovoghina
da koweya amesi iyiyo kamosiyai kota yuna. 17 Maghimaghighina na
kii biibiina amena biibiina ina terei. Ma kii berona na amena berona
ina terei. 18 Ma bade kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei.
Ma kii berona na ke meyani amena biibiina ina terei. 19 Ma vao kana koy-
akoyagha meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama

* **7:2:** Mak 4:24 * **7:12:** Luk 6:31

karakaratina ina tawei da ina karai.* 20 Ikikava kii amena kokitakitai da
biibiina bo berona na bade nakanani wawaya i bera kona kita kamowi
na kona vogiinisi da ti na ikikava wawayisi.”*

Ke atakovimi.
(Luk 13:25-27)

21 “Wawaya peyarisi evonavoneku bo, ‘Bada, Bada.’ Ma ke ruvaru-
vana da kudubisi ina rui God ina vikiivavona ku kamona. Ma iyavo
kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai na ti wawayisi kava
ina rui. 22 Mara damonai, vitupavira kana mara ina nekiibau na wawaya
peyarisi ina voneku bo, ‘Bada, Bada, avamuwai kavi peroveta ma kanuma
beroberosi kakwavinisi ma bera ghamaghamasi kaberai.’ 23 Ma debi-
iyai ana vonesi bo, ‘Taku ke atakovimi. Konetaweyana, wawaya ber-
oberomi!’ ”*

Numa ruwa.
(Luk 6:47-49)

24 “Wawaya aku sisiya ini yanei ma ina votekatekei na ti nakanani ma
wawaya nuwanuwagiurina ina numa dobu akakiminai ivowai. 25 Ma
garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau da numana itenuku-
tuvi ma yanunu ghamana iverau da itapini, ma ke ita peku, iyamna dobu
akakakiminai ivowai.”
26 “Ma wawaya aku sisiya ini yanei ma ke ina votekatekei na ti
nakanani ma wawaya neghaneghana ina numa gonugonu tepanai
ivowai. 27 Ma garewa ghamana ikatuna, okowa ghamana ikiibau ma
yanunu ghamana iverau da nani numana ivorikai da okowa ikaruwei.
Numa kudubina iresotawei.”

Yesu ina rewapana.

28 Yesu ina sisiya ivi kovini na koroto ghamana ivi deye kirakiiyei,*
29 iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina, ke vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi nakanani.

8

Yesu tomowa giigiipona ivi yawasi.
(Mak 1:40-45; Luk 5:12-16)

1 Yesu koya tepanai iororu na koroto ghamana ikivini. 2 Ma tomowa
sago, kana gubaga giipo na ipisi ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma
ivona bo, “Bada, kuna kayowei na kuni biibiiniku.”*
3 Ma Yesu ivororona da ivotovoni. Ma ivonei bo, “Akayokayowei.
Aibiibiinim ma keyawasa.” Ma yaghiyaghinai giipo gwabinai ikovi.
4 Ma Yesu ivona bo, “Ke kuni mamatara da ikikava kuyawasa. Kenae,
taparoro badana ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana
kenunuri da kuna suwara. Nakanani keberai da wawaya inakovi da tam
yawayawasim.”*

Senturiyon ina vitumaghana.
(Luk 7:1-10)

---

* **7:19:** Mat 3:10; Luk 3:9 * **7:20:** Mat 12:33 * **7:23:** Psa 6:8 * **7:28:** Mak 1:22; Luk 4:32

* **8:2:** Kuni biibiiniku: Moses ina vonaviyoyovana evonavona da iyavo kava giipo gwabisiyai na kanuma ina ku nevaneva ti na puyapuyakisi. Tuna kubiine tomowina Yesu kurina ke ita vona bo ‘kuni yawasiku,’ ivona bo, ‘kuni biibiiniku.’ * **8:4:** Lev 14:1-32

5 Yesu irui ku Kapeniyam kwanatuna ma senturiyon sago ina dobu
na Rome, ipisi kurina ma ivi nowi Yesu kurina da iti vitei. 6 Ivonei bo,
"Bada, aku bigabiga yaragina igubaga kirakai da ivi tamokovokovoghana,
numiiyai ekenakena ma evovokwarakwara."
7 Ma Yesu ivonei bo, "Tanae da ani yawasi."
8 Ma senturiyon ivonei bo, "Kegha, Bada. Taku ke wawaya ki-
imataniku da aku ku numa kuta rui. Sisiya kava kevonei ma aku
bigabiga ina yawasa. 9 Taku wawaya ghamaghamasi gaburisiyai ma bade
seri wawayisi aku rewapana gaburinai. Sago ana vonei bo, 'Kenae' da
ina nae. Ma sago ana vonei bo, 'Kepisi' da ina pisi. Ma aku bigabiga
ana vonei bo, 'Keberai' da ina berai."
10 Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da wawaya
ikivikivini ivonesi bo, "Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke sago
wawaya ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon
nakanani. 11 Avonavonemi da God ina vikiivavona kamonai na kupuna
damsi peyarisi i dobu bogii ma bogiiyai ina pisi ma Abraham, Aisiki
ma Jeikap yavata ina kam patapata.* 12 Ma Israel damsi peyarisi eno-
tanotai da God ina vikiivavona ku kamona ita rui ma kegha, ina tawesi
ku nubakutuva. Nani dobunai ina tou ma okesi ini tarakikitei."† *
13 Muriyai Yesu, senturiyon ivonei bo, "Kenae ma ikikava kitumaghana
na itupuwa."
Ma ivivi sisiya kamonai na senturiyon ina bigabiga wawayina iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mak 1:29-34; Luk 4:38-41)

14 Yesu irui Pita ina ku numa na ikitai da Pita rawana wavinena
igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma ikenakena. 15 Imana ivotovoni
ma muyamuyana inekuyowei ma ivomiiri da Yesu ikoyagha bubuni.
16 Ravi ipika na wawaya turaturasi kanuma beroberosi gwabisiyai
irunuma na irutinisi ipisi Yesu kurina. Ma Yesu kanuma beroberosi
iyeghisi da wawaya ikiibutawesi. Ma gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi.
17 Mara katamaninai God peroveta Aisaya kurina weni berasi ivi sisiyei
na peyarina itupuwa. Aisaya igiruma bo,
"Ita inivisi vitana ikavari,
Kata gubaga kudubina iviitawei."*

Yesu takivini na vitana damina taviiya.
(Luk 9:57-62)

18 Mara sago Yesu ikitai da koroto irakarakata na kana kivikivina
ivonesi da tuna yavata toka ita damani ku nevana. 19 Ma vonaviyoyovana
vibeyebeyena tomowina ipisi da Yesu ivonei bo, "Bada, mike kuna nenae
na ana kivinim."
20 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kukou dipa kii buba emakamakai ma
kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi, aku
kenakena gawarina kegha."
21 Ma Yesu kana kivikivina sago ivona bo, "Bada, aku mamai ana dogoi
ma muriyai ana vovira da ana kivinim."

---

* **8:11:** Luk 13:29 † **8:12:** God Israel damsi ivinesi da ina wawaya, tuna kubiine Yesu inotanotai da ti damsi iti tumaghana kirakiiyei ma kegha. Ma nani senturiyon na kupuna wawayina, ma kegha da ina vitumaghana irakata da Israel damsi ighekuyowesi. Tuna kubiine Yesu ivi deye kirakiiyei. * **8:12:** Mat 22:13, 25:30; Luk 13:28 * **8:17:** Isa 53:4

22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kekiviniku. Wawaya raborabobosi i biga
da raborabobosi ina dogosi.”

Yesu gamonai biimara ikena.
(Mak 4:35-41; Luk 8:22-25)

23 Yesu kana kivikivina yavata ku waka igeru. 24 Idamadamana ma
yaghiyaghinai yanunu berona ivomiiri ma tovava waka ikiikiimumui
da ita monu. Ma Yesu, tuna ikena nunuwapa. 25 Ma kana kivikivina inae
ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, kevi viteta! Tamonumonu, tarabobo!”
26 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Ami
vitumaghana igisi ghagha!” Ma ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi
ma ivi nubai da toka kamonai biimara ikena.
27 Ma kana kivikivina inota kavakavai ma ivona bo, “Wena tomowa
sago! Ivona, ma yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mak 5:1-20; Luk 8:26-39)

28 Yesu Gerasa damsi i kikirai iwota, tuna na Gariri tokana nevanai.
Ma tomotomowa ruwa iverupotei, gwabisiyai kanuma beroberosi
irunuma. Ti na karawagai, buba kamosiyai ivivi makiiyana ma
ikayakayaya kirakai da wawaya nani ketanai ke ita bababa. 29 Ma Yesu
kurina ikiirara bo, “Avi kuna berai kurikai? Tam God Natuna. Kupisi da
kovogha kuna verekai, bo? Kovogha kana mara vaghata na karakava.”
30 Ma ririsiyai na poro yavona ikamkam. 31 Ma kanuma beroberosi Yesu
kurina ivi nowi bo, “Mikeda kuna kwavinikai na kevonatawekai poro
yavona kurisi.”
32 Yesu ivonesi bo, “Konae.” Ma kanuma beroberosi tomotomowisi
ikiibutawesi ma inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku anagha
kiiyagirina ma iririgha da ku okowa ma iuma dodo.
33 Ma poro kii koyakoyagha iverau ku kwanatu ma aviyavisina
itupuwa na ivi mamatarei. Ma bade ivonesi ikikava kanuma beroberosi
tomotomowa ruwa gwabisiyai ikiibau. 34 Ma nani kwanatunai wawayisi
kudubisi ikiibau Yesu kurina ma ivi nowi da i dobu ita kiibutawei.

9

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mak 2:1-12; Luk 5:17-26)

1 Yesu ku waka igeru ma toka idamani ku nevana da ina ku kwanatu,
ku Kapeniyam. 2 Ma wawaya viya kwinasi digadigana ritowai ipawoi
da Yesu kurina inae. Yesu ikitisi da i vitumaghana irakata na digadigana
ivonei bo, “Natuku, am nota ke ina gisi. Am bera beroberosi anotatawei.”
3 Ma weni sisiyina kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
viya ti mani ivi tupanunuranei bo, “Ibero kirakai, weni tomowina God
iavaberowei. Enotanotai da tuna nakanani ma God.”
4 Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, “Avi kubiine nota beroberosi
koinuwanotanotei? 5 Itekateka da ana vona bo, ‘Am bera beroberosi
anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da ana vona bo, ‘Kevomiiri, kuna baba,’
iyamna matamiyai kona kitai da ina tupuwa bo kegha. 6 Ani beyemi da
konakovi da taku Wawaya Natusi, aku rewapana kovokovoghina da
bera beroberosi dobuwai ana notatawei.” Ma digadigana kurina ivona
bo, “Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa.”

7 Ma tomowina ivomiiri ma inae ina ku numa. 8 Ma koroto ghamana
nani berana ikitai na iyabumana ma inota kavakavai. Ma peyarisi God
ivi ghegheni da ina rewapana ivonatawei ioru wawaya kurisi.

Yesu, Matiu ikwatui.
(Mak 2:13-17; Luk 5:27-32)

9 Yesu nani dobuna ikuyowei ma ibaba inenae da tomowa kana vava
Matiu ikitai, tuna teks yuyuna yobena kamonai imakamakai. Ma ivonei
bo, "Kekiviniku."
Ma Matiu ivomiiri da ikivini.
10 Ma Matiu ina numiiyai, Yesu kana kivikivina yavata ikamkam. Ma
bade berabero wawayisi ma teks yuyuna damsi viya ipisi da yavata
ikamkam.* 11 Ma Perisi damsi ikitisi na kana kivikivina ivonesi bo, "Avi
kubiine ami bada na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi yavata
ekamkam?"
12 Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, "Wawaya gubagubagisi kava na yaboy-
abo inekwai, ma yawayawasisi na kegha. 13 Konae ma koekwa da weni
sisiyina giruma katamana kamonai na iyamna avai. Igiruma bo,
'Ke ata kayokayowei da ghamoghamo kota kiivunui ma kota suwara kuriku.
Aku kayowana ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.'*
Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi. Ke ata pisi wawaya biibii
kirakiisi kubiisi."

Wawaya Yesu ivi tarakiiyanei visiya kubiine.
(Mak 2:18-22; Luk 5:33-39)

14 Jon kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Avi
kubiine tokai ma Perisi damsi kaisiya, ma kam kivikivina na ekamkam
ma eumuma."
15 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tavine tomowina kana miimiirigwagwara
wawayisi ke ina siyapa, gwabinai ina kamporagha ma ini nuwabiibai. Ma
marana epipisi da nani tomowina ini wapai ma tuna maranai turaturana
ini siya."
16 Ma miiba sago iterei. "Wawaya gara vuna sinamina ita viiya
da gara katamana tamosikana tepanai ita terei ma ita tupapotai na
karakava peyarina ita bero, iyamna maranai ina tinakowai na gara sinam-
ina ina tinakokoni ma gara katamanina tarabogina ita sikavinabanabai da
iti beroi. 17 Ma wawaya wain vuna ke ku beka katamanina ina tepoi,
iyamna puropuro ina berai da beka katamanina ini kwata da ini beroi ma
wain ina sororo. Kegha, wain vuna ku beka vuna kuna tepoi da ina makai
bubuna."

Wavine kikei raborabobona ma wavine gubagubagina.
(Mak 5:21-43; Luk 8:40-56)

18 Yesu ivivi sisiya kamonai na kiki numana badana sago inekiibau.
Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivona bo, "Natuku wavine
wekarakava irabobo. Kuta pisi da imam kava ku tepana kuta terei da
ita yawasa."
19 Vaghina ma, Yesu ma kana kivikivina ivomiiri da tomowina yavata
inae.
20 Inenae ma wavine sago Yesu murinai ipisi da kana gara damona
ivotovoni. Tuna wavinena na nawaravi iviiya ma tarana mara nonowa

* **9:10:** Luk 15:1-2 * **9:13:** Mat 12:7; Hos 6:6

iveraverau da madegha 12 ikovi. 21 Ivi nuwanotanota bo, “Mikeda kana
gara kava ana votovoni na ana yawasa.”
22 Yesu imiiritavire da wavinena ikitai. Ma ivonei bo, “Natuku, am
nota evirewapana. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa.” Ma yaghiyaghi-
nai wavinena iyawasa.
23 Ma Yesu inae da kiki numana badana ina ku numa irui ma koroto
ikitai, ti na isiyasiyapa, iyogoyogosi ma viya ivivi durere. 24 Ma ivonesi bo,
“Konetaweyana. Wavine kikei ke ita rabobo, ekenakenota.” Ma wawayisi
ivi namei. 25 Ma nani korotona irudarudarusi da ikiibau na Yesu irui
wavine kikei kurina ma imana iviiya da ivomiiri. 26 Ma aviyavisina
itupuwa na sisiyina nani dobuna ine yavui.

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.

27 Yesu ivomiiri inenae ma wawaya ruwa matapotapotasi muri-
nai iverukivini, ma ikwatukwatu bo, “Tam David Tupurereghina,
kevi kamyuyuwekai.”
28 Yesu ku numa sago irui na bade matapotapotasi ikivini da irui.
Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Koitumaghana da taku kovokovoghina da
ani yawasimi, bo?”
Ma ivonapotei bo, “E, vaghina, Bada, kaitumaghanem.”
29 Ma matasi ivotovoni ma ivonesi bo, “Ikikava koitumaghana na
nakanani ina tupuwa kurimi.” 30 Yaghiyaghinai matasi iruyaghari da
ikita. Ma Yesu ivonatanisi bo, “Wawaya ke koni akovisi.”
31 Ma kegha da tomotomowisi inae ma aviyavisina Yesu iberai na
ivi mamatarei da varana nani dobuna ine yavui.

Yesu, tomowa ke ita vivisisiya na ivi yawasi.

32 Nani tomotomowisi ivi ruwa ikiibau inae na wawaya tomowa sago
irutinapiyei Yesu kurina. Tomowina na kanuma berona gwabinai
irunuma da ke ita vivisisiya. 33 Yesu kanuma berona ikwavini da iki-
ibutawei inae, ma tomowina sisiya ivi karei. Koroto ghamana ikitai na
ivi deyei ma inota kavakavai ma ivona bo, “Te, te, te, te, te! Ke meyani
Israel kamonai bera weni nakanani kata kitai!”
34 Ma Perisi damsi ivona bo, “Yesu ina rewapana na kanuma ber-
oberosi i bada ghamana gwabinai iviiya da kanuma beroberosi ek-
wavikwavinisi.”*

Bigabiga damsi ke ita peyari.

35 Yesu ibaba inenae da kwanatu ma meyagai nununai, kiki numasiyai
ivivi beyebeyena, God varana biibiina ma ina vikiivavona idimadimei.
Ma wawaya kii gubaga bogii ma bogiiyai na peyarina ivivi yawasisi.*
36 Ma Yesu ina baba kamonai koroto ghamaghamasi ikitakitisi ma
ivivi kamyuyuwesi, iyamna i nuwapoya ipeyari ma ke itakovi da iyi
iti vitesi. Kitasi na nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha.* 37 Tuna
kubiine kana kivikivina ivonesi bo, “Yaba kana mara ipisi ma vao
irakata kirakai ma yabayaba wawayisi ke ita peyari.* 38 Kovi nowi vao
badana kurina da yabayaba wawayisi viya ina vonatawesi da yavata
tayaba.”

---

* **9:34:** Mat 10:25, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **9:35:** Mat 4:23; Mak 1:39; Luk 4:44 * **9:36:** Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mak 6:34 * **9:37:** Luk 10:2

10

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.
(Mak 3:13-19; Luk 6:12-16)

1 Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi ma rewapana iveresi
da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma wawaya kii gubaga bogii ma
bogiiyai iti yawasisi. 2 Ma nani aposol kii vava na weni. Saimon, kana
vava sago Pita, ma tina kikei Anduru, Zebedi natunatuna Jemes ma
Jon, 3 Piripo, Batoromiya, Tomas, Matiu, tuna teks yuyuna wawayina,
Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, 4 ma Saimon, tuna Zelote* wawayina.
Ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawanei.

5 Muriyai da Yesu weni tomotomowisi ivi 12 ita vonatawesi na
ivi varavarisi bo, "Ke kona nae kupuna damsi kurisi bo kona rui ku
Sameriya kwanatusi. 6 Ma konae da Israel damsi kava kurisi, ti na
God ina sipu siwasiwanisi. 7 Kona nenae na weni sisiyina kona dimei.
'Wekarakava na God ina vikiivavona enenekiibau.'* 8 Ma gubagubagisi
kovi yawasisi, raborabobosi kovovimiirinisi, giigiiposi kovi yawasisi ma
kanuma beroberosi kokwavinisi. Ikikava God nevana kava iverotemi
na bade nakanani wawaya nevana kava koverotesi. 9 Ami baba
kubiine na mane ke kona kavari, 10 ke kutu, gara, kaeterepapara, bo
diwona kona kavari. Iyavo kubiisi kona biga na kii wavu da ina koyagha
bubunimi."*

11 "Meni ku kwanatuna bo meyagina kona rurui na kokitavirevire
da wawaya kiimatanina kona panani. Ma nani wawayina gwabinai
kona makamakai da ami vomiiri kana ku mara. 12 Ina ku numa kona rurui
na kovonesi bo, 'God ini biibiinimi.' 13 Kona rui ma ina koyagha bubunimi
na ami vibiibiina gwabisiyai ina makai. Mikeda kona rui ma ina koyagha
beromi na ami vibiibiina gwabisiyai koviitawei. 14 Ma mikeda wawaya
ke ini kiikiiwemi bo ami sisiya ke ini yanei, nani numana bo kwanatuna
kokiibutawei ma kaevunavunami kokiiririghi, ini matakira da kovogha
ina viiya.* 15 Vonavaghata avonavonemi, vitupavira maranai Sodom
ma Gomora kwanatusi kovogha berona ina viiya, ma kegha da meni
kwanatuna ina baremi na kovogha ghamanakina ina viiya."

Vitupaketowana marana epipisi.
(Mak 13:9-13; Luk 21:12-17)

16 "Kovi yana, tami nakanani ma sipu ma avonavonatawemi kukou
dipa kurisi. Tuna kubiine konuwagiura mota nakanani. Ma bade
kovi yamoyamona gabubu nakanani.* 17 Kokitaruvimi, iyamna wawaya
ina panimi da vitupavira wawayisi maghinosiyai kona miiri ma bade kiki
numasiyai ina widimi.* 18 Ma kokivikiviniku kubiine ina rutinimi babada
ma kiikiivavo kurisi da ini tupavireviremi ma nani kamonai God varana
biibiina koni mamatarei kurisi da kupuna damsi yavata ini yanei. 19 Ma
ina panimi da ina vivitupavireviremi na ke koni nuwapoya da aviyavisina
kona vonei bo ikikava kurisi koni sisiya, iyamna God sisiya ina veremi.
20 Nani sisiyisi na ke tami ami nota, ami Mamai God Kanumina nota
ina veremi da koni sisiya."

---

* **10:4:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da ti mani iti bada meyesi Israel kamonai. Ma Rome i vibadana ita kutawei. * **10:7:** Luk 10:4-12 * **10:10:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18 * **10:14:** Apos 13:51 * **10:16:** Luk 10:3 * **10:17:** Mak 13:9-11; Luk 12:11-12, 21:12-15

21 “Wawaya ina vomiiri da varesina kana puka ina vowai, ma bade
morapa natuna kurina nakanani ina berai. Ededa i moramorapa
ini ghaviyesi ma babada ku imasi ina teresi da ini rabobosi.* 22 Taku
kubiiku na wawaya kudubisi ina baremi ma iyavo kava ina miirikikina da
ku damona na God yawasa ina veresi.* 23 Mikeda kwanatu sago kamonai
ina vivitupaketowanemi na koverau, kona nae ku kwanatu sago. Vonav-
aghata avonavonemi, ami biga Israel dobuna ina kwanatu kamosiyai ke
koni kovini ma Wawaya Natusi ina nekiibau.”
24 “Wawaya girugirumina ke kovokovoghina da ina vibeyebeyena
wawayina ina ghekuyowei, ma bade bigabiga wawayina ke ina bada
ina ghekuyowei.* 25 Ma kovokovoghina da wawaya giruma ina voyavui da
tuna ina vibeyebeyena wawayina nakanani. Ma ikikava ina tupuwa bi-
gabiga wawayina ina bada kurina na bade nakanani ina tupuwa bigabiga
kurina. Wawaya namada ivomiiri da rakaraka kii iyaroko ivi avaberowei
ma ivonei da tuna Berusiburu.† Ma bade ina vomiiri da peyarisi nani
rakarakana kamonai ini avaberowesi.”*

God ina kina kava tayabumanei.
(Luk 12:2-7)

26 “Tuna kubiine wawaya ke kona yabumanesi. Karakava God wawaya
i bera gavugavusi kudubina ini debei ma aviyavisina wawaya ke
ita kitakitai na ina vovimatari.* 27 Aviyavisina nubakutuvai ana vonemi
na mariyai kovi sisiyei. Ma aviyavisina tinimiyai ana vonakarakaravei
na numa kupuwai korumamarei. 28 Iyavo kava tupuwimi ina kiivunui
na ke kona yabumanesi, iyamna ti na ke kovokovoghina da kanumimi
ina kiivunui. Ma God ina kina kava kota yabumanei, iyamna tuna ko-
vokovoghina da ke tupuwimi kava ma kanumimi yavata keyama
karakaratinai ina kiivunui. 29 Aririta ruwa kona gimari na miiyanisi
igisi kirakai. Ma kegha da aririta sago kava ina rabobo na God ke
ini notawapei, iyamna nani rabobona ina vivaghina kamonai itupuwa.
30 Ma tami, uyawimi peyarina God ivi yavi ikovi da viya. 31 Tuna kubiine
ke kona yabumana. God enotanotimi, iyamna tami na ina kayowana
ghamana da aririta peyarina koghekuyowesi.”

Debiiyai Keriso tisisiyei.
(Luk 12:8-9)

32 “Tam iyai dobuwai, wawaya maghinosiyai kuni debe meyem da
kekivikiviniku na bade nakanani kunumai, aku Mamai maghinonai
ani debei da tam na aku wawaya. 33 Ma tam iyai wawaya maghi-
nosiyai kuna vonaveyaveyiyeku na bade nakanani aku Mamai maghi-
nonai ana vonaveyaveyiyem.”*

Yesu kubiine wawaya ini bogebogesi.
(Luk 12:51-53, 14:26-27)

34 “Ke kona notai da taku nuwanuba ata piyei ku dobu. Apisi na seri
akavarapiyei da wawaya ini bogebogesi ma ini makiiberowana. 35 Apisi da
tomowa ina mamai ini kawapatei, wavine ina maduwa ini kawapatei, ma

---

* **10:21:** Mak 13:12; Luk 21:16 * **10:22:** Mat 24:9, 13; Mak 13:13; Luk 21:17 * **10:24:** Luk 6:40; Jon 13:16, 15:20 † **10:25:** Berusiburu iyamna ‘vibero badana,’ Seitan kana vava sago. * **10:25:** Mat 9:34, 12:24; Mak 3:22; Luk 11:15 * **10:26:** Mak 4:22; Luk 8:17 * **10:33:** 2Tim 2:12

bade wavine na rawana wavinena ini kawapatei. 36 Ma tomowa kana
ghavighaviya na tuna mani ina rakaraka kamonai."*
37 "Mikeda kevonavona da nuwanuwaku kuviiya ma kegha da am
mamai bo am maduwa nuwanuwana kuvii kirakiiyei da taku ighekuy-
oweku na tam na ke taku kaku kivikivina vaghata. Ma natunatum
nuwanuwasi kuna vii kirakiiyei da taku ina ghekuyoweku na tam na ke
taku kaku kivikivina vaghata. 38 Tam iyai am korosi ke kuna kavari da
murikuwai kuna pisi na tam na ke taku kaku kivikivina.* 39 Tam iyai
am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai am yawasa taku
kubiiku kuna nuwatawei na yawasa vaghata kuna panani."*

God ini miiyem.
(Mak 9:41)
40 "Wawaya ikiikiiwemi na taku yavata ikiikiiweku. Ma iyavo kava iki-
ikiiweku na aku Mamai yavata ikiikiiwekai, iyamna tuna ivonataweku.*
41 Wawaya peroveta ini kiikiiwei iyamna iakovi da tuna na God ina
peroveta na ikikava God peroveta ini miiyei na bade nakanani wawayina
ini miiyei. Ma wawaya tomowa maninina ini kiikiiwei iyamna iakovi da
tuna God ina wawaya na ikikava God tomowa maninina ini miiyei na
bade nakanani wawayina ini miiyei. 42 Ma mikeda kaku kivikivina sago,
kana vava ke ita rakata ma okowa nubanubana kava kuna verei, iyamna
kuakovi da tuna na aku wawaya na vonavaghata avonavonem, God
ini miiyem."

11

Yesu ma Jon Babataito.
(Luk 7:18-35)
1 Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonavibeyebeyesi ikovi na ivomiiri da
Gariri dobunai vibeyebeyena ma dima ivi karei kwanatu nunusiyai.
2 Ma Jon Babataito na gabura kamonai ivi yanei da Keriso aviyavisina
iberaberai na kana kivikivina ivonatawesi da iti tarakiiyanei. 3 Vaghina
ma inae da ivonei bo, "God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi na
vaghina tam, bo wawaya sago kana koyaghi?"
4 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kovovira da aviyavisina kokitakitai ma
koiyanei na Jon kovonei. 5 Kovonei da matapotapotasi ekitakita, di-
gadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi iyana, rab-
orabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.*
6 Kovi tumaghana da vaghina wawayina kokoyakoyaghi na taku. Ami
nota ke ina ragharagha ma God ini biibiinimi."
7 Jon kana kivikivina inae ma Yesu ivi karei da koroto ghamana kurisi
Jon Babataito ivivi sisiyei. Ivonesi bo, "Avi kubiine kokiibau ku warere?
Ami kayowana da rai yanunu itapitapini da ituwayovana na tuna
kota kitai, bo? 8 Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara
biibiisi ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, Jon kana gara ke biibiisi. Ma
mura wawayisi na ke warereyai, ti na kiikiivavo i numa ghamaghamasi
kamonai kona pananisi. 9 Aviyavisina kitana kubiine kokiibau? Peroveta,

* **10:36:** Mic 7:6 * **10:38:** Mat 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23 * **10:39:** Mat 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33; Jon 12:25 * **10:40:** Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16; Jon 13:20 * **11:5:** Isa 35:5-6, 61:1

bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na peroveta. Ma God ina peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. 10 Giruma katamana kamonai God ivona bo, 'Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.'* Wawayina ivivi sisiyei na vaghina tuna, Jon. 11 Vonavaghata avonavonemi da Jon Babataito na wawaya ghamana. Dobuwai kotekwa na ke sago wawaya kota panani da Jon ita ghekuyowei. Ma kegha da God ina vikiivavona kamonai na wawayota kana vava ke ita rakata na tuna ighe kirakai da Jon ighekuyowei. 12 Rorova Jon idimadima ma ibababataito ma nani maranai ivi karei da ipisi karako na God ina vikiivavona ere rewapanina erakarakata. Ma bade wawaya kawakiikiisi na God ina vikiivavona ikawapatei.* 13 Moses ma peroperoveta kudubisi vonaverena igirugirumi i mariyai da Jon Babataito ina ku mara na ivonavoneta da mara sago God ina vikiivavona ita nekiibau na karako enenekiibau. 14 Ma bade ti igiruma da mara sago Elaidiya ita pisi, ma avonavonemi da wawayina na Jon, namada ipisi. Vonavaghata, kovi tumaghana.* 15 Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai."

16 "Tami weni kimtina kamonai na ikikava ani sisiyemi? Tami nakanani ma ededa merewai irekwa ma irukwatukwatuwana turaturasi kurisi, 17 'Durere kauveni kubiimi ma ke kota riku. Kasiyapa ma ke kota tou.'* 18 Jon Babataito ivivi siya, ke ita kamkam ma wain ke meyani itumumai. Tuna kubiine weni kimtina kovonavona bo, 'Kanuma berona gwabinai.' 19 Ma taku, Wawaya Natusi, akamkam ma aumuma na kovonavona bo, 'Nani wawayina na kamonabanabana ma umaneghaneghana. Turaturana na teks yuyuna damsi ma berabero wawayisi.' Ma God ina nuwagiura na wawaya i yawasa kamonai idebei kurita da tuna nuwagiura vaghata."

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana.
(Luk 10:13-15)

20 Kwanatu viya kamosiyai na Yesu bera ghamaghamasi iberai ma kegha da wawaya i berabero ke itinimayei ma ke ita miirikupukuputei. Tuna kubiine iyeghisi. Ivona bo, 21 "Koti nuwapoya kirakai, Korasin ma Betsaida!† Ikikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai, nakanani Taya ma Saidon wawayisi gwabisiyai ata berai na yaghiyaghinai i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei, i nuwapoya kubiine mowamowasi iti kote ma ere yapuyapukaresi ita makamakai.* 22 Ma avonavonemi, vitupavira maranai na Taya ma Saidon kii kovogha na berona. Ma tami Korasin ma Betsaida kami kovogha na ina bero kirakai. 23 Ma tami Kapeniyam wawayimi, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karakaratina. Ikikava kamomiyai bera ghamaghamasi aberai na nakanani Sodom kamonai ata berai na nani kwanatuna karako patana da ita makamakai.* 24 Avonavonemi, vitupavira maranai Sodom kana kovogha na berona. Ma tami Kapeniyam wawayimi na kami kovogha na ina bero kirakai."*

* **11:10:** Mal 3:1 * **11:12:** Luk 16:16 * **11:14:** Mal 4:5; Mat 17:10-13; Mak 9:11-13 * **11:17:** Durere na ivi matakira da Keriso ina vibeyebeyena kamonai ikwatusi tavine kamna ina nuwabiibai kubiine. Ma siyapa ivi matakira da Jon Babataito ina vibeyebeyena kamonai ivonesi da i berabero kubiine iti nuwapoya kirakai. † **11:21:** Kwanatu kii vava. * **11:21:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1–28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4 * **11:23:** Isa 14:13-15; Gen 19:24-28 * **11:24:** Mat 10:15; Luk 10:12

Yesu gwabinai koni yakam.
(Luk 10:21-22)

25 Nani maranai Yesu ivona bo, “Mamai, tam dobu ma kunuma kana
kiivavo ma aigheghenim iyamna akova vaghata kuteregavui da wawaya
nuwanuwagiurisi ma giruma kirakiisi ke itakovi. Ma iyavo kava ke
girugirumisi ma ke akakovisi, ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ti
kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. 26 E Mamai, am kayowana da
weni nakanani ita tupuwa na vaghina, itupuwa.”
27 “Aku Mamai bera peyarina ivereku da rapekuwai. God ina kina
kava Natuna iakova bubuni. Ma God Natuna ma bade iyavo kava ivinesi
da ina Mamai akovina ita viiya na ti kava Mamai iakova bubuni.”*
28 “Tami iyavo kava vita kokavakavari ma ininimi ibara na peyarimi
kopisi kuriku ma gwabikuwai koni yakam. 29 Aku vibeyebeyena kokivini
ma tuna tepanai kona makai, iyamna taku na voyaghota ma nuwanuba
wawayiku, ma gwabikuwai kanumimi ini yakam.* 30 Aku vibeyebeyena
itekateka da kona kivini, ma vita ana veremi da kona kavari na ke damina.”

12

Viyakam marana ina Bada.
(Mak 2:23-28; Luk 6:1-5)

1 Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata vao basunai
ibabakiiyaragha inenae. Ma kana kivikivina vitonara ikarisi, tuna
kubiine ivi karei da whiti vavisi ivivi tinamuyana ma ikamkam.* 2 Ma
Perisi damsi ikitisi na Yesu ivonei bo, “Kekitai! Kam kivikivina von-
aviyoyovana ikiigiiyei. Avi kubiine viyakam maranai ewayowayowa?”
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kovi yavi bo kegha da mara katamaninai
David turaturana yavata vitonara ikarisi na aviyavisina iberai.* 4 Irui
God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawisi iyuna da turaturana
yavata ikam. Nani parawisi na itaravatu da ke wawayota ita kam,
tuna taparoro babadisi kava kii parawa ma kegha da David ikani.
Vonaviyoyovana ivi kiigiiyei ma kegha da God ke ita vona da berabero
iberai.* 5 Ma kovi yavi bo kegha da Moses ina vonaviyoyovana kamonai
igirumi da viyakam maranai na biga kegha. Ma kegha da ivi vaghinei da
taparoro babadisi kava Taparoro Numana kamonai i biga ina berai na
nani kamonai ke berabero ita beraberai.* 6 Ma avonavonemi da karako
wawaya sago inekiibau na tuna wawayina ighe kirakai da Taparoro
Numana ighekuyowei. 7 Giruma katamana ivona bo, ‘Ke ata kayokayowei
da ghamoghamo kota kiivunui da kota suwara kuriku. Aku kayowana
ghamana da wawaya koni kamyuyuwesi.’ ” Ma Yesu ina sisiya ikwapa-
natini bo, “Nani girumina iyamna kotakova bubuni na wawaya biibiisi
nakanani ma kaku kivikivini ke kota kiiviberosi.* 8 Ma viyakam marana
badana na taku, Wawaya Natusi.”

Tomowa gibegibesina iyawasa.
(Mak 3:1-6; Luk 6:6-11)

9 Yesu nani dobuna ivoterei inae da ku kiki numana irui. 10 Ma
kamonai tomowa sago imana gibegibesina imakamakai. Ma Perisi
damsi keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivi tarakiiyanei bo,

---

* **11:27:** Jon 3:35, 1:18, 10:15 * **11:29:** Jer 6:16 * **12:1:** Deut 23:25 * **12:3:** 1Sam 21:1-6
* **12:4:** Lev 24:9 * **12:5:** Num 28:9-10 * **12:7:** Mat 9:13; Hos 6:6

"Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo kegha?" 11 Ma Yesu ivonesi bo, "Viyakam maranai am sipu ku bonagha ita peku na kuta tinepai bo kegha?* 12 Ma meni tuna na bera ghamana, sipu kuti yawasi bo wawaya kuti yawasi? Sipu na kana vava ghamoghamo ma wawaya na iyamna irakata. Tuna kubiine Moses ina giruma kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai na bera biibiisi taberai."
13 Ma gibegibesina ivonei bo, "Kevororona." Ma ivororona da imana kudubina iyawasa, iyanumi da imana nevana nakanani. 14 Ma Perisi damsi nuwanuwasi ipughu ma inae da ivi ogatara, keta iekwekwai da Yesu iti raboboi.

God ina bigabiga ivinei.
15 Yesu iakovi da Perisi damsi i kayowana da iti raboboi, tuna kubiine nani dobuna ikiibutawei. Ma wawaya peyarisi ikivikivini ma gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi. 16 Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara da tuna iyai. 17 Weni berasi peyarina iberai da aviyavisina peroveta Aisaya igiruma da ita tupuwa na itupuwa. Aisaya igiruma bo,
18 "Aku bigabiga avinei na weni,
tuna aku nuwaviina ma ainuwabiibiiyei.
Kanumiku ana vonatawei kurina da ina towatepani,
Ini yonayona dam ma dam dobu ku kudubina kurisi da God ini tupaviresi ma kubiisi bera maninina ina berai.
19 Ke ini kawapata bo ina kiirara,
Kwanatu kamosiyai ke ina rumamara da gamona ketiyai ini yanei.
20 Ke ina berai da wawaya vivikamyuyuwisi i nota ina peku,
Ke ina berai da wawaya mitamitasi kii vita ini taratatanei.
Nakanani ina beraberai da mara sago bera kudubina ina ghegavovori ma ini maniniya.
21 Ma dobu kudubina aku bigabiga kana vava ini tumaghanei."*

Yesu ma Berusiburu.
(Mak 3:20-30; Luk 11:14-23)
22 Ma wawaya viya kwinasi irutinaneyei Yesu kurina. Kwinasi na kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ivi yawasi da ikita ma ivi sisiya. 23 Ma wawaya peyarisi ivi deyei ma ivona bo, "God ina Vivinevine Wawayina takoyakoyaghi, tuna David tupurereghina na vaghina wawayina, bo?" 24 Ma Perisi damsi weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, "Kegha! Kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai rewapana iviiya da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi."*
25 Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, "Kiivavo sago ina wawaya kamosiyai iti kawapata ma iti bogebogesi na nani kiivavona kudubina ita wapa. Bo dam sago kamonai rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina, ita peku. 26 Ma nakanani kanuma berona wawaya gwabinai ma Seitan ita vomiiri da ita kwavini na iti matakira da ina vikiivavona kamonai ivi bogebogesi da ke kovokovoghina da ita miirikikina. 27 Kovonavona da Berusiburu rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi. Ma tami mani kami kivikivina

* **12:11:** Luk 14:5 * **12:21:** Isa 42:1-4 * **12:24:** Mat 9:34, 10:25

na God ina rewapanai ekwavikwavinisi. Ma ti na ina vonemi da koibero, iakovi da taku bade aku rewapana God gwabinai aviiya."

28 "God Kanumina ina rewapanai kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna kubiine kotakovi da kurimi God ina vikiivavona inekiibau."

29 "Ma sago, wawaya ke kovokovoghina ita rui tomowa rewapanina ina ku numa da aviyavisina rapenai ita yapi da kunona tomowina imana ma kaena ita kutatani ma muriyai da ita yapi."*

30 "Wawaya ke ita viviteku na ikawapateku. Iyavo kava ke taku yavata kata bigabiga patapata da wawaya kata kiikiividaburisi na aku biga eresoresoi.* 31 Avonavonemi da God kovokovoghina da ami bera beroberosi peyarina ina notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina koni avaberowei na ke meyani ina notatawei. 32 Ma iyai taku Wawaya Natusi ini avaberoweku na God kovokovoghina da ina berabero ina notatawei. Ma iyai Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na ke ina notatawei, ke karako ma ke nokoni ku marana."† *

33 "Mikeda kii biibiina na amena biibiina, bo kii berona na amena berona. Amena kona kitai ma kiina konakovi da biibiina bo berona.* 34 Tami mota natunatusi! Tami beroberomi na ke kovokovoghimi da sisiya biibiina koni sisiyei. Aviyavisina wawaya nuwanuwasi kamonai egheghetawei na kawasiyai ekarakaratawei.* 35 Wawaya biibiina nuwanuwana kamonai na biibiina enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina votawei na biibiina ina karatawei. Ma wawaya berona nuwanuwana kamonai na berona enuwanuwaghanei. Maranai nuwanuwana ina votawei na berona ina karatawei. 36 Ma avonavonemi da vitupavira maranai wawaya God maghinonai ina miiri ma aviyavisina kudubina ivivi sisiya wapawapai na kurina ini mamatarei. 37 Tam mani am sisiya tepanai God ina vona da tam wawaya biibiim bo tam wawaya berom."

Wawaya i kayowana da matakira ita kitai.
(Mak 8:11-12; Luk 11:29-32)

38 Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Yesu ivona tovoni bo, "Vibeyebeyena wawayim, akii kayowana da matakira ghamana kuta berai da kata kitai ma katakovi da am rewapana God gwabinai kuviiya."* 39 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tami weni kimtina kamonai ami nota na beroberosi ma kawakiikiimi. Ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo? Kegha, ke ana berai. Ma aviyavisina itupuwa peroveta Jona kurina na tuna matakirina kava.* 40 Ikikava Jona mara aroba ma didibara aroba iyana ghamanakina kamokamona kamonai imakai, nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi kurina da mara aroba ma didibara aroba tano kamonai ina kena.* 41 Ma Jona idima Nineva damsi kurisi da itupuwavira. Ma vitupavira maranai nani damsi ina vomiiri ma ina vona da karako weni kimtina na berabero

* **12:29:** Tomowa rewapanina miiba kamonai na Seitan. Ma aviyavisina Seitan rapenai na tomowina, tuna kanuma berona gwabinai irunuma da matana ma kawana ipota. Ma Yesu ipisi da Seitan imana ma kaena ikutatani da tomowina iyapini da Seitan ina rewapana ikiibutawei.
* **12:30:** Mak 9:40 † **12:32:** Perisi damsi ivonavona da Yesu ina bera ghamaghamasi na Seitan ina rewapanai iberaberai ma kegha, Kanuma Vovokaravina ina rewapanai iberaberai. Tuna kubiine Perisi damsi Kanuma Vovokaravina ivivi avaberowei ma God i berabero ke meyani ina notatawei. * **12:32:** Luk 12:10 * **12:33:** Mat 7:20; Luk 6:44 * **12:34:** Mat 3:7, 23:33, 15:18; Luk 3:7, 6:45 * **12:38:** Mat 16:1; Mak 8:11; Luk 11:16 * **12:39:** Mat 16:4; Mak 8:12
* **12:40:** Jon 1:17

wawayimi. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei.* 42 Mara katamaninai Seba kana kiivavo wavinena dobu rabarabai ivomiiri inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura ma ina vibeyebeyena iti yanei. Ma vitupavira maranai nani wavinena ina vomiiri ma weni kimtina ini wavumi, ina vona da tami na berabero wawayimi iyamna aku vibeyebeyena ke koti yanei. Ma kovi yana, karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Kiivavo Soromon ighekuyowei."*

Kanuma berona ivovira.
(Luk 11:24-26)

43 "Mikeda kanuma berona wawaya gwabinai ina kiibau na warere makiiwapasiyai gawara inekwekwa da iti yakam ma ke ina panani. 44 Ma ina vona bo, 'Aku ku numa ana vovira.' Ina ku numa ina nekiibau na ina panani da numana kwebuna, wawaya igigiri ma bera peyarina itere bubuni. 45 Vaghina ma ina nae ma kanuma beroberosi miikovimaruwa, ti na bero kirakiisi, ina rutinisi ma peyarisi ina vovira da nani wawayina gwabinai ina runuma. Karenai wawayina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina yawasa ina bero kirakai. Ma nakanani ina tupuwa weni kimtina kawakiikiimi kurimi."

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mak 3:31-35; Luk 8:19-21)

46 Yesu patana da ivivi sisiya koroto kurisi ma ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da kawakawarai imiiri ma i kayowana da Yesu kurina iti sisiya. 47 Wawaya sago Yesu ivonei bo, "Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoyaghim, i kayowana da iti sisiya kurim." 48 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aku maduwa na iyai? Ma titiku yoghoyogho na iyavo?" 49 Ma ituparorona kana kivikivina kurisi ma ivona bo, "Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na vaghina weni, 50 iyamna iyavo kava aku Mamai kunumai ina kayowana eberaberai, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa mau."

13

Pei vonina miibiina.
(Mak 4:1-9; Luk 8:4-8)

1 Marana sago Yesu numa ikiibutawei ma inae ku toka da baranai imakiipika da iti beyebeyena. 2 Ma wawaya peyarisi Yesu kurina iriyei ma koroto irakata sasara da Yesu ku waka igeru ma tepanai imakai. Ma wawaya kikirai imiimiiri.* 3 Ma sisiya peyarisi miibiiyai ivonesi. Ivona bo, "Wawaya sago ikiibau pei vonina kubiine. 4 Ma pei ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikam yavui. 5 Ma viya ku tano wakiwakimina iririgha, ma kana tano ke ghamana. Ma yaghiyaghinai ituwepa. Ma kana tano tetepakina kubiine, 6 madegha irarana da nani peina kudubina isivisivi ma ikaragavovori, iyamna ramramsi kegha. 7 Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha na yavata igogo ma iyiyo nani peina ipanigudagudai. 8 Ma pei viya ku tano biibiina iririgha ma igogo da sago sago duma iuwa bubuna da pei sago na amena 100 ma sago 60 ma sago 30 iterei." 9 Ma Yesu ivonesi bo, "Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai."

---

* **12:41:** Jon 3:5 * **12:42:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12 * **13:2:** Luk 5:1-3

Avi kubiine Yesu miibiiyai ivivi beyebeyena.
(Mak 4:10-12; Luk 8:9-10)

10 Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine
miibiiyai wawaya kurisi kisisiya?”
11 Ma ivonapotesi bo, “Akova gavugavuna kudubina God ina vikiivavona kamonai avi debei kurimi, ma wawaya viya kurisi na ke ati debei.
12 Ma iyavo kava akova gwabisiyai, God ku tepana ina terei da ina sasara.
Ma iyavo kava akova gisi vaghina gwabisiyai na nani akovina God
ina viitawei.* 13 Miibiiyai aisisiya kurisi, iyamna ina kitai ma ke inakovi,
ini yanei ma ke notana ina viini. 14 Weni wawayisi kamosiyai aviyavisina
peroveta Aisaya igirumi na itupuwa. Igiruma bo,
‘Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.
Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
15 Matasiyai ita kita,
bo tinisiyai iti yana,
ma nuwanuwasi ita votawei,
na ita miiritavire kuriku ma ati yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,
ma tinisi itupapotapotai,
ma matasi itapotapotai.’ ”*
16 “Ma tami na koti nuwabiibai, iyamna God ivi biibiinimi da matamiyai
kokitakita ma tinimiyai koiyana.* 17 Vonavaghata avonavonemi, ro-
rova mara katamaninai peroperoveta ma God ina wawaya maninisi i
kayowana da aviyavisina karako kokitakitai ma koiyanei na ita kitai ma
iti yanei, ma ke kovokovoghina.”

Yesu pei vonina miibiina iyamna ivi debei.
(Mak 4:13-20; Luk 8:11-15)

18 “Kovi yana bubuna da pei miibiina ani debei kurimi da konakova
bubuni. 19 Pei ketiyai iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana bi-
ibiina ivi yanei ma iyamna ke itakova bubuni. Aviyavisina nuwanuwasi
kamonai na Seitan ipisi da inebosi. 20 Ma pei tano wakiwakiminai
iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma
yaghiyaghinai iviini ma ivi nuwabiibiiyei. 21 Ma ramramsi ke itoru ki-
rakai, tuna kubiine ke ina miiri mara gurina. Wawaya ini kawapatesi
ma ini tupaketowanesi vara biibiina itumaghanei kubiine na yaghiyaghi-
nai i nota ina peku ma ina voterei. 22 Pei iyiyo ku kamosi iririgha
na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei ma dobu
yawasina inuwapoya kirakiiyei ma mura ikirokirorowei da God vonana
ipanigudagudai ma amena gwabisiyai kegha. 23 Ma pei viya ku tano bi-
ibiina iririgha na nakanani ma iyavo kava God varana biibiina ivi yanei
ma iakova bubuni. Tuna nakanani ma pei igogo ighae, iuwa da sago sago
duma amena 100, 60 bo 30 iterei.”

Yesu inamona ivi miibei.

24 Yesu bade miiba sago ivi sisiyei kurisi. Ivona bo, “God ina viki-
ivavona na weni nakanani. Tomowa sago whiti peina biibiina ina
vao kamonai ivi busagha. 25 Ma didibarai wawaya ikenakena ma kana
ghaviya ipisi ma inamona peina vao ku kamona ivi busagha ma inae.

* **13:12:** Mat 25:29; Mak 4:25; Luk 8:18, 19:26 * **13:15:** Isa 6:9-10 * **13:16:** Luk 10:23-24

26 Ma pei biibiina igogo ighae ma ivi karei da amena itereterei ma nani
kamonai bade inamona igogo ighae."
27 "Vao badana ina bigabiga inae kurina ma ivonei bo, 'Bada, pei
biibiina kuvoni ma inamona imapatana ipisi da whiti kamonai igogo?' "
28 "Ma ivonapotesi bo, 'Kaku ghaviya iberai.' "
"Ma ina bigabiga ivi tarakiiyanei bo, 'Kekayokayowei da kana ragui
bo?' "
29 "Ma ivonesi bo, 'Kegha. Inamona kona ragui na whiti yavata
kona kayoragutawei. 30 Kovoterei da inamona yavata ina gogo patapata da
kara bori kana mara ina nekiibau. Ma boribori wawayisi ana vonesi da
kunona inamona ina ragutawei ma ina bawai ma ina kapuni. Ma muriyai
whiti ina borini ma aku ku maghara numana ina tura.' "

Pei gisina miibiina.
(Mak 4:30-32; Luk 13:18-19)
31 Yesu miiba sago ivi sisiyei. Ivona bo, "God ina vikiivavona na
weni nakanani. Tomowa kii peina iviiya da ina vao kamonai ivoni.
32 Tuna peina na gisi korekorena ma kegha da ina rakata da ini kiidagima
da vao kamonai pei peyarina ina ghekuyowesi. Ma kiu ina pipisi da
ragharaghanai ina towatowei."

Yist miibiina.
(Luk 13:20-21)
33 Ma bade miiba sago iterei. Ivonesi bo, "God ina vikiivavona na weni
nakanani. Wavine sago yist gisi vaghina iviiya ma parawa ghamana
yavata ivoviravirai ma iterei da kapawina irakata."
34 Ma Yesu aviyavisina ivivi sisiyei koroto kurisi na miibiiyai kava, ke
meyani da iti sisiyota. 35 Nakanani ivivi miiba da aviyavisina peroveta
igirumi na itupuwa. Igiruma bo,
"Miibiiyai ani sisiya,
Dobu ayamoni ma nani maranai aku nota ateregavui da mara sago
nani notasi miibiiyai ani sisiyei kurisi."*

Yesu inamona miibiina ivi debei.
36 Yesu koroto iverukuyowesi ma irui ku numa kamona. Ma kana
kivikivina ipisi kurina ma ivonei bo, "Bada, kade inamona vao kamonai
miibiina na kuta vonavibeyekai."
37 Ma ivonapotesi bo, "Tomowa pei biibiina ivoni na Wawaya Natusi.
38 Ina vao na dobu. Ma pei biibiina na God natunatuna. Inamona na
Devil natunatuna. 39 Vao badana kana ghaviya inamona ivoni na Devil.
Bori marana na mara damona ma boribori wawayisi na aneya."
40 "Ikikava inamona ina ragui ma ku keyama karakaratina ina tawei
na nakanani mara damonai ina tupuwa. 41 Wawaya Natusi ina aneya
ina vonatawesi da ina vikiivavona kamonai berabero wawayisi ma
aviyavisina kava eberaberisi da berabero eberaberai na kudubisi ina
ragutawesi. 42 Ina tawesi ku keyama karata makamakii nonowina ma
nani dobunai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei. 43 Nani murinai
wawaya maninisi i Mamai God ina vikiivavona kamonai ina makai na
kii kita ina ruyasegana da madegha nakanani. Wawaya ere tinimi na aku
sisiya kovi yana bogai."

Mane gavugavuna miibiina.

---

* **13:35:** Psa 78:2

44 “God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago tomowa sago
mane ghamana gavugavuna tano kamonai ipanani. Idogo meyei ma
nuwabiibiiyai inae ma ina mura kudubina ivi gimarei. Ma manena iviiya
ma inae da nani tanona igimaratawei da mane gavugavuna ivi rapenei.”

Pel miibiina.
45 “Bade miiba sago weni. God ina vikiivavona nakanani ma tomowa
sago pel biibiisi iekwekwai da ita gimara. 46 Sago biibii kirakiina ipanani
ma inae da ina mura peyarina ivi gimarei. Ma manena iviiya da nani
pelna igimaratawei da rapenai.”

Wito miibiina.
47 “Ma miiba sago na God ina vikiivavona nakanani ma wito. Wawaya
ivi yoyowi ioru ku okowa ma iyana bogii ma bogiiyai ikonai. 48 Ikona
kirakai da wito itupakutukutuvi ma itini da ku kikira. Ma imaki-
ivipikapika ma ivorereghi, iyana biibiisi ku kode iuwana ma ber-
oberosi ivi tawetaweyana. 49 Weni nakanani ina tupuwa mara damonai.
Aneya ina nekiibau ma God ina wawaya maninisi kamosiyai na wawaya
beroberosi ina viitawesi 50 ma ina tawesi ku keyama karata makamakii
nonowina. Nani dobunai ina tutou ma okesi ina vivitarakikitei.”

Vonavaghata katamanina ma vonavaghata vuna.
51 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Weni miibiisi peyarina koakova bubuni
bo kegha?”
Ma kana kivikivini ivona bo, “E, damina kaviini.”
52 Ma ivonesi bo, “Meni vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina
God ina vikiivavona ku kamona ina rui na tuna nakanani ma wawaya
ghamana ina mura numa kamonai iti yava bubuni. Ma mura kamonai
na buderi katakatamanisi ma bade mura vusi.”

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mak 6:1-6; Luk 4:16-30)
53 Yesu ina miiba sisiyisi ivi kovini ma ivomiiri inae. 54 Ina ku kwanatu
vaghata inekiibau ma ivi karei da i kiki numanai wawaya ivivi beyebeyesi.
Ma wawayisi ivi deyei ma ivona bo, “Weni tomowina na ina nuwag-
iura meni dobunai iviiya? Ma rewapana imapatana iviiya da bera
ghamaghamasi eberaberai? 55 Wena takovi, da tuna vonura wawayina
natuna, ma ina maduwa na Meri. Titina yoghoyogho na Jemes, Josepa,
Saimon ma Judas. 56 Ma bade novunovuna gwabitiyai emakamakai. Ma
weni berasi na imapatana iviiya?” 57 Ma ivonavuvurei. Ma Yesu ivonesi
bo, “Dobu viruwa wawayisi peroveta evovokaravei, ma tuna mani ina
dobuwai bo ina numiiyai na kegha.”* 58 Tuna kubiine nani dobunai bera
ghamaghamasi ke peyarina ita berai, iyamna i vitumaghana kegha.

14

Jon Babataito irabobo.
(Mak 6:14-29; Luk 9:7-9)
1 Nani maranai Gariri damsi i kiivavo kana vava Herodi ma tuna Jon
Babataito iwana ikiiyaraghi. Ma Yesu varana ivi yanei, 2 na ina bigabiga
wawayisi ivonesi bo, “Nani tomowina na Jon bo? Agunai da rabobowai
ivomiiri. Tuna kubiine rewapana gwabinai da bera ghamaghamasi
eberaberai.”

---

* **13:57:** Jon 4:44

3-4 Jon ina rabobo na weni nakanani itupuwa. Herodi varesina na
Piripo ma Piripo kawana na Herodiyasi. Ma Herodi na Piripo kawana
ivi tuneboi. Tuna kubiine Jon inae Herodi kurina ma ivonei bo, "Varesim
kawana kuravaghi na Moses ina vonaviyoyovana kuvi kiigiiyei." Weni
sisiyina kubiine Herodi, Jon ipaniya ma ku gabura iterei.* 5 Ma ina
kayowana ghamana da Jon ita kiivunui. Ma ke kovokovoghina, iyamna
wawaya peyarisi ivivi tumaghana da Jon na God ina peroveta, tuna
kubiine Herodi iyabumanesi.
6 Ma Herodi ina tupuwa marana na kam ghamana iterei. Ma
Herodiyasi natuna wiwikena koroto maghinosiyai iriku da Herodi
nuwanuwana ivii kirakiiyei. 7 Tuna kubiine vonakiiyapa bagibagina
kurina iterei, ivona bo, "Am kayowana avai, kuna voneku na ana verem."
8 Ma wiwikena ina maduwa ina kayowana ikivini da Herodi ivonapotei
bo, "Aku kayowana Jon Babataito gayamina dabira kamonai kunuwani
da kuna vereku." 9 Ma Herodi ivi nuwapoya kirakai, ma namada ivon-
akiiyapa da turaturana peyarisi ina sisiya ivi yanei, tuna kubiine ke
iti kegha. Ina seri wawayina ivi yonei 10 da ita nae da gabura kamonai Jon
iwana ita kiiyaraghi. 11 Ikiiyaraghi ma Jon gayamina ku dabira iuwani ma
ikavararuwei da wiwikena iverei. Ma wiwikena ikavari da ina maduwa
iverei. 12 Ma vaghina, Jon kana kivikivina ipisi da tupuwina ikavari inae
da idogoi. Muriyai inae da aviyavisina itupuwa na Yesu ivonei.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mak 6:30-44; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

13 Yesu ivi yanei da Jon irabobo na koroto ghamana ikuyowesi ma ku
waka igeru ma ina kayowana da ina kina kava ita nae ku dobu makiiwa-
pana. Ma ke kovokovoghina, wawaya sisiya ivi yanei da Yesu wakiiyai
inenae na i kwanatu ikiibutawei ma tanowai iverukivini. 14 Yesu iwota
na koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi ma i wawaya gubagubagisi
ivi yawasisi.
15 Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu ivonei bo, "Madegha
ikovi ma wena dobu makiiwapana. Kevonatawesi ina nae ku meyagai
da ti mani kii vavai ina gimara."
16 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kegha, ke ina nae. Tami vavai kona veresi
da ina kam."
17 Ma kana kivikivina ivona bo, "Ke ruvaruvana! Parawa miikovi ma
iyana ruwa kava weni."
18 Ma Yesu ivona bo, "Kokavarapiyei kuriku." 19 Ma nani korotona
ivonesi da inamona tepanai imakiipikapika. Ma nani parawisi miikovi
ma iyana ruwa iviiya ma itepa ku kunuma ma God kurina ivi kiikiiwa
ma parawa ivogimai. Ma kana kivikivina iveresi da wawaya irereghisi.
20 Vaghina ma, nani korotona kudubina ikam da inunusi. Ikam ikovi
ma kana kivikivina kam tutura iyuna da kode ivi 12 ivi tupoi. 21 Ma nani
korotona kamonai tomotomowa kava ivi yavisi na 5 tausan. Ma wivine da
ededa yoghoyogho na ke iti yavisi.

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mak 6:45-52; Jon 6:15-21)

22 Nani murinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ku waka, ivonatawesi
da ivi nao ku toka nevana. Idamadamana na bade Yesu koroto ghamana

* **14:3-4:** Luk 3:19-20; Lev 18:16, 20:21

ivonatawesi inae. 23 Korotona inenae ma nipowana kubiine ighae ku
koya tepana. Ravi ipika ma patana da ina kina kava imakamakai, 24 ma
waka na namada ikiibu kirakai. Ma yanunu maghinosiyai ipipisi ma
tovava ghamaghamasi waka irugerugei. 25 Mara tomtom nubakutuvina
kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae kurisi. 26 Ma kana kivikivina
ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa ma iyabumana kirakai
ma ikiirara bo, "Momosika!" 27 Ma Yesu yaghiyaghinai ivonesi bo, "Ke
kona yabumana, ami nota evirewapana. Taku."
28 Ma Pita ivona bo, "Bada, vonavaghata da tam na kevoneku da taku
bade okowa tepanai ana baba ana nae kurim."
29 Ma Yesu ivona bo, "Kepisi." Vaghina ma Pita waka ikiibutawei
ma ivi karei da okowa tepanai ibaba inenae Yesu kurina, 30 ma damina
iviiya da yanunu ma tovava irakata na iyabumana kirakai. Ivi karei da
imonumonu ma ivi kwatu bo, "Bada, kevi viteku!" 31 Ma Yesu ivororona,
imana ivotani ma itinepai. Ma ivonei bo, "Am nota igisi, avi kubiine ke
kuti tumaghaneku?"
32 Ma ivi ruwa igerugeru ku waka na yanunu inuba. 33 Ma vaghina,
kana kivikivina waka tepanai ivokavakavari ma ivona bo, "Vonav-
aghata, tam God Natuna."

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.
(Mak 6:53-56)

34 Toka idamani ku nevana da Genesaretiyai iwota. 35 Ma wawaya
nani dobunai ivogiini da tuna Yesu na sisiya ivi vovonavoneyanei da
dobu ine yavui ma i wawaya gubagubagisi ikavaraneyesi Yesu kurina.
36 Ma wawaya ivivi nowi da gubagubagisi kana gara damokikina kava
ita votovoni. Ma iyavo kava ivovotovoni na kudubisi iyawasa.

15

Kaekiki mau i vibeyebeyena.
(Mak 7:1-13)

1 Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya
Jerusalem kamonai ipisi Yesu kurina da ivi tarakiiyanei bo, 2 "Avi ku-
biine kam kivikivina kiki katamana ikiigiiyei? Vi imakowa ketana ke
ita kivikivina bubuni. Kunona na imasi ita tepokowakowai ma muriyai da
ita kam." 3 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ma tami, avi kubiine God ina sisiya
bagibagisi kobarei da tami mani ami kiki kokivikivini? 4 God ivoneta
bo, 'Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.' Ma ivona bo, 'Iyi ina
mamai bo ina maduwa ini avaberowesi na kokiivunui.'* 5 Ma tami na
ami vibeyebeyena na weni nakanani. Tomowa ina maduwa da ina
mamai ina vonesi bo, 'Aku bera ma aku sawara peyarina God kurina
asuwara. Tuna kubiine ke ani vitemi.' 6 Weni nakanani koibeyebeyena
na God vonana kotatakuputei da ami kiki katamana kokivikivini. 7 Tami
miiriruwaruwami! Aisaya ivona bubuna, igiruma da God ivona bo,

8 'Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,
ke gwabikuwai.
9 I vokavakavara na kwebuna.
Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.

---

* **15:4:** Exod 20:12, 21:17; Deut 5:16; Lev 20:9

Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.' "*

Aviyavisina ina berim da kuna dadabu.
(Mak 7:14-23)

10 Yesu wawaya ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Kovi yana bubuna da
akova kona viiya. 11 Aviyavisina kawamuwai kekanikani ma keumumai
na ke ina berim da God ku matana tam na dadabum. Ma sisiya berona
kawamuwai ina kiibau na tuna ina berim da God ku matana tam na
dadabum."
12 Muriyai kana kivikivina inae Yesu kurina ma ivonei bo, "Kuakovi bo
kegha da nakanani kuvi sisiya na Perisi damsi nuwanuwasi ipughu."
13 Ma ivonapotesi bo, "Aku Mamai kunumai aviyavisina ke tuna mani
imanai ita voni na ere ramramna ina tinaragutawei. 14 Kovoteresi, nani
Perisi damsi ke kona notisi, ti na babada matapotapotasi. Wawaya
matapotapotana ma kwinana matapotapotana ini nowei na ivi ruwa ku
bonagha ina ririgha."*
15 Ma Pita ivona bo, "Bada, miibiina Perisi damsi kuvonesi na iyamna
kuti debei kurikai."
16 Ma Yesu ivona bo, "Te! Patana da koneghanegha bo? 17 Kade
kotakovi da aviyavisina kawatiyai takanikani ma tumumai na ku
kamokamota erurui ma muriyai tupuwita ina kiibutawei. 18 Nota
berona wawaya nuwanuwana kamonai egheghetawei da kawanai
sisiyina ekarakaratawei. Tuna ina berai da God ku matana waway-
ina na dadabuna.* 19 Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi
egheghetawei. Kiivunuwa, vipekana wapawapa, ruwavine, rutomowa,
yapi, vimamatara bero ma viavabero. 20 Weni berasi kona berai na God
matanai tami wawaya dadabumi. Ma imami ke kona tepokowakowai ma
kona kam na tuna ke ini dadabumi."

Wavine sago ina vitumaghana.
(Mak 7:24-30)

21 Yesu nani dobuna ikiibutawei ma inae ku Taya ma Saidon kwantusi.
22 Ma wavine sago nani dobunai imakamakai, tuna dobu viruwa waway-
ina, ina karena na Keinan dobuna. Ma ipisi Yesu kurina ma ikiirara
bo, "Bada, tam David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku! Natuku wavi-
nena gwabinai kanuma berona irunuma da evovokwarakwara kirakai."
23 Ma Yesu ke sago ita vonapotei. Ma kana kivikivina ipisi da Yesu kurina
ivi nowi bo, "Kevonatawei ina nae, ekivikivinita ma ekiikiirara kirakai."
24 Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, "Apisi da Israel damsi kava
kubiisi. Ti nakanani ma sipu siwasiwanisi."
25 Ma wavinena ipisi kurina da maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma
ivonei bo, "Bada, kevi viteku!"
26 Ma ivonapotei bo, "Ke ita biibai da wawaya ededa kii vavai ita viiya
ma ita tawei kukou kurisi da ita kani."
27 Ma wavinena ivona bo, "Vonavaghata Bada, ma kegha da kukou ina
mamai ekamkamririgha na evovoterei da ina kukou ekanikani."
28 Ma Yesu wavinena ivonapotei bo, "Aku wavine, am vitumaghana
irakata kirakai! Am kayowana ana berai." Ma yaghiyaghinai natuna
iyawasa.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.

* **15:9:** Isa 29:13 * **15:14:** Luk 6:39 * **15:18:** Mat 12:34

29 Yesu nani dobuna ivoterei da ku Gariri tokana inae. Ma kikirai ibaba
inae da ighae ku koya barana ma imakiivipika. 30 Koroto ghamana iriyei
kurina ma gubagubagisi irutinaneyesi. Digadigasi, matapotapotasi,
kawapotapotasi ma kii gubaga bogii ma bogiiyai. Yesu maghinonai
ivi makiinisi da ivi yawasisi. 31 Ma wawaya peyarisi ivi deye kirakiiyei
da kawapotapotasi ivivi sisiya, digadigasi abababa, ma matapotapotasi
ikitakita. Ma Israel i God ivi ghegheni.

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.
(Mak 8:1-10)

32 Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Weni wawayisi aikamyuyuwesi, iyamna mara aroba yavata tamakamakai ma kii vavai kegha. Ke ata kayokayowei da ere vitonarisi ana vonatawesi da ketiyai ina kayoparoro."

33 Ma kana kivikivina ivonei bo, "Wena dobu makiiwapana. Vavai imapatana tapanani da koroto ghamana tikanisi?"

34 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, "Parawa viya gwabimiyai?"

Ma ivonapotei bo, "Parawa miikovimaruwa ma iyana ruwa kikei."

35 Ma Yesu, koroto ghamana ivonesi da tanowai imakai. 36 Ma parawa
da iyana iviiya ma God ivi kiikiiwei. Ivogimagimai ma kana kivikivina
iveresi da irereghi wawaya kurisi. 37 Ma peyarisi ikam da inunusi.
Ikam ikovi ma murinai kana kivikivina kamtutura iyuna da kode mi-
ikovimaruwa ivi tupoi. 38 Nani korotona kamonai na tomotomowa kava
ivi yavisi na ivi 4 tausan ma bade wivine ma ededa yoghoyogho yavata
ikam. 39 Ma vaghina, korotona ivonatawesi inenae na Yesu ku waka
igeru da idamana ku Magadan dobuna.

16

Wawaya matakira ikayokayowei.
(Mak 8:11-13; Luk 12:54-56)

1 Perisi ma Sadusi damsi ipisi Yesu kurina ma ivi kaetina da matakira
ghamana ita berai da ita kitai.*

2 Ma ivonesi bo, "Ravi ina pika ma mara ina ruwabai na kona vona
bo, 'Maram na mara biibiina.' 3 Ma mara boiboiyai mara ina gigiri
ma muriyai ina kwavui na kona vona bo, 'Garewa ina katuna.' Koakovi
ikikava matakira kunumai kona kitai na kona vona da mara biibiina bo
mara berona. Ma karako na matakira ghamaghamasi etuputupuwa,
idebei da God ina Vivinevine Wawayina inekiibau ma avi kubiine ke
akovina kota viiviiya? 4 Weni kimtina na God ke koti tumaghanei ma
kawakiikiimi, ma ami kayowana da matakira ghamana kota kitai, bo?
Kegha, ke ani beyemi, ma peroveta Jona aviyavisina ipanani na tuna
matakirina kava kona kitai." Ma Yesu ivoteresi ma inae.

Perisi ma Sadusi damsi i yist.
(Mak 8:14-21)

5 Toka idamani na Yesu kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa
ke ita viini. 6 Ma Yesu ivonesi bo, "Kokitaruvimi! Perisi ma Sadusi damsi i
yist kokitaruvai."* 7 Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona
bo, "Mikeda parawa ke kata viini, tuna kubiine nakanani ivoneta."

* **16:1:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **16:6:** Luk 12:1

8 Ma Yesu iakovi aviyavisina ivivi sisiyei ma ivi tarakiiyanesi bo, “Tami
ami vitumaghana igisi ghagha. Parawa ke kota viini na tuna koisisiyei,
bo? 9 Tami kotakovi da taku iyai. Konotanotai bo kegha da parawa
miikovi kava ma tomotomowa ivi 5 tausan avi kanisi? Ma kamtutura
na kodesi viya koviini?* 10 Ma bade parawa miikovimaruwa kava na
tomotomowa ivi 4 tausan avi kanisi. Ma kamtutura koyuna na kode viya
kovi tupoi?* 11 Avi kubiine ke kotakovi da taku ke parawa ata vivisisiyei?
Ma ana vona meyemi da Perisi ma Sadusi damsi i yist kokitaruvai.”
12 Ma wekarakava kana kivikivina akovina iviiya da ke parawa kana yist
ita vivisisiyei ma Perisi ma Sadusi damsi i vibeyebeyena viviberona na
tuna ivivi sisiyei.

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mak 8:27-30; Luk 9:18-21)

13 Yesu kana kivikivina yavata inae ku kwanatu sago kana vava Sis-
ariya Pilipai. Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanesi bo, “Kovoneku, wawaya
enotanotai da taku Wawaya Natusi na iyai?”
14 Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam Jon Babataito, ma viya
evonavona da tam na peroveta Elaidiya, ma viya evonavona da tam
Jerimaya bo peroveta sago.”*
15 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Ma tami, konotanotai da taku na iyai?”
16 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Waway-
ina. Tam na God Yawayawana Natuna.”*
17 Ma Yesu ivonapotei bo, “Saimon, Jona natuna, God ivi biibiinim.
Aku Mamai kunumai nani notana iverem, ke wawayota gwabisiyai
kuta viiya. 18 Saimon, avonavonem da kam vava vuna na Pita
(Pita iyamna na ‘wakima’). Ma weni wakimina tepanai aku ekale-
siya ana yamoni. Ma rabobo ina rewapana ke kovokovoghina da
ina ghegavovori. 19 Pita, tam matuketa kana koyakoyagha God ina viki-
ivavona kamonai ma rewapana avereverem da aviyavisina dobuwai
kuna gudui na bade God ku murim ina miiri da kunumai ina gudui. Ma
aviyavisina dobuwai kuni vaghinei na bade God ku murim ina miiri da
kunumai ini vaghinei.”* 20 Ma Yesu ivonatanisi da wawaya kurisi ke
iti mamatara da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.
(Mak 8:31–9:1; Luk 9:22-27)

21 Nani maranai Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaveresi da
aviyavisina ina tupuwa kurina. Ivona bo, “God ina kayowana da ana nae
ku Jerusalem da Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina berai da ani kamaghi
kirakiiyei. Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai rabobowai
ana vomiiri.” 22 Ma Pita, Yesu itinaviviri ku ririna ma iyeghai bo, “Kegha,
Bada! Ke nakanani ina tupuwa kurim!”
23 Ma Yesu imiiritavire ma Pita ivonapotei bo, “Seitan, kenetaweyana!
Kiketagudugudu! Nani notana na ke God ita verem, tam dobu notana
kenotanotai.”
24 Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei
da kuna kiviniku na kevere meyem, am korosi kekavari ma kekiviniku.*

---

* **16:9:** Mat 14:17-21 * **16:10:** Mat 15:34-38 * **16:14:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8
* **16:16:** Jon 6:68-69 * **16:19:** Mat 18:18; Jon 20:23 * **16:24:** Mat 10:38; Luk 14:27

25 Tam iyai am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai am
yawasa kuna nuwatawei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina
kona panani.* 26 Dobu kana mura kudubina kuta viiya ma kanumim
kuti wapai na am mura ke sago iti vitem da yawasa kuta panani bo kanu-
mim kuta vii meyei. 27 Ma mara sago taku Wawaya Natusi aku Mamai
kana kadara kamonai ana pisi, ma aneya vovokaravisi yavata. Nani
maranai wawaya kudubisi i bera ana ruvai ma ani miiyesi bo kii kovogha
ana veresi.* 28 Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya kamotiyai taku
Wawaya Natusi aku vikiivavona kona kitai ma muriyai da kona rabobo."

17

Yesu kitana ivire.
(Mak 9:2-13; Luk 9:28-36)

1 Mara miikovimasago murinai Yesu kana kivikivina aroba irutinisi, ti
na Pita, Jemes ma Jon, tuna Jemes tina kikei. Koya ghamana igheni ma
nani dobunai ti mani kava imakai.* 2 Ma kana kivikivina ikitakitai ma
Yesu kana kita ivire. Maghighina iruyasegana da madegha nakanani ma
kana gara poipoi kirakiina. 3 Ke mara gurina ma ivi aroba ikitai da Moses
ma Elaidiya irumatara da Yesu yavata ivivi sisiya. 4 Ma Pita, Yesu kurina
ivona bo, "Bada, ibiibii kirakai da tota weni! Kuna kayowei na yobe aroba
ana yamoni. Sago tam, sago Moses, ma sago Elaidiya."

5 Ivivi sisiya kamonai na kwavu ere yaseganina inekiibau da isovo-
mumusi. Ma gamo kwavu kamonai ivona bo, "Wena natuku, tuna
nuwanuwaku ma ainuwabiibiiyei. Ina sisiya kovi yana bogai."*

6 Maranai kana kivikivina gamo ivi yanei na iyabumana kirakai da
itawotesi ku dowa ma maghighisi ikiigavugavui. 7 Ma Yesu ipisi kurisi
da ivotovonisi. Ma ivonesi bo, "Kovomiiri, ke kona yabumana." 8 Itepa
ma ita kita na Yesu ina kina kava ikitai.

9 Koya tepanai iororu na Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi bo,
"Matakirisi kokitai na ke koni sisiyei. Taku Wawaya Natusi rabobowai
ana vomiiri ma nani murinai wawaya kurisi koni mamatara."

10 Kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine vonaviyoy-
ovana vibeyebeyena wawayisi mara nonowa evonavona da Elaidiya
ini nao ina vovira ku dobu ma murinai na God ina Vivinevine Wawayina
ina nekiibau?"* 11 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Vonavaghata da Elaidiya
iti nao ma bera peyarina ita vovunaghi. 12 Ma ana vonemi da Elaidiya
namada inekiibau ma wawaya iveyiyei ma ivi kayotiranei. Ma bade
nakanani taku Wawaya Natusi ini kayotiraneku da ani kamaghi kirak-
iyei."* 13 Nani maranai kana kivikivina inotapanani da tuna Jon Ba-
bataito ivivi sisiyei.

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.
(Mak 9:14-29; Luk 9:37-43)

14 Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu na koroto
ghamana ipananisi ivivi koyakoyagha. Ma tomowa sago ipisi Yesu ku-
rina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi bo, 15 "Bada,
natuku kevi kamyuyuwei. Eparoparoro ma evovokwarakwara kirakai.

---

* **16:25:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **16:27:** Mat 25:31; Psa 62:12; Rom 2:6 * **17:1:** 2Pit 1:17-18 * **17:5:** Gen 22:2; Deut 18:15; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22 * **17:10:** Mal 4:5 * **17:12:** Mat 11:14

Mara ipeyari epekupeku ku keyama karakaratina ma ku okowa.
16 Arutinapiyei kam kivikivina kurisi ma ke ruvaruvana da iti yawasi."
17 Ma Yesu ivonesi bo, "Weni kimtina na kawakiikiimi. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ami vitumaghana kegha! Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei kuriku." 18 Ma Yesu kanuma berona iyeghai da tomowa kikei ikiibutawei ma yaghiyaghinai iyawasa.
19 Nani murinai kana kivikivina inae Yesu kurina ma gavunai ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine tokai ke ruvaruvana da kanuma berona kata kwavinakiibuwei?"
20 Ma ivonapotesi bo, "Iyamna ami vitumaghana igisi kirakai. Vonavaghata avonavonemi, mikeda ami vitumaghana ita rakata da nakanani ma pei gisi korekorena na kovokovoghina da koya kota vonei bo, 'Noke kenae' ma vaghina ita nae. Koni tumaghana na kovokovoghimi da bera kudubina kona berai." 21 (-)*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mak 9:30-32; Luk 9:43b-45)

22 Yesu kana kivikivina yavata Gariri kamonai ivi sagosi ma ivonesi bo, "Tomowa sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghaviya ku imasi ina tereku. 23 Ma ini raboboku ma mara viarobina kamonai God ina berai da rabobowai ana vomiiri." Nakanani ivi sisiya na kana kivikivina ivi nuwapoya kirakai.

Yesu Numa Taparoro kana teks ivi miiyei.

24 Yesu kana kivikivina yavata irui ku Kapeniyam kwanatuna. Ma teks yuyuna damsi ipisi Pita kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Ami Bada Taparoro Numana kana teks ini miiyei bo kegha?"*
25 Ma Pita ivonapotesi bo, "E, ini miiyei."
Pita irui ku numa kamona da Yesu kurina iti sisiya ma Yesu ivi nao, ivona bo, "Saimon, am nota avai? Kiikiivavo na meni wawayisi gwabisiyai teks ina yuna, natunatusi gwabisiyai bo wawayota gwabisiyai?"
26 Pita ivonapotei bo, "Wawayota gwabisiyai."
Ma Yesu ivona bo, "Tuna kubiine kiikiivavo natunatusi na teks ke ini miiyei. 27 Ma kegha da ke ata kayokayowei da weni damsi nuwanuwasi ina pughu. Tuna kubiine kenae ku toka ma am kiimo ketawei. Meni iyanina kuni nao kuna tini na kawana kevoaghae da kamonai silva riririghina† kuna panani. Ma tuna na ruvaruvana da tam ma taku kubiita ita teks kuni miiyei."

18

Iyi ini wawayaghama God ina vikiivavona kamonai?
(Mak 9:33-37; Luk 9:46-48)

1 Nani maranai Yesu kana kivikivina ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "God ina vikiivavona kamonai na iyi ini wawayaghama?"*
2 Ma Yesu wawaya kikei sago ikwatui ipisi da kamosiyai imiiri. 3 Ma ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, ke kona tereoruwe meyemi da

---

* **17:21:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 21 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Kanuma berona weni kanumina nakanani na kona nipowana kirakai God kurina da kona kwavini.' Mat 21:21; Mak 11:23; 1Kor 13:2 kekitai. * **17:24:** Exod 30:13, 38:26 † **17:27:** Silva riririghina kana vava *drachma* bo *shekel*, ma tomowa ina bagibagi kupom na kana miiya.
* **18:1:** Luk 22:24

tami nakanani ma ededa yoghoyogho na ke kovokovoghina kona rui God ina ku vikiivavona.* 4 Tam iyai kuna tereoruwe meyem da weni wawaya kikina nakanani na God ina vikiivavona kamonai tam kuna ghe kirakai."
5 "Ma iyavo kava taku notakuwai wawaya kikei kona tinariyai na ke tuna kava ma taku yavata kotitinariyeku."

Ruyagha.
(Mak 9:42-48; Luk 17:1-2)
6 "Ma iyavo kava ina berai da wawaya kikei ina vitumaghana ina voterei na kovogha bero kirakiina ina viiya. Ita biibai da iwanai wakima ghamana ita kuni ma ita tawei ku bogapu da ituma dodo. 7 Wawaya dobuwai, koti nuwapoya kirakai iyamna ruyagha ipeyari ina berai da wawaya vitumaghana ina voterei. Nakanani mara nonowa ruyagha tapanapanani. Ma iyai kwinana ina ruyaghai da ina peku na tuna kana kovogha ina rakata kirakai."
8 "Mikeda imam bo kaem ina berim da berabero kuna berai na kekiiyaraghatawei. Ibiibai da imam bo kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam bo kaem ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem.* 9 Bo matam ina berim da kuna peku na matam kemuitawei. Ibiibai da matam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawem."* *

Sipu isiwana miibiina.
(Luk 15:3-7)
10 "Kokitaruvimi da weni ededa yoghoyoghosi ke kona kitaoruwesi. Avonavonemi da i aneya kunumai mara nonowa aku Mamai God maghinonai emiimiiri." 11 (-)†
12 "Mara sago tomowa ina sipu ivi 100 ma sago ita siwana na ami nota ikikava? Aviyavisina ita berai? Ina sipu ivi 99 warereyai ita kuyowesi da ita kamkam ma ita nae da siwasiwanina itekwai. 13 Nani sipuna sago kava ita panani na avonavonemi da iti nuwabiibii kirakiiyei, ke nakanani ma ivi 99. 14 Bade nakanani ami Mamai kunumai ke ita kayokayowei da wawaya kikei sago ina siwana."

Varesim ina berabero.
15 "Keresiyana varesim berabero ina berai kurim na kenae kurina ma kevonei da ibera beroi. Kebera gavui da ami viruwa kava koni sisiyei. Ini yanem na nuwanuwana kuna tinavirai da koni vonapoteyana.* 16 Ma am sisiya ke ini yanei na bade vimamatara wawayisi sago bo ruwa kuna rutinisi da yavata kona vovira da kona vona meyei. Nakanani kona berai da giruma katamana kona nunuri. Igiruma bo, 'Wawaya ruwa bo aroba wawaya ini wavui, ke sago kava.'* 17 Patana da ke ini yanemi na korutini da ekalesiya yavata kovi dughuwei ma ina berabero kudubina kovi debei kurisi. Ma tuna ekalesiya ke ini yanesi ma ina berabero ke ininimayei na vaghina, kobarei da ke kamomiyai ina makai. Koberai da

* **18:3:** Mak 10:15; Luk 18:17 * **18:8:** Mat 5:30 * **18:9:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata muitawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata votere tuwanonowi. * **18:9:** Mat 5:29 † **18:11:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 11 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Taku, Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi ati yawasisi.' * **18:15:** Luk 17:3 * **18:16:** Deut 19:15

tuna nakanani ma ke vitumaghana wawayina bo teks yuyuna wawayina yapiyapina.”

Vonatana ma vivaghina.

18 “Vonavaghata avonavonemi, aviyavisina dobuwai kona gudui na
bade God kunumai ina gudui. Ma aviyavisina dobuwai koni vaghinei na
bade God kunumai ini vaghinei.* 19 Ma bade ana vona meyemi. Kere-
siyana varesim yavata ami viruwa dobuwai aviyavisina koni vaghinei
na ami nota koni sagoi ma kona nipowana na aku Mamai kunumai ami
kayowana ina berai kubiimi, 20 iyamna maranai wawaya ruwa bo aroba
avakuwai ini sagosi na taku yavata nani kamonai.”

Notataweyana miibiina.
(Luk 17:3-4)

21 Pita imiiririya Yesu kurina ma ivi tarakiiyana bo, “Bada, varesiku
berona ina beraberai kuriku na mara viya ana notatawei? Mara miikovi-
maruwa bo?”*

22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avonavonem da ke mara miikovimaruwa
kava, kegha da mara peyarina ma mara nonowa kuna beraberai,‡ *
23 iyamna God ina vikiivavona na weni miibiina nakanani. Mara sago
kiivavo sago imakamakai ma nuwanuwana ivivi tetei da ina bigabiga
wawayisi kii tupi ita ruvai da ita gudui. 24 Ivi karei ma wawaya ina
bigabiga sago irutinapiyei, kana tupi irakata kirakai.§ 25 Nani bigabiga
wawayina ke ruvaruvana da kana tupi ghamanakina ita gudui. Tuna
kubiine kiivavo ina bigabiga viya kurisi ivonakiiyaragha da wawayina,
kawana ma natunatuna iti gimaresi da iti sleiv ma bade ina sawara yavata
kudubina iti gimarei da nani tupina ita gudui.”

26 “Ma bigabiga wawayina itawotei ku tano ma manawinai isasa da
kiivavo ku maghinona. Ma ivi nowi bo, ‘Kevi kamyuyuweku ma karakava
kaku tupi peyarina ani miiyei.’ 27 Vaghina ma, kiivavo ivi kamyuyuwei ma
kana tupi inotatawei ma ivotawei da inae.”

28 “Nani bigabiga wawayina ikiibau inenae na bigabiga kwinana
ipanani. Tuna gwabinai kana tupi gisina imakamakai.** Tuna kubiine
kaiyona ikimopotai ma ikiirara bo, ‘Kam tupi gwabikuwai kegudui!’ ”

29 “Ma kwinana maghinonai itawotei ku tano ma ivi nowi bo,
‘Kevi kamyuyuweku ma karakava kaku tupi peyarina ani miiyei.’ ”

30 “Ma ibara, ke iti kamyuyuwei da ku gabura itawanaoruwei ma nani
dobunai ita makamakai da kana tupi iti miiya yavui. 31 Bigabiga turaturasi
weni berana ikitai ma ivi nuwapoya kirakai. Inae kiivavo kurina ma
aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei.”

32 “Ma kiivavo nani bigabiga wawayina ikwatui da irui kurina. Ma
ivonei bo, ‘Tam bigabiga berom! Kuvonavikamyuyuwa kuriku na
kam tupi ghamanakina ma anotatawei. 33 Ikikava avi kamyuyuwem
na nakanani bigabiga kwinam kuti kamyuyuwei.’ 34 Ma kiivavo
nuwanuwana ipughu kirakai da ivonatawei ku gabura. Ma nani ka-
monai ina vowavowa kirakiiyei ina nene da kana tupi kudubina ini miiya
yavui na ina kiibau.”

---

* **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23 * **18:21:** Luk 17:3-4 ‡ **18:22:** Grik igiruma da mara 77 bo mara 70 x 7 kwinam ina berabero kuna notatawei. * **18:22:** Gen 4:24 § **18:24:** Grik gamonai kana tupi ghamana na ‘10 tausan talent.’ ** **18:28:** Grik gamonai kana tupi gisina na ‘100 denariyas.’

35 “Ma aku Mamai kunumai nakanani ina berai kurimi maranai tami
ke nuwanuwami kudubinai varevaresimi i berabero kona notatawei.”

19

Vikiitawetaweyana sisiyina.
(Mak 10:1-12)

1 Yesu ina sisiya ivi kovini na Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya
dobuna da Jodan okowina idamani. 2 Ma koroto ghamana ikivikivina
yawarei, ma Yesu gubagubagisi nani dobunai ivivi yawasisi.
3 Ma Perisi damsi inae kurina da ivivi kaetina. Ivi tarakiiyanei bo,
“Vonaviyoyovana kamonai kade vivaghina emakamakai bo kegha da
tomowa tuna mani ina kayowanai kawana yavata ini kiitawetaweyana?”
4 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses ina giruma namada kovi yavi da dobu
karenai God ‘wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’* 5 Ma God
ivona bo, ‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi
da kawana yavata ini kiikapu da sago.’* 6 Ivi ruwa ini kiikapu da sago, ke
ruwa, iyamna God iberai da tomowa ma wavine isagosi, tuna kubiine
wawaya ke ini bogebogesi.”
7 Perisi damsi ivi tarakiiyanei bo, “Avi kubiine Moses igiruma da,
‘Maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni nakanani.
Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei. Ma
ina vonatawei da ina nae.’ ”*
8 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vikawakiikai irakata, tuna kubiine
Moses vivaghina iveremi da kakawami yavata koti kiitawetaweyana. Ma
dobu karenai God ke nakanani ita terei. 9 Avonavonemi da meni to-
mowina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma wavine sago ina ravaghi,
tuna na berabero iberai. Ma bera sago kava kubiine ani vaghinei da
tomowa kawana yavata ini kiitawetaweyana. Mikeda ina vopanani da
kawana tomowa sago yavata ipekana wapawapa na vaghina, ina barei
da ini bogebogesi.”*
10 Ma kana kivikivina ivi 12 ivonei bo, “Mikeda tomowa da wavine
weni nakanani ita makamakai na ibiibai da wawaya ke meyani ita tavine.”
11 Ma Yesu ivonapotesi bo, “God vibeyebeyena sago iterei da wawaya
voviyavisi kava ke meyani ina tavine, ma tuna na ke wawaya peyarisi
kubiisi. 12 Bera bogii ma bogiiyai emakamakai da wawaya ke ina tavine.
Viya itupuwesi da igisi kegha ma ke ruvaruvana da iti pekana. Ma viya
igisi iyuna da ke ruvaruvana da iti pekana. Ma wawaya viya God ina
vikiivavona kubiine na vonakiiyapa bagibagina ina terei da ke ini pekana.
Iyavo kava God ivinesi da ke ina tavine na weni vibeyebeyena ita kivini.
Ma kegha na kegha.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mak 10:13-16; Luk 18:15-17)

13 Ma wawaya viya ededa yoghoyogho irutinapiyesi Yesu kurina da
imana ku tepasi ita terei ma ita nipowana kubiisi. Ma kana kivikivina
wawayisi iyeghisi. 14 Ma Yesu ivonesi bo, “Ededa yoghoyogho kovoteresi
da ina pisi kuriku, ke kona tarapaparisi. Wawaya weni ededa yoghoyo-
ghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.” 15 Vaghina ma, imana
ku gayamisi iterei da ivi biibiinisi ma inekuyowesi.

* **19:4:** Gen 1:27, 5:2 * **19:5:** Gen 2:24 * **19:7:** Deut 24:1-4; Mat 5:31 * **19:9:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

Mura tomowina yaragina.
(Mak 10:17-31; Luk 18:18-30)

16 Tomowa sago yaragina ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo,
"Bada, avi berana biibiina ana berai da yawasa makamakii nonowina
ana viiya?"
17 Ma Yesu ivonapotei bo, "Avi kubiine bera biibiisi kitarakiiyanei?
God ina kina kava na biibiina. Ina sisiya bagibagisi kevotekatekei da
yawasa makamakii nonowina kuna panani."
18 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Meni sisiyisi bagibagisi kava?"*
Ma Yesu ivonapotei bo, "Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana wapawapa,
ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, 19 am mamai da am maduwa
kevopepetisi, ma ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani
kwinam nuwanuwana keviiya."*
20 Ma yaragina ivonapotei bo, "Weni sisiyisi bagibagisi peyarina
avovotekatekei. Ma aviyavisina ku tepana ata berai?"
21 Ma Yesu ivonei bo, "Viwawaya kiimatana kuna kayowei na kenae,
am mura kudubina kevi gimarei ma manena na wawaya moyamoyakisi
keveresi. Ma God mura makamakii nonowina kunumai ina verem. Tuna
kuna berai, ma muriyai kuna pisi da kuna kiviniku."
22 Ma yaragina weni sisiyina ivi yanei na ere nuwapoyina inae, iyamna
tuna wawayina ina mura irakata kirakai.
23 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi.
Ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina ku vikiivavona ina rui.
24 Avonavona meyemi, ipiropiro da kamel unubu bonaghinai itonagha,
ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina God ina vikiivavona ku
kamona ita rui."
25 Kana kivikivina ina sisiya ivi yanei da inota kavakavai ma ivonei bo,
"Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?"
26 Ma Yesu ikitakunukunusi ma ivonesi bo, "Aviyavisina ipiropiro ki-
rakai da wawaya ke kovokovoghina ita berai na God kurina na itekateka
kirakai."
27 Ma Pita ivona bo, "Ma tokai na ikikava? Akii bera kudubina
kavoterei da kakivikivinim."
28 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, mara epipisi da
taku Wawaya Natusi na kiivavo kana gawara kadakadarinai ana makai.
Ma tuna maranai tami bade ami kiivavo gawarisi ivi 12 kona viiya da
kona makiivipika ma Israel kii dam ivi 12 koni tupaviresi.* 29 Ma iyavo kava
taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, i mamai, i maduwa,
natunatusi bo i tano ikuyowesi na God vibiibiina ina veresi ma ku tepana
ina vivikiitatanei. Ma bade yawasa makamakii nonowina ina veresi. 30 Ma
wawaya viya wekarakava inao na karakava ini muri. Ma wawaya viya
wekarakava imuri na ini nao."*

20

Bigabiga vao kamonai miibiina.

1 Yesu ivonesi bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago
boiboiyai na vao badana ina numa ikiibutawei inae da bigabiga ita viinisi

* **19:18:** Exod 20:13-16; Deut 5:17-20 * **19:19:** Exod 20:12; Deut 5:16; Lev 19:18 * **19:28:** Mat 25:31; Luk 22:30 * **19:30:** Mat 20:16; Luk 13:30

da ina vao kamonai ita biga. 2 Ivonesi da ita wayowa kupom na wawaya
sago sago duma silva riririghina.*
3 "Madegha ighepaka ma vao badana mara viruwina ikiibau ma
vigimagimara gawarinai ikita da tomotomowa viya ivivi miiriyana, i biga
kegha. 4 Ma ivonesi bo, 'Tami bade konae da aku vao kamonai kona biga
ma ani miiya bubunimi.' 5 Vaghina ma, tomotomowisi inae."
"Ma vao badana na madegha punai ma ravi madeghinai na bade
berana sago iberai. 6 Ma raviyai ivovirame ku vigimagimara gawarina
ma ikita da wawaya viya patana da ivivi miiriyana. Ma ivonesi bo, 'Avi
kubiine koimiiriwapeyana? Iyamna kegha.' "
7 "Ma ivonapotei bo, 'Ke sago wawaya ita kayowekai da kubiine
kata biga.' "
"Ma vao badana ivonesi bo, 'Vaghina, tami bade konae da aku vao
kamonai kona biga.' "
8 "Madegha ita kamkovoghi ma vao badana ina vao kana koyakoyagha
ivonei bo, 'Bigabiga wawayisi kekwatusi da kuni miiyesi. Ma iyavo kava
raviyai biga ivi karei na ini nao. Ma iyavo kava mara boiboiyai biga
ivi karei, ti damsi na ini muri kuni miiyesi.' "*
9 "Wawaya raviyai biga ivi karei na sago sago duma silva riririghina
sago ivi miiyesi, tuna nakanani ma biga ku pom miiyanina. 10 Vaghina
ma, iyavo kava mara boiboiyai biga ivi karei ipisi da iti miiyesi na inotai
da kii miiya ita rakata. Ma kegha, peyarisi kii miiya na silva riririghina
sago. 11 I miiya iyuna ma vigamowana ivi karei vao badana kurina.
12 Ivonei bo, 'Nokoni damsi ivi muri ipisi ma tokai na biga ghamana
kabera kupomei, madegha iraranikai. Ma kuberai da kii miiya ma kakii
miiya na sago.' "
13 "Ma vao badana i wawaya sago ivonapotei bo, 'Aku tomo, ke ata bera
beroi kurim. Kuvi vaghinei da silva riririghina sago kava ati miiyem.
14 Vaghina, am miiya kuviiya ikovi ma kenae. Aku kayowanai na
tam ikikava avi miiyem na bade nakanani nokoni tomowina avi miiyei,
tuna muriyai vaghata ipisi. 15 Aku rewapana emakamakai da taku
mani aku mane na aku kayowanai ana berai. Ma aku agabiibai kubiine
kunuwakapi bo?' "
16 Ma vaghina, Yesu ina sisiya turina ivonesi bo, "God ina vikiivavona
kamonai iyavo kava karako inao na ini muri ma iyavo kava karako imuri
na ini nao."*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mak 10:32-34; Luk 18:31-34)

17 Yesu ivomiiri igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi 12 itina-
vivirisi ku ririna ma ivonesi bo, 18 "Tagheghae ku Jerusalem na wawaya
sago, taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi kurisi ini wawaneku da taku Wawaya Natusi, ini tupavireku ma
ina vonakiiyaragha da ana rabobo. 19 Ina patumiku ma kupuna damsi ku
imasi ina tereku da ini nameku ma ina widiku ma korosiyai ina tuparatuku
da ana rabobo. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ana vomiiri."

---

* **20:2:** Nani silva riririghina na kana vava denariyas. sago iti miiyesi. Ivi vaghinei ma damsi ivonatawesi inae ina ku vao." * **20:8:** Lev 19:13; Deut 24:15 * **20:16:** Mat 19:30; Mak 10:31; Luk 13:30

Jemes ma Jon i maduwa ivi nowi.
(Mak 10:35-45)

20 Nani murinai Zebedi kawana, natunatuna Jemes ma Jon irutinisi
inae Yesu kurina ma ivi tuwaporeruruwana da iti nowi.
21 Ma Yesu ivona bo, "Am kayowana avai?"
Ma ivonapotei bo, "Aku kayowana da kuni vaghinei da maranai
kuni kiivavo na natuku sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai
ina makai."
22 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ke kotakovi da avi koisisiyei. Tami
kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo?"†
Ma ivi ruwa ivonapotei bo, "Tokai kovokovoghikai."
23 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata da aku reduwai konuma. Ma taku
aku rewapana kegha da wawaya ata vinesi da iyai katagheyakuwai ma
iyai dugekuwai ina makai. Nani gawarisi na aku Mamai ivovunaghi ikovi
na kii wawaya namada ivinesi."
24 Maranai Yesu kana kivikivina imaruwa ivi yanei da Jemes ma
Jon nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu. 25 Tuna kubiine Yesu
ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, "Tami koakovi da meni kiikiivavosi
ke iti tumaghana na ivi rewapana kirakai, ti na wawaya bagibagisi ma
ekayokayotata kirakai.* 26 Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyavo
kava kamomiyai ekayokayowei da ini wawayaghama na ina tereoruwe
meyei da tuna na kudubimi ami bigabiga.* 27 Ma iyavo kava ekayokay-
owei da ini nao na ini sleiv turaturana kubiisi. 28 Ma taku Wawaya Natusi
bade nakanani, ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha,
apisi da wawaya vitasi ata kavari. Ana suwara meyeku da wawaya kii
tupi ani miiyei da berabero kamonai ana votawesi ina kiibau da yawasa
ina panani."

Yesu matapotapotasi ruwa ivi yawasisi.
(Mak 10:46-52; Luk 18:35-43)

29 Yesu kana kivikivina yavata Jeriko kwanatuna ikiikiibukuyowei na
koroto ghamana ikivinisi. 30 Ma tomotomowa ruwa matapotapotasi
keta baranai imakamakai na ivi yanei da Yesu inenae ma ikiirara bo,
"Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwekai." 31 Ma wawaya nani
korotona kamonai iyeghisi ma ivonesi da kawasi ita pota. Ma kegha,
ighekiirara, ivona bo, "Bada, David Tupurereghina, kevi kamyuyuwekai."
32 Yesu ivi kiimiiriyei ma ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, "Aviyavisina
kokayokayowei da ana berai kubiimi?" 33 Ma ivonapotei bo, "Bada,
kakayokayowei da kana kita." 34 Ma Yesu ivi kamyuyuwesi ma matasi
ivotovoni. Yaghiyaghinai ikitabanenega ma Yesu ikivini.

21

Yesu irurui ku Jerusalem na koroto ghamana iverupotei.
(Mak 11:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

1 Yesu kana kivikivina yavata ibababa da gisina kava ita nekiibau ku
Jerusalem. Ma ipisi ku Betipadi, Oliv koyanai. Ma kana kivikivina
ruwa ivonatawesi da iti nao 2 ma weni nakanani ivi varavarisi. "Konae da
meyagai maghinotiyai donki iwarimi na ere natuna kona kitai. Uravina

† **20:22:** Yesu imiiba, ivi tarakiiyanesi da ti kovokovoghisi bo kegha da ikikava Yesu ini kamaghiyei
na nakanani ini kamaghiyei. * **20:25:** Luk 22:25-26 * **20:26:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

kotinarupami ma korutinapiyesi wike kuriku. 3 Mikeda wawaya ikikava
ina vonavonemi na kovonei bo, 'Bada ekayokayowei.' Ma yaghiyaghinai
ini vaghinei da kona rutinisi." 4 Yesu weni nakanani iberai da aviyavisina
peroveta igirumi da ita tupuwa na itupuwa. Igiruma bo,
5 "Zayon wawayimi,*
Kokitai, ami kiivavo epipisi kurimi,
Itereoruwe meyei da donki votuna ku tepana igeru,
Donki tepanai igeru ma epipisi."*
6 Vaghina ma, kana kivikivina ruwa inae ma aviyavisina ivonesi na
iberai. 7 Donki irutinipiyesi ma kii tarasovo natuna tepanai ikepani
ma Yesu igeru. 8 Ma koroto ghamana kii tarasovo ketiyai ikepana ma
wawaya viya kii ragharaghasi ketiyai itawetawei. 9 Ma nani korotona
kamosiyai Yesu inenae. Ma wawaya ibababa na ikarakarayogosi.
"Hosana! Kaigheghenim! Tam David Tupurereghina,
kavovokavakavarim!
God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!
Hosana, God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!"*
10 Yesu irui na wawaya kudubisi Jerusalem kamonai ivi tataghanisi da
ivi tarakiiyana bo, "Mede wawaya iyai?" 11 Ma nani korotona ivonapotesi
bo, "Weni tuna na peroveta Yesu, ina kwanatu Nasaret, Gariri dobunai."

Yesu inae ku Taparoro Numana.
(Mak 11:15-19; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

12 Yesu Taparoro Numana garina ku kamona irui da iyavo kava
ivivi gimagimara na peyarisi ikwavinisi ikiibau. Ma iyavo kava mane
ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuvirei. Ma iyavo kava gabubu
ivivi gimagimara na i ipumakamakai ma kemakema ivi kutabirana.† 13 Ma
ivonesi bo, "Giruma katamana kamonai evonavona bo, 'Aku numa na
nipowana numana.' Ma tami, koberaberai da yapiyapi damsi i numa."*
14 Matapotapotasi ma digadigasi Yesu kurina ipisi da ivi yawasisi
Taparoro Numana garina kamonai. 15 Ma taparoro babadisi i babada ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi weni berasi ghamaghamasi
ikitai ma bade ivi yanei da ededa yoghoyogho ivivi kiirareyana bo,
"Hosana kurim, tam David Tupurereghina, kavovokavakavarim."
Tuna kubiine nuwanuwasi ipughu, 16 ma ivonei bo, "Kiyanei da ededa
yoghoyogho aviyavisina evonavonei?" Ma Yesu ivonapotesi bo, "E,
aiyanesi. Giruma katamana kovi yavi bo kegha? Ivona bo, 'God, tam
ededa ma gegeya kuvi beyebeyesi da vigheghena biibiina ita berai.' "*
17 Ma Yesu ivoteresi ma kwanatu ikiibutawei inae ku Betani kwanatuna,
ma nani dobunai ikena.

Koweya isivi.
(Mak 11:12-14, 20-24; Luk 13:6)

18 Mara boiboiyai Yesu ivovovirame ku Jerusalem ma vitonara ikarai.
19 Ma koweya kiina sago imiimiiri keta baranai ma inae ita kitai da

---

* **21:5:** Zayon na Jerusalem kana vava sago. * **21:5:** Zech 9:9 * **21:9:** Psa 118:25, 26 † **21:12:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **21:13:** Isa 56:7; Jer 7:11 * **21:16:** Psa 8:2

amena bo kegha. Ma ipanani da ke sago amena ita makamakai, ruguruguna kava na ivona bo, “Kawakuwai aimimagim da ke meyani kuname!” Ma yaghiyaghinai ruguruguna isivi da kiina ipoki. 20 Kana kivikivina ikitai ma ivi deye kirakiiyei da ivona bo, “Te! Ikikava da kiina yaghiyaghinai ipoki?” 21 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, koni tumaghana ma ke ami nota ina peku na aviyavisina weni kiina kurina aberai na kovokovoghina da nakanani kona berai. Ma ke tuna kava, bade weni koyana kota vonei bo, ‘Kevomiiri, ma ketawem ku yegai’ na ita tupuwa.* 22 God koni tumaghanei ma kona nipowana na ina veremi.”

Yesu ina rewapana ivi tarakiiyanei.
(Mak 11:27-33; Luk 20:1-8)

23 Yesu ivovira ku Taparoro Numana da wawaya ivivi beyebeyesi. Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivi tarakiiyanei bo, “Iyi ivi vaghinei da weni berasi keberaberai? Iyi rewapana iverem?” 24 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Taku bade ati tarakiiyanemi. Kona vonapoteku na bade taku ana vonemi da aku rewapana imapatana aviiya. Ke kona vonapoteku na bade ke ana vonapotemi. 25 Kovona, Jon ina rewapana imapatana iviiya da ibabataito? God gwabinai iviiya bo wawayota gwabisiyai?”

Ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai’ na ina voneta bo, ‘Ma avi kubiine Jon ke koti tumaghanei?’ 26 Ma mikeda tavona bo, ‘Wawaya gwabisiyai’ na tayabuyabumana da weni korotona ina ravita, iyamna ti na itumaghana da Jon na God ina peroveta.” 27 Tuna kubiine ivonapotei bo, “Ke katakovi.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da iyai ina rewapanai weni berasi aberaberai.”

Tomowa natunatuna ruwa.

28 Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi bo, “Miiba sago ana vonemi na kovi nuwanotanotei. Tomowa natunatuna ruwa yavata imakamakai. Ma iyarokona ivonei bo, ‘Natuku, karako kuna nae vao kamonai kuna wayowa.’ 29 Ma ivonapotei bo, ‘Abara.’ Ma muriyai ina nota ivirai ma inae da iwayowa. 30 Ma natuna murimurina kurina inae ma sisiyina sago ivonei. Ma murimurina ivonapotei bo, ‘Vaghina, mamai, ana nae.’ Ma ke ita nae.” 31 Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava konotanotai? Tomowa natunatuna ivi ruwa na meni tuna ina mamai ina kayowana iberai?”

Ma ivonapotei bo, “Iyarokona.”

Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi ina rui God ina ku vikiivavona, ma tami na kegha, 32 iyamna Jon Babataito ipisi kurimi na yawasa maninina ketana ivi beyebeyemi ma ke koti tumaghana. Ma teks yuyuna damsi ma wivine madamadawarisi, ti na ivi tumaghana. Ma tami na kokitisi da ikikava i berabero imiimiirikupukuputei ma patana da ke koti tumaghana ma bade ami bera beroberosi ke koti nuwapoyei da kota miirikupukuputei.”*

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mak 12:1-12; Luk 20:9-19)

* **21:21:** Mat 17:20; 1Kor 13:2 * **21:32:** Luk 3:12, 7:29-30

33 Yesu, taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivonesi
bo, “Kovi yana. Miiba sago. Tomowa greipi ivoni ina vao kamonai,
wakimiyai igariya, ma mewa iyabai da greipi amena nani gawarinai
iti tugudagudai da muina kava ita viiya. Ma numa kweta kiidamowai
ivowai da potapota wawayisi ita makai da vao ita koyaghi. Ma wawaya
viya yavata vivaghina iberai da vao ku imasi iterei da ita koyakoyaghi
ma madegha nununai ita vivimiiyei. Muriyai tomowina inumataya ku
dobu sago da nani dobunai imakii kirakai.* 34 Ma greipi imenai da
purana kana mara ipisi ma vao badana ina bigabiga ivonatawesi vao
kana koyakoyagha kurisi da kana reregha ita viiya. 35 Ma koyakoyagha
ivomiiri da bigabiga sago ivowai, sago ikiivunui ma sago wakimiyai
iravi. 36 Ma bade ina bigabiga viya ivonatawesi ma ti na koroto ghamana,
ma koyakoyagha damsi berana sago iberai kurisi. 37 Ma turina na
natuna vaghata ivonatawei. Inotanotai da natuna ita vokaravei. 38 Ma
koyakoyagha damsi natuna ikitai ipipisi na ti mani kavakava ivi ogatara
ma ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Kopisi ma takiivunui ma mara
sago vao badana ina rabobo na weni vao na tirapenei.’ 39 Vaghina ma,
ivotatani ma itawanakiibuwei ku gari kupuna ma ikiivunui.” 40 Ma Yesu
taparoro babadisi i babada ivi tarakiiyanesi bo, “Vao badana ina pisi na
aviyavisina ina berai vao kana koyakoyagha kurisi?”

41 Ma ivonapotei bo, “Nani wawayisi beroberosi ini kiivunuwana
tawetaweyana ma wawaya vusi ina vinesi da vao ina koyaghi. Ma pura
kana mara ina pisi na koyakoyagha vusi vivaghina ina nunura bubuni da
vao badana kana reregha ina verei.”

42 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana kovi yavi bo kegha?
Ivona bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei.
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.
Weni berana Bada iberai
na ibiibii kirakai kurita.’ ”‡ *

43 “Tuna kubiine avonavonemi da God ina vikiivavona gwabimiyai
ina viitawei ma dam sago ina verei, da ti na God ina kayowana kava
ina berai. Ti nakanani ma kii biibiina amena biibiisi kavakava ina terei.”
44 (-)§

45 Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi Yesu ina miiba ivi yanei
na iakovi da ti ivivi sisiyesi. 46 I kayowana da Yesu ita paniya ma koroto
iyabumanesi kubiine na ivoterei, iyamna nani korotona inotanotai da
Yesu na God ina peroveta.

22

Tavine miibiina.
(Luk 14:15-24)

1 Yesu miibiiyai ivi sisiyame. Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi
i babada ivonesi bo, 2 “God ina vikiivavona na weni nakanani. Ki-
ivavo sago natuna ina tavine kubiine na ivovovunagha da ita kamporagha.
3 Ivovunagha ikovi na ina bigabiga ivonatawesi ikiibau iti yonayona da

* **21:33:** Isa 5:1-2 ‡ **21:42:** Weni miibiina kamonai wakima na Yesu. * **21:42:** Psa 118:22-23 § **21:44:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 44 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiiyei. Ma nani wakimina ina peku wawaya ku tepana, ina kiigudagudai da nama popoku.’

ina wawaya ghamaghamasi ita pisi. Ma kegha, ivi bareyana. 4 Ma bade ina
bigabiga viya ivonatawesi, ivonesi bo, 'Konae, da aku wawaya vovinesi
kona vonesi da namada avovunagha, kata siya monamonana arighai
ma vavai yavata avi tava ikovi. Kopisi da takam.' 5 Ma kegha, ina
wawaya vovinesi nani kamna ibarei, i kayowana iberai. Sago inae ina
ku vao, ma sago inae da iti gimagimara. 6 Ma wawaya vovinesi viya na
kiivavo ina bigabiga ivotanisi ma iravisi ma bade ina bigabiga viya na
ivi kiivunuwana. 7 Ma kiivavo nuwanuwana ipughu kirakai ma ina seri
wawayisi ivonatawesi inae da kiivunuwa damsi ivi kiivunuwana ma i
kwanatu ikapuni. 8 Muriyai ina bigabiga ikwatusi ma ivonesi bo, 'Tavine
kamna avovunaghi ikovi. Ma wawayisi akayokayowesi na ke wawaya
kiimatanisi da yavata kata kam, tuna kubiine abaresi. 9 Ma wekarakava
na kokiibau da wawaya ketiyai kona panapananisi na kovonesi da ina pisi
weni ku kamna.' 10 Vaghina ma, ina bigabiga ikiibau ku keta da wawaya
wapawapa irutinisi, biibiisi ma beroberosi yavata irui da kam gawarina
ivi tupoi."

11 "Ma kiivavo irui da kana numataya iti kiikiiwesi. Ma tomowa sago
ikitai da gara berona ikotei. 12 Ma ivonei bo, 'Aku tomo, tam ke
gara biibiina kuta kotei. Avi kubiine kurui?' Ma tomowina ke sago
ita vonapotei. 13 Ma kiivavo ina bigabiga ivonesi bo, 'Imana ma kaena
kokuni, kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Wawaya nani dobunai
ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei.' "*

14 Ma Yesu ivonesi bo, "God wawaya peyarisi ekwatukwatusi ma
voviyavina kava ina kwatu iyanei na evinevinesi da erurui."

Teks ini miiyei bo kegha.
(Mak 12:13-17; Luk 20:19-26)

15 Perisi damsi viya inae ma ivi ogatara da Yesu ku poko ita terei, iti sisiya
bero na iti wavui. 16 Ma Perisi damsi kii kivikivina ma Kiivavo Herodi
turaturana ivonatawesi Yesu kurina da ivonei bo, "Bada, kakovi da
tam wawaya kiimatanim ma mara nonowa kevonavona vaghata. Am
vibeyebeyena kamonai wawaya kevonavonesi da God ina keta manin-
ina ita kivini. Wawaya ke kuta vivinimayesi ma kevonavonatepanisi da
nuwanuwasi epughupughu kurim ma kegha da tam vonavaghata kide-
bei. Ma tam kurim wawaya ghamaghamasi ma wawayota keberaberisi
da peyarisi na sago. 17 Ma ikikava kenotanotai? Kevonekai da vaghina
bo kegha da Rome ina Kiivavo Sisa kurina teks timiiyei?"*

18 Ma Yesu iakovi da nota beroberosiyai ivivi kaetina na ivonesi bo,
"Tami miiriruwaruwami. Avi kubiine koiberoberoweku da ati sisiya
bero?† 19 Teks kana ruva mane riririghina sago kovi beyeku da taki-
tai." Vaghina ma, mane sago iverei, 20 ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, "Iyi
maghighina ma kana vava weni?"

21 Ma damsi ivonapotei bo, "Rome ina Kiivavo Sisa."

Ma Yesu ivonesi bo, "Vaghina, aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei.
Ma aviyavisina God rapenai na God koverei."

22 Weni sisiyina ivi yanei ma ivi deye kirakiiyei da Yesu ina nota
ighekuyowesi. Ma vaghina, Yesu ivoterei ma inae.

---

* **22:13:** Mat 8:12, 25:30; Luk 13:28

* **22:17:** Rome ina kiivavo ghamana kana vava Sisa. Nani maranai dobu kudubina ivi badei.

† **22:18:** Perisi damsi i kayowana da Yesu ita vona da Jiu damsi, Sisa ina vibadana ita barei. Yesu iti sisiya bero na Perisi damsi iti mamatara Sisa ina wawaya kurisi da Yesu ku gabura ita terei.

Wawaya rabobowai ina vomiiri bo kegha?
(Mak 12:18-27; Luk 20:27-40)

23 Nani maranai Sadusi damsi viya ipisi Yesu kurina. Ti na inotanotai
da wawaya ina rabobo na ke meyani ina vomiiri. Ma Yesu ivi tarakiiyanei
bo, * 24 "Bada, Moses weni nakanani igiruma. 'Tomowa sago ina tavine
ma ina rabobo ma kawana yavata natunatusi kegha na varesina sago
kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina rab-
orabobona natunatuna.* 25 Ma kevi yana. Kamokiiyai na rakaraka
sago kamonai na tomotomowa miikovimaruwa. Iyarokona itavine ma
irabobo ma natunatusi kegha. Ma kana teretana kwapurina iravaghi
26 da bade ke iti tuwa ma tomowina irabobo. Ma kana viaroba bade
nakanani. Ma vaghina, miikovimaruwa nani kwapurina iravaghi da
peyarisi irukwa. 27 Turina vaghata na kwapurina irabobo. 28 Kevonekai,
mara damonai raborabobosi ina vomiiri na wavinena na iyi kawana,
iyamna wavinena sago ma tomotomowa miikovimaruwa iravaghisi.' "
29 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tami neghaneghami, iyamna giruma
katamana ma God ina rewapana ke kotakovi. 30 Maranai raborabo-
bosi ina vomiiri, ti na God ina aneya nakanani da ke ina tavine. 31 Ma
wekarakava ani debei kurimi da raborabobosi ina vomiiri. Giruma kata-
mana kovi yavi da kotakovi. Ivona bo, 32 'Taku na Abraham, Aisiki ma
Jeikap i God.' God na wawaya yawayawasisi i God, ke raborabobosi i
God."‡ *
33 Ma koroto ghamana weni vibeyebeyena ivi yanei na ivi deye kiraki-
iyei.

Sisiya bagibagina ghamanakina.
(Mak 12:28-34; Luk 10:25-28)

34 Perisi damsi sisiya ivi yanei da Yesu, Sadusi damsi i keta peyarina
igudui na ivi ogatarame da nota vuna ita panani da iti wavui. 35 Ma vonaviy-
oyovana vibeyebeyena wawayina sago inae Yesu kurina da iti kaetina.
Ivi tarakiiyanei bo,* 36 "Vibeyebeyena wawayim, Moses ina vonaviyoy-
ovana kamonai na meni sisiyina bagibagina ighe kirakai?" 37 Ma
ivonapotei bo, " 'Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai ma
ami nota kudubinai ami Bada God nuwanuwana kona viiya.'* 38 Weni
tuna na sisiya bagibagisi peyarina ighekuyowei ma iyamna irakata
kirakai. 39 Ma kana viruwa na weni, 'Ikikava tam mani kinuwavi-
ina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.'* 40 Moses ina
vonaviyoyovana ma peroperoveta i vibeyebeyena kudubina na weni
ivi ruwa tepanai iutututukikita."

God ina Vivinevine Wawayina na iyai tupurereghina?
(Mak 12:35-37; Luk 20:41-44)

41 Perisi damsi ivi kiidaburana na Yesu ivi tarakiiyanesi bo, 42 "Ikikava
konotanotai? God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?"
Ma ivonapotei bo, "Kiivavo David tupurereghina."

---

* **22:23:** Apos 23:8 * **22:24:** Deut 25:5 ‡ **22:32:** Nani wawayisi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya Moses kurina ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi yawayawasisi, God gwabinai emakamakai. * **22:32:** Exod 3:6 * **22:35:** Luk 10:25-28 * **22:37:** Deut 6:5 * **22:39:** Lev 19:18

43 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine Kiivavo David, Kanuma
Vovokaravina ina rewapanai ivona da God ina Vivinevine Wawayina na
ina Bada? Igiruma bo,
44 ‘Bada God, aku Bada kurina ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’ ”*
45 “Takovi da David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina
Bada. Ma kegha da David na mara katamaninai itupuwa, ma God ina
Vivinevine Wawayina na murinai, tuna na David tupurereghina. Tuna
kubiine God ina Vivinevine Wawayina David ita vopepetei ma kegha,
David, God ina Vivinevine Wawayina ivopepetei. Ikikava na nakanani?”
46 Perisi damsi ke kovokovoghisi da Yesu ita vonapotei. Nani murinai
ke sago iyi ita bera tovoni da iti tarakiiyana.

23

Yesu, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi sisiyesi.
(Mak 12:38-39; Luk 11:43, 46, 20:45-46)

1 Nani murinai Yesu na kana kivikivina ma koroto kurisi ivi sisiya.
2 Ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi
rewapana iviini da Moses ina vonaviyoyovana ita vonaveremi. 3 Tuna
kubiine i vibeyebeyena kona votekatekei. Ma i bera ke koni bonebonei,
iyamna ti mani i vibeyebeyena ke ita kivikivini. 4 Ma ti mani i vibeye-
beyena viya vonaviyoyovana ku tepana etereterei na ibagibagi kirakai
da wawaya ina kivini. Ma nani vitasi wawaya ikavarisi na ke meyani
ini kamyuyuwesi da ini vitesi. 5 Ma bade i bera peyarina debiiyai eber-
aberai da wawaya ita kitisi ma iti gheghenisi. Kii kuyaragha ma kii
imakwasi ghamaghamasi ma tepasiyai Moses ina sisiya igirumi ma
ivovikarapasipasi. Kokitai, irakarakateyana ghagha! Ma bade kii
tarasovo ikote na ararusi gurigurisi.* * 6 Ma i kayowana da kampor-
agha kamonai ma kiki numasiyai na babada kii gawariyai ina makai.
7 Ma bade i kayowana ghamana da vigimagimara gawarisiyai wawaya
ina runomesi ma ini kiikiiwesi ma ina vonesi bo, ‘Bada.’ 8 Ma tami vitu-
maghana wawayimi peyarimi na sago, ke sago ita ghae bo sago itoru.
Tuna kubiine ke koni vaghinei da wawaya ina kwatumi bo ‘Bada’ iyamna
ami Bada na sago kava. 9 Ma wawaya dobuwai ke kona kwatui bo ‘Mamai’
iyamna ami Mamai na sago kava ma tuna kunumai. 10 Ma bade ke
koni vaghinei da wawaya ina kwatumi bo, ‘Aku vibeyebeyena wawayim’
iyamna ami vibeyebeyena wawayina na sago kava ma tuna na God
ina Vivinevine Wawayina. 11 Ma wawaya ghamakirakiina kamomiyai
na ami bigabiga wawayina.* 12 Iyavo kava ina terepa meyesi na God
ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepiisi.”*

Yesu miiriruwaruwasi iyeghisi.
(Mak 12:40; Luk 11:39-42, 44, 52, 20:47)

13 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami,
koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! God ina vikiivavona ketana

* **22:44:** Psa 110:1 * **23:5:** Perisi damsi weni sawarisi ikote na ivi matakira wawaya kurisi da God ina vonaviyoyovana enununura bubuni. * **23:5:** Mat 6:1; Num 15:38; Deut 6:8 * **23:11:** Mat 20:26-27; Mak 9:35, 10:43-44; Luk 22:26 * **23:12:** Luk 14:11, 18:14

kogudugudui, iyamna ke ami kayowana da kota rui. Ma wawaya komi-imiiripotesi da ti bade ke ina rui." 14 (-)†

15 "Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Yegiiyai ma dobuwai konumanumataya da wawaya koekwekwisi. Koipaparana kirakai da wawaya kona tinavurei da ikikava koitumaghana nakanani ini tumaghana. Ma maranai wawaya sago ami vibeyebeyena ini tumaghanei na ina berabero ini ruwai da kana kovogha keyama karakaratina kamonai ina rakata kirakai."

16 "Koti nuwapoya kirakai! Konotanotai da wawaya koti noravesi ma matami isowa yavui. Ami vibeyebeyena kamonai wawaya kovonavonesi bo, 'Iyi Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiiyei.' Ma wawaya kovonavonesi bo, 'Iyi Taparoro Numana kana gold vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.' 17 Tami neghaneghami! Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, gold bo Taparoro Numana? Taparoro Numana iyamna irakata. Ma kegha da wawaya gold esuwasuwara na Taparoro Numana kamonai, suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani gold na vovokaravina. 18 Ma bade kovonavonesi bo, 'Iyi suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na iyamna kegha, kovokovoghina da ini kiigiiyei.' Ma wawaya kovonavonesi bo, 'Iyi ina suwara vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei, tuna na bera vaghata, vonakiiyapa ina kivini.' 19 Matapotapotami! Meni tuna iyamna irakata, suwara bo suwara kana kema? Suwara kana kema iyamna irakata. Wawaya esuwasuwara na suwara kana kema tepanai etereterei, tuna kubiine nani suwarina na vovokaravina. 20 Tuna kubiine iyavo kava suwara kana kema vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kemana vavanai kava, ma bera kudubina kemana tepanai na yavata. 21 Ma iyavo kava Taparoro Numana vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke Taparoro Numana vavanai kava, ma God yavata. 22 Ma wawaya kunuma vavanai vonakiiyapa bagibagina ina terei na ke kunuma vavanai kava, ma God ma ina vikiivavo gawarina yavata ina kamowani."*

23 "Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Bera gisigisisi konununura bogai, ma avi kubiine bera ghamaghamasi ke kota beraberai? Wawaya koti kamyuyuwesi ma bera maninisi kava kota berai kurisi, ma God kurina koti patutu. Ma nani berasi ke kota beraberai. Ami kayowana da bera gisigisisi kona bera bogai, vavai kii vovoghabughabu‡ korereregha da riba imaruwa ma riba sago God kurina kosuwasuwara. Nakanani koberaberai na vaghina, ma kegha da ku tepana bera ghamaghamasi yavata kota berai.* 24 Konotanotai da wawaya koti noravesi ma kegha matami isowa yavui. Avi kubiine nasinasi gisi korekorena kami

† **23:14:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 14 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami, koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Kwapukwapura koiberoberowesi da i numa ma i sawara koirapenei. Ma kayotata notasiyai na debiiyai koniponipowana guriguri. Kovogha bero kirakiina kona viiya.' (Mak 12:40) * **23:22:** Isa 66:1; Mat 5:34 ‡ **23:23:** vavai kii vovoghabughabu: Weni 'spices' kava ivi sisiyei, 'mint', 'dill' ma 'cumin.' * **23:23:** Lev 27:30

okowa kamonai na kona taratawei ma muriyai konumai? Ma sawara ghamanakina nakanani ma kamel ruvana na kudubina kona runamiya.”
25 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami,
koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Ami redu ma dabira kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na idadabu kirakai iyamna kawakiikai ma nota meyena nuwanuwami ivi tupoi. 26 Tami Perisi dami matami isowai! Kunona ami redu ma ami dabira kamosi kota kowai ma muriyai da kupuna kota kowai.”
27 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami,
koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Tami nakanani ma dogo karawaga kamonai, wawaya wakima poipoisi igwagwara da tepanai kitana biibiina ma kamonai na wawaya tuwirisi ma viyosi bowabowasi.*
28 Ma bade ana vona meyemi, koberaberai da wawaya ina kitimi ma ina vona da tami God ina wawaya maninimi. Ma kegha, nuwanuwami kamosiyai na notaruwaruwami ma berabero itupo.”

Yesu ivi debei da kii kovogha ghamana ina viiya.
(Luk 11:47-51)

29 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi ma Perisi dami,
koti nuwapoya kirakai! Miiriruwaruwami! Peroperoveta kii dogo gawarisi tepasiyai na matakira numasi kovowavowa ma bade wawaya kiikiimatanisi kii dogo gawarisi na koimonagha bogai. Ma tami mani ami kaekiki mau nani wawayisi ivi kiivunuwana. 30 Ma kovonavona bo, ‘Rorova mara katamaninai akii kaekiki mau yavata kata makamakai na ke kati vitesi da peroperoveta kati kiivunuwana.’ 31 Vona bubuna, wekarakava koimamatara meyemi da tami mani ami kaekiki mau peroperoveta ivi kiivunuwana. 32 Vaghina, ami kaekiki mau aviyavisina ivi karei na tami koni kovini. 33 Tami mota! Tami na mota natunatusi! God ini tupavireviremi ma ku keyama karata makamakii nonowina ina tawemi! Ke kovokovoghina kona veruvuvurei!* 34 Avonavonemi da peroperoveta, nuwagiura wawayisi ma vibeyebeyena wawayisi ana vonatawesi kurimi. Ma viya kona kwavinisi kwanatu nunusiyai, ma viya koni kiivunuwana, ma viya kona tuparatusi ma viya ami kiki numasi kamosiyai kona widisi. 35 Tuna kubiine ami kaekiki mau i berabero na tami weni kimtina wavuna kona kavari. Ti na God ina wawaya manininisi mara katamaninai ivi kiivunuwana da tarasi isororo. Abel ina rabobowai da ipisi Barakiya natuna Zekaraya ina ku rabobo, tuna na Taparoro Numana garina kamonai kokiivunui da Taparoro Numana ma suwara kana kema basunai irabobo.* 36 Vonavaghata avonavonemi, weni rabobosi rorova mara katamaninai itupuwa na wavuna weni kimtina kona viiya.”

Yesu Jerusalem ituwei.
(Luk 13:34-35)

37 “O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta koikiivunuwana ma God ina yonayona wawayisi wakimiyai koraravisi da koirabobosi. Mara nonowa akayokayowei da natunatumi ata koyagha bubunisi ma ke ami kayowana. Ikikava kokoreko wavinena mapemapenai natunatuna eragoragobisi, nakanani ata taraghavumi ma kegha, kobabareku! 38 Ma kovi yana, God ami Taparoro Numana ivoterei da ibubu.*

* **23:27:** Apos 23:3 * **23:33:** Mat 3:7, 12:34; Luk 3:7 * **23:35:** Gen 4:8; 2Chr 24:20-21
* **23:38:** Jer 22:5

39 Vonavaghata avonavonemi, ke kona kita meyeku, karako da ku mara
damona. Ma nani maranai ana vovira ma kona vona bo, 'God ini biibiinim,
tam Bada avanai kepipisi! Kiiwa, kiiwa!' "*

24

Taparoro Numana ina rikai.
(Mak 13:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu ivomiiri da Taparoro Numana garina ikiikiibutawei ma kana
kivikivina ipisi kurina da Taparoro Numana ma numa viya nani ga-
rina kamonai ivivi deyei na ivivi sisiyei kurina. 2 Ma Yesu ivonesi bo,
"Weni Taparoro Numana kokitakitai ma koideyei, bo? Vonavaghata
avonavonemi, mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano, ke
wakima sago kana gawariyai ina makai."

Nuwapoya kana mara ina pisi.
(Mak 13:3-13; Luk 21:7-19)

3 Yesu Oliv koyana baranai imakamakai ma kana kivikivina inae ku-
rina da ti mani kavakava ma ivi tarakiiyanei bo, "Kevonekai, weni berasi
kisisiyei na avi maranai ina tupuwa? Ma avi ini matakira da kanakovi da
gisina kava ma kuna vovira ma bade mara damona?"
4 Ma ivonapotesi bo, "Kokitaruvimi da wawaya ke ini beroberowemi.
5 Wawaya ipeyari ina pisi ma ina vonemi da taku avonatawesi. Ma
ina vonemi bo, 'Taku God ina Vivinevine Wawayina!' Wawaya peyarisi
ini yanesi ma ini tumaghanesi. 6 Sisiya koni yanei da wawaya rabarabai
ighaviya, bo sisiya kona viiya da ghaviya epipisi na ke kona yabumana.
Weni berasi ini nao ma ke kona notai da mara damona. Kegha, karakava.
7 Dam ina vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiri
da kiivavo sago kana ghaviya. Ma dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai
nukenuke bo gomara ina tupuwa. 8 Weni berasi na nakanani ma wavine
vituwa kubiine ita dagui da ita vivivowavowa."
9 "Nani maranai wawaya ina patumimi, ini tupaketowanemi ma
ini rabobomi. Taku kubiiku na dam kudubina dobuwai ina baremi.*
10 Wawaya peyarisi i vitumaghana ina voterei. Ma turaturasi ini wawanesi
ma ini makiiberowana. 11 Ma peroperoveta viviberosi ipeyari ina nekiibau
ma wawaya ini noweberosi. 12 Berabero ma kawakiikai ina rakata da
dobu ina kiimumui, ma wawaya i nuwaviina ini beroi. 13 Ma iyavo
kava ina miirikikina da ku damona na God ini yawasisi.* 14 Wawaya
God ina vikiivavona varana biibiina ina dimei dam ma dam kurisi. Ma
vonavaghata ini mamatarei da dobu kudubina akovina ina viiya. Ma nani
murinai na mara damona ina nekiibau."

'Sawara Bero Kirakiina' Taparoro Numana ina puyaki.
(Mak 13:14-20; Luk 21:20-24)

15 "Aviyavisina peroveta Daniyera igirumi da ina tupuwa na kona kitai.
'Sawara Bero Kirakiina' Taparoro Numana kamonai God kana gawara
ina viiya da gawarina vovokaravina ina puyaki." (Viyava wawayimi
akova kovii bubuni.)* 16 "Nani sawarina bero kirakiina kona kitakitai na
iyavo kava Judiya kamonai na yaghiyaghinai ku koya koverau. 17 Ma iyai
matarai kemakamakai na ke kuna rui ku numa kamona da am sawara
kuna yuna.* 18 Ma iyai vao kamonai na ke kuna vovira ku numa da kam

* **23:39:** Psa 118:26 * **24:9:** Mat 10:22 * **24:13:** Mat 10:22 * **24:15:** Dan 9:27, 11:31, 12:11 * **24:17:** Luk 17:31

gara kuna yuna. 19 Nani maranai wivine roperopeyisi ma vivi sususi
na ini kamyuyuwa kirakai. 20 Konipowana kirakai God kurina da weni
marana berona ke bodu kamonai bo viyakam maranai ina tupuwa.*
21 Dobu karenai da karako weni ku marana na wawaya vokwarakwara
damina eviiviiya ma ke ita rakata kirakai. Ma weni marana aisisiyei
na nuwapoya ma vokwarakwara na ina rakata ma ina bero kirakai.
Ma murinai ke vokwarakwara nakanani tapanana meyei.* 22 Nani
marana berona ita guri na wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna
kubiine God ina wawaya vovinesi notasiyai na vokwarakwara marana
ina terevitupoi."
23 "Nani maranai wawaya ina vonemi bo, 'Kokitai, God ina Vivinevine
Wawayina na weni' bo 'God ina Vivinevine Wawayina nokoni' na ke
koni tumaghanesi. 24 Wawaya ipeyari ini bero, ina vonemi da ti na God ina
Vivinevine Wawayina ma peroperoveta viviberosi yavata ina vomiiri da
bera ghamaghamasi ma matakira notakavakavasi ina berai da waway-
ota ini beroberowesi. Ma ini paparana da God ina wawaya vovinesi yavata
bade ini beroberowesi da i vitumaghana ina voterei. 25 Vaghina, namada
avonaveremi ikovi, 26 tuna kubiine maranai wawaya ina vonemi bo,
'Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina warereyai' na ke kona kiibau
nake. Bo ina vonemi bo, 'Kovi yana, God ina Vivinevine Wawayina numa
kamonai ikove' na ke koni tumaghanesi, * 27 iyamna Wawaya Natusi
ina pipisi na namanamara nakanani. Ma ina vokadari da maramatana da
niyipuna ina yasegana yavui."
28 "Oghogha yavona imapatana kona kitai na konakovi da bowabowa
nani. Ma wawaya weni matakirisi kudubina ina kitai na inakovi da tuna
na mara damona."*

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mak 13:24-27; Luk 21:25-28)

29 "Vokwarakwara marasi ina kovi na murinai na yaghiyaghinai
madegha ini nubakutuvi, nawaravi ina yasegana ina kovi, ma gwameg-
wame ina ririgha. Ma bera peyarina kunumai na God ina nukei.*
30 Wawaya peyarisi dobuwai matakira kunumai ina kitai na ina tutou.
Ma ina kita da Wawaya Natusi kwavu kamonai ere kadarina ma re-
wapanina ina pipisi.* 31 Ma ture ina tou da gamona ghamana na God
ina aneya ina vonatawesi da dobu ina ne yavui da ina wawaya vovinesi
ina kiividaburisi."

Kiinumo miibiina.
(Mak 13:28-31; Luk 21:29-33)

32 "Kii na miiba, nota ina veremi da mara damona na ikikava. Maranai
kiinumo kiina takitai da ruguruguna eraravi ma enumonumoi na takovi
da gisina kava da kwamra. 33 Maghimaghighina weni berasi avi sisiyei
peyarina kona kitai na konakovi da mara itupo, gisina kava da Wawaya
Natusi ina nekiibau. 34 Vonavaghata avonavonemi, Jiu dami viya patana
da kona makamakai ma weni berasi peyarina ina tupuwa. 35 Kunuma ma
dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa."

---

* **24:20:** Jiu damsi i vonaviyoyovana kamonai ivonesi da viyakam maranai ke ina baba ku dobu rabaraba, tuna kubiine viyakam maranai ke kovokovoghina da nuwapoya ina verukuyowei.
* **24:21:** Dan 12:1; Rev 7:14 * **24:26:** Luk 17:23-24 * **24:28:** Luk 17:37 * **24:29:** Isa 13:10, 34:4; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12-13 * **24:30:** Dan 7:13; Zech 12:10-14; Rev 1:7

Mara damona na ke katakovi da meni maranai ina tupuwa.
(Mak 13:32-37; Luk 17:26-30, 34-36)

36 "Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na
ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi, nakanani bade God Natuna
ke itakovi. Mamai God ina kina kava iakovi. 37 Nowa ina mariyai
ikikava bera ghamana itupuwa da ivi tataghanisi, nakanani ina tupuwa
Wawaya Natusi ina vovira marana.* 38 Muriyai da kutukutuva ita kunisi
na wawaya ikamkamporagha, iumuma, ma itatavine ma nani ka-
monai na Nowa ina ku waka igeru. 39 Wawaya ke itakovi da aviyav-
isina itupututupuwa ma kutukutuva inekiibau da peyarisi ikaruwesi
da irukwa. Nakanani ina tupuwa maranai Wawaya Natusi ina vovira.*
40 Nani maranai tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa
na sago ina viitawei ma sago ina makai. 41 Bade wivine ivi ruwa vavai
ina yaghayagha na sago ina viitawei ma sago ina makai."

42 "Tuna kubiine kovovunagha meyemi ma kona vivikoyakoyagha. Ke
kotakovi da mara avai ami Bada ina vovira. 43 Koviyana. Numa
badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na numa
iti tarapaparanei da yapiyapi wawayina ke kovokovoghina da numa
ita gavovori da ita rui.* 44 Ma vaghina, tami bade kovovunagha meyemi,
iyamna nani marana kona notanotai da Wawaya Natusi ke ina pisi na
tuna maranai ina nekiibau."

Bigabiga biibiina ma bigabiga berona.
(Luk 12:41-48)

45 Yesu ivona bo, "Numa badana ina bigabiga tomowina patupatutuna
ma nuwanuwagiurina ina panani na ina vinei da ina bigabiga peyarina
ini badesi ma kii vavai ina rereghisi. 46 Maranai numa badana ina vovira
ina ku numa ma ina panani da bigabiga tomowina ebigabiga bubuna
na ini nuwabiibiiyei. 47 Vonavaghata avonavonemi, numa badana nani
bigabigana ina terepai da ina mura kudubina ini badei ma ina koyagha
bubuni. 48 Ma mikeda bigabiga tomowina na wawaya berona na
ina vona bo, 'Aku bada ina numataya iguri.' 49 Tuna kubiine ini karei
da bigabiga turaturana ina kwapukwapusi ma mara nonowa wawaya
umaneghaneghasi yavata inumuma ma ina kamkam. 50 Ma ke itakovi
da meni maranai ina bada ina vovira, tuna kubiine ke ita notanotai da
ita nekiibau na nani maranai ina nekiibau da ini tataghani. 51 Ma numa
badana bigabiga berona ini tarabedibediyanei ma ina tawanakiibuwei da
miiriruwaruwasi yavata ina vivitutuwana ma okesi ina vivitarakikitei."

25

Wiwikesi imaruwa miibiina.

1 Yesu ivona bo, "God ina vikiivavona na weni nakanani. Mara sago
wiwike imaruwa, i rampa ikavara ma inae da tomowa ita tavine na
verupotena kubiine.* 2 Kamosiyai wivine miikovi na nuwanuwagiurisi
ma miikovi na neghaneghasi. 3 Neghaneghasi na i rampa ikavara ma
kamonai kii oira ke ghamana. 4 Ma nuwanuwagiurisi na i rampa ikavara
ma bade kii oira ku diudeu kamosi itepo na yavata ikavara. 5 Tavine to-
mowina ivivi kayovira kubiine, wiwikesi matasi ipota na ivivi keneyana."

---

* **24:37:** Gen 6:5-8 * **24:39:** Gen 7:6-24 * **24:43:** Luk 12:39-40 * **25:1:** Luk 12:35

6 “Nubakutuva basunai ma yonayona wawayina ikiirara bo, ‘Tavine
tomowina epipisi! Kokiibau da kona verupotei!’ 7 Wiwikesi irumata-
matakeyana da i rampa ivovovunagha. 8 Ma neghaneghasi turaturasi
kurisi ivi nowi bo, ‘Kade oira gisina kota verekai, akii rampa epekipeki.’
9 Ma nuwanuwagiurisi ivonapotesi bo, ‘Kegha. Konae da kubiimi
kona gimara. Ke ruvaruvana da kana votepowemi.’ 10 Vaghina ma,
neghaneghasi inae da i oira ita gimara ma nani kamonai tavine tomow-
ina inekiibau. Ma wiwikesi miikovi ivovunagha na tomowina yavata
irui ku numa tavine kamna kubiine ma matuketa igudui.”
11 “Muriyai neghaneghasi inekiibau ma ikwatukwatu bo, ‘Bada, Bada!
Matuketa kevotawei da kana rui!’* 12 Ma ivonapotesi bo, ‘Kegha! Von-
avaghata avonavonemi da tami ke atakovimi!’ ” 13 Ma Yesu ina sisiya
turina iterei, ivona bo, “Tuna kubiine kovovunagha meyemi, iyamna ke
kotakovi da mara avai Wawaya Natusi ina nekiibau.”

Bigabiga ivi aroba miibiina.
(Luk 19:11-27)

14 Yesu ivonesi bo, “Ma bade God ina vikiivavona na weni nakanani.
Mara sago mura tomowina ita numataya. Ina bigabiga ikwatusi ma
ivi varavarisi da ina mura ita koyagha bubuni. 15 Ma i akova ruvanai
mane irereghisi. Sago na 5 tausan gold riririghisi, sago na 2 tausan gold
riririghisi ma sago na 1 tausan gold riririghisi iverei. Ma iverukuyowesi
da inae. 16 Bigabiga tomowina 5 tausan iviiya na maninina inae da
ivi gimagimara ma bade ku tepana 5 tausan ipanani. 17 Ma bigabiga
tomowina 2 tausan iviiya na berana sago iberai da ivi gimagimara da ku
tepana 2 tausan ipanani. 18 Ma bigabiga tomowina 1 tausan iviiya na inae
da dowa iyabai ma ina bada ina mane iteregavui.”*
19 “Mara gurina murinai ma mura tomowina ivovira. Ma ina bigabiga
ikwaturiyariyesi da iti tarakiiyanesi da mane iveresi na ikikava iberai.
20 Ma bigabiga tomowina sago ipisi ma ivona bo, ‘Bada, 5 tausan ku-
vereku na ku tepana 5 tausan aberai na kekitai, weni.’ 21 Ma ina bada
ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera gisigisi ku-
biisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera ghamaghamasi
kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’ ”
22 “Ma bigabiga tomowina kana viruwa ipisi ma ivona bo, ‘Bada,
2 tausan kuvereku na ku tepana 2 tausan aberai na kekitai, weni.’ 23 Ma
ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam bigabiga biibiim! Bera
gisigisi kubiisi kuvi patutu kirakai, tuna kubiine ana terem da bera gham-
aghamasi kuni badei. Kerui da yavata tinuwabiibai.’ ”
24 “Ma bigabiga tomowina turina ipisi ma ivona bo, ‘Bada, akovim da
tam na wawaya bagibagim. Pei ke kuta vovoni ma keyabayaba. Wereka
ke kuta bubuni ma kevovopura. 25 Tuna kubiine ayabumanem ma anae
da am 1 tausan gold riririghisi tano kamonai ateregavui. Kekitai, am
mane na weni.’ 26 Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom,
kayobarim! Namada kuakovi da taku pei ke ata vovoni ma kegha da
ayabayaba, ma wereka ke ata bubuni ma kegha da avovopura. 27 Aku gold
riririghisi averem na mane kii vovidaburana wawayisi benki kamonai
kuta veresi da mane gisina ku tepana ita yamoni. Ma maranai avovira na

* **25:11:** Luk 13:25 * **25:18:** Mane na Grik gamonai kana vava ‘talent’ ma talent sago na 1 tausan gold riririghisi ruvana.

aku mane gwabisiyai kuta viiya ma bade ku tepana iyamoni na yavata kuta vereku.' "
28 "Ma ina wawaya ivonesi bo, 'Weni bigabiga wawayina gwabinai gold riririghisi koviitawei da nokoni bigabiga wawayina 10 tausan gwabinai na tuna kona verei.'
29 'Avonavonemi da iyavo kava avi puyona God gwabinai iviiya ma ina bera bubuni na ku tepana ina vere kirakiiyesi. Ma iyavo kava puyo gisina gwabisiyai ma ke ina bera bubuni na God kudubina ina viitawei.* 30 Ma weni bigabiga kayobarina kotawanakiibuwei ku nubakutuva. Nani dobunai ina tutou ma okena ina vivitarakikitei.' "*

Vitupavira turina.

31 "Mara sago Wawaya Natusi ere kadarina ma ere rewapanina ina aneya yavata ina nekiibau na ina vikiivavo gawarina tepanai ina makiivipika ma ini bada.* 32 Ma wawaya dam ma dam ku maghinona ina kiiriyariyesi ma wawaya ina voreregh isi da koroto ruwa. Nakanani ma sipu kii koyakoyagha ghamoghamo ita rereghisi da sipu bogiiyai ma gote bogiiyai. 33 God ina wawaya maninisi, ti nakanani ma sipu na ina vonatawesi da katagheyanai ina makai. Ma wawaya ke maninisi na ina vonatawesi da dugenai ina makai, ti nakanani ma gote. 34 Nani murinai na Kiivavo ina vona bo, 'Tami katagheyakuwai na kopisi. Aku Mamai ivi biibiinimi. Dobu karenai ina vikiivavona ivovunaghi tami kubiimi da koni rapenei, 35 iyamna vitonara ikariku na vavai kovereku da akani. Kaiyoku ikanakana na okowa kovereku da aumai. Anumataya ma ke kotakoviku ma kegha da korutiniku ami ku numa. 36 Kaku gara kegha na gara kovereku. Agubaga na korapa bubuniku. Taku gabura kamonai na korugenariku.' 37 Ma wawaya maninisi ivonapotei bo, 'Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarim na kavi kanim? Bo kaiyom ikanakana na okowa kaverem? 38 Ma avi maranai ke katakovim ma kegha da karutinim akii ku numa? Bo kam gara kegha ma gara kaverem? 39 Avi maranai kugubaga na kanae kakitim? Bo gabura kamonai kumakamakai na karugenarim?' 40 Ma kiivavo ina vonapotesi bo, 'Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina na nakanani ma varesiku. Ma aviyavisina kurina koberai na nakanani ma taku kuriku kota berai.' "
41 "Ma wawaya dugenai ina vonesi bo, 'Konetaweyana! Tami God ivi magimi. Keyama karata makamakii nonowina ivovunaghi da Devil ma ina aneya kubiisi na tami yavata nake konae, 42 iyamna vitonara ikariku na vavai ke kota vereku. Kaiyoku ikanakana na okowa ke kota vereku. 43 Ke kotakoviku na kokitakuyoweku da ke kota rutiniku ami ku numa. Kaku gara kegha na gara ke kota vereku. Gabura kamonai agubaga na ke kota rugenariku.' "
44 "Ma nani wawayisi dugenai ina vonapotei bo, 'Bada, avi maranai kakitim da vitonara ikarakarim, bo kaiyom ikanakana, bo kunumataya da kakitakuyowem, bo kam gara kegha, bo kugubaga gabura kamonai na ke kati vitem?' 45 Ma kiivavo ina vonapotesi bo, 'Vonavaghata avonavonemi, wawayota vivikamyuyuwina kokitakuyowei ma ke koti vitei na tuna nakanani ma taku kuriku kota berai.' 46 Vaghina ma, nani damsi dugenai na ina nae da kovogha makamakii nonowina ina viiya.

* **25:29:** Mat 13:12; Mak 4:25; Luk 8:18 * **25:30:** Mat 8:12, 22:13; Luk 13:28 * **25:31:** Mat 16:27, 19:28

Ma wawaya maninisi na ina nae da yawasa makamakii nonowina ina viiya.”*

26

Babada ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mak 14:1-2; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

1 Yesu weni vibeyebeyena ivi kovini na kana kivikivina kurisi ivona
bo, 2 “Koakovi da mara ruwa ina kovi na Pasova kamna kana mara. Ma
taku Wawaya Natusi, wawaya sago ini wawaneku da kaku ghavighaviya
ku imasi ina tereku da ina tuparatuku.”*
3 Ma nani maranai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada
ivi kiidaburana da taparoro badana ghamana Kayapas ina numiiyai
4 ivivi ogatara da ikikava gavunai Yesu ita paniya ma iti raboboi. 5 Ma
ivona bo, “Ke Pasova kamna kamonai taberai iyamna koroto ghamana
ini kayotirana da kwanatu ina kayoresoi.”

Wavine Yesu ivi monaghi.
(Mak 14:3-9; Jon 12:1-8)

6 Yesu inumataya ku Betani kwanatuna da Saimon ina numiiyai
imakamakai. Tomowina kunonai gubaga kana vava giipo ininina ikam
yavui. 7 Ma Yesu nevanevanai ikenavipika da ikamkam ma wavine
sago ipisi kurina, ina diudeu kamonai na oira ghabughabuna, miiyanina
irakata kirakai. Ikavari ipisi da Yesu ku gayamina ivotepoi.* 8 Ma kana
kivikivina ikitai da nuwanuwasi ipughu. Ivona bo, “Avi kubiine oira
irekwei? 9 Nani oirina iti gimarei da mane ghamana ita viiya da wawaya
moyamoyakisi ita veresi.”
10 Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivi sisiyei na ivonesi bo, “Weni
wavinena kovoterekuyowei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina kuriku
iberai. 11 Moyamoyakisi na mara nonowa gwabimiyai emakamakai,
ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.* 12 Weni wavinena oira
ghabughabuna ivotepoi ku tepaku na tupuwiku ivovunaghi da dogoku
kubiine. 13 Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God
varana biibiina ina dimadimei na aviyavisina weni wavinena iberai na
ini sisiyei da notana ina viiviiya.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mak 14:10-11; Luk 22:3-6)

14 Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava
Judas Iskariyot, ma tuna inae taparoro babadisi i babada kurisi.
15 Ivi tarakiiyanesi bo, “Yesu ani wawanei na aviyavisina ku imaku
kona terei?” Ma ti na silva riririghisi ivi yavi da 30 ma ivi miiyei.*
16 Vaghina ma, Judas ivi karei da keta iekwekwai da ikikava Yesu ku
imasi ita terei.

Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna ivi karei.
(Mak 14:12-21; Luk 22:7-13, 21-23; Jon 13:21-30)

---

* **25:46:** Dan 12:2 * **26:2:** Exod 12:1-27 * **26:7:** Luk 7:37-38 * **26:11:** Deut 15:11
* **26:15:** Zech 11:12

17 Jiu damsi i kamporagha sago kana vava ‘Parawa Kiipanina’ ma nani
kamna na mara ivi 8 ina verau. Ma nona marana nani kamporaghina ka-
monai na kana vava Pasova. Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo,
“Imapatana kekayokayowei da kana vovunagha Pasova kamna kubiine?”
18 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago
kona panani ma kovonei, ‘Ita Bada ivona bo, Kaku mara ipisi. Kaku
kivikivina yavata Pasova kamna kana berai am numa kamonai.’ ”
19 Vaghina ma, kana kivikivina inae ma ikikava ivonavonesi na iberai,
Pasova kamna kubiine ivokuyakuya.
20 Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivi 12 yavata nevanevasiyai
ikenavipika da ita kam. 21 Ma ikamkam kamonai na Yesu ivona bo,
“Vonavaghata avonavonemi, kamotiyai wawaya sago ini wawaneku.”
22 Kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai, ma
sago sago duma ivonavonei bo, “Bada, ke taku, bo?”
23 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Wawayina ini wawaneku na taku yavata
parawa ku dabira kakiikutuva patapata.* 24 Ikikava peroperoveta
igiruma na nakanani taku Wawaya Natusi ana rabobo. Ma meni waway-
ina ina viviwawaneku na iti nuwapoya kirakai iyamna ini kamyuyuwa ki-
rakai. Ita biibai da nani wawayina ke meyani ita tupuwa.”
25 Ma Judas, viwawana wawayina, ivonei bo, “Bada, ke taku, bo?”
Ma Yesu ivonapotei bo, “E, vaghina, tam. Kuvi debe meyem.”

Yesu ina kam turina.
(Mak 14:22-26; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

26 Ikamkam kamonai na Yesu parawa sago iviiya ma God kurina
ivi kiikiiwa ma ivogimai da kana kivikivina irereghisi. Ma ivonesi bo,
“Koviiya ma kokani. Weni tuna tupuwiku.”
27 Ma bade redu iviiya ma ivi kiikiiwa. Ma kana kivikivina iveresi
ma ivonesi bo, “Peyarimi weni redunai kouma. 28 Weni tuna taraku.
Imatakira da God ma ina wawaya yavata vivaghina vuna makamakii
nonowina eberaberai. Taraku ina sororo da wawaya peyarisi i berabero
God ina notatawei.* 29 Avonavonemi da wain ke anuma meyei ina nenae
da mara karakava aku Mamai ina vikiivavona kamonai na tuma patap-
ata.”
30 Ma vaghina, vokavara tavorina sago iravi ikovi ma ikiibau ku Oliv
koyana.

Yesu ivona da kara Pita ini bero.
(Mak 14:27-31; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

31 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Weni didibarinai peyarimi
kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,
‘Sipu kii koyakoyagha ina kiivunui,
ma sipu yavona ini verubogebogesi.’*
32 Ma rabobowai ana vomiiri murinai na ani nao ana nae ku Gariri.”*
33 Ma Pita ivona bo, “Mikeda kam kivikivina kudubisi ina verukuyowem
ma taku na ke meyani da ana verukuyowem.”
34 Ma Yesu, Pita ivonei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni
didibarinai, muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke
kuta koviku.”

* **26:23:** Psa 41:9 * **26:28:** Exod 24:8; Jer 31:31-34 * **26:31:** Zech 13:7 * **26:32:** Mat 28:16

35 Ma Pita ivona bo, “Kegha! Namanaki inakoviku da taku na kam
kivikivina na yavata ini rabobota, ke meyani ana vona da ke atakovim!”
Ma kana kivikivina peyarisi sisiyina sago ivonei.

Yesu Getsemani dobunai inipowana.
(Mak 14:32-42; Luk 22:39-46)

36 Yesu kana kivikivina yavata inae ku gawara sago kana vava Get-
semani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da
ana nipowana.” 37 Ma Yesu ita nae na Pita ma Zebedi natunatuna Jemes da
Jon irutinisi da yavata inae. Ma damina iviiya da nuwanuwana kamonai
ivisivisi ma nuwapoya ikiivunui. 38 Ma ivi aroba ivonesi bo, “Aviyavisina
nuwanuwaku kamonai damina aviiviiya na tuna nuwapoyina ekiiki-
ivunuku. Ke kona kuyoweku, weni dobunai komakai da kokita ma yavata
tabanebanenega.”

39 Yesu ine gisina ma itawotei da maghighina ku tano ma inipowana
bo, “Aku Mamai, kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara reduna
gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kay-
owanai keberai.”

40 Yesu ivovira kana kivikivina ivi aroba kurisi ma ikitisi da
ivivi keneyana na Pita ivonei bo, “Kade kota banenega mara gisina bo
kegha? 41 Kokitabanenega ma konipowana da ruyagha ke kona panani.
Kanumimi ina kayowana ma tupuwimi na imitamita.”

42 Vaghina ma, mara viruwina ikuyowesi da ine gisina ma inipowana
bo, “Mamai, mikeda ke kovokovoghina da vokwarakwara reduna
kuna viitawei na vaghina, anumai da am kayowana ina tupuwa.” 43 Ma
ivovirame kana kivikivina kurisi ma ikitisi da bade ivivi keneyaname,
iyamna matasi ikiikovoghi.

44 Ma vaghina, mara viarobina Yesu ikuyowesi inae ma nipowanai
sisiyina sago iterei. 45 Ma ivovirame kana kivikivina kurisi ma ivonesi
bo, “Karakava da kokenakena ma koiyakam bo? Kokitai, taku Wawaya
Natusi kaku mara inekiibau da viwawana wawayina ini wawaneku da
berabero wawayisi ku imasi ina tereku. 46 Kovomiiri ma tanae. Kokitai,
viwawana wawayina inekiibau.”

Seri wawayisi Yesu ipaniya.
(Mak 14:43-50; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

47 Yesu ivivi sisiya kamonai na Judas, tuna Yesu kana kivikivina sago
ivi 12 kamosiyai na koroto ghamana yavata ere kepatisi ma ere serisi
inekiibau. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada
ivonatawesi. 48 Karakava da ita pisi na Judas ivonesi bo, “Wawayina
ana yoyoni na vaghina wawayina. Tuna kopaniya.”

49 Vaghina ma, Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kiiwa,
kiiwa, Bada.” Ma iyoni.

50 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kwinaku, aviyavisina kenotanotai na
vaghina, keberai.”

Ma nani korotona ipisi da Yesu ivotatani ma ipaniya. 51 Ma kana
kivikivina sago ina seri itinatawei da taparoro badana ghamana ina
bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. 52 Ma Yesu ivona bo, “Am seri ketu-
pasusura meyei, iyamna iyavo kava seriyai itona na seriyai ina rabobo.
53 Kotakovi da ati kwatu aku Mamai kurina na yaghiyaghina aneya

korotosi ita vonatawesi da kubiiku iti tona.* 54 Ma mikeda weni berana
ata berai na aviyavisina peroperoveta igirumi na ke ita tupuwa."
55 Vaghina ma, Yesu nani korotona ivonesi bo, "Avi kubiine seri
da kepata kopiyei da kota paniku, nakanani ma taku kayakayayiku?
Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai avivi beyebeyena ma
ke kota paniku.* 56 Ma aviyavisina peroperoveta namada igirumi da
ita tupuwa na wekarakava etuputupuwa na idebei kurita da vonav-
aghata."
Nani murinai kana kivikivina ivoterei da iverukuyowei.

Yesu Sanhidran dughuna maghinonai imiiri.
(Mak 14:53-65; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19:24)

57 Iyavo kava Yesu ipaniya na irutini ma yavata inae da Taparoro
Badana Ghamana Kayapas ina ku numa. Ma nani dobunai vonaviy-
oyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana.
58 Ma Pita ina kina kava murisiyai ikivinisi da Kayapas ina numa garina
ku kamona irui. Ma numa kana potapota wawayisi yavata imakiivipika
ma ita kitai da aviyavisina ita tupuwa. 59 Taparoro babadisi i babada
ma Sanhidran babada kudubisi keta iekwekwai da sisiya viberowai
Yesu iti wavui ma iti raboboi. 60 Ma wawaya ipeyari ivomiiri da sisiya
viviberosi iberaberai ma ke ruvaruvana da aviyavisina ita panani da
Yesu iti wavui. Turinai na tomotomowa ruwa imiirikiibau 61 ma ivona
bo, "Weni tomowina ivona da God ina Taparoro Numana ita rikatawei ma
mara aroba kamonai ita vowa meyei."*
62 Ma taparoro badana ghamana ivomiiri ma Yesu ivonei bo, "Iwavum
na ikikava kuna vonapotesi? Kam papara kuna vowai bo kegha?" 63 Ma
Yesu kawana ipota. Ma ivona meyei bo, "God makamakii nonowina
avanai vonavaghata kevonekai. Tam God ina Vivinevine Wawayina bo
kegha? Tam God Natuna, bo?"
64 Ma Yesu ivonapotei bo, "Vaghina, kuvona bubuna. Ma peyarimi
avonavonemi da mara epipisi da taku Wawaya Natusi kona kitiku da God
Rewapana Kirakiina katagheyanai ana makamakai, ma bade kona kitiku
da kwavuwai anororu ku dobu."*
65 Taparoro badana ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana
ipughu da kana gara itinasikai. Ma ivona bo, "Kovi yanei! God
ivi avaberowei! Ivona da tuna na God! Ke vimamatara wawayisi tekwai
da ini wavui, iyamna namada tuna mani ina sisiya tavi yanei!* 66 Ami nota
ikikava?"
Ma Sanhidran wawayisi ivonapotei bo, "Wawaya berona! Kana
kovogha na rabobo!"
67 Ma ivi karei da maghighina ikanukanui ma piideyai iraravi. Ma viya
nevanevana itapitapiya* 68 ma ivonavonavinamei bo, "Kuvona da tam
na God ina Vivinevine Wawayina. Tam peroveta na kade kuta vonekai
da iyi iravim."

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mak 14:66-72; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

---

* **26:53:** Yesu ivona da aneya 'legion' ivi 12 ita pisi, iyamna da aneya 72 tausan ita pisi da iti tona.
* **26:55:** Luk 19:47, 21:37 * **26:61:** Jon 2:19 * **26:64:** Dan 7:13 * **26:65:** Lev 24:16
* **26:67:** Isa 50:6

69 Ma Pita na numa garina kamonai imakamakai ma bigabiga wavine
sago ipisi da ivonei bo, “Akitim da tam bade Gariri tomowa Yesu yavata
kobababa.”
70 Ma Pita ivi bero ma wawaya maghinosiyai ivona bo, “Taku ke atakovi
da avi kisisiyei.” 71 Ma ikiibau gari ku matuketina ma bigabiga wavinena
sago Pita ikitai ma wawaya viya ivivi miiriyana na kurisi ivona bo, “Weni
tomowina na Yesu, Nasaret wawaya yavata ibababa.”
72 Mara viruwina Pita ivi bero, ivona bo, “God vavanai vonavaghata
avonavonemi da nani tomowina ke atakovi.”
73 Ke mara gurina ma nani wawayisi baranai ivivi miiriyana ipisi Pita
kurina ma ivonei bo, “Vonavaghata, tam ina wawaya sago ma bade am
sisiya viyanina na Gariri damsi nakanani.”
74 Ma Pita ivonesi bo, “God vavanai vonavaghata avonavonemi da
nani tomowina ke atakovi. Mikeda aibero na aivaghinei da God kovogha
ina vereku.”
Ma ina sisiya turina itereterei na kokoreko itou. 75 Ma yaghiyaghinai
Pita ina nota ivovira da ikikava Yesu ivivi sisiya na inotai. Yesu ivona bo,
“Muriyai da kokoreko ina tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”
Ma vaghina, Pita ikiibau ku kupuna ma itusiyasiyapa.

27

Wawaya Yesu irutini Pailat kurina.
(Mak 15:1; Luk 23:1-2; Jon 18:28-32)

1 Mara boiboiyai na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada
kudubisi ivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi. 2 Ma imana ikuni ma
irutini inae Pailat kurina. Tuna na Rome kana bada sago ma ivonatawei
da Judiya dobuna ivivi badei.

Judas irabobo.
(Apos 1:18-19)

3 Judas, tuna viwawana wawayina na sisiya ivi yanei da Sanhidran
babada ivi vaghinei da Yesu iti raboboi. Ma damina iviiya da bera berona
iberai na ivi nuwapoya kirakai. Ma nani 30 silva riririghisi taparoro
babadisi i babada ma Jiu damsi i babada gwabisiyai iviiya na ikavari
ivovira da ita vere meyesi.* 4 Ma ivonesi bo, “Abera beroi da wawaya ina
berabero kegha ma avi wawanei da koni raboboi.”
Ma ivonapotei bo, “Tam kava kam wavu. Tokai ke kati nuwapoyei.”
5 Vaghina ma, Judas nani 30 silva riririghisi Taparoro Numana ku
kamona ivi tawetaweyana. Ma ikiibau inae da iruke.
6 Taparoro babadisi i babada nani riririghisi iyuna ma ivona bo, “Weni
tuna na puka manena, ma vonaviyoyovana evonavoneta da ke ruvaru-
vana da Taparoro Numana kana mane yavata tikiikapui.” 7 Ivi dughu ma
ivi vaghinei da riririghisi ivoviviri na bayawa yamoyamona wawayina
gwabinai tano igimari da kupuna damsi kii karawaga. 8 Tuna kubiine
nani tanona patana da ekwatukwatui da ‘Tara Tanona.’
9 Weni tanona igimari na ikikava peroveta Jerimaya ivi sisiyei na
berana itupuwa. Ivona bo, “Israel damsi ivi vaghinei da wawayina kana
miiya na 30 silva riririghisi. Ma manena iviiya* 10 da iruvoviviri da
bayawa yamoyamona wawayina gwabinai tano igimari. Ikikava Bada
sisiya bagibagina iverevereku na nakanani itupuwa.”

* **27:3:** Apos 1:18-19 * **27:9:** Zech 11:12-13

Pailat, Yesu ivi tupavirei.
(Mak 15:2-5; Luk 23:3-5; Jon 18:33-38)

11 Yesu na Judiya dobuna kana bada Pailat maghinonai imiimiiri ma
Pailat ivi tupavirevirei. Ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?”
Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, kuvona bubuna.” 12 Ma taparoro baba-
disi i babada ma Jiu damsi i babada ivi karei da Yesu ivivi wavui na ke
ita vonapotesi.
13 Tuna kubiine Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Kade, wavu kudubina ev-
ereverem na kiyanesi bo kegha?”
14 Ma Yesu ivi kawapotapota da i sisiya ke sago ita vonapotei na Pailat
ivi deye kirakiiyei.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ini raboboi.
(Mak 15:6-15; Luk 23:13-25; Jon 18:39–19:16)

15 Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai koroto i kay-
owanai wawaya sago gabura kamonai ina votawei. 16 Ma nani maranai
tomowa sago gabura kamonai imakamakai, kana vava Barabas. Ma
wawaya peyarina iakovi da tuna tomowa kayakayayina. 17 Ma koroto
ghamana ipisi na Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Meni wawayina kokayokay-
owei da kubiimi ana votawei? Barabas bo Yesu, tuna na wawaya viya
evonavonei da God ina Vivinevine Wawayina.” 18 Pailat iakovi da
taparoro babadisi i babada na Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine irut-
inapiyei kurina.
19 Ma Pailat vitupavira gawarinai imakamakai na kawana sisiya
ivonatawei kurina. “Nani wawayina kevoterei. Ke aviyavisina sago
kuna berai kurina. Tuna ina berabero kegha. Taku didibarai wawayina
avi matuwei na ayabumana kirakai.”
20 Ma taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada koroto
ghamana ivivi nuwatinisi da ita vona bo, “Barabas kevotawei ma Yesu na
kevi raboboi.”
21 Ma Pailat ivi tarakiiyana meyesi bo, “Wawaya na ruwa, ma meni
wawayina kokayokayowei da ana votawei kubiimi?”
Ma peyarisi ikarayogosi bo, “Barabas!”
22 Ma Pailat ivonesi bo, “Ma weni tomowina Yesu, wawaya evonavona
da tuna na God ina Vivinevine Wawayina na ikikava ana berai?”
Ma kudubisi ighekiirara bo, “Kotuparatui!”
23 Ma bade ivonapotesi bo, “Avi kubiine kana tuparatui? Aviyavisina
ibera beroi?”
Ma kegha da koroto ighekiirarame. “Kotuparatui! Kotuparatui!”
24 Pailat damina iviiya da ke kovokovoghina da wawaya i nota
ita tinavirai. Ma ikitai da gisina kava viruwa ghamana ita tupuwa. Tuna
kubiine bigabiga sago ivonei da okowa ikavarapiyei ma koroto magh-
inosiyai imana ikowai. Ivonesi bo, “Weni tomowina tarana ina sororo na
ke taku wavuna ana kavari, tami mani kami wavu!”*
25 Ma wawaya kudubisi nani korotona kamonai ivonapotei bo,
“Tarana na tokai ma natunatukai wavuna kana kavari!”
26 Vaghina ma Pailat, Barabas gabura kamonai ivotawei da ikiibau. Ma
Yesu na ivi damani seri damsi kurisi da ita kwapui ma ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivi agaberowei.
(Mak 15:16-20; Luk 23:11; Jon 19:2-3)

* **27:24:** Deut 21:6-9

27 Seri wawayisi viya Yesu irutini i numa garina ku kamona ma seri
damsi kudubisi ikwaturiyariyesi da Yesu imiirigwagwari. 28 Ma kana
gara irupamatawei ma tarasovo yebayebarina ivi kotei. 29 Ma urava
ere iyiyona iviiya da imetami ma gayamina itaratani, kiivavo kana
tarapinawa ivi bonebonei. Ma diwona ku katagheyana iterei. Tuna
nakanani ma kiivavo ina diwona. Ma ivi beroberowei da maghinonai
ivi tuwaporeruruwana ma ivonavonavinamei. Ivonei bo, "Kiiwa kiiwa,
tam Jiu damsi i kiivavo!" 30 Ma ikanukanui ma diwona imanai iti-
naneboi da gayamina iraravi. 31 Ivi namei ikovi ma tarasovo yebayeba-
rina ivotawei ma kana gara vaghata ivi kotei. Ma irutini ikiibau da
ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ituparatui.
(Mak 15:21-32; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

32 Seri wawayisi Yesu irutini da Jerusalem ikiibutawei inenae. Ma
ketiyai tomowa sago ipanani, kana vava Saimon, ina dobu Sairini.*
Ma seri damsi idarui da Yesu kana korosi ikavari. 33 Inekiibau ku
koya sago, kana vava Gorugata.† 34 Ma wain ikavarapiyei ma gegura
kawakiikwarikwarina yavata igwadai ma Yesu iverei da itumai. Ikara
tovoni ma ibarei, ke itumai.* 35 Vaghina ma ku korosi ituparatui. Ma
seri damsi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.*
36 Nani murinai imakiivipika da Yesu iti matatetei. 37 Ma Yesu gayam-
ina ma ku tepana vonaverena igirumi imakamakai, ivi debei da avi
kubiine ituparatui. Igiruma bo, "Weni na Yesu, Jiu damsi i kiivavo."
38 Ma yapiyapi damsi ruwa Yesu yavata ituparatusi, sago katagheyanai
ivi miirini ma sago dugenai ivi miirini.
39 Ma wawaya ketiyai inenae ma ipipisi na Yesu ikarakara vibag-
ibagiyei ma ikiikiirara, ivonavonaberoberoi.* 40 Ivonavonei bo, "Tam
kuvona da Taparoro Numana kuta rikai ma mara aroba kamonai
kuta vowa meyei. Tam God Natuna, bo? Mede kevi yawasa meyem da
korosiyai keoru!"*
41 Ma bade taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeye-
beyena wawayisi ma Jiu damsi i babada Yesu ivonavonaviiviiyakei.
42 Ivonavona bo, "Wawaya bogii ma bogiiyai ivivi yawasisi ma ke ko-
vokovoghina da tuna mani iti yawasa meyei. Ivonavoneta da tuna Israel
kana kiivavo na mede tuna mani ina rewapanai korosiyai eoru da takitai
ma titumaghanei. 43 God itumaghanei ma ivona da tuna God Natuna.
Vaghina, takitai da God ekayokayowei da ini yawasi bo kegha."*
44 Ma nani tomotomowisi ruwa Yesu ririnai ituparatusi na ti yavata
ivonavonaviiviiyakei.

Yesu irabobo.
(Mak 15:33-41; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

45 Madegha punai dobu kudubina ivi nubakutuvi, ma nakanani imakai
da ku ravi madegha. 46 Ma ravi madeghinai Yesu ikiirara bo, *"Eloi, Eloi,
lama sabachthani?"* Sisiyina iyamna na "Aku God, aku God, avi kubiine
kukuyoweku?"*

---

* **27:32:** Sairini na kwanatu sago Africa kamonai. † **27:33:** Gorugata iyamna 'Teuteu
Gawarina,' ma nani dobunai wawaya ikiivunuwana. * **27:34:** Psa 69:21 * **27:35:** Psa 22:18
* **27:39:** Psa 22:7, 109:25 * **27:40:** Mat 26:61; Jon 2:19 * **27:43:** Psa 22:8 * **27:46:** Psa
22:1

47 Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yana beroi ma ivona bo,
"Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui." 48 Ma wawaya sago yaghiyaghinai
iverau da gumba‡ ivokutuvi ku wain kamona. Ma ku kii gurina ivi kavini
ma ivororona da Yesu ita karasusui.*
49 Ma wawaya viya ivona bo, "Kevoterei. Takitai, kade Elaidiya ina pisi
da ini yawasi bo kegha."
50 Vaghina ma Yesu ikiirarame, yapurana itatawei ma irabobo.
51 Ma tuna maranai Taparoro Numana kana tupayaragha garana
basunai itamosika, tepanai ivi karei da ioru ku kapina da nake ma wike.*
Ma nukenuke dobu inukei da wakima ivi tamosepisepiyana. * 52 Ma
bade karawaga kamonai dogo kawasi itamotate da God ina wawaya
vovokaravisi irukwamakai na rabobowai ivomiiri. 53 Ma karakava Yesu
rabobowai ina vomiiri ma murinai nani wawayisi vovokaravisi ina rui ku
Jerusalem da wawaya peyarisi ina kitisi.
54 Ma seri damsi i senturiyon yavata Yesu ivivi matatetei na nukenuke
damina iviiya ma aviyavisina peyarina itupuwa na ikitai da iyabumana
kirakai ma ivona bo, "Vonavaghata, weni tomowina tuna God Natuna."
55 Ma wivine viya Gariri kamonai ivomiiri da Yesu yavata ibababa da
kana vavai ivivi tava ma ikoyakoyaghi. Nani wivinesi imiiritaweyana da
Yesu korosi tepanai ikitakitai, * 56 ma kamosiyai na Meri Magadarini,
Jemes ma Joses i maduwa Meri, ma Zebedi kawana, tuna Jemes ma Jon i
maduwa.

Yesu tupuwina ku karawaga iterei.
(Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

57 Ravi ipika ma mura tomowina sago inekiibau. Kana vava Josepa
ma ina kwanatu na Arimateya, Judiya dobuna kamonai. Ma tuna Yesu
kana kivikivina sago. 58 Inae Pailat kurina ma ivi nowi da Yesu tupuwina
ita viiya. Ma Pailat vivaghina sisiyina ivonatawei seri damsi kurisi da
Josepa, Yesu tupuwina ita kavari. 59 Ma Josepa inae da Yesu tupuwina
korosiyai itereoruwei ma kwarewa vunai igerei.§ 60 Ma Josepa namada
buba sago iyamoni da karakava ita rabobo na tupuwina nani dobunai
ita terei. Ma Yesu tupuwina ikavari inae ma nani bubana ku kamona
iterei. Ma wakima ghamana itabiri da buba kawana igudupotai ma
ikuyowei. 61 Meri Magadarini ma Meri sago ivi ruwa imakai da karawaga
imakiikarokaroni ma aviyavisina peyarina Josepa iberaberai na igayo-
gayoi.

Karawaga kana potapota.

62 Mara itom na viyakam marana. Ma taparoro babadisi i babada ma
Perisi damsi inae Pailat kurina. 63 Ivonei bo, "Bada, Yesu na viviberona
ma kanotanotai da ivona bo, 'Ana rabobo ma mara viarobina kamonai
rabobowai ana vomiiri.'* 64 Tuna kubiine seri damsi viya kevonatawesi
da kana buba ina potapotai da mara aroba ina kovi. Nakanani kuna berai
da kana kivikivina ke ruvaruvana da tupuwina ina yapini ma muriyai
wawaya ina vonesi da tuna rabobowai ivomiiri. Mikeda nakanani

‡ **27:48:** gumba: gumba na 'sponge.' * **27:48:** Psa 69:21 * **27:51:** Mat 4:17; Mak 1:15
* **27:51:** Exod 26:31-33 * **27:55:** Luk 8:2-3 § **27:59:** Kwarewina na poipoina ma lineniyai
iyamoni. * **27:63:** Mat 16:21, 17:23, 20:19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

ina tupuwa na weni viberona na ina bero kirakai, ke Yesu ina vibero viya nakanani."
65 Ma Pailat ivonesi bo, "Vaghina, seri damsi yavata konae ma karawaga kopota bubuni."
66 Vaghina ma inae ma karawagai dobodobo iviiya ma buba matuketina ipasipotai, ivi matakira da wawaya ke ita votawei. Ma seri damsi iteresi da buba ipotapotai.

28

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mak 16:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

1 Viyakam marana ikovi ma mara tomtomwai Meri Magadarini ma Meri sago inae Yesu kana ku karawaga da ita kitai. 2 Ma God ina aneya sago kunumai ioru ma nukenuke ghamana itupuwa. Inae Yesu kana ku buba ma wakima ghamana buba kawana igudui na wakimina itabiratawei ma tepanai imakai. 3 Maghighina kitana vovokadakadarina ma kana gara poipoi kirakiina da kitana matakamokamona. 4 Seri wawayisi iyabumana kirakai da ikirokiroro ma iririgha ku tano da ivi kiiparoparorowesi da nama wawaya raborabobosi.
5 Ma aneyina wivinesi ivonesi bo, "Ke kona yabumana. Akovi da Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. 6 Tuna ke weni. Namada rabobowai ivomiiri. Ikikava ivonavonemi na nakanani itupuwa. Kopisi da ikenakena gawarina kona kitai. 7 Ma yaghiyaghinai konae da kana kivikivina kona vonesi bo, 'Yesu rabobowai ivomiiri. Ma ini nao ku Gariri, nani dobunai kona panani.' Vaghina, avonemi."
8 Wivinesi yaghiyaghinai karawaga ikuyowei, ti na ere yabuyabumanisi ma kegha da ivi nuwabiibii kirakai. Veru ivi karei da kana kivikivina ita vonesi, 9 ma keta borinai na Yesu itawanakiibuwei da ivonesi bo, "Kiiwa, kiiwa!" Ma wivinesi inae kurina, itawotesi ku maghinona da kaena ivotani ma ivokavakavari. 10 Ma Yesu ivonesi bo, "Ke kona yabumana. Konae da varevaresiku kona vonesi da ina nae ku Gariri ma nani dobunai ina pananiku."

Seri wawayisi ivi mamatara.
11 Nani wivinesi inenae na seri damsi buba ipotapotai na viya ivovira ku kwantu da karawagai aviyavisina itupuwa na taparoro babadisi i babada kurisi ivi mamatarei. 12 Taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ivi kiidaburana ma ivi dughu. Mane ghamana seri damsi ivi miiyesi da iti bero. 13 Ma ivonesi bo, "Weni nakanani kovi bero. 'Didibarai kakenakena ma kana kivikivina ipisi da tupuwina iyapiya.' 14 Ma mikeda Pailat weni sisiyina ini yanei na ke koni nuwapoyei, iyamna tokai kami papara kana vowai da ke aviyavisina berona kurimi ina berai."
15 Vaghina ma potapota damsi mane iviiya ma ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Nani vibero sisiyina Jiu damsi kamonai ivoviteteyanei da karako patana da emakamakai.

Yesu inekiibau kana kivikivina kurisi.
(Mak 16:14-18; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

16 Yesu kana kivikivina ivi 11 ivi varavarisi da ita nae ku koya sago Gariri kamonai na vaghina inae.* 17 Nani dobunai Yesu ikitai na ivokavakavari. Ma viya i nota iragharagha da tuna Yesu bo kegha.

* **28:16:** Mat 26:32; Mak 14:28

18 Yesu kurisi imiiririya ma ivonesi bo, “God rewapana ivereku da
bera kudubina kunumai ma dobuwai ani badei. 19 Tuna kubiine
avonavonatawemi kona nae da dobu ma dobu, dam ma dam kurisi
koni beyebeyesi da ini tumaghaneku ma ina kiviniku. Ma Mamai ma Natuna
ma Kanuma Vovokaravina avasiyai kona babataitosi.* 20 Koni beyebeyesi
da aku sisiya bagibagisi peyarina avi beyebeyemi na ina votekateke yavui.
Ma konota bogai da taku mara nonowa gwabimiyai ana makamakai,
karako da ku mara damona.”

* **28:19:** Apos 1:8

Yesu Keriso Varana Biibiina Mak Igirumi (Mark)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, 'Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.' Ina giruma kamonai Mak ivi debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Ikikava ivi beyebeyena, ikikava kanuma beroberosi ighegavovorisi, ma ikikava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi debei kurita. Ma bade Yesu ivi debe meyei da tuna na 'Wawaya Natusi' ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Ikikava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi beyebeyena na ke iti sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi sisiyei ma bade muriyai ikikava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi sisiyei. Nani murinai Mak ivi karei da Yesu ina biga ivi debei, ivoneta ikikava ivivi beyebeyena ma bade ikikava wawaya ivivi yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi debei kurita da nani kamonai kana kivikivina Yesu akovina iviiviiya. Ma bade iyavo kava ighaviyei na i nuwapughu kurina irakarakata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamonai, ikikava Yesu ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.

Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.

Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.

Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.
(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 Yesu Keriso* na God Natuna ma varana biibiina tikarei. 2 Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo,
"Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei,
Tuna am keta ina vovunaghi."*
3 "Wawaya sago warereyai erurukwatu bo,
'Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi,
ina keta maninina koberai.' "*

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Mal 3:1 * **1:3:** Isa 40:3

4 Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma
idimadima, ivonavonesi bo, “Ami berabero kubiine kovinimaya ma
ami nota korereghi da nani berasi kona takuputei ma kona babataito.
Nakanani kona berai na God ami berabero ina notatawei.” 5 Ma wawaya
peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamonai ikiikiibau Jon kurina da
i bera beroberosi ivivi mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.
6 Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma borikiide
borinai iveruviviri. Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.*
7 Ma ina dima kamonai ivona bo, “Wawaya sago murikuwai epipisi
na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku nakanani. Taku ke
tomowa kiimataniku da ata tawopika da kaena kana terepapara uravina
ata rupamatawei. 8 Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma
Vovokaravinai ina babataitomi.”

Jon, Yesu ibabataitoi.
(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

9 Ke mara gurina ma Yesu ivomiiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna
kamonai ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito.
10 Ma okowa kamonai igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma
Kanuma Vovokaravina iororu kurina, kitana nakanani ma gabubu.
11 Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku vaghata. Tam
na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyem.”*

Seitan, Yesu iruyaghai.

12 Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi nowei da maninina
inae ku warere. 13 Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamonai
Seitan iruruyaghai. Ma Yesu ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma
aneya ikoyakoyagha bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.
(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

14 Jon ku gabura itereruwei ma murinai na Yesu inae ku Gariri dobuna
ma God varana biibiina idimadimei. 15 Ivona bo, “Karako na marana
vaghata ipisi. God ina vikiivavona namada enenekiibau kurimi. Ami
berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ma God varana biibiina
kovi tumaghanei!”*

16 Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina
kikei Anduru yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei.
17 Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ma ani beyemi da wawaya
kona konisi.” 18 Yaghiyaghinai i wito ivoterei ma ikivini.

19 Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi
waka kamonai i wito ivovovunaghi. 20 Yaghiyaghinai ikwatusi ma i
mamai ina bigabiga wawayisi yavata waka kamonai ikuyowesi ma Yesu
ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Luk 4:31-37)

21 Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma
viyakam marana inekiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeye-
beyena ivi karei. 22 Ma wawaya ina vibeyebeyena ivi yanei na ivi deyei,

* **1:6:** 2Kgs 1:8 * **1:11:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22 * **1:15:** Mat 3:2

iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. Ivivi beyebeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.*

23 Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma
berona irunuma. 24 Ma ikiirara bo, "Yesu, Nasaret wawayim! Avi
kuna berai kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Akovim da tam
God ina wawaya vovokaravim!"
25 Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, "Kawam epota. Tomowina
kekiibutawei!"
26 Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiiyei, ikiirara ma iki-
ibutawei. 27 Ma wawaya kudubisi ivi deyei. Ma ti mani kamosiyai
ivonavona bo, "Ikikava? Vibeyebeyena vuna etereterei na ivi rewapana
kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi isisiya na evovotekatekei!"
28 Ma yaghiyaghinai sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya
peyarisi Gariri kamonai ivi yanei.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

29 Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da
Jon yavata inae Saimon da Anduru i ku numa. 30 Ma Saimon rawana
wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai
ikenakena. Yesu inekiibau na wawaya yaghiyaghinai ivonei da wavi-
nena igubaga. 31 Ma irui kurina, imana iviiya ma ivovimakiini na
ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.
32 Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu damsi i wawaya
gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma
na peyarisi irutinapiyesi Yesu kurina. 33 Kwanatu damsi kudubisi
numa maghinonai ivi kiidaburana, 34 ma Yesu wawaya peyarisi kii gubaga
bogii ma bogiiyai na ivi yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi wawaya
gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi
da ke ini sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.
(Luk 4:42-44)

35 Mara tomtom didibarinai Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku
dobu makiiwapana ma nani dobunai iniponipowana. 36 Ma Saimon
turaturana yavata ivi karei da Yesu iekewekwai. 37 Ma ipanani na ivonei
bo, "Wawaya peyarisi iekwekwim."
38 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti
damsi kurisi ana dima. Tuna bigana kubiine apisi."
39 Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idi-
madima ma kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi.*

Yesu tomowa ivi yawasi.
(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

40 Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviiya da
ininina kudubina ivi beroi. Maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ivi nowi
bo, "Kuna kayowei na kuni biibiiniku da ana yawasa. Akovim da tam
kovokovoghim."†
41 Ma Yesu ivi kamyuyuwei na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma
ivona bo, "Aivaghinei. Keyawasa." 42 Ma yaghiyaghinai kana gubaga

* **1:22:** Mat 7:28-29 * **1:39:** Mat 4:23, 9:35 † **1:40:** Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberaberai da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita viiviini.

ikovi da iyawasa. 43 Muriyai da tomowina ita vonatawei ita nae, Yesu ivonatani da ke weni berana iti sisiyei. Ivona bo, 44 "Kevi yaneku. Ke kuni mamatara da taku avi yawasim. Kenae taparoro badana kurina da ina kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara. Nakanani wawaya kurisi kuni debe meyem da gubaga gwabimuwai ikovi."*

45 Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana ivi yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita rui ku kwanatu kamosi ma dobu makiiwapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma bogiiyai inenae kurina.

2

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mat 9:1-8; Luk 5:17-26)

1 Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya ivi yanei da ina ku numa inekiibau. 2 Ma koroto ghamana iriyei kurina da numa kamona itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita makai. Ma Yesu na God vonana idimadimei kurisi. 3 Ma nani kamonai tomotomowa ruwamaruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita nae Yesu kurina. 4 Ma taraboga kegha da ita neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepanai taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi yoyowi da ioru kurina. 5 Yesu damina iviiya da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, "Natuku, am berabero anotatawei."

6 Ma korotona kamonai na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi nuwanotanota bo, 7 "Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina notatawei."

8 Yaghiyaghinai Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, "Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? 9 Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata vona bo, 'Am berabero anotatawei.' Ma ibagibagi kirakai da kurina ata vona bo, 'Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,' iyamna matamiyai kona kitai da ina yawasa bo kegha. 10 Bera bagibagina ana berai da ini matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana notatawei." Ma digadigana ivonei bo, 11 "Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa."

12 Ma tomowina yaghiyaghinai ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi deyei ma God ivi ghegheni da ivonavona bo, "Ke meyani bera nakanani kata kitai!"

Yesu, Livai ikwatui.
(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

13 Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyei kurina, ma ivi karei da ivi beyebeyena kurisi. 14 Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, "Kekiviniku." Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

* **1:44:** Lev 14:1-32

15 Nani murinai Yesu, Livai ina numiiyai ikamkam. Ma bade koroto
ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai
na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma
kana kivikivina yavata ikamkam. 16 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi damsi ma ke iti vaghinei da berabero
wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine
kana kivikivina ivi tarakiiyanesi bo, "Avi kubiine wawaya beroberosi
yavata ekamkam?"
17 Yesu ivi yanesi ma ivonesi bo, "Wawaya yawayawasisi na yaboyabo
ke ita kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata pisi wawaya maninisi
kubiisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi."

Yesu visiya ivi sisiyei.
(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

18 Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi
siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, "Avi kubiine
kam kivikivina ke ita vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana
kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha."
19 Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, "Tomowa ina tavine na kam
ghamana ina terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini siya, ti na i
tomowa yavata ina kam. 20 Ma marana ina nekiibau da turaturana to-
mowina ini wapai ma nani maranai visiya ini karei."
21 "Ma sago na ke ita biibai da gara wadubona tamosikana kuta viiya ma
gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta terei ma kuta popopotai.
Kuta kowai na gara vuna na ita gisi ma katamanina na kegha da
tarabogina ita tinavinabanabai. 22 Ma bade ke ita biibai da wain vuna
kuna tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka
katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita rakata maranai
wain kamonai ina puropuro ma ina dodo. Kuta berai na beka iti kwata, ma
wain yavata peyarina iti beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna
ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina makai bubuna."

Viyakam marana ina bada.
(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

23 Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma
keta na vao sago itupakiiyaraghi, kamonai na whiti. Ma kana kivikiv-
ina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana ma ikamkam.* 24 Ma
Perisi damsi Yesu kurina ivona bo, "Kekitisi, vonaviyoyovana ikiigiiyei.
Karako na viyakam marana ma evovobagibagi."
25 Ma ivonapotesi bo, "Giruma katamana kovi yavi na kotakova bubuni
da aviyavisina ita kaekiki David iberai maranai turaturana yavata vi-
tonara ikarakarisi.* 26 Taparoro badana ghamana Abiyata ina mariyai
na Kiivavo David irui God ina ku Taparoro Numana ma suwara
parawina iviiya da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata
ikani. Ma vonaviyoyovana kamonai iterei da suwara parawina na
vovokaravina ma taparoro babadisi kava ita kani ma kegha da David
ivi kiigiiyei."*
27 Muriyai ivonesi bo, "Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam
marana iterei da iti vitesi. Ma ke viyakam marana ita terei iti nao ma

* **2:23:** Deut 23:25 * **2:25:** 1Sam 21:1-6 * **2:26:** Lev 24:9

muriyai wawaya ita yamonisi. 28 Ma Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamonai na bade viyakam marana ibadei."

3

Yesu tomowa gibegibesina ivi yawasi.
(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

1 Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamonai na tomowa sago imana gibegibesina. 2 Ma Perisi damsi viya keta iekwekwai da ikikava Yesu iti wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti yawasi bo kegha. Viyakam maranai iti yawasi na vonaviyoyovana iti kiigiiyei. 3 Ma Yesu gibegibesina ivonei bo, "Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna miiri." 4 Ma Perisi damsi ivi tarakiiyanesi bo, "Vonaviyoyovana kamonai na aviyavisina ivi vaghinei da viyakam maranai kata berai? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?"

Ma ti na kawasi ipota. 5 Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade nuwanuwana idugara kirakiiyei da nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina ivonei bo, "Kevororona." Ivororona ma imana iyawasa. 6 Ma Perisi damsi ikiibau inae Kiivavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi ogatara da ikikava Yesu iti raboboi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

7 Yesu ma kana kivikivina ikiibau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsi peyarisi ikivini. 8 Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi yanei da dobu rabarabai ipisi. I dobu na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu viya Jodan okowina nevanai. 9 Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da waka gisina ita tinapiyei da maranai koroto ita riyatawei na ita geru.* 10 Wawaya ipeyari namada ivi yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi riya kurina da ita votovoni. 11 Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ikitai ma maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, "Tam God Natuna!"

12 Ma Yesu iyeghisi da ke iti mamatara da tuna iyai.

Yesu ina aposol ivi 12 ivinesi.
(Mat 10:1-4; Luk 6:12-16)

13 Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita pisi kurina na wawayisi ighae. 14 Ma ivi 12 ivinesi da ti na ina aposol* da yavata ita makai ma ita baba. Ma bade ita vonatawesi da ita dima, 15 ma rewapana ita veresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi.

16 Tomotomowisi ivi 12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi vavei Pita, 17 ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi vavesi Bowanajesi, vavana iyamna warikeyakeya natunatuna. Ma bade 18 Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote† wawayina, 19 ma Judas Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini wawanei.

Yesu ma Berusiburu.
(Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10)

---

* **3:9:** Mak 4:1; Luk 5:1-3 * **3:14:** Aposol: Aposol iyamna wawaya da ivonatawei. † **3:18:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei.

20 Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke
kovokovoghina da tuna ma kana kivikivina yavata ita kam. 21 Ma ina
rakaraka ivi yanei da ikikava Yesu imakamakai na ipisi da ita rutinatawei.
Ma ivona bo, "Yesu ineghanegha."
22 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem
kwanatunai ipisi ma ivonavona bo, "Berusiburu Yesu itowatepani.
Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma rewapana iverei da kanuma
beroberosi erurukwavina."*
23 Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiiyai ivi sisiya kurisi, ivona
bo, "Avi kubiine Seitan ina vomiiri da Seitan ina kwavini? 24 Mikeda dobu
sago kamonai wawaya ita totoi da ti mani kavakava kamosiyai iti ghaviya
na i rewapana ita gisi ma peyarisi ita peku. 25 Bo mikeda rakaraka sago
kamonai wawaya iti kawapata na ke kovokovoghina da nani rakarakana
ita miirikikina. 26 Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawaya yavata
iti kawapata na ke kovokovoghina da ita miirikikina, ita peku."
27 Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, "Wawaya ita rui tomowa
rewapanina ina ku numa da ina sawara ita yapi na kunona tomowina
imana ma kaena ita patumi ma muriyai da ina numa ita rikai da ita yapi."
28 "Ma vonavaghata avonavonemi da God wawaya i berabero ma i av-
abero bogii ma bogiiyai ina notatawei 29 ma berabero sago kava na ibero
kirakai da ke meyani ina notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina
ini avaberowei na i berabero na makamakii nonowina."* 30 Wawaya
ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna kubiine weni
sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

31 Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai
imiimiiri, ma sisiya ivonatawei da Yesu ita kiibau. 32 Koroto ghamana
Yesu imakiigwagwari ma wawaya ivonei bo, "Am maduwa ma titim
yoghoyogho matarai na ekwekwim."
33 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aku maduwa ma titiku yoghoyogho
na iyavo?" 34 Ma nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, "Aku
maduwa ma titiku yoghoyogho na weni. 35 Iyavo kava God ina kay-
owana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku
maduwa."

4

Pei vonina miibiina.
(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

1 Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi karei. Ma
wawaya peyarisi iriyei kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku
waka igeru ma imakiivipika. Ma korotona toka baranai imakai.* 2 Yesu
miibiiyai ivi beyebeyena kurisi, kamonai na akova bogii ma bogiiyai.
Ivona bo,
3 "Kovi yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita voni. 4 Ma
peina ivivi busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. 5 Ma viya
tano wakiwakiminai iririgha da kana tano ke ita rakata. Tuna kubiine
yaghiyaghinai ituwepa 6 ma kegha da madegha iraranisi na isivisivi,

* **3:22:** Mat 9:34, 10:25 * **3:29:** Luk 12:10 * **4:1:** Luk 5:1-3

iyamna ramramsi kegha. 7 Ma viya iyiyo kamosiyai iriri̱gha da igogo.
Ma iyiyo yaghiyaghinai ighae ma irogusi da ke iti yam. 8 Ma viya tano
biibiinai iriri̱gha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma
amesi iterei da viya 30, viya 60, ma viya 100."
9 Muriyai Yesu ivonesi bo, "Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana
bogai."

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.
(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

10 Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi 12 ma iyavo
kava mara nonowa ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi tarakiiyanei da ina
miiba na iyamsi avai. 11 Ma ivonesi bo, "Akova gavugavuna God ina
vikiivavona kamonai na tami kurimi aidebei da konakovi. Ma iyavo
kava kupunai na miibiiyai aisisiya kurisi. 12 Peroveta Aisaya igiruma bo,
'Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
Ini yana ma ini yana ma iyamna ke ina viiya.
Ita kita ma iti yana na i berabero ita takuputei
ma ita miiritavire God kurina na i berabero ita notatawei.' "*
13 Muriyai Yesu ivonesi bo, "Weni miibiina iyamna ke kotakovi na
ikikava miiba viya konakovi? 14 Nani tomowina pei ivivi busagha na God
varana idimadimei. 15 Ma wawaya viya na nakanani ma pei ketiyai.
God varana ivi yanei ma Seitan yaghiyaghinai ipisi na vonana gwabisiyai
iviitawei. 16 Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina
tepanai. God varana ivi yanei ma nuwabiibiiyai iviiya. 17 Ma ramramsi
kegha, iyamna sisiyisi nuwatepasiyai ivi vaghinei. Imakai da ke mara gu-
rina ma i vitumaghana kubiine wawaya ivi tupaketowanesi bo nuwapoya
ipanani na yaghiyaghinai God varana ibarei. 18 Ma viya nakanani ma
pei iyiyo kamosiyai. God varana ivi yanei 19 ma nuwapoya i yawasa
kamonai inotanota kirakiiyei, dobu ina mura imatamatighei ma sawara
biibiisi ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. 20 Ma viya
nakanani ma pei tano biibiinai. God varana ivi yanei, ivi vaghinei ma
ivi tumaghanei. Ti na nakanani ma pei igogo ighae, sago sago duma amesi
iterei da 30, 60 bo 100."

Rampa miibiina.
(Luk 8:16-18)

21 Ma Yesu ivonesi bo, "Wawaya rampa karakaratina ina kavarapiyei na
meni dobunai ina terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina terei.
Ma bade ke kemakema gaburinai ina terei. Kegha, gawara yaghari-
nai ini rorokei da ina ruyasegana.* 22 Ma akova gavugavuna kudubina
ina rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina makai, kudubina
ina rupamatawei da wawaya inakova bubuni.* 23 Wawaya ere tinimi na
aku sisiya kovi yana bogai."
24 "Sisiya koni yana bubuna ma nuwanuwami koni tete bubuni na
iyamna kona panani. Akova gisi vaghina kunekwai na kuna panani ma
God akova ku tepana ina terei.* 25 Iyavo kava akova gwabisiyai emaka-
makai na ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava akova gwabisiyai irekwei
na kudubina ina viitawei."*

Pei igogo miibiina.

---

* **4:12:** Isa 6:9-10 * **4:21:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **4:22:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **4:24:** Mat 7:2; Luk 6:38 * **4:25:** Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26

26 Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “God ina vikiivavona na weni
nakanani. Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamonai. 27 Ma
tomowina didibarai ikenakena ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobag-
ibagi kupom ma nani kamonai peina igogogo ma igheghae. Ma tomow-
ina na ivivi nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. 28 Tano muina na
biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa
iterei, muriyai tanana iterei, muriyai na amena iterei. 29 Ma vaghina,
amena imagura da bori kana mara inekiibau ma tomowina inae da whiti
iboriya.”*

Kiiroko peina miibiina.
(Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19)

30 Ma bade Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na ikikava ani sisiyei
kurimi? Kade miiba sago ana terei da konakovi. 31 Tuna na kiiroko peina
nakanani. Tuna gisina ma kegha da 32 kuna voni ma ina ghae ina rakata
kirakai da pei peyarina vao kamonai ina ghekuyowesi. Ini ruragharagha da
ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina pisi da tepanai ina towa ma
rogunai ini yakam.”

33 Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi beyebeyena
kurisi da ti na akova ghamana ma ruvasi kava iviiya. 34 Ke meyani
iti sisiyota koroto ghamana kurisi, ina vibeyebeyena peyarina na miiba
kavakava. Ma maranai kana kivikivina kava gwabinai imakamakai na
miibiisi peyarina ivivi debei kurisi.

Yesu iberai da biimara ikena.
(Mat 8:23-27; Luk 8:22-25)

35 Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tadamana ku toka
nevana.” 36 Yesu namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku
wakana igeru da yavata inae, koroto ghamana kikirai ikuyowesi. Ma
waka viya na yavata inae. 37 Idamadamana ma yanunu ghamana
yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da
gisina kava ita monu. 38 Ma Yesu na namada ivi kunuwana da ikena
nunuwapa ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, tamonu-
monu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai bo kegha?”

39 Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo,
“Kovi raborabobo!” Ma yaghiyaghinai yanunu ivoterei. Ma biimara
ikena. 40 Ma kana kivikivina kurisi ivona bo, “Avi kubiine
koyabuyabumana? Patana da ke kota vivitumaghaneku, bo?”

41 Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiyai
ivivi sisiya karakarava bo, “Wena avi tomowina da bade yanunu ma
tovava evovotekatekei!”

5

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

1 Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota.
Dobuna kana vava Gerasa. 2 Yesu wakiiyai iororu na yaghiyaghinai
tomowa sago iverupotei. Tomowina na kanuma berona gwabinai
irunuma ma karawaga kamonai ikiibau. 3 Mara nonowa karawaga
bubana kamosiyai ivivi makiiyana ma wawaya ikutatana kavai. 4 Mara
ipeyari imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein imanai iyaraghi

* **4:29:** Joel 3:13

ma kirama sawarisi kaena ipatumi na ivi kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita kuvipikapikai. 5 Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna mani wakimiyai irigharigha meyei.

6 Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. 7 Ma ikiirara bo, "Yesu, tam God Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai kuni vaghinei da kovogha ke kuna vereku."

8 Nakanani ivi sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, "Kanuma berom, weni tomowina kekiibutawei."

9 Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, "Kam vava iyai?"

Ma ivonapotei bo, "Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma."* 10 Ma ivi nowi kirakai da Yesu ke ita kwavinisi da nani dobuna ita kuyowei.

11 Ma poro yavona ghamana ke ita rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. 12 Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi nowi bo, "Nani porosi kurisi kuna vonatawekai. Ma kuni vaghinekai da gwabisiyai kana runuma." 13 Ivi vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae poro kurisi. Ma nani porosi ivi 2 tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.

14 Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamonai ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita ikitai. 15 Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina ibiibai. Ikitai na peyarisi iyabumana. 16 Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.

17 Ma peyarisi ivi karei da Yesu ivonavonei da i dobu ita kiibukuyowei.

18 Yesu ku waka igerugeru da ita nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi nowi da yavata ita nae.

19 Ma Yesu ke iti vaghinei, ivonapotei bo, "Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi akovisi da ivi kamyuyuwem."

20 Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi mamatara meyei da Yesu ivi yawasi.† Ma wawaya peyarisi ivi deyei.

Jairas natuna ma wavine sago iyawasa.
(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

21 Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. 22 Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi tuwaporeruruwana, 23 ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi nowi kirakai, ivona bo, "Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina rabobo. Kade kuta pisi, imam ku tepana kuta terei da ita yawasa."

24 Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivinisi da ivi kiitabitabirana.

25 Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamonai. Kana gubaga na nawaravi iviiya ma tarana iverau da madegha 12 ikovi.

* **5:9:** 'Koroto Ghamana' na Lidiyoni ivi sisiyei. Lidiyoni sago na Rome damsi i seri wawayisi 6 tausan. † **5:20:** Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

26 Yaboyabo ipeyari ivi miiyesi ma ibunama kavai, ke ita yawasa. Ina mura
kudubina ivi kovini ma kegha da kana gubaga irakata. 27 Ivi yanei da Yesu
wawaya ivivi yawasisi, tuna kubiine koroto kamonai tuna murinai ipisi
ma kana gara ivotovoni. 28 Inotai bo, "Kana gara kava ana votovonotei na
ana yawasa."
29 Yaghiyaghinai tarana veru ivoterei ma damina iviiya da iyawasa.
30 Ma bade Yesu damina iviiya da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya
kamosiyai imiiritavire ma ivi tarakiiyanesi bo, "Iyi kaku gara ivotovoni?"
31 Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Kekitai da koroto ikiitabitabi-
rana. Avi kubiine kuvi tarakiiyana da iyi ivotovonim?"
32 Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. 33 Ma wavinena
iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da magh-
inonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Iyabumana
kirakai ma ere kirokirorona vonavaghata kudubina ivi mamatarei. 34 Ma
Yesu ivona bo, "Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanu-
biiyai kenae. Weni gubagina kamonai kuvovokwarakwara na karako
kukiibutawei."
35 Yesu ivivi sisiya ma nani kamonai Jairas turaturana ipisi ma ivonei
bo, "Natum namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravi-
rai. Kevoterei ma tanae."
36 Ma Yesu ivi yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, "Ke kuna yabumana.
Kevi tumaghaneku."
37 Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita kivini ma wawaya aroba kava
ivinesi da yavata ita nae. Ti na Pita, Jemes ma Jon (tuna na Jemes
tina kikei). 38 Jairas ina ku numa inekiibau na Yesu nipu ghamana
ivi yanei, wawaya itutuwenoweno ma isiyasiyapa. 39 Irui ma ivonesi bo,
"Avi kubiine kotutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawaya kikei ke
ita rabobo, ekenakena."‡
40 Ma wawayisi Yesu ivi namei. Ikwavinisi ikiibau da wavine kikei ina
mamai, ina maduwa, ma kana kivikivina ivi aroba na ti kava irutinisi da
irui wavine kikei kurina. 41 Imana iviini ma ivonei bo, *"Talitha, koum"*
iyamna "Wavine kikei, kevomiiri."
42 Yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba tovotovona ma peyarisi ino-
takavakavai. Ma wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12.
43 Nani murinai Yesu peyarisi ivonatanisi da aviyavisina itupuwa na ke
ini mamatara. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita verei da ita kam.

6

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mat 13:53-58; Luk 4:16-30)

1 Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku
dobu, ku Nasaret kwanatuna. 2 Ma viyakam maranai irui ku kiki nu-
mana ma ivi karei da ivivi beyebeyena wawaya kurisi. Peyarisi ivivi yanei
na ivivi deyei ma ivonavona bo, "Ina akova na ikikava iviiya? Ma
rewapana imapatana iviiya da bera ghamaghamasi eberaberai? 3 Tuna
na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na
Jemes, Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata
tamakamakai." Ma wawayisi na Yesu ibarei.

‡ **5:39:** Yesu iakovi da irabobo ma ini yawasi, tuna kubiine nakanani ivi sisiya.

4 Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokaravei. Ma tuna mani ina kwanatu kamonai, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke ita vovokaravei.”*
5 Tuna kubiine Nasaret kamonai gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi yawasisi. Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita berai.
6 Ma inotakavakavai da wawayisi ke iti tumaghanei.

Yesu kana kivikivina ivi 12 ivonatawesi.
(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yesu baba ivi karei da kwanatu nununai ivivi beyebeyena. 7 Nani kamonai, kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita kiibau ma bade rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi. 8 Ma ivonesi da i diwona ita yuna ma ke sago avai ku tepana ita kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya, kegha.* 9 Ma ivi vaghinei da kaesi kii terepapara iti kote. 10 Ma ivonesi bo, “Ku kwanatu sago kona rui na meni wawayina ini kiikiiwemi ma ina rutinimi ina ku numa da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiri marana. 11 Ma meni kwanatuna kamonai wawaya ke ini kiikiiwemi ma ami dima ke ini yanei na kovoteresi. Kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae. Ini matakira da kovogha ina viiya.”*
12 Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawaya kurisi idima da i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei. 13 Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawaya ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawaya gubagubagisi peyarisi ivi kununubisi da ivi yawasisi.*

Jon Babataito irabobo.
(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

14 Wawaya peyarisi Yesu ivivi sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi yanei.* Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberai.”*
15 Ma wawaya viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”
Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”
16 Kiivavo Herodi sisiyisi ivi yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” 17 Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani iberai, iyamna tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi tuneboi.* 18 Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kuvi tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi kiigiiyei.”
19 Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara ivowai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita kiivunui. 20 Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti yanei ma kegha da ivivi yana na notaragharagha gwabinai irakata.

---

* **6:4:** Jon 4:44 * **6:8:** Luk 10:4-11 * **6:11:** Apos 13:51 * **6:13:** Jem 5:14 * **6:14:** Kiivavo Herodi: Herodi Antipas, Gariri kamonai ivi kiivavo. * **6:14:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19 * **6:17:** Luk 3:19-20

21 Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita kiivunui. Kiivavo Herodi ina tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinai dobu ivivi badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. 22 Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, "Ana puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana verem. 23 God matanai vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana puyom. Kuna vona na aku mura nevanevana ana verem."

24 Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi tarakiiyanei bo, "Aviyavisina ani nowi da ina vereku?"

Ma ivonapotei bo, "Kevi nowi da Jon Babataito gayamina ina verem."

25 Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, "Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna vereku."

26 Ma Kiivavo Herodi ivi nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisi ina vonakiiyapa bagibagina ivi yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti kegha. 27 Vaghina ma yaghiyaghinai taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita kiiyaraghi ma ita kavarapiyei. Tomowina inae ma gabura kamonai Jon iwana ikiiyaraghatawei, 28 ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyei wiwikena kurina da iverei. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iverei. 29 Ma Jon kana kivikivina ivi yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamonai iterei.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14)

30 Aposols ivi 12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi beyebeyena. 31 Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, "Tota kavakava tanae ku gawara makiiwapana, tamakiitaweyana da tiyakam." 32 Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

33 Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi nao da makii katamanisi ma murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiibau. 34 Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da ivi kamyuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine ivi karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiiyai iberaberai.* 35 Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, "Weni dobuna na makiiwapana ma namada mara ikovi. 36 Wawaya kevonatawesi ina nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiiyai na gwabisiyai vavai ina gimara da ina kam."

37 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Kegha. Tami vavai koveresi da ina kam."

Ma ivonapotei bo, "Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviiya da parawa tagimari ma weni korotona tikanisi?"†

---

* **6:34:** Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36 † **6:37:** Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita vobigabiga da nawaravi ivi 8 ita kovi na ina miiya kudubina iti kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti kanisi.

38 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai? Konae da
kona kitai.”
Ikitai ikovi ma ivona bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa weni.”
39 Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita yaraghi da
i gawara nununai ita makai. 40 Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da
viya na 100 ma viya na 50. Ma peyarisi inamona tepanai imakiipika.
41 Ma Yesu na parawa miikovi ma iyana ruwa iviiya ma itepa ku kunuma
da God ivi kiikiiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina iveresi da
ita rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiiya ma iveresi
da irereghi. 42 Ma peyarisi ikam da ikam dodo. 43 Ma murinai kana
kivikivina puwata iyuna da kode 12 ivi tupoi. 44 Ma nani korotona
kamonai tomotomowa kava ivi yavi na 5 tausan.‡

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mat 14:22-33; Jon 6:15-21)

45 Yaghiyaghinai Yesu kana kivikivina ivi gerusi ma ivonatawesi ivi nao
da Gariri tokana ita damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita makai
da koroto ita vonatawesi ita nae. 46 Koroto ivi kiruruwesi ikovi na ighae ku
koya da ita nipowana.
47 Ivi didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na
tanowai 48 ma ikitataweyana da kana kivikivina wakiiyai ivivi paparana,
yanunu ivoivoi potepotei. Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu
okowa tepanai ibaba inenae da namada kurisi inenekiibau. Ita kiivuresi
iti nao 49 ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai
ibababa, ma ti inotai da momosika da peyarisi ikiirara 50 ma iyabumana
kirakai.
Yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ami nota ke ina gisi. Wena taku. Ke
kona yabumana.” 51 Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana
kivikivina inota kavakavai, 52 iyamna ikikava Yesu parawa iviiya da
bera ghamana iberai na ke ita nota kamowi. Nuwanuwasi patana da
gudugudunа.

Yesu Genesaret damsi ivi yawasisi.
(Mat 14:34-36)

53 Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava
Genesaret ma iwota. 54 Wakiiyai iororu ma yaghiyaghinai wawaya
ivogiini da tuna Yesu. 55 Wawayisi iverau da nani dobuna ine
yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakavarisi Yesu kurina.
56 Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turat-
urasi gubagubagisi ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara
gawarisiyai ivivi koyakoyagha. Ma ivivi nowi kurina da kana gara
damokikina ita votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na kudubisi iyawasa.

7

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.
(Mat 15:1-9)

1 Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
Jerusalemuwai ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. 2 Nuwanuwasi
ipughupughu iyamna ikitai da Yesu kana kivikivina ikamkam wa-
pawapa, ke imasi ita tepokowakowai ma muriyai da ita kam.

‡ **6:44:** Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti yavisi.

3 Jiu damsi peyarisi i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai
na Perisi damsi ine kirakai. Ke meyani ita kam wapawapa. Kunona
okowa vivibiibiinina ita viiya da imasi ita tepokowakowai ma muriyai da
ita kam. 4 Ma sago na vigimara gawarina ina kiibutawei na maninina
imasi ina tepokowakowai ma muriyai da ina kam. Ma bade nakanani vivi-
tava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina tepokowakowa. Weni be-
rasi peyarisi ivi matakira da i kiki katamana bogii ma bogiiyai ivovotani.
5 Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayi-
si Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katama-
nina ke ita nunuri? Ekamkam ma imasi ke ita tepotepokowai."
6 Ma ivonapotesi bo, "Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami
miiriruwaruwami ivi sisiyemi. Rorova mara katamaninai igiruma da
God ivona bo,
'Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,
7 Nuwatepasiyai evovokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebeyena.' "*
8 "Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki
kovovotani."
9 Ma Yesu ivona meyesi bo, "Koakova kirakai da God ina sisiya
bagibagisi kobarei ma tami mani ami kiki konununuri! 10 Ami
bera ani mamatarei. Moses igiruma bo, 'Ami mamai da ami maduwa
kovopepetisi.' ma bade igiruma bo, 'Iyi ina mamai bo ina maduwa
ini avaberowei na koni raboboi.'* 11 Ma tami na ke nakanani
koti beyebeyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai
kurisi ina vona bo, 'Ke kovokovoghina da ani vitemi. Aku mura kudubina
na God rapenai, iyamna namada vonakiiyapa bagibagina aterei da
kurina ana suwara yavui.'* 12 Tuna kubiine ami vibeyebeyena kamonai
wawaya kotaratarapaparisi da i mamai ma i maduwa ke ini vitesi na
ini kamyuyuwa. 13 Nakanani koibeyebeyena wawaya kurisi na God
vonana murimiyai koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera
peyarisi nakanani koberaberai."

Aviyavisina wawaya nuwanuwasi ini dadabui.
(Mat 15:10-20)

14 Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, "Peyarimi, kovi yana
bubuniku da akova kona viiya. 15 Aviyavisina wawaya tupuwina
kupunai ina rutonai da ku kamokamona ina rui na ke nuwanuwana
ini dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana kamonai ina ghetawei
da berabero ina berai na tuna ina yawasa ini dadabui." 16 (-)†
17 Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikiv-
ina ivi tarakiiyanei da nani miibiina na iyamna avai. 18 Ma ivonesi
bo, "Tami bade neghaneghami, bo? Namada kotakovi da aviyavisina
tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata ini dadabui God matanai,
19 iyamna wawaya ina kam bo inuma na inoru ku kamokamona ma
karakava tupuwina kamonai ina kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina rui."

---

* **7:7:** Isa 29:13 * **7:10:** Exod 20:12, 21:17; Lev 20:9; Deut 5:16 * **7:11:** Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berana kana vava 'Koban.' † **7:16:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 16 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.'

Yesu na weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina kam wapawapa.
20 Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya
nuwanuwana kamonai ina ghetawei na tuna ini dadabui God matanai.
21 Wawaya nuwanuwana kamonai nota dadabusi egheghetawei da tuna
berabero eberaberai da vipekana wapawapa, yapiyapi, kiivunuwa,
vitunebo, 22 matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa ina kayowana
dowadowasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghasi eber-
aberai. 23 Weni berasi beroberosi peyarina wawaya nuwanuwana ma
ina nota kamonai ekiikiibau na eberaberai da wawayina na dadabuna
God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi tumaghanei.
(Mat 15:21-28)

24 Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma
kwanatu ririnai ku numa sago irui ma ke ita kayowei da wawaya itakovi
da tuna na nani dobunai. Ma ke kovokovoghina da ita kove. 25 Wavine
sago ivi yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna na wavine kikei ma
gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghinai inae
Yesu kurina ma maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru
ku tano. 26 Wavinena na Grik wavine, ma Ponisiya dobunai itupuwa,
Siriya kamonai. Ma ivi nowi Yesu kurina da kanuma berona natuna
gwabinai ita kwavini. 27 Ma Yesu miibiiyai ivonapotei bo, “Kunona ededa
yoghoyogho ina kam bubuna. Ke ita biibai da kii vavai taviitawei ma
kukou taveresi.”
28 Ma wavinena Yesu ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha
da ededa ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”‡
29 Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine
kevovira am ku numa na kuna panani da kanuma berona natum gwabi-
nai ikiibau.”
30 Ivovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna
kanuma berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita viviyana ma ke ita vivisisiya na ivi yawasi.

31 Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuyowei inae ku Saidon kwanatuna.
Muriyai ibaba da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai.§
32 Ma wawaya viya tomowa sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke
ita viviyana ma ke ita vivisisiya. Ma wawayisi ivi nowi da imana ku tepana
ita terei da iti yawasi. 33 Ma Yesu koroto kamonai tomowina irutinavurei
ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai
imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. 34 Ma itepa da ku kunuma
ikita. Ma yana itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha,* weni
sisiyina iyamna ‘Kevotawei.’
35 Yaghiyaghinai tinina itamobau da ivi yana, ma pepana ivi kiivirei da
ivi sisiya bubuna. 36 Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina
iti mamatara da avi iberai. Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke

‡ **7:28:** Weni miibiina kamonai ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiyai na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti yawasisi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti yawasi. § **7:31:** Dekapolis: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iyamna kwanatu imaruwa.

iti mamatara ma kegha da wawaya kurisi ivivi sisiya. 37 Wawaya peyarisi inotanota kavai da ivonavona bo, “Bera peyarina eberabera bubuni! Ma bade tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!”

8

Yesu wawaya 4 tausan ivi kanisi.
(Mat 15:32-39)

1 Mara sago koroto ghamana ivi kiidaburana ma kii vavai na ivi kovini. Tuna kubiine Yesu kana kivikivina ikwatusi ma ivonesi bo, 2 “Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. 3 Mikeda ere vitonarisi ana vonatawesi na ketiyai ina paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi.”

4 Ma kana kivikivina ivonei bo, “Ke kovokovoghina da weni dobunai parawa taviiya da tikanisi. Wena dobu makiiwapana.”

5 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa.”

6 Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita makiipikapika. Parawina iviiya ma God ivi kiikiiwei, ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ivorereghi koroto kurisi. 7 Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviiya da God ivi kiikiiwei. Ma kana kivikivina ivonesi da ita vorereghi. 8 Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai kana kivikivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi tupoi. 9 Ma nani korotona kamonai na tomotomowa ivi 4 tausan. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na Yesu ivonatawesi inae. 10 Ma kana kivikivina yavata ku waka igeru ma idamana ku Darumanuta dobuna.

Perisi damsi i kayowana da Yesu bera ghamana ita berai.
(Mat 12:38-42, 16:1-4)

11 Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti taghegheyana. Ma ita rubui kubiine ivonei bo, “Bera ghamana keberai kana kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai kuviiya bo kegha.”* 12 Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, “Tami weni kimtina kokayokayowei da bera ghamana kota kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi na ke avi berana ana berai.”*

13 Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana idamadamani.

Perisi damsi ma Herodi i yist.
(Mat 16:5-12)

14 Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita kavari. Ma parawa sago kava wakiiyai imakamakai. 15 Ma Yesu ivi varavarisi bo, “Kokoyagha bubunimi ma kokitaruvimi Perisi damsi i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine.”*

16 Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa kegha, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

17 Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi sisiyei na ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine parawa koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina ke kota viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo? 18 Matami emakamakai. Avi kubiine ke kota kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota viviyana? Kade konotanotai

* **8:11:** Mat 12:38; Luk 11:16 * **8:12:** Mat 12:39; Luk 11:29 * **8:15:** Luk 12:1

bo kegha, * 19 da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa 5 tausan avi kanisi? Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?"

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, "Kode ivi 12."

20 "Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4 tausan avi kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi tupoi?"

Ma ivonapotei bo, "Kode miikovimaruwa."

21 Ma ivonesi bo, "Ma patana da vonavaghata damina ke kota viiviiya, bo?"

Yesu, tomowa matapotapotana ivi yawasi.

22 Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi nowi da ita votovoni da iti yawasi. 23 Matapotapotana imana iviiya ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi tarakiiyanei bo, "Kade aviyavisina kekitakitai?"

24 Ikita tovona ma ivona bo, "Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita bababa."

25 Ma matana ivotovona meyei da itamotatagha na iyawasa da ikita bubuna. 26 Ma Yesu ivona bo, "Ke kuna rui ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa."

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

27 Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meyagai gisigisi Sisariya Pilipai kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi tarakiiyana bo, "Kovona. Wawaya isisiya da taku na iyai?"

28 Ma ivonapotei bo, "Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago."*

29 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?"*

Ma Pita ivonapotei bo, "Tam na God ina Vivinevine Wawayina."*

30 Ma Yesu ivonatanisi da ke iti mamatara wawaya kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 16:21-28; Luk 9:22-27)

31 Yesu ivi karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, "Taku Wawaya Natusi ana vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma mara viarobina kamonai na ana vomiiri." 32 Debiiyai ivi sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai da ke nakanani ini sisiya. 33 Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitisi ma Pita iyeghai bo, "Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita verem. Dobu kana akova kenotanotai."

34 Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma ivona bo, "Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na tam mani kuna vere meyem, kam korosi kuna kavari ma murikuwai kuna pisi.* 35 Tam iyai am yawasa kuna nota kirakiiyei na kuni wapai. Ma iyi tam

* **8:18:** Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12 * **8:28:** Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **8:29:** Jon 6:68-69 * **8:29:** Hibru damsi gamosiyai ivona bo, 'Mesaya.' Grik damsi gamosiyai ivona bo, 'Keriso.' Ivi ruwa iyamsi sago, 'God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawaya ini yawasisi.' * **8:34:** Mat 10:38; Luk 14:27

am yawasa kuna nuwatawei kubiiku ma God varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna panani.* 36 Mikeda wawaya dobu kudubina iti rapenei ma ita rabobo da kanumina ita wapa na ina mura ke ini vitei. 37 Aviyavisina ini miiyei da kanumina ma ina yawasa ina vii meyei? Ke sago. 38 Karako weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawaya Natusi ina vonaveyaveyiyeku ma vonaku ina barei na nani wawayina ana vonaveyaveyiyei maranai aku Mamai kana kadara kamonai aneya vovokaravisi yavata kana pisi."

9

1 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamonai God ina vikiivavona ere rewapanina ina nekiibau na kona kitai, ma muriyai da kona rabobo."

Yesu kana kita ivire.
(Mat 17:1-13; Luk 9:28-36)

2 Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutinisi ighae koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma maghinosiyai Yesu kana kita ivire.* 3 Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyakeyuna. Wawaya dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita kowai da nakanani ita poini. 4 Ma bade ivi aroba ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi sisiya. 5 Ma Pita ivona bo, "Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana vowai, sago tam kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine." 6 Pita turaturana yavata iyabumana kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.

7 Ma kwavu inekiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, "Wena na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi yana bogai."* 8 Nani murinai, Pita ma turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita kitai, Yesu ina kina kava.

9 Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, "Bera kokitai na ke wekarakava wawaya kurisi koni mamatara. Taku Wawaya Natusi ana rabobo ma rabobowai ana vomiiri na murinai koni mamatara."

10 Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina sisiya da rabobowai ina vomiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi tarakiiyana meyesi da tuna na iyamna avai. 11 Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, "Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini nao ina pisi ma God ina Vivinevine Wawayina na ini muri?"*

12 Ma ivonapotesi bo, "Vonavaghata da Elaidiya iti nao da bera peyarina ita vovunaghi. Ma kovi nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi ini kamaghi kirakiiyei ma wawaya ina barei. 13 Ma ani akovimi da Elaidiya namada ipisi ma wawaya i kayowanai ivi kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da ita tupuwa kurina na nakanani itupuwa."*

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.
(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

---

* **8:35:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **9:2:** 2Pit 1:17-18 * **9:7:** Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 * **9:11:** Mal 4:5; Mat 11:14 * **9:13:** Yesu ivivi miiba da Jon Babataito na Elaidiya nakanani. Ma Kiivavo Herodi namada ivi kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi raboboi.

14 Yesu ma turaturana ivi aroba ivovovira kana kivikivina peyarisi
kurisi na ikitai da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da von-
aviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata ivivi gamowana. 15 Peyarisi
Yesu ikitai da ipipisi na ivi deyei. Ma iverupotei da ivi kiikiiwei. 16 Ma
ivi tarakiiyanesi bo, "Avi koigamowanei?"
17 Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, "Bada, natuku
arutinapiyei kurim, iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da ke
ita vivisisiya. 18 Maranai natuku evowavowai na eparoparoro, kawa-
puropurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma muriyai tupuwina
epatopatokiiyana. Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini na ibera
kavai."
19 Ma Yesu ivona bo, "O, tami weni kimtina na ami vitumaghana
kegha. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke
kota vivitumaghana. Karakava da koinibariku. Vaghina, tomowa kikei
korutinapiyei."
20 Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da
tomowa kikei iparoro, ipeku ku tano ma ivivi kiivirevirei ma kawapuropurona ikiikiibau. 21 Ma Yesu tomowa kikei ina mamai ivi tarakiiyanei bo,
"Mara avai weni gubagina gwabinai ivi karei?"
Ma ivonapotei bo, "Namadani kava, gisinai ivi karei. 22 Mara ipeyari
itawei ku keyama karakaratina ma ku okowa, virabobona kubiine.
Kade, kovokovoghina bo kegha da kuni kamyuyuwekai ma kuni vitekai?"
23 Ma Yesu ivonapotei bo, "Avi kubiine kuvona bo, 'kovokovoghina bo
kegha?' Wawaya ini tumaghana na kovokovoghina da ina tupuwa."
24 Ma yaghiyaghinai tomowa kikei ina mamai ivona bo, "Aitu-
maghanem ma kegha da aku nota igisi. Kuni viteku da aku vitumaghana
ina rakata."
25 Yesu ikitai da wawaya peyarisi ivivi veraveruwana kurina ma
yaghiyaghinai kanuma berona iyeghai bo, "Kanuma berom, kam vava
kawabuta ma tinapota na kevi yaneku. Sisiya bagibagina avereverem da
tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da kuna vovira kurina!"
26 Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma tomowa kikei kitana da nama ita rabobo ma wawaya peyarisi
ivonavona bo, "Irabobo!" 27 Ma Yesu tomowa kikei imana iviiya ma
itinavomiirini da imiiri.
28 Muriyai ku numa irui ma kana kivikivina gavunai ivi tarakiiyanei bo,
"Avi kubiine kanuma berona kwavinina kabera kavai?"
29 Ma ivonapotesi bo, "Kona nipowana kirakai da kanuma beroberosi
weni kanumina nakanani kona kwavinisi da ina kiibau."

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

30 Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba in-
enae. Ma Yesu ke ita kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana,
31 iyamna kana kivikivina kurisi ivivi beyebeyena. Ivonesi bo, "Wawaya
ini wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya ku imasi ina terei.
Ini raboboi ma mara viarobina kamonai na ina vomiiri."
32 Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi yanei na ke itakovi. Ma iyabu-
mana, tuna kubiine ke iti tarakiiyanei da iyamna iti debei.

Iyai kana vava ita rakata?
(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

33 Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekiibau. Ma numiiyai ivi tarakiiyanesi bo, “Ketiyai na aviyavisina kovivi gamowanei?”
34 Ma kana kivikivina ke ita vonapotei iyamna ketiyai ivivi gamowana da kamosiyai iyi kana vava ita rakata.* 35 Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi 12 ikwatusi ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni nao na kevi muritaweyana. Ketereoruwe meyem da tam turaturam i bigabiga.”* 36 Ma wawaya kikei sago irutinapiyei da basusiyai ivi miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo, 37 “Iyi tam avakuwai wawaya kikei sago kuni kiikiiwei na bade taku kikiikiiweku. Ma iyi tam kuni kiikiiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiiwei.”*

Iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.
(Luk 9:49-50)
38 Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”
39 Ma Yesu ivona bo, “Ke kona vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi ina berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghinai kaku vava ina kiiviberoi. 40 Wawaya iyai ke ita vivikawapateta na kwinata.* 41 Vonavaghata avonavonemi da meni wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai okowa ina verem na God wawayina ini miiyei.”*

Ke wawaya kuna ruyaghai da berabero ina berai.
(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)
42 “Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawaya kikei nakanani na ke meyani kuna ruyaghai da berabero ina berai. Kuna ruyaghai da ina peku na kovogha ghamana kuna viiya, ita biibii kirakai da wakima vitana iwamuwai ita kuni ma ku yegai ita tawem. 43 Imamuwai bera berona kuta berai na imam kuta boritawei. Ibiibai da imam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da imam ruwa ma kuna nae ku keyama karata makamakii nonowina. 44 (-) 45 Ma kaemuwai bera berona kuta berai na kaem kuta boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama karakaratina ina tawem. 46 (-) 47 Ma matamuwai bera berona kuta berai na matam kuta tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakaratina ina tawem.† 48 Nani gawarinai na, ‘Wawaya kii motamota ke meyani ina rukwa, nonowa viyosi ina kanikani. Ma keyama ke meyani ina peki, mara nonowa ina karakarisi.’ ”‡
49 “Ma bade kudubimi keyama ina karimi da avi berona ami yawasa kamonai na peyarina ina kara yavui da biibiina kava ina makai.”

---

* **9:34:** Luk 22:24 * **9:35:** Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26 * **9:37:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * **9:40:** Mat 12:30; Luk 11:23 * **9:41:** Mat 10:42 † **9:47:** Yesu ke ita vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata tupatawei. Ivi miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata votere tuwanonowi. ‡ **9:48:** Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24

50 “Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina wapa na ikikava kona berai da damina ina vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meyemi da tami nakanani ma yegai damina biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi nuwasago.”*

10

Yesu vikiitawetaweyana ivi sisiyei.
(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

1 Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipipisi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi beyebeyena kurisi.
2 Ma Perisi damsi viya ipisi da Yesu ita rubu tovoni. Tuna kubiine ivi tarakiiyanei bo, “Vonaviyoyovana kamonai vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana ina barei?”
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”
4 Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi vaghinei da maranai tomowa kawana ina barei na kana bera weni. Vikiitawetaweyana sisiyina ina girumi da wavinena ina verei ma ina vonatawei da ina nae.”*
5 Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna kubiine Moses nakanani igirumi. 6 Kota notai da dobu karenai ‘God wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’* 7 ‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina kuyowesi da kawana yavata ini kiikapu* 8 da tupuwsi sago.’ Tuna kubiine ivi ruwa ini sagosi da ke ruwa, ti na sago. 9 God tomowa ma wavine ivi sagosi, tuna kubiine wawaya ke ini bogebogesi.”
10 Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiiyai imakamakai na ivi tarakiiyanei da ina sisiya na iyamna avai. 11 Ma ivonapotesi bo, “Tomowa kawana ina barei da ini kiitawetaweyana ma wavine vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa eberaberai.* 12 Ma bade wavine kawana ina barei ma tomowa vuna ina ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

13 Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. 14 Ma Yesu ikitisi ma ke iti nuwabiibiiyesi na ivonesi bo, “Ededa kovoteresi da ina pisi kuriku. Ke kona tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona kamonai emakamakai. 15 Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona kamonai kuna makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui God ina vikiivavona ku kamona.”* 16 Ma ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.
(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

---

* **9:50:** Mat 5:13; Luk 14:34-35 * **10:4:** Deut 24:1-4; Mat 5:31 * **10:6:** Gen 1:27, 5:2 * **10:7:** Gen 2:24 * **10:11:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11 * **10:15:** Mat 18:3

17 Yesu ivomiiri da baba iti karei ma tomowa sago iverau kurina ma
maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi
ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?”
18 Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke
sago wawaya biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina.
19 Sisiya bagibagisi namada kuakovi. ‘Ke kuna kiivunuwa, ke kuni pekana
wapawapa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ke wawaya ina mura
kuna vogavui da kuni rapenei, ma bade ami mamai da ami maduwa
kovopepetisi.’ ”*
20 Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi karei ma patana da
weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”
21 Ma Yesu tomowina ikita bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei
bo, “Bera sago kava kuta berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rape-
muwai na kevi gimarei. Ma nani manena kuna viiya da wawaya moy-
amoyakisi kuna veresi da kunumai am mura makamakii nonowina
kuna panani. Ma muriyai na kepisi da kuna kiviniku.” 22 Tomowina Yesu
ina sisiya ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina
inekuyowei iyamna ina mura na ghamana.
23 Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro
kirakai da mura wawayisi ina rui God ina ku vikiivavona.”
24 Ma kana kivikivina ina sisiya ivi yanei na ivi deyei. Ma Yesu sisiyina
ivona meyei, “Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God ina ku
vikiivavona ina rui. 25 Ikikava ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina
ita susura na bade nakanani ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui
God ina ku vikiivavona.”
26 Kana kivikivina ivi deye kirakiiyei ma kamosiyai ti mani
ivi tarakiikiiyana meyesi bo, “Nakanani na iyavo yawasa ina panani?”
27 Yesu ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Wawaya kurisi na ke ko-
vokovoghina. Ma God kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina
bera peyarina na itekateka kirakai.”
28 Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikikava? Aviyavisina kudubina
kaverukuyowei da kakivikivinim.”
29 Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God
varana biibiina kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi,
novunovusi, maduwa da mamai, natunatusi bo i tano ikuyowei, 30 na
ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei na maghimaghighina
dobuwai bade ina panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna, maduwa
mau, vinatuna bo tano ina panani da ina sasara.* Ma bade nani kamonai
wawaya ini tupaketowanesi. Ma maghinotiyai marana epipisi da yawasa
makamakii nonowina ina panani. 31 Ma iyavo kava weni yawasina
kamonai inao na karakava ini muri. Ma iyavo kava weni yawasina
kamonai imuri na karakava ini nao.”*

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

32 Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikiv-
ina ivi deyei da tuna ivi nao. Ma bade iyavo kava ivivi kaeturanesi na
iyabuyabumana kirakai da aviyavisina ita tupuwa Jerusalem kamonai.

---

* **10:19:** Exod 20:12-16; Deut 5:16-20 * **10:30:** ina sasara: Sasara iyamna sago ina verukuyowei na 100 ina panani. * **10:31:** Mat 20:16; Luk 13:30

Ma Yesu turaturana ivi 12 itinavivirisi ma ivona meyesi da aviyavisina
ita tupuwa kurina. 33 Ivonesi bo, "Ku Jerusalem taghae na wawaya
sago taku Wawaya Natusi ini wawaneku taparoro babadisi i babada
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini tupavireku da
wavu ina vereku ma ina vonakiiyaragha da ini raboboku. Ma kupuna damsi
ku imasi ina tereku da 34 ini avaberoweku, ina kanuku ma ina widiku ma
muriyai na korosiyai ini raboboku. Ma mara viarobina kamonai na
rabobowai ana vomiiri."

Jemes da Jon ivi nowi.
(Mat 20:20-28)

35 Ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona
tovoni bo, "Bada, akii kayowana kuna berai."

36 Ma ivonapotesi bo, "Aviyavisina ana berai kubiimi?"

37 Ma ivi ruwa ivona bo, "Akii kayowana da kuni vaghinei da am vikiivavona kadakadarina kamonai, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana makai da tibada patapata."

38 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ke kotakovi da aviyavisina koisisiyei.
Tami kovokovoghimi da aku redu kona karapotai, bo? Kovokovoghimi da
ikikava ana babataito nakanani kona bapataito, bo?"*

39 Ma ivonapotei bo, "Kovokovoghikai."

Ma ivonesi bo, "Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana babataito na
nakanani kona babataito. 40 Ma taku na aku rewapana kegha da wawaya
ana vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai ina makai. Nani gawarisi
na God ivovunaghi ma kii wawaya ivinesi ikovi."

41 Maranai turaturasi imaruwa ivi yanei da Jemes ma Jon weni
nakanani ivi nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. 42 Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Koakovi da kupuna damsi i babada na
ivi rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.* 43 Ma tami na ke nakanani kona berai. Iyi tam kamomiyai
kekayokayowei da kuni wawayaghama na ketereoruwe meyem da tam
na turaturam kudubisi i bigabiga.* 44 Ma iyi tam kekayokayowei
da kuni nao na tam kebera meyem da kuni sleiv turaturam kubiisi.
45 Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata pisi ku dobu da wawaya vitaku ita kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata kavari. Aku yawasa
ana suwara da wawaya peyarisi ana gimaratawesi."

Yesu, Batimeyas ivi yawasi.
(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

46 Yesu kana kivikivina yavata inekiibau ku Jeriko kwanatuna. Koroto
ghamana ivivi kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowei. Ma
keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine
ivivi nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. 47 Ma
ivi yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi karei,
ikiikiirara bo, "Yesu! David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku."

48 Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita pota. Ma
kegha da ighekiirara, "David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!"

49 Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivona bo, "Kokwatui da ina pisi."

---

* **10:38:** Luk 12:50 * **10:42:** Luk 22:25-26 * **10:43:** Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, “Kevi nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum.”
50 Ina kwarewa ivi rupiitawei ma yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba inae Yesu kurina.
51 Ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Avi ana berai kubiim?”
Ma Batimeyas ivona bo, “Bada, aku kayowana da ata kita.”
52 Ma Yesu ivona bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa, nuwabiibi-iyai kenae.”
Yaghiyaghinai ikita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

11

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi kiikiiwei.
(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

1 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita nekiibau, ma Betani da Betipadi ku meyagisi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. 2 Ivonesi bo, “Konae, ma nani meyagina maghinotai kona rurui na donki votuna wariwarimina kona kitai. Wawaya ke meyani ita geru tovoni. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. 3 Ma mikeda wawaya ini tarakiiyanemi bo, ‘Avi kubiine donki uravina koruparupami?’ na kovonesi bo, ‘Bada ekayokayowei. Ke mara gurina ma ina vovirei.’ ”
4 Ivi ruwa irui ku meyagai da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarimina ipanani ma ivi karei da uravina ita rupami. 5 Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo, “Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?”
6 Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi vaghinei. 7 Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi tawanepeyana donki ku tepana ma Yesu igeru. 8 Ma wawaya peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya kiiragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. 9 Ma kana koroto Yesu maghinonai ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo,
“Hosana! Kaigheghenim!
Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamonai! *
10 Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini biibiini!
Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”
11 Yesu irui ku Jerusalem, ma maninina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi 12 yavata ikiibau ku Betani meyagina.

Yesu koweya imagi.
(Mat 21:18-19)

12 Mara itom ma Betani meyagina ikiibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai. 13 Ikitataweyana da koweya inumoi ikitai. Ma iverubanenegi, ita kitai da iame bo kegha. Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. 14 Ma nani kiina imagi bo, “Ke meyani wawaya amem ina kam tovoni.”
Ma kana kivikivina ivi yanei da nakanani ivivi sisiya.

Yesu wawaya Taparoro Numana kamonai ikwavinisi.
(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

* **11:9:** Psa 118:25-26

15 Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku
kamona. Ma vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagi-
mara na kwavinisi ivi karei. Iyavo kava gabubu ivivi gimara bo mane
ivivi vovivirana na i kemakema ivi kuririghana.* 16 Ma keta igudui da
wawaya ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro
Numana garina ku kamona ita rui. 17 Ma ivi beyebeyena kurisi, ma nani
kamonai ivonesi bo, "Giruma katamana kamonai evonavona bo,
'Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.'
'Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.' "*
18 Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeye-
beyena wawayisi ina sisiya ivi yanei na ivi karei da keta iekwekwai da
ikikava iti raboboi. Ma Yesu iyabuyabumanei iyamna ina vibeyebeyena
ivi rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.
19 Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna
ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.
(Mat 21:20-22)

20 Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku
Jerusalem ma ikitai da koweyina Yesu imagi na isivisivi ma ipoki.
21 Ma Pita nani koweyina inotapanani na Yesu ivonei bo, "Bada, kekitai.
Koweyina kuimagi na ikaragavovori."
22 Ma Yesu ivonesi bo, "God kovi tumaghanei. 23 Vonavaghata
avonavonemi da iyai weni koyana ita vonei bo, 'Kenae, ku yegai
kuna tawem,' ma aviyavisina isisiyei na nani kamonai notaragharagha
gwabinai kegha da nuwanuwana kudubinai ini tumaghana da nani
berana ina tupuwa na God ina berai.* 24 Tuna kubiine avonavonemi
da aviyavisina ami nipowana kamonai koinowi na kovi tumaghana
da ami kayowana namada gwabimiyai, God ina veremi. 25 Ma
kuna vomiiri da kuta nipowana na kuna notapanani da nuwanuwam
kamonai kwinam ina berabero patana da kutatani emakamakai
na kenotatawei. Kuna notatawei na am Mamai kiidamowai bade am
berabero ina notatawei."* 26 (-)†

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi taravirei.
(Mat 21:23-27; Luk 20:1-8)

27 Yesu kana kivikivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu
Taparoro Numana garina kamonai ibababa na taparoro babadisi i
babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada
ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, 28 "Avi rewapanina kuviini ma iyi
nani rewapanina iverem da weni berasi keberaberai?"
29 Ma Yesu ivonesi bo, "Aku vitarakiiyana sago kava ana terei kurimi.
Kona vonapoteku na bade ana vonemi da aku rewapana imapatana aviiya
da weni berasi aberaberai. 30 Jon ina rewapana na imapatana iviiya da
ibabataito? Kunumai ipisi bo wawaya gwabisiyai? Kovoneku."

---

* **11:15:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **11:17:** Psa 118:25-26 * **11:23:** Mat 17:20; 1Kor 13:2 * **11:25:** Mat 6:14-15 † **11:26:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ma i berabero ke kuna notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina notatawei.'

31 Ma kamosiyai ti mani ivivi sisiya bo, “Mikeda kata vona da ina
rewapana kunumai ipisi na ina kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke
koti tumaghanei?’ 32 Ma bade kata vona da rewapana wawayota
gwabisiyai iviiya na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na ti damsi
nuwanuwasi ita pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi,
iyamna wawaya peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. 33 Tuna
kubiine Yesu kurina ivona bo, “Ke katakovi.”

Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana vonemi da iyi rewapana
ivereku da weni berasi aberaberai.”

12

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mat 21:33-46; Luk 20:9-19)

1 Ma Yesu ivi karei da miibiiyai kurisi ivivi sisiya. Ivona bo, “Mara
sago tomowa greipi ivoni ina vao kamonai. Ma wakimiyai igariya ma
mewa iyabai da greipi amesi inuwani ma itiitugudagudai da muina
kava ita viiya. Ma numa kweta ivowai da wawaya ita makai da greipi
ita potapotai. Muriyai ina vao na wawaya ku imasi iterei da ita koyaghi
ma inumataya ku dobu sago.* 2 Ma kana mara ipisi da greipi imenai
na ina bigabiga sago ivonatawei da kana reregha ita viiya. 3 Ma vao
kana koyakoyagha, bigabiga wawayina ivotani, ivowai ma ikwavini da
imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. 4 Ma bade kana viruwa
ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi kayoberoberowanei.
5 Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai na
peyarisi sago sago duma ivi vonataweyana inae da viya ivowa kirakiiyesi
ma viya ivi kiivunuwana. 6 Vao badana na ina wawaya turina gwabinai
da ita vonatawei. Tuna na natuna tomowina ma nuwanuwana ivii kiraki-
iyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo, ‘Anotanotai da
natuku ina vokaravei.’ 7 Ma vao kana koyakoyagha ivi ogatara ma ivona
bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina rabobo na weni tanona buderina
ina damana da tuna ini rapenei. Tuna kubiine takiivunui ma tanona na
tota mani tirapenei.’ 8 Ma vaghina ivotatani, ikiivunui ma gari ku
kupuna itawanakiibuwei.”

9 Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina berai?
Ina nae da vao kana koyakoyagha ini kiivunuwana ma vao na dam viruwa
ina veresi. 10 Ma tami na giruma katamana kovi yavi na damina koviini
bo kegha? Igiruma bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei da tepanai numa vuna
ivowai.
11 Weni berana Bada iberai na ibiibii kirakai kurita.’ ”*

12 Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita paniya, iyamna
iakovi da nani miibiina kamonai na ti ivivi wavusi. Ma koroto ghamana
iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Wawaya teks iti miiyei bo kegha?
(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

13 Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina wawaya viya
ivonatawesi Yesu kurina da iti kaetina. I kayowana da Yesu iti sisiya

* **12:1:** Isa 5:1-2 * **12:11:** Psa 118:22-23

bero na wavu ita verei. 14 Ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki wawaya ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevona, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani miiyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani miiyei?”

15 Ma Yesu iakovi da ivivi kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana kitai.”

16 Mane sago iverei na ivi tarakiiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

17 Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

Wawaya Yesu ina sisiya ivi yanei da ivi deyei.

Raborabobosi ina vomiiri na ivi sisiyesi.
(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

18 Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina rabobo na ke ina vomiiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,* 19 “Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da tomowa tatavinena ina rabobo da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatuna.* 20 Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovimasago. Tomowina itavine ma ke iti tuwa ma irabobo. 21 Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei viarobina kurina. 22 Nakanani ma tomotomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa ma peyarisi irabobomakai. Turina na bade kwapura irabobo. 23 Ma mara damonai God ina berai da wawaya rabobowai ina vomiiri na nani wavinena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

24 Ma Yesu, Sadusi damsi ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota viini. 25 Mara damonai raborabobosi ina vomiiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina tavine. 26 Ma vonavaghata ani beyebeyemi da wawaya raborabobosi ina vomiiri. Moses ina giruma kovi yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi sisiya Moses kurina. Ivona bo, ‘Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.’* 27 Weni sisiyina ivi debei da God na ke wawaya raborabobosi ma wawaya yawayawasisi i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabobosi ke ina vomiiri.”*

Sisiya bagibagina ghamanakina.
(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

---

* **12:18:** Apos 23:8 * **12:19:** Deut 25:5 * **12:26:** Exod 3:6 * **12:27:** God ivi sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi debei da ti na rabobowai ivomiiri da karako kunumai emakamakai.

28 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi yanei da
Sadusi damsi ma Yesu ivivi taghegheyana. Ma bade ivi yanei da Yesu ivon-
apote bubunisi. Ma kurina ivi tarakiiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi
kudubina kamosiyai na meni tuna irakata kirakai?”*
29 Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni.
‘O Israel kovi yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada.
30 Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai
ma ami rewapana kudubinai da ami Bada God kurina kovi nuwaviina.’*
31 Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni. ‘Ikikava tam mani
kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.’ Ke
meni sisiyina bagibagina weni ivi ruwa ita ghekuyowesi.”*
32 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, “Kuvi sisiya
bubuna da ita Bada God na sago kava ma tuna kava na God.* 33 Ma
nuwanuwata kudubinai, kanumita kudubinai, ita nota kudubinai ma
ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina tinuwaviina. Ma bade
ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana taviiya.
Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapun-
ina nakanani.”*
34 Ma Yesu ivi yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, “Tam na gisina
kava ma God ina ku vikiivavona kuna rui.” Ma nani murinai ke sago iyai
iti tepatora da Yesu kurina iti tarakiiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina.
(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

35 Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi beyebeyena na wawaya
ivi tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayi-
isi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na Kiivavo David tupur-
ereghina? 36 Kanuma Vovokaravina David itowatepani da ivona bo,
‘Bada God ivi sisiya aku Bada kurina. Ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
da kam ghavighaviya
kudubina ku kae gaburim ana teresi.’*
37 David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma
nakanani ivi sisiya iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna
mani tupurereghina kamosiyai?”†

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi sisiyesi.
(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi yana bogai.
38 Yesu ivivi beyebeyena inenae da ivona bo, “Vonaviyoyovana vibeye-
beyena wawayisi na kokitaruvisi. I kayowana da iti wawayaghama.
Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ini kote ma nakanani ina baba
yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi kamosiyai wawaya
ina vokaravesi ma ini kiikiiwesi. 39 Ma bade kiki numasiyai ma kam-
poragha marasiyai i kayowana da babada kii gawariyai ina makai.
40 Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei.

* **12:28:** Luk 10:25-28 * **12:30:** Deut 6:4-5 * **12:31:** Lev 19:18 * **12:32:** Deut 4:35 * **12:33:** Hos 6:6 * **12:36:** Psa 110:1 † **12:37:** Kiivavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi ma David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawaya ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiivavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, “Bada.”

Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberai na kovogha berona ina viiya.”

Kwapura ina suwara.
(Luk 21:1-4)

41 Yesu na Taparoro Numana garina kamonai ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. 42 Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi ruwa kava iterei. 43 Ma Yesu kana kivikivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. 44 Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui.”

13

Mara damona kana sisiya.
(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

1 Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kivikivina sago ivona bo, “Bada, kekitai. Wakima irakarakateyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!”

2 Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawaya weni wakimisi kudubina ina rikatawei da ke sago wakimina kwinana tepanai ina kena. Peyarina ina kuririghi ku tano.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.
(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

3 Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi tarakiiyana gavui bo, 4 “Kevona. Weni berasi kuvi sisiyei na mara avai ina tupuwa? Ma avi matakirina ini nao, ini akovikai da weni berasi na gisina kava ina tupuwa?”

5 Ma Yesu ivonesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini beroberowemi. 6 Wawaya ipeyari avakuwai ina pisi ma ina vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade wawaya ipeyari kirakai i vibero ini tumaghanei. 7 Sisiya koni yanei da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona viiya da ghaviya kurimi epipisi na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma mara damona na karakava da ina pisi. 8 Dam sago ina vomiiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina vomiiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiiyai ina tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita dagui na inivisina iti karei.”

9 “Matami ekita ma kovi rewapana. Ina patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina teremi da kiki numasiyai ina widimi. Taku kubiiku ina patumimi da babada ghamaghamasi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da ini tupaviremi. Ma God varana biibiina koni mamatarei kurisi. 10 Ma kunona wawaya God varana biibiina ina dimei da dam ma dam kudubisi ini yanei ma muriyai mara damona ina nekiibau. 11 Ma maranai ina patumimi ma ini tupaviremi na ke koni nuwapoya da ikikava koni sisiya. Maghinosiyai kona miiri na nani kamonai God nota ina vereveremi na kovi sisiyei. Nakanani kona berai na ke tami

kota vivisisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini sisiya kubiimi.* 12 Wawaya
ina vomiiri da varesina ini wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna
ini wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini ghaviyesi na
kii puka ina vowai. 13 Kokivikiviniku kubiine na wawaya kudubisi
ina baremi. Ma iyi tam kuna miirikikina da ku damona na yawasa maka-
makii nonowina kuna panani."*

Sawara Bero Kirakiina.
(Mat 24:15-28; Luk 21:20-24)

14 "Mara sago kona kitai da 'Sawara Bero Kirakiina' Taparoro Nu-
mana kamonai God kana gawara ina viiya da gawarina vovokaravina
ina puyaki." (Viyava wawayim na damim kevii bubuni.) "Nani maranai
iyavo kava Judiya kamonai komakamakai na yaghiyaghinai ku koya
koverau.* 15 Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna rui ku numa
kamona da am sawara kuna yuna.* 16 Wawaya vao kamonai na veru
kevi karei, ke kuna vovira ku numa da kam gara kuna yuna. 17 Nani
maranai wivine manamanawisi ma vivisususi na ini kamyuyuwa kirakai.
18 Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi ke nuba kana mara ka-
monai ina tupuwa. 19 Nani marasiyai na nuwapoya ina rakata kirakai, ke
mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murinai
nani nuwapoyisi ke meyani ina tupuwame.* 20 Nani marana berona
ita guri kirakai na wawaya kudubisi ita rabobo yavu. Tuna kubiine God
ina boriya da tupona, iyamna iyavo kava ivovinesi da ina wawaya na
ini kamyuyuwesi."
21 "Nani maranai mikeda wawaya ina vonemi bo, 'Kokitai, God ina
Vivinevine Wawayina ipisi!' bo 'Kokitai, God ina Vivinevine Waway-
ina nokoni!' na ke koni tumaghanei, 22 iyamna Keriso vivibero ma
peroperoveta vivibero ina pisi ma bera ma matakira ghamaghamasi
ina berai, ina bera tovoni da God ina wawaya vovinesi ini noraveyana
berosi. 23 Tuna kubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera
na karakava ina tupuwa ma namada kudubina avi mamataremi."

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

24 "Ma nani nuwapoyisi murinai,
'Madegha ina didibari
ma nawaravi yaseganina kegha.*
25 Gwamegwame kiidamowai ina ririgha,
ma aviyavisina kudubina kunumai na ini nuke yavu.'*
26 Nani maranai wawaya kudubisi ina kitai da taku Wawaya Natusi
kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku anororu ku dobu.* 27 Ma
aku aneya ana vonatawesi da dobu ku kudubina ina ne yavui. Ma God ina
wawaya vovinesi ina rutinisi da ini kiidaburana."*

Kii miibiina.
(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

* **13:11:** Mat 10:17-20; Luk 12:11-12 * **13:13:** Mat 10:22 * **13:14:** Dan 9:27, 11:31, 12:11 * **13:15:** Luk 17:31 * **13:19:** Dan 12:1; Rev 7:14 * **13:24:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12 * **13:25:** Isa 34:4; Joel 2:10; Rev 6:13 * **13:26:** Dan 7:13; Rev 1:7 * **13:27:** Miibiiyai igiruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiiyai ina rutinisi nakanani ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita viinisi da Yesu kurina iti kiidaburana.

28 “Kovi yana, kii kona kitai na ini beyemi. Kiina enumonumoi na na-
mada akovina koviiviiya da kwamra kana mara epipisi. 29 Ma bade
maghimaghighina, nani berasi avivi sisiyei ina tuputupuwa na konakovi
da mara damona gisina kava ina pisi, marana namada enenekiibau.
30 Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina rabobo yavu ma
berasi ina tupuwa.† 31 Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke
meyani da ina wapa.”

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina tupuwa.
(Mat 24:36-44)

32 “Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na
ina tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God
Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina kina kava iakovi.* 33 Tuna kubiine
kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha meyemi, iyamna ke
kotakovi da mara avai ana vovira. 34 Tuna nakanani ma tomowa sago
ita numataya. Muriyai da ita nae na ina bigabiga sago sago duma i biga
iveresi. Ma bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’
Ma ivomiiri, ina numa ivoterei.* 35 Ma tami bade nakanani, matami
ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai numa badana ina vovira.
Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina vivitutuwana kamonai bo mara
tomtomwai. 36 Yaghiyaghinai ina nekiibau na ke ita biibai da ina pananimi
da kokenakena. 37 Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudu-
bisi kii sisiya. ‘Matami ekita.’ ”

14

Babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53)

1 Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani
murinai na kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipanina.’ I
kiki da nani kamna kubiine kii parawa kamonai na yist ke ina terei. Ma
taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
ivi ogatara da gavunai Yesu ita paniya da iti raboboi.* * 2 Ma ivona bo, “Ke
Pasova kamna kamonai taberai. Ina wawaya nuwanuwasi ita pughu da
iti kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi monaghi.
(Mat 26:6-13; Jon 12:1-8)

3 Ma Yesu na Betani meyaginai ma Saimon Giigiipona ina numa
kamonai nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago
diudeu† ikavarapiyei, kamonai na oira ghabughabuna, kana mane na
ghamanakina. Ma diudeu kana terepapara ivotawei, ma muriyai na
virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.* 4 Wawaya viya nani
berana ke iti vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine oira
irekwei? 5 Tuna iti gimarei na mane ghamana ita panani da wawaya
moyamoyakisi ita veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiiyei.‡

---

† **13:30:** Ivona bo ‘kimtina’ na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina makamakai ma berasi ina tupuwa. * **13:32:** Mat 24:36 * **13:34:** Luk 12:36-38 * **14:1:** Pasova: Pasova na Israel damsi i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowei ina notai. * **14:1:** Exod 12:1-27 † **14:3:** Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta. * **14:3:** Luk 7:37-38 ‡ **14:5:** Nani oirina miiyanina irakata da wawaya sago madegha sago ita vobigabiga ma ina miiya kudubina iti kiikapui na ruvana.

6 Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona yeghai. Tuna bera biibiina ma
nuwaviiviinina kuriku iberai. 7 Mara iguri da wawaya moyamoyakisi
yavata kona makii patapata da koni vitesi. Ma taku na ke mara gurina
yavata tamakai.* 8 Weni wavinena nota iviiya da weni berana biibiina
iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi da ke
mara gurina ma wawaya ku karawaga ina tereku. 9 Vonavaghata avon-
avonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina ina dimadimei
na bade weni wavinena aviyavisina karako iberai na ini sisiyei da notana
ina makii nonowa.”

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

10 Ma nani murinai Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina
wawaya ivi 12 kamosiyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da
Yesu iti wawanei. 11 Damsi ivi yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma
vonakiiyapa bagibagina kurina iterei da imana ina kovoghi. Ma Judas
ivi karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita terei.

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.
(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14, 21-23; Jon 13:21-30)

12 Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipanina’ na marana ineki-
ibau. Ma i kiki da weni kamna kubiine parawa kamonai na yist kegha.
Weni kamna ghamana ina verau da taparoro sago ina kovi ma karenai
sipu gegeyina ina kiivunui ma ina kani da Pasova ina notai. Ma kana
kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Mike kana nae da kana vovunagha da
Pasova kamna taberai?”

13 Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku
Jerusalem ma tomowa sago kona panani, tuna okowa kibubuna
ina kavakavari na kokivini. 14 Ma meni ku numana ina rui na tuna
wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Akii Bada
ekayokayowei da am numiiyai Pasova kamna ina berai. Ivi nowi da
numataya i tupayaragha kamonai kuna terekai da tokai kana kivikivina
yavata kana kam patapata.’ 15 Ma tomowina tupayaragha ghamana
kiidamowai ini beyemi, kamonai na namada ivovunaghi ikovi ma
sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona vokuyakuya ma
kona vovunagha kubiita.”

16 Ivi ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani
ipanani. Ma Pasova kamna ivovunaghi.

17 Ravi ipika na Yesu turaturana ivi 12 yavata inekiibau. 18 Ma
nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata
avonavonemi, wawaya sago kamotiyai ini wawaneku, wawayina yavata
takamkam patapata.”*

19 Turaturana nani sisiyina ivi yanei da ivi nuwapoya kirakai. Ma sago
sago duma ivona bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”

20 Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi 12 kamomiyai. Tuna
na taku yavata parawa ku dabira kavovokutuva patapatai. 21 Ikikava
giruma katamana namada ivona da Wawaya Natusi ita rabobo na
nakanani ina tupuwa. Ma meni wawayina ini wawaneku na iti nuwapoya
kirakai, iyamna kovogha berona ina panani. Tuna kubiine ita biibai da
nani wawayina ke ita tupuwa ku dobu.”

---

* **14:7:** Deut 15:11 * **14:18:** Psa 41:9

Yesu ina kam turina.
(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

22 Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi kiikiiwei, ma ivogimagimai da kana kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviiya, wena tupuwiku.”
23 Muriyai redu iviiya ma God ivi kiikiiwei, ma iveresi da peyarisi iuma. 24 Ma ivonesi bo, “Wena taraku, ina sororo da wawaya peyarisi ini yawasisi. Karako imatakira da God ina vivaghina makamakiina ina wawaya yavata eberaberai.* 25 Vonavaghata avonavonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona kamonai wain vuna anumai.”
26 Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyarisi ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

27 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina peku da kona verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,
‘Sipu kana koyakoyagha ina kiivunui,
ma sipu yavona ini verubogebogesi.’*
28 Ma ana vomiiri na ani nao ku Gariri ma nani dobunai ana pananimi.”*
29 Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyarisi ina verukuyowem ma taku na ke ana voterem.”
30 Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko mara viruwina ita tou na mara aroba kuni bero da ke kuta koviku.”
31 Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana vonabarem! Mikeda taku na tam yavata iti rabobota na kara ke ana voterem.”
Ma kana kivikivina peyarisi nakanani ivivi sisiya.

Yesu ina nipowana Getsemani dobunai.
(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

32 Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana nae noke da ana nipowana.” 33 Ma Pita, Jemes da Jon irutinisi da yavata inae. Ma ivi karei da nuwanuwana ipoya kirakiiyei da damina ibero kirakai. 34 Ma ivi aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma tuna ekiikiivununuku. We komakai ma matami ekita.”
35 Ma Yesu inae gisina ma ivi tuwaporeruruwana ma itawotei da gayamina ioru ku tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi nowi da kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita veruvuvurei. 36 Ma ivonatou bo, “Abba, Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta viitawei. Bera peyarina kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana keberai.”
37 Ma ivovira da kana kivikivina ivi aroba ipananisi da ivivi keneyana ma ivona bo, “Saimon Pita, avi kubiine kekenakena? Kade mara gisina kava kuta makamakai ma kuta kitakita. 38 Matami ita kita ma kota nipowana da maranai ruyagha ina nekiibau na ke kona peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota berai ma tupuwimi na mitamitasi.”

* **14:24:** Exod 24:8; Jer 31:31-34 * **14:27:** Zech 13:7 * **14:28:** Mat 28:16

39 Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani
inipowaname. 40 Ma ivovirame na bade ipananisi da matasi ikiikovoghi
da ikena nunuwapa. Ma ti na ke itakovi da ikikava ita vonei.
41 Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, "Tami kokenakena,
bo? Patana da koiyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau.
Kokitai, taku Wawaya Natusi ini wawaneku da berabero wawayisi ku
imasi ina tereku. 42 Kovomiiri. Tanae. Kokitai, wawayina ini wawaneku
na enenekiibau."

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

43 Yesu ivivi sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina
sago. Ma tuna murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara.
Taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. 44 Ma Judas namada koroto ivonesi
bo, "Weni nakanani ani matakira. Tomowa sago ana yoni na konakovi da
vaghina wawayina. Ma tuna kona paniya ma kona rutinaneyei."
45 Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, "Bada,"
ma iyoni. 46 Ma nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. 47 Ma Yesu
ina wawaya sago ina seri itina yavui da taparoro badana ina bigabiga
tinina ikiiyaraghatawei. 48 Ma Yesu ivonesi bo, "Taku ke tomowa
nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota kavarapiyei
da kota paniku. 49 Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai
avivi beyebeyena ma ke kota paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona
da ita tupuwa na nakanani etuputupuwa."*
50 Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.
51 Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita verau
ma nani korotona ibera tovoni da ita votani 52 ma kegha, kana kapero
kava itinatawei ma yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuy-
owei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.
(Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24)

53 Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma
Sanhidran babadisi kudubisi ivi kiidaburana, ti na taparoro babadisi i
babada, Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena waway-
isi. 54 Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivinisi da taparoro badana
ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamonai potapota wawayisi
yavata imakai da ivivi rarana. 55 Ma taparoro babadisi i babada ma bade
iyavo kava Sanhidran kamonai na kudubisi keta iekwekwai da Yesu
iti wavui da iti raboboi. Ma ke sago wawaya ita panani da iti mamatara da
berona iberai. 56 Wawaya peyarisi ivivi mamatara bero da Yesu iti wavui
ma i sisiya bogii ma bogiiyai na viviberosi.
57 Ma turinai wawaya viya ivomiiri da Yesu iti wavui. Vimamatara
vibero iterei, 58 ivona bo, "Weni tomowina kavi yanei da ivona bo, 'Weni
Taparoro Numana na wawaya imasiyai ivowai, ma taku na kudubina
ana rikatawei. Ma mara aroba kamonai sago vuna ana vowai, ma tuna
na ke wawaya imasiyai ina vowai.' "* 59 Ma patana da i nota bogii ma
bogiiyai itereterei da ke sago iyai kwinana yavata i nota iti sagoi.

* **14:49:** Luk 19:47, 21:37 * **14:58:** Jon 2:19

60 Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam papara kuna vowai bo? Kade i sisiya kuna kovoghi bo kegha?”
61 Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da tam na natuna?”
62 Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawaya Natusi kona kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyanai ana makamakai ma bade kona kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”*
63 Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwai da ini wavui, 64 iyamna namada kovi yanei da God ivi avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”*
Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. 65 Ma wawaya viya ivi karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviiya da matana ikupotai ma imasi ivovidubidubini da iraravi. Ma ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai da iyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiiyei.

Pita, Yesu ivonaveyaveyiyei.
(Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27)

66 Pita na numa garina kamonai imakamakai ma taparoro badana ghamana ina bigabiga wavinena ipisi 67 ma ita kita da Pita ivivi rarana na ikita bogai ma ivonei bo, “Tam na Yesu kwinana, nani Nasaret tomowa ina wawaya.”
68 Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina kisisiyei.” Ma ikiibau da gari ku matuketina ma yaghiyaghinai kokoreko itou.
69 Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai ivivi miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawaya sago na weni.”
70 Ma Pita ivi berome da Yesu ivonaveyaveyiyei.
Ke mara gurina ma wawaya Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam na Yesu ina wawaya sago, iyamna tam na Gariri wawaya.”
71 Ma Pita ivona bo, “Taku ani bero na God kovogha ina vereku. Nani tomowina kisisiyei na ke atakovi.”
72 Vaghina ma, yaghiyaghinai kokoreko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu ina sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko mara viruwina ina tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

15

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.
(Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38)

1 Mara boiboi vaghata Sanhidran damsi ivi kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi Yesu ivivi dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat kurina.* 2 Ma Pailat, Yesu ivonei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”
Ma Yesu ivonapotei bo, “E, ikikava kisisiya na taku nakanani.”

* **14:62:** Dan 7:13 * **14:64:** Lev 24:16 * **15:1:** Pailat: Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivinei da Israel ivivi badei. Tuna na ina *governor*.

3 Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei.
4 Tuna kubiine Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Kade, kuna vonapotesi da kam
papara kuna vowai bo kegha? Kiyanei da wavu kudubina kurim
etereterei.”
5 Ma Yesu ke sago aviyavisina ita vonapotei. Ma Pailat ivi deyei da tuna
mani kana papara ke ita vowai.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ina tuparatui.
(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39–19:16)

6 Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya
sago gabura kamonai ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna
wawayina ini kiibuni. 7 Ma wawaya viya gabura kamonai, ti na Israel
damsi ma ivomiiri da ivi ghaviya da Rome damsi ita kwavinisi. Ma nani
viruwina kamonai wawaya viya ivi kiivununuwana. Tuna kubiine gabura
ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. 8 Ma Yesu patana da
Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei
da i kayowana da ikikava madegha nununai iberaberai na nakanani
ina berai, wawaya sago gabura kamonai ita terekiibuwei. 9 Ma Pailat
koroto ivi tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana iyai? Kokayokayowei da Jiu
dami ami kiivavo ana votawei, bo?” 10 Nakanani ivi tarakiiyanesi iyamna
iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine
ipaniya ma irutinaneyei kurina.
11 Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da pe-
yarisi ke i kayowana Yesu. I kayowana da Barabas ita votawei. 12 Ma
Pailat ivona bo, “Ma aviyavisina ana berai weni tomowina kurina, tami
kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?”
13 Ma korotona ikiirarapotei bo, “Kotuparatui.”
14 Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?”
Ma kegha, korotona gamosi irakata da ikarayogosi bo, “Kotuparatui!”
15 Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti nuwabiibiinisi da
nuwanuwasi ita pika. Tuna kubiine Barabas gabura kamonai ivi kiibuni.
Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu iwidi kirakiiyei ma ivonatawei da
ita tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.
(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

16 Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku ka-
mona. Ma gawara kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi
ikwaturiyariyesi. 17 Tarasovo yebayebarina iviini da Yesu ivi kotei.†
18 Ma ivi karei da ivonavonavinamei bo, “Kiiwa kiiwa! Tam Jiu damsi i
kiivavo ghamam!” 19 Ma diwona ikavarapiyei da gayamina iraravi ma
bade ikanukanui. Ivivi tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei.
20 Ivi namei ikovi na tarasovo yebayebarina ivotawei ma kana gara
vaghata ivi kote meyei. Ma irutinakiibuwei da ita tuparatui.

Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27)

21 Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna
wekarakava dobu rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina
ina dobu Sairini ma natunatuna kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri

† **15:17:** Tarasovona yebayebarina na kitana ‘purple’ ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei.
Ma kana kraun na urava iyiyonai imetami ma gayamina itaratani.

wawayisi ikwatui ma idarui da Yesu kana korosi ita kavari ma yavata ita nae.* 22 Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata,
nani vavana iyamna 'Teuteu Gawarina.' 23 Ma wain ita verei da itumai,
kamonai na gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. 24 Ma
muriyai na ituparatui. Ma kana gara ita vorereghi kubiine na virekwa
sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara irereghi.* 25 Marana ituparatui
na madegha namada ivovomuyamuya.‡ 26 Ma gayamina tepanai giruma
sago itutui ivi debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, "Jiu damsi
i kiivavo." 27 Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku
katagheyana ma sago ku dugena.* 28 (-)§

29 Ma wawaya ketiyai ibababa na ivivi avaberowei ma gayamisi
ivivi ruruwini. Ikiikiirara bo, "Damidamina! Taparoro Numana kuta rikai
ma mara aroba kamonai kuta vowa meyei.* 30 Korosi tepanai keoru da
kuni yawasa meyem!"

31 Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani
kamosiyai ivonavona bo, "Wawaya ivivi yawasisi ma ke kovokovoghina
da tuna mani ini yawasa meyei. 32 Ivona da tuna na God ina Vivinevine
Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru da
takitai ma titumaghanei."

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade
ivi avaberowei.

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30)

33 Madegha punai dobu kudubina ivi didibara yavui ma nakanani
imakai da madegha inubanuba kana ku mara.** 34 Ma tuna maranai
Yesu ikiirara bo, *"Eloi, Eloi, lama sabachthani?"* iyamna, "Aku God, aku
God, avi kubiine kukuyoweku?"*

35 Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi yanei ma ivona bo,
"Kovi yana, Elaidiya ekwatukwatui."

36 Ma tomowa sago iverau da gumba†† ivokutuvi wain tomatomana
ku kamona ma kiiyai ivi kavini ma ivororona da Yesu ita susui. Ma
ivona bo, "Wekarakava na tavoterei. Takitai da kade Elaidiya ina pisi da
ina tereoruwei."*

37 Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

38 Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai
da ioru ku kapina.‡‡ 39 Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada
Yesu maghinonai imiimiiri na ivi yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava
irabobo. Ma ivona bo, "Vonavaghata, weni tomowina na God Natuna."

40 Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiyai na Meri
Magadarini, Sayome ma Meri (tuna na Jemes murimurina ma Joses i
maduwa).* 41 Weni wivinesi na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri

---

* **15:21:** Rom 16:13 * **15:24:** Psa 22:18 ‡ **15:25:** Tuna na 9 o'clock boiboiyai. * **15:27:** Isa 53:12 § **15:28:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Wawaya beroberosi yavata iterei.' * **15:29:** Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19 ** **15:33:** 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai. * **15:34:** Psa 22:1 †† **15:36:** gumba: gumba na 'sponge.' * **15:36:** Psa 69:21 ‡‡ **15:38:** Tuna garana numa itupayaraghi da wawaya ke ita kita ku kamona. * **15:40:** Luk 8:2-3

kamonai da ikoyakoyaghi. Ma bade wivine viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.
(Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42)

42 Vovunagha marana kamonai na Yesu irabobo. Ravi ita pika na viyakam marana iti karei.§§ Gisina kava ravi ita pika, 43 tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa Arimateya ivi yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawaya ghamana Sanhidran kamonai ma nimonimoriyai ivivi koyakoyagha da God ina vikiivavona ita pisi. Inae ma ivi nowi da Yesu tupuwina ita viiya. 44 Pailat ivi yanei da Yesu namada irabobo ma ivi deyei. Senturiyon ikwatui ma ivi tarakiiyanei da vonavaghata da irabobo bo kegha. 45 Ma akova senturiyon gwabinai iviiya da irabobo ikovi na ivi vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita viiya. 46 Ma Josepa inae da gara vuna igimari*** ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana na koya baranai itarai da karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae da bubana igudupotai. 47 Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

16

Yesu rabobowai ivomiiri
(Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10)

1 Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa Meri ma Sayome oira ghabughabusi igimara da ita nae Yesu tupuwina ita vovisiboi. 2 Sande mara boiboi vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. 3 Ibaba inenae na ti mani ivivi ogatara da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita tabiratawei. 4 Inenekiibau na itepa ita kita da buba wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. 5 Wivinesi irui karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina ikitai, kana gara poipoina.

6 Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita makamakai. Kokitai, tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. 7 Ma konae da kana kivikivina ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona panani, nakanani ina sisiya kurimi iterei.’ ”*

8 Wivinesi inotakavakavai ma ere kirokirorosi karawaga ikiibutawei ma veru ivi karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kavai na vesis 8 da ku 20 ti mani igiruma tovoni. Ma Mak ke ita girumi.]

9 Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini kurina inekiibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na Yesu ikwavinisi. 10 Ma Meri inae da

§§ **15:42:** Vovunagha marana kamonai wawaya biga peyarina ini kovini da maram viyakam marana ke ina bagibagi ma bade raborabobosi ke ina dogosi. *** **15:46:** Garana na poipoina ma lineniyai iyamoni. * **16:7:** Mat 26:32; Mak 14:28

kana kivikivina itutusiyasiyapa na ivonesi. 11 Ivi mamataresi da Yesu
na yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma kana
kivikivina ke iti tumaghanei.

Kana kivikivina ruwa Yesu ikitai.
(Luk 24:13-35)

12 Muriyai kana kivikivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai
ibababa ma Yesu inekiibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke
ita vogiini da tuna na Yesu. 13 Muriyai ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma
turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke iti tumaghanesi.

Kana kivikivina ivi 11 Yesu ikitai.
(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

14 Muriyai bade kana kivikivina ivi 11 ikamkam ma Yesu kurisi
inekiibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo
kava ivivi mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti tumaghanesi,
nuwanuwasi na gudugudunа. 15 Ma ivonesi bo, "Kokiibau da dobu ku
kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona dimei.* 16 Iyavo
kava ini tumaghaneku ma ina babataito na yawasa makamakii nonowina
ina panani. Ma iyavo kava ke ini tumaghaneku na kovogha ghamana
ina viiya. 17 Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai
ina makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina kwavinisi, kunuma
gamosi bogii ma bogiiyai ini sisiya, 18 mota beroberosi ina votovoni ma
gubaga ke ina panani, gegura berona inumai ma ke ina rabobo, ma bade
imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina terei da ini yawasisi."

Yesu ighae ku kunuma.
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

19 Bada Yesu kana kivikivina kurisi ivi sisiya ikovi na God iviitawei
ighae ku kunuma da katagheyanai imakiipika.* 20 Ma vaghina, kana
kivikivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadimei.
Ma Bada ivi vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai
ituputupuwa, berasi ivivi mamatara da vonavaghata ivivi sisiyei.

* **16:15:** Apos 1:8 * **16:19:** Apos 1:9-11

Yesu Varana Biibiina
Luk
Igirumi
(Luke)
Vonaviakova

Yesu Varana Biibiina Luk igirumi na ivi debei da Israel damsi kii Viviyawa inekiibau. God vonakiiyapa bagibagina iterei da wawayina ita vonatawei kurisi, tuna na Yesu. Ma ke Israel damsi kava kubiisi ma tota yavata. Igiruma da Kanuma Vovokaravina, Yesu ikwatui da varana biibiina ita dimei wawaya vivikamyuyuwisi kurisi. Tuna kubiine weni bukana kamonai ivi debei da wawaya i nuwapoya bogii ma bogiiyai na kudubisi Yesu ivi vitesi. Nota weni girumina kamonai ipeyari ma nota sago na imiiritaweyana, tuna Yesu nuwabiibai ipiyei ku dobu. Buka karenai ivi mamatara da wawaya peyarisi ivi nuwabiibai da Yesu itupuwa. Ma bade buka damonai ivi mamatara da Yesu ighae ku kunuma ma kana kivikivina nuwabiibiiyai imakamakai i vitumaghana tepanai. Varagutugutu viya na weni bukana kava kamonai emakamakai ma ke Matiu, Mak ma Jon i buka kamosiyai ita girumi. Varagutugutusi na weni. Aneya itavotavora Yesu ina tupuwa maranai, sipu kii koyakoyagha inae da pepeya Yesu ikitai, Yesu gisinai Taparoro Numana kamonai, ma miiba ruwa, ti na Sameriya tomowa biibiina ma tomowa natuna isiwana. Nota ghamaghamasi viya Luk ivi sisiya kirakiiyei na nipowana, Kanuma Vovokaravina, ikikava wivine Yesu yavata ibiga patapata ma ikikava God berabero enotanotatawei.

Ma bade Luk na buka sago igirumi, tuna bukana kana vava *Aposol I Bera (Acts).*

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.

Sapta 1:5 da ku 2:52 Jon Babataito ma Yesu itupuwa ma ivi ededa marasiyai.

Sapta 3:1-20 Jon Babataito ikikava ibiga.

Sapta 3:21 da ku 4:13 Yesu ibabataito ma ruyagha ipanani.

Sapta 4:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamonai.

Sapta 9:51 da ku 19:27 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 19:28 da ku 23:56 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.

Sapta 24:1-53 Yesu rabobowai ivomiiri, irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

1 Kiiwa kiiwa Teyopilas, tam wawaya ghamam. Kamotiyai bera
ipeyari itupuwa ma wawaya peyarisi ibera tovoni da ita girumi. 2 Iyavo
kava God varana idimadimei, ti damsi kudubina matasiyai ikitai na
ivi damani kurita. 3 Tuna kubiine weni berasi kudubina karena da ku
damona anunura bubuni ma anotai da ibiibai da taku ata girumi kubiim.
4 Akovi da varana gisina kuvi yanei ma agirugirumi da iyamna vaghata
kudubina kutakova bubuni.

Aneya, Jon ina tupuwa ivi yonayonei.

5 Judiya kamonai, kiivavo Herodi ina mariyai taparoro badana sago
kana vava Zekaraya. Tuna turaturana yavata na Abiya ina rakaraka

kamonai. Ma Zekaraya kawana kana vava Elisabet. Ti na Eron tupur-
ereghina.* 6 Ma ivi ruwa God yavata ivi nuwasago ma ina vonaviyoyovana
kudubina inununura bubuni. 7 Ma natusi kegha, iyamna Elisabet na
gagarina ma kawana yavata imorapa kirakai.
8 Mara sago Zekaraya ina rakaraka yavata i mara ipisi da taparoro
badana bigana ita berai Taparoro Numana kamonai. 9 Ma i kiki
imakamakai da virekwa sago iberai da biga irereghi, ma Zekaraya
ivinei da ita rui Taparoro Numana ku kamona da insens ita kapuni.
10 Insens ikapukapuni na wawaya peyarisi Taparoro Numana matarai
iniponipowana. 11 Nani kamonai Bada ina aneya sago inekiibau
Zekaraya kurina da suwara kana kema katagheyanai imiimiiri.
12 Maranai Zekaraya aneya ikitai na itataghana ma nuwanuwana
ikaragavovori. 13 Ma aneyina ivona bo, "Zekaraya, ke kuna yabumana.
Am nipowana God ivi yanei. Kawam Elisabet ini tuwa da tomowa, ma
koni vavei 'Jon.' 14 Tuna na ami nuwabiibai ma ami nuwaviina. Ma
bade ina tupuwa na wawaya peyarisi ini nuwabiibiiyei. 15 Bada ku matana
tuna na wawaya ghamana. Ke meyani da wain bo okowa rewapanisi
inumai. Ma gegeyinai Kanuma Vovokaravina gwabinai ina runuma.*
16 Ma wawaya peyarisi Israel kamonai nuwanuwasi ina tinavirai da
ina vovira i Bada God kurina. 17 Bada maghinonai ini nao, ma kanuma
ina ku nevaneva ini rewapana kirakai peroveta Elaidiya nakanani.
Moramorapa nuwanuwasi ina tinaviresi natunatusi kurisi. Ma wawaya
kawakiikiisi ku maninina ina teresi. Bada kubiine ina vovunaghisi ma
muriyai da Bada ina nekiibau."*
18 Ma Zekaraya aneyina ivi tarakiiyanei bo, "Ikikava anakovi da vonav-
aghata? Taku kawaku yavata kamorapa kirakai."
19 Ma aneyina ivona bo, "Taku Gebriyel, ma mara nonowa God magh-
inonai amiimiiri. Tuna ivi yoneku da weni varana biibiina ata vonem.*
20 Ma ke kuti tumaghaneku kubiine, karako kawam akiikiipotai da ke
kuni sisiya. Kana mara vaghata ina pisi da natum ina tupuwa ma muriyai
kuni sisiya."
21 Wawaya Taparoro Numana matarai Zekaraya ikoyakoyaghi ma
nuwanuwasi ivivi tetei da avi kubiine ke ita kiibau yaghiyaghina.
22 Muriyai ikiibau ma visisiya kurisi ibera kavai. Wawaya ikitai ma
inotai da bera gubana sago Taparoro Numana kamonai ikitai, iyamna
ke kovokovoghina da iti sisiya ma imana kava irurutawei.
23 Zekaraya ina biga Taparoro Numana kamonai ivi kovini na
Jerusalem ikiibutawei ma ivovira ina ku numa. 24 Nani murinai kawana
Elisabet iropeya ma nawaravi miikovi gaburai imakai da ke ita baba.
25 Ma Elisabet ivona bo, "Weni berana Bada kubiiku iberai. Karako
ivi kamyuyuweku da kaku vinimaya aku wawaya kamosiyai ivi koviya."

Aneya, Yesu ina tupuwa ivi yonayonei.

26 Elisabet iropeya da kana nawaravi miikovimasago na God ina aneya
Gebriyel ivonatawei ku meyagai sago. Meyagina kana vava Nasaret,
Gariri dobuna kamonai. 27 Ivonatawei inae wiwike gubugubu sago
kurina, wiwikena kana vava Meri ma kana vopapara Josepa, ma tuna na

* **1:5:** 1Chr 24:10 * **1:15:** Num 6:3 * **1:17:** Mal 4:5-6 * **1:19:** Dan 8:16, 9:21

Kiivavo David tupurereghina.* 28 Aneyina ivona bo, “Kiiwa kiiwa, tam
Bada ina vigheghena ghamana. Bada gwabimuwai emakamakai.”
29 Ma Meri weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ikarai ma
ivi nuwanotanota da avi kubiine nakanani ivi kiikiiwei. 30 Ma aneyina
ivona bo, “Meri, ke kuna yabumana. God ina agabiibai gwabimuwai
irakata. 31 Kuna ropeya ma kuni tuwa da natum tomowa, ma kevi vavei
Yesu.* 32 Ini wawayaghama ma wawaya kudubisi ina vonei da tuna na God
Kiidamo Makamakiina Natuna. Rewapana Bada God gwabinai ina viiya
da ini kiivavo ina kaekiki David nakanani.* 33 Jeikap kana dam kamonai
ini bada nonowa ma ina vikiivavona na ina makai nonowa.”*
34 Ma Meri ivona bo, “Taku na ke meyani tomowa damina ata viiya.
Tuna kubiine ikikava da weni berasi ina tupuwa kuriku?”
35 Ma aneyina ivonapotei bo, “Kanuma Vovokaravina ina towatepanim
ma God ina rewapana ina rogum. Ma tuna kubiine pepeya vovokaravina
kuni tuwei da tuna na God Natuna. 36 Ma bade am tuwa Elisabet ini tuwa.
Imagura kirakai ma wawaya inotanotai da tuna na gagarina ma kegha
da gisina kava ini tuwa da natuna tomowa. Wekarakava kana nawaravi
na miikovimasago. 37 God kurina bera kudubina itekateka kirakai.”*
38 Ma Meri ivonapotei bo, “Taku na God ina bigabiga. Aivaghinei
da ikikava kuvoneku na nakanani ina tupuwa kuriku.” Ma vaghina,
aneyina Meri inekuyowei.

Meri inumataya Elisabet kurina.

39 Nani murinai Meri ivovunagha ma yaghiyaghinai ivomiiri, inu-
mataya ku kwanatu sago Judiya kamonai. 40 Inekiibau ma Zekaraya
ina ku numa irui da Elisabet ivi kiikiiwei. 41 Elisabet, Meri ina vikiikiiwa
ivivi yanei na pepeya manawina kamonai ikayopapara ma Kanuma
Vovokaravina itowatepani 42 da ikiirara, ivona bo, “Wivine kudubisi
kamosiyai na tam gwabimuwai Bada ina vibiibiina irakata kirakai. Ma
bade wawaya kikei kuni tuwei, tuna yavata na Bada ina vibiibiina ka-
monai. 43 Ma anota meyeku da taku na ke wavine kiimatana da aku Bada
ina maduwa ita pisi da ita kitiku. 44 Kuvi kiikiiweku na wawaya kikei man-
awiku kamonai nuwabiibiiyai ikayopapara. 45 Bada ivi biibiinim iyamna
aviyavisina ivi sisiyei kurim na kuvi tumaghanei da berasi ina tupuwa.”

Meri kana tavora.

46 Ma Meri ivona bo,*
“Nuwanuwaku Bada evovokavakavari da kana kadara ina rakata,
47 Ma kanumiku inuwabiibai da God na kaku Viviyawa,
48 Iyamna taku ina bigabiga vovokuwayiku na enotanotiku.*
Kimta kudubisi karako ma mara nonowa ini sisiyeku, ina vona da
taku na ina vibiibiina kamonai.
49 Tuna na God Rewapana Kirakiina ma kubiiku bera gham-
aghamasi eberaberai.
Ma kana vava na vovokaravina.
50 Iyavo kava God eyabuyabumanei na ini kamyuyuwesi,
Kimta ma kimta kurisi ina vikamyuyuwa ini debei.
51 Imana rewapaninai na bera ghamaghamasi eberaberai.

* **1:27:** Mat 1:18 * **1:31:** Mat 1:21 * **1:32:** 2Sam 7:12, 13, 16; Isa 9:7 * **1:33:** Jeikap kana vava sago na Israel ma tuna na Jiu damsi i kaekiki ghamana. Ina varagutugutu na Gen 25:26–35:29 * **1:37:** Gen 18:14 * **1:46:** 1Sam 2:1-10 * **1:48:** 1Sam 1:11

Iyavo kava i nota gavugavusi kamonai ekayokayotata na ikugerisi.
52 Kiikiivavo eteretereoruwesi ma wawaya vovokuwayisi na
etereterepisi.*
53 Iyavo kava vitonara ikarakarisi na ikanikanisi, ma mumurisi na
imasi kwebukwebusi ma evonavonatawesi.
54 Ina bigabiga Israel damsi ini vitesi, ke nuwanuwana ita wapa da
iti kamyuyuwesi.
55 Vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham ma tupurereghina kurisi,
*
Tuna sisiyina ita kaekiki mau kurisi iberai na enununuri."
56 Ma vaghina, Meri nawaravi aroba Elisabet yavata imakai ma
muriyai ivovira ina ku dobu.

Jon Babataito itupuwa.
57 Elisabet ina mara ipisi da iti tuwa na ivi tuwa da natuna tomowa.
58 Ma ina rakaraka ma turaturana sisiyina ivi yanei da Elisabet yavata
ivi nuwabiibii kirakai da Bada ivi kamyuyuwei da ivi tuwa.
59 Ivi tuwa murinai na mara 8 ikovi na wawaya iriyei da tomowa kikei
kwimata bekana ita tuviviratawei ma kana vava ita verei. Ma iti vavei
Zekaraya, ina mamai yavata iti varigheya.† 60 Ma ina maduwa ivona bo,
"Kegha, kana vava Jon."
61 Ma wawayisi ivonapotei bo, "Am rakaraka kamonai ke sago iyai da
kana vava nakanani." 62 Ma wawayisi tomowa kikei ina mamai kurina
imasiyai irurutawei, akova ita viiya da ina kayowana ikikava natuna
kana vava kubiine.
63 Ma imanai ivi matakira da girugiruma sawarisi ita kavarapiyei. Ma
igiruma bo, "Kana vava Jon." 64 Yaghiyaghinai kawana itamo-
tatagha ma pepana ivi kuvirei da ivi sisiya ma God vigheghenina ivi karei.
65 Turaturasi inota kavakavai ma weni berasi kudubina sisiyisi ikiibau
da Judiya dobuna ine yavui. 66 Wawaya ivi yanei ma nuwanuwasi
ivivi tetei da ivonavona bo, "Weni wawaya kikina ina magura na avi
ina berai? God imana gwabinai emakamakai."

Zekaraya kana tavora.
67 Ma Kanuma Vovokaravina, Zekaraya itowatepani da sisiya God
gwabinai iviiya. Ma ivona bo,
68 "Bada tavokavakavari, tuna Israel ita God
Tota ina wawaya kurita inekiibau da ita nuwapoya kamonai
ina votaweta.
69 Ina bigabiga David ina rakaraka kamosiyai kata Viviyawa rewa-
pana kirakiina ina miirikiibau.
70 Ikikava mara katamaninai ina peroperoveta vovokaravisi kurisi
ivi sisiya na nani berasi ina berai.
71 Ivona da kata ghavighaviya ina ghegavovorisi ma ini yawasita.
Ini viteta da iyavo kava ebabareta na i rewapana takiibutawei.
72 Ita kaekiki ivonesi da ini kamyuyuweta,
Ma ina vivaghina makamakiina ma vovokaravina kurita iterei na
ke ini notawapei.
73 Vonakiiyapa bagibagina ita mamai Abraham kurina iterei,

* **1:52:** Job 5:11, 12:19 * **1:55:** Gen 17:7 † **1:59:** Israel damsi i kiki da natunatusi tomotomowisi ina tupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekasi ina tuviviratawei. Lev 12:3

74 Ivona da ini tarapaparaneta da kata ghavighaviya ke aviyavisina
ina berai kurita.
Tuna kubiine ke tayabumana ma kovokovoghita da tavokavakavari
ma ina biga tabera bubuni,
75 Ma mara ku peyarina ina vona da tota na ina wawaya vovokar-
avita ma maninita.
76 Ma tam, natuku, ina kwatum da God Kiidamo Makamakiina ina
peroveta.*
Kuni nao da Bada ina keta kuna vovunaghi.
77 Ina wawaya kuni akovisi da God i bera beroberosi ina notatawei da
yawasa makamakii nonowina ina panani.
78 Ita God nuwanuwana nubana, tuna kubiine ivi kamyuyuweta.
Karako mara itom, iyamna ina yasegana kunumai ioru kurita,
79 ma iyavo kava nubakutuva kamonai imakamakai na gweyurina
ina rui kurisi, *
ma bade iyavo kava rabobo eyabuyabumanei na ina yasegana
ina veresi,
Ini noweta da nuwanuba ketana takivini."
80 Ma vaghina, Zekaraya natuna Jon imagura ma kanumina
ivi rewapana. Ma warereyai imakai inene da kana mara vaghata ipisi da
ina biga iti karei ma inekiibau Israel damsi kurisi.

2

Yesu itupuwa.
(Mat 1:18-25)
1 Nani maranai kiivavo ghamana Sisa Ogastas sisiya iterei da iyavo
kava Rome damsi i rewapana gaburinai imakamakai na kudubisi viva-
vatura ita berai, kii vava ita giruma da iti yavisi. 2 Weni tuna na vivavatura
karena maranai Kwiriniyas ivivi kiivavo Siriya dobunai. 3 Ma wawaya
kudubisi ivovira i ku dobu da kii dam kamosiyai iti vavatura.
4 Tuna kubiine Gariri dobunai tomowa sago kana vava Josepa ivomiiri
da ina kwanatu Nasaret ikiibutawei. Inae ina kaekiki David ina ku dobu,
ku Beteliyem kwanatuna Judiya dobunai. 5 Josepa kana vopapara Meri
na roperopeyina ma tuna yavata inae da iti vavatura. 6 Ma Beteliyem
kamonai Meri ina mara inekiibau, damina iviiya da iti tuwa. 7 Vaghina
ma ivi tuwa, natuna iyarokona ivi tuwei da tomowa. Ma pepeyina
kwarewa sinasinamisiyai igerei. Ma numataya i numa itupo kubiine,
ghamoghamo kii siga kamonai ivi kenai.

Sipu kii koyakoyagha ma aneya.
8 Ma Beteliyem ririnai tomotomowa viya warereyai ivivi makiiyana,
didibarai i sipu ikoyakoyagha. 9 Ma Bada ina aneya inekiibau kurisi,
ma bade Bada kana kadara ioru da gweyurina nani gawarina iyasegana
yavui da sipu kii koyakoyagha iyabumana kirakai. 10 Ma aneyina ivonesi
bo, "Ke kona yabumana. Kurimi apisi da vara biibiina ata vonemi. Weni
varana kubiine, wawaya peyarisi ini nuwabiibii kirakai. 11 Karako David
ina kwanatu kamonai kami Viviyawa itupuwa. Tuna na Bada, God
ina Vivinevine Wawayina.* 12 Weni ini matakira kurimi da pepeyina

* **1:76:** Mal 3:1 * **1:79:** Isa 9:2 * **2:11:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

kona panani, tuna kwarewa sinasinamisiyai igerei ma ghamoghamo kii siga kamonai ekenakena."
13 Aneyina ivi sisiya ikovi na yaghiyaghinai aneya korotona ghamana
inekiibau da God ivovokavakavari. 14 Peyarisi ivonavona bo,
"God kiidamo makamakiina tavokavakavari ma tighegheni da kana
kadara ina rakata.
Ma iyavo kava dobuwai God nuwanuwami eviiviiya na ina
nuwanuba gwabimiyai ina makai."
15 Aneya ikuyowesi ighae ku kunuma na muriyai sipu kii koyakoyagha
ti mani kamosiyai ivona bo, "Tanae ku Beteliyem. Ma weni berana Bada
ivoneta da itupuwa na takitai."
16 Yaghiyaghinai ivomiiri inae da Meri da Josepa ipananisi ma bade
pepeyina ikitai, tuna ghamoghamo kii siga kamonai ikenakena. 17 Sipu
kii koyakoyagha ikitai ikovi na ikikava aneyina wawaya kikei ivi sisiyei
na peyarina wawaya ivonaveresi. 18 Ma iyavo kava ivi yanesi na kudubisi
inota kavakavai. 19 Ma Meri na weni berasi kudubina ku nuwanuwana
iterei ma ivivi nuwanotanotei. 20 Ma sipu kii koyakoyagha ivovira ku
warere ma God ivivi ghegheni ma kana kadara ivovokavakavari iyamna
bera ghamaghamasi ivi yanei ma ikitai. Ikikava aneyina ivonesi na
nakanani ipanani da vonavaghata.

Yesu ivi vavei.
21 Meri ivi tuwa murinai mara ivi 8 ikovi na kana mara vaghata ine-
kiibau da wawaya kikei kwimata bekana ita tuviviratawei. Ituviviri ma
ivi vavei Yesu. Nani vavana na aneyina iverei ma muriyai Meri iropeya.*
22 Ikikava Moses ina vonaviyoyovana iterei na kana mara vaghata
ipisi na Josepa da Meri natusi ita kavari ita nae ku Jerusalem da Bada
kurina iti maghibeyei ma taparoro babada iti biibiinisi,† 23 iyamna Bada
ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da Israel damsi natunatusi to-
motomowisi iyiyarokosi na vovokaravisi ma God rapenai.* 24 Ma bade
igiruma da gabubu ruwa bo kughukughu ruwa ita suwara da taparoro
babadisi ita kapuni. Josepa da Meri nani girumisi inununuri da ivomiiri
ku Jerusalem.
25 Ma Jerusalem kamonai tomowa sago imakamakai, kana vava
Simiyon ma tuna na wawaya maninina ma God iyabuyabumanei. Ma
ivivi koyakoyagha da Israel kana Viviyawa ita nekiibau, iyamna Kanuma
Vovokaravina gwabinai irunuma 26 ma ivi debei kurina da muriyai da
ina rabobo na matanai Bada ina Vivinevine Wawayina ina kitai. 27 Mara
sago God Kanumina ivi nowei da Taparoro Numana garina ku kamona
irui. Ma Josepa da Meri inekiibau, vonaviyoyovana inununuri da natusi
Yesu ikavarapiyei ma ti bade irui. 28 Simiyon pepeyina ipewai ma God
ivi ghegheni, ivonavona bo,
29 "Bada, ikikava kuriku vonakiiyapa bagibagina kuterei na karako
berana itupuwa.
Tuna kubiine taku am bigabiga kevotaweku da ere nuwanubaku
dobu ana kuyowei,
30 Iyamna karako matakuwai am Viviyawa akitai ikovi,

---

* **2:21:** Lev 12:3; Luk 1:31 † **2:22:** Moses igiruma da wavine ini tuwa na tarana kubiine, tuna na puyapuyakina. Mara 40 ina kovi ma muriyai ina nae ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ina suwara ina kapuni ma ini biibiini. * **2:23:** Exod 13:2, 12

31 Am Viviyawa kuvovunaghi na dam ma dam kudubisi ina kitai.
32 Tuna am yasegana da ini debem kupuna damsi kurisi, *
Ma bade tuna na kam kadara am wawaya Israel kamosiyai."
33 Simiyon weni nakanani wawaya kikei ivi sisiyei na ina mamai da
ina maduwa ivi yanei ma ivi deyei. 34 Ma Simiyon ivi biibiinisi ma Meri
kurina ivona bo, "God weni wawaya kikina ivinei da tuna tepanai
wawaya viya Israel kamonai ina tereoruwesi ma viya ina terepisi. Ma
bade ini matakira da wawaya viya ina vonavikoniyei 35 na ti mani i nota
gavugavusi ini debei. Ma tam ina maduwa na mara epipisi da nuwapoya
nuwanuwam ina tonai."
36 Ma nani kamonai kwapura sago inekiibau. Tuna na God ina per-
oveta ma kana vava Ana. Ina mamai kana vava Panuweru ma kii dam na
Asera. Itavine ma madegha miikovimaruwa murinai ikwapura. 37 Ma
namada imagura kirakai, kana madegha na 84. Mariyai ma didibarai
Taparoro Numana ikivukivui da Bada ivovokavakavari, ivivi siya ma
iniponipowana. 38 Ma kwapurina inekiibau da wawaya kikei ikitai ma
God ivi kiikiiwei. Muriyai inae da iyavo kava nimonimoriyai Jerusalem
kana Viviyawa ikoyakoyaghi da ita pisi ma iti yawasisi na kurisi wawaya
kikei ivi sisiyei.

Josepa da Meri ivovira ku Nasaret kwanatuna.
39 Josepa da Meri, Bada ina vonaviyoyovana inunura bubuni da bera
kudubina ivi kovini ma ivovira i ku kwanatu Nasaret, Gariri dobuna
kamonai.* 40 Ma natusi imagura ma ivi rewapana. Ina nuwagiura irakata
ma God ina agabiibai gwabinai imakamakai.

Yesu gisinai inae ku Taparoro Numana.
41 Madegha nununai Yesu ina maduwa da ina mamai inumanumataya
ku Jerusalem Pasova kamna kubiine.* 42 Ma Jiu damsi i kiki inuuri
da Yesu kana madegha ivi 12 na yavata inae nani kamna kubiine.
43 Pasova murinai Josepa da Meri ivomiiri, ibaba ivovovira i ku dobu.
Ma ke itakovi da natusi Yesu iverukuyowei, tuna na Jerusalem ka-
monai imakai. 44 Inotai da tuna turaturasi kamosiyai. Tuna kubiine
ibaba ku pom ma raviyai turaturasi ma i rakaraka kamosiyai iekwa
kavai. 45 Ke ita panani na ivovirame ku Jerusalem da nani dobunai
itekwai. 46 Mara aroba ikovi ma Taparoro Numana garina kamonai
natusi ipanani, tuna vibeyebeyena wawayisi kamosiyai imakamakai da
ivivi yanesi ma ivivi tarakiikiiyanesi. 47 Ma iyavo kava ivivi yanei da ikikava
Yesu ina akova irakata ma ina nuwagiura tepanai ivonavonapote na
peyarisi ivivi deye kirakiiyei. 48 Ina maduwa da ina mamai ipanani na
inota kavakavai. Ma Meri ivona bo, "Akuu! Natuku, avi kubiine weni
nakanani kuberai kurikai? Am mamai yavata kavi nuwapoya kirakiiyem
da kaekwekwim."
49 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Avi kubiine koekwekwiku? Tami kotakovi da
taku na aku Mamai ina numiiyai ata makamakai." 50 Ma ti na ke itakovi da
aviyavisina ivivi sisiyei.
51 Nani murinai ina maduwa da ina mamai yavata ivovira ku Nasaret.
Ma mara nonowa ina yawasa kamonai ivovotekatekesi. Ma ina maduwa
na weni berasi kudubina ku nuwanuwana iterei da ivivi nuwanotanotei.
52 Ma Yesu imagura, tupuwina ivi rewapana ma ina nota ikiivimaguri da

* **2:32:** Isa 42:6, 49:6, 52:10 * **2:39:** Mat 2:23 * **2:41:** Exod 12:1-27; Deut 16:1-8

ina nuwagiura irakata. Ma God ma wawaya ku matasi tuna na wawaya biibiina da peyarisi ivi ghegheni.*

3

Jon Babataito idima.
(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Jon 1:19-28)

1 Rome kamonai Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo ma ina vikiivavona kamonai na Pontiyas Pailat ivinei da Judiya dobuna iti badei. Ma Gariri dobuna kubiine na Herodi ivinei. Ma Ituriya ma Trakonitis dobusi kubiine na Herodi varesina Piripo ivinei. Ma Abilin dobuna kubiine na Laiseniyas ivinei. 2 Ma bade nani maranai taparoro babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai na Anas ma Kayapas. Taiberiyas Sisa ivivi kiivavo da madegha 15 ikovi na Zekaraya natuna Jon warereyai imakamakai ma kana sisiya God gwabinai iviiya. 3 Ivomiiri da dobu kudubina Jodan okowina barabaranai ine yavui, idimadima da wawaya i bera beroberosi itinimayei, ita miirikupukuputei ma ita babataito da God i berabero ita notatawei. 4 Peroveta Aisaya weni nakanani igiruma, ivona bo,*

"Wawaya sago warereyai ekwatukwatu bo,
'Kovovunagha Bada kubiine,
Ina keta maninina koberai.
5 Anagha kodogomumui
ma koya kotaravipikapikai.
Keta riwariwana kovovimanimanini
Ma keta tupitupina kotaramumui.
6 Ma wawaya kudubisi God ina Viviyawa ina kitai.' "

7 Koroto ghamaghamasi mara nonowa ikiikiibau Jon kurina da ita babataito. Ma iyeghisi bo, "Tami mota natunatusi! Iyi ivonemi da God ina nuwapughu kota veruvuvurei?* 8 Ami yawasa kamonai amena ita tupuwa. Kovonavona da ami bera beroberosi koinimayei ma kona miirikupukuputei. Kota tupuwavira, koti debemi da ke koti bero. Ma ke kona vona bo, 'Tota na Abraham tupurereghina, tuna kubiine God namada ivona da tota na ina wawaya maninita.' Vonavaghata avonavonemi, God kovokovoghina da weni wakimisi ina berisi da ti na Abraham natunatuna.* 9 Namada wawaya ere karuwakoyina kii kunukunai ikoyakoyagha. Meni kiina ke ita amame bubuna na ina taratawei ma ku keyama karakaratina ina tawei da ina karai."*

10 Ma wawaya viya koroto kamonai ivi tarakiiyanei bo, "Kevonekai, aviyavisina kana berai?"

11 Ma Jon ivonapotesi bo, "Mikeda gara ruwa gwabimuwai ma kwinam ivi kegha na kam gara sago keverei. Ma mikeda vavai gwabimuwai na bade nakanani keberai da wawaya kuni vitesi."

12 Ma bade teks yuyuna damsi ipisi da ita babataito ma Jon kurina ivi tarakiiyana bo, "Bada, tokai na aviyavisina kana berai?"*

13 Ma ivonesi bo, "Teks ruvana vaghata koyuna. Ke ku tepana kona yuna."

---

* **2:52:** 1Sam 2:26; Prov 3:4 * **3:4:** Isa 40:3-5 * **3:7:** Mat 12:34, 23:33 * **3:8:** Jon 8:33 * **3:9:** Mat 7:19 * **3:12:** Luk 7:29

14 Muriyai seri wawayisi viya ivi tarakiiyanei bo, “Ma tokai, aviyavisina
kana berai?”
Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya ke kona darusi da i mane ina veremi
ma bade wawaya ke koni wavu wapawapisi. Ami miiya ikikava koviivi-
iya na tuna kava kovi nuwabiibiiyei.”
15 Wawaya peyarisi ivivi neneghana ma nuwanuwasi ivivi tetei da Jon
na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.* 16 Ma Jon ivonapotesi
bo, “Taku okowai ababataitomi ma aku rewapana igisi. Ma wawaya
sago epipisi, tuna ina rewapana irakata kirakai ma taku ke tomowa
kiimataniku da kana kaeterepapara uravina ata vorupami. Ma tuna
na Kanuma Vovokaravinai ma keyama karakaratinai ina babataitomi.
17 Wawayina nakanani ma vao badana, namada ivovunagha da
whiti ita gudagudai ma ita tawetawei ku yanunu matana da muguna
ita karukaruwei. Ma whiti vavina ina yuna ma ina numiiyai ina terei
ma whiti muguna ina kapuni, ku keyama karata makamakii nonowina
ina tawei da ina karai.”
18 Ma vaghina, Jon weni nakanani idima, sisiya bogii ma bogiiyai
tepanai God varana biibiina ivivi sisiyei kurisi ma bade ivivi nowi kirakai
da iti yana bubuna. 19 Ma mara sago inae Kiivavo Herodi kurina da
iyeghai, iyamna Herodi ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma bade
varesina Piripo kawana ivi tuneboi.* 20 Tuna kubiine Herodi ivomiiri da
Jon ku gabura iterei. Nakanani iberai na ina berabero ivi kiitatanei.

Jon, Yesu ibabataitoi.
(Mat 3:3-17; Mak 1:9-11)

21 Wawaya peyarisi ibababataito na nani kamonai Yesu yavata iba-
bataito. Ma iniponipowana na kunuma itamotate ma 22 Kanuma Vo-
vokaravina ioru kurina, kitana nakanani ma gabubu. Ma God gamona
kunumai ivona bo, “Tam na natuku. Tam nuwanuwaku ma ainuwabi-
ibiiyem.”*

Yesu ina kaekiki.
(Mat 1:1-17)

23 Yesu kana madegha 30 ma ina biga ivi karei. Ma wawaya inotanotai
da ina mamai na Josepa.
Ma Josepa ina mamai na Heli.
24 Ma Heli ina mamai na Matat. Ma Matat ina mamai na Livai. Ma
Livai ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Janai. Ma Janai
ina mamai na Josepa.
25 Ma Josepa ina mamai na Matatayas. Ma Matatayas ina mamai na
Eimos. Ma Eimos ina mamai na Naum. Ma Naum ina mamai na Esili.
Ma Esili ina mamai na Nagai.
26 Ma Nagai ina mamai na Mat. Ma Mat ina mamai na Matatayas. Ma
Matatayas ina mamai na Semein. Ma Semein ina mamai na Josek.
Ma Josek ina mamai na Joda.
27 Ma Joda ina mamai na Jowanan. Ma Jowanan ina mamai na Resa.
Ma Resa ina mamai na Zerubabel. Ma Zerubabel ina mamai na
Seletiyel. Ma Seletiyel ina mamai na Neri.

---

* **3:15:** Peroperoveta rorova mara katamaninai igiruma da mara sago God ina Vivinevine Wawayina ina pisi ku Israel da kii Viviyawa ma ti na ikoyakoyagha da ina nekiibau kurisi.
* **3:19:** Mat 14:3-4; Mak 6:17-18 * **3:22:** Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 9:35

28 Ma Neri ina mamai na Melki. Ma Melki ina mamai na Adi. Ma Adi
ina mamai na Kosam. Ma Kosam ina mamai na Elumadam. Ma
Elumadam ina mamai na Eya.
29 Ma Eya ina mamai na Josuwa. Ma Josuwa ina mamai na Eliyesa.
Ma Eliyesa ina mamai na Jorim. Ma Jorim ina mamai na Matat. Ma
Matat ina mamai na Livai.
30 Ma Livai ina mamai na Simiyon. Ma Simiyon ina mamai na Juda.
Ma Juda ina mamai na Josepa. Ma Josepa ina mamai na Jonam. Ma
Jonam ina mamai na Eliyakim.
31 Ma Eliyakim ina mamai na Meleya. Ma Meleya ina mamai na Mena.
Ma Mena ina mamai na Matata. Ma Matata ina mamai na Neitan.
Ma Neitan ina mamai na David.
32 Ma David ina mamai na Jesi. Ma Jesi ina mamai na Obedi. Ma Obedi
ina mamai na Bowas. Ma Bowas ina mamai na Samon. Ma Samon
ina mamai na Nason.
33 Ma Nason ina mamai na Aminadab. Ma Aminadab ina mamai na
Ram. Ma Ram ina mamai na Hesron. Ma Hesron ina mamai na
Peres. Ma Peres ina mamai na Juda.
34 Ma Juda ina mamai na Jeikap. Ma Jeikap ina mamai na Aisiki. Ma
Aisiki ina mamai na Abraham. Ma Abraham ina mamai na Tera. Ma
Tera ina mamai na Naho.
35 Ma Naho ina mamai na Serugi. Ma Serugi ina mamai na Reu. Ma
Reu ina mamai na Pelegi. Ma Pelegi ina mamai na Eba. Ma Eba ina
mamai na Sela.
36 Ma Sela ina mamai na Keinan. Ma Keinan ina mamai na Apakisadi.
Ma Apakisadi ina mamai na Sem. Ma Sem ina mamai na Nowa. Ma
Nowa ina mamai na Lamek.
37 Ma Lamek ina mamai na Metusera. Ma Metusera ina mamai na
Inoka. Ma Inoka ina mamai na Jared. Ma Jared ina mamai na
Mahalalel. Ma Mahalalel ina mamai na Keinan.
38 Ma Keinan ina mamai na Inos. Ma Inos ina mamai na Set. Ma Set
ina mamai na Adam. Ma Adam ina Mamai na God.

4

Seitan, Yesu iruyaghai.
(Mat 4:1-11; Mak 1:12-13)

1 Kanuma Vovokaravina, Yesu itowatepani ma ivi nowei da Jodan
okowina ivoterei inae ku dobu makiiwapana ma ivivi siya, 2 imakamakai
da mara 40 ikovi. Ma ke ita kamkam kubiine na damonai vitonara ikarai.
Ma nani kamonai Devil ipisi da ita ruyaghai.
3 Ivona bo, "Tam God Natuna, bo? Kevona da weni wakimina
ini parawa."
4 Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Wawaya
ke parawa kava tepanai ina makai.' "*
5 Ma Devil, Yesu ivi nowei da ku gawara sago ighe kirakai nake da
dobu kudubina ivi beyei, 6 ma ivonei bo, "Kudubina rapekuwai. God ku
imaku iterei da aku kayowanai wawaya ana verei. 7 Kuna vokavakavariku
na rewapana ma kadara kudubina dobuwai ana verem da kuni badei."
8 Ma Yesu ivonapotei bo, "Giruma katamana evonavona bo, 'Am Bada
God ina kina kava kevokavakavari ma kevotekatekei.' "*
9 Ma Devil, Yesu ivi nowei da inae ku Jerusalem ma ku Taparoro
Numana vovona ighae. Ma ivonei bo, "Tam God Natuna, bo? Ketawem,

* **4:4:** Deut 8:3 * **4:8:** Deut 6:13

10 iyamna giruma katamana evonavona bo, ‘God ina aneya ina vonesi da
ina koyagha bubunim 11 ma ina vokemim da ke wakima kuna takurei.’ ”*
12 Ma Yesu ivonapotei bo, “Ma bade evonavona bo, ‘Bada God ke
kona rubui.’ ”*
13 Ma Devil, Yesu iruyaghai ikovi na ikuyowei inae. Inotai da mara
sago taraboga biibiina ita panani da ita vovirame.

Yesu ina biga ivi karei Gariri kamonai.
(Mat 4:12; Mak 1:14-15)

14 Yesu ivovirame ku Gariri ma Kanuma Vovokaravina gwabinai na
ivi rewapana kirakai. Ma varana ikiibau da dobu ikiimumui. 15 Ma i kiki
numasi kamosiyai ivivi beyebeyena ma wawaya peyarisi ivivi ghegheni.

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(Mat 13:53-58; Mak 6:1-6)

16 Mara sago Yesu inae ku Nasaret, ina ku dobu. Ma ikikava mara
nonowa iberaberai na viyakam maranai irui ku kiki numana. Ma
ivomiiri da iti yava ma 17 wawaya sago ipisi da Aisaya ina giruma iverei.
Ivotataghi ma kamonai giruma sago ipanani da ivi yavi, ivona bo,
18 “Bada kanumina gwabikuwai,
Iyamna ivineku da wawaya moyamoyakisi kurisi varana biibiina
ana dimei.
Ivonataweku da iyavo kava gabura kamonai na ana rumamara kurisi
da gabura ina kiibutawei.
Ma matapotapotasi kurisi ana rumamara da ina kita.
Ma bade iyavo kava wawaya ikayotiranesi da i nota ipeku na
ana votawesi.
19 Aiyonayona da karako marana vaghata ipisi da Bada ina wawaya
ini yawasisi.” *
20 Yesu ivi yava ikovi na girumina ivonokui ma giruma kana koyakoy-
agha wawayina iverei. Muriyai ivi kiimakiiyei. Ma wawaya kudubisi kiki
numana kamonai ikitakita bogai 21 ma Yesu sisiya ivi karei. Ivonesi bo,
“Karako weni girumina kovi yanei na vonavaghata, marana inekiibau.”
22 Muriyai sisiya ghamaghamasi itere bubuni da wawaya peyarisi
ivi deyei ma ikawabiibiiyei. Ma kegha da, muriyai wawayisi ivona bo,
“Te! Ikikava da nakanani isisiya? Wena na Josepa natuna.”
23 Ma Yesu ivonesi bo, “Anotanotai da weni miibiina kota voneku,
kota vona bo, ‘Yaboyabo kevi yawa meyem. Bera ghamaghamasi
Kapeniyam kamonai kuberai na sisiyina kavi yanei. Mede tam mani
am kwanatu kamonai berasi keberai da kana kitai.’ 24 Vonavaghata
avonavonemi, God ina peroveta na tuna mani ina dobuwai wawaya
ke ina vokaravei.* 25 Kota notai da peroveta Elaidiya ina mariyai
kwapukwapura moyamoyakisi ipeyari kirakai Israel kamonai ma ke
sago iti vitesi. Nani maranai gomara ghamana itupuwa iyamna madegha
aroba ma nawaravi miikovimasago na garewa kegha. 26 Ma God,
Elaidiya ivonatawei da Israel ikiibutawei inae ku Zarepata kwanatuna
Saidon kamonai da kwapura sago nani dobunai ivi vitei.* 27 Ma bade
peroveta Elaisiya ina mariyai wawaya ipeyari kirakai Israel kamonai

* **4:11:** Psa 91:11 * **4:12:** Deut 6:16 * **4:19:** Isa 61:1-2 * **4:24:** Jon 4:44 * **4:26:** 1Kgs 17:1

gubaga sago kana vava giipo gwabisiyai ma ke sago kamosiyai iti yawasi. Tomowa sago kava ivi yawasi ma tuna na Siriya tomowa Neiman."*

28 Yesu weni nakanani ivivi sisiya ma iyavo kava kiki numana kamonai ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. 29 Ivomiiri ma Yesu ivotabitabiri da kwanatu ikiibutawei. Ma inae ku koya kiiyagirina tawanoruwena kubiine. 30 Ma Yesu koroto kamosiyai ionagha da inae.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Mak 1:21-28)

31 Yesu Nasaret ikiibutawei ioru ku Kapeniyam, tuna kwanatu sago Gariri kamonai. Ma viyakam maranai ivi karei da wawaya kurisi ivivi beyebeyena. 32 Sisiya ghamaghamasi iterei da wawaya ivi deyei, iyamna ina vibeyebeyena na ere rewapanina.* 33 Ma kiki numana kamonai tomowa sago imakamakai, ma kanuma berona gwabinai irunuma. Ma ikiirara, 34 ivona bo, "Aaa! Tam Yesu, Nasaret wawaya, avi kuna berai kurikai? Kupisi da kuna gwaramutukai, bo? Avogiinim da tam na God ina Wawaya Vovokaravim."

35 Ma Yesu iyeghai, ivona bo, "Kawam epota! Tomowina kekiibutawei!" Ma koroto maghinosiyai kanuma berona tomowina itawei ku tano ma ikiibutawei inae. Ma tomowina na ke sago gubaga ita panani.

36 Wawaya peyarisi ivi deyei ma ti mani kamosiyai ivona bo, "Te! Ikikava da weni nakanani ibeyebeyena? Ma bade rewapana gwabinai da sisiya bagibagisi etereterei na kanuma beroberosi evovotekatekei ma ekiikiibau." 37 Ma Yesu varana ikiibau da dobu ine yavui.

Yesu wawaya peyarisi ivi yawasisi.
(Mat 8:14-17; Mak 1:29-34)

38 Yesu kiki numana ikuyowei ma inae Saimon ina ku numa. Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai ma wawaya Yesu ivona tovoni da iti vitei. 39 Imiiririya wavinena kurina ma muyamuyana iyeghai da ikiibukuyowei ma iyawasa. Ma yaghiyaghinai ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

40 Ravi ipika na wawaya peyarisi turaturasi gubagubagisi, kii gubaga bogii ma bogiiyai na ikavarapiyesi Yesu kurina. Ma sago sago duma imana ku tepasi iterei da ivi yawasisi. 41 Ma bade, kanuma beroberosi ikwavikwavinisi da wawaya peyarisi ikiikiibutawesi. Ma kanumisi ere kiikiirarisi ivonavona bo, "Tam God Natuna!"

Tuna kubiine iyeghisi ma ivonatanisi da ke iti sisiya, iyamna ti na iakovi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

Yesu kiki numana kamonai idima.
(Mak 1:35-39)

42 Mara tomtomwai na Yesu ikiibau ku dobu makiiwapana. Ma wawaya peyarisi Yesu iekwekwai da ipanani ma i kayowana da gwabisiyai iti tinatani da ke ita kuyowesi. 43 Ma ivonesi bo, "Kegha, ana nae da kwanatu viya kamosiyai God ina vikiivavona varana biibiina ana dimei, iyamna tuna bigana kubiine God ivonataweku."

44 Ma vaghina, Judiya dobuna ine yavui da kiki numasi nununai idimadima.

---

* **4:27:** 2Kgs 5:1-14 * **4:32:** Mat 7:28-29

5

Yesu kana kivikivina ivinesi.
(Mat 4:18-22; Mak 1:16-20)

1 Mara sago Yesu, Genesaret tokana* kikirinai imiimiiri ma koroto ghamana imiirigwagwari. Ma God vonana idimadimei kurisi da ivivi yana.* 2 Ma Yesu ikitataweyana da waka ruwa kikirai ikitai, nani wakasi na wito damsi ikuyowei da i wito ititinakowa. 3 Ma inae da ku waka sago igeru, tuna wakana na Saimon rapenai. Ma Saimon kurina ivi nowi da kikira ita kuyowei gisina ita ghae. Muriyai Yesu wakana tepanai imakamakai da wawaya kikirai kurisi ivivi beyebeyena.

4 Ivi beyebeyena ikovi na ivona bo, "Saimon, takiibau ku bogapu ma wito kona tawei."

5 Ma Saimon ivonapotei bo, "Bada, kawito mareba ma ke sago kata konai. Ma tam kuvona kubiine na ana tawe tovoni."* 6 Vaghina ma, itawei na iyana ikona kirakiiyei da wito ita tini na iti tamoyarayaragheyana.* 7 Ma turaturasi waka kana viruwa tepanai ikwatusi da ita pisi ma iti vitesi. Ipisi na iyana iyuna da i waka ruwa ivi tupotupo da gisina kava ita monu. 8 Ma Saimon Pita weni berana ghamana ikitai na Yesu maghinonai ivi tuwaporeruruwana. Ma ivona bo, "Bada, kevotereku, iyamna taku na berabero wawayiku!"

9 Weni nakanani ivi sisiya iyamna Saimon ina bigabiga yavata ivi deyei da iyana ikona kirakiiyei. 10 Ma bade Zebedi natunatuna Jemes ma Jon na ti bade ivi deyei, ti na mara nonowa Saimon yavata iwiwito patapata. Ma Yesu, Saimon kurina ivona bo, "Ke kuna yabumana. Karako kuni karei da wawaya kuna konisi kubiiku."

11 Damsi ivi yanei na i waka itinepepa ma i bera kudubina ikuyowei da Yesu ikivini.

Yesu tomowa ivi yawai.
(Mat 8:1-4; Mak 1:40-45)

12 Yesu na kwanatu sago kamonai ma tomowa sago gubagubagina ipisi, kana gubaga na giipo ma tupuwina kudubina ikanikani da namada ivivi beroi. Tomowina Yesu ikitai na maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Ma ivi nowi bo, "Bada, kekayokayowei da kuni yawasiku bo kegha? Akovi da tam kovokovoghim."

13 Ma Yesu ivororona da tomowina ivotovoni ma ivonei bo, "Akayokayowei. Keyawasa." Ma yaghiyaghinai gubagina ikuyowei da iyawasa. 14 Ma Yesu tomowina ivonatani bo, "Ke kuni mamatara da iyi ivi yawasim. Ma maninina kenae taparoro babadisi kurisi ma aviyavisina Moses ina vonaviyoyovana kamonai igirumi na kenunuri. Kevi debe meyem kurisi da ina kitim da kuyawasa ma bade am suwara keveresi da ina kapuni kubiim. Weni nakanani keberai da wawaya inakovi da kuyawasa."*

15 Ma kegha, Yesu varana irakata ikiibau da dobu inunui. Tuna kubiine mara nonowa koroto ghamaghamasi iriyeriyesi da Yesu iti yanei ma bade gubagubagisi ipipisi da iti yawasisi. 16 Ma mara ipeyari Yesu taraboga ipanapanani da ikiikiibau ku gawara makiiwapasi da iniponipowana.

---

* **5:1:** Toka kana vava aroba, Genesaret tokana, Gariri tokana ma Taiberiyas tokana. * **5:1:** Mat 13:1-2; Mak 3:9-10, 4:1 * **5:5:** Jon 21:3 * **5:6:** Jon 21:6 * **5:14:** Lev 14:1-32

Yesu digadigana ivi yawasi.
(Mat 9:1-8; Mak 2:1-12)

17 Mara sago Yesu ivivi beyebeyena ma koroto kamonai na Perisi damsi
ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivivi makiiyana. Ti na i
kwanatu bogii ma bogiiyai Gariri, Judiya ma Jerusalem kamonai ip-
isi. Ma tuna maranai na Bada God ina rewapana Yesu gwabinai
da gubagubagisi iti yawasisi. 18 Nani kamonai tomotomowa viya ipisi,
kwinasi digadigana ritowai ikavarapiyei. Ma ibera tovoni da ita rui ku
numa kamona da digadigana Yesu ku maghinona ita terei. 19 Koroto
irakata kirakai da keta iekwa kavai da ita rui na ighae ku numa tepana
da taraboga iberai. Ma digadigana ere ritona ivi yoyowi da koroto
ku kamona Yesu maghinonai ioru. 20 Yesu ikitisi da i vitumaghana
irakata na digadigana kurina ivona bo, "Kwinaku, am bera beroberosi
anotatawei."
21 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
ivi karei da ivi nuwanotanota bo, "Weni tomowina ina rewapana kegha da
nakanani iti sisiya. Tuna na God iavaberowei iyamna God ina kina kava
berabero ina notatawei."
22 Ma Yesu i nota iakovi ma ivonesi bo, "Avi kubiine weni nakanani
koinuwanotanota? 23 Meni tuna itekateka da ana vonei, 'Am bera ber-
oberosi anotatawei,' bo 'Kevomiiri, kuna baba.' 24 Ani beyemi da taku
Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai kovokovoghina da bade bera
beroberosi ana notatawei." Ma digadigana ivonei bo, "Avonavonem.
Kevomiiri, am kepana kekavari ma kenae am ku numa."
25 Yaghiyaghinai koroto matasiyai digadigana ivomiiri ma ina kepana
ikavari. Ma ivi karei da God ivivi ghegheni ma ikiibau inae da ina
ku numa. 26 Ma bade wawaya peyarisi ivi deye kirakiiyei ma God
ivi ghegheni. Ma ivona bo, "Karako bera varatete takitai."

Yesu, Livai ikwatui.
(Mat 9:9-13; Mak 2:13-17)

27 Nani berasi murinai Yesu ikiibau da teks yuyuna wawayina sago
kana vava Livai ipanani, tuna na ina bagibagi gawarinai imakamakai.
Ma Yesu ivona bo, "Kekiviniku." 28 Ma yaghiyaghinai Livai ina bera
kudubina ivoterei, ivomiiri da Yesu ikivini.
29 Muriyai Livai ina numiiyai kam ghamana Yesu kubiine iberai. Ko-
roto iriyesi da ikamkam ma kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ipeyari.
30 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu
kana kivikivina iyeghisi, ivona bo, "Avi kubiine teks yuyuna wawayisi
ma berabero wawayisi yavata kokamkam ma koumuma?"*
31 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Wawaya yawayawasisi yaboyabo ke
ita kayokayowei, kegha da gubagubagisi kava. 32 Ke wawaya maninisi ku-
biisi ata pisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata kwatusi ma ata vonesi
da i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei."

Visiya sisiyina.
(Mat 9:14-17; Mak 2:18-22)

33 Wawaya viya ipisi Yesu kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Mara ipeyari
Jon kana kivikivina isiya ma eniponipowana. Ma Perisi damsi kii
kivikivina bade nakanani eberaberai. Ma kam kivikivina na avi kubiine
ke ita vivisiya da mara nonowa ekamkam ma eumuma?"

* **5:30:** Luk 15:1-2

34 Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina tavine na turaturana
ina kam ma ini nuwabiibai. Ke kona vonesi da ini siya iyamna tavine
tomowina patana da gwabisiyai emakamakai. 35 Ma marana epipisi da
tomowina ina kuyowesi, ma tuna maranai turaturana ini siya.”
36 Ma miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ke gara vuna ina sikai
ma sinamina ina viiya da gara katamanina tarabogina ina tupapotai.
Nakanani ita berai na gara vuna iti beroi ma bade gara katamanina kitana
iti beroi.”
37 “Ma sago na ke vaghina da wain vuna ku beka katamanina ina tepoi.
Nakanani ita berai na wain ita puropuroi da beka katamanina iti kwata da
iti beroi ma wain ita sororo. 38 Kegha, wain vuna ku beka vuna pikapikana
kona tepoi da beka ina dodo ma wain ina makai bubuna.” 39 Ma damonai
Yesu ivona bo, “Iyavo kava wain katamanina iumumai na wain vuna
ina barei ma ina vona bo, ‘Katamanina imagi kirakai.’ ”†

6

Viyakam marana kana Bada.
(Mat 12:1-8; Mak 2:23-28)

1 Viyakam marana sago Yesu ibaba inenae ma keta whiti vaona iki-
iyaraghi. Ma kana kivikivina ivi karei da whiti vavina ivivi tinamuyana,
iyogogo da bekasi ivivi votaweyana ma vavisi ikamkam.* 2 Ma Perisi
damsi viya ivonesi bo, “Vonaviyoyovana kovi kiigiiyei. Avi kubiine
viyakam marana kamonai ma kovovobagibagi?”
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kiivavo David ina varagutugutu kovi yavi
na kotakovi da rorova maranai turaturana yavata vitonara ikarisi na
aviyavisina iberai.* 4 Tuna irui God ina Yobe Vovokaravina garina ku
kamona ma suwara parawisi iyuna. Nani parawisi taparoro babadisi
kava ita kani. Ma David iyuna ma ikani ma bade viya turaturana iveresi
da ti yavata ikam.”*
5 Muriyai ivonesi bo, “Taku Wawaya Natusi na viyakam marana kana
bada.”

Yesu gibegibesina ivi yawasi.
(Mat 12:9-14; Mak 3:1-6)

6 Viyakam marana sago Yesu irui ku kiki numana da ivivi beyebeyena.
Ma kamonai tomowa sago imakamakai na imana katagheyana gibeg-
ibesina. 7 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
keta iekwekwai da Yesu iti wavui, tuna kubiine ivivi matatetei da ita kitai
da viyakam marana kamonai Yesu nani gibegibesina iti yawai bo kegha.
8 Ma Yesu i nota iakovi ma gibegibesina ivonei bo, “Kevomiiri da koroto
maghinosiyai kuna miiri.” Vaghina ma, ivomiiri. 9 Ma Yesu ivonesi bo,
“Kovoneku, avi taberai viyakam maranai da vonaviyoyovana tanunura
bubuni? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo
takiiviberosi?” 10 Ma Yesu ikitavirevire da koroto ikitakitisi ma muriyai
gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona da imana iyawasa
ikovi.

---

† **5:39:** Weni miibiisi ivi debei da Yesu keta vuna ivokiibuwei da wawaya God yavata
ini nuwasago ma ina vokavakavari. Ma ke kovokovoghina da Jiu damsi i kiki katamanina ma Moses
ina vonaviyoyovana weni ketana vuna yavata ini kiikapu. * **6:1:** Deut 23:25 * **6:3:** 1Sam
21:1-6 * **6:4:** Lev 24:9

11 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi
nuwanuwasi ipughu kirakai, ma ivi ogatara da avi ita berai Yesu kurina.

Yesu ina aposol ivinesi.
(Mat 10:1-4; Mak 3:13-19)
12 Mara sago Yesu ivomiiri da nipowana kubiine ighae ku koya. Ma
God kurina inipowana mareba. 13 Mara itom na kana kivikivina ikwa-
turiyariyesi. Ipisi ma kamosiyai ivi 12 ivinesi ma ivonesi da ti na ina
aposol.* 14 Wawayisi kii vava na weni. Saimon da Yesu ivi vavei Pita, ma
tina kikei Anduru, Jemes ma Jon, Piripo, Batoromiya, 15 Matiu, Tomas,
Arupiyasi natuna Jemes, Saimon, tuna na Zelote wawayina, 16 Jemes
natuna Judas, ma bade Judas Iskariyot, tuna karakava Yesu ini wawanei.

Yesu wawaya ivivi beyebeyesi ma ivivi yawasisi.
(Mat 4:23-25)
17 Yesu ina aposol yavata koyiyai ioru ku dobu ruvipikapikana ma
imiiri. Ma kana kivikivina peyarisi ma koroto ghamanakina iriyei
kurina. Kamosiyai na Judiya ma Jerusalem damsi ma bade kikira damsi,
i kwanatu na Taya ma Saidon. 18 Ipisi da Yesu iti yanei ma kii gubaga
iti yawasi. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma da i
nuwapoya irakata na Yesu ivi yawasisi. 19 Wawaya peyarisi i kayowana
da Yesu ita votovoni, iyamna rewapana gwabinai ikiikiibau da kudubisi
ivivi yawasisi.

Nuwabiibai ma nuwapoya.
(Mat 5:1-12)
20 Yesu kana kivikivina ikitakitisi ma ivona bo,
"Tami moyamoyakimi bo kanuma ina ku nevaneva mitamitami na God
ini biibiinimi da koni nuwabiibai,
iyamna tami na God ina vikiivavona na rapemiyai.
21 Tami iyavo kava wekarakava vitonara ekarakarimi na God
ini biibiinimi da koni nuwabiibai,
iyamna kona kam dodo.
Tami iyavo kava wekarakava kotutou na God ini biibiinimi da
koni nuwabiibai,
iyamna koni nama."
22 "Tami iyavo kava Wawaya Natusi koitumaghanei ma ami
vitumaghana kubiine wawaya ebabaremi, itupaketowanemi,
iavaberowemi, ma ina vona da tami na berabero wawayimi na God
ini biibiinimi da koni nuwabiibai.* 23 Nani berasi ina berai kurimi na
kovi nuwabiibiiyei da nuwabiibiiyai koni kapokapoka iyamna kunumai
God ini miiya bubunimi. Konotai da iyavo kava ini tupaketowanemi na i
kaekiki mau berana sago iberai God ina peroperoveta kurisi."*
24 "Ma tami mura wawayimi na koti nuwapoya kirakai,
iyamna ami miiya kudubina namada koviiya ikovi.
25 Tami iyavo kava wekarakava kokamkamdodo na koti nuwapoya ki-
rakai,
iyamna vitonara ina karimi.
Tami iyavo kava wekarakava koinama na koti nuwapoya kirakai,
iyamna kona siyapa ma kona tou."

---

* **6:13:** aposol: Grik damsi gamosiyai 'apostolos' iyamna wawaya i bada ivonatawesi da ina biga ina berai. * **6:22:** 1Pit 4:14 * **6:23:** 2Chr 36:16; Apos 7:52

26 “Tami iyavo kava wawaya peyarisi ekawakawabiibiiyemi na
koti nuwapoya kirakai, iyamna wawayisi i kaekiki mau nakanani iberai
peroperoveta viviberosi kurisi.”

Kami ghavighaviya nuwanuwasi koviiya.
(Mat 5:38-48, 7:12)

27 “Tami iyavo kava koiyana na ana vonemi. Kami ghavighaviya
nuwanuwasi koviiya. Iyavo kava ini agaberowemi na biibiina koberai
kurisi. 28 Ma iyavo kava inimagimi na kovi biibiinisi. Ma bade iyavo
kava ina kiiviberomi na konipowana kubiisi. 29 Wawaya nevanevam
ina tapini na bade ketavira, kevi vaghinei da nevana ina tapini. Ma
wawaya kam tarasovo ina yapini na kevoterei da bade gara viya ina yuna.
30 Wawaya ini nowi kurim na aviyavisina ekayokayowei na keverei. Ma
bade wawaya am sawara sago ina kavari na ke kuna darui da ini vovirei.
31 Ikikava kekayokayowei da wawaya ina berai kurim na nakanani ke-
berai kurisi.”*

32 “Wawaya ina nuwaviina ini debei kurimi na itekateka da ami
nuwaviina koni debei kurisi. Ma ke kona notai da ami nuwaviina kubi-
ine God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi yavata
inuwaviina. 33 Wawaya bera biibiina ina berai kurimi na itekateka da
bera biibiina kona berai kurisi. Ma ke kona notai da ami bera biibiisi ku-
biine, God ini biibiinimi. Berabero wawayisi nakanani turaturasi kurisi
biibiina eberaberai. 34 Ma bade wawaya mane kubiine ini nowi kurimi
ma koakovi da karakava ami mane ina kovoghi na itekateka da mane
kona veresi. Ma ke kona notai da ami verena kubiine, God ini biibiinimi.
Berabero wawayisi nakanani evereverena turaturasi kurisi, iyamna
iakovi da karakava i verena ruvana kudubina ina vii meyei. 35 Ma tami
na kami ghavighaviya nuwanuwasi kona viiya, bera biibiisi kona berai
kurisi, ma maranai mane kona veresi na ke kona notai da ini kovoghi.
Nakanani kona berai na mara sago ami miiya ghamana God gwabi-
nai kona viiya ma koni debemi da tami na God Kiidamo Makamaki-
ina natunatuna. God ina agabiibai irakata berabero ma notameyena
wawayisi kurisi, tuna kubiine tami natunatuna bade nakanani koberai.
36 Ikikava ami Mamai wawaya ikamyuyuwesi, bade nakanani wawaya
kovi kamyuyuwesi.”

Turaturami ke koni tupaviresi.
(Mat 7:1-5)

37 “Wawaya ke koni tupaviresi na God ke ini tupaviremi. Wawaya ke
koni wavusi na God ke ini wavumi. Wawaya i berabero kona notatawei na
God ami berabero ina notatawei. 38 Kona verena ma bade God ina veremi.
Vonavaghata da God ina vere kirakiiyemi da ina sasara, tuna nakanani
ma puwata ami dabira tepanai ita tura kirakai da vavai ita ririgha.
Ikikava wawaya kurisi koberaberai na maghimaghighina God ina berai
kurimi.”

39 Ma Yesu ivi miiba, ivonesi bo, “Wawaya matapotapotana kwinana
matapotapotana ini nowe bubuni bo kegha? Ke kovokovoghina. Kegha,
ivi ruwa ku bonagha ina peku.* 40 Iyavo kava wekarakava egirugiruma
na ke kovokovoghina da i vibeyebeyena wawayina ina ghekuyowei. Ma
mara sago giruma ina voyavui ma tuna maranai ti na i vibeyebeyena
wawayina maghimaghighina.”*

* **6:31:** Mat 7:12 * **6:39:** Mat 15:14 * **6:40:** Mat 10:24-25; Jon 13:16, 15:20

41 “Avi kubiine kwinam matanai vunavuna kekitakitai ma tam mata-
muwai kiibuta ghamanakina ikenapotai na damina ke kuta viiviiya?
42 Ke bera biibiina da kwinam kuna vonei bo, ‘Utomo, kepisi vunavuna
matamuwai ana votawei,’ ma tam na ke damina kuta viiya da matamuwai
na kiibuta ghamana ikenapotai. Tam miiriruwaruwam! Kunona kiibuta
matamuwai kevotawei da kuna kita bubuna ma muriyai vunavuna
kwinam matanai kuna votawei.”

Kii ma amena.
(Mat 7:16-20, 12:33-35)

43 “Kii biibiina na ke meyani amena berona ina terei. Ma kii berona
ke meyani amena biibiina ina terei. 44 Ma kii amena kava kuna kitai
na kunakovi da tuna na avi kiina. Ke kovokovoghina da koweya
amesi gampuwe kamosiyai kuta yuna. Ke kovokovoghina da puiya
amesi rarava tepanai kuta pura.* 45 Wawaya biibiina na nuwanuwana
kamonai biibiina enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na
sisiya biibiisi ini sisiyei. Ma wawaya berona na nuwanuwana kamonai
berona enuwanuwaghanei. Nuwanuwana ina ghetawei na sisiya ber-
oberosi ini sisiyei. Nakanani etuputupuwa iyamna aviyavisina wawaya
nuwanuwana kamonai emakamakai na ini badei da ini sisiya.”*

Wawaya ruwa numa ivowai.
(Mat 7:24-27)

46 “Avi kubiine kovonavoneku bo, ‘Bada, Bada,’ ma aku sisiya ke
kota vovotekatekei? 47 Meni wawayina ina pisi kuriku ma aku sisiya
ini yanei ma ina votekatekei na ana vonemi da tuna na ikikava. 48 Tuna
nakanani ma tomowa numa ita vowai na kii biibiisi ma bagibagisi itarai
da numa kana kowora. Ma tano bagibagina ere wakimina iyabai
ioru kirakai ma irutona. Ina numa ivowai ikovi na mara sago okowa
ghamana ikiibau da ina numa iravi ma ke kovokovoghina da ita nukei
bo ita karuwei, iyamna nani numana ivowa bubuni da ivi rewapana ki-
rakai. 49 Ma meni wawayina aku sisiya ini yanei ma ke ita votekatekei na
nakanani ma tomowa numa ita vowai na ke sago kowora ita rutona, ina
numa na tano tepanai ivowai. Ma mara sago okowa ghamana ikiibau da
ina numa iravi ma yaghiyaghinai nani numana ituparikai ma ikaruwei
da kudubina iwapa tuwanonowa.”

7

Yesu, senturiyon ina bigabiga ivi yawai.
(Mat 8:5-13)

1 Yesu weni sisiyisi peyarina wawaya kurisi ivi beyebeyena ikovi ma
inae da irui ku Kapeniyam kwanatuna. 2 Ma Kapeniyam kamonai
senturiyon* sago imakamakai. Ma ina bigabiga kiimatanina igubaga
kirakai da gisina kava ita rabobo. 3 Senturiyon sisiya ivi yanei da Yesu
inekiibau na Jiu damsi i babada ivonatawesi kurina da kubiine iti nowi
da ita pisi ma ina bigabiga iti yawai. 4 Babadisi Yesu kurina inekiibau
na ivi nowi kirakai. Ivona bo, “Ita senturiyon kuti vitei iyamna tuna
na tomowa biibiina. 5 Tuna dam viruwa wawayina ma kegha da tota
Israel damta kurita ina nuwaviina irakata kirakai. Ivi vitekai da akii kiki
numana ivowai kubiikai.”

* **6:44:** Mat 12:33 * **6:45:** Mat 12:34 * **7:2:** senturiyon: Senturiyon na Rome damsi i seri wawayisi ivi 100 i bada ghamana.

6 Nakanani ivi sisiya, tuna kubiine Yesu ivomiiri da babadisi yavata
inae. Gisina kava da senturiyon ina ku numa ita nekiibau ma ina yonay-
ona iverupotesi da ivona bo, “Bada, ke kuni paparana da kuriku kuna pisi.
Ainimaya da aku ku numa kuta rui. 7 Ke taku mani ata pisi kurim da
ati nowi, iyamna anota meyeku da taku ke wawaya kiimataniku. Ma
akovim da sisiya kava kuna terei na aku bigabiga ina yawasa. 8 Akovi
da tam kovokovoghim, iyamna taku bade wawaya ghamaghamasi
gaburisiyai ma aku rewapana gaburinai na seri wawayisi emakamakai.
Sago ana vonei bo, ‘Kenae’ da ina nae. Ma sago ana vonei bo, ‘Kepisi’ da
ina pisi. Ma aku bigabiga ana vonei bo, ‘Keberai’ da ina berai.”

9 Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivi deyei. Itavire da koroto ghamana
ikivikivini na ivonesi bo, “Kovi yaneku. Israel damsi kamosiyai ke
sago wawaya ata panani da ina vitumaghana ita rakata weni senturiyon
nakanani.”

10 Vaghina ma yonayona wawayina ivovira senturiyon ina ku numa
ma ipanani da bigabiga namada iyawasa ikovi.

Kwapura natuna rabobowai ivomiiri.

11 Mara sago Yesu inae ku kwanatu sago kana vava Nein. Ma kana
kivikivina ma koroto ghamana yavata inae. 12 Kwanatu kana ku
gari matuketina inekiibau na kwanatu damsi peyarisi ikiikiibau na
ipananisi. Tomowa sago irabobo tuna kubiine ti na tupuwina ikavari iki-
ibau da ita dogoi. Tomowina ina maduwa na kwapukwapurina ma tuna
na natuna tupukeya. 13 Ma Bada Yesu kwapurina ikitai da ivi kamyuyuwei
na ivonei bo, “Ke kuna tou.” 14 Muriyai inae ku rito ma ivotovoni ma
iyavo kava ikavakavari na ivi kiimiiriyesi. Ma Yesu ivona bo, “Yaraga,
avonavonem da kevomiiri.” 15 Ma tomowina ivi kiimakiiyei ma sisiya
ivi karei. Ma Yesu kwapurina ivonei bo, “Wavine, natum weni.”

16 Wawaya peyarisi nani korotona kamonai iyabumana ma God
ivokavakavari. Ivona bo, “Peroveta ghamana kurita inekiibau, God ipisi
da tota ina wawaya ini viteta.”

17 Ma Yesu varana ikiibau da Judiya kamonai sisiyina dobu ine yavui.

Yesu ma Jon Babataito.
(Mat 11:2-19)

18 Jon kana kivikivina inae ma Yesu varana ivi sisiyei Jon kurina.
Ivi yanesi na kana kivikivina ruwa ikwatusi 19 ma ivonatawesi Bada ku-
rina da iti tarakiiyanei bo, “God ina Vivinevine Wawayina kakoyakoyaghi
na tam bo wawaya sago kubiine kana koyagha?”

20 Ivi ruwa Yesu kurina inekiibau na ivonei bo, “Jon Babataito
ivonatawekai da weni nakanani kati tarakiiyanem. ‘God ina Vivinevine
Wawayina kakoyakoyaghi na tam bo wawaya sago kubiine
kana koyagha?’ ”

21 Ma nani maranai Yesu gubagubagisi peyarisi ivivi yawasisi, kanuma
beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi ma matapotapotasi
peyarisi iberaberisi da ikitakita. 22 Tuna kubiine Jon ina yonayona
ivonapotesi bo, “Kona vovira Jon kurina da aviyavisina wekarakava
kokitakitai ma koiyanei na kovi sisiyei. Kovonei da matapotapotasi
ekitakita, digadigasi ebababa, giigiiposi eyawayawasa, tinapotapotasi

iyana, raborabobosi evovomiiri, ma moyamoyakisi God varana biibiina iyanei.* 23 Kovi tumaghaneku ma ke koni notaruwa na God ini biibiinimi."
24 Jon ina yonayona inae ma muriyai Yesu ivi karei da koroto kurisi Jon ivi sisiyei. Ivona bo, "Rorova avi kubiine kokiibau ku warere? Aviyavisina kota kitai? Rai yanunu itapitapini na kota kitai, bo? 25 Mikeda kegha na avi kubiine kokiibau? Tomowa gara biibiina ivi kote na kota kitai, bo? Kegha, iyavo kava gara biibiisi ikote na ke warereyai ita makamakai, ti na mumurisi ma i numa ghamaghamasi kamonai emakamakai. 26 Ma, kovoneku. Kokiibau na avi kota kitai? God ina peroveta, bo? E, vaghina, vonavaghata da Jon na God ina peroveta. Ma peroperoveta kamosiyai na Jon ighe kirakai. 27 Giruma katamana ivi sisiyei, ivona bo, 'Aku yonayona maghinomuwai ana vonatawei. Tuna am keta ina vovunaghi.'* 28 Avonavonemi da Jon na wawaya ghamana, tuna kubiine dobu ku kudubina wawaya sago kotekwai da Jon ita ghekuyowei na kotekwa kavai. Ma kegha da God ina vikiivavona kamonai Jon na ke wawaya ghamana. Nani kamonai wawayota na Jon ighekuyowei."
29 Wawaya peyarisi, teks yuyuna damsi yavata na Yesu ina sisiya ivi yanei ma ivi vaghinei. Ivona da God ina keta na keta vaghata iyamna Jon namada ibabataitosi.* 30 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na ke iti vaghinei, iyamna ti na God ina keta ibarei ma ke ita babataito.
31 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. "Avi miibiina ana terei da karako weni kimtina ani sisiyesi? I bera na ikikava? 32 Ti nakanani ma ededa merewai ita vivirekwa ma turaturasi kurisi ita rurukwatukwatu bo, 'Enava karavi kubiimi na ke kota riku. Kasiyasiyapa na ke kota tou.' 33 Jon Babataito ipisi na isiya, parawa ke ita kanikani ma wain ke itumumai na kovonavona bo, 'Kanuma berona gwabinai.' 34 Ma Wawaya Natusi ipisi na ekamkam ma eumuma na kovonavona bo, 'Kamonabanabana ma umaneghaneghana. Tuna na teks yuyuna ma berabero wawayisi kwinasi.' 35 Ma iyavo kava God ina nuwagiura ekivikivini, ti na nuwagiura natunatuna. Ma i yawasa ini debei da nani nuwagiurina na vonavaghata."

Yesu, Saimon ina numiiyai.

36 Perisi sago Yesu ivonei da ita pisi ina ku numa da yavata ita kam. Ma Yesu inae da nevanevanai ikenavipika da ita kam. 37 Ma nani kwanatuna kamonai wavine sago imakamakai, ma ina yawasa kamonai berabero irakata kirakai. Ma nani wavinena ivi yanei da Yesu ipisi da Perisi tomowina yavata ikamkam na diudeu sago ikavarapiyei ina ku numa, kamonai na oira ghabughabuna.† 38 Irui da Yesu murinai ivi kiimiiriyei ma tou ivi karei. Matadogana Yesu kaena ivivi butai ma uyawinai ikiikiipupuni. Muriyai kaena iyoyoni ma oira ghabughabuna ku kaena itepotepoi da ivovovisiboi. 39 Ma Perisi tomowina weni berasi ikitai na ivi nuwanotanota bo, "Weni tomowina na ke God ina peroveta. Iti peroveta na akova God gwabinai ita viiya da nani wavinena evovotovoni na berabero wawayina."
40 Ma Yesu ivonei bo, "Saimon, ana vonem."
Ma Saimon ivona bo, "Bada, kevona."

---

* **7:22:** Isa 35:5-6, 61:1 * **7:27:** Mal 3:1 * **7:29:** Mat 21:32; Luk 3:12 † **7:37:** Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

41 Ma Yesu ivi miiba, ivona bo, “Mara sago mura wawayina tomoto-
mowa ruwa ivi vitesi da mane iveresi, ma ivonesi da karakava mane
ruvana kudubina iti kovoghi. Sago na silva riririghisi ivi 500 iverei ma
sago na ivi 50 iverei.‡ 42 Muriyai ivi ruwa ipanani da ke kovokovoghina da
nani manena ita kovoghi, tuna kubiine mura wawayina ivi kamyuyuwesi
da kii tupi ivi notawapei. Ma ivi ruwa kamosiyai na meni tomowina ina
nuwaviina ina rakata mura wawayina kurina?”
43 Ma Saimon ivonapotei bo, “Agunai, tomowina kana tupi irakata na
bade ina nuwaviina irakata mura wawayina kurina.”
Ma Yesu ivonei bo, “Kuvonapote bubuniku.” 44 Ma itavira wavinena
kurina ma ivona bo, “Saimon, weni wavinena kekitai. Arui am ku
numa na tam, okowa ke kuta vereku da kaeku ata kowai. Ma weni
wavinena matadoganai kaeku ikowai ma uyawinai ikiipupuni. 45 Ma
tam ke kuta yoniku, ma weni wavinena kaeku yonina ke ita voterei.
46 Ma bade tam ke oira ku gayamiku kuta tepoi da kuti monaghiku. Ma
weni wavinena oira ghabughabuna ku kaeku itepoi. 47 Vaghina ma
ana vonem. Weni wavinena ina bera beroberosi ipeyari kirakai ma
peyarina anotatawei. Tuna kubiine ina nuwaviina kuriku irakata. Ma
meni wawayina ina bera beroberosi ke ita peyari kirakai ma anotatawei
na ina nuwaviina igisi.”
48 Ma Yesu wavinena kurina ivona bo, “Am bera beroberosi ano-
tatawei ikovi.”
49 Ma Saimon turaturana viya na yavata ikamkam ma ti mani
kamosiyai ivonavona bo, “Weni tomowina na wawayota, ina rewapana
kegha da wawaya i berabero ita notatawei.”
50 Ma Yesu wavinena ivonei bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa.
Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai.”

8

Wivine viya Yesu yavata ibababa.

1 Nani murinai Yesu ibababa da kwanatu ma meyagai nununai God
varana biibiina ma ina vikiivavona idimadimei. 2 Kana kivikivina
ivi 12 ma bade wivine viya yavata ibababa, wivinesi na kii gubaga
Yesu ivi yawisi bo kanuma beroberosi gwabisiyai ikwavinisi. Wivine
kamosiyai sago na Meri Magadarini, tuna gwabinai Yesu kanuma ber-
oberosi miikovimaruwa ikwavinisi.* 3 Ma sago na Jowana, tuna kawana
na Kusa, Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma sago na Susana ma
bade wivine viya yavata. Weni wivinesi na Yesu ma kana kivikivina
ivivi vitesi da ima tepasiyai ibababa.

Pei vonina miibiina.
(Mat 13:1-9; Mak 4:1-9)

4 Koroto ghamana i kwanatu bogii ma bogiiyai iriyei, ma Yesu weni
miibiina ivonesi bo,
5 “Mara sago tomowa inae pei vonina kubiine. Ma pei irubusagha da
viya ketiyai iririgha ma wawaya ivi tugudaguda ma kiu ipisi da pei ikam
yavui. 6 Ma viya wakima ku tepasi iririgha. Igogo ma tano ke niginigina
kubiine, yaghiyaghinai isivi. 7 Ma pei viya iyiyo ku kamosi iririgha. Iyiyo
yavata igogo ma iyiyo irogusi. 8 Ma pei viya ku tano biibiina iririgha
ma igogo ma iuwa bubuna da pei sago sago duma na 100 iterei.” Yesu

‡ **7:41:** Silva riririghina kana vava denariyas. * **8:2:** Mat 27:55-56; Mak 15:40-41; Luk 23:49

weni miibiina ivi kovini na ikiirara bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

Yesu miibisi ivi sisiyei.
(Mat 13:10-17; Mak 4:10-12)

9 Kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei da pei miibiina na iyamna avai.
10 Ma ivonesi bo, “Tami kurimi God ina vikiivavona ina nota gavugavusi
kudubina aidebei. Ma wawaya peyarisi kurisi miibiiyai kava aisisiya da
‘ina kita ma ina kita ma ke ina kitai. Ini yana ma ini yana ma ke inakovi.’ ”*

Yesu pei vonina miibiina ivi debei.
(Mat 13:18-23; Mak 4:10-12)

11 “Pei vonina miibiina iyamna na weni. Pei na God vonana. 12 Pei
ketiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma Devil ipisi da nuwanuwasi
kamonai iviitawei da ke iti tumaghana ma yawasa makamakii nonowina
ke ita panani. 13 Ma pei wakima tepasiyai na wawaya God vonana
ivi yanei ma nuwabiibiiyai iviini ma ramramsi kegha. Ivi tumaghana da
ke mara gurina iyamna rubu ma nuwapoya ipanani da vitumaghana
ivoterei. 14 Pei iyiyo kamosiyai na wawaya God vonana ivi yanei ma
i yawasa kamonai dobu ina mura, dobu ina nuwapoya ma dobu ina
nuwabiibai inotanota kirakiiyei da God vonana irogui. Pei iuwa da
mabusi. 15 Ma pei tano biibiinai na wawaya God vonana ivi yanei ma
nuwanuwasi yagharisi ma biibiisi da ivotani. Ivotekateka ma imiirikik-
ina inenae da iuwa bubuna.”

Rampa miibiina.
(Mak 4:21-25)

16 “Wawaya rampa ini nawai na ke bayawa vivikuratabuna kamonai
ina terei bo kemakema gaburinai ina terei. Kegha, ini rorokei da iyavo
kava ku numa ina rui na yaseganina ina kitai.”*
17 “Aviyavisina kudubina gavugavuna na God ini debei. Ma aviyavisina
kudubina gudugudu na God ina votawei da wawaya inakovi.”*
18 “Tuna kubiine kovi yana bubuna, iyamna iyavo kava akova vaghata
gwabisiyai na God ku tepana ina veresi. Ma iyavo kava inotanotai da
namada iakova kirakai na i akova kudubina ina viitawei.”*

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.
(Mat 12:46-50; Mak 3:31-35)

19 Mara sago Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho ipisi da ita kitai.
Ma koroto irakata da ke kovokovoghina da ita rui. 20 Ma wawaya sago
Yesu ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai ekoyakoy-
aghim. I kayowana da ina kitim.”
21 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na
iyavo kava God vonana iyanei ma evovotekatekei.”

Yesu gamonai biimara ikena.
(Mat 8:23-27; Mak 4:35-41)

22 Mara sago Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Toka tadamani ku
nevana.” Ma peyarisi ku waka igeru da ivomiiri. 23 Idamadamana ma
waka kamonai Yesu ikena nunuwapa. Ma yanunu berona ivomiiri ma
tovava irakata da waka ku kamona irurui da gisina kava ita monu. 24 Ma

* **8:10:** Isa 6:9-10 * **8:16:** Mat 5:15; Luk 11:33 * **8:17:** Mat 10:26; Luk 12:2 * **8:18:** Mat 25:29; Luk 19:26

kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, Bada, tamonumonu ma tuma dodo!”

Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi da ivi nubai ma toka kamonai biimara ikena. 25 Ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ami vitumaghana kegha, bo?”

Ma kana kivikivina iyabumana ma inota kavakavai. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wena tomowa sago, sisiya bagibagina iterei na bade yanunu da tovava ivotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.
(Mat 8:28-34; Mak 5:1-20)

26 Yesu kana kivikivina yavata ikuka inae da Gariri tokana nevanai Gerasa damsi i ku kikira inekiibau da iwota. 27 Yesu ku tano iororu na tomowa sago iverupotei. Tomowina gwabinai kanuma beroberosi irunuma ma mara iguri kirakai da kwanatu ikiibutawei da ina numa kegha ma iyuna kava karawaga kamonai imakamakai. 28 Tomowina Yesu ikitai na ikiirara ma maghinonai itawotei ma ivona bo, “Avi kuna berai kuriku? Tam Yesu, God Kiidamo Makamakiina Natuna. Ainowi da kovogha ke kuna vereku!” 29 Nakanani ivi sisiya, iyamna namada Yesu kanuma berona iyeghai da tomowina ita kiibutawei. Mara ipeyari wawaya ibera tovoni da tomowina kaena ma imana cheiniyai ita patumi ma kana potapota ita terei da ita makai bubuna. Ma ibera kavai, iyamna nani kanumina itowatowatepani da chein ivivi tinayaraghana ma iveraverau ku dobu makiiwapasi.

30 Ma Yesu tomowina ivi tarakiiyanei bo, “Kam vava iyai?”

Ma kanuma beroberosi peyarisi tomowina gwabinai irunuma, tuna kubiine ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto.”* 31 Ma ivi nowi kirakai da ke ita vonatawesi itoru ku Abis bonaghina.

32 Ma koya baranai poro yavona ghamana ikamkam. Tuna kubiine kanuma beroberosi ivi nowi da Yesu ita vonatawesi ita nae poro kurisi da gwabisiyai ita runuma. Ma ivi vaghinei. 33 Vaghina ma peyarisi tomowina ikiibutawei inae da poro itowatepanisi. Ma porosi iverau ku koya kiiyagirina ma iririgha ku okowa da iumadodowana.

34 Poro kii koyakoyagha weni berana ikitai na iverau da wawaya kwanatu kamonai ma dipiiyai ivi akovisi. 35 Ma wawayisi ikiibau ita kitai da aviyavisina itupuwa. Inekiibau Yesu kurina ma ipanani da tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na Yesu kaena ririnai imakamakai, ivi gara ma gayamina imanini. Peyarisi ikitai ma iyabumana kirakai. 36 Ma iyavo kava matasiyai bera peyarina ikitai na wawayisi kurisi ivi mamatara da ikikava tomowina iyawasa. 37 Muriyai Gerasa damsi peyarisi ivi nowi da Yesu i dobu ita kiibukuyowei iyamna iyabumana kirakai. Tuna kubiine Yesu ku waka igeru da ita nae. 38 Ma nani tomowina iyawasa na ivi nowi da yavata ita geru ita nae.

Ma Yesu ivi kegha ma ivonatawei ina ku dobu. Ivonei bo, 39 “Kenae am ku numa ma am wawaya kevi akovisi da ikikava God bera ghamaghamasi iberai kubiim.”

Ma vaghina, tomowina inae ina ku kwanatu ma aviyavisina peyarina Yesu iberai ma ikikava ivi vitei na wawaya kurisi ivi sisiya kirakiiyei.

---

* **8:30:** Koroto: Koroto na ‘Lidiyoni.’ Kanuma beroberosi ivi miiba da ti nakanani ma seri wawayisi i koroto ghamana, kamonai wawayisi ivi 6 tausan.

Jairas natuna ma wavine gubagubagina.
(Mat 9:18-26; Mak 5:21-43)

40 Yesu toka idamani, ivovira ku nevana na koroto ghamana iverupotei da ivi kiikiiwei, iyamna ivivi koyakoyagha da ita nekiibau. 41 Nani kamonai kiki numana badana sago ipisi da Yesu maghinonai itawotei. Tuna kana vava Jairas ma ivi nowi Yesu kurina da yavata ita nae ina ku numa, 42 iyamna gisina kava ma natuna wavinena ita rabobo. Natuna na tupukeya ma kana madegha 12.

Yesu ivomiiri da yavata inenae ma koroto irakata kirakai da ivivi tapasipasiyei. 43 Ma koroto kamonai na wavine sago gubagubagina. Kana gubaga na nawaravi iviiya da madegha 12 tarana iverau ma ibunama kavai. 44 Yesu murinai ipisi da kana gara damona ivotovoni ma yaghiyaghinai tarana veru ivoterei da iyawasa. 45 Ma Yesu ivi tarakiiyana bo, "Iyi ivotovoniku?"

Ma wawaya peyarisi iveyiyei, ma Pita ivona bo, "Bada, koroto ghamana etatagudagudim ma ekiikiitabitabirim."

46 Ma Yesu ivona bo, "Kegha, wawaya sago ivotovoniku. Damiku aviiya da rewapana gwabikuwai ikiibau." 47 Ma wavinena damina iviiya da ke kovokovoghina da gavunai itonagha da ita nae na ere kirokirorona ipisi Yesu kurina ma maghinonai itawotei. Ma koroto maghinosiyai ivi mamatara da avi kubiine Yesu ivotovoni ma ikikava yaghiyaghinai iyawasa. 48 Ma Yesu wavinena ivonei bo, "Natuku, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Kenae ma nuwanuba gwabimuwai ina makai."

49 Yesu patana da ivivi sisiya ma wawaya sago Jairas ina numiiyai ipisi ma ivona bo, "Jairas, natum namada irabobo. Bada kevoterei, ke kuni tinaviravirai."

50 Yesu weni sisiyina ivi yanei ma Jairas kurina ivona bo, "Ke kuna yabumana. Kevi tumaghaneku ma natum ina yawasa."

51 Jairas ina ku numa inekiibau na wawaya peyarisi ivonapotesi da matarai imakai. Ma Pita, Jon da Jemes, ma bade wavine kikei ina mamai da ina maduwa na ti kava ivinesi da yavata ita rui. 52 Ma wawaya peyarisi ivivi tutuwana ma isiyasiyapa na ti kurisi Yesu ivona bo, "Vitutuwana kovoterei. Wavine kikei ekenakena, ke ita rabobo."

53 Ma peyarisi Yesu ivi namei, iyamna iakovi da wavine kikei namada irabobo ikovi. 54 Ma Yesu wavine kikei yarona iviiya ma ivonei bo, "Natuku, kevomiiri." 55 Vaghina ma, wavine kikei kanumina ivovira kurina da yaghiyaghinai ivomiiri. Muriyai Yesu ivonesi da vavai ita verei da ita kam. 56 Ma ina maduwa da ina mamai ivi deye kirakiiyei da natusi iyawasa. Ma Yesu ivonatanisi da ke ini mamatara wawaya kurisi da aviyavisina itupuwa.

9

Yesu ina aposol ivi 12 ivonatawesi.
(Mat 10:5-15; Mak 6:7-13)

1 Nani murinai, Yesu kana kivikivina ivi 12 ikwaturiyariyesi. Rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita kwavinisi ma gubaga bogii ma bogiiyai iti yawisi. 2 Ma ivonatawesi ikiibau da God ina vikiivavona ita dimei ma wawaya gubagubagisi iti yawasisi. 3 Ma ivonesi bo, "Ke avi sago kona viiya keta kubiine. Ke diwona, kutu, vavai, bo mane,

ma ke gara kana viruwa.* 4 Meni wawayina ina ku numa kona rui
na tuna kava gwabinai komakai ina nenae da ami ku vomiiri marana
na nani kwanatuna kona kiibutawei. 5 Ma wawaya ke ini kiikiiwemi na i
kwanatu kokiibutawei, kaevunavunami kovi turirighakuyowei ma konae.
Ini matakira da kovogha ina panani."
6 Ma vaghina kana kivikivina ivomiiri inae da kwanatu nununai God
varana biibiina idimadimei ma gubagubagisi ivivi yawasisi.

Herodi ina nota iragharagha.
(Mat 14:1-12; Mak 6:14-29)

7 Gariri kana kiivavo Herodi weni berasi varana ivi yanei na ina nota
iragharagha kirakai, iyamna wawaya viya ivonavona da Jon Babataito
rabobowai ivomiiri,* 8 ma viya ivonavona da peroveta Elaidiya ineki-
ibau, ma bade viya ivonavona da God ina peroveta katamana sago
ivomiiri. 9 Tuna kubiine kiivavo Herodi ivona bo, "Akovi da Jon iwana
akiiyaraghi. Ma weni tomowina varana aiyanei na iyai?" Ma ibera
tovoni da Yesu ita kitai.

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Jon 6:1-14)

10 Yesu ina aposol ivi 12 ivovira kurina ma aviyavisina kudubina
iberaberai na ivonaverei. Muriyai irutinisi da yavata ti mani kava
ita nae ku kwanatu sago kana vava Betsaida. 11 Ma koroto ghamana
ikitai da Yesu kana kivikivina yavata inenae na ikivinisi. Yesu ikitisi ma
ivi kiikiiwesi. Ma God ina vikiivavona ivi sisiyei kurisi, ma bade iyavo kava
igubaga ma ekayokayowei da ita yawasa na ivi yawasisi.
12 Ravi ipika ma kana kivikivina ivi 12 ipisi kurina ma ivonei bo, "Weni
na dobu makiiwapana. Koroto kuta vonatawesi ita nae da iyavo kava
kwanatu kamosiyai ma dipiiyai emakamakai na gwabisiyai ita kam ma
ita kena."
13 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tami vavai koveresi da ina kam."
Ma ivonapotei bo, "Parawa miikovi ma iyana ruwa kava gwabikiiyai.
Tuna ke kovokovoghina iyamna koroto irakata kirakai. Kevonavonekai
da kata nae da kii vavai kata gimari bo?" 14 Ma nani korotona kamonai
tomotomowa ivi 5 tausan.
Ma ivonesi bo, "Wawaya korereghisi da 50, 50 nununai ina makai."
15 Irereghisi ikovi ma wawaya imakiipikapika. 16 Ma Yesu parawa ma
iyana iviiya ma itepa ku kunuma ma God ivi kiikiiwei. Ma ivogimagimai
ma kana kivikivina iveresi da ita reregha. 17 Irereghi da wawaya kudubisi
koroto kamonai ikam da ikamdodo. Muriyai kana kivikivina puwata
makiiterena iyuna da kode 12 ivi tupoi.

Pita ivi mamatara da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
(Mat 16:13-19; Mak 8:27-29)

18 Mara sago Yesu iniponipowana ma kana kivikivina ipisi na
ivi tarakiiyanesi bo, "Wawaya evonavona da taku iyai?"
19 Ma ivonapotei bo, "Wawaya viya evonavona da tam na Jon Ba-
bataito, ma viya evonavona da tam na Elaidiya, ma viya evonavona da
tam na God ina peroveta katamana sago ma rabobowai kuvomiiri."*
20 Ma Yesu ivonesi bo, "Ma tami, kovonavona da taku iyai?"*

* **9:3:** Luk 10:4-11; Apos 13:51 * **9:7:** Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19 * **9:19:** Mat 14:1-2; Mak 6:14-15; Luk 9:7-8 * **9:20:** Jon 6:68-69

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayim.”

Yesu ina vokwarakwara ma ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 16:20-28; Mak 8:30–9:1)

21 Ma Yesu sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke wawaya kurisi
iti mamatara da tuna iyai. 22 Ivona bo, “Taku Wawaya Natusi ani kamaghi
kirakiiyei. Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma
vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina bareku. Ini raboboku ma
mara viarobina kamonai na rabobowai ana vomiiri.”
23 Ma bade ivonesi bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna kiviniku na
kevere meyem, am korosi kekavara nonowei ma murikuwai kepisi.*
24 Tam iyai am yawasa kuna nuwaghanei na kuni wapai. Ma tam iyai
am yawasa kuna nuwatawei kubiiku na yawasa makamakii nonow-
ina kuna panani.* 25 Ma kam vava ina rakata ma dobu kana mura
kuna wagiwagiye kirakiiyei ma kanumim kuni wapai na kam vava ma am
mura ke ini vitem. 26 Iyi tam kuni muritina ma kuna vonaveyiyeku na mara
sago taku bade ana vonaveyiyem. Tuna maranai aku Mamai kana kadara
kona kitai iyamna taku Wawaya Natusi aneya vovokaravisi yavata ere
kadarikai kana pisi. 27 Vonavaghata avonavonemi, wawaya viya weni
kamonai God ina vikiivavona kona kitai ma muriyai kona rabobo.”

Yesu kitana ivire.
(Mat 17:1-8; Mak 9:2-8)

28 Yesu weni sisiyisi iterei ma mara 8 murinai Pita, Jon, ma Jemes iru-
tinisi ighae ku koya nipowana kubiine.* 29 Iniponipowana ma kamonai
Yesu maghighina ivire ma kana gara ipoi kirakiiyei da ivovokeyakeyu.
30 Ma tomotomowa ruwa ere kadakadarisi inekiibau, ti na Moses ma
Elaidiya, 31 ma Yesu yavata ivivi sisiya. Ikikava Yesu Jerusalem kamonai
God ina kayowana peyarina ina bera yavui ma muriyai dobu ina kuyowei
na peyarina ivivi sisiyei. 32 Kunona Pita turaturana yavata, matasi ipota
kirakai. Muriyai ikitabanenega da Yesu ere kadarina nani tomotomow-
isi ruwa yavata ivivi miiriyana na ikitisi. 33 Tomotomowisi ivomiiri da
ita kuyowesi na Pita, Yesu ivonei bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni.
Yobe aroba tavowai. Sago tam, sago Moses ma sago Elaidiya.” Pita
ivi sisiya wapawapa, ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei.
34 Ivivi sisiya kamonai na kwavu ioru da peyarisi isovosi ma Pita turat-
urana yavata iyabumana kirakai. 35 Ma kwavu kamonai God gamona
ivona bo, “Wena na natuku, tuna aku Vivinevine Wawayina. Ina sisiya
kovi yana bubuni.”*
36 Gamona ivi sisiya ikovi na kana kivikivina ikitame da Yesu ina
kina kava imakamakai. Ma ti na weni berana ivi nuwanotanotei ma ke
iti mamatarei wawaya kurisi.

Yesu kanuma berona ikwavini.
(Mat 17:14-18; Mak 9:14-27)

37 Mara itom na Yesu kana kivikivina ivi aroba yavata koyiyai iororu
ma koroto ghamana iverupotesi. 38 Ma tomowa sago nani korotona
kamonai irukwatu bo, “Bada, ainowi da natuku tomowa tupukeya
kuta kitai ma kuti vitei. 39 Kanuma berona gwabinai irunuma ma mara
nonowa edagudagui na yaghiyaghinai ekiikiirara ma eparoparoro da

* **9:23:** Mat 10:38; Luk 14:27 * **9:24:** Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25 * **9:28:** 2Pit 1:17-18
* **9:35:** Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 1:11; Luk 3:22

kawapuropurona ekiikiibau. Nani kanumina edagudagui na gubaga epanapanani ma ke meyani da taraboga ita vereverei da ita viviyakam.
40 Kam kivikivina avi nowi kurisi da ita kwavini ma ibera kavai."
41 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Tami na kimta kawakiikiimi ma ami vitumaghana kegha. Ininiku ibara da namada ata voteremi." Ma tomowa kikei ina mamai kurina ivona bo, "Natum kerutinapiyei."
42 Tomowa kikei ibaba ipipisi na kanuma berona idagui da itawei ku tano ma ivivi tukosokosowana. Ma Yesu kanuma berona iyeghai na tomowa kikei ikiibutawei da iyawasa. Ma ina mamai kurina ivona bo, "Natum weni." 43 Ma weni berana itupuwa na wawaya peyarisi God ina rewapana ghamana ikitai da ivi deyei.

Yesu ina rabobo ivi sisiya meyei.
(Mat 17:22-23; Mak 9:30-32)

Wawaya Yesu ina bera kudubina patana da ivivi deyei ma nani kamonai Yesu kana kivikivina kurisi ivona bo, 44 "Aviyavisina ana vonemi na kovi yana bogai. Wawaya sago, taku Wawaya Natusi ini wawaneku da kaku ghavighaviya ku imasi ina tereku." 45 Ma kana kivikivina ke itakovi da aviyavisina ivivi sisiyei, God i nota ikiiviwapawapai da iyamna ke ita vii bubuni. Ma iyabumana kubiine na ke iti tarakiiyanei da ina sisiya na iyamna avai.

Iyai ini wawaya ghamana?
(Mat 18:1-5; Mak 9:33-37)

46 Mara sago Yesu kana kivikivina vigamowana ivi karei da kamosiyai iyi iti wawaya ghamana da turaturana ita ghekuyowesi.* 47 Ma Yesu i nota iakovi, tuna kubiine wawaya kikei sago iviiya da ririnai ivi miirini.
48 Ma ivonesi bo, "Tami iyavo kava avakuwai wawaya kikei koni kiikiiwei na taku yavata koikiikiiweku. Ma iyavo kava koni kiikiiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata koikiikiiwei. Ma meni wawayina ina tereoruwe meyei, tuna wawayina na turaturana ina ghekuyowesi God ku matana."*

Meni wawayina ke ita vivikawapatesi na kwinasi.
(Mak 9:38-40)

49 Ma Jon ivona bo, "Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya, tuna kubiine kavonei da ita voterei."
50 Ma Yesu ivonesi bo, "Ke kona vonei da ina voterei. Meni wawayina ke ita vivikawapatemi na kwinami."

Sameriya damsi Yesu ke iti kiikiiwei.

51 Mara itupo da Yesu dobu ita kuyowei ma ita ghae ku kunuma, ma ina nota ivi rewapana da ivomiiri ku Jerusalem. 52 Ibaba inenae na yonayona ivonatawesi ivi nao Sameriya damsi i ku kwanatu sago da ita vovunagha da Yesu ita rui kurisi. 53 Ma Sameriya damsi iakovi da Yesu inenae ku Jerusalem, tuna kubiine ibara ma ke iti kiikiiwei.* 54 Ma kana kivikivina Jemes da Jon ikitai da damsi Yesu ke iti kiikiiwei na ivona bo, "Bada, tinowi da God keyama karakaratina kunumai ina vonatawei inoru da weni damsi ina gwaramutusi."†

* **9:46:** Luk 22:24 * **9:48:** Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20 * **9:53:** Sameriya ma Israel damsi mara nonowa ivivi kawapata. † **9:54:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 54b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Elaidiya nakanani iberai.'

55 Ma Yesu imiiritavire ma iyeghisi.‡ 56 Ma kana kivikivina yavata
ivomiiri inae ku meyagai sago.

Wawaya viya Yesu ita kivini.
(Mat 8:19-22)
57 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ma ketiyai tomowa sago
Yesu kurina ivona bo, "Mike kuna nenae na ana kivinim."
58 Ma Yesu ivonapotei bo, "Kukou dipa kii buba emakamakai ma
kiu kiidamowai kii nighu emakamakai ma taku Wawaya Natusi aku
kenakena gawarina kegha."
59 Ma Yesu tomowa sago kurina ivona bo, "Kekiviniku."
Ma ivonapotei bo, "Bada, vaghina bo kegha da aku mamai ana dogoi
ma muriyai ana pisi da ana kivinim."
60 Ma Yesu ivona bo, "Wawaya raborabobosi i biga da raborabobosi
ina dogosi. Ma tam na am biga da God ina vikiivavona kuna dimei."
61 Ma bade tomowa sago ivona bo, "Bada, ana kivinim ma karakava,
iyamna ana nae da aku wawaya ani kiruruwesi."*
62 Ma Yesu ivonapotei bo, "Wayowa wawayina ina kayowana da
ina tano inuwata bubuni na uwata sawarina ina votani da bagibag-
ina maranai ox nani sawarina etitini. Ma bade ku maghinona kava
ina kitakita da maninina ina nae ma ke ina tavire. Iyi tam am kayowana
da God ina vikiivavona kubiine kuna biga ma mikeda kuna tavire na tam
ke kovokovoghim da ina biga kuna berai."

10

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivonatawesi.
1 Yesu ivi sisiya ikovi ma kana kivikivina ivi 72 ivinesi. Ma ruwa
ruwa duma ivonatawesi ivi nao ku kwanatu ma dobu bogii ma bogiiyai.
2 Ma ivonesi bo, "Vavai itawagha ma iyavo kava ina yaba? Vao irakata
ma yabayaba wawayisi iruwa kikei. Vao badana kurina kovi nowi da
yabayaba wawayisi peyarisi ina vonatawesi da yavata tayaba.* 3 Konae.
Tami nakanani ma sipu gegeyisi ma kukou dipa ku kamosi avon-
avonatawemi.* 4 Ma ami baba kubiine, mane kana kutu ke kona kavari,
wagu kegha, ma kaemi kana terepapara kana viruwa ke kona kavari.
Ma ketiyai wawaya kona panani na ke kona kweya da ina guri kirakai.*
5 Ma wawaya i ku numa kona nekiibau da kii numataya na kovona bo,
'Weni numanai God ina nuwanuba ina makai.' 6 Ma mikeda wawayisi na
biibiisi nani numanai na God ini biibiinisi da ina nuwanuba gwabisiyai
ina makai. Ma mikeda ti na ke wawaya biibiisi na God ina nuwanuba
ke ina viiya. 7 Ma meni ku numana kona nekiibau da kii numataya na
nani numanai kava komakai. Ma aviyavisina ina veremi na kokani
ma koumai. Koakovi da bera maninina da bagibagi wawayina kana
miiya ina viiya. Ma ke koni gubamavuremi.* 8 Ma maranai ku kwanatu
sago kona rui ma wawaya ini kiikiiwemi na aviyavisina ku maghinomi
ina terei na kokani, 9 gubagubagisi nani dobunai kovi yawasisi, ma pe-
yarisi kovonesi bo, 'God ina vikiivavona enenekiibau kurimi.' 10 Ma

‡ **9:55:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 55b ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'God Kanumina na tami rapemiyai, ma ke damina kota vii bubuni. Taku Wawaya Natusi ke ata pisi da wawaya ata gwaramutusi. Kegha, apisi da wawaya ati yawasisi.' * **9:61:** 1Kgs 19:20 * **10:2:** Mat 9:37-38 * **10:3:** Mat 10:16 * **10:4:** Mat 10:7-14; Mak 6:8-11; Luk 9:3-5 * **10:7:** 1Kor 9:14; 1Tim 5:18

maranai ku kwanatu sago kona rui ma wawaya ke ini kiikiiwemi na ketiyai kona miiri ma kona vona bo,* 11 'Tami ami kwanatu vunavunana kaekiiyai kakiikiiririghatawei. Nuwanuwami ke ina wapa da God ina vikiivavona ita nekiibau kurimi ma kobarei.' " 12 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, "Vonavaghata avonavonemi. Vitupavira kana mara ina nekiibau na meni kwanatuna God ina vikiivavona ina barei na kii kovogha ina rakata da Sodom damsi kii kovogha ina ghekuyowei."*

Wawaya kwanatu viya kamosiyai ke iti tumaghana.
(Mat 11:20-24)

13 "Koti nuwapoya kirakai, Korasin dami! Koti nuwapoya kirakai, Betsaida dami! Ami kwanatu kamosiyai bera ghamaghamasi aberai ma ami berabero ke kota miirikupukuputei. Nani berasi Taya ma Saidon kwanatusi kamosiyai ata berai na yaghiyaghinai i berabero itinimayei ma ita miirikupukuputei ma ere yapuyapukaresi mowamowasi ita vivikote, iti matakira da i berabero kubiine inuwapoya.* 14 Ma vitupavira kana mara ina nekiibau na Korasin ma Betsaida dami kami kovogha ina rakata kirakai, ke Taya ma Saidon damsi kii kovogha nakanani. 15 Ma Kapeniyam dami, konotanotai da kota ghae ku kunuma, bo? Kegha! God ina tawemi konoru ku keyama karata makamakii nonowina."*

16 Ma kana kivikivina ivonesi bo, "Iyavo kava ini yanemi na taku yavata iyaneku. Ma iyavo kava ina baremi na taku yavata ibareku. Ma iyavo kava ina bareku na wawayina ivonataweku na tuna yavata ibarei."*

Yesu kana kivikivina ivi 72 ivovira.

17 Yesu kana kivikivina ivi 72 nuwabiibiiyai ivovira kurina da ivona bo, "Bada, avamuwai sisiya bagibagisi katerei ma kanuma beroberosi ivotekateka!"

18 Ma ivonapotesi bo, "Taku mani Seitan akitai, tuna namanamara nakanani kunumai ipeku. 19 Rewapana averemi da mota ma gwaghagwagha koni tugudaguda ma bade kata ghaviya ina rewapana kudubina kona ghekuyowei. Ma ke sago gubaga kona panani.* 20 Ma ke koni nuwabiibai da kanuma beroberosi evovotekatekemi, iyamna tuna na ke bera ghamana. Kovi nuwabiibii kirakai da God kami vava kunumai igirumi."

Yesu ivi nuwabiibai.
(Mat 11:25-27, 13:16-17)

21 Nani maranai Yesu, Kanuma Vovokaravina damina iviiya da ivi nuwabiibii kirakai ma ivona bo, "O, Mamai, tam Bada kunumai ma dobuwai. Aikiikiiwem da vonavaghata kuteregavui da iyavo kava inotanotai da i nuwagiura ma i akovi irakata na ke itakovi. Ma iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na kurisi vonavaghata kuvi debei da iakovi. E, Mamai, am kayowana kuberai da nakanani itupuwa."

22 "Aku Mamai bera peyarina ivereku. Ma Mamai kava Natuna iakova bubuni. Ma Natuna na Mamai iakova bubuni. Ma iyavo kava Natuna ivinesi da ina Mamai ivi debei kurisi na ti yavata Mamai iakova bubuni."*

23 Ma Yesu imiiritavire ma kana kivikivina kava kurisi ivona bo, "Kovi nuwabiibai da God ivi biibiinimi da weni berasi peyarina matamiyai

* **10:10:** Apos 13:51 * **10:12:** Gen 19:24-28; Mat 11:24, 10:15 * **10:13:** Isa 23:1-18; Ezek 26:1–28:26; Joel 3:4-8; Amos 1:9-10; Zech 9:2-4 * **10:15:** Isa 14:13-15 * **10:16:** Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48; Jon 13:20 * **10:19:** Psa 91:13 * **10:22:** Jon 3:35, 10:15

kokitakitai. 24 Avonavonemi da peroperoveta ma kiikiivavo peyarisi i kayowana da aviyavisina kokitakitai na ita kitai ma kegha. Ma bade i kayowana da aviyavisina kovi yanei na iti yanei ma kegha."

Sameriya wawaya biibiina ina miiba.

25 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivomiiri da Yesu ita rubui. Ivona bo, "Bada, avi ana berai da yawasa makamakii nonowina ana panani?"*

26 Ma Yesu ivonapotei bo, "Moses ina vonaviyoyovana kuvi yavi na kamonai aviyavisina iterei? Am nota ikikava?"

27 Ma ivonapotei bo, " 'God nuwanuwana kuna viiya. Nuwanuwam kudubina, kanumim kudubina, am nota kudubina ma am rewapana kudubina God kuna verei.' Ma bade igiruma bo, 'Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviiya.' "*

28 Ma Yesu ivonei bo, "Kuvona bubuna. Nakanani keberai ma yawasa makamakii nonowina kuna panani."*

29 Ma tomowina ke iti nuwabiibai ma ina kayowana da tuna mani ku biibiina ita tere meyei. Tuna kubiine Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Igiruma da kwinaku kurina ati nuwaviina na meni wawayisi kava kurisi ata berai?"

30 Ma Yesu ivonapotei bo, "Tomowa sago Jerusalemuwai ivomiiri, ibaba iororu ku Jeriko. Ma keta borinai yapiyapi wawayisi tomowina ivowai. Kana gara irupami ma ivi kiiyedarana kirakiiyei da gisina kava ita rabobo ma iverukuyowei. 31 Ma taparoro badana sago nani ketanai ibaba ipisi da tomowina ikitai. Ma iveruvuvurei da ibaba inae. 32 Muriyai Livai tomowina sago ipisi da meni gawarinai tomowina ikenakena nake na berana sago iberai, ikitai ma iveruvuvurei da ibaba inae. 33 Ma murina vaghata na Sameriya tomowa ibaba da meni gawarinai tomowina ikenakena na kurina inekiibau. Ikitai da ivi kamyuyuwei.* 34 Inae kurina ma kana gubaga ibunami, oira ma wain itepoi ma igerei. Ma ikavari, ina ku donki ivi gerui ma ineyei numanumataya i ku numa. Ma yavata imakii mareba da ikoyagha bubuni. 35 Mara itom na ina kutu ivotawei da silva mane riririghisi ruwa iviiya. Ma numa kana koyakoyagha iverei ma ivonei bo, 'Ita tomowa kekoyagha bubuni. Ma mikeda weni manena ke kovokovoghina na ana vovirame wike ma ku tepana ana terei.' "

36 Yesu weni miibiina ivi kovini ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina kurina ivona bo, "Am nota ikikava? Weni wawayisi ivi aroba kamosiyai na meni tomowina ivi kwinana bubuna gubagubagina kurina?"

37 Ma ivonapotei bo, "Nani tomowina ivivi kamyuyuwei."

Ma Yesu ivona bo, "Vaghina. Kenae ma tam bade nakanani keberai."

Yesu inumataya Mata ma Meri kurisi.

38 Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da ku kwanatu sago inekiibau. Ma nani dobunai wavine sago kana vava Mata ivi kiikiiwesi ma irutinisi da kana numataya.* 39 Mata tina kikei kana vava Meri ma tuna inae da Yesu kaena ririnai imakai da ina vibeyebeyena ivivi yana bogai. 40 Ma Mata ina biga irakata da ivi tinavirai tuna kubiine ivi nuwapoya da

---

* **10:25:** Mat 22:35-40; Mak 12:28-34 * **10:27:** Lev 19:18; Deut 6:5 * **10:28:** Lev 18:5
* **10:33:** 2Chr 28:15 * **10:38:** Jon 11:1

inae Yesu kurina ma ivona bo, “Kuti kamyuyuweku. Tiku kikei ivotereku da biga kudubina ina kiku kava aberaberai. Kevonei da ini viteku.”
41 Ma Bada ivonapotei bo, “Mata, Mata. Kegiyagiyaguwa ma bera peyarina kinuwapoya kirakiiyei. 42 Bera sago kava ibiibii kirakai ma tuna kuta kayowei. Meri na bera biibiina ivinei da ke ini wapai.”

11

Yesu nipowana ketana ivi beyesi.
(Mat 6:9-13, 7:7-11)
1 Mara sago Yesu inae ku dobu sago ma iniponipowana. Inipowana ikovi na kana kivikivina sago ivonei bo, “Bada, Jon kana kivikivina ivi beyebeyesi da ikikava ita nipowana. Ma nakanani kuti beyebeyekai da kata nipowana.”
2 Ma Yesu ivonesi bo, “Maranai kona niponipowana, kovona bo,
‘Mamai,
Kam vava kavovokaravei.
Kainowi da am vikiivavona dobuwai ina makai.
3 Mara nonowa kakii vavai keverekai.
4 Ma wawaya i bera beroberosi kurikai kanotatawei na nakanani akii bera beroberosi kenotatawei.
Kevi nowekai da ruyagha ke kana panani.’ ”
5 Ma bade ivonesi bo, “Mikeda didibarai kwinam sago kurina kuta nae ma kuti nowi bo, ‘Kwinaku, puwata gisina kuta vereku 6 iyamna kaku numataya sago wekarakava dobu rabarabai ipisi ma ke sago aviyavisina gwabikuwai da ata verei ita kam.’ 7 Iyi tam nakanani kuti nowi na kwinam numa kamonai ina kayowana da ita vonapotem bo, ‘Kenetaweyana! Ke ana vomiiri da ani vitem. Matuketa agudui ikovi, ma natunatuku yavata kakenakena.’ 8 Avonavonemi, nakanani ita vonapotem ma kegha da ina vomiiri da puwata ina verem. Avi kubiine? Ke tam kwinana kubiine da ini vitem ma kuvi nowi kirakai, kuvi tepatora ma ke kutinimaya, tuna kubiine ina vomiiri ma am nuwapoya kudubina ina berai. 9 Tuna kubiine avonavonemi da kovi nowi da God ina veremi. Koekwa da ami kayowana kona panani. Kokiipowapowara da God matuketa ina votawei. 10 Iyavo kava God kurina ini nowi na kudubisi kurisi ina verena. Iyavo kava inekwa na i kayowana ina panani. Ma iyavo kava ina kiipowapowara na matuketa ina votawei kubiisi. 11 Mikeda natum ita pisi ma iyana kubiine iti nowi kurim na mota kuta verei, bo? Kegha taweyana. 12 Bo kiu pupuna kubiine iti nowi kurim na gwaghagwagha kuta verei, bo? Kegha taweyana. 13 Tami na wawaya beroberomi ma kegha da koakovi da natunatumi kurisi puyo biibiisi kovereveresi. Ma ami Mamai kunumai na wawaya biibiina. Koni nowi na Kanuma Vovokaravina ina veremi.”

Yesu ma Berusiburu.
(Mat 12:22-30; Mak 3:20-27)
14 Mara sago Yesu kanuma berona tomowa sago gwabinai ikwavini, kanumina iberai da tomowina ke kovokovoghina da iti sisiya. Iki-ibutawei inae na tomowina sisiya ivi karei ma koroto ghamana weni berana ikitai da ivi deyei. 15 Ma wawaya viya ivona bo, “Yesu ina rewapana kanuma beroberosi i kiivavo Berusiburu gwabinai iviiya da kanuma beroberosi ekwavikwavinisi.”*

* **11:15:** Mat 9:34, 10:25

16 Ma viya na Yesu irubui, ivi nowi da bera ghamana ita berai,
iti matakira da ina rewapana God gwabinai iviiya.* 17 Ma Yesu i nota
iakovi ma ivona bo, “Mikeda kiivavo sago ina wawaya ita totoyaraghi da
dam ruwa na nani kiivavona ina rewapana ita gisi. Bo mikeda dam sago
kamonai rakaraka ruwa iti kawapata na nani damna ke ita miirikikina,
ita peku. 18 Seitan tuna mani ina wawaya yavata iti kawapata na ke ko-
vokovoghina da ina vikiivavona ita miirikikina. Kovonavona da Berusi-
buru rewapana ivereku da kanuma beroberosi akwavikwavinisi, tuna
kubiine weni nakanani aisisiya. 19 Ma mikeda Berusiburu rewapana
ita vereku da kanuma beroberosi ata kwavinisi na kami kivikivina na
rewapana iyi gwabinai iviiya da ekwavikwavinisi? Tami mani kami
kivikivina ina vonemi da tami koibero. 20 Ma taku na God imana
gwabikuwai da ina rewapanai akwavikwavinisi na aidebei kurimi da
God ina vikiivavona inekiibau.”
21 “Tomowa rewapanina ere kapiyina ina numa ini tarapaparanei na
ina sawara kudubina ina makai bubuna. 22 Ma wawaya sago rewapana
kirakiina ina kayaya kurina da ina ghekuyowei na ina sawara ma nani
kapiyina tomowina ivivi tumaghanei na peyarina ina kavari ina nae da
sawarisi turaturana yavata ina rereghi.”
23 “Tuna kubiine meni wawayina ke kwinaku na ikawapateku. Ma
meni wawayina ke iti viteku da yavata kata vivikiidaburana na aku biga
eresoresotawei.”*

Kanuma berona ivovira.
(Mat 12:43-45)

24 “Kanuma berona wawaya ina kiibukuyowei na warereyai ina baba
yawara, gawara inekwai da ini yakam, ma ke ina panani. Ma ina vona bo,
‘Aku numa avoterei na ana vovira nake.’ 25 Ina nekiibau na ina kitai da
wawaya numa igigiri ma bera peyarina itere bubuni. 26 Vaghina ma
ina nae da kanuma beroberosi bero kirakiisi miikovimaruwa ina rutinisi
ma peyarisi ina vovirame tomowina kurina da gwabinai ina runuma.
Kunona tomowina ina yawasa ibero. Ma peyarisi ina runuma na ina
yawasa ina bero kirakai.”

Nuwabiibai vaghata.

27 Yesu ivivi sisiya ma wavine sago koroto kamonai ikiirara bo, “Am
maduwa iti nuwabiibai da ivi tuwem ma ivi susum.”
28 Ma ivonapotei bo, “Ma iyavo kava God vonana ini yanei ma
ina votekatekei na God ini biibiinisi da i nuwabiibai ina rakata sasara.”

Wawaya matakira ikayokayowei.
(Mat 12:38-42)

29 Yesu gwabinai koroto irakata kirakai ma ivonesi bo, “Weni
kimtina na wawaya beroberosi, ekayokayowei da matakira ghamana
ita kitai ma ke sago matakira ana veresi da sago kava ina kitai, tuna
na Jona ina matakira.* 30 Ikikava Jona ivi matakira Nineva damsi
kurisi, nakanani Wawaya Natusi ini matakira weni kimtina kurisi.*
31 Vitupavira kana mara ina pisi na Seba damsi i kiivavo wavinena
ina vomiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na
berabero wawayisi. Mara katamaninai nani wavinena dobu rabarabai
ibaba inae Kiivavo Soromon kurina da ina nuwagiura iti yanei. Ma

* **11:16:** Mat 12:38, 16:1; Mak 8:11 * **11:23:** Mak 9:40 * **11:29:** Mat 16:4; Mak 8:12
* **11:30:** Jon 3:4

karako weni maranai, wawaya sago inekiibau ma tuna na Soromon ighekuyowei.* 32 Jona idima Nineva damsi kurisi na i berabero ivinimayei ma imiirikupukuputei. Ma mara damonai Nineva damsi ina vomiiri ma ina vonakiiyaragha da wawaya weni kimtina kamonai na berabero wawayisi. Ma karako wawaya sago inekiibau ma tuna na Jona ighekuyowei."*

Tupuwa kana yasegana.
(Mat 5:15, 6:22-23)

33 "Wawaya rampa ina kapuni na ke ina teregavui ma bade ke bayawa vivikuratabuna kamonai ina terei. Kegha, ini rorokei da iyavo kava ina rui ku numa na yaseganina ina kitai.* 34 Matami na tupuwimi kana kibe. Matami biibiisi da kokitakita bubuna na yasegana gwabimiyai da tupuwimi inunui. Ma matami beroberosi da ke kota kitakita na nubakutuva gwabimiyai da tupuwimi inunui. 35 Tuna kubiine kokitaruvimi da yasegana gwabimiyai ina makai ma ke nubakutuva. 36 Mikeda yasegana gwabimiyai ma tupuwim kamonai nubakutuva kegha na yasegana gwabimiyai ina rakata da yaghiyaghinai tupuwimi kudubina ina yasegana yavui. Tuna nakanani ma kibe gweyurina ita kamowanimi."

Nuwapoya miikovimasago.
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

37 Yesu ivi sisiya ikovi ma Perisi sago ipisi kurina ma ivonei da yavata ita nae da ina numiiyai ita kam. Inae ma Yesu irui ina ku numa ma nevanevanai ikenavipika da ita kam. 38 Ma Perisi tomowina ivi deye kirakiiyei da Yesu i kiki ke ita nunuri, imana ke ita tepokowakowai. 39 Ma Bada Yesu ivona bo, "Tami Perisi dami dabira ma redu kupusi kotepotepokowakowa, ma kamosiyai na panikowa ma nota dowadowasi itupo. 40 Neghaneghami! God ke kupuna kava ita yamoni ma kamona yavata. 41 Aviyavisina ami dabira kamonai na konuwatawei ma moyamoyakisi kurisi koverena. Nakanani kona berai na kudubina kona gigiri da God ku matana na biibiina kavakava."

42 "Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai iyamna bera gisigisisi konununura bogai ma bera ghamaghamasi ke kota beraberai! Vane ruguruguna ami vao kamonai koiyiyavi da viya ma ruguruguna imaruwa kamosiyai na sago koviiviiya da Taparoro Numana kamonai God kurina kosuwasuwara. Ma bera maninisi wawaya kurisi ke kota beraberai, ma bade God nuwanuwana ke kota viiya. Bera gisigisisi koberaberai na vaghina, ma bade ku tepana na bera ghamaghamasi yavata kota beraberai."*

43 "Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kayowana ghamana da koti wawayaghama, tuna kubiine kiki numasi kamonai wawaya ghamaghamasi kii gawarai komakamakiivipika ma bade vigimara gawarisiyai ami kayowana da wawaya ina vokaravemi. 44 Tami Perisi dami, koti nuwapoya kirakai, iyamna tami nakanani ma karawaga ke gwagwagwarina. Wawaya tepanai ina baba ma ke itakovi da kaesi gaburinai na wawaya tupuwina idogoi."

45 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ivona bo, "Bada, weni nakanani kisisiya na tokai yavata kevonavonavigibowikai."

---

* **11:31:** 1Kgs 10:1-10; 2Chr 9:1-12 * **11:32:** Jon 3:5 * **11:33:** Mat 5:15; Mak 4:21; Luk 8:16 * **11:42:** Lev 27:30

46 Ma Yesu ivonapotei bo, “Tami bade vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayimi, koti nuwapoya kirakai, iyamna vita ghamaghamasi wawaya
kovereveresi ma ke ruvaruvana da ita kavari. Ma bade ke kota vovororona
da koti vitesi. 47 Koti nuwapoya kirakai, iyamna ami kaekiki mau God ina
peroperoveta ivi kiivunuwana ma idogosi. Ma tami na meni gawarisiyai
idogosi na kii matakira kopasipasi. 48 Nakanani koberaberai na koima-
matara meyemi da ami kaekiki i berabero koivaghinei iyamna ti na
ivi kiivunuwana ma tami na kii matakira kopasipasi. 49 God namada
iakovi da nakanani kota berai tuna kubiine ivona bo, ‘Aku peroper-
oveta ma aposol ana vonatawesi kurisi. Ma viya ini kiivunuwana ma viya
ini tupaketowanesi.’ 50 Dobu karenai da ku karako peroperoveta peyarisi
ivi kiivunuwana ma tarasi isororo na God weni kimtina ini wavumi, tami
biwana kudubina kona viiya. 51 Abel tarana kubiine ma bade Zekaraya
tarana kubiine, tuna suwara kapuna kana kema ma Taparoro Numana
basunai ikiivunui da irabobo. Vonavaghata Abel ina mariyai ipisi da
ku Zekaraya na kudubisi i rabobo kubiine na biwana God weni kimtina
ina veremi.”*
52 “Tami vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayimi, koti nuwapoya ki-
rakai, iyamna koiketagudugudu da wawaya vonavaghata ina ku numa
ke ina rui. Tami mani ke kota rui ma bade iyavo kava i kayowana da
ita rui na koitarapaparanesi.”
53 Ma Yesu nani dobuna ivoterei da inae. Ma tuna maranai Perisi
damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi karei da Yesu
kurina nuwanuwasi ipughupughu da yavata ivivi kawapata. Ma mara
nonowa Yesu kurina vitarakiiyana bogii ma bogiiyai itereterei da
ivivi kaetina. 54 I kayowana da Yesu iti sisiya bero na ita paniya.

12

Yesu wawaya miiriruwaruwasi ivi sisiyesi.
(Mat 10:26-27)

1 Nani maranai koroto ghamanakina ivi kiiriyeriyeyana da wawaya
ivivi kiipasipasiyana. Ma Yesu sisiya ivi karei, kana kivikivina kava ivonesi
bo, “Perisi damsi na miiriruwaruwasi ma viviberosi. Kokitaruvimi da
nani yist na ke ina damana kurimi.* 2 Ma mara sago wawaya i bera
gavugavusi kudubina na God ini debei ma bade ina berai da aviyavisina
kudubina gudugudu na ina votawei.* 3 Aviyavisina didibarai koisisiyei
na madeghai God sisiyisi ini debei da wawaya peyarisi ini yanei. Ma
aviyavisina numa kamonai wawaya tinisiyai koisisiyakarakaravei na
tuna matarai sisiyisi peyarina ina rukaghei.”

Iyi kota yabumanei?
(Mat 10:28-31)

4 “Turaturaku, avonavonemi da iyavo kava ina kiivunumi na ke
kona yabumanesi. Ina kiivunumi ma murinai ke kovokovoghina da aviyav-
isina berona ina berai kurimi. 5 Ma ani beyemi da meni wawayina
kota yabumanei. Tuna na God ma ina rewapana emakamakai da
ina kiivunumi ma rabobo murinai ku keyama karakaratina ina tawemi.
Vonavaghata, tuna wawayina kota yabumanei.”

---

* **11:51:** Gen 4:8; 2Chr 24:20-21 * **12:1:** Mat 16:6; Mak 8:15 * **12:2:** Mak 4:22; Luk 8:17

6 “Aririta miikovi kota gimari na miiyanisi igisi kirakai. Ma kegha da
God na aririta sago kava ke ini notawapei. 7 Vonavaghata, God uyawim
peyarina ivi yavi ikovi, iakovi da viya. Ke kona yabumana, tami God
kurina miiyanimi irakata kirakai ma enotanotimi. God ku matana
aririta peyarina koghekuyowesi.”

Keriso ina wawaya.
(Mat 10:32-33, 12:32, 10:19-20)

8 “Avonavonemi, wawaya kurisi koni debei da tami na aku wawaya
ma taku Wawaya Natusi nakanani ana berai kubiimi, God ina aneya
maghinosiyai ani debei da tami na aku wawaya. 9 Ma kona vonaveyiyeku
na God ina aneya maghinosiyai bade ana vonaveyiyemi.”

10 “Wawaya ini avaberoweku na kovokovoghina da God i berabero
ina notatawei. Ma Kanuma Vovokaravina ini avaberowei na God ke
ina notatawei.”*

11 “Wawaya ina patumimi ma ina rutinimi da kiki numasi kamonai
ma kwanatu babadisi ma kiikiivavo maghinosiyai kona miiri da
ini tupavireviremi. Ma ke koni nuwapoya da ikikava kona vonapotesi
bo kami papara kona vowai, * 12 iyamna nani marasiyai Kanuma
Vovokaravina ini beyemi da ikikava koni sisiya.”

Mura wawayina neghaneghana.

13 Tomowa sago koroto kamonai Yesu ivonei bo, “Bada, aku tuwa
kevonei da akii mamai ina buderi nevanevana ina vereku.”

14 Ma Yesu ivonapotei bo, “Aku tomo, ke sago iyai rewapana ita vereku
da ami mamai buderina ata rereghi.” 15 Ma peyarisi ivonesi bo, “Koki-
taruvimi da ke kona vomatamatighana kirakai. Ami mura ma ami sawara
ina rakata na yawasa vaghata ke ina veremi.”

16 Ma weni miibiina ivonesi bo, “Mura tomowina sago iyaba da
iti maghara 17 ma ina vavai irakata. Ma ivi nuwanotanota bo, ‘Avi ana berai?
Numa kweta ke ruvaruvana.’ 18 Muriyai ivona bo, ‘Agunai weni
nakanani ana berai. Aku numa kweta gisigisisi ana rika ma gham-
aghamasi ana vowa da aku maghara ma aku sawara ana vovidaburana
bubuna. 19 Ma ana vona bo, “Taku vaghina, aku mura irakata da mara
gurina ana kam, anuma ma ani nuwabiibai.” ’ 20 Ma God nani tomow-
ina ina vonei bo, ‘Tam neghanegham. Weni didibarinai am yawasa
ana viitawei da kuna rabobo. Ma aviyavisina kudubina kuvovidaburi ma
kuvivi maghari na iyi ini rapenei?’ ”

21 Ma bade ivonesi bo, “Iyavo kava enotanota meyesi ma dobu ina
sawara ina vovidaburana na ikikava itupuwa nani mura tomowina kurina
na nakanani ina tupuwa kurisi. God ita notanotai ma kanumisi ina mura
ita vovidaburana na kegha.”

God kovi tumaghanei ma ke koni nuwapoya.
(Mat 6:25-34)

22 Muriyai Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tuna kubiine avon-
avonemi da ami yawasa dobuwai na ke koni nuwapoyei da aviyavisina
kona kani ma aviyavisina kona kotei. 23 Ami yawasa na ke kam kava
kubiine ma tupuwimi na ke gara kava kubiine. 24 Oghogha kokitisi.
Ke ita wayowayowa ma ke ita vivimaghara. Ma God ikanikanisi. Ma tami
na ekayokayowana kirakiiyemi, ke kiu nakanani. 25 Ma nuwapoya

* **12:10:** Mat 12:32; Mak 3:29 * **12:11:** Mat 10:19-20; Mak 13:11; Luk 21:14-15

notasi ke ini vitemi da ami yawasa gisi vaghina ini gurini. 26 Ma bade
ke ini vitemi da bera gisi korekorena ina tupuwa. Tuna kubiine avi
kubiine bera peyarina koinuwapoyei? 27 Saru kokitai, dipiiyai egogogo
wapawapa. Ke ita vovobagibagi ma kii gara ke ita popopo ma kitasi ibiibii
kirakai da Kiivavo Soromon kana gara biibii kirakiina ighekuyowei.*
28 Inamona na karako egogogo ma maram wawaya ina kapuni ma kegha
da God ikotevunaghisi. Inamona ikotevunaghisi ma tami iyavo kava ami
vitumaghana igisi na bade ini kotevunaghimi."
29 "Kam ma uma ke kona nota kirakiiyei ma ke koni nuwapoyei. 30 Iyavo
kava God ke ita vivitumaghanei na kam ma uma inuwapoyei ma ekwekwa
kirakiiyei. Ma tami na ami Mamai namada iakovi da aviyavisina
kokayokayowei. 31 God ina vikiivavona konekwai na bade ku tepana
ami kayowana dobuwai ina vokiibuwei."

Kunuma kana mura.
(Mat 6:19-21)

32 "Tami aku sipu yavona na ke kona yabumana, iyamna ami Mamai
inuwabiibai da ina ku vikiivavona korui ma rewapana evereveremi
da yavata koni kiivavo patapata. 33 Ami mura kovi gimara ma mane na
moyamoyakisi kona veresi. Ami kutu ku kamona na kunuma kana mura
konuwani, ke dobu kana mura. Kunuma kana mura na ke ina ravuwa, ke
meyani da ina kovi, yapiyapisi ke ina kavari, ma kaniketekete ke ina kani.
34 Meni dobunai ami mura kovovovidaburana na bade nuwanuwami na
nani dobunai."

Matami ekarata ma kona banenega.

35 "Ami rampa kokapuna ma kokitaruvai da mara nonowa
ina karakarata. Ma bade kovi gara, kovovunagha meyemi da biga
kubiine.* 36 Koberai da tami nakanani ma bigabiga wawayisi
ita vivikoyakoyagha da i bada kamporaghai ina vovira ku numa.
Kurisi ina nekiibau ma ina kiipowapowara na yaghiyaghinai matuketa
ina votawei.* 37 Ina kitisi da ebanebanenega na ini nuwabiibii kirakiiyesi.
Vonavaghata avonavonemi, nani badana ina tereoruwe meyei da
bigabiga kana gara ina kotei ma ina vonesi da ina makai ma ina kam ma
tuna mani ina koyaghisi. 38 Vona bubuna da i bada didibarai ina vovira
ku numa ma ina pananisi da patana da ebanebanenega na ini nuwabiibai.
Namanaki kokorereko kana viruwa bo viarobina kamonai ina nekiibau
kurisi ma kegha da matasi ina kitakita na ini nuwabiibii kirakiiyesi.
39 Ma sago ana vonemi, weni tuna damina kovii bubuni. Mikeda numa
badana itakovi da avi maranai yapiyapi wawayina ita pisi na ina numa
iti tarapaparanei da yapiyapina ke ita gavovori.* 40 Tami bade nakanani
kona vovunagha ma kona banebanenega. Mara sago kona notanotai da
Wawaya Natusi ke ita pipisi ma nani kamonai ina nekiibau."

Bigabiga patupatutuna bo ke patupatutuna.
(Mat 24:45-51)

41 Pita ivona bo, "Bada, weni miibiina na tokai kava kubiikai bo
wawaya peyarina kubiisi?"

---

* **12:27:** 1Kgs 10:4-7; 2Chr 9:3-6 * **12:35:** Mat 25:1-13 * **12:36:** Mak 13:34-36 * **12:39:** Mat 24:43-44

42 Ma Bada Yesu ivonapotei bo, “Numa badana bigabiga sago patupatutuna ma nuwanuwagiurina ina vinei da bigabiga peyarisi kii koyakoyagha. Ma rewapana ina verei da ini badesi ma kii miiya ma kii vavai ina rerereghi. 43 Numa badana ina vovira ma ina kitai da ekoyakoyagha bubunisi na ini nuwabiibiiyei. 44 Vonavaghata avonavonemi, rewapana ghamana ku tepana ina verei da aviyavisina kudubina rapenai na ku imana ina terei da ina koyaghi. 45 Ma mikeda bigabiga kii koyakoyagha ita vona bo, ‘Aku bada inae ma mara gurina murinai ina vovira,’ na iti karei da bigabiga wivinesi ma tomotomowisi ita widiwidi kirakiiyesi, ita guraguramodi ma itumuma neghanegha. 46 Mara sago nani berasi ina beraberai na ina bada ina nekiibau da ini tataghani. Ma kovogha ghamana ina verei ma ina kwavini da iyavo kava ke ita votekateka na ku kamosi ina rui da yavata ina makai.”

47 “Meni bagibagi wawayina iakovi da avi bigana kava ina bada ekayokayowei da ina berai ma ke ita vovovunagha ma ke ita votekateka na kovogha ghamana ina viiya, kana widi ina peyari kirakai. 48 Ma meni bagibagi wawayina ke itakova bubuna da aviyavisina kava ina bada ekayokayowei, ma ina bera beroi na kana widi ke ita peyari. Tami iyavo kava puyo ghamaghamasi God gwabinai koviiya na ekayokayowei da kona vere meyemi da biga ghamaghamasi kona berai. Ma bade tam iyai da God itumaghanem ma bera peyarisi ku imam iterei da kuna koyaghi na ekayokayowei da nani vitana ghamana kuna kavara bubuni.”

Vimakiibogebogeyana.
(Mat 10:34-36)

49 “Apisi ku dobu na keyama karakaratina akavarapiyei, ma aku kayowana da namada ita karata bubuna. 50 Ma kunona babataito* sago damina ana viiya ma ere nuwapoyiku aikoyakoyagha da tuna berana ina kovi.* 51 Konotanotai da apisi ku dobu da makiinuwapota ina tupuwa, bo? Kegha, avonavonemi da apisi na kubiiku vimakiibogebogeyana ina tupuwa. 52 Karako weni marana ma nake na rakaraka kamonai wawaya miikovi na ini makiibogebogesi da wawaya aroba ivi ruwa ini kawapatesi bo wawaya ruwa ivi aroba ini kawapatesi. 53 Wawaya ini kiitawetaweyana da mamai natuna tomowina ini ghaviyei ma bade natuna ina mamai ini ghaviyei. Maduwa natuna wavinena yavata ini ruwa ma bade natuna wavinena ina vomiiri da ina maduwa yavata ini ruwa. Ma kwabura rawana wavinena ini kawapatei, ma bade rawana wavinena ina vomiiri da kwabura ini kawapatei.”*

Ikikava wawaya akova ina viiya da bera sago ina tupuwa.
(Mat 16:2-3)

54 Yesu koroto ivonesi bo, “Kwavu dumadumasi kona kitai da dipiiyai ighegheyana na kokayokayovona bo, ‘Garewa ina katuna,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. 55 Ma damina koviiviiya da yavara everaverau na kokayokayovona bo, ‘Madegha ina muyamuya kirakai,’ na kovonavona bubuna, nakanani ina tupuwa. 56 Tami miiriruwaruwami, iyamna dobu ma kunuma kokitakitai na akova koviiviiya da aviyavisina ina tupuwa. Ma avi kubiine karako aviyavisina etuputupuwa na damina ke kota viiviiya?”

---

* **12:50:** ‘Babataito’ na Yesu ina vokwarakwara ma rabobo isisiyei. * **12:50:** Mak 10:38
* **12:53:** Mic 7:6

Kami ghavighaviya yavata ami piropiro kovi maniniya.
(Mat 5:25-26)

57 “Avi kubiine ke kota vivitarapiri meyemi da meni berana na maninina? 58 Wawaya yavata koni kawapata ma kona vomiiri da vitupavira badana kurina da ami vikawapata iti maniniya, na kobera tovoni da ketiyai tami mani ami piropiro koni maniniya. Ke koni maniniya na kam ghaviya ina tinakwarokwarom vitupavira badana kurina. Ma tuna ina vonakiiyaragha da kubera beroi ma seri wawayina ku imana ina terem. Ma tuna ina rutinim da ku gabura ina terem. 59 Avonavonemi da gabura kamonai kuna makii kirakai da kam kovogha kudubina kuni miiya yavui.”

13

Ami berabero kona miirikupukuputei bo kona rabobo.

1 Wawaya viya Yesu ivonei bo, “Pailat ina seri wawayisi inae da Gariri damsi viya ivi kiivunuwana maranai i ghamoghamo suwarisi ivovovunagha da ita kapuna. Ma wawayisi tarasi na ghamoghamosi tarasi yavata ivi sagoi.” 2 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Weni nakanani irabobo kubiine na konotanotai da nani Gariri damsi na i berabero irakata, ke nakanani ma Gariri damsi viya, bo? 3 Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami berabero ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai. 4 Ma nani wawayisi ivi 18 Jerusalem kamonai irabobo maranai Silowam numana ipeku ku tepasi na konotanotai da ti i berabero irakata kirakai, ke nakanani ma wawaya viya Jerusalem kamonai, bo? 5 Avonavonemi da kegha! Ma tami na ami bera beroberosi ke koninimayei ma ke kona miirikupukuputei na peyarimi bade ami yawasa koni wapai.”

Kii ke itame miibiina.

6 Ma Yesu weni miibiina ivonesi. “Tomowa sago ina vao kamonai koweya ivoni. Ma inae da koweya amena itekwai ma ke sago ita panani. 7 Ma ina vao kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Taku madegha aroba avi veruvira wike da weni kiina arurupoti ma amena aekwekwa kavai. Ketaratawei! Avi kubiine tano muina kava eviviiya?’ 8 Ma vao kana koyakoyagha ivonapotei bo, ‘Bada, tavoterei da madegha sago ina miiri. Ma nani kamonai kiina ana koyagha bubuni, kunukununa ririnai ana koini ma mugu ana tawei da ramramna muina ina viiya. 9 Ma maram madeghinai iname boni na ibiibai. Ma kegha, na tataratawei.’ ”

Yesu wavine gubagubagina ivi yawasi.

10 Viyakam marana sago kiki numana kamonai Yesu ivivi beyebeyena. 11 Ma wavine sago nani kamonai, kanuma berona gwabinai iberai da madegha 18 igubaga, kuputuwana itinarukumi da ke kovokovoghina ita miirimanini. 12 Ma Yesu wavinena ikitai na ikwatui da koroto ku maghinosi ita pisi. Ma ivonei bo, “Wavine, avovotawem, karako weni gubagina ekiikiibutawem.” 13 Imana ku tepana iterei na yaghiyaghina wavinena kuputuwana ivi kiimaniniyei da God ivi ghegheni.

14 Ma kiki numana badana nuwanuwana ipughu da Yesu viyakam maranai wavinena ivi yawasi. Tuna kubiine koroto kiki numana kamonai ivonesi bo, “Mara miikovimasago kamonai na biga taberaberai.

Nani marasiyai kona pisi da kona bunama. Ma ke viyakam maranai kona pisi."*

15 Ma Bada Yesu ivonapotei bo, "Tami miiriruwaruwami! Viyakam maranai peyarimi sago sago duma ami ghamoghamo uravisi kona rupama ma i numa kamonai kona rutinakiibuwesi ku okowa da inuma. 16 Weni wavinena na Abraham tupurereghina ma tuna Seitan ikutatani da madegha 18 ikovi. Kade aviyavisina ikutani na viyakam maranai kata rupami, bo kegha?" 17 Yesu weni nakanani ivi sisiya na iyavo kava ivivi kawapatei na ivinimaya. Ma wawaya peyarisi ivi nuwabiibai da bera ghamaghamasi ipeyari iberaberai.

Kiiroko peina miibiina.
(Mat 13:31-32; Mak 4:30-32)

18 Muriyai Yesu ivona tovonisi bo, "God ina vikiivavona na ikikava? Aviyavisina kurina ana vonagubai? 19 Tuna nakanani ma tomowa kiiroko peina iviiya da ina vao kamonai ivoni. Peina igogo da ivi kiidagima da kiu bogii ma bogiiyai ragharaghanai itowatowei."

Yist Miibiina.
(Mat 13:33)

20 Ma Yesu ivona tovona meyesi bo, "God ina vikiivavona na aviyavisina kurina ana tere tovoni? 21 Tuna na nakanani ma yist. Wavine yist gisina iviiya ma parawa ghamana kamonai iterei ma ivoviravirai. Ma yist na parawa inunui da kapawina irakata."

Matuketa gisina.
(Mat 7:13-14, 21-23)

22 Yesu ivomiiri ku Jerusalem na keta borinai kwanatu ma meyagai kamosiyai ivivi beyebeyena. 23 Ma wawaya sago ivi tarakiiyanei bo, "Bada, wawaya ke peyarina yawasa makamakii nonowina ina panani, bo?"

Ma ivonapotesi bo, 24 "Kovi paparana da ku matuketa gisina kona rui, iyamna wawaya ipeyari ina bera tovoni da ina rui ma kara ke kovokovoghina. 25 Marana ina pisi da numa badana ina vomiiri da matuketa ina gudui. Ma matarai kona miiri ma kona kiikiipowapowara ma kona vivinowi kurina bo, 'Bada, matuketa kevotawei kubiikai.' Ma numa badana ina vonemi bo, 'Ke atakovimi! Mimei kovi piyana?' 26 Ma kona vonapotei bo, 'Rorova takam ma tuma patapata ma akii meyagiyai kuvivi beyebeyena.' 27 Ma numa badana ina vona meyemi bo, 'Ke atakovimi. Mimei kovi piyana? Abaremi, konetaweyana. Peyarimi na berabero wawayimi!'* 28 Tuna maranai koni tutuwana ma okemi koni tarakikitei iyamna tami na kupunai, ma Abraham, Aisiki, Jeikap ma peroperoveta peyarisi kona kitisi da ti na God ina vikiivavona kamonai.* 29 Ma dobu matatupina ruwamaruwa kamosiyai wawaya ina riyesi ma kamporagha kubiine ina makiivipika God ina vikiivavona kamonai.* 30 Vonavaghata da wawaya viya karako imuri na nani maranai ini nao, ma wawaya viya karako inao na nani maranai ini muri."

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.
(Mat 23:37-39)

---

* **13:14:** Exod 20:9-10; Deut 5:13-14 * **13:27:** Psa 6:8 * **13:28:** Mat 22:13, 25:30 * **13:29:** Mat 8:11-12

31 Nani maranai Perisi damsi viya ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,
"Weni dobuna kekiibutawei kenae iyamna Kiivavo Herodi ina kay-
owana da ina kiivunum."
32 Ma ivonapotesi bo, "Konae da nani kukou dipa kovonei bo, 'Karako
ma maram na kanuma beroberosi ana kwavinisi ma wawaya gubagubag-
isi ani yawasisi, ma mara viarobina kamonai na aku biga ani kovini.'
33 Vonavaghata da karako, maram ma mara kana viaroba na biga
ke ana voterei, aku kayowanai ana nenae. Ma bade vona bubuna da
peroperoveta na ke Jerusalem kupunai ita raborabobo."
34 "O, Jerusalem, Jerusalem! Tami peroperoveta kovi kiivununuwana.
Ma iyavo kava God ivonatawesi kurimi na wakimiyai koravisi da
kovi rabobosi. Mara ipeyari akayokayowei da ikikava kokoreko wavi-
nena mapemapena gaburinai natunatuna ekiikiividabudaburana da kii
papara ita vowai na nakanani Jerusalem dami kubiimi ata berai. Ma tami
kobara. 35 Damina kota viiya da God ivoteremi da ami numa kwebuna.
Avonavonemi da ke kona kita meyeku ina nenae da mara sago kuriku
kona vona bo, 'God ini biibiinim, tam Bada avanai kepipisi!' "*

14

Yesu tomowa ivi yawasi.

1 Viyakam marana sago Yesu inae da Perisi damsi i bada ina numiiyai
ita kam. Ma Perisi damsi viya ivivi matatete bubuni da ita kitai, vonaviyoy-
ovana iti kiigiiyei bo kegha. 2 Ma tomowa sago ipisi Yesu ku maghinona,
tomowina na tupuwina gwarugwaruna. 3 Ma Yesu vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi ma Perisi damsi ivi tarakiiyanesi bo, "Vonaviy-
oyovana kamonai ivi vaghinei da viyakam maranai wawaya tiyawasi bo
kegha?"
4 Ma peyarisi ivi kawapotapota. Vaghina ma Yesu tomowina ivotovoni
da ivi yawai ma ivonatawei inae. 5 Ma ivonesi bo, "Viyakam maranai
natum bo am ghamoghamo ita peku ku dogo kamona na kuta kitakuyowei
bo yaghiyaghinai kuta tinepai?"*
6 Ma ke sago ikikava ita vonapotei.

Viwawayaghama miibiina.

7 Yesu ikitai da kam kubiine na wawaya gawara biibiisi ivinevinei
da ita makai na weni miibiina ivi isisiyei. 8 "Iyi tam tavine kamna ku-
biine kam sisiya kuviiya ma kuna pisi na ke wawaya ghamaghamasi
kii gawarai kuna makai. Mikeda wawaya sago kana vava irakata da
ighekuyowem kana sisiya iviiya da ina pisi* 9 na kam badana ina vonem
bo, 'Kevomiiri ma ita tomowa weni gawarina ina viiya.' Ma tam kunin-
imaya da wawayota kurisi kuna nae da kamosiyai kuna makai. 10 Ma
weni nakanani kuta berai. Tavine kamna badana kam sisiya ita vonatawei
da kuta pisi na wawayota kamosiyai kuta makai. Ma badana ita pisi
da ita vonem bo, 'Kwinaku, keghae ku gawara biibiina.' Ma vaghina,
wawaya maghinosiyai ita rutinim wawaya ghamaghamasi i ku gawara
da kam vava ita rakata. 11 Iyavo kava ekayokayotata ma ekayokayowei
da ini wawayaghama na God ina tereoruwesi. Ma iyavo kava etereteree-
oruwe meyesi na God ina terepisi da ini wawayaghama."*

* **13:35:** Psa 118:26; Jer 22:5 * **14:5:** Mat 12:11 * **14:8:** Prov 25:6-7 * **14:11:** Mat 23:12; Luk 18:14

12 Ma Yesu, Perisi damsi i bada kurina ivona bo, “Kam ghamana
kuna berai na ke varevaresim, am rakaraka, damturam bo mura waway-
isi kii sisiya kuna vonatawei da ina pisi, iyamna am agabiibai ina kovoghi.
Karakava kam sisiya ina vonatawei da gwabisiyai kuna kam. Nakanani
ina berai kurim na tam namada kam miiya kuviiya. 13 Tuna kubiine kam
ghamana kuna berai na wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi
ma matapotapotasi kii sisiya kevonatawei da ina pisi. 14 Ti wawayisi
na ke kovokovoghina da am agabiibai ina kovoghi, tuna kubiine God
ini biibiinim. Ma maranai ina wawaya maninisi rabobowai ina vomiiri na
kam miiya God gwabinai kuna viiya.”

Kamporagha miibiina.
(Mat 22:1-10)

15 Ma tomowa sago Yesu yavata ikamkam ma ina sisiya ivivi yanei. Ma
ivonei bo, “Iyavo kava God ina vikiivavona kamonai ina kamkamporagha
na ini nuwabiibii kirakai.”
16 Ma Yesu ivonapotei bo, “Tomowa sago ivovunagha da kam
ghamanakina ita berai ma wawaya peyarisi ikwatusi da ita pisi. 17 Kam
kana mara inekiibau na ina bigabiga ivonatawei da iyavo kava ikwatusi
na ivonesi bo, ‘Kopisi ma takam, bera peyarina namada avovunagha
ikovi.’ 18 Ma peyarisi ivi karei da ivonavonavurana. Wawaya sago
ivona bo, ‘Taku aku dowa wekarakava agimari, tuna kubiine anenae
da ana kitai. Tuna kubiine ainowi da kuna votereku.’ 19 Ma sago ivona
bo, ‘Taku aku ox imaruwa wekarakava agimari. Anenae da ana bera
tovonisi da uwata sawarina ina tina bubuni bo kegha. Tuna kubiine
ainowi da kuna votereku.’ 20 Ma bade sago ivona bo, ‘Taku wekarakava
atavine, tuna kubiine ke kovokovoghina da ana pisi.’ 21 Bigabiga
ivovira ina bada kurina da weni sisiyisi ivi mamatarei. Ma ina bada
nuwanuwana ipughu da ivonapotei bo, ‘Kenae, yaghiyaghinai kekiibau
ku kwanatu da ketiyai wawaya moyamoyakisi, digadigasi, gibegibesisi
ma matapotapotasi kuna rutinapiyesi.’ 22 Ina bigabiga ivovira ma ivona
bo, ‘Bada, aviyavisina kuvoneku na aberai da wawayisi ipisi, ma gawara
ke ita tupo.’ 23 Ma badana ivonei bo, ‘Kenae, kwanatu kekiibutawei da
dipiiyai ma dobu rabarabai wawaya ketiyai kunekwisi da ina pisi ma aku
numa ini tupoi. 24 Avonavonem da iyavo kava kunona akwatusi ma ibara
na ke sago aviyavisina ina kuta tovoni weni kamna kamonai.’ ”

Ikikava Yesu kuna kivini.
(Mat 10:37-38)

25 Koroto ghamana Yesu yavata ibaba inenae na imiiritavire da ivonesi
bo, 26 “Meni wawayina nota ina viiya da ita kiviniku na ina kayowana
kirakiiyeku da ke nakanani ma ina mamai, ina maduwa, kawana ma
natunatuna, varevaresina, novunovuna ma bade tuna mani ina yawasa.
Ke ina kayowana kirakiiyeku na ke kovokovoghina da ina kiviniku.* 27 Ma
bade meni wawayina kana korosi ke ita kavari da murikuwai ita pisi na
ke kovokovoghina da ina kiviniku.* 28 Mikeda wawaya sago weni koro-
tona kamonai am kayowana da numa ghamana kuta vowai na kunona
kuta makai ma am mane kuta ruvai da kovokovoghina da numa kana
sawara kudubina kuta gimara yavui bo kegha. 29 Numa vowana kuti karei
ma borinai am mane ita kovi na ke kovokovoghina da numa kuni kovini.

* **14:26:** Mat 10:37 * **14:27:** Mat 10:38, 16:24; Mak 8:34; Luk 9:23

Ma wawaya peyarisi ina kitai ma ina vonavinamem. 30 Ina vona bo, ‘Nani wawayina numa vowana ivi karei ma ke kovokovoghina da iti koviya.’ 31 Bo mikeda kiivavo ita nae da kiivavo sago yavata iti ghaviya na kunona ini nuwanotanota da ina seri wawayisi 10 tausan na kovokovoghina da kana ghaviya ina seri wawayisi 20 tausan ina miiripotesi bo kegha. 32 Ma sisiya ini yanei da kana ghavighaviya ina seri wawayisi namada ivomiiri epipisi na ina yonayona ina vonatawesi ini nao. Ma dobu rabarabai ina verupotesi ma ini nowi kurisi da keta inekwai da nuwanuba kamosiyai ita makai, iyamna ke kovokovoghina da ita miiripotesi. 33 Ma bade nakanani, iyi tam ke kuni vaghinei da am bera ma am yawasa kudubina ku imaku kuna terei, tam na ke kaku kivikivina.”

Yegai damina kegha na titawei.
(Mat 5:13; Mak 9:50)

34 “Yegai na biibiina. Ma mikeda yegai damina ina wapa na kara ke kovokovoghina da damina ina vovira. 35 Ma mikeda yegai damina kegha na tuna iyamna kegha. Tuna kubiine ke vao kamonai kuna tepotawei da dowa muina ini rakati. Kegha, tuna na berona, ketawei. Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi yana bogai.”

15

Sipu iwapa miibiina.
(Mat 18:12-14)

1 Mara sago teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi Yesu imi-iriviviri da ina sisiya iti yanei.* 2 Ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivonavonakunukunura bo, “Weni tomowina berabero wawayisi i kiikiiwesi ma yavata ekamkam.” 3 Ma Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi. Ivona bo,

4 “Mikeda am sipu ivi 100 ma sago ita wapa na kade ivi 99 gawara yagharinai kuna kuyowesi da wapawapana kunekwai bo? 5 Ma kunekwai da kuna panani na kade ere nuwabiibiim ku katagheyam kuna tawanepai 6 da kuna nae ku numa bo? Muriyai turaturam ma am rakaraka kuna kwaturiyariyesi ma kuna vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai, iyamna aku sipu iwapa ma apanani.’ 7 Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei na kunumai nuwabiibai ina rakata kirakai, da ke wawaya maninisi ivi 99 i berabero kegha inuwabiibiiyesi nakanani.”

Mane iwapa miibiina.

8 “Ma miiba sago na wavine ina mane na silva riririghisi imaruwa, ma sago ina wapa na avi ina berai? Kade rampa ini nawai da numa ina rughirighiriya ma inekwai da ina panani bo? 9 Ma ina panani na wivine turaturana ina kwaturiyariyesi ma ina vonesi bo, ‘Tinuwabiibii kirakai iyamna aku mane sago iwapa na apanana meyei.’ 10 Avonavonemi da wawaya sago kava ina berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei na kunumai God ina aneya ini nuwabiibii kirakiiyei.”

Yaraga iwapa miibiina.

11 Yesu ina sisiya ikwapanatini, ivona bo, “Tomowa sago natunatuna tomotomowa ivi ruwa. 12 Ma murimurina ina mamai ivonei bo, ‘Mamai,

* **15:1:** Luk 5:29-30

buderim na kaku reregha da kevereku.' Vaghina ma i mamai na aviyavisina kudubina rapenai na ivorereghi natunatuna kurisi. 13 Ke mara gurina ma murimurina ina sawara peyarina ivi gimarei da mane iviiya ma ivomiiri da ku dobu rabaraba. Ma nani dobunai berabero yawasina kamonai imakamakai da ina mane peyarina ivi rekwe wapawapai da ivi koviya. 14 Ivi koviya ma muriyai gomara itupuwa da nani dobuna kudubina ikamowana yavui. Gomara irakata kirakai ma yaragina mara nonowa vitonara ikarakarai. 15 Ma inae da biga iekwai ma wadubo wawayina gwabinai biga ipanani ma ivonatawei da ina poro iti kanisi. 16 Ere vitonarina poro ivivi kanisi ma ina kayowana ghamana da poro kii vavai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma ke sago wawaya iti kamyuyuwei da vavai ita verei. 17 Ma nani kamonai nota iviiya. 'Aku mamai ina bigabiga wawayisi kii vavai na ghamana, ma taku weni dobunai vitonara ekarakaravunuku. 18 Ibiibii kirakai da ana yovira aku mamai kurina, ma ana vonei bo, "Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. 19 Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku. Tuna kubiine keviiniku da am bigabiga kamosiyai ana makai ma kubiim ana vobagibagi." ' 20 Vaghina ma yaragina ivomiiri inae ina mamai kurina."

"Karakava ita nekiibau ku numa ma ina mamai namada ikitataweyana da natuna ipipisi na ikitai. Ma ivi nuwapoya kirakai da natuna iverupotei, itaraghavui ma iyoni. 21 Ma yaragina ina mamai ivonei bo, 'Mamai, taku berabero aberai God kurina ma tam kurim. Taku ke wawaya kiimataniku da kuna voneku bo, natuku.' 22 Ma kegha, ina mamai bigabiga kurisi ivona bo, 'Kovi yaghiyaghina! Gara biibii kirakiina kokavarapiyei ma natuku kovi kotei. Rini ku imadigedigena kovi runi ma kana kaeterepapara ku kaena kovi kotei. 23 Ma kau natuna dodona korutinapiyei ma kokiivunui. Peyarita takamporagha ma tinuwabiibai, 24 iyamna natuku na irabobo ma iyawasa, tuna iwapa ma ivovira.' Ma vaghina, kamporagha ivi karei."

25 "Peyarisi ivivi nuwabiibai na kamonai natuna tutuwaghina dipiiyai ikiibau. Ipipisi numa ku ririna na ivi yanei da wawaya enava iraravi ma ivivi rikuwana. 26 Ma bigabiga sago ikwatui ma ivi tarakiiyanei bo, 'Aviyavisina etuputupuwa?' 27 Ma ivonapotei bo, 'Tim kikei ivovira ma tuna na yawayawasina, tuna kubiine am mamai kau natuna dodona ivowai.' 28 Ma tutuwaghina nuwanuwana ipughu kirakai da ke ita rui. Tuna kubiine ina mamai ikiibau kurina da ita rutinaruwei. 29 Ma ibara ma ina mamai kurina ivona bo, 'Kevi yana, weni marana gurigurina kubiim avovobagibagi kirakai ma ke meyani da am sisiya ata vonabarei. Ma ke avi biibiina kuta vereku da turaturaku yavata kata kam ma kati nuwabiibai, ke gote gubuna kava kuta vowai kubiiku. 30 Ma weni natum na am buderi kudubina ivi rekwe wapawapai na keta wivinesi igimagimaresi. Ma karako ivovira kurim na avi kubiine kana kau dodona kuvowai?' 31 Ma ina mamai ivona bo, 'Natuku, tam ma taku na weni marana gurigurina yavata tamakamakai, ma aku sawara kudubina namada averem da rapemuwai. 32 Ma tim kikei irabobo ma iyawasa, iwapa ma ivovira. Tuna kubiine bera biibiina taberai da yavata takamporagha ma tinuwabiibai.' "

16

Koyakoyagha nuwanuwagiurina miibiina.

1 Yesu kana kivikivina miibiiyai ivonesi bo, “Mura wawayina sago
ina bigabiga ivinei da ina mane ma ina sawara kudubina ita koyaghi.
Ma mara sago mura wawayina sisiya ivi yanei da bigabiga bera wa-
pawapa iberaberai da ina mane ivivi rekwei. 2 Tuna kubiine ikwa-
tui ma ivonei bo, ‘Sisiyim avi yanei da aviyavisina rapekuwai na ke
kuta koyakoyagha bubuni. Ikikava kukoyaghi ma aviyavisina peyarina
kuberai na kuni mamatareku da akovina ana viiya, iyamna gwabikuwai
kubiga ikovi ma kuna nae.’ 3 Ma bigabiga tuna mani ivona meyei
bo, ‘Aviyavisina ana berai? Aku bada weni bagibagina kamonai eviivi-
itaweku. Taku ke kovokovoghiku da ana wayowa, ma bade ainimaya da
vinowi tepanai ana makai. 4 Akovi aviyavisina ana berai da maranai aku
bagibagi ani wapai na turaturaku ina peyari ma ina koyagha bubuniku.’
5 Vaghina ma, iyavo kava kii tupi ina bada gwabinai imakamakai na
ikwatusi ipisi. Wawaya sago ikwatui ma ivonei bo, ‘Tam aku bada
gwabinai kam tupi na aviyavisina kava?’ 6 Ivonapotei bo, ‘Taku na
3 tausan litas oliv oira am bada gwabinai aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo,
‘Am pepa weni, keviiya ma wekarakava girumina kevirai da kam tupi
na 1 tausan 5 handred litas kava.’ 7 Ma wawaya kana viruwa ikwatui
ma ivonei bo, ‘Tam kam tupi na viya?’ Ma ivonapotei bo, ‘Taku na
20 tausan kilos whiti aviiya.’ Ma bigabiga ivonei bo, ‘Am pepa weni,
keviiya ma girumina kevirai da kam tupi na 16 tausan kilos kava.’ 8 Ma
vaghina, aviyavisina nani bigabigana iberai na ina bada sisiyina ivi yanei
ma ivi ghegheni iyamna tuna na yapiyapina ma viviberona ma kegha da
ina nuwagiura irakata kirakai.” Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini. Ivona
bo, “Vonavaghata da iyavo kava dobu yawasina kamonai emakamakai
na iakova kirakai da ikikava ini bero da turaturasi ini nuwabiibiinisi.
Ma iyavo kava yasegana kamonai emakamakai na neghaneghasi, ke
itakovi.”

9 “Avonavonemi da dobu kana mura ke ina makii nonowa. Tuna
kubiine kovorereghi da turaturami ina peyari. Nakanani kona berai da
karakava kunumai wawaya peyarisi ini kiikiiwemi. 10 Iyavo kava bera
gisina ina koyagha bubuni na kovokovoghina da titumaghanei da bade
bera ghamana ina koyagha bubuni. Ma iyavo kava aviyavisina gisina
gwabisiyai na ke ina koyagha bubuni na takovi da bade ghamana ke
ina koyagha bubuni. 11 Iyi tam dobu kana mura ke kuta koyakoyagha
bubuni na avi kubiine God mura makamakii nonowina ina verem?
12 Mura kudubina na God rapenai. Ma iyi tam dobu kana mura gisina
iverem da kuta koyagha bubuni ma kuvi rekwei na God ke ini tumaghanem
da mura vaghata ina verem da rapemuwai.”

13 “Bigabiga wawayina ke kovokovoghina da babada ruwa kubiisi
ina biga bubuna. Mikeda ina babada ruwa na bada sago ina barei
ma sago nuwanuwana ina viiya. Bo sago kurina ini patutu ma sago
ina miirikupukuputei. Ke kovokovoghina da ami babada ruwa, sago God
ma sago mane.”*

Yesu ina vibeyebeyena viya.
(Mat 11:12-13, 5:31-32; Mak 10:11-12)

14 Ma Perisi damsi, ti na mane nuwanuwasi iviivii kirakiiyei. Tuna
kubiine Yesu ina vibeyebeyena ivi yanei na ivonavonavinamei. 15 Ma

* **16:13:** Mat 6:24

tuna ivonesi bo, “Wawaya matasiyai koberaberai da tami nakanani ma wawaya biibiimi, ma God iakovi da nuwanuwami ikikava. Aviyavisina wawaya dobuwai enotanotai da bera ghamana na God kurina iyamna kegha.”

16 “Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta aviyavisina igirugirumi na tanununuri da Jon Babataito ina ku mara. Nani maranai ivi karei da ku karako na wawaya God ina vikiivavona edimadimei ma wawaya peyarisi ipaparana da ina rui.* 17 Ikikava ibagibagi kirakai da dobu ma kunuma ita wapa na bade nakanani ke kovokovoghina da giruma gisi korekorena Moses ina vonaviyoyovana kamonai kata kiipupuni da ita wapa.”*

18 “Meni tomowina kawana ina barei ma muriyai wavine sago ina ravaghi na ipekana wapawapa ma tuna na berabero God ku matana. Ma bade meni wawayina kawana yavata ini kiitawetaweyana ma muriyai wavinena na tomowa sago ina ravaghi na ivi ruwa ipekana wapawapa, tuna bade na berabero God ku matana.”*

Mura tomowina ma Lasaras.

19 “Mura tomowina sago mara nonowa kana gara biibii kirakiisi ivivi kote, ikamkam bubuna ma ina kayowana kudubina rapenai. 20 Ma tomowa moyamoyakina ma ininina gubagubagina kana vava Lasaras. Tuna na mara nonowa mura tomowina ina matuketa ririnai ikenakena ma ivivi nowi wawaya kurisi. 21 Ma vitonara ikara kirakiiyei da ina kayowana da kamririgha mura wawayina ina kema gaburinai ita kani ma ke kovokovoghina. Ma kukou ivivi piyana da kana gubaga inemonemoi. 22 Mara sago Lasaras irabobo ma aneya ipisi da kanumina iviiya ineyei ku kunuma da Abraham yavata imakamakai. Ma bade mura wawayina irabobo ma wawaya tupuwina idogoi, 23 ma kanumina na ku keyama karata makamakiina inae. Ma nani dobunai inivisi ghamana ipanani da ivovokwarakwara. Ma ita tepa da nokomanaki Abraham ikitai, tuna na Lasaras yavata imakamakai. 24 Ma ivi kwatu bo, ‘Mamai Abraham, kevi kamyuyuweku na Lasaras kevonatawei da imarakorakona ku okowa ina tupakutuvi ma pepaku ini nubanubai. Taku weni keyama karakaratinai ininiku ivisivisiyana.’ 25 Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Natuku, kevi nuwanotanota da am yawasa dobuwai na biibiina, am kayowana kudubina rapemuwai. Ma Lasaras na ke sago biibiina rapenai. Ma karako na tuna inuwabiibai ma tam na inivisiyai kemakamakai. 26 Ma sago na kawanagha ghamanakina emakamakai tam ma tokai kamoputiyai. Meni wawayina wimei ina kayowana da kurim ita damana na ke kovokovoghina. Ma bade wawaya namei ke kovokovoghina da kurikai ina damana.’ 27 Ma mura tomowina ivonapotei bo, ‘Mamai Abraham, ainowi kurim da Lasaras kevonatawei aku mamai ina ku numa. 28 Nani dobunai varevaresiku miikovi emakamakai ma aku kayowana da Lasaras ina vonaviakovisi da ina kitaruvisi da i rabobo murinai na ke weni ku inivisi dobuna ina pisi.’ 29 Ma Abraham ivonapotei bo, ‘Moses ma peroperoveta namada ivonaviakovisi da ita kitaruvisi. Aviyavisina ti damsi igiruma na namada varevaresim gwabisiyai ma kovokovoghina da ini yavi.’ 30 Ma mura tomowina ivona bo, ‘Kegha, mamai Abraham, ti na kara ke ini yava tovoni. Ma wawaya sago kuna vonatawei da

* **16:16:** Mat 11:12-13 * **16:17:** Mat 5:18 * **16:18:** Mat 5:32; 1Kor 7:10-11

rabobowai ina vovira kurisi na i berabero ina miirikupukuputei.' 31 Ma Abraham ivona bo, 'Moses ma peroperoveta i sisiya ke ini yanei na karakava wawaya rabobowai ina vomiiri na bade tuna ina sisiya ke ini yanei.' "

17

Berabero ma vitumaghana.
(Mat 18:6-7, 21-22; Mak 9:42)

1 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Vonavaghata da wawaya i yawasa kamonai ruyagha ina panani da berabero ina berai. Ma meni wawayina kwinana ini nowe beroi da ruyagha ina panani da berabero ina berai na tuna iti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha God gwabinai ina viiya. 2 Ita biibii kirakai da wakima ghamana iwanai ita kuni ma ku bogapu ita tawanoruwei da kara ke kovokovoghina da wawaya ina ruyaghisi, iyavo kava ti nakanani ma ededa yoghoyogho na ruyagha ke ina veresi da berabero ina berai. 3 Tuna kubiine kokitaruvimi."*

"Varesim bera berona ina berai na keyeghai. Ma mikeda ininimaya ma ina berabero ina miirikupukuputei na tam na ina berabero kenotatawei. 4 Mikeda mara miikovimaruwa mara sago kamonai bera beroberosi kurim ina berai ma mara miikovimaruwa ina pisi kurim ma ina vonem da ina bera beroberosi inimayei ma ina miirikupukuputei na bade tam na mara miikovimaruwa ina berabero kenotatawei."

5 Ma aposol Bada Yesu kurina ivona bo, "Akii vitumaghana kevi rakati."

6 Ma ivonapotesi bo, "Mikeda ami vitumaghana gisi vaghina ita makai nakanani ma pei gisi korekorena ma weni kiina kota vonei bo, 'Ketinaragu meyem ma kedamana ku yegai da kamonai kuna gogo,' na vonavaghata, ina votekatekemi."

7 "Mikeda bada sago ina bigabiga wawayina ituwuwata bo sipu ita koyakoyaghi ma muriyai ita vovira ku numa na ina bada ke ita vonei bo, 'Kepisi, kuna makai ma takam.' Kegha, 8 ita vonei bo, 'Kaku vavai kevi tavi, kam gara biibiina kekotei ma kekoyaghiku da ana kam ma anuma. Ma muriyai tam kuna kam ma kunuma.' 9 Ma bigabiga wawayina ina bada ina kayowana peyarina ina berai na ke ini kiikiiwei. 10 Bade tami nakanani, maranai Bada biga ina veremi ma koni kovini, kona vona bo, 'Tokii na bigabiga, akii biga kava kaberaberai.' "

Yesu tomotomowa imaruwa ivi yawasisi.

11 Mara sago Yesu inenae ku Jerusalem. Ma Sameriya da Gariri i viparaparatai ibababa. 12 Ku meyagai sago irurui na tomotomowa imaruwa gubagubagisi ipipisi kurina. Kii gubaga na giipo, tuna kubiine nokomanaki ma ivi kiimiiriyesi. 13 Ma gamotepasiyai ikiirara. "Yesu! Bada! Kevi kamyuyuwekai!"

14 Yesu ikitisi, ma ivonesi bo, "Konae da taparoro babada kurisi koni beye meyemi da koyawasa."

Ma ivivi neyana da keta borinai na iyawasamakai.* 15 Kwinasi sago, maranai ikitai da iyawasa, ivovovira ma gamotepanai God kana vava ivovokavakavari. 16 Ma ipisi da Yesu maghinonai itawotei ma ivi kiikiiwei. Tuna na Sameriya wawaya. 17 Ma Yesu ivona bo, "Vonavaghata da wawaya imaruwa avi yawasisi. Ma ivi 9 na imapatana?

* **17:3:** Mat 18:15 * **17:14:** Lev 14:1-32

18 Weni tomowina na dobu viruwa wawayina, ma ina kina kava ivovira.
Avi kubiine peyarisi ke ita vovira da God ita vokavakavari?" 19 Ma Yesu
tomowina ivonei bo, "Kevomiiri ma kuna nae, am vitumaghana kubiine
kuyawasa."

God ina vikiivavona ina nekiibau.
(Mat 24:23-28, 37-41)

20 Mara sago Perisi damsi Yesu ivi tarakiiyanei da avi maranai God ina
vikiivavona ina nekiibau. Ma Yesu ivonapotesi bo, "God ina vikiivavona
ina nekiibau na damina kona viiya, ma ke matamiyai kona kitai. 21 Ma
wawaya ke kovokovoghina da ina vona bo, 'Weni we,' bo 'Nokoniko!'
iyamna God ina vikiivavona namada nuwanuwami kamonai."

22 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Mara epipisi da ami vokwarak-
wara kamonai ami kayowana ghamana da Wawaya Natusi kota kitai. Ma
kegha, ke kona kitai. 23 Wawaya ina vonemi bo, 'Weni we,' bo 'Nokoniko!'
Ma ke koni tumaghanesi da kona kiibau da konekwai. 24 Maranai Wawaya
Natusi ina nekiibau na nakanani ma namanamara ita vovokadari da dobu
kudubina ita yasegani. 25 Ma kunona Wawaya Natusi ina kiivikamaghiyei
ma weni kimtina ina barei. 26 Aviyavisina itupuwa Nowa ina mariyai,
na bade nakanani ina tupuwa Wawaya Natusi ina mariyai.* 27 Maranai
Nowa ina ku waka igeru na wawaya ikamkam, iumuma, wivine ma to-
motomowa itatavine. Ma kutukutuva ighae da peyarisi irukwa.* 28 Bade
berana sago Lot ina mariyai itupuwa. Wawaya ikamkam ma iumuma,
igimagimara ma ivivi gimara, iwayowayowa ma inumanumavowa.*
29 Ma maranai Lot, Sodom kwanatuna ikiibutawei, sulpa wakimisi
karakaratisi kunumai ioru da wawaya peyarisi ikaragavogavovorisi.
30 Ma bade nakanani, wawaya dobu yawasina ina vivinuwabiibiiyei ma
nani kamonai Wawaya Natusi ina rudeba da wawaya matasiyai ina kitai."

31 "Nani maranai wawaya matarai ke ina rui numa ku kamona da
ina sawara ina yuna. Bade nakanani wawaya ina wayowayowa na ke
ina vovira ku numa da aviyavisina ina viiya.* 32 Ikikava itupuwa Lot
kawana kurina na kota notai.* 33 Wawaya iyai ina yawasa ina nuwaghanei
na ini wapai, ma iyai ina yawasa ina nuwatawei na yawasa makamakii
nonowina ina panani.* 34 Avonavonemi, nani didibarinai wawaya ivi
ruwa gawara sago ina kenakena na God sago ina viitawei ina ghae ma sago
ina makai. 35 Wivine ivi ruwa whiti ina yaghayagha na sago ina viitawei
ina ghae ma sago ina makai." 36 (-)*

37 Ma kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, "Bada, weni berasi na imap-
atana ina tupuwa?"

Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, "Oghogha kona kitisi da
ini kiidaburana na konakovi da bowabowa nani dobunai."

18

Kwapura ma vitupavira badana miibiina.

---

* **17:26:** Gen 6:5-8 * **17:27:** Gen 7:6-24 * **17:28:** Gen 18:20–19:25 * **17:31:** Mat 24:17-18; Mak 13:15-16 * **17:32:** Gen 19:26 * **17:33:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24; Jon 12:25 * **17:36:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 36 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Tomotomowa ivi ruwa vao kamonai ina wayowayowa, sago ina viitawei ina ghae na sago ina makai.' (Mat 24:40).

1 Muriyai Yesu miiba sago kana kivikivina kurisi iterei, ivi beyebeyena
da mara nonowa ita niponipowana ma ke meyani i nota ina peku. 2 Ivona
bo, “Kwanatu sago kamonai vitupavira badana sago imakamakai,
tuna na God ke ita vovokaravei ma bade wawaya ke ita vivikamyuyuwesi.
3 Ma kwapura sago nani kwanatunai imakamakai ma mara nonowa
ipipisi kurina ma ivivi nowi bo, ‘Kevi viteku. Wawaya sago yavata
kavi kayotakurana na kuni maniniya.’ 4 Namadani kava vinowi ivi karei
ma vitupavira badana ibara, ke ina kayowana da iti vitei. Ma turinai
na ivona bo, ‘God ke ata vovokaravei ma wawaya ke ata vivikamyuyuwesi,
5 ma namanaki, weni kwapurina mara nonowa inibariku. Tuna kubiine
ani vitei da nani wawayina yavata ivi kayotakurana na ani tupaviresi da
berana ani maniniya. Mikeda kwapurina ke ani vitei na ina kayovinibara
kirakiiyeku!’ ”

6 Ma Bada Yesu ivona bo, “Weni vitupavira badana na ke maninina
ma ina sisiya kovi yanei na kovi nuwanotanotei. 7 Ma God na maninina,
ma ina wawaya vovinesi i tou kurina madeghai ma didibarai etereterei
na iyanesi ma bera maninina eberaberai kubiisi. Ma ke meyani da
ita vonavonesi da karakava. 8 Avonavonemi da yaghiyaghinai ini vitesi
ma i nuwapoya ina tupavimaniniya. Ma Wawaya Natusi ina nekiibau ku
dobu na kadeni da dobu kamonai vitumaghana damsi ina makamakai
ina pananisi bo kegha?”

Perisi ma teks yuyuna wawayisi miibiina.

9 Wawaya viya enotanota meyesi, da God ku matana ti na maninisi
da wawaya viya ekitakitaoruwesi. Tuna kubiine Yesu weni miibiina
ivi sisiyei kurisi. 10 “Tomotomowa ruwa inae ku Taparoro Numana,
nipowana kubiine. Sago na Perisi tomowina ma kana viruwa na teks
yuyuna tomowina. 11 Ma Perisi tomowina imiiri ma ina nipowana
kamonai tuna mani ivi gheghena meyei. Ivona bo, ‘God aikiikiiwem da
taku vaghina, ke wawaya viya nakanani. Ti na yapiyapisi, berabero
wawayisi ma vipekana wapawapa wawayisi. Ma bade taku ke nokoni
teks yuyuna tomowina nakanani. 12 Taku taparoro nununai aisiya da
mara ruwa ma aku miiya aviiviiya na aku verena ruvanai atereterei.’*
13 Ma teks yuyuna tomowina imiiritaweyana. Idune ma ere nuwapoy-
ina nuwakadana iravi ma ivona bo, ‘God, kevi kamyuyuweku, taku be-
rabero wawayiku.’ ” 14 Ma Yesu ivona bo, “Avonavonemi da God weni
tomowina ina bera beroberosi peyarina inotatawei da nuwanuwana
yagharina ma ikiibau inae ina ku numa, ke nakanani ma Perisi tomow-
ina. Iyavo kava ekayokayotata ma enotanotai da ighe kirakai na God
ina tereoruwesi. Ma iyavo kava ina tereoruwe meyesi na God ina terepisi.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi biibiinisi.
(Mat 19:13-15; Mak 10:13-16)

15 Mara sago wawaya ededa yoghoyogho gisigisisi irutinapiyesi Yesu
kurina da ita votovonisi ma iti biibiinisi. Ma kana kivikivina ikitisi na
iyeghisi. 16 Ma Yesu ededa yoghoyogho ikwaturiyariyesi ma ivona
bo, “Ke kona tarapaparisi, kovoteresi da ina pisi kuriku. Wawaya
weni ededa yoghoyoghosi nakanani na God ina vikiivavona rapesiyai.

* **18:12:** aku verena ruvanai: Verena ruvanai na 10%, iyamna silva riririghina imaruwa kamonai na sago iverena.

17 Vonavaghata avonavonemi, iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona ku kamona kuna rui na kebera meyem da tam weni ededisi nakanani. Ke kuna berai na ke meyani kuna rui."

Mura wawayina.
(Mat 19:16-30; Mak 10:17-31)

18 Jiu damsi i bada sago ipisi ma Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Bada biibiim, aviyavisina ana berai da yawasa makamakii nonowina ana viiya?"

19 Ma Yesu ivonei bo, "Avi kubiine kuvoneku da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina da God ina kina kava. 20 Tam sisiya bagibagisi vonaviyoyovana kamonai kuakovi. 'Ke kuni pekana wapawapa, ke kuna kiivunuwa, ke kuna yapi, ke kuni mamatara bero, ma am mamai da am maduwa kevopepetisi.' "

21 Ma tomowina ivonapotei bo, "Bada, gisikuwai avi karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei."

22 Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, "Bera sago kava emakamakai da kuta berai. Am sawara kudubina kevi gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kuna veresi da mura makamakii nonowina kunumai kuna viiya. Muriyai kepisi da kuna kiviniku." 23 Ma tomowina weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwapoya kirakai, iyamna tuna na mura wawayina.

24 Yesu ikitai da tomowina ivi nuwapoya na ivona bo, "Ipiropiro da mura wawayisi God ina ku vikiivavona ina rui. 25 Vonavaghata, ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita susura ma bade ipiropiro kirakai da mura wawayina ita rui God ina vikiivavona ku kamona."

26 Iyavo kava weni sisiyina ivi yanei na ivi tarakiiyanei bo, "Nakanani na iyavo kava yawasa makamakii nonowina ina panani?"

27 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aviyavisina ipiropiro kirakai da wawaya ke kovokovoghina da ina berai na God kurina itekateka kirakai."

28 Ma Pita ivona bo, "Ma tokai, na ikikava? Akii bera kudubina kavi verukuyowana da kakivikivinim."

29 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, wawaya iyai God ina vikiivavona kubiine ina numa, ina rakaraka, kawana, varevaresina, ina mamai da ina maduwa bo natunatuna ina kuyowesi 30 na aviyavisina peyarina ikuyokuyowei na weni yawasina kamonai God ini teparari ma ku tepana ina vere kirakiiyei. Ma bade kunumai yawasa makamakii nonowina ina panani."

Yesu ina rabobo ivi sisiyei.
(Mat 20:17-19; Mak 10:32-34)

31 Yesu kana kivikivina ivi 12 itinavivirisi ku ririna ma ivonesi bo, "Tagheghae ku Jerusalem na aviyavisina peroperoveta igirugirumi Wawaya Natusi kubiine na ina tupuwa. 32 Ina paniya ma kupuna damsi ku imasi ina terei da ini namei, ini avaberowei, ina kanukanui, ina widiya ma ini raboboi. 33 Ma mara viarobina kamonai rabobowai ina vomiiri."

34 Ma aviyavisina ivivi sisiyei na kana kivikivina damisi ke ita viiviiya. Sisiyina iyamna vaghata na gavugavuna, tuna kubiine ke itakovi.

Wawaya matapotapotana ikita.
(Mat 20:29-34; Mak 10:46-52)

35 Yesu kana kivikivina yavata ku Jeriko kwanatuna inenekiibau
na tomowa matapotapotana keta baranai imakamakai da mane ku-
biine ivivi nowi. 36 Ma ivi yana da koroto ghamana ibaba ipipisi na
ivi tarakiiyana da aviyavisina ituputupuwa.
37 Wawaya ivonei bo, "Yesu, Nasaret tomowa, epipisi."
38 Ma ivi kwatu bo, "Yesu, tam David Tupurereghina,
kevi kamyuyuweku!"
39 Ma wawaya viya ivi nao na iyeghai. Ivonei da kawana ita pota ma
kegha, tuna ighekiirara bo, "David Tupurereghina, kevi kamyuyuweku!"
40 Ma Yesu ivi kiimiiriyei ma ivonesi da tomowina ita rutinapiyei kurina.
Ipisi na Yesu ivona bo, 41 "Aviyavisina kekayokayowei da ana berai
kubiim?"
Ma ivonapotei bo, "Bada, aku kayowana da ata kita."
42 Ma Yesu ivona bo, "Kekita. Kuvi tumaghana kubiine kuyawasa."
43 Yaghiyaghinai ikitabanenega ma ivi karei da God ivovokavakavari
ma Yesu ikivikivini. Ma koroto ghamana weni berana ikitai na ti yavata
God ivovokavakavari.

19

Yesu ma Zakiyas.

1 Yesu irui ku Jeriko kwanatuna ma kamonai ibaba inenae. 2 Ma nani
kwanatunai na mura tomowina sago kana vava Zakiyas, tuna na teks
yuyuna wawayisi i bada ghamana. 3 Ina kayowana da Yesu maghighina
ita kitai, ma tuna itupo kirakai da ke kovokovoghina, iyamna koroto
ghamana imiiriroguroguí. 4 Tuna kubiine ivi nao, iveru inae da kii sago
igheni da Yesu nani ketanai ipipisi na ita kitai. 5 Ma Yesu ipisi nani ku
gawarina na itepa ma ivona bo, "Zakiyas, yaghiyaghinai keoru. Taku
karako am numiiyai ana makiivipika."
6 Yaghiyaghinai ioru ma ere nuwabiibiina Yesu ivi kiikiiwei ma iruti-
naneyei ina ku numa. 7 Ma wawaya peyarisi ikitai ma ivonavon-
akunukunura bo, "Yesu inae da berabero wawayina kana numataya."
8 Ma Zakiyas ivomiiri ma ivona bo, "Bada, kevi yaneku! Aku mura
nevanevana wawaya moyamoyakisi ana veresi. Ma mikeda wawaya
avi beroberowesi da i mane gisina ayapiya na ana vere meyesi, ma ruwa-
maruwa ku tepana ana terei."
9 Ma Yesu ivonapotei bo, "Karako wawaya weni numana kamonai
yawasa makamakii nonowina ipanani, iyamna weni tomowina
ivi tumaghana kubiine, tuna na Abraham tupurereghina vaghata. 10 Taku
Wawaya Natusi apisi da wawaya siwasiwanisi atekwisi da ati yawasisi."

Gold mane miibiina.
(Mat 25:14-30)

11 Wawaya Yesu ivivi yanei na ina sisiya ikwapanatini. Ku Jerusalem
inenekiibau, ma wawaya inotanotai da gisina kava God ina vikiivavona
ita tupuwa. Tuna kubiine miiba sago kurisi ivi sisiyei. 12 Ivona bo, "Mara
sago tomowa ghamana imakamakai da sisiya iviiya da ita numataya ku
dobu rabaraba ma nani dobunai rewapana ita viiya da tuna mani ina
dobuwai iti kiivavo. Ma muriyai ita vovira ina ku dobu. 13 Muriyai da
ita nae na ina bigabiga imaruwa ikwatusi ma ina gold mane irereghisi

da sago sago duma mane sago kava iviiya.* Ma ivonesi bo, ‘Taku ana nae ma weni manena avereveremi na kotura da biga ina beraberai, ma kamonai viya kona panani kubiiku. Ma karakava ana vovira.’ Ma tomowina ivomiiri inae. 14 Ma ina dobu wawayisi na i babara tomowina. Tuna kubiine yonayona murinai ivonatawesi inae da kiivavo ghamana kurina ma ivonei bo, ‘Tokai ke kata kayokayowei da nani tomowina rewapana kuna verei da kubiikai ini kiivavo.’ ”

15 “Ma kegha da tomowina ivi kiivavo ma ivovira. Ma ina bigabiga wawayisi ikwaturiyariyesi da itakovi da mane iveresi na ku tepana viya ipanani. 16 Nona wawayina ipisi na ivona bo, ‘Bada, gold mane sago kuvereku na ku tepana imaruwa apanani.’ 17 Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Kubera bubuni, tam aku bigabiga biibiim. Kuvi patutu da bera gisina ma kubera bubuni. Tuna kubiine kwanatu imaruwa ana verem da kuni badei.’ 18 Ma bigabiga viruwina ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, taku gold mane sago kuvereku na ku tepana miikovi apanani.’ 19 Ma ina bada ivonei bo, ‘Vaghina, tam kwanatu miikovi kuni badei.’ ”

20 “Ma ina bigabiga sago ipisi ma ivonei bo, ‘Bada, am gold mane na weni, gara sinasinaminai akupotai ma ateregavui. 21 Tam wawaya bagibagim sago, tuna kubiine ayabumanem. Aviyavisina ke tam rapemuwai ma kegha da keviiviiya. Aviyavisina ke tam kuta vovoni ma kegha da keyabayaba.’ 22 Ma ina bada ivonapotei bo, ‘Tam bigabiga berom! Tam mani am sisiya ikikava kutereterei na nakanani ani wavum! Kuakoviku da wawaya bagibagiku sago. Aviyavisina ke rapekuwai ma kegha da aviiviiya, ma aviyavisina ke ata vovoni ma kegha da ayabayaba. 23 Avi kubiine aku gold manena averem na ke kuta terei da biga ita berai? Maranai avovira na gisina kava ku tepana yavata ata viiya.’ ”

24 “Ma wawaya ririnai ivivi miiriyana na ivonesi bo, ‘Nani gold manena gwabinai koviitawei ma bigabiga wawayina ina gold mane imaruwa gwabinai na tuna koverei.’ 25 Ma wawayisi ivonapotei bo, ‘Bada, tuna namada gold manena imaruwa gwabinai.’ 26 Ma badana ivonapotesi bo, ‘Avonavonemi da wawaya sago sago duma aviyavisina gwabisiyai ekoyakoyagha bubuni na bade God ku tepana ina terei. Ma wawaya aviyavisina gwabisiyai ke ita koyagha bubuni na God kudubina ina viitawei.’ 27 Ma iyavo kava ighaviyeku ma ke ita kayokayowei da ati kiivavo na korutinapiyesi wike ma maghinokuwai koni kiivunuwana.”

Yesu inekiibau ku Jerusalem.
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Jon 12:12-19)

28 Yesu ivi sisiya ikovi ma ivi nao, kana kivikivina yavata inenae ku Jerusalem. 29 Namada inenekiibau ku Betipadi ma Betani kwanatusi, Oliv koyana baranai na kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti nao. Ivonesi bo, 30 “Konae, da nokoni kwanatuna maghinotai, ma kona rurui na donki votuna kona kitai, iwarimi ma emiimiiri. Ke meyani wawaya ita geru tovoni. Korupami ma korutinapiyei wike. 31 Mikeda wawaya ini tarakiiyanemi da avi kubiine koruparupami na kovonei da Bada ekayokayowei.”

32 Ivi ruwa inae da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. 33 Ma donki uravina iruparupami na babadisi ivonesi bo, “Avi kubiine koruparupami?”

* **19:13:** Gold manena kana vava na mina. Tuna na 1 tausan kina ruvana.

34 Ma ivonapotesi bo, “Bada ekayokayowei.” 35 Ma irutini inae da Yesu
kurina. Kii tarasovo donki ku tepana ivi tawanepeyana ma Yesu igeru.
36 Ivomiiri inenae ma wawaya kii tarasovo ivi votaweyana ma ketiyai
ikepana da Yesu tepanai ibababa.
37 Oliv koyanai iororu na kana kivikivina peyarisi nuwabiibiiyai
God ivivi kiikiiwei, gamotepasiyai ivovokavakavari, iyamna bera gham-
aghamasi Yesu iberai na matasiyai ikitai. Ivonavona bo,
38 “Tam Bada avanai kepipisi,
Akii kiivavo, God ini biibiinim,
Kunumai nuwanuba ina makai,
Ma God kiidamo makamakiina tavokavakavari
ma tighegheni da kana kadara ina rakata!”
39 Koroto kamosiyai Perisi damsi viya Yesu ivonei bo, “Bada, kam
kivikivina keyeghisi da kawasi ina pota!”
40 Ma ivonapotesi bo, “Avonavonemi, mikeda ti kawasi ita pota na
wakima iti karei da iti kiirareyana.”

Yesu Jerusalem kubiine ivi nuwapoya.
41 Yesu ipipisi Jerusalem ku ririna da kwanatuna ikitai na ivi nuwapoyei
da ituwei. 42 Ma ivona bo, “Tami, kotakovi da aviyavisina karako
kota berai da kota makiinuwapota ma kegha, namada vonavaghata igavui
da ke konakovi. 43 Ma marana ina pisi da kami ghavighaviya ina nekiibau
na ina garikunimi da ke meni taraboginai kona verau. 44 Ma ami kwanatu
garina ini turikarikai ma natunatum yavata ini tugudagudimi. Ma ke sago
wakima kana gawariyai ina makai. God ipisi kurimi da iti yawasimi ma
tami kobarei, tuna kubiine weni nuwapoyisi kona panani.”

Yesu inae ku Taparoro Numana.
(Mat 21:12-17; Mak 11:15-19; Jon 2:13-22)
45 Muriyai Yesu irui Taparoro Numana garina ku kamona ma vigimag-
imara wawayisi ikwavinisi. 46 Ma ivonesi bo, “Giruma katamana ka-
monai evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana.’ Ma tami
koberai da yapiyapi damsi i numa.”
47 Nani murinai Yesu mara nonowa Taparoro Numana garina ka-
monai ivivi beyebeyena. Ma taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana
vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada i kayowana ghamana da
ita kiivunui. 48 Ma keta ke ita panani da ita berai, iyamna wawaya peyarisi
ikayokayowei da ina sisiya kudubina iti yanei.

20

Yesu ina rewapana imapatana iviiya?
(Mat 21:23-27; Mak 11:27-33)
1 Mara sago Yesu Taparoro Numana garina kamonai wawaya
ivivi beyebeyesi ma God varana biibiina idimadimei. Ma taparoro
babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu
damsi i babada ipisi kurina, 2 da ivi tarakiiyanei bo, “Kevonekai, am
rewapana imapatana kuviiya da weni berasi keberaberai? Iyai weni
rewapanina iverem?”
3 Ma ivonapotesi bo, “Taku bade ani tarakiiyanemi. Kovoneku, 4 Jon ina
rewapana imapatana iviiya da ibabataito? God gwabinai bo wawaya
gwabisiyai?”

5 Ma wawayisi ivi karei da ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Ikikava
tavonapotei? Mikeda tavona bo, ‘God gwabinai,’ na ina voneta bo,
‘Ma avi kubiine da Jon ke koti tumaghanei?’ 6 Ma mikeda tavona bo,
‘Wawaya gwabisiyai,’ na weni korotona kudubina wakimiyai ina ravita
da ini rabobota, iyamna ti namada ivi tumaghana da Jon na God ina
peroveta.” 7 Tuna kubiine wawayisi ivonapotei bo, “Ke katakovi da
imapatana iviiya.”
8 Ma Yesu ivonesi bo, “Nakanani na bade ke ana vonemi da imapatana
aku rewapana aviiya da weni berasi aberaberai.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.
(Mat 21:33-46; Mak 12:1-12)

9 Yesu miibiiyai ivi sisiya wawaya kurisi. Ivona bo, “Mara sago tomowa
sago greipi ivoni ina vao kamonai ma vao na wawaya ku imasi iterei da
ita koyaghi. Ma tuna inumataya ku dobu sago da imakii kirakai. 10 Greipi
imenai da pura kana mara na vao badana ina bigabiga ivonatawei da
kana reregha ita viiya. Ma koyakoyagha wawayisi ivomiiri da bigabi-
gana iravi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. 11 Muriyai
bigabiga kana viruwa ivonatawei. Ma bade tuna iravi ma iyeghaber-
oberoi ma imana kwebuna kava ivonatawei ivovira. 12 Ma bigabiga
kana viaroba ivonatawei ma koyakoyagha wawayisi tuna bade iravi
da ivi sidari ma gari ku kupuna itawanakiibuwei. 13 Vaghina ma, vao
badana ivona bo, ‘Aviyavisina ana berai? Natuku, tuna nuwanuwaku
ana vonatawei na mikeda ina vokaravei.’ 14 Koyakoyagha wawayisi natuna
ikitai na ivi ogatara. Ivona bo, ‘Wena vao badana natuna. Takiivunui ma
tano buderina tirapenei.’ 15 Vaghina ma, vao kamonai itawanakiibuwei
da kupunai ikiivunui.”
Ma Yesu ivi tarakiiyanesi bo, “Vao badana na aviyavisina ina berai koy-
akoyagha wawayisi kurisi? 16 Ina pisi da nani wawayisi ini kiivunuwana
ma vao na dam viruwa ina veresi da ina koyaghi.”
Koroto ghamana weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Kara ke ko-
vokovoghina da nakanani ina tupuwa!”
17 Ma Yesu ikitatupesi ma ivi tarakiiyanesi bo, “Giruma katamana weni
nakanani evonavona na iyamna koakovi bo kegha? Ivona bo,
‘Vonura damsi wakima ibarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.’*
18 Meni wawayina ina peku wakimina ku tepana na ini kiigiigiiyei.
Bo wakimina meni wawayina ku tepana ina peku na wawayina
ina kiigudagudai.”

Teks ini miiyei Sisa kurina bo kegha?
(Mat 22:15-22; Mak 12:13-17)

19 Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma taparoro babadisi i
babada iakovi da Yesu miibiiyai ivivi avaberowesi. Tuna kubiine i kay-
owana da yaghiyaghinai ita patumi ma koroto ghamana iyabumanesi
da ke kovokovoghina. 20 Tuna kubiine taraboga iekwai na wawaya
viya ivonatawesi kurina, iti bero da nakanani ma wawaya maninisi.
Iti kaetina da maranai Yesu iti sisiya bero na iti wavui ma Pailat ku imana
ita terei, tuna tomowina Rome damsi ivinei da Judiya dobuna ivivi badei.

* **20:17:** Psa 118:22

21 Ma vibero wawayisi ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da
tam ke kuta vivimiiriruwaruwa ma am sisiya na maninina. Ke wawaya
sago ku murina kuta miimiiri ma sago na kegha, tuna kubiine vonav-
aghata kava kibeyebeyena da God ina keta kidebei. 22 Ma, kivaghinei
da teks kani miiyei Kiivavo Sisa kurina bo kegha?”
23 Ma Yesu iakovi da wawayisi ivivi kaetina na ivona bo, 24 “Mane sago
kovereku ana kitai.” Ikitai ma ivona bo, “Wena iyi maghighina, ma iyi
kana vava?”*
Ma ivonapotei bo, “Kiivavo Sisa.”
25 Ma Yesu ivona bo, “Vaghina. Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa
kona verei. Ma aviyavisina God rapenai na God kona verei.”
26 Koroto ghamana maghinosiyai ma nakanani ivivi sisiya na vibero
wawayisi ivi yanei na ivi deyei da kawasi ipota. Ma ke kovokovoghina da
iti wavui.

Raborabobosi ina vomiiri bo kegha?
(Mat 22:23-33; Mak 12:18-27)

27 Sadusi damsi inotanotai da wawaya ina rabobo na muriyai ke
ina vomiiri. Ma viya ipisi Yesu kurina ma ivona bo,* 28 “Bada, Moses ita
vonaviyoyovana kamonai weni nakanani igirumi. ‘Tomowa ina rabobo
da kawana ina verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwa-
purina ina ravaghi da ini tuwa. Ma nani ededisi na tomowina rab-
orabobona natunatuna.’ ”*
29 “Vaghina, mara sago rakaraka sago kamonai na tomotomowa mi-
ikovimaruwa. Iyarokona itavine ma irabobo ma natunatuna kegha.
30 Ma kana kiitana kwapurina iravaghi da bade ke iti tuwa ma irabobo.
31 Ma kana viaroba bade nakanani. Vaghina, nakanani miikovimaruwa
peyarisi kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti tuwa, ma peyarisi
irabobomakai ma natunatusi kegha. 32 Turina vaghata na kwapurina
irabobo. 33 Ma mara damonai wawaya ina vomiiri na wavinena na iyi
kawana? Nani tomotomowisi peyarisi miikovimaruwa iravaghi.”
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Karako dobuwai na tomowa ma wavine
etatavine. 35 Ma mara damonai iyavo kava God ivinesi da ina wawaya
kiikiimatanisi na rabobowai ina vomiiri. Mara vuna ini karei ma nani
kamonai wawaya ke meyani ina tavine. 36 Ti na God ina aneya nakanani,
ke meyani da ina rabobome. Ma rabobowai ivomiiri kubiine, ti na God
natunatuna. 37 Ma Moses kiikiirukuna ikarakarai na ivi varagutugutui.
Ma kamonai God ivona bo, ‘Abraham, Aisiki, ma Jeikap i God na
Taku.’ Ivi beyebeyeta da raborabobosi ina vomiiri.† * 38 Tuna wawaya
yawayawasisi i God, ke raborabobosi i God. Wawaya kudubisi na
yawayawasisi God ku matana.”
39 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya ivonapotei bo,
“Bada, kuvona bubuna.” 40 Ma nani murinai na ke sago wawaya
iti tepatora da iti tarakiiyanei.

God ina Vivinevine Wawayina na iyi tupurereghina?
(Mat 22:41-46; Mak 12:35-37)

---

* **20:24:** Manena na Rome damsi i silva riririghina kana vava denariyas. * **20:27:** Apos 23:8 * **20:28:** Deut 25:5 † **20:37:** Nani tomotomowisi ivi aroba irabobo ma muriyai Moses itupuwa. God ina sisiya ivi beyebeyeta da ivi aroba kanumisi gwabinai emakamakai. * **20:37:** Exod 3:6

41 Ma Yesu ivonesi bo, “Ikikava na wawaya evonavona da God ina
Vivinevine Wawayina na David tupurereghina? 42 Ma David, Psalms
kamonai igiruma bo,
‘Bada God aku Bada kurina ivona bo,
Katagheyakuwai kuna makamakai
43 da kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’*
44 David evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada.
Ma ikikava da God ina Vivinevine Wawayina na bade David tupur-
ereghina?”

Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na miiriruwaruwasi.
(Mat 23:1-36; Mak 12:38-40)

45 Wawaya peyarisi ivivi yana ma Yesu, kana kivikivina ivonesi bo,
46 “Kokitaruvimi! Ke kona berai da vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi nakanani. I kayowana da ini wawayaghama. Tuna kubi-
ine gara rurukarukaruwesi ikote ma ebababa, ekayokayogesiro. Ma
i kayowana da vigimagimara gawarisiyai wawaya ina vokaravesi ma
ini kiikiiwesi. Ma bade i kayowana da kiki numasiyai ma kamporaghai
babada kii gawariyai ina makai. 47 Kwapukwapura iberoberowesi da
i numa ma i sawara irapenei, ma ekayokayotata da eniponipowana
guriguri. Wawaya nakanani na kovogha bero kirakiina ina viiya.”

21

Kwapura ina verena.
(Mak 12:41-44)

1 Yesu Taparoro Numana garina kamonai ma mura wawayisi iverev-
erena na ikitakita. 2 Nani kamonai bade ikita da kwapura moyamoyak-
ina iverena. Mane riririghina gisigisisi ivi ruwa kava iterei. 3 Ma Yesu
ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina
ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. 4 Peyarisi i
mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina kana makii kavakava
na kudubina itere yavui. Ivokoyona meyei.”

Taparoro Numana wakimisi ina kuririghi.
(Mat 24:1-2; Mak 13:1-2)

5 Yesu kana kivikivina Taparoro Numana ikitakitai ma ivivi sisiyei da
wakima kiikiimatanisiyai ivowai. Ma wawaya sawara iverena God
kurina na sawarisi itura da Taparoro Numana ivi monaghi da kitana
ibiibii kirakai. 6 Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana kokitakitai
na mara epipisi da peyarina ina kuririghi inoru ku tano, ke sago wakima
kana gawariyai ina makai.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.
(Mat 24:3-14; Mak 13:3-13)

7 Ma kana kivikivina Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Bada, weni berasi na
avi maranai ina tupuwa? Ma aviyavisina ini matakira da gisina kava
ina tupuwa?”

8 Ma ivonapotesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini beroberowemi.
Wawaya bogii ma bogiiyai ina pisi ma ina vonemi bo, ‘Taku na God
ina Vivinevine Wawayina!’ bo ‘Marana ipisi da God ina Vivinevine
Wawayina ina nekiibau.’ Ma ke koni tumaghanesi. 9 Sisiya koni yanei da

* **20:43:** Psa 110:1

dam ruwa ighaviya bo dobu sago kamonai ti mani kavakava iruwa na ke kona yabumana. Weni berasi ini nao ma ke kona notai da tuna na mara damona. Kegha, karakava."

10 Ma ivona meyesi bo, "Dam ina vomiiri da dam sago kana ghaviya. Ma kiivavo ina vomiiri da kiivavo sago kana ghaviya. 11 Nukenuke ghamaghamasi, gomara ma gubaga beroberosi dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai ina tupuwa. Ma kunumai bera ma matakira ghamaghamasi ina tupuwa da wawaya ina yabumana kirakai. 12 Ma weni berasi ini muri. Kunona ina votatanimi ma ini tupaketowanemi. Ina rutinimi da kiki numasiyai ini tupavireviremi ma ku gabura ina teremi. Ma kiikiivavo ma babada ghamaghamasi maghinosiyai kona miimiiri da ini tupavireviremi. Koitumaghaneku kubiine na weni berasi ina tupuwa kurimi. 13 Ma vitupavira kamonai na varaku biibiina koni mamatarei kurisi. 14 Ma ami nota ini rewapana ma ke koni nuwapoya da ikikava kami papara kona vowai, 15 iyamna taku sisiya ma nuwagiura ana veremi da kami ghavighaviya ke ina ghetanimi. 16 Ma ami rakaraka vaghata, maduwa da mamai, varevaresimi bo turaturami ini wawanemi da babada ku imasi ina teremi ma tami viya ini rabobomi. 17 Taku kubiiku na wawaya peyarisi ina baremi. 18 Ma kegha da ke uyawimi sago kava ina wapa. 19 Komiirikikina da yawasa makamakii nonowina kona panani."

Kupuna damsi Jerusalem ina gwaramutui.
(Mat 24:15-21; Mak 13:14-19)

20 "Mara sago kona kitai da seri wawayisi Jerusalem kwanatuna ina miirigwagwari na konakovi da mara gisina kava ma ina gwaramutui. 21 Iyavo kava Judiya dobuna kamonai ina makamakai na ku koya ina verau. Ma iyavo kava Jerusalem kwanatuna kamonai na yaghiyaghinai ina kiibutawei. Ma iyavo kava kupunai na ke ina rui ku kwanatuna. 22 Tuna maranai na kovogha kana mara, ikikava giruma katamana kamonai peroperoveta ivona da ita tupuwa na ina tupuwa. 23 Nani kamonai wivine manamanawisi ma vivisususi ini kamyuyuwa kirakai. God nuwanuwana ina pughu Jiu damsi kurisi ma nuwapoya ina rakata Judiya dobunai. 24 Ma kupuna damsi ina vomiiri ma kepatiyai Jiu wawayisi viya ini kiivunuwana ma viya ina patumisi da ina rutinisi ku dobu bogii ma bogiiyai. Ma God kupuna damsi kii mara ina veresi da Jerusalem ini tugudagudai ma ina wawaya ini kayonogenogeyanesi ma nakanani ina makamakai da kii mara itereterei ruvana ina viiya na ina voterei."

Wawaya Natusi ina nekiibau.
(Mat 24:29-31; Mak 13:24-27)

25 "Mara sago matakira notakavakavasi ina tupuwa, madegha, nawaravi ma gwamegwame kurisi. Ma wawaya i dobu bogii ma bogiiyai debudebura gugurina ini yanei ma ini nuwapoya kirakai da i nota ina ragharagha. 26 Wawaya ina yabumana kirakai da ina voviparoparorosi. Ma nuwanuwasi ina karakarai ma ina banebanenega da aviyavisina ina tupuwa dobuwai, iyamna God madegha, nawaravi ma gwamegwame ina nukesi da kunumai kii keta ini wapai. 27 Nani maranai wawaya kudubisi ina kita da taku Wawaya Natusi kwavuwai ere rewapaniku ma ere kadariku ana nekiibau."

28 "Weni berasi ina tuputupuwa na kovomiiri ma kotepa, iyamna gisina kava ma God ini yawasimi."

Koweya kiina miibiina.
(Mat 24:32-35; Mak 13:28-31)

29 Yesu weni miibiina ivonesi bo, “Koweya ma kii peyarisi kokitai. 30 Kii enumonumoi na namada akova koviiya da kwamra kana mara epipisi. 31 Ma bade nakanani, weni matakirisi kona kitai na akova kona viiya da gisina kava ma God ina vikiivavona ina nekiibau. 32 Vonavaghata avonavonemi, weni kimtina ke ina rabobo yavu ma berasi ina tupuwa. 33 Kunuma ma dobu ina wapa ma vonaku na ke meyani da ina wapa.”

Kata banenega.

34 “Kokitaruvimi da kamporagha ma uma neghanegha ke kona vodunenunuwapei. Ma dobu vitana ke koni nuwapoya kirakiiyei. Ke ita biibai da Wawaya Natusi ina vovira marana ini tataghanimi da tami nakanani ma puwari kamonai kota kona. 35 Weni berana na wawaya kudubina dobuwai ina kamowana yavusi. 36 Mara nonowa kona banebanenega ma kona niponipowana da ami rewapana kovokovoghina da kona miirikikina maranai weni berasi ina tuputupuwa kurimi. Ma bade konipowana da damonai Wawaya Natusi maghinonai kona miiri na ke koninimaya.”

37 Mara nonowa Yesu ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina kamonai, ma didibarai na ikiikiibau da Oliv koyanai imakamakai. 38 Ma mara nonowa wawaya peyarisi ivivi mara ku Taparoro Numana da Yesu ina vibeyebeyena iti yanei.

22

Taparoro babadisi ivi ogatara da Yesu iti raboboi.
(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Jon 11:45-53)

1 Jiu damsi i kam ghamana kana vava Pasova inenekiibau. Damsi i kiki da Pasova kana parawa kapunina kubiine na yist ke ina terei. 2 Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da ikikava Yesu iti raboboi. Gavunai ita berai, iyamna wawaya iyabuyabumanesi.

Judas ivi vaghinei da Yesu ini wawanei.
(Mat 26:14-16; Mak 14:10-11)

3 Ma Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai na sago kana vava Judas Iskariyot. Ma nani maranai Seitan ivi karei da Judas itowatepani. 4 Ma inae da taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i babada kurisi ma yavata ivi sisiya da ikikava Yesu iti wawanei. 5 Babadisi ivi nuwabiibii kirakai ma ivi vaghinei da Judas imana ita kovoghi. 6 Ma bade Judas ivi vaghinei ma taraboga biibiina iekwekwai da maranai wawaya kegha na Yesu babadisi ku imasi ita terei.

Pasova kamna kubiine ivovunagha.
(Mat 26:17-25; Mak 14:12-21; Jon 13:21-30)

7 Marana inekiibau da sipu gegeyisi iti kiivunuwana Pasova kamna kubiine. 8 Yesu kana kivikivina ruwa, Pita ma Jon ivonatawesi. Ivonesi bo, “Konae. Kona vovunagha da Pasova kamna kubiine.”

9 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Imapatana kekayokayowekai da kana vovunagha?”

10 Ma ivonapotesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago
kona panani, tuna okowa kibubuna ina kavakavari. Kokivini da meni
ku numana ina rurui na yavata korui. 11 Ma numa badana kovonei bo,
‘Akii Bada ivona da tupayaraghina kuni beyekai da kamonai tuna yavata
Pasova kubiine kana kam.’ 12 Tomowina na tupayaraghina ghamana
kiidamowai ini beyemi. Kamonai na sawara kudubina ivovunaghi ikovi
ma vokuya kava kona berai.”
13 Pita ma Jon ivomiiri ma irui ku Jerusalem ma Yesu ikikava ivonesi na
nakanani ipanani. Ma nani dobunai ivokuya da Pasova kamna kubiine.

Yesu ina kam turina.
(Mat 26:26-30; Mak 14:22-26; 1Kor 11:23-25)

14 Ravi ipika ma kam kubiine Yesu kana kivikivina yavata
nevanevasiyai ikenavipika. 15 Ma ivonesi bo, “Aku kayowana ghamana
da weni Pasova kamna takam patapata ma muriyai da ani kamaghi
kirakiiyei. 16 Avonavonemi da ke meyani Pasova kamna ana kam meyei
ina nenae da maranai God ina vikiivavona ina nekiibau ma Pasova berasi
iyamsi vaghata ini debe yavui na tuna maranai ana kani.”
17 Ma Yesu redu iviiya ma God ivi kiikiiwei ma ivona bo, “Wena koviiya
ma kamomiyai kovi umavereyana. 18 Avonavonemi da ke meyani wain
anuma meyei ina nenae da God ina vikiivavona ina nekiibau na tuna
maranai anumai.”
19 Yesu parawa iviiya ma God ivi kiikiiwei ma ivogimagimai. Ir-
eregha kurisi ma ivonesi bo, “Weni tuna na tupuwiku. Weni berana
kona beraberai da kona notanotiku.” 20 Ma bade nakanani kam murinai
redu iviiya ma ivona bo, “Weni reduna imatakira da tami kubiimi taraku
ina sororo da God ina vivaghina makamakiina vuna ina wawaya yavata
ina berai.”
21 “Ma kovi yana, wawayina ini wawaneku na wekarakava yavata
takamkam patapata. 22 God ina kayowana ikikava itereterei na
nakanani ina tupuwa taku, Wawaya Natusi kuriku da ana rabobo. Ma
tam iyai kuni wawaneku na kuti nuwapoya kirakai, iyamna kovogha
ghamanakina kuna panani.”
23 Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi da iyi weni
berana ina berai.

Iyi ini wawayaghama?

24 Yesu kana kivikivina ti mani kavakava ivivi taghegheyanesi da
kamosiyai meni wawayina na ghe kirakai. 25 Ma ivonesi bo, “Kupuna
damsi i kiikiivavo i vibadana na ibagibagi kirakai ma ekayokay-
otata ma enotanotai da i wawaya ivite bubunisi. 26 Ma tami na ke
nakanani kona berai. Kamomiyai wawaya ghamana ina tereoruwe meyei
da tuna nakanani ma wawaya kikei. Ma meni wawayina ini bada
na ina tereoruwe meyei da tuna nakanani ma bigabiga wawayina.
27 Meni wawayina na wawaya ghamana, wawayina kepanai imakai
da ekamkam bo wawayina ebigabiga da vavai erereregh? Wawaya
ghamana na ekamkam, tabo? Ma taku, ke nakanani ata beraberai.
Kamomiyai taku na ami bigabiga.”
28 “Ma wawaya ivi tupaketowaneku na tami kovi patutu kirakai da ke
meyani kota kuyoweku. 29 Ikikava aku Mamai vibadana ivereku na bade
nakanani tami vibadana ana veremi. 30 Nani maranai na aku kepanai

takam ma tuma ma kiikiivavo kii gawariyai kona makai da dam ivi 12 Israel kamonai koni badesi."

Yesu ivona da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Jon 13:36-38)

31 Yesu ivona bo, "Saimon, Saimon, Seitan ivi nowi God kurina ma vivaghina gwabinai iviiya da ina ruyaghimi. 32 Ma anipowana kubiim da vitumaghana ke kuna voterei. Karakava kuna miiritavire kuriku na turaturam kuni vitesi da ti bade i vitumaghana ini rewapana."

33 Ma Saimon Pita ivona bo, "Bada, taku kovokovoghiku da tam yavata ku gabura tarui bo yavata tarabobo."

34 Ma Yesu ivonapotei bo, "Pita, avonavonem da karako mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma murinai kokoreko ina tou."

Wagu, kutu ma seri.

35 Yesu kana kivikivina ivona tovonisi bo, "Rorova avonemi da kaeterepapara bo wagu bo mane kana kutu ke kota yuna ma avonatawemi. Kade ami baba kamonai nuwapoya kopanani bo kegha?"

Ma ivonapotei bo, "Kegha."

36 Ma ivonesi bo, "Ma wekarakava na mane kana kutu bo wagu gwabimuwai na kekavari. Ma mikeda tam seri gwabimuwai kegha na kam nuba garana kevi gimarei da seri kuna gimari.* 37 Giruma katamana kamonai ivona bo, 'Wawaya beroberosi yavata kovogha ina viiya. Ma avonavonemi da weni girumina na taku ivi sisiyeku. Vonavaghata, ikikava igiruma da ita tupuwa na peyarina wekarakava etuputupuwa.' "*

38 Ma kana kivikivina ivona bo, "Bada, kekitai. Seri ruwa weni."

Ma Yesu ivona bo, "Vaghina, kovokovoghina."

Yesu Oliv koyanai inipowana.
(Mat 26:36-46; Mak 14:32-42)

39 Yesu mara nonowa ikiikiibau ku Oliv koyana, tuna kubiine kana kivikivina yavata ivomiiri ma Jerusalem ikiibutawei da inae nake. 40 Inekiibau na ivonesi bo, "Konipowana da ruyagha kamonai ke kona peku."

41 Kana kivikivina ikuyowesi ma inae ke gurina ma ivi tuwaporeruruwana ma inipowana bo, 42 "Mamai, kivaghinei bo kegha da weni vokwarakwara reduna gwabikuwai kuta viitawei. Ma ke taku aku kayowana ma tam am kayowana ina tupuwa." 43 Ma aneya kunumai ioru da rewapana iverei. 44 Ma nuwapoya ikiivunui kubiine na nuwanuwana kudubinai inipowana kirakai da poyagururu iterevunui. Ma poyapoyana ivivi toi na kitana nakanani ma tara.

45 Nipowana ivoterei ma ivomiiri da ivovira kana kivikivina kurisi, ma ipananisi da nuwapoya ikiivunusi da ivivi keneyana. 46 Ma ivonesi bo, "Avi kubiine kokenakena? Kovomiiri ma konipowana da ruyagha kamonai ke kona peku."

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Jon 18:3-11)

47 Yesu ivivi sisiya kamonai ma koroto ghamana inekiibau. Judas ivi nowesi, tuna na kana kivikivina sago. Imiiririya Yesu kurina da

---

* **22:36:** Yesu na ke seri vaghata iti sisiyei ma ivonavonesi da kanuma ina ku nevaneva ini ghaviya. Epe 6:10-18 * **22:37:** Isa 53:12

ita yoni, 48 na Yesu ivi tarakiiyanei bo, “Judas, viwawana kubiine taku
Wawaya Natusi keyoyoniku, bo?”
49 Ma kana kivikivina ikitai da aviyavisina ituputupuwa na ivona
bo, “Bada, akii seriyai kana ravisi, bo?” 50 Ma kana kivikivina sago
taparoro badana ghamana ina bigabiga iravi da tinina katagheyana
ikiiyaraghatawei.
51 Ma Yesu ivonesi bo, “Kovoterei!” Ma ivororona da tomowina tinina
ivotovoni da iyawasa.
52 Ma Yesu taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana
potapota i babada ma kwanatu babadisi peyarisi kurisi ivona bo, “Taku
aighaviyemi bo, da kaku seri ma kaku kepata kokavarapiyei? 53 Mara
nonowa tami ma taku Taparoro Numana garina kamonai tamakamakai,
ma ke kota paniku. Ma wekarakava na kami mara ipisi na nubakutuva
ina rewapana ibademi.”*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:57-58, 69-75; Mak 14:53-54, 66-72; Jon 18:12-18, 25-27)

54 Seri damsi Yesu ivotani ma irutini inae da taparoro badana
ghamana ina ku numa. Ma Pita murisiyai ikivinisi inae. 55 Ma
taparoro badana ina numa garina kamonai na wawaya keyama ikiiri
da ivivi rarana. Ma Pita inae da kamosiyai imakai. 56 Bigabiga wavinena
sago ikitai da Pita keyama ririnai imakamakai. Keyama gweyorinai ikita
bubuni ma ivona bo, “Weni tomowina tuna Yesu yavata ibababa.”
57 Ma Pita ivi bero bo, “Wavine, taku nani tomowina ke atakovi!”
58 Imakai mara gisina ma tomowa sago Pita ikitai ma ivona bo, “Tam
na Yesu kana kivikivina sago.”
Ma Pita ivona bo, “Aku tomo, taku ke meyani ata kivini.”
59 Imakai da ke gurina ma bade wawaya sago ivona bo, “Vonav-
aghata, weni tomowina na Yesu kana kivikivina, iyamna tuna na Gariri
wawaya.”
60 Ma Pita ivonapotei bo, “Aku tomo, kegha. Taku ke atakovi da
aviyavisina kisisiyei!”
Nakanani ivivi sisiya ma kokoreko itou. 61 Ma Bada Yesu itavire da Pita
ikitatupei. Ma Pita ina nota ivovira da Yesu ina sisiya inotai. “Karako
mara aroba kuni bero da ke kutakoviku ma muriyai kokoreko ina tou.”
62 Ma vaghina, Pita numa garina ikiibutawei ku kupuna ma itou kirakai.

Wawaya Yesu ivi namei ma iravi.
(Mat 26:67-68; Mak 14:65)

63 Seri damsi Yesu ikoyakoyaghi na ivowavowai ma ivivi namei.
64 Matana igerepotai, iravi ma ivonei bo, “Tam peroveta bo? Mede
kevonekai, iyi iravim?” 65 Ma ivi avaberowei.

Pailat ma Herodi Yesu ivi tupavirei.
(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Jon 18:19-24)

66 Mara itom ma Jiu damsi i babada, taparoro babadisi i babada, ma
giruma wawayisi ivi kiidaburana ma seri wawayisi Yesu irutini inae ku
maghinosi. 67 Ivonei bo, “Mikeda tam Keriso, kevonekai.”
Yesu ivonapotesi bo, “Mikeda ana vonemi na ke koni tumaghana. 68 Ma
mikeda ata vonatovonimi na ke kovokovoghina kota vonapoteku. 69 Ma

* **22:53:** Luk 19:47, 21:37

karako da nokoni ku marana, Wawaya Natusi, God katagheyanai ina makai."
70 Peyarisi Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Nakanani na tam God natuna, bo?"
Ivonapotesi bo, "Ikikava kovonavoneku na vonavaghata."
71 Peyarisi ivona bo, "Avi kubiine vimamatara wawayisi tekwekwisi? Namada tuna mani kawanai ivi mamatara meyei."

23

Pailat, Yesu ivi taravirevirei.
(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Jon 18:28-38)
1 Ma babadisi kudubisi ivomiiri da Yesu irutinaneyei Pailat kurina.
2 Ma nani dobunai ivi karei da Yesu ivivi wavui, "Weni tomowina kapanani da akii wawaya inoraveraveyana berosi. Ivonesi da Kiivavo Sisa ina teks ke iti miiyei, bade ivona da tuna kiivavo, ma Keriso."
3 Pailat Yesu ivi tarakiiyanei bo, "Tam Jiu damsi i kiivavo, bo?"
Yesu ivona bo, "Vonavaghata, vaghina kevonavona."
4 Ma Pailat ivi sisiya taparoro babadisi i babada ma koroto kurisi. Ivonesi bo, "Weni wawayina ina berona ke sago ata panani."
5 Ma kegha da taparoro babadisi i babada ma koroto gamosi ibagibagi, "Weni tomowina ina vibeyebeyena kubiine, wawaya peyarisi Judiya kamonai nuwanuwasi eghakighaki. Gariri kamonai ivi karei ma ipisi da wike."

Herodi, Yesu ivi taravirevirei.
6 Pailat sisiyina ivivi yanei na ivi tarakiiyana bo, "Tomowina na Gariri wawaya bo?" 7 Pailat ivi yanei da Yesu tuna Herodi ina rewapana gaburinai na ivonatawei Herodi kurina, iyamna iakovi da Herodi wekarakava ipisi ku Jerusalem. 8 Maranai Herodi Yesu ikitai, nuwanuwana ibiibii kirakai, iyamna tuna namadani kava ina kayowana da Yesu ita kitai. Varana ivivi yanei na ina nota ghamana da Yesu bera ghamaghamasi ita berai da ita kitai. 9 Ivi taravirevire kirakiiyei ma Yesu ke ita vonapotei. 10 Taparoro babadisi i babada ma giruma wawayisi imiiririya ma Yesu ivi wavu patei. 11 Ma Herodi, ina seri wawayisi yavata Yesu ivi namei ma ivi kaekaeyei. Ma muriyai gara kiimatanina iviiya ma Yesu ivi kotei ma ivonatawei ivovira Pailat kurina. 12 Karenai Pailat da Herodi ivi kawapata ma nani maranai ivi karei da ivi turana.

Wawaya Yesu ikovoghi.
(Mat 27:15-26, 27:11-14; Mak 15:6-15; Jon 18:39–19:16)
13 Pailat, Yesu iviiya na babadisi ma koroto kudubisi ikwaturiyariyesi, 14 ma ivonesi bo, "Weni tomowina kopiyei na kovona da wawaya ivivi noraveyana berosi. Tomowina kovi wavui na maghinomiyai avi tupavirevirei ma ke sago ina berona ata panani. 15 Bade Herodi nakanani ke sago berona ita panani. Tuna kubiine ivonatawei ivovira kurita. Ke aviyavisina berona ita berai da kana rabobo kota vonei. 16 Tuna kubiine kovogha kava ana verei ma ana vonatawei ina nae." 17 (-)* 18 Peyarisi marasago ikarayogosi, "Kokiivunui! Akii kayowana da Barabas kovotawei!" 19 (Barabas viruwa ma kiivunuwa kubiine ku gabura iterei.)

* **23:17:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 17 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Pasova kamna nununai Pailat wawaya sago gabura kamonai ivovotawei.'

20 Pailat babadisi ma wawayisi ivonatovonisi da Yesu ita votawei. 21 Ma
kegha da koroto ere kiikiirarisi ivonavona bo, “Kotuparatui! Kotupara-
tui!”
22 Pailat ina vonatovona viarobina iterei, “Ikikava? Weni tomow-
ina aviyavisina ibera beroi? Ke aviyavisina berona ita berai da kana
rabobo kota vonei. Tuna kubiine ana vonesi da widi kava ina verei ma
ina vonatawei ina nae.”
23 Ma kegha, ere nuwaghakighakisi koroto ikiikiirara ma ivonavona
bo, “Kotuparatui!” Nani kiirarina kubiine, 24 Pailat i kayowana iberai.
Yesu seri wawayisi ku imasi iterei da ita tuparatui. 25 Ma Barabas, viruwa
ma kiivunuwa kubiine gabura kamonai imakamakai, ivotawei koroto i
ku kayowanai.

Seri damsi Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Jon 19:17-27)

26 Seri damsi Yesu irutini inenae. Nani kamonai tomowa sago, kana
vava Saimon, ina dobu Sairini, ku Jerusalem irurui. Seri damsi imi-
iripotei ma Yesu kana korosi iviiya da Saimon ivi kavari. Ma ivonei da
Yesu murinai ita baba.
27 Ma koroto ghamana ikivikivinisi ma kamonai na wivine Yesu itu-
tuwei ma isiyasiyapei. 28 Yesu imiiritavire ma ivonesi bo, “Jerusalem
wivine, ke kona tuweku. Tami ma natunatumi kubiimi kota tou.
29 Kokitai, mara epipisi ma wawaya ina vona bo, ‘Iyapoma da wivine
gagarisi, manawisi kamonai pepeya ke ita kavari, ma ke iti susui.’ 30 Nani
maranai wawaya koya ina vonei bo, ‘Koya ghamam, ketamogunewa da
kuna dogokai! Koya kikei, agu etini ku tepakai!’* 31 Mikeda wawaya weni
berasi ina berai maranai kii matinai, ma avi berana ina berai maranai kii
na ina poki?”
32 Seri damsi tomotomowa beroberosi ruwa irutinisi ikiibau da Yesu
yavata iti rabobosi. 33 Maranai inekiibau da gawara kana vava ‘Wawaya
Teuteuna,’ ma nani dobunai Yesu ma tomotomowisi ruwa ituparatusi.
Sago katagheyanai ma sago dugenai. 34 Yesu ivona bo, “Mamai, weni
damsi i berabero kenotatawei. Ti ke itakovi da aviyavisina eberaberai.”*
Ma seri wawayisi virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara
irereghi. 35 Ma wawaya imiiri ikitakita ma babada ivonavonavinamei.
Ivonei bo, “Kuvona da tam God ina Vivinevine Wawayim. Wawaya
kuvivi yawisi na mede kevi yawa meyem!”*
36 Seri damsi imiiririya ma ti yavata Yesu ivi namei. Wain tomatomana
iverei da itumai* 37 ma ivonei bo, “Mikeda tam Jiu damsi i kiivavo na
kevi yawa meyem.”
38 Ma gayamina vovonai, korosiyai, igiruma bo, ‘Weni tuna Jiu damsi
i kiivavo.’
39 Tomowa berona yavata irororoke na Yesu ivonavinamei, “Tam
Keriso bo? Kevi yawita.”
40 Ma kana viruwa kwinana iyeghai bo, “Tam God keyabuyabumanei
bo kegha? Ita viaroba na kovoghina sago taviiviiya. 41 Tota na ita
berabero tepanai na kovogha taviiviiya ma weni tomowina na ina
berona kegha.” 42 Ma ivonei bo, “Yesu, maranai kuni kiivavo na ke
kuni notawapeku.”

---

* **23:30:** Hos 10:8; Rev 6:16 * **23:34:** Psa 22:18 * **23:35:** Psa 22:7 * **23:36:** Psa 69:21

43 Yesu tomowina ivonapotei bo, “Karako tam ma taku tarui ku
Paradais.”

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Jon 19:28-30)

44 Vaghina ma madegha punai ma nubakutuva ioru da dobu kudubina
isovo yavui, ma nakanani imakamakai da ku ravi madegha. 45 Maranai
madegha rarana ivoterei Taparoro Numana kana tupayaragha garana
basunai itamogosira da ruwa.* 46 Ma Yesu gamona irakata ma ikwatu,
“Mamai, kanumiku ku imam atereterei.” Ina sisiya turina iterei,
nuwayaporina ighae ma irabobo.*
47 Ma senturiyon sago weni berana ikitai, God ivokavakavari ma ivona
bo, “Vonavaghata da weni tomowina na wawaya maninina.”
48 Vaghina ma, wawaya ivi kiidaburesi ma weni berana ikitai na pe-
yarisi nuwapoyina iviiya da nuwakadasi iraravi ma ivovira i ku numa.
49 Wawaya viya Yesu iakova kirakiiyei ma bade wivine Yesu ikivini
Gaririyai ipisi, imiiritaweyana ma ikitakita.*

Yesu idogoi.
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Jon 10:38-42)

50 Tomowa sago kana vava Josepa, ina kwanatu Arimateya, Judiya
kamonai. Tuna wawaya biibiina ma kiimatanina. Ma bade tomowa
ghamana Jiu damsi babadisi kamosiyai. 51 Maranai babadisi ivi ogatara
da Yesu iti raboboi na ke iti vaghinei. Ma bade tuna nimonimoriyai ikoy-
akoyagha da God ina vikiivavona kana mara ita pisi. 52 Inae Pailat kurina
ma Yesu tupuwina kubiine ivi nowi. 53 Korosi itereoruwei ma igerei. Ma
ikavari inae da buba vuna vaghata kamonai ivi kenai. 54 Ivovovunagha
da viyakam marana kubiine.
55 Nani wivinesi Yesu Gaririyai ikivini ighae na bade wivinesi sago
Josepa ikivini inae da buba ikitai ma ikikava Yesu tupuwina iterei.
56 Ivovira ku numa ma i oira ghabughabusi ivovunagha.*
Ma viyakam marana kubiine ivi yakam.

24

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mat 28:1-10; Mak 16:1-8; Jon 20:1-10)

1 Sande mara boiboiyai wivine oira ghabughabusi ivovunagha na
iyuna ma ivi mara ku karawaga. 2 Inekiibau na ikitai da buba
vovotawena. Kana gudu na wakima ghamana ma wawaya itabiri ku
ririna. 3 Irui ku buba kamona ma ikitavirevire da Bada Yesu tupuwina
kegha. 4 Imiiri vaghata ma nuwanuwasi ivivi tetei na nani kamonai
tomotomowa ruwa, kii gara matakamokamosi inekiibau da ririsiyai imi-
iri. 5 Wivinesi iyabumana kirakai da idune vaghata ma tomotomowisi
ivona bo, “Avi kubiine wawaya yawayawana koekwekwai raborabobosi
kamosiyai? 6 Yesu ke weni dobunai, tuna namada rabobowai ivomiiri.
Kade konotanotai da Gariri kamonai yavata komakamakai na ikikava
ivonemi?* 7 Ivona bo, ‘Wawaya Natusi ina viiya da berabero wawayisi ku

* **23:45:** Exod 26:31-33 * **23:46:** Psa 31:5 * **23:49:** Luk 8:2-3 * **23:56:** Exod 20:10; Deut 5:14 * **24:6:** Mat 16:21, 17:22-23, 20:18-19; Mak 8:31, 9:31, 10:33-34; Luk 9:22, 18:31-33

imasi ina terei ma korosiyai ina tuparatui. Ma mara viarobina kamonai rabobowai ina vomiiri.' "
8 Ma nani maranai wivinesi Yesu ina sisiya inotapanani.
9 Karawagiiyai ivovira ku numa ma Yesu ina aposol ivi 11 ma kana
kivikivina viya yavata ivonesi. 10 Wivinesi na Meri Magadarini, Jowana
ma Jemes ina maduwa Meri ma wivine viya yavata. 11 Weni wivinesi
ivi sisiya na Yesu kana kivikivina ke iti tumaghanesi, inotai da ivivi sisiya
wapawapa. 12 Ma Pita ina kina kava ivomiiri ma iverau da ku karawaga.
Ma ku buba irugenara da Yesu tupuwina kana gere kava ikitai. Ma
ivovovira ku numa ma aviyavisina itupuwa na inota kavakavai.

Emeyas ketanai.
(Mak 16:12-13)

13 Ma bade nani maranai na Yesu kana kivikivina ruwa Jerusalem
ikuyowei da ibaba inenae ku Emeyas kwanatuna.* 14 Ma i baba kamonai
na aviyavisina kudubina itupuwa na ivivi sisiyei. 15 Ivivi sisiya na Yesu
kurisi inekiibau da yavata ibaba patapata. 16 Ma kana kivikivina matasi
ikiivurei da Yesu ke ita vogiini. 17 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Aviyavisina
koisisiyei?"

Ma ere nuwadugarisi ivi kiimiiriyesi ma idune. 18 Ma sago, kana vava
Kiriyopas ivi tarakiiyana bo, "Numanumataya peyarisi iakovi da aviyav-
isina Jerusalem kamonai etuputupuwa ma ikikava tam ina kim kava ke
kutakovi?"
19 Ma ivi tarakiiyanesi bo, "Avi berasi?"

Ma ivonapotei bo, "Aviyavisina itupuwa Nasaret wawaya Yesu kurina.
Tuna na peroveta ma God ma wawaya ku matasi ina sisiya ma ina bera
peyarina na ivi rewapana kirakai. 20 Ma taparoro babadisi i babada ma
Jerusalem damkai akii babada na tomowina iviiya ma kupuna damsi ku
imasi iterei. Ma ti na ivi tupavirei ma ivonakiiyaragha da ita rabobo ma
korosiyai ituparatui. 21 Tokai kanotai da tuna tomowina Israel damta
iti yawasita. Akii nuwapoya irakata, ma ku tepana na weni berasi muri-
nai na ke sago biibiina ita tupuwa. Ma namada mara aroba ikovi. 22 Ma
bade wivine viya kamokiiyai sisiya sago ivonekai na kavi deyei. Karako
ivi mara ku karawaga ma irui ku buba kamona 23 da Yesu tupuwina ikita
kavai. Ma ivovira ivonekai da aneya ikitisi. Ma sisiya gwabisiyai iviiya
da Yesu na yawayawana. 24 Ma akii wawaya viya inae ku karawaga ma
ikikava wivinesi ivivi sisiya na nakanani ipanani. Ma Yesu ke ita kitai."

25 Ma Yesu ivonesi bo, "Tami neghaneghami ma gayama butabutami
da aviyavisina peyarina peroperoveta ivivi sisiyei na ke koti tumaghanei.
26 Kotakovi da God ina kayowana da ina Vivinevine Wawayina
iti kamaghi kirakiiyei ma ita rabobo ma murinai kana ku kadara ita rui."
27 Vaghina ma Yesu ivi karei da ikikava giruma katamana kamonai God
ina Vivinevine Wawayina ivi sisiyei na peyarina kurisi ivi debei. Kunona
Moses aviyavisina igirumi na ivi sisiyei ma muriyai peroperoveta viya i
giruma na iyamsi ivi sisiyei kurisi.

28 Namada ku Emeyas inenekiibau ma Yesu iberai da nama maninina
ita nenae. 29 Ma kegha da kana kivikivina ivonatani. Ivona bo, "Ke
kuna nae. Takena iyamna mara ikovi, namada ravi ipika." Vaghina,
ivovira ma yavata irui da imakai. 30 Kam kubiine na parawa iviiya

* **24:13:** Emeyas kwanatuna na 11 kilomitas Jerusalem kupunai.

ma God ivi kiikiiwei ma ivogimai. Ma ivi karei da ita veresi. 31 Tuna
maranai matasi ikiigigiri da kwinasi ikita bubuni da tuna na Yesu.
Ikitakitai na iwapa. 32 Ma ti mani ivonavona bo, “Tuna kubiine ita baba
kamonai giruma katamana kamonai miiba gavugavusi ivivi debei kurita
na nuwanuwata itonatonai ma tavivi nuwabiibii kirakiiyei.”
33 Nani murinai ivi ruwa ivomiiri da maninina ivovirame ku
Jerusalem. Ma nani dobunai kana kivikivina ivi 11 ma turaturasi
viya namada ivi kiidaburana na ipananisi. 34 Ma ivi yanesi da peyarisi
ivivi sisiya bo, “Vonavaghata da Bada rabobowai ivomiiri! Saimon
kurina inekiibau!”
35 Ma ivi ruwa turaturasi ivi akovisi da aviyavisina tupuwa i baba
kamonai, ma bade ikikava ivogiini da tuna Yesu, maranai parawa
ivovogimai.

Yesu kana kivikivina kurisi inekiibau.
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

36 Ivivi sisiyei ma nani kamonai Yesu inekiibau da kamosiyai imiimiiri
ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai ina makai.”
37 Ivi tataghanisi da iyabumana ma ogariri igheyesi ma inotai da nama
momosika ita kitakitai. 38 Ma ivonesi bo, “Ke kona yabumana. Ami nota
ke ina ragharagha ma ke ina gisi. 39 Imaku ma kaeku kokitai. Wena na
taku! Kovotovoniku da damina kona viiya. Momosika viyosi ma tuwirisi
kegha.”
40 Weni nakanani ivi sisiya kana kivikivina kurisi ma imana da kaena
ivi beyesi. 41 Peyarisi inota kavakavai da ke nuwanuwasi kudubinai
iti tumaghana ma kegha da ivi nuwabiibii kirakai. Tuna kubiine Yesu
ivonatovonisi bo, “Kade, aviyavisina emakamakai da ata kani?” 42 Iyana
gibugibuna iverei, 43 ma kana kivikivina matasiyai Yesu nani iyanina
ikani.
44 Ma ivonesi bo, “Rorova yavata tamakamakai na avonemi da aviyav-
isina Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta ma Psalms kamonai
igirugirumi da ita tupuwa kuriku na God ina kayowana da kudubina
ina tupuwa.”
45 Muriyai i nota ivotawei da sisiya giruma katamana kamonai
na iyamsi itakova bubuni. 46 Ivonesi bo, “Weni nakanani igiruma.
‘God ina Vivinevine Wawayina ini kamaghi kirakiiyei ma ina rabobo,
ma mara viarobina kamonai na ina vomiiri.’ 47 Ma bade igiruma
da kana kivikivina ina dima da wawaya i berabero ininimayei ma
ina miirikupukuputei da God i berabero ina notatawei. Jerusalem ka-
monai dima ini karei ma muriyai ina kiibau da dam ma dam kurisi.
48 Tami na weni berasi kudubina kana vivimamatara wawayimi. 49 Ma
aku Mamai ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da ita puyomi na
taku berana ana berai, puyona ana vonatawei kurimi. Tuna kubiine
Jerusalem kamonai kovi koyakoyagha da rewapana kunumai inoru da
ina towatepanimi.”*

Yesu ighae ku kunuma.
(Mak 16:19-20; Apos 1:9-11)

50 Vaghina ma, Yesu kana kivikivina irutinisi da Jerusalem ikiibutawe
inae ku gawara sago Betani kwanatuna ririnai. Imana ivororona ma
ivi biibiinisi. 51 Ivivi biibiinisi kamonai na God iviitawei da ighae. 52 Ma

* **24:49:** Apos 1:4

kana kivikivina Yesu ivokavakavari ma nuwabiibiiyai ivovirame ku Jerusalem. 53 Nani murinai mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai God ivivi kiikiiwei.

God Varana Biibiina
Jon
Igirumi
(John)
Vonaviakova

Weni vonaviakovina na ke Jon ita girumi ma wawaya muriyai iterei. Aposol Jon *God Varana Biibiina* igirumi na ivi akovita da Yesu na God Vonana Makamakii Nonowina. Ma tuna ivi wawayota da dobuwai wawaya kamosiyai imakai. Ma bade Jon ivoneta da ina kayowana da wawaya ini tumaghana da Yesu na God Natuna ma kata Viviyawa, tuna kubiine weni bukana igirumi. Ina kayowana da nani vitumaghaninai na yawasa makamakii nonowina ina panani.

Kunona Jon ivi akovita da God Vonana ma Yesu na sago, muriyai Yesu ina bera ghamaghamasi ivi sisiyei, matakirisi ivi debei da vonavaghata da tuna na God Natuna ma kata Viviyawa. Jon igiruma da Yesu matakira peyarina ibera yavui na muriyai nani berasi tepanai nota ghamaghamasi ivivi beyebeyena. Ma ina vibeyebeyena kamonai na wawaya nevanevana Yesu ivi tumaghanei ma ikivini ma nevanevana na ke iti tumaghanei ma ivi ghaviyei. Ma sapta 13 da ku 17 kamonai Jon ina giruma evonavoneta da muriyai Yesu ita patumi na nani didibarinai kana kivikivina yavata ere nuwaviinisi ivi nuwasago ma ikiiepepisi ma nota rewapanai ivovunaghisi da i nota ke ina peku, iyamna iakovi da ina rabobo. Ma ina giruma turinai Jon evonavoneta da Yesu ipatumi ma ivi tupavirei, ituparatui ma ikikava rabobowai ivomiiri ma irumatara kana kivikivina kurisi.

Jon ina giruma kamonai nota ghamana na Keriso tepanai yawasa makamakii nonowina taviiya. Ma iyavo kava itumaghana da Yesu na keta, vonavaghata ma yawasa na tuna puyona wekarakava eviiviiya. Weni bukana kamonai aviyavisina mara nonowa ita yawasa kamonai emakamakai na eviiviiya ma nani miibiisi tepanai kanuma ina ku nevaneva akova ghamana ibeyebeyena. Kamonai na okowa, parawa, yasegana, sipu kii koyakoyagha yavata, ma greipi uravina amena yavata.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-18 Yesu na vona ma dobu kana yasegana.
Sapta 1:19-51 Jon Yesu ibabataito. Ma Yesu nona wawayisi ivinesi da kana kivikivini.
Sapta 2:1 da ku 12:50 Yesu ibababa ma ina biga iberaberai.
Sapta 13:1 da ku 19:42 Yesu ina biga turina Jerusalem kamonai ma barabaranai.
Sapta 20:1-31 Bada Yesu rabobowai ivomiiri ma wawaya kurisi irumatara.
Sapta 21:1-25 Sisiya ku tepana na Yesu Gariri dobunai irumatara.

Keriso na vona ma dobu kana yasegana.

1 Karenai na Vona imakamakai. Tuna na God yavata imakamakai,
ma tuna na God. 2 Ma karenai tuna na God yavata. 3 Tuniyai da bera
kudubina iyamoni, mikeda tuna kegha na ke sago aviyavisina dobuwai
ita yamoni. 4 Tuna gwabinai na yawasa, ma nani yawasina na wawaya i

yasegana. 5 Ma yasegana gweyurina nubakutuva kamonai ekarakarata
ma nubakutuva ke kovokovoghina da ita ghekuyowei.
6 Ma God ina yonayona ivonatawei, tuna kana vava na Jon Babataito.*
7 Ipisi da nani yaseganina iti debei da wawaya peyarisi iti tumaghanei.
8 Ipisi da yasegana kurisi iti debei, ma tuna na ke yasegana. 9 Ma wawaya
ivi akovisi da yasegana vaghata na ku dobu ina nekiibau da wawaya
peyarisi yasegana ina veresi.
10 Namanaki da tuna tepanai God dobu iyamoni ma kegha da ku dobu
inekiibau na wawaya dobuwai iveyiyei. 11 Ipisi ina ku dobu vaghata ma
ina wawaya kurisi ma kegha da ibarei. 12 Ma wawaya viya kava ina
sisiya iviiya ma ivi tumaghana na ti damsi ivonesi da God natunatuna.
13 Ma God natunatuna i yawasa na God gwabinai ipisi. Ma nani yawasina
na ke kaekiki mau bo tomowa kawana yavata gwabisiyai ita pisi.
14 Ma Vonana ivi wawaya da yavata tamakii patapata. Tuna na God
Natuna sago kava na kana kadara kakitai. Ma agabiibai ma vonavaghata
gwabinai irakata kirakai.
15 Jon namada ivoneta bo, "Weni wawayina avivi sisiyei na, 'Tuna
murikuwai ina pisi. Ma ighekuyoweku, iyamna imakamakai ma
muriyai da atupuwa.' "
16 Ma ina agabiibai kudubina peyarita damina taviiviiya ma ina vibi-
ibiina mara nonowa everevereta. 17 Vonaviyoyovana na God ivi damani
Moses kurina da iti debei wawaya kurisi. Ma agabiibai ma vonavaghata
na Yesu Keriso* gwabinai ipisi. 18 Ke meyani wawaya sago God ita kitai.
Natuna sago kava na God yavata ivi kovokovoghana. Tuna ina Mamai
yavata na sago. Ma ivi akakovita da God na iyai.

Jon Babataito ina vibeyebeyena.
(Mat 3:1-12; Mak 1:1-8; Luk 3:1-18)

19 Jiu damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai taparoro
babadisi ma Livai damsi ivonatawesi Jon kurina ma ivi tarakiiyanei bo,
"Tam na iyai?"
20 Ma Jon ke ita bara bo ita yabumana ma ivi debe meyei, ivonapotesi bo,
"Taku na ke God ina Vivinevine Wawayina."
21 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Nakanani na tam iyai? Tam peroveta Elaidiya
bo?"*
Ma ivonapotesi bo, "Kegha, taku ke tuna."
"Tam na nani perovetina kakoyakoyaghi bo?"†
Ma ivonapotesi bo, "Kegha."
22 Ma damsi ivona bo, "Nakanani na tam iyai? Kevonekai da
kana vovira akii babada kurisi ma kana vonesi da tam iyai."
23 Jon ivonapotesi ikikava peroveta Aisaya igiruma na nakanani
ivonesi bo,
"Taku na wawaya gamona warereyai erurukwatu,
'Keta maninina koberai, Bada kubiine.' "*

---

* **1:6:** Mat 3:1; Mak 1:4; Luk 3:1-2 * **1:17:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:21:** Deut 18:15, 18; Mal 4:5 † **1:21:** Deut 18:15 kamonai Moses igiruma da mara sago peroveta ghamanakina ina nekiibau kurisi. Ma Jiu damsi patana da nani perovetina ekoyakoyaghi. Tuna kubiine wawaya Jon ivi tarakiiyanei da tuna vaghina wawayina bo kegha.
* **1:23:** Isa 40:3

24 Ma Perisi damsi wawaya viya ivonatawesi ma 25 ivi tarakiiyanei
bo, “Mikeda tam ke Keriso, ke Elaidiya bo ke peroveta na avi kubiine
kebababataito?”
26 Ma Jon ivonapotesi bo, “Taku okowai abababataito. Ma kamomiyai
wawaya sago ke kotakovi. 27 Tuna tomowina murikuwai epipisi.
Ighekuyoweku, taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara
ata rupami.”
28 Weni berasi peyarina itupuwa Betaniyai, Jodan okowina nevanai,
Jon nani dobunai ibababataito.

God ina sipu gegeyina.

29 Ma mara itome na Jon, Yesu ikitai ipipisi kurina na ivona
bo, “Kokitai, God Ina Sipu Gegeyina epipisi da dobu ina berabero
ina viitawei. 30 Weni wawayina avivi sisiyei maranai avona bo, ‘Tomow-
ina murikuwai epipisi na ighekuyoweku, tuna namada imakamakai ma
muriyai da atupuwa.’ 31 Taku bade ke atakovi da tuna na nakanani, ma
apisi da okowai abababataito, iyamna aidebei da Israel inakovi da tuna
iyai.”
32 Ma Jon aviyavisina matanai ikitai na ivi debei, ivona bo “Kanuma
Vovokaravina akitai nakanani ma gabubu kunumai ioru da tomowina
ku tepana. 33 Taku patana da ke atakovi da tuna iyai ma kegha da
Wawayina ivonataweku da okowai abababataito tuna ivoneku bo, ‘To-
mowina kuna kitai ma Kanuma Vovokaravina inoru ku tepana na tuna
wawayina Kanuma Vovokaravina ina veremi.’ 34 Taku akitai na aidebei
da tuna na God Natuna.”

Nona wawayisi Yesu ivinesi da kana kivikivina.

35 Mara itome ma Jon kana kivikivina ruwa yavata patana da nani
gawarinai imakamakai. 36 Ma Jon ikitai da Yesu ibaba inenae na ivona
bo, “Kokitai, tuna na God ina Sipu Gegeyina.”
37 Kana kivikivina ruwa ina sisiya ivi yanei na inae da Yesu ikivini.
38 Yesu imiiritavire ikitisi da ikivikivini na ivi tarakiiyanesi bo, “Aviyav-
isina kokayokayowei?”
Ma damsi ivonapotei bo, “Rabai (iyamna vibeyebeyena wawayina),
tam na meni dobunai kemakamakai?”
39 Yesu ivonapotesi bo, “Kopisi da kona kitai.” Ma tuna na namada ravi
madeghinai. Damsi ikivini inae da ina makamakai ikitai, ma yavata nani
dobunai imakii kupom.
40 Nani kamonai na Anduru, (tuna Saimon Pita tina kikei.) Maranai Jon
Babataito ina sisiya ivi yanei na Yesu ikivini. 41 Ma yaghiyaghinai Anduru
inae da ina tuwa Saimon ipanani ma ivonei bo, “God ina Vivinevine
Wawayina kapanani.” (Tuna iyamna Keriso.) 42 Ma irutini ipisi Yesu
kurina.
Yesu ikitai ma ivona bo, “Tam Jon natuna Saimon, wawaya ina kwatum
da Kepas.” Ma nani vavana Grik gamosiyai na Pita. (Kepas ma Pita
ivi ruwa na iyamsi ‘wakima.’)

Yesu Piripo da Nataniyera ikwatusi.

43 Mara itome na Yesu ivi karei da ita nae ku Gariri. Ibaba inenae
da Piripo ipanani na ivonei bo, “Kekiviniku.” 44 Piripo na Anduru
da Pita nakanani, peyarisi i kwanatu na Betsaida. 45 Ma Piripo inae
da Nataniyera ipanani ma ivonei bo, “Wawayina kapanani. Moses

vonaviyoyovana kamonai igirugirumi ma bade peroperoveta i giruma kamonai ivivi sisiyei. Tuna Yesu, Nasaret wawaya, Josepa natuna."

46 Nataniyera ivona bo, "Nasaret. Kamonai aviyavisina biibiina ina tupuwa?"

Ma Piripo ivonapotei bo, "Kepisi da kuna kitai."

47 Maranai Yesu Nataniyera ikitai ipipisi na ivona bo, "Weni tomowina tuna Israel vaghata. Tuna na wawaya kiimatanina."

48 Ma Nataniyera ivona bo, "Ikikava kuakoviku?"

Yesu ivonapotei bo, "Muriyai da Piripo ita kwatum na akitim koweya rogunai kumakamakai."

49 Ma Nataniyera ivonakiiyaragha bo, "Bada, tam God Natuna, Israel kana Kiivavo."

50 Yesu ivonapotei bo, "Avonem da akitim koweya rogunai kumakamakai, tuna kubiine kuvi tumaghaneku, bo? Karakava bera ghamaghamasi kuna kitai ke nakanani ma weni berana." 51 Ma ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da karakava kona kitai da kunuma ina tamotate ma God ina aneya ina gheghae ma inororu Wawaya Natusi kurina."‡ *

2

Tavine kamna Keina kwanatuna kamonai.

1 Mara viarobina kamonai tavine itupuwa kwanatu kana vava Keina, Gariri dobunai. Ma Yesu ina maduwa na nani kamonai. 2 Ma bade Yesu kana kivikivina yavata ivonesi da nani ku kamna irui. 3 Ma wain ikovi na ina maduwa Yesu ivonei bo, "Wain ivi kovini."

4 Ma Yesu ivonapotei bo, "Wavine, avi kubiine kuvoneku da aviyavisina ana berai. Aku mara ke ita pisi."

5 Ma kegha da ina maduwa bigabiga wawayisi ivonesi bo, "Aviyavisina ina vonemi na koberai."

6 Ma ririsiyai na okowa kibubusi ghamaghamasi miikovimasago iruwanamiimiiri. Nani kibubusi wakimiyai ipapa na Jiu damsi i kiki inununuri da imasi itepotepokowakowa, tuna ivi matakira da nuwanuwasi na yagharina.* 7 Yesu bigabiga wawayisi ivonesi bo, "Kibubusi na okowa kovi tupotupo." Damsi okowa itepo da ighe kawa barasiyai. 8 Ma ivonesi bo, "Wekarakava na gisina kotaraivui ma kokavari konae da kam badana kurina." Ikavari inae da iverei, 9 ma badana nani okowina ikaratovoni. Okowina na namada ivi viravira da wain. Ma ke itakovi da mimei ipisi ma bigabiga wawayisi na iakovi, iyamna okowa na ti ivui. Tuna kubiine kam badana tomowina itatavine ikwatui ma itinaviviri ku ririna. 10 Ma ivonei bo, "Wawaya peyarisi karenai na wain biibiina evereverena ma wawaya eumuma da damisi eviiviiya ma muriyai berona evovokiibuwei. Ma tam na biibiina kuvotani da wekarakava kuvokiibuwei."

11 Weni tuna na Yesu ina bera ghamana karena iberai Keina kwanatunai, Gariri kamonai. Kana kadara ivi debei da kana kivikivina ivi tumaghanei.

---

‡ **1:51:** Wawaya Natusi na iyamna God ina Vivinevine Wawayina, wawaya kii Viviyawa, Keriso bo Mesaya. Mara viya Yesu iteregavui da tuna mani ivivi sisiya meyei. Nani marasiyai ivonavona da tuna na 'Wawaya Natusi,' sisiyina ivi matakira da kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota.

* **1:51:** Gen 28:12 * **2:6:** Kibubu sago na 80 bo 120 litas ruvana.

12 Weni berana murinai Yesu ma ina maduwa, titina yoghyogho ma
kana kivikivina yavata ioru ku Kapeniyam. Ma nani dobunai imakii
mara gisina.*

Yesu Taparoro Numana igigiri.
(Mat 21:12-13; Mak 11:15-17; Luk 19:45-46)
13 Marana inenekiibau da Jiu damsi i kamporagha kana vava Pasova
ma Yesu ighae ku Jerusalem.* 14 Ma Taparoro Numana garina kamonai
ipanani da tomotomowa kau, sipu ma gabubu ivivi gimara. Ma viya
na kemakema tepasiyai imakamakai ma mane ivivi vovivirana. 15 Tuna
kubiine Yesu urava iviiya da wasira iyamoni ma peyarisi Taparoro
Numana garina kamonai wawaya i sipu ma kau yavata ikugerisi. Ma
bade mane vivovivirana wawayisi i mane ikiiririghi ma i kemakema
ivi kuvirevire.† 16 Ma iyavo kava gabubu ivivi gimara na kurisi ivona bo,
"Weni sawarisi koturakiikiibuwana. Avi kubiine tami aku Mamai ina
Numa koruvovirei da vigimagimara gawarina?" 17 Ma kana kivikivina
inotapanani da giruma katamana ivona bo, "Am Taparoro Numana
aku kayowana ghamana, tuna kubiine nuwapoyina ekiikiivunuku."*
18 Ma Jiu babadisi ivonei bo, "Avi matakirina ghamana kuna berai da
kanakovi da am rewapana imakamakai na weni berana kuberai?"
19 Yesu ivonapotesi bo, "Weni Taparoro Numana kona tinarikai ma
mara viarobina kamonai ana ruepa meyei."*
20 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, "Weni Taparoro Numana madegha
46 kamonai ivowai ma tam, kovokovoghim da mara aroba kamonai
kuna ruepa meyei, bo?"
21 Ma Yesu na ke Taparoro Numana ita vonavonei ma tuna mani
tupuwina ivivi sisiyei. 22 Maranai rabobowai ivomiiri, kana kivikivina
inotai da Yesu ikikava ivi sisiya. Ma nani sisiyina ma giruma katamana
ivi tumaghanei da vonavaghata.

Yesu wawaya peyarisi i nota iakovi.
23 Yesu na Jerusalem kamonai Pasova kamna kubiine, ma matakira
ghamaghamasi iberai da wawaya peyarisi ikitai ma ivi tumaghana da
tuna na God ina Vivinevine Wawayina. 24 Ma Yesu na wawaya pe-
yarisi i nota iakovi, tuna kubiine ke iti tumaghanesi. 25 Tuna ke wawaya
gwabisiyai nota ita viiya da ti na ikikava, iyamna namada iakovi da
aviyavisina nuwanuwasi kamonai emakamakai.

3

Yesu ma Nikodimas.
1 Jiu damsi i bada ghamana sago, tuna na Perisi ma kana vava Nikodi-
mas. 2 Didibarai ipisi Yesu kurina ma ivonei bo, "Bada, kakovim da
tam vibeyebeyena wawayim ma God ivonatawem, iyamna iyavo kava
gwabisiyai God ke ita makamakai na ke kovokovoghina da weni berasi
ghamaghamasi ina berai."
3 Yesu ivonapotei bo, "Vonavaghata avonavonem da iyavo kava
ina tupuwame na ti kava God ina vikiivavona ina kitai."

---

* **2:12:** Mat 4:13 * **2:13:** Exod 12:1-27 † **2:15:** Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiiyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiiyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine. * **2:17:** Psa 69:9 * **2:19:** Mat 26:61, 27:40; Mak 14:58, 15:29

4 Ma Nikodimas ivona bo, “Ikikava tomowa magurina ina tupuwame?
Ke kovokovoghina da ina ruime ina maduwa ku manawina da
ina tupuwame!”
5 Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem da wawaya God ina
ku vikiivavona ke ina rui da kunona okowai ma Kanuma Vovokaravinai
ina tupuwame na ina rui. 6 Wawaya ina maduwa ini tuwei na wawayota.
Ma wawaya Kanuma Vovokaravinai ina tupuwa na tuna God rapenai.
7 Aku sisiya ke kuna tataghanei. Ma ketupuwame. 8 Ikikava yanunu ina
kayowanai everaverau, gugurina kuni yanei ma ke kutakovi da mimei
epipisi bo mike enenae, bade nakanani wawaya Kanuma Vovokaravina
ina rewapanai ina tupuwame.”
9 Ma Nikodimas ivi tarakiiyanei bo, “Weni berana na ikikava?”
10 Ma Yesu ivona bo, “Tam na Israel damsi i vibeyebeyena wawayina
ghamana. Ma weni berasi ikikava na ke kutakovi? 11 Vonavaghata
avonavonem da aviyavisina kakakovi na kaisisiyei, ma aviyavisina
kakitakitai na kavonavonaverena. Ma kegha da tami na akii vonaverena
ke kota kayokayowei. 12 Dobu kana bera aisisiyei na ke kota vivitumaghana,
na bade kunuma berasi ati sisiyei na koti tumaghaneku bo kegha? 13 Ke
sago iyai ku kunuma ita ghae, ma wawaya sago kava kunumai ioru, tuna
na Wawaya Natusi.”
14 “Ma ikikava Moses warereyai mota iyamoni ma kii tepanai iterei
ma iruepai, nakanani Wawaya Natusi ina ruepai ina ghae, * 15 da wawaya
iyavo kava ini tumaghanei na yawasa makamakii nonowina ina panani.
16 God wawaya dobuwai nuwanuwasi ivii kirakiiyei da Natuna sago
kava ma iverena da iyavo kava ini tumaghanei na ke ina rabobo ma
yawasa makamakii nonowina ina viiya. 17 Ma God Natuna ivonatawei
na ke dobuwai kovogha ita rereghi kubiine ma dobu iti yawai kubiine.”
18 “Ma iyavo kava God Natuna itumaghanei na kovogha ke ina panani.
Ma iyavo kava ke ita vivitumaghana na namada ivonakiiyaragha da
kovogha ina veresi, iyamna Natuna sago kava ke iti tumaghanei. 19 Ikikava
God wawaya ini tupaviresi ma ini wavusi na weni. Yasegana ipisi ku dobu,
ma wawaya ibarei da didibara ekayokayowei, iyamna i bera na ber-
oberosi. 20 Wawaya berabero eberaberai na yasegana ke ita kayokayowei,
ma ku yasegana ke ina pisi, iyamna eyabuyabumana da i bera ber-
oberosi ina kayovidebei. 21 Ma wawaya vonavaghata tepanai emaka-
makai na ekayokayowei da ku yasegana ina rui, iyamna yaseganina
ini debei da ina bera kudubina na God ina kayowana kava eberaberai.”

Yesu da Jon Babataito.

22 Weni berana murinai Yesu ma kana kivikivina yavata inae ku
Judiya, ma nani dobunai imakii gisina ma wawaya ibababataitosi. 23 Ma
Jon na Ainon dobunai ibababataito. Tuna Salim kwanatuna baranai,
iyamna nani gawarina na okowa dobuna. Tuna kubiine wawaya pe-
yarisi inenae nani ku gawarina da ita babataito. 24 Weni berasi ivi nao,
muriyai da Jon ku gabura iterei.*
25 Mara sago Jon kana kivikivina ma Jiu wawaya sago yavata
ivivi vonapasipasiyana da ikikava i kiki ita nunura bubuni da tupuwisi
ita kowai da iti matakira da nuwanuwasi yagharina. 26 Ma inae Jon kurina

* **3:14:** Num 21:9 * **3:24:** Mat 14:3; Mak 6:17; Luk 3:19-20

ma ivona bo, “Bada, nani tomowina Yesu kenotanotai, tota Jodan okowinai ma wawaya kubababataitosi na tuna yavata nani dobunai ma bade kuvi sisiyei kurikai. Ma karako tuna ivi karei da wawaya ebababataitosi na peyarisi enenae kurina.”

27 Ma Jon ivonapotesi bo, “Wawaya puyo ke ina vii wapawapai. God kunumai ina kina kava biga ina rereghi. 28 Tami kovi yaneku da avi debeku, avona da taku ke God ina Vivinevine Wawayina. Ma God ivonataweku da avi nao.* 29 Taku nakanani ma tomowa ita tavine na kana miiritana. Ma ina wavine ivopapari na tuna kava rapenai. Tuna kubiine maranai aiyanei da tuna ina wavine yavata ivi kiisagosi na ainuwabiibii kirakai kubiisi. 30 Tuna ini wawayaghama da kana kivikivina ina peyari ma taku na wawayota, aoru kirakai.”

Wawaya kunumai ipisi.

31 Wawaya kunumai ipisi, tuna na ighe kirakai. Ma wawaya dobuwai ipisi, tuna na dobu rapenai ma dobu ina bera isisiyei. Ma meni wawayina kunumai ipisi na tuna na wawaya peyarisi ighekuyowesi.* 32 Tuna aviyavisina ikitai ma ivi yanei na isisiyei ma wawaya ke peyarina ina sisiya ita viiya. 33 Ma iyavo kava ina sisiya iviiya na ivi debei da God na vonavaghata isisiyei. 34 Ma wawayina God ivonatawei na God vonana isisiyei, iyamna God, Kanuma Vovokaravina ivere kudubi. 35 Mamai God, Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei da rewapana kudubina iverei.* 36 Ma tam iyai God Natuna kuni tumaghanei na yawasa makamakii nonowina kuna panani. Ma tam iyai God Natuna kuna barei na nani yawasina ke kuna panani, iyamna God ina nuwapughu kuna kamowani.

4

Yesu da Sameriya wavine.

1 Perisi damsi ivi yanei da koroto ghamana inenae Yesu kurina ma ibababataitosi da kana kivikivina, ke nakanani ma Jon. 2 Ma kegha, vonavaghata da ke Yesu ita bababataito ma kana kivikivina kava iberaberai. 3 Maranai Bada Yesu akovina iviiya da Perisi damsi ivivi sisiyei na ivomiiri da Judiya ikuyowei inenae ku Gariri. 4 Sameriya dobuna kamonai ibaba inenae 5 da ku kwanatu sago inekiibau, kana vava Saika.

Nani kwanatuna ririnai na mara katamaninai Jeikap, natuna Josepa dowa iverei. Ma nani dobunai Jeikap kana okowa iyabai.* 6 Namada madegha iveruvivira ma Yesu ibaba da ininina ibara, tuna kubiine dogo kawa baranai ivivi yakam.

7 Ma Sameriya wavine ipisi da okowa itivu. Ma Yesu ivona bo, “Kade, okowa kuta vereku atuma.” 8 Ma kana kivikivina na ke yavata, ti na namada inae ku kwanatu da vavai ita gimara.

9 Ma wavinena ivonapotei bo, “Tam na Jiu tomowa ma taku na Sameriya wavine. Ikikava na kuvoneku da okowa ana verem?” Nakanani ivi sisiya iyamna Jiu ma Sameriya damsi ke ita vivinuwaviina bubuna.*

---

* **3:28:** Jon 1:20 * **3:31:** Jon igiruma bo, ‘wawaya kunumai ipisi’ na Yesu Keriso isisiyei. Ma igiruma bo, ‘wawaya dobuwai ipisi’ na Jon Babataito isisiyei. * **3:35:** Mat 11:27; Luk 10:22 * **4:5:** Gen 33:19; Josh 24:32 * **4:9:** Ezra 4:1-5; Neh 4:1-2

10 Ma Yesu ivonapotei bo, “God ina puyo ke kutakovi ma bade ke
kutakovi da iyi uma kubiine kurim inowi. Mikeda kutakovi na kuti nowi
da okowa yawayawana ita verem.”
11 Ma wavinena ivona bo, “Bada, tam ke sago taraivivu gwabimuwai
da okowa kunivui. Ma bade dogo na ioru kirakai. Ma ikikava okowa
yawayawana kuna viiya da wawaya inumai na yawasa ina panani? 12 Akii
kaekiki Jeikap na wawaya ghamana ma tuna weni dogona iverekai.
Rorova mara katamaninai natunatuna ma i ghamoghamo yavata weni
dogonai iumuma. Ma tam, kevonavona da Jeikap kughekuyowei, bo?”
13 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyavo kava weni okowina inumai
na kaiyosi ina kanakaname. 14 Ma wawaya iyai taku okowa ana verei
inumai na ke meyani kaiyona ina kanakaname. Ma okowina ana verei na
yawayawana ma ina yawasa kamonai ina vusivusira da yawasa maka-
makii nonowina ina viiviiya.”
15 Wavinena Yesu ivonei bo, “Bada, nani okowina kevereku da kaiyoku
ke meyani ina kanakana ma ke ana vovirame wike da okowa anivu.”
16 Ma Yesu ivonei bo, “Kenae da kawam kuna vonei ma kona pisi.”
17 Ma wavinena ivonapotei bo, “Taku kawaku kegha.”
Ma Yesu ivona bo, “Tam kuvonavaghata da kawam kegha.
18 Vonavaghata da kakawam miikovi. Ma tomowina wekarakava yavata
komakamakai na ke kawam. Kuvi sisiya bubuna.”
19 Ma wavinena ivona bo, “Bada, wekarakava akovim da tam
na peroveta. 20 Akii kaekiki mau na weni koyana tepanai ivo-
vokavakavara, ma tami Jiu dami kovonavona da Jerusalem kamonai
kava kata vokavakavara.”
21 Yesu ivona bo, “Wavine, kevi tumaghaneku. Mara epipisi da
Mamai God ke weni koyanai bo Jerusalem kamonai kona vokavakavari.
22 Ma tami Sameriya dami ke kotakovi da iyi kovovokavakavari
ma tokai na kakovi, iyamna God ina keta da wawaya ini yawasisi
na Jiu damkai gwabikiiyai. 23 Ma marana ipipisi da inekiibau da
vitumaghana damsi Kanuma Vovokaravinai ma vonavaghata tepanai
Mamai ina vokavakavari, iyamna wawaya ekwekwisi da nakanani
ina vokavakavara kurina. 24 God na kanuma, tuna kubiine iyavo kava
ina vovokavakavari na Kanuma ina rewapanai ma vonavaghata tepanai
kava ina vokavakavari.”
25 Ma wavinena ivona bo, “Akovi da mara sago God Ina Vivinevine
Wawayina ina pisi. Ina pisi na bera kudubina kurikai ini debei.”
26 Ma Yesu ivona bo, “Taku aisisiya kurim na vaghina wawayiku.”
27 Ma ivivi sisiya kamonai na Yesu kana kivikivina inekiibau ma
ivi deyei da wavine sago yavata ivivi sisiya. Ma ke sago iti tarakiiyanei bo,
“Wavine, avi kekayokayowei?” Bo, “Bada, avi kubiine weni wavinena
yavata koisisiya?”
28 Ma wavinena kana okowa kibubuna ikuyowei ma ivovira ku
kwanatu da wawaya kurisi ivi sisiya. 29 “Kopisi ma tanae, tomowa sago
kona kitai. Bera kudubina aberaberai na ivi debei. Tuna na God ina
Vivinevine Wawayina, bo?” 30 Vaghina ma damsi kwanatu ikiibutawei
ma ibaba inae Yesu kurina.
31 Nani kamonai na kana kivikivina ivonei bo, “Bada, vavai kekani.”
32 Ma ivonapotesi bo, “Taku kaku vavai emakamakai na tami ke
kotakovi.”

33 Kana kivikivina ti mani kamosiyai ivi tarakiikiiyana meyesi bo, “Kade,
iyi vavai iverei?”
34 Ma Yesu ivona bo, “Kaku vavai na weni. Wawayina ivonataweku
na ina kayowana ana berai da bigana ivereku ani koviya. 35 Tami kovon-
avona bo, ‘Nawaravi ruwamaruwa ma kabiiyago kana mara.’ Avon-
avonemi da matami ekita, ma ku vao kokita da whiti namada ipoki da
bori kana mara inekiibau. 36 Ma wekarakava na bori damsi namada
evovovidaburana da i miiya eviiviiya. Ma aviyavisina evovovidaburana
na wawaya, ti na iyavo kava yawasa makamakii nonowina eviiviiya.
Ma nigu wawayina ma boribori wawayina inuwabiibai. 37 Vonavaghata
isisiya da, ‘Sago enigunigu ma sago eboribori.’ 38 Ke kota nigu ma kegha
da avonavonatawemi da kona bori ma kona vovidaburana. Wawaya viya
biga ghamana iberai ikovi, ma tami na koboribori da i biga iyamna
koviiviiya.”
39 Nani kwanatunai Sameriya damsi ipeyari kirakai Yesu
ivi tumaghanei, iyamna wavinena ivonesi bo, “Aviyavisina aberaberai
na kudubina Yesu ivi debeku.” 40 Tuna kubiine maranai Sameriya damsi
ipisi kurina na ivi nowi da yavata ita makai na ivi vaghinei da mara ruwa
gwabisiyai imakai.
41 Ma Yesu ina vibeyebeyena kubiine na bade ku tepana koroto
ghamana ivi tumaghanei. 42 Damsi wavinena ivonei bo, “Wekarakava
kavi tumaghana, ke tam kuta vonekai kubiine, ma takii mani ina sisiya
kavi yanei kubiine. Wekarakava kakovi da vonavaghata, tuna na dobu
kana Viviyawa.”

Yesu wawaya kikei ivi yawai.

43 Mara viruwina murinai Yesu, Saika kwanatuna ikiibutawei ma inae
ku Gariri dobuna. 44 Ma namada ivona bo, “Peroveta tuna mani ina
dobuwai na wawaya ke ina vokaravei.”* 45 Ma inekiibau ku Gariri na
Gariri damsi ivi kiikiiwei, iyamna rorova ti na inae ku Jerusalem Pasova
kamna kubiine ma Yesu bera ghamaghamasi nani dobunai iberai na
matasiyai ikitai.*
46 Yesu ivovirame ku Keina kwanatuna Gariri kamonai, rorova nani
dobunai okowa iberai da ivi wain. Ma bada ghamana sago na ina
kwanatu na Kapeniyam ma natuna igubaga kirakai.* 47 Ma badana
sisiya ivi yanei da Yesu Judiya ikuyowei ma ivovira ku Gariri. Tuna
kubiine inae kurina ma ivi nowi da yavata ita nae da natuna iti yawasi,
iyamna gisina kava ma ita rabobo. 48 Yesu tomowina ivonei bo, “Tami
ami vitumaghana kegha, ma ami kayowana da bera ma matakira gham-
aghamasi matamiyai kona kitai na koni tumaghana.”
49 Ma tomowina ivona bo, “Bada, kevi yaghiyaghina ma natuku
ina rabobo.”
50 Ma Yesu ivonapotei bo, “Kenae ma natum ina yawasa.”
Tomowina Yesu ina sisiya ivi tumaghanei ma inekuyowei. 51 Inenae ma
keta borinai ina bigabiga wawayina ipanani ma sisiya biibiina ivonei da
natuna namada iyawasa.
52 Badana ivi tarakiiyanei da mara avai natuna iyawasa. Ma ivonapotei
bo, “Raviravi madegha imiimiirivivira na gubagina ikuyowei.” 53 Ma
badana inotai da nani maranai Yesu ivonei bo, “Natum ina yawasa.” Tuna

* **4:44:** Mat 13:57; Mak 6:4; Luk 4:24 * **4:45:** Jon 2:23 * **4:46:** Jon 2:1-11

kubiine ina rakaraka yavata peyarisi Yesu ivi tumaghanei. 54 Weni berana ghamana na Yesu ina matakira kana viruwa maranai Judiya dobuna ivoterei ma ivovirame ku Gariri.

5

Tomowa toka baranai iyawasa.

1 Nani murinai Yesu ighae ku Jerusalem Jiu damsi i kam kubiine. 2 Ma Jerusalem kamonai na toka sago kana vava Betesada, tuna na gari matuketina kana vava 'Sipu' ririnai. Ma nani tokana na tupatina miikovi imiiriviviri. 3 Nani gawarinai na koroto ghamana matapotapotasi ma digadigasi ivivi makiiyana. 4 (-)* 5 Ma kamosiyai na sago idigadiga da madegha 38 ikovi. 6 Ma Yesu tomowina ikitai ikenakena na iakovi da tuna namadani kava igubaga na ivona tovoni bo, "Kekayokayowei da kuna yawasa, bo?"

7 Ma digadigana ivonapotei bo, "Bada, ke sago iyai da iti viteku ku toka ita tereoruweku maranai okowa isewasewai. Aberabera tovoni da atoru na wawaya maghinoku epapapari."

8 Ma Yesu ivonei bo, "Kevomiiri, am kepana kekavari ma kuna baba." 9 Yaghiyaghinai tomowina iyawasa, ina kepana ikavari ma ibaba.

Weni berana na viyakam maranai itupuwa. 10 Tuna kubiine Jiu babadisi tomowina ivonei bo, "Karako na viyakam marana ma vonaviy-oyovana kuvi kiigiiyei da am kepana kukavari."*

11 Ma ivonapotesi bo, "Wawayina ivivi yawasiku na ivoneku bo, 'Am kepana kekavari ma kebaba.' "

12 Babadisi ivi tarakiiyanei bo, "Iyi ivonem da am kepana kuta kavari ma kuta baba?"

13 Tomowina ke itakovi da iyi ivi yawasi, iyamna Yesu namada ionagha da koroto ghamana ku kamosi irui.

14 Nani berana murinai Yesu Taparoro Numana kamonai tomowina ipanani. Ma ivonei bo, "Kekitai, kuyawasa. Bera beroberosi kevoterei. Ke kuna voterei na nuwapoya ghamanakina ina tupuwa kurim."

15 Vaghina ma tomowina inae ma Jiu babadisi kurisi ivi mamatara da wawayina ivi yawasi na Yesu. 16 Ma Yesu weni berasi iberaberai viyakam marasiyai, tuna kubiine Jiu babadisi ivi karei da ivivi tupaketowanei. 17 Ma Yesu ivonesi bo, "Aku Mamai mara nonowa ebigabiga, tuna kubiine taku bade nakanani ana biga."

18 Weni sisiyina kubiine na Jiu babadisi ivivi paparana kirakai da ita kiivunui. Viyakam marana kana sisiya bagibagina ivi kiigiiyei ma ke tuna kava, ma bade ivonavona da God na ina Mamai vaghata, nakanani ma God yavata iti yavayavatesi.

God Natuna ina rewapana.

19 Yesu, Jiu babadisi ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da God Natuna ke kovokovoghina da ina kina kava ina kayowana ina berai. Aviyavisina ekitakitai da ina Mamai eberaberai na tuna bade nakanani ina berai. Mamai ina berai na bade Natuna ina berai. 20 Ma Mamai

* **5:4:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 4 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Bera sago mara nonowa nani dobunai itupututupuwa na weni, madegha nununai Bada ina aneya iororu da okowa isewasewai na gubagubagisi kamosiyai iyi ivivi nao iororu ku okowa na tuna wawayina iyawayawasa.' * **5:10:** Neh 13:19; Jer 17:21

Natuna nuwanuwana ivii kirakiiyei, tuna kubiine aviyavisina eberaberai na kudubina ini debei kurina. Vonavaghata da karakava matakira ghamaghamasi viya ini debei Natuna kurina da ina berai na ke weni matakirina nakanani. Kona kitai na koni deye kirakiiyei. 21 Ikikava Mamai eberaberai da wawaya raborabobosi evovomiiri ma yawasa evereveresi, bade nakanani Natuna iyavo kava ekayokayowesi na yawasa ina veresi. 22 Ma bade Mamai wawaya ke ini tupaviraviresi, iyamna nani rewapanina kudubina ivi damani Natuna kurina da tuna wawaya ini tupaviresi da meni tusi biibiisi ma meni tusi beroberosi. 23 Ivi damani da wawaya ikikava Mamai evovokaravei na bade nakanani Natuna ina vokaravei. Ma wawaya iyavo kava Natuna ke ina vokaravei na idebe meyesi da bade ina Mamai yavata ke ita vovokaravei, iyamna Mamai, Natuna ivonatawei."

24 "Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava aku sisiya iyanei ma wawayina ivonataweku itumaghanei na yawasa makamakii nonowina namada iviiya ma God ke ini wavusi ma bade kovogha ke ina veresi. Ti damsi na rabobo ketana ivoterei ma idamana yawasa ku ketana. 25 Vonavaghata avonavonemi, marana epipisi na gisina kava ina nekiibau da wawaya kanumisi raborabobosi na God Natuna gamona ini yanei. Ma iyavo kava ini yanei na yawasa ina panani. 26 Ikikava Mamai gwabinai yawasa ekiikiibau na iberai da bade nakanani Natuna gwabinai yawasa ekiikiibau. 27 Ma rewapana kudubina iverei da wawaya ini tupaviraviresi, iyamna tuna na Wawaya Natusi. 28 Aviyavisina wekarakava avonemi na ke koni deyei. Marana epipisi da raborabobosi kii dogo kamosiyai ma gamona ini yanei, 29 na kii dogo ina kiibutawei. Wawaya iyavo kava bera biibiisi iberaberai na ina vomiiri da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Ma iyavo kava berabero iberaberai na ina vomiiri da vitupavira ma wavu ina viiya."*

Bera aroba imamatara kurita da Yesu na iyai.

30 "Taku ke kovokovoghina da ina kiku kava bera ana berai. Aviyavisina God ina voneku na ani yanei ma wawaya ani tupaviresi. Ma aku vitupavira na vonavaghata tepanai, iyamna ke taku mani aku kayowana ata beraberai ma Wawayina ivonataweku, tuna ina kayowana aberaberai."

31 "Taku mani ani mamatareku da taku iyai na ke konakovi da aku sisiya na vonavaghata bo kegha. 32 Ma Wawaya sago kubiiku imamatara da taku na iyai ma akovi da ina sisiya na vonavaghata. 33 Ma kana viruwa na ami yonayona wawayisi kovonatawesi Jon Babataito kurina ma tuna vonavaghata ivi mamatarei kurimi.* 34 Ma wawaya dobuwai ini mamatara kubiiku na ke aku kayowana ghamana. Ma tami kubiimi Jon ivi mamatara na aisisiyei da tami yawasa kota panani. 35 Jon tuna nakanani ma rampa karakaratina ere yaseganina. Ma tami mara tupona nani yaseganina kokayowei da kovi nuwabiibiiyei. 36 Ma vimamatara kana viaroba idebei da taku na iyai. Ma tuna iyamna irakata kirakai, ke nakanani ma aviyavisina Jon ivi mamatarei kurimi. Bigasi aku Mamai ivereku da aberaberai na imamatara kubiiku da Mamai ivonataweku. 37 Ma Mamai tuna yavata imamatara kubiiku. Ma kegha da tami ke meyani gamona koti yanei bo maghighina kota kitai, * 38 ma bade vonana

* **5:29:** Dan 12:2 * **5:33:** Jon 1:19-27, 3:27-30 * **5:37:** Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22

nuwanuwami kamonai ke ita makamakai, iyamna wawayina ivonatawei
na ke koti tumaghanei. 39 Tami God vonana kokitakita bubuni iyamna
konotanotai da nani kamonai yawasa makamakii nonowina kota viiya.
Nani girumisi na taku isisiyeku, 40 ma tami na kobareku. Ke ami
kayowana da kota pisi kuriku da yawasa kota viiya."
41 "Taku ke ata kayokayowei da wawaya dobuwai ini ghegheniku. 42 Ma
akovimi da tami ikikava wawayimi ma bade God nuwanuwana ke
kota viiviiya. 43 Aku Mamai ina rewapanai apisi, ma ke kota kayoweku. Ma
wawaya wapawapa tuna mani ina rewapanai ita pisi na kota kayowei.
44 Ke kovokovoghina da koni tumaghaneku, iyamna kokayokayowei
da tami mani kavakava kamomiyai koni gheghenavivirana. Ma ke
kota kayokayowei da God iti gheghenimi, ma tuna ina kina kava na
God. 45 Ma ke kona notai da Mamai maghinonai taku ani wavumi,
iyamna ami nota kudubina Moses kurina kotereterei na tuna
ini wavumi. 46 Mikeda Moses ina giruma koti tumaghanei na bade taku
koti tumaghaneku, iyamna ina giruma kamonai na taku ivi sisiyeku. 47 Ma
ina giruma ke koti tumaghanei kubiine, ke kovokovoghina da aku sisiya
koti tumaghanei."

6

Yesu wawaya 5 tausan ivi kanisi.
(Mat 14:13-21; Mak 6:30-44; Luk 9:10-17)

1 Muriyai Yesu, Gariri tokana idamani ku nevana. Nani tokana kana
vava sago na Taiberiyas. 2 Ma koroto ghamana iverukivini iyamna
bera ma matakira wawaya gubagubagisi kurisi iberai na matasiyai
ikitai. 3 Yesu ighae da koya baranai kana kivikivina yavata imaki-
ivipika. 4 Ma Jiu damsi i Pasova kamna kana mara namada inenekiibau.
5 Ma Yesu itepa ma ikita da koroto ghamana ipipisi kurina na Piripo
ivonei bo, "Meni dobunai parawa tagimari da weni damsi tikanisi?"
6 Nakanani ivi sisiya da Piripo ita rubui, iyamna namada iakovi da aviyav-
isina ita berai.
7 Ma Piripo ivonapotei bo, "Te! Ita mane ke kovokovoghina da parawa
kata gimari da weni korotona kamonai gisina gisina ita kam. Kana mane
ita rakata kirakai. Wawaya nawaravi 8 ita bagibagi na miiyiina ke ko-
vokovoghina da parawa nakanani ita gimari."
8 Ma kana kivikivina sago, Saimon Pita tina kikei Anduru na ivona bo,
9 "Tomowa kikei weni, tuna bari parawina gisigisisi miikovi ma iyana
gisigisisi ruwa gwabinai. Ma koroto irakata kirakai, ke kovokovoghina
da tavorereghi."
10 Ma Yesu ivona bo, "Wawaya kovonesi da ina makiivipika." Ma
nani dobunai na gawara yagharina ma wawaya peyarisi dimodimo
tepanai imakiivipika. Nani korotona kamonai tomotomowa kavakava
ivi yavisi na 5 tausan. 11 Yesu parawa iviiya ma ivi kiikiiwa God kurina ma
ivorereghi koroto kurisi. Ma bade iyana nakanani iberai. Ma peyarisi i
kayowanai iyuna da ikam. 12 Ikam dododowana na Yesu kana kivikivina
ivonesi bo, "Kamteresi koyuna, ke koni rekwei." 13 Vaghina, kana kivikiv-
ina parawa iyuna. Karenai parawa miikovi kava ma damonai wawaya
ikam ikovi ma makiiteresi iyuna da kode ivi 12 ivi tupotupo.
14 Wawaya peyarisi ikitai da Yesu nani matakirina ghamana iberai
ma ivi karei da ivivi sisiya bo, "Vonavaghata, giruma katamana na weni

tomowina ivivi sisiyei. Ivona da mara sago peroveta ghamanakina ku dobu ita nekiibau." 15 Ma Yesu namada iakovi da damsi i kayowana da ita darui da iti kiivavo, tuna kubiine ivomiiri ma ina kina kava ibaba igheme ku koya.

Yesu okowa tepanai ibaba.
(Mat 14:22-33; Mak 6:45-52)

16 Namada ravi ipika, ma Yesu kana kivikivina ibaba ioru ku toka, 17 ma ku waka igeru. Toka idamadamani ku Kapeniyam kwanatuna, ma nani kamonai namada ivi didibari. Ma Yesu patana da ke ita nekiibau kurisi. 18 Ma yanunu ghamana iveraverau da ivivi tovatovava. 19 Damsi ivoi inae da kana rabaraba, ruvana na kilomitas miikovi. Ma Yesu ikitai okowa tepanai ibaba ipipisi ku waka na iyabumana kirakai. 20 Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, "Taku. Ke kona yabumana." 21 Ivi yanei ma nuwabiibiiyai ivi gerui. Ma yaghiyaghinai waka mike enenae na nake iwota.

Wawaya Yesu iekwai.

22 Koroto ghamana patana da toka nevanai imakai da mara itom. Ma nota iviiya da raviyai waka sago kava imakamakai na Yesu kana kivikivina kava igeru inae. Ma Yesu na ke ita geru. 23 Damsi ivivi nuwanotanota ma Taiberiyas damsi i waka viya inekiibau. Ma imapatana Bada parawa iviiya, ivi kiikiiwa ma wawaya iveresi ikam na nani dobunai wakasi iwota. 24 Maranai koroto nota iviiya da Yesu ma kana kivikivina kegha na igeru nani ku wakasi ma idamana ku Kapeniyam da Yesu itekwai.

Yesu ivonakiiyaragha da tuna na yawasa vavina.

25 Damsi toka nevanai Yesu ipanani ma ivi tarakiiyanei bo, "Bada, avi maranai kunekiibau wike?"

26 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da ke matakira ghamaghamasi aberai kubiine, ma parawa kokam da kokam dododowana, tuna kubiine koekwekwiku. 27 Ke vavai kava kubiine kona biga iyamna tuna ina bero. Ma vavai sago kubiine koni paparana da kona viiya, tuna na yawasa makamakii nonowina. Ma nani vavina na Wawaya Natusi ina veremi, iyamna rewapana ma matakira Mamai God gwabinai iviiya da vavina ina rereghi."

28 Ma damsi ivi tarakiiyanei bo, "Ikikava kana berai da God ina kayowana kana votekatekei?"

29 Ma Yesu ivonapotesi bo, "God ina kayowana na weni. Ina kayowana da wawayina ivonatawei na tuna koni tumaghanei."

30 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Aviyavisina kuna berai? Avi berana ghamanai kuni matakira da kana kitai ma kani tumaghanem? 31 Akii kaekiki mau warereyai mana ikani. Giruma katamana kamonai evonavona bo, 'Vavai kunumai ioru, iveresi da ita kam.' "*

32 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da nani vavina na ke Moses ita veresi ma kunumai ioru. Ma vavai vaghata na aku Mamai ina veremi. 33 Wawaya sago kunumai ioru ku dobu da yawasa ita veremi ma God ina vavai vaghata na tuna wawayina."

34 Ma damsi ivona bo, "Bada, mara nonowa nani vavina kuna vereverekai."

35 Ma Yesu ivonakiiyaragha bo, "Yawasa vavina na taku. Wawaya ina pisi kuriku na ke meyani vitonara ina karai, ma iyi ini tumaghaneku

* **6:31:** Exod 16:4, 15; Psa 78:24

na ke meyani kaiyona ina kanakana. 36 Ma namada avonemi, kokitakitiku ma kegha da ke koti tumaghaneku. 37 Iyavo kava aku Mamai everevereku na peyarina ina pisi kuriku. Ma iyavo kava ina pisi kuriku na ke meyani ana baresi, 38 iyamna wawayina kunumai ivonataweku aoru ku dobu na tuna ina kayowana ana berai ma ke taku aku kayowanai. 39 Wawayina ivonataweku ina kayowana da wawaya peyarina everevereku na ke sago kava ani wapai. Ma mara damonai ana berisi da rabobowai ina vomiiri. 40 Aku Mamai ina kayowana da iyavo kava Natuna kurina ekitakita ma itumaghanei na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina viiya da mara damonai na ana berisi da rabobowai ina vomiiri."

41 Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi karei da ivonavonakunukunura, iyamna Yesu ivona bo, "Vavai vaghata kunumai ioru na taku." 42 Damsi ivona bo, "Avi kubiine na ivona da tuna kunumai ioru? Weni tuna na Yesu, Josepa natuna. Ina mamai da ina maduwa takovisi."

43 Ma Yesu ivona bo, "Kamomiyai vonakunukunura kovoterei. 44 Aku Mamai ivonataweku, ma iyavo kava ini nuwatinisi na ti kava ina pisi kuriku, da mara damonai ana berai da rabobowai ina vomiiri. 45 Peroperoveta igiruma bo, 'God tuna mani wawaya ini beyebeyesi.' Iyavo kava Mamai iyanei ma gwabinai akova eviiviiya na ina pisi kuriku.* 46 Ke sago iyai Mamai ita kitai da wawayina God gwabinai ipisi na tuna kava Mamai ikitai. 47 Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na yawasa makamakii nonowina ina viiya. 48 Yawasa vavina na taku. 49 Ami kaekiki mau warere kamonai mana ikani, ma kegha da irukwamakai. 50 Ma vavai kunumai ioru na namada inekiibau wike. Wawaya ina kani na ke ina rukwa. 51 Yawasa vaghata vavina kunumai ioru na taku. Wawaya weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Weni vavina na taku viyoku, tuna na yawasa parawina, ana verena da wawaya yawasa vaghata ina panani."

52 Ma Jiu babadisi nuwanuwasi ipughu da ti mani kamosiyai ivonavonakunukunura bo, "Ikikava weni tomowina viyona ina vereta da takani?"

53 Ma Yesu ivonesi bo, "Vonavaghata avonavonemi da Wawaya Natusi viyona ke kona kani ma tarana ke konumai na yawasa gwabimiyai kegha. 54 Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na yawasa makamakii nonowina gwabisiyai ma bade mara damonai na ana berai da rabobowai ina vomiiri, 55 iyamna viyoku na vavai vaghata ma taraku na okowa vaghata. 56 Iyavo kava viyoku ekanikani ma taraku eumumai na mara nonowa yavata tinuwasago. Ma mara nonowa taku na gwabisiyai ma ti bade na gwabikuwai. 57 Yawasa ina Mamai ivonataweku, tuna kubiine taku yawayawaku, bade nakanani iyi viyoku ina kani na gwabikuwai yawasa ina panani. 58 Weni tuna na vavai vaghata kunumai ioru, ma iyi weni vavina ina kani na ina makii nonowa. Ami kaekiki mau na mana ikani ma kegha da irukwamakai."

59 Kapeniyam kwanatuna kamonai Yesu weni nakanani ivivi beyebeyena kiki numana kamonai.

Yawasa makamakii nonowina kana sisiya.

---

* **6:45:** Isa 54:13

60 Iyavo kava Yesu ikivikivini ma weni sisiyina ivi yanei na peyarisi
ivona bo, “Weni vibeyebeyena ibagibagi kirakai! Iyi ini vaghinei?”
61 Yesu damina iviiya da ivonavonakunukunura, tuna kubiine ivonesi
bo, “Weni sisiyina iberimi na ami nota ivi beroi, bo? 62 Wawaya Na-
tusi kota kitai ita gheghae kana ku gawara kunona imakamakai nake
na ikikava kota notai? 63 Yawasa na God Kanumina evereverena ma
wawayota ti mani i rewapana na iyamna kegha. Sisiyisi avi sisiyei kurimi
na Kanuma kana sisiya ma yawasa vaghata evereverena. 64 Ma tami
viya ke kota vivitumaghana.” Yesu namada iakovi da meni wawayisi ke
ita vivitumaghana ma iyi ini wawanei. 65 Ma ina sisiya ikwapanatini, “Tuna
kubiine namada avonemi da ke iyai ina pisi kuriku da kunona Mamai
ini vitesi na ina pisi.”
66 Weni berana murinai na kana kivikivina viya ivi muritina da kivin-
ina ivoterei. 67 Ma kana kivikivina ivi 12 ivonesi bo, “Ma tami na ikikava,
ami kayowana bade kona votereku, bo?”
68 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, iyi kurina kata nae?
Yawasa makamakii nonowina kana sisiya na tam kava gwabimuwai.*
69 Kaitumaghanem ma kakovim da tam na God ina Wawaya
Vovokaravim.”
70 Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ami vi 12 avinemi. Ma kegha da
kamomiyai wawaya sago tuna na Devil ina wawaya.” 71 Yesu na Judas
ivi sisiyei, tuna Saimon Iskariyot natuna. Tuna na kana kivikivina ivi 12
kamosiyai ma kegha da mara epipisi da ini wawanei.

7

Yesu ma titina yoghoyogho.

1 Nani berasi murinai Yesu Gariri dobuna kamonai ibababa. Ke
ita kayokayowei da ita nae ku Judiya iyamna iakovi da Jiu babadisi nani
dobunai ikayokayowei da iti raboboi. 2 Ma Jiu damsi i kam ghamana sago
kana vava Yobe.* Ma marana iutuuriyariya na 3 Yesu titina yoghoyo-
gho kurina ivona bo, “Tam weni paratina kuta voterei da kuta nae ku
Judiya, da nani dobunai bera ghamaghamasi kuta berai da iyavo kava
ekivikivinim na ita kitai. 4 Wawaya iyi ekayokayowei da iti wawayaghama
na ina bera ke gavunai ina berai. Ma tam weni berasi keberaberai na
kuti debe meyem koroto ghamana kurisi.” 5 Titina yoghoyogho vaghata
ma kegha da ke ita vivitumaghanei.
6 Ma Yesu ivonesi bo, “Aku mara vaghata na ke ita nekiibau. Ma tami
mara wapawapa na ami mara. 7 Tami na wawaya ke ita vivikawapatemi
ma taku na ikawapateku, iyamna avonavonesi da aviyavisina dobuwai
eberaberai na berona. 8 Tuna kubiine tami koghae Yobe kamna kubi-
ine, ma taku na karakava ana ghae, iyamna aku mara vaghata na ke
ita nekiibau.” 9 Weni nakanani ivi sisiya ikovi ma tuna Gariri dobuna
kamonai imakai.

Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivi beyebeyena.

10 Yesu titina yoghoyogho ivi neyana Yobe kamna kubiine ma tuna bade
murisiyai inae na ke debiiyai ma gavunai. 11 Ma kamna kamonai na Jiu
damsi i babada Yesu ikitakitekwekwai ma ivivi tarakiikiiyana bo, “Nani
tomowina na imapatana?”

---

* **6:68:** Mat 16:16; Mak 8:29; Luk 9:20 * **7:2:** Lev 23:34; Deut 16:13

12 Ma nani korotona kamonai na wawaya Yesu ivivi sisiyakarakaravei.
Viya ivona bo, "Tuna tomowa biibiina." Ma viya ivonapotesi bo, "Kegha,
tuna wawaya iberoberowesi." 13 Ma ke sago wawaya iyai debiiyai
iti sisiyei, iyamna Jiu babadisi iyabuyabumanesi.

14 Ma Yobe kamna borinai na Yesu ighae da Taparoro Numana garina
kamonai vibeyebeyena ivi karei. 15 Jiu babadisi ivi deyei ma ivi tarakiiyana
bo, "Weni tomowina na ke ita giruma ma ikikava da iakova kirakai?"

16 Yesu ivonapotesi bo, "Aku vibeyebeyena na ke taku mani aku
nuwagiurai. Ma wawayina ivonataweku na tuna gwabinai akova avi-
iviiya da aibeyebeyena. 17 Wawaya iyai ekayokayowei da God ina
kayowana ina berai, tuna wawayina evi nuwanotanota da aku vibeye-
beyena na God gwabinai epipisi bo taku mani aku kayowanai aisisiya.
18 Meni wawayina tuna mani ina notiyai isisiya na eberaberai da
wawaya ini ghegheni. Ma meni wawayina ina bada ikikava ivi varavarai
na nununai ibeyebeyena da ina bada kana vigheghena kubiine, tuna
na wawaya maninina, vibero gwabinai kegha. 19 Moses ina vonaviyoy-
ovana iveremi ma ke sago wawaya ita nunuri. Ma avi kubiine koberabera
tovoni da kona kiivunuku?"

20 Ma koroto ivonapotei bo, "Tam kanuma berona itowatepanim. Ke
sago iyi ita kayokayowei da ina kiivunum."

21 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Taku bera ghamana sago viyakam
maranai aberai da kotataghana. 22 Ma Moses ivonemi da kwimata
bekami kota tuviviratawei. Ma vona bubuna da ke Moses gwabinai ita pisi
ma ami kaekiki mau gwabisiyai. Mara viya na viyakam marasiyai to-
motomowa gisigisi kwimata bekasi kotutuviviratawei.* 23 Tuna kubiine
na tomotomowa gisigisi viyakam marasiyai kotutuviviratawei na Moses
ina vonaviyoyovana ke kota vivikiigiiyei. Ma avi kubiine nuwanuwami
ipughu kuriku maranai tomowa tupuwina kudubina avi yawasi viyakam
maranai?* 24 Ke bera kona kitai ma wekarakava nota kona viiya. Bera
iyamna vaghata konekwai na konakovi da avonavona bubuna."

Yesu na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha.

25 Ma nani kamonai Jerusalem damsi viya ivi karei da ivivi tarakiiyana
bo, "Wena vaghina tomowina, bo? Tuna babada ipaparanei da
ina kiivunui, bo? 26 Karako na debiiyai isisiya ma ke sago iyai
ita vivighevuvuranei. Mikeda ita babada enotanotai da tuna na God ina
Vivinevine Wawayina. 27 Ma kegha da weni tomowina na ina dobu
takovi. Ma God ina Vivinevine Wawayina vaghata ina pisi na ke sago
wawaya inakovi da tuna imapatana ina pisi."

28 Ma Yesu patana da ivivi beyebeyena Taparoro Numana garina ka-
monai ma ikiirara bo, "Vonavaghata da koakoviku da taku iyai ma bade
koakovi da mimei apisi. Ke taku mani aku kayowanai ata pisi. Ma
wawayina ivonataweku na wawaya maninina ma tami ke kotakovi.
29 Ma taku na akovi, iyamna tuna gwabinai apisi, tuna ivonataweku."

30 Weni sisiyisi kubiine na babada ibera tovoni da Yesu ita votatani,
ma ke kovokovoghina, iyamna ina mara ke ita nekiibau. 31 Ma koroto
kamonai na wawaya ipeyari i vitumaghana Yesu kurina iterei. Ma
ivivi sisiyei, ivonavona bo, "Vonavaghata, weni tomowina na God ina

* **7:22:** Gen 17:10; Lev 12:3 * **7:23:** Jon 5:9

Vivinevine Wawayina, iyamna ikikava tanotanotai da Keriso matakira ghamaghamasi ita berai na weni tomowina peyarina eberaberai."

Potapota wawayisi inae da Yesu ita paniya.

32 Perisi damsi ivi yanei da nani korotona ghamana Yesu ina bera ivivi sisiyakarakaravei na taparoro babadisi i babada yavata Taparoro Numana kana potapota ivonatawesi da Yesu ita paniya. 33 Ma kegha da Yesu ivona bo, "Taku aku mara na tupo vaghina da tami yavata tamakai, ma muriyai na ana vovira wawayina ivonataweku kurina. 34 Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae."

35 Ma Jiu babadisi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, "Weni tomowina mike ekayokayowei da ina nae? Ma avi kubiine ke tapanani? Mikeda ina nae da ita wawaya ivi verubogebogesi Grik damsi kamosiyai imakiiyana na kurisi da ini beyebeyesi."

36 "Avi kubiine ivona bo, 'Kona kitaekwekwiku ma ke kona pananiku, ma mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae?' "

Okowa yawayawana.

37 Ma Yobe kamna ina mara turina inekiibau, tuna na mara ghamana nani kamna kamonai. Ma Yesu ivomiiri ma ikiirara bo, "Wawaya iyai kaiyona ina kanakana na ina pisi da gwabikuwai inuma.* 38 Wawaya iyai ini tumaghaneku na giruma katamana evonavona bo, 'Okowa yawayawana gwabinai ina vusivusira.' "* 39 Yesu weni sisiyina iterei iyamna iyavo kava itumaghanei na karakava Kanuma Vovokaravina ina viiya. Ma nani maranai na Kanumina ke ita veresi, iyamna Yesu ke ita voepai kana ku kadara.

Wawaya ivi bogebogesi.

40 Ma wawaya weni sisiyina ivivi yanei na viya ivona bo, "Vonavaghata weni tomowina na ita peroveta ghamana."

41 Ma wawaya viya ivona bo, "Tuna na Keriso, God ina Vivinevine Wawayina."

Ma viya ivona bo, "Ikikava da tuna God ina Vivinevine Wawayina? Ina dobu na Gariri. 42 Ma giruma katamana evonavona da Keriso na Beteliyem kamonai ina tupuwa, iyamna tuna kwanatuna na Kiivavo David ina dobu. Ma evonavona da Keriso na David ina rakaraka kamonai."* 43 Wawaya nakanani Yesu ivivi sisiyei na ivi bogebogesi. 44 Ma viya i kayowana da ita votatani ma ke sago iyai imana ku bekana ita terei.

Jiu babadisi Yesu ke iti tumaghanei.

45 Taparoro Numana kana potapota ivovira taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi kurisi. Ma babadisi iyeghisi bo, "Avi kubiine Yesu ke kota rutinaruwei?"

46 Ma potapota wawayisi ivonapotesi bo, "Nani tomowina ivivi sisiya na ke sago wawaya iyai nakanani iti sisiya."

47 Ma Perisi damsi iyeghisi. "Tami bade ina sisiya viberowai da nuwanuwami itinavirai, bo? 48 Ma tokai ami babada ma Perisi damkai Yesu kaitumaghanei, bo? Ke sago tovona. 49 Nani korotona na neghaneghasi, Moses ina vonaviyoyovana ke itakova bubuni, tuna kubiine God imagisi."

---

* **7:37:** Lev 23:36 * **7:38:** Ezek 47:1; Zech 14:8 * **7:42:** 2Sam 7:12; Mic 5:2

50 Ma Perisi sago kana vava Nikodimas, tuna namada inae da Yesu
yavata ivi sisiya na ivonesi bo, * 51 "Ita vonaviyoyovana ivona da kunona
wawaya ina sisiya tiyanei ma tapanani da aviyavisina iberai ma muriyai
ku berona taterei."
52 Ma ivonapotei bo, "Tam yavata Gariri wawaya bo? Giruma
katamana kekitai ma kuna panani da ke sago peroveta Gariri kamonai
ina kiibau."
53 Ma vaghina, peyarisi nani gawarina ikuyowei ma ivovira i ku numa.

8

Wavine ivi pekana wapawapa na ipanani.

[1 Yesu ighae ku Oliv koyana. 2 Ma mara boiboiyai ivovirame da
Taparoro Numana garina kamonai ivi kiimakiiyei ma wawaya peyarisi
iriyei kurina da ivivi beyebeyesi. 3 Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi ma Perisi damsi, wavine sago irutinapiyei da koroto magh-
inosiyai ivi miirini. Wavinena na ivi pekana wapawapa, tomowa sago
ke kawana vaghata ma yavata ivivi pekana na wawaya ipanani. 4 Ma
ivona bo, "Bada, weni wavinena kapanani da ivivi pekana wapawapa.
5 Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da wivine weni nakanani
bera ina bera beroi na wakimiyai kata kiivunusi. Ma tam, am nota na
ikikava?"* 6 Weni vitarakiiyanina iterei da Yesu iti sisiya bero na iti wavui.
Ma kegha da Yesu itawopika ma ivi karei da dowiyai imarakorakonai
ivivi girugiruma. 7 Ma wawayisi patana da ivivi tarakiiyanei. Tuna kubiine
Yesu ivomiiri ma ivonesi bo, "Tam iyai ke meyani berabero kuta berai
na kevi karei da weni wavinena wakimiyai kuna ravi." 8 Vaghina ma
itawopikame da dowiyai ivivi girugiruma. 9 Ma wawayisi weni sisiyina
ivi yanei na ivi karei da sago sago duma inae. Magumagurisi ivi nao,
da peyarisi Yesu ikuyowei. Ma wavinena na patana da imiimiiri.
10 Yesu ivomiiri ma nani wavinena ivi tarakiiyanei bo, "Wavine, wawayisi
ivivi wavum na mike ivi neyana? Wawaya sago ku berona iterem, bo
kegha?"
11 Ma wavinena ivona bo, "Bada, ke sago iyai."
Ma vaghina, Yesu ivonei bo, "Taku bade nakanani, ke ku berona
ana terem. Kenae, ma berabero ke kuna bera meyei."]*

Yesu na dobu kana yasegana.

12 Yesu ivi karei da koroto kurisi ivi sisiya na ivonesi bo, "Taku na dobu
kana yasegana. Wawaya ina kiviniku na ke meyani nubakutuvai ina baba,
ma nani yaseganinai na yawasa vaghata ina panani."*
13 Ma Perisi damsi ivonapotei bo, "Kibero. Tam mani kisisiya meyem
ma ke sago wawaya ku murim ita miiri da iti sisiya kubiim, tuna kubiine
aviyavisina kuvonei na iyamna kegha."*
14 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Taku mani aisisiya meyeku, ma kegha da
aku sisiya na vonavaghata, iyamna taku akovi da imapatana apisi ma
mike ana nae. Ma tami na ke kotakovi. 15 Tami mani ami akova tepanai
da koitupavireku. Ma taku na ke sago wawaya ati tupavirei. 16 Mikeda
ati tupavira ma ata vonakiiyaragha da wawaya ibera beroi na nani ka-
monai aku nota na maninina kavakava, iyamna taku na ke ina kiku

* **7:50:** Jon 3:1-2 * **8:5:** Lev 20:10; Deut 22:22-24 * **8:11:** Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 8:1-11 ke ita terei. * **8:12:** Mat 5:14; Jon 9:5 * **8:13:** Jon 5:31

kava. Aku Mamai ivonataweku na tuna gwabikuwai. 17 Ami vonaviy-
oyovana kamonai igirumi da wawaya ruwa sisiyina sago ini mamatarei
na tuna vonavaghata.* 18 Taku mani kubiiku aisisiya ma kaku viruwa
na aku Mamai, tuna ivonataweku."
19 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Am mamai na imapatana?"
Yesu ivonapotesi bo, "Tami ke kotakovi da taku iyai ma bade aku
Mamai ke kotakovi. Kotakoviku na aku Mamai kotakovi."
20 Yesu weni sisiyisi ivi sisiyei Taparoro Numana garina kamonai.
Gawara sago imakamakai da wawaya i verena itutura ma nani gawari-
nai Yesu ivivi beyebeyena. Ma ke sago wawaya ita votatani, iyamna kana
mara ke ita nekiibau.

Yesu ivonesi bo, "Mike ana nae na ke kovokovoghina da nake kona nae."

21 Ma Yesu ivona meyesi bo, "Taku ana nekuyowemi da tami konekwa
kaviku, ma ami bera beroberosi kamonai kona rukwa. Mike ana nae na
tami ke kovokovoghina da nake kona nae."
22 Ma Jiu babadisi ti mani ivivi tarakiikiiyana meyesi, "Tuna mani
ini rabobo meyei bo? Mikeda tuna kubiine ivona da, 'Mike ana nae na
tami ke kovokovoghina da nake kona nae.' "
23 Ma Yesu ina sisiya ikwapanatini, "Tami na weni dobuna wawayimi,
ma taku na kiidamo wawayiku. Tami ami dobu weni, ma taku na kegha.
24 Tuna kubiine avonemi da ami bera beroberosi kubiine kona rukwa.
Namada avonemi da taku iyai. Ke koni tumaghaneku na vaghina, ami
bera beroberosi kubiine kona rukwa."
25 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Tam iyai?"
Ma ivonapotesi bo, "Taku, mara nonowa avonavonemi. 26 Ami bera
ipeyari kirakai da ati sisiyei ma bade ati tupaviremi ma ata vonakiiyaragha
da berabero koberai ma kegha. Wawayina ivonataweku na tuna von-
avaghata wawayina. Ma aviyavisina gwabinai aiyanei na tuna kava
wawaya avonavonesi."
27 Ma ti damsi na ke itakovi da ina Mamai ivivi sisiyei. 28 Tuna kubiine
Yesu ivona bo, "Taku Wawaya Natusi kona voepiiku na konakovi da taku
iyai. Ma ke taku mani aku kayowana ata beraberai, ma aku Mamai
ikikava ivi beyebeyeku na nakanani aisisiya. 29 Wawayina ivonataweku
na gwabikuwai. Ke ita kuyoweku, iyamna ina kayowana aberaberai."
30 Yesu weni sisiyisi itereterei na wawaya peyarisi i vitumaghana
kurina iterei.

Vonavaghata ina votawemi.

31 Ma Jiu damsi iyavo kava Yesu ivi tumaghanei na ivonesi bo, "Aku
vibeyebeyena kona votekatekei na tami na kaku kivikivina vaghata.
32 Vonavaghata konakovi na nani vonavaghatina gabura kamonai
ina votawemi."
33 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, "Tokai na Abraham tupurereghina.
Ma ke meyani ita patumikai bo kati sleiv. Avi kubiine kuvona da
ita votawekai?"*
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Vonavaghata avonavonemi, tam iyai be-
rabero keberaberai na am bera beroberosi ipatumim da kuvi sleiv. 35 Ma
takovi da wawaya natuna ina rakaraka kamosiyai na ina gawara mara
nonowa emakamakai. Ma sleiv na ke ina makii nonowa nani rakarakana
kamosiyai, iyamna ke ina rakaraka vaghata. 36 Ma Wawaya Natusi

* **8:17:** Deut 19:15 * **8:33:** Mat 3:9; Luk 3:8

ini yawasimi ma ina votawemi na ina votawe tuwanonowimi. 37 Akovi da
tami na Abraham tupurereghina. Ma ke mara gurina na koni raboboku,
iyamna aku sisiya ke kota vivitumaghanei. 38 Aviyavisina aku Mamai
ivi debei kuriku na avonavonemi, ma tami na aviyavisina ami mamai
gwabinai kovi yanei na koberaberai."
39 Ma ivonapotei bo, "Akii mamai na Abraham."
Ma Yesu ivona bo, "Mikeda tami Abraham tupurereghina na aviyav-
isina Abraham iberai na nani berasi kota beraberai. 40 Aviyavisina God
gwabinai avi yanei na vonavaghata ma tuna avonavonemi. Ma kegha
da tami kokayokayowei da kona kiivunuku. Ma Abraham ke nakanani
ita berai. 41 Ikikava ami mamai berabero eberaberai na tami bade
nakanani koberaberai."
Ma ivonapotei bo, "Tokai na ke deba wawaya. God ina kina kava na
akii Mamai ma tokai na natunatuna vaghata."
42 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Mikeda God na ami Mamai na
nuwanuwaku kota viiya, iyamna God gwabinai apisi, tuna ivonataweku.
Ma ke taku mani aku kayowanai ata pisi. 43 Avi kubiine aku sisiya ke
kota viviyanei? Iyamna na weni. Tami ke ruvaruvami da aku sisiya
konakova bubuni. 44 Tami ami mamai na Devil, ma kokayokayowei
da tuna ina kayowana kona berai. Dobu karenai da ku karako, tuna
na kiivunuwa wawayina. Ma bade vonavaghata ke ita kayokayowei,
iyamna vonavaghata gwabinai kegha. Maranai ini bero na tuna ina
yawasa vaghata ekivikivini, iyamna tuna na viviberona, ma tuna na
vibero ina mamai. 45 Ma taku na vonavaghata aisisiyei tuna kubiine
ke kota vivitumaghaneku. 46 Kamomiyai wawaya sago kovokovoghina
da ita vona da taku berabero aberai bo kegha? Ke kovokovoghina.
Vonavaghata avonavonemi ma avi kubiine ke kota vivitumaghaneku?
47 Iyi God rapenai na God ina sisiya iyanei. Ma tami na ke God ina
wawaya, tuna kubiine ke kota viviyana."

Yesu ma Abraham.

48 Ma Jiu babadisi Yesu kurina ivona bo, "Vonavaghata kavon-
avonei da tam na Sameriya wawayim ma kanuma berona gwabimuwai
irunuma."
49 Ma Yesu ivona bo, "Kanuma berona ke gwabikuwai. Ma taku na
aku Mamai avovokaravei. Ma tami na kokiikiiviberoku. 50 Ke taku
mani kaku vigheghena atekwekwai ma wawaya sago ina kayowana da
wawaya ini ghegheniku. Ma tuna na vitupavira badana ma ina nota na
maninina kavakava. 51 Ma vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai
vonaku ina votekatekei na tuna rabobo ke ina panani."
52 Ma Jiu damsi ivonapotei bo, "Wekarakava kakovi da tam kanuma
berona itowatepanim. Abraham irabobo ma bade peroperoveta
nakanani. Ma tam kuvona da wawaya vonam ina votekatekei na rabobo
ke ina panani. 53 Akii mamai Abraham kughekuyowei bo? Kegha
taweyana. Ma tuna irabobo ma bade peroperoveta nakanani. Ma tam
na iyai?"
54 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Mikeda taku mani ati gheghena meyeku
da kaku kadara ita rakata na nani vigheghenina na iyamna kegha. Aku
Mamai, tuna kava ini ghegheniku. Ma tami na kovonavonei da tuna
na ami God. 55 Ma kegha, tami God ke kotakovi, ma taku na akovi.
Mikeda ata vona da ke atakovi na taku wawaya viviberoku nakanani
ma tami. Ma taku God akovi, tuna kubiine vonana avovotekatekei.

56 Ami mamai Abraham ivi nuwabiibii kirakai da mara sago aku nekiibau
marana ita kitai. Ma ikitai na ivi nuwabiibai."
57 Ma Jiu damsi ivonei bo, "Tam karakava kam madegha ini 50 ma
kuvona da Abraham kukitai."
58 Yesu ivona bo, "Vonavaghata avonavonemi muriyai da Abraham
ita tupuwa na taku namada amakamakai."
59 Weni sisiyina kubiine wakima iyuna da ita ravi, ma Yesu koroto
kamonai ionagha da Taparoro Numana garina ikiibutawei inae.

9

Yesu tomowa matapotapotana ivi yawasi.

1 Yesu ibaba inenae na tomowa sago ikitai, itupuwa da mat-
apotapotana. 2 Ma Yesu kana kivikivina ivi tarakiiyanei bo, "Bada, iyi ina
berabero da weni wawayina itupuwa da matapotapotana? Tuna mani
bo ina mamai da ina maduwa?"
3 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Ke tuna, ma ke ina mamai da ina maduwa
wavu ina viiya. Tuna matana ipota da God ina rewapana gwabinai
ina rudeba da wawaya ina kitai. 4 Taku na God ivonataweku ma ina
biga na mariyai taberai. Ma didibara epipisi na nani kamonai ke ko-
vokovoghina da wawaya ina biga. 5 Wekarakava taku dobuwai amaka-
makai na taku na dobu kana yasegana."*
6 Ivi sisiya ikovi ma ikanu ku dowa, ma kanuna dowa yavata ivoviravi-
rai da ivi dobodobo. Ma iviiya da tomowina matana ipasiya. 7 Ma ivonei
bo, "Kenae ku toka kana vava Silowam da maghighim kuna kowai."
Silowam iyamna 'Vonatawei.' Ma tomowina inae matana ikowai da
iyawasa. Ma ere kitakitana ivovira ina ku numa.
8 Turaturana ma bade wawaya viya tomowina iakovi da mara nonowa
vinowi tepanai imakamakai na ivi tarakiiyana bo, "Weni na vaghina
tomowina mara nonowa ivivi nowi bo?"
9 Ma wawaya viya ivona da vaghina wawayina, ma viya ivona da
kegha, kana kita da maghimaghighina.
Ma tomowina tuna mani ivi sisiya bo, "Taku na vaghina wawayiku."
10 Damsi ivi tarakiiyanei bo, "Ma ikikava na kekitakita?"
11 Ma ivonapotesi bo, "Tomowa kana vava Yesu dobodobo ivoviravirai
ma mataku ipasini ma ivoneku bo, 'Kenae ku Silowam ma matam
kuna kowai.' Ma anae akowai da akitakita."
12 Ma ivi tarakiiyanei bo, "Tomowina na imapatana?"
Ivonapotesi bo, "Ke atakovi."

Perisi damsi matapotapotana ivi tupaviravirei.

13-14 Ma tuna na viyakam marana kamonai ma Yesu dobodobo iviiya
da tomowina matana ivi yawasi. Tuna kubiine wawaya tomowina iruti-
napiyei Perisi damsi kurisi. 15 Ma ti bade tomowina ivi tarakiiyanei da
ikikava matana ikita. Tomowina ivona bo, "Yesu dobodobo ku mataku
ipasiya ma akowai na akita."
16 Ma Perisi damsi viya ivona bo, "Yesu na ke God gwabinai ita pisi,
iyamna viyakam marana ke ita vovokaravei."
Ma viya ivona bo, "Berabero wawayina na ke kovokovoghina da
matakira ghamaghamasi ita berai." Tuna kubiine Perisi damsi ti mani
kamosiyai ivi bogebogesi.

---

* **9:5:** Mat 5:14; Jon 8:12

17 Ma Perisi damsi tomowina ivi tarakiiyana meyei bo, “Ma tam
ivi yawasim na tam am nota na tuna iyai?”
Ma tomowina ivonapotesi bo, “Anotanotai da tuna na God ina per-
oveta.”
18 Ma Jiu babadisi patana da ke iti tumaghanei da tuna itupuwa da
matapotapotana ma wekarakava na ekitakita. Tuna kubiine ina mamai
ma ina maduwa kii sisiya ivonatawei da ipisi. 19 Ma ivi tarakiiyanesi
bo, “Weni tomowina na tami natumi, itupuwa da matapotapotana bo
kegha? Ma ikikava da wekarakava na ekitakita?”
20 Ma ina maduwa da ina mamai ivonapotesi bo, “Kakovi da tuna na
natukai, ma vonavaghata da itupuwa da matapotapotana. 21 Ma ikikava
da ekitakita ma iyi matana ivi yawasi na ke katakovi. Kovi tarakiiyanei da
tuna mani ini sisiya, tuna magurina.” 22 Ina maduwa da ina mamai weni
nakanani ivonesi, iyamna iyabumana. Iakovi da Jiu babadisi namada
sisiya iterei da iyavo kava ini tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine
Wawayina na kiki numanai ini kiibunisi. 23 Tuna kubiine ivonesi bo,
“Kovi tarakiiyanei, tuna magurina.”
24 Ma mara kana viruwa tomowina ivonei da ipisi. Ma ivonei bo,
“God ku matana vonavaghata kevi sisiyei. Kakovi da Yesu na berabero
wawayina.”
25 Tomowina ivonapotesi bo, “Ke atakovi da tuna berabero wawayina
bo kegha. Ma akovi da mataku ipota ma wekarakava na akitakita.”
26 Ma ivi tarakiiyanei bo, “Ikikava iberim da matam ikita?”
27 Ma ivonapotesi bo, “Namada avonemi ma ke koti yaneku. Ma
avi kubiine kokayokayowei da koni yana meyei? Mikeda tami bade
kokayokayowei da kona kivini bo?”
28 Nakanani ivi sisiya na Jiu babadisi ivi avaberowei ma ivonei bo, “Tam
na Yesu kana kivikivina, ma tokai na kegha. Tokai na Moses kana
kivikivina. 29 Kakovi da God na Moses kurina ivi sisiya ma nani tomow-
ina Yesu na ke katakovi da mimei ipisi.”
30 Ma tomowina ivonapotesi bo, “Avi deyei da tami ke kotakovi da
mimei ipisi ma kegha da mataku ivi yawasi. 31 Peyarita takovi da God na
berabero wawayisi ke ita viviyanesi. Ma wawaya maninisi kava ina kay-
owana eberaberai na ti damsi iyanesi. 32 Ke meyani wawaya ita tupuwa
da matapotapotana ma muriyai da ita kita. Weni berana na karako da
itupuwa. 33 Mikeda Yesu ke God gwabinai ita pisi na ke kovokovoghina
da bera ghamaghamasi ita berai.”
34 Ma ivonapotei bo, “Tam na berabero kamonai kutupuwa da ku-
magura. Ma avi kubiine kekayokayowei da kuti beyebeyekai?” Ma
vaghina Perisi damsi nani tomowina kiki numana kamonai ivi kiibuni.

Kanuma ina ku nevaneva wawaya matasi ipota.

35 Yesu ivi yanei da tomowina ikwavini ikiibau na iekwai da ipanani.
Ma ivonei bo, “Wawaya Natusi kitumaghanei bo kegha?”
36 Tomowina ivi tarakiiyanei bo, “Bada, tuna na iyai? Kevona bubuniku
da taku ani tumaghanei.”
37 Ma Yesu ivona bo, “Wekarakava wawayina kekitakitai ma yavata
koisisiya.”
38 Ma tomowina ivona bo, “Bada, aitumaghana.” Ma ivokavakavari.

39 Ma Yesu ivona bo, “Apisi ku dobu da wawaya ani tupaviresi. Ma bade
apisi da wawaya matapotapotasi na ina kita ma iyavo kava ekitakita na
matasi ina pota.”
40 Weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi viya ivi yanei. Ma
ivi tarakiiyanei bo, “Aviyavisina kisisiyei? Kevonavona da tokai yavata
matakii ipota bo?”
41 Ma Yesu ivona bo, “Mikeda matami ita pota na ami berabero wavuna
kegha. Ma kovonavona da kokitakita, tuna kubiine ami berabero
wavuna emakamakai.”

10

Sipu kii koyakoyagha miibiina.

1 Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, meni wawayina
ina votete da sipu garina ku kamona ina rui na tuna yapiyapi wawayina,
iyamna ke matuketiyai ita rui. 2 Ma sipu kii koyakoyagha na garina kana
matuketiyai ina rui, ma tuna wawayina na kii koyakoyagha vaghata.
3 Ma gari kana potapota wawayina emakamakai ma tuna matuketa
ina votawei da sipu kii koyakoyagha ina rui. Ma sipu sago sago duma
kii vava ina kwatui ma ti na gamona ini yanei ma ina kivini da ina kiibau.
4 Tuna mani ina sipu rapenai ina rutinakiibuwesi ma ini nowesi ina nae. Ti
na i mamai ekivikivini, iyamna gamona iakovi. 5 Ma ke kovokovoghina
wawaya viruwa ina kivini. Wawayina ina barei ma ina verukuyowei,
iyamna gamona ke itakovi.”
6 Yesu weni miibiina ivi sisiyei kurisi ma damsi iyamna ke itakovi.

Yesu na sipu kii koyakoyagha biibiina.

7 Tuna kubiine Yesu ivona meyesi bo, “Vonavaghata avonavonemi,
sipu kii matuketa na taku. 8 Iyavo kava maghinokuwai ipisi na
yapiyapi wawayisi, nani kubiine sipu gamosi ke ita votekatekei. 9 Taku
na matuketa. Wawaya iyi gwabikuwai ina rui na yawasa ina panani da
ina makai bubuna. Nakanani ma sipu, kii gari matuketinai erurui ma
ekiikiibau da kii rai ma kii okowa biibiina epanapanani. 10 Yapiyapi
wawayina ina pisi da yapi, kiivunuwa ma kiivibero ina berai. Ma taku
apisi da tami yawasa biibiina kudubina kona vii yavui.”
11 “Taku na sipu kii koyakoyagha biibiiku. Ma koyakoyagha wawayina
biibiina na ina yawasa ina vere meyei da ina sipu kubiisi ina rabobo. 12 Ma
mikeda sipu i mamai bigabiga sago ini miiyei da sipu ina koyaghisi na
bigabiga wawayina ke nuwanuwana kudubinai ina koyaghisi, iyamna
nani sipusi ke rapenai. Tuna kubiine bigabiga ina kitai da kukou dipa
kayakayayina epipisi na sipu ina verukuyowesi. Ma kukou dipa sipu viya
ini kutavunuwana ma viya ina rukwavinisi da ini verubogebogesi. 13 Bigabiga
wawayina ina verau, iyamna tuna wawaya wapawapa, ke sipu kii koy-
akoyagha vaghata da iti nuwapoyesi. 14-15 Taku na koyakoyagha biibi-
iku. Ikikava aku Mamai iakoviku ma Mamai akovi, nakanani aku sipu
akovisi ma iakoviku. Ma aku yawasa ana verena da ana rabobo aku
sipu kubiisi.* 16 Ma sipu viya rapekuwai na ke weni yavona kamonai.
Ana rutinisi da weni garina ku kamona ina rui da ini kiisagosi ma kii
koyakoyagha na sago kava.”

---

* **10:14-15:** Mat 11:27; Luk 10:22

17 “Aku Mamai ina nuwaviina na taku, iyamna avi vaghinei da aku
yawasa ana verena da ana rabobo. Ma muriyai aku yawasa ana vii
meyei. 18 Aku rewapana emakamakai da aku yawasa ana verena ma
bade ana vii meyei. Ke sago iyi ina rewapana ita makamakai da aku
yawasa ina viitawei. Kegha, aku kayowanai ana verena. Aku Mamai sisiya
bagibagina ivereku da weni nakanani ata berai.”
19 Ma Yesu ina sisiya kubiine na bade Jiu damsi ivi bogebogesi. 20 Viya
ivona bo, “Avi kubiine koiyanei? Tuna ineghanegha, kanuma berona
itowatepani.”
21 Ma viya ivona bo, “Tomowa kanuma berona gwabinai na ke ko-
vokovoghina da weni nakanani iti sisiya. Ma kanuma berona ke meyani
wawaya matapotapotana iti yawai.”

Jiu babadisi Yesu ibarei.

22 Taparoro Numana kana mara ghamana inekiibau da Jiu damsi
ita kamporagha ma tuna na nuba kana mara. 23 Nani maranai Yesu na
Soromon Ina Tupatina kamonai ibababa, Taparoro Numana garina ka-
monai. 24 Ma Jiu babadisi imiiriviviri ma ivonei bo, “Mara iguri ghagha
da kekiikiigudugudukai. Mikeda tam God ina Vivinevine Wawayina na
kevona bubunikai.”
25 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Vonavaghata namada avonemi ma ke
koti tumaghaneku. Aku Mamai avanai bera ghamaghamasi aberai, ma
nani berasi ivi debeku. 26 Ma ke koti tumaghaneku, iyamna tami ke aku
sipu. 27 Aku sipu na akovisi. Gamoku iyanei ma ekivikiviniku. 28 Yawasa
makamakii nonowina averesi da ke ina rabobo, ma ke kovokovoghina
da wawaya sago ina pisi da gwabikuwai ina viitawesi. 29 Aku Mamai
ivi rewapana kirakai ma tuna aku sipu ivereku. Tuna kubiine na ke
kovokovoghina da wawaya sago ina pisi da Mamai imanai ina viitawesi,
30 iyamna taku ma aku Mamai na sago.”
31 Ma Jiu babadisi wakima iyuna da Yesu ita kiivunui. 32 Ma ivonesi bo,
“Aku Mamai avanai bera biibiisi ipeyari kirakai aberai da kokitai. Ma
meni tuna kubiine kona kiivunuku?”
33 Ma Jiu babadisi ivonapotei bo, “Ke bera biibiisi kubiine. Ma God
kuvi avaberowei, tuna kubiine kana ravim, iyamna tam wawayota ma
kevonavona da tam na God.”*
34 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ami vonaviyoyovana katamanina ka-
monai igiruma da God ami babada kurisi ivona bo, ‘Vonavaghata
avonemi da tami na gods.’* 35 Ma takovi da God vonana ke ko-
vokovoghina da tavirai. Nani damsi na God vonana katamanina kurisi
inekiibau ma ti kurisi ivona bo, ‘Tami na gods.’ 36 Tuna kubiine ke
kona vona da God aiavaberowei maranai avonavona da taku na God
Natuna, iyamna God ivinetaweku da tuna rapenai ma ivonataweku
ku dobu. 37 Mikeda aku Mamai ina kayowana ke ata beraberai na
vaghina, ke koni tumaghaneku. 38 Ma kegha da aberaberai. Mikeda aku
sisiya ke kota vivitumaghanei na aku bera biibiisi imamatara kurimi da
koti tumaghana. Tuna tepanai kotakova bubuni da Mamai gwabikuwai
ma taku gwabinai.”
39 Ma Jiu babadisi ibera tovona meyei da ita votani ma ionagha da inae.
40 Nani murinai Yesu ivovira Jodan okowina idamani ma inae da
imapatana Jon rorova ibababataito na nani ku gawarina. Ma nani

* **10:33:** Lev 24:16 * **10:34:** Psa 82:6

dobunai imakai.* 41 Ma wawaya peyarisi iriyei kurina, ma ivonavona bo, “Jon matakira ghamaghamasi ke ita berai ma aviyavisina ivi sisiyei weni tomowina kubiine na vonavaghata.” 42 Ma wawaya peyarisi nani dobunai ivi tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

11

Lasaras irabobo.

1 Tomowa sago kana vava Lasaras na mara sago igubaga. Tuna Betani meyagina kamonai novunovuna Meri da Mata yavata imakamakai.* 2 Weni Meri na karakava oira ghabughabuna ina viiya da Bada ku kaena ina tepoi ma uyawinai ina kiipupuni. Tuna wavinena novuna Lasaras igubaga kirakai.* 3 Tuna kubiine Meri da Mata sisiya ivonatawei Yesu kurina. Ivona bo, “Bada, novukai na kwinam kiimatanina. Ma tuna na igubaga.”

4 Ma Yesu weni sisiyina ivi yanei na ivona bo, “Weni gubagina ina damona na ke rabobo. Gubagina itupuwa da God kana kadara ini debei. Ma bade itupuwa da taku God Natuna kaku kadara ina rakata.” 5 Yesu ina nuwaviina ghamana na Mata da Meri ma novusi Lasaras. 6 Sisiya ivi yanei da Lasaras igubaga, ma kegha da ke ita nae. Imakai da mara ruwa ikovi na muriyai 7 kana kivikivina ivonesi bo, “Tavovirame ku Judiya.”

8 Ma ivonapotei bo, “Kegha Bada, ke kovokovoghina da tavovirame. Raviraviyota Jiu babadisi kam diri itetei da wakimiyai ita kiivunum. Avi kubiine kekayokayowei da kuna vovirame nake?”

9 Ma Yesu ivonapotesi bo, “Mara etomtom na madegha egheghae ma yasegana everevereta enenae da raviyai eororu da evovokutuvi. Ma nani yaseganina kamonai wawaya ekitakita da ina baba bubuna ma ke kaesi ina takurei. 10 Ma wawaya didibarai ina baba na kaesi ina takurei, nubakutuva kubiine ke ina kita bubuna.”* 11 Weni sisiyina ivi kovini ma ivonesi bo, “Kwinata Lasaras ikenanunuwapa, ma ana nae da ana kiivimataki.”

12 Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Bada, mikeda ekenakena na karakava ini damini.”

13 Ma Yesu, tuna Lasaras irabobo na ivivi sisiyei, ma kana kivikivina inotai da nama ita kenakenota. 14 Tuna kubiine vonavaghata ivi debei kurisi, ivona bo, “Lasaras na irabobo. 15 Ma tami kubiimi ainuwabiibai da taku ke nani dobunai, iyamna taraboga ina veremi da ami vitumaghana ina rakata. Tavomiiri ma tanae kurina.”

16 Ma Tomas, kana vava sago Didimas, na turaturana ivonesi bo, “Peyarita tanae, da Bada yavata tarabobo.”

17 Yesu ku Betani meyagina inenekiibau na akova iviiya da Lasaras tupuwina na buba ku kamona iterei da mara ruwamaruwa ikena. 18 Ma Betani da ku Jerusalem na ke ita rabaraba.† 19 Tuna kubiine Jerusalem kamonai Jiu damsi peyarisi ivi piyana da Mata ma Meri nuwanuba ita veresi, iyamna novusi ivi wapai.

---

* **10:40:** Jon 1:28 * **11:1:** Luk 10:38-39 * **11:2:** Jon 12:3 * **11:10:** Weni miibiina iyamna ruwa. Sago na Yesu ivonavonesi da tuna na i yasegana ma gisina kava ina kuyowesi, ina rabobo da ti na nuwapoya kamonai ina makai. Ma kana viruwa na taraboga wekarakava gwabisiyai da God ina biga ina berai na tarabogina ke ini rekwei. † **11:18:** Betani da ku Jerusalem na kilomita aroba.

20 Mata ivi yanei da Yesu ipipisi na ikiibau da ita nepotei ma Meri tuna
numiiyai imakai. 21 Ma Mata, Yesu ivonei bo, “Bada, mikeda tam weni
dobunai na novuku ke ita rabobo. 22 Ma akovi da wekarakava aviyavisina
God kurina kuni nowi na ina verem.”
23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Novum ina vomiiri.”
24 Ma Mata ivona bo, “Akovi da mara damonai wawaya kudubisi
ina vovomiiri na novuku yavata.”
25 Ma Yesu ivona bo, “Taku aku rewapanai da raborabobosi ina vomiiri
ma bade taku yawasa makamakii nonowina ana veresi. Iyavo kava
ini tumaghaneku na namanaki ina rabobo ma kegha da yawasa ina panani.
26 Ma iyavo kava itumaghaneku na yawayawasisi ma kanumisi ke
meyani ina rabobo. Weni sisiyina kitumaghanei bo kegha?”
27 Ma Mata ivonei bo, “Bada, weni sisiyina na vonavaghata. Taku
aitumaghanem da tam na God Natuna, ina Vivinevine Wawayina. Ma
kunumai kuoru ku dobu.”

Yesu itou.
28 Mata, Yesu yavata ivi sisiya ikovi ma murinai ivovira ku numa da
Meri ikwatui. Ma gavunai ivonei bo, “Bada ipisi ma tam ivi tarakiiyanem.”
29 Meri weni sisiyina ivivi yanei na ivomiiri da yaghiyaghinai inae Yesu
kurina. 30 Ma Yesu na karakava ku meyagai ita rui, imapatana Mata
ipanani na nani gawarinai imakamakai. 31 Ma iyavo kava numiiyai
Meri itutuviiviiyei na ikitai da yaghiyaghinai ikiibau ma damsi ikivini,
iyamna inotai da inenae ku karawaga da ita tou.
32 Ma Meri inekiibau Yesu kurina na maghinonai itawotei. Ma ivonei
bo, “Bada, tam namada kuta pisi na novuku ke ita rabobo.”
33 Yesu ikitai da itutusiyasiyapa ma bade iyavo kava Meri yavata ipisi
na ikitisi da ivivi tutuwana. Ma ivi nuwapoya kirakai da nuwanuwana
idugari. 34 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Tupuwina na imapatana koterei?” Ma
damsi ivonapotei bo, “Bada, kepisi ma tanae da kuna kitai.”
35 Ma Yesu matadogana isororo. 36 Ma damsi ivona bo, “Kokitai, ina
nuwaviina kurina irakata kirakai.”
37 Ma viya ivona bo, “Tomowa matapotapotana ivi yawai da ikita, ma
kade kovokovoghina da Lasaras ita vonatani da ke ita rabobo?”

Yesu iberai da Lasaras rabobowai ivomiiri.
38 Lasaras tupuwina na buba kamonai ma matuketa na wakimiyai
igudui. Ma Yesu ku karawaga inekiibau ma ivi nuwapoya kirakai da
nuwanuwana idugara meyei. 39 Ma ivona bo, “Buba guduna kovotabiri.”
Ma Mata ivona bo, “Bada tupuwina katerei ikena da mara ruwa-
maruwa ikovi. Namada bowana everaverau.”
40 Ma Yesu ivona bo, “Namada avonemi ikovi da koni tumaghana na God
kana kadara kona kitai.” 41 Ma damsi guduna ivotawei ma Yesu itepa ku
kunuma ma ivona bo, “Mamai, aikiikiiwem da kuvi yaneku. 42 Akovi da
mara nonowa kiyaneku. Ma debiiyai aisisiya kurim da weni waway-
isi imiiriyana na ini yaneku ma ini tumaghana da tam kuvonataweku.”
43 Yesu inipowana ikovi na gamo tepanai ikiirara bo, “Lasaras, kekiibau.”
44 Vaghina ma tomowa raborabobona ere geregerena ivomiiri ma ibaba
ikiibau. Ma Yesu ivonesi bo, “Karawaga garasi korupamatawei.”

Wawaya Yesu kana diri itetei da ita kiivunui.
(Mat 26:1-5; Mak 14:1-2; Luk 22:1-2)

45 Iyavo kava ipisi da Meri irurugenari na ikitai da Yesu bera ghamana
iberai na peyarisi ivi tumaghanei da tuna na God ina Vivinevine Waway-
ina. 46 Ma kegha da viya na ivovira Perisi damsi kurisi da Yesu aviyav-
isina iberai na ivi mamatara. 47 Tuna kubiine taparoro babadisi i babada
ma Perisi damsi ivi kiidaburana da Sanhidran dughuna ivi kwatuwei. Ma
ivona bo, "Nani tomowina Yesu bera ghamaghamasi eberaberai na
ikikava taberai? 48 Takitakuyowei na kana vava ina rakata da wawaya
peyarisi ini tumaghanei da tuna i kiivavo ma ina kivini. Ma Rome damsi
varana ini yanei na ina pisi da ita dobu, ita wawaya ma ita Taparoro
Numana ina gwaramutui."
49 Ma nani dughuna kamonai tomowa sago kana vava Kayapas, tuna
nani madeghinai na taparoro badana ghamana. Ivona bo, "Tami
neghaneghami. Ke sago aviyavisina kotakovi. 50 Konotai, ibiibai
da wawaya sago kava ina rabobo ita wawaya kubiisi da ita dobu ke
ina gwaramutui." 51 Weni sisiyina na ke tuna mani ina nota iti sisiyei.
Nani madeghinai tuna taparoro badana ghamana, tuna kubiine sisiyina
God gwabinai iviiya ma ivonakiiyaragha da Jiu damsi kubiisi na Yesu
ita rabobo. 52 Ma ke nani dobuna damsi kava ma bade God natunatuna
dobu ku kudubina kamonai emakamakai na ti yavata ini kiisagosi da dam
sago.
53 Tuna maranai Jiu babada Sanhidran kamonai ivi karei da Yesu kana
diri itetetei da iti raboboi. 54 Tuna kubiine Yesu ivi karei da ke debiiyai
ita bababa Jiu damsi kamosiyai. Ikiibau ku meyagai sago kana vava
Epraim, tuna warere ririnai. Ma nani dobunai kana kivikivina yavata
imakai.
55 Gisina kava Jiu damsi i kamporagha marana iti karei, kamna kana
vava Pasova, wawaya peyarisi Israel kamonai igheghae ku Jerusalem
da ita konuwa, ita vovunagha meyesi ma muriyai da kamporagha. 56 Ma
wawaya peyarisi na ikitakitavirevire ma ivivi tarakiiyana Yesu kubiine.
Taparoro Numana garina kamonai ivivi miiriyana ma ivonavona bo,
"Ikikava konotanotai? Mikeda ke ita pisi weni kamna kubiine bo?" 57 Ma
taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi wawaya ivonesi da iyavo
kava Yesu ita kitai na iti akovisi da tuna ita paniya.

12

Meri oira ghabughabuna Yesu ku kaena itepoi.
(Mat 26:6-13; Mak 14:3-9)

1 Mara miikovimasago imakamakai da Pasova kamna iti karei ma
Yesu inae ku Betani, Lasaras kurina. Tuna wawayina irabobo ma Yesu
ivi yawai. 2 Lasaras ina numiiyai Yesu ina kam ivovunaghi. Mata wawaya
kii vavai iyepa na iveresi. Ma Lasaras na Yesu ririnai imakai da yavata
ikamkam. 3 Ma Meri na diudeu iviiya, kamonai na oira ghabughabuna
miiyanina irakata kirakai. Ikavarapiyei da Yesu ku kaena itepoi ma
uyawinai kaena ikiikiipupuni. Ma oira ghabuna na numa kamona
inunui.* * 4 Ma kana kivikivina sago, Judas Iskariyot tuna mara sago
Yesu ini wawanei, ke iti vaghinei ma ivona bo, 5 "Weni oirina miiyanina
irakata kirakai, ruvana da wawaya madegha sago ita biga na kana miiya.
Kati gimarei ma mane na wawaya moyamoyakisi kata veresi." 6 Weni
nakanani ivi sisiya na ke moyamoyakisi iti kamyuyuwesi kubiine. Tuna

* **12:3:** Diudeuna na 500 milalita ruvana. * **12:3:** Luk 7:37-38

Yesu kana kivikivina i mane kutuna kana koyakoyagha ma bade tuna
na yapiyapina da mara nonowa mane nevanevana iviiviitawei.
7 Ma Yesu ivona bo, “Ita wavine kevoterei da ina kayowanai
ina berai. Aku rabobo marana itupo tuna kubiine evovovunaghiku.†
8 Moyamoyakisi na mara nonowa yavata kona makai ma taku na ke mara
gurina da yavata tamakai.”*

Jiu babadisi Lasaras kana diri itetei da ita kiivunui.

9 Koroto ghamana ivi yanei da Yesu tuna Betani meyaginai na
ivi neyana, ke tuna kava kurina ma bade i kayowana da Lasaras ita kitai,
iyamna wawayina irabobo ma Yesu iberai da ivomiiri. 10 Tuna kubiine
taparoro babadisi i babada Lasaras kana diri itetei da Yesu yavata
ita kiivunusi, 11 iyamna aviyavisina itupuwa Lasaras kurina iberai da
wawaya peyarisi Yesu ivivi tumaghanei ma taparoro babadisi ivovoteresi.

Yesu irui ku Jerusalem.
(Mat 21:1-11; Mak 11:1-11; Luk 19:28-40)

12 Mara itom na wawaya sisiya ivi yanei da Yesu ipipisi ku Jerusalem.
Ma Pasova kamna kubiine na koroto ghamana Jerusalem kamonai.
13 Ma ti damsi yapi rugurugusi iyuna ma Yesu iverupotei. Ma ikiikiirara
bo,
“Hosana! Kaigheghenim!‡
Tam Bada avanai kepipisi!
God ini biibiinim,
tam Israel akii Kiivavo!”*
14 Muriyai da ku Jerusalem ita rui na Yesu donki votuna ku tepana
igeru. Ikikava giruma katamana ivona na nakanani itupuwa. Igiruma
bo,
15 “O Zayon kwanatuna, ke kona yabumana.
Kokita, ami kiivavo epipisi,
tuna donki votuna tepanai igeru.”*
16 Weni berasi ituputupuwa na kana kivikivina iyamna ke ita vii
bubuni. Ma karakava Yesu ita rabobo ma ita vomiiri da kana kadara
iti debei na nani murinai kana kivikivina inotapanani da weni berasi ti
mani iberaberai na giruma katamana ivi sisiyei da ita tupuwa na itupuwa.
17 Iyavo kava matasiyai ikitai da Yesu, Lasaras ikwatui da karawagai
ivomiiri na sisiyina ivi rakati. 18 Tuna kubiine koroto ghamana ikiibau
da iverupotei, iyamna bera ghamana iberai na sisiyina namada ivi yanei.
19 Ma Perisi damsi ti mani kamosiyai ivivi sisiya bo, “Weni tuna ke
kovokovoghina avi taberai. Kokitai, dam kudubina ekivikivini.”

Grik damsi viya Yesu ita kitai.

20 Ma iyavo kava namada ipisi ku Jerusalem da Pasova kamna ka-
monai ita vokavakavara ma kamosiyai viya na Grik damsi. 21 Ma ti damsi
inae Piripo kurina (tuna ina kwanatu Betsaida, Gariri dobunai). Ma
ivi nowi kurina, ivonei bo, “Bada, akii kayowana da Yesu kata kitai.”

---

† **12:7:** Jiu damsi i kiki da oira ghabughabunai wawaya raborabobosi tupuwisi evovovunaghi dogosi kubiine. Ma Meri ke itakovi da Yesu gisina kava ina rabobo. Weni berana Meri iberai na ina vigheghena ma ina vokavakavara Yesu kurina. Ma bade ivi kiikiiwei da novuna Lasaras irabobo ma ivi yawai. * **12:8:** Deut 15:11 ‡ **12:13:** Hosana iyamna ‘God tavokavakavari’ * **12:13:** Psa 118:25-26 * **12:15:** Zech 9:9

22 Ma Piripo inae da Anduru ivonei ma ivi ruwa inae da Yesu ivi akovi.
23 Ma ivonapotesi bo, “Marana ipisi da Wawaya Natusi kana kadara
ini debei. 24 Vonavaghata avonavonemi, pei kuna dogoi ku dowa na
ina tupuvurana ma wadubona ina rabobo da vuna ina ghae. Ma vuna na
peina ina terei da ina peyari. Ma pei ke kuna voni na ke kovokovoghina
da ina peyari, patana da sago kava. 25 Wawaya iyi ina yawasa dobuwai
ina vivinuwabiibiiyei na ini wapai. Ma iyi ina yawasa dobuwai ina vere
meyei taku kubiiku na yawasa makamakii nonowina ina panani.*
26 Wawaya iyi ekayokayowei da tuna aku bigabiga na ina kiviniku da taku
imapatana ana makamakai na tuna gwabikuwai. Ma ina biga kubiiku na
aku Mamai ini ghegheni.”

Yesu ina rabobo ivi mamatarei.

27 “Ma wekarakava na ainuwapoya kirakai ma aviyavisina ana vonei?
Ata vona bo, ‘Mamai, kevowaguku da weni marana kamonai vokwarak-
wara damina ke ana viiya.’ Ma kegha, weni marana kubiine na apisi ku
dobu. 28 Mamai, kam kadara kevi debei ku dobu da wawaya ina kitai.”

Ma kunumai wawaya gamona sago ivona bo, “Kaku kadara namada
avi debei ma bade ani debe meyei.”

29 Ma koroto ghamana nani dobunai imiimiiri na gamona ivi yanei.
Ma viya ivona da warikeyakeya, ma bade viya ivona da aneya ivi sisiya
kurina.

30 Ma Yesu ivona bo, “Nani gamona ivi sisiya na ke taku kubiiku ma
tami kubiimi. 31 Marana inekiibau da God wawaya dobuwai ini tupaviresi
ma ini wavusi da berabero iberai. Ma bade weni dobuna kana kiivavo ina
rewapana ina kutawei.§ 32 Ma taku na wawaya ina ruepiku ku kiidamo na
ana berai da wawaya peyarina ana tinariyesi kuriku.” 33 Weni nakanani
ivi sisiya na ivi debei da tuna ikikava ina rabobo.

34 Ma nani korotona ivonapotei bo, “Moses ina vonaviyoyovana ka-
monai ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina na ina makii nonowa.
Ma avi kubiine kevonavona da Wawaya Natusi ina ruepai? Ma bade
Wawaya Natusi na iyai?”*

35 Ma Yesu miibiiyai ivonesi bo, “Wawaya nubakutuva kamonai
ina bababa na ke itakovi da mike enenae. Tuna kubiine yasegana
gwabimiyai emakamakai na kobaba, iyamna gisina kava ma yasegana
koni wapai da nubakutuva ina kamowanimi. 36 Yasegana gwabimiyai na
ami vitumaghana kurina koterei da tami na yasegana natunatuna.”
Yesu ivi sisiya ikovi na inekuyowesi. Ma nani murinai na iveraveruvu-
vuresi.

Wawaya Yesu ke ita vivitumaghanei.

37 Namanaki da Yesu matakira ghamaghamasi wawaya maghinosiyai
iberai da ikitai ma patana da ke ita vivitumaghanei. 38 Peroveta Aisaya
aviyavisina igiruma da ita tupuwa na etuputupuwa. Ivona bo,
“Bada, am sisiya kaiyonayonei ma wawaya ke ita vivitumaghanei.
Ma am rewapana kuvi debei kurisi ma patana da akovim ke
ita viiviiya.”*

39 Tuna kubiine damsi ke iti tumaghana. Ma bade peroveta Aisaya
igiruma bo,

---

* **12:25:** Mat 10:39, 16:25; Mak 8:35; Luk 9:24, 17:33 § **12:31:** Ivona bo, ‘weni dobuna kana kiivavo’ na Seitan isisiyei. * **12:34:** Psa 110:4; Isa 9:7; Ezek 37:25; Dan 7:14 * **12:38:** Isa 53:1

40 “Matasi ikiipotai,
ma nuwanuwasi igudui da ke kovokovoghina ita kita,
ma ke kovokovoghina da sisiya iyamna itakovi.
Ma Bada ivona bo,
‘Tuna kubiine damsi ke ita miiritavire kuriku da ati yawasisi.’ ”*
41 Aisaya namada Keriso ere kadakadarina ikitai, tuna kubiine nakanani igiruma.
42 Ma Jiu damsi ipeyari kirakai Yesu ivi tumaghanei ma kamosiyai na i babada viya yavata. Ma ke ita kayokayowei da i vitumaghana iti debei, iyamna Perisi damsi iyabuyabumanesi. Iti mamatara da Yesu itumaghanei na kii gawara kiki numana kamonai iti wapai ma iti kiibu tuwanonowisi. 43 Ti na ke ita notai da God iti gheghenisi, tuna na bera ghamana. Ma i kayowana ghamana da wawaya iti gheghenisi.

Yesu ina sisiya ini wavusi da ti na berabero wawayisi.
44 Yesu gamo tepanai ivi sisiya, koroto ghamana ivonesi bo, “Wawaya iyi itumaghaneku na ke taku kava ita vivitumaghaneku ma wawayina ivonataweku na tuna yavata. 45 Ma taku ekitakitiku na bade wawayina ivonataweku ekitakitai. 46 Taku na dobu kana yasegana, tuna kubiine apisi. Ma iyavo kava itumaghaneku na ke nubakutuva kamonai ita makamakai. 47 Wawaya iyi aku sisiya ivi yanei ma ke ita vovotekatekei na ke taku aku biga da ani tupavirei. Apisi ku dobu na ke wavu ana verei ma viyawasina kubiine. 48 Ma iyavo kava taku ibareku ma aku sisiya ibarei, mara damonai wawaya sago ini tupaviresi ma kovogha ina veresi, iyamna namada vonavaghata ke iti vaghinei. Ma tuna ini debei da ti na berabero wawayisi, 49 iyamna avi sisiya na ke taku aku rewapanai, ma Mamai ivonataweku, tuna ivoneku da ikikava ati sisiya ma aviyavisina ati sisiyei. 50 Tuna kubiine aviyavisina Mamai ivoneku na tuna kava aisisiyei ma akovi da nani sisiyisi wawaya ini nowesi da yawasa makamakii nonowina ina panani.”

13

Yesu kana kivikivina kaesi ikowa.
1 Mara ita tom na Pasova kamna kana mara, ma Yesu iakovi da ina mara ipisi da dobu ita kuyowei ma ita ghae ina Mamai kurina. Kana kivikivina kurisi ina nuwaviina irakata, tuna kubiine wekarakava ina nuwaviina vaghata ini debei kurisi.
2 Ravi ipika, ikamkam ma nani kamonai na namada Saimon Iskariyot natuna Judas nota berona Devil gwabinai iviiya da Yesu iti wawanei. 3 Ma Yesu iakovi da ina Mamai rewapana iverei da bera kudubina iti badei. Ma bade iakovi da tuna God gwabinai ioru ma ina vovira kurina. 4 Tuna kubiine kam kamonai ivomiiri da tepana garana ivotawei ma kiipupuna iviiya da borinai ikuni. 5 Muriyai na okowa ku dabira itepoi ma ivi karei da kana kivikivina kaesi ikowakowa ma ikiikiipupuna. 6 Ma ipisi Saimon Pita kurina na Saimon Pita ivona bo, “Bada, avi kubiine kaeku kuna kowai?”
7 Ma Yesu ivonapotei bo, “Aviyavisina wekarakava aberaberai na ke kutakovi da avi kubiine. Ma karakava da kunakovi.”
8 Ma Pita ivona bo, “Kegha Bada, ke kaeku kuna kowai.”

* **12:40:** Isa 6:10

Ma Yesu ivonapotei bo, “Kaem ke ana kowai na tam na ke kaku kivikivina.”
9 Ma Saimon Pita ivonapotei bo, “Bada, nakanani na ke kaeku kava ma imaku ma gayamiku yavata kuna kowai.”
10 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya namada ivi yeka na kaena kava ina kowai, iyamna tupuwina na biibiina. Ma tami peyarimi na yagharimi ma kamomiyai wawaya sago kava na kegha.” 11 Yesu iakovi da meni wawayina ini wawanei, tuna kubiine ivona bo, “Ke peyarimi na yagharimi.”
12 Ma kaesi ikowa ikovi na kana gara ikote meyei, ma ivovira da kana ku gawara. Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Kade koakovi da aviyavisina kurimi aberai?* 13 Tami kovonavoneku da taku na ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku. Ma kovona bubuna, taku na nakanani. 14 Ma wekarakava taku ami Bada ma ami vibeyebeyena wawayiku kaemi akowa na tami bade nakanani turaturami kaesi kona kowa. 15 Taku vibeyebeyena biibiina aberai da kokitai. Ma tami bade nakanani koni boneboneku. 16 Vonavaghata avonavonemi da bigabiga wawayina ina bada ke ina ghekuyowei. Ma yonayona ke meyani ina ghe kirakai da wawaya iyai ivonavonatawei na ina ghekuyowei.* 17 Wekarakava akovina koviiya da weni berasi kota berai. Kona berai na God ini biibiinimi.”
18 “Weni sisiyisi na ke peyarimi ata vonavonemi. Avinemi da kaku kivikivina ma akova bubunimi da tami ikikava wawayimi. Ma kegha da giruma katamana kamonai igiruma da wawaya sago parawa yavata kani vogimei na tuna wawayina ini ghaviyeku. Ma marana enenekiibau.* 19 Karakava berana ina tupuwa na namada avi akovimi. Ma kona kitai da aviyavisina avonemi ina tupuwa na koni tumaghana da taku na God ina Vivinevine Wawayina. 20 Vonavaghata avonavonemi da wawaya iyai aku yonayona wawayina ini kiikiiwei na taku bade ikiikiiweku. Ma iyai ini kiikiiweku na bade wawayina ivonataweku na tuna yavata ikiikiiwei.”*

Yesu ivi akovisi da wawaya sago ini wawanei.
(Mat 26:20-25; Mak 14:17-21; Luk 22:21-23)

21 Yesu ivi sisiya ikovi na nuwanuwana idugari ma nuwapoya ivii kirakiiyei da debiiyai ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi da kamomiyai na wawaya sago ini wawaneku.”
22 Ma kana kivikivina ivi kitavonevoneyana ma nuwanuwasi ivivi tetei da iyi weni berana ina berai. 23 Ma kana kivikivina sago na Yesu ina nuwaviina ghamana. Ma tuna wawayina na ririnai imakamakai, 24 ma Saimon Pita gayamina irutawei kurina ma ivona bo, “Kevi tarakiiyanei da iyi evonavonei.”
25 Ma tomowina ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, wawayina na iyai?”
26 Yesu ivonapotei bo, “Weni parawina ku redu ana kiikutuvi na wawaya sago ana verei. Wawayina na tuna.” Nani murinai parawa iviiya ikiikutuvi ma Saimon natuna Judas Iskariyot iverei. 27 Ma Judas parawa iviiviini na Seitan itowatepani da ivi badei. Ma Yesu ivona bo, “Kevi yaghiyaghina. Aviyavisina kenotanotai da kuta berai na wekarakava keberai.” 28 Ma nani kamna kamonai ke sago iyi itakovi da avi kubiine

* **13:12:** Luk 22:27 * **13:16:** Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 15:20 * **13:18:** Psa 41:9 * **13:20:** Mat 10:40; Mak 9:37; Luk 9:48, 10:16

Yesu weni nakanani Judas ivonei. 29 Viya inotai da Yesu ivonei da vavai
ita gimara bo wawaya moyamoyakisi mane ita veresi, iyamna Judas na i
mane kana koyakoyagha.
30 Ma vaghina Judas parawa ivopotei ma numa ikiibutawei da ku
nubakutuva irui.

Yesu sisiya bagibagina vuna iveresi.
31 Judas ikiibau inae ma nani murinai Yesu ivona bo, "Marana
inekiibau da taku Wawaya Natusi kaku kadara ani debei. Ma bade
aviyavisina ina tupuwa kuriku na God kana kadara ini debei. 32 Ma
nani berasi wekarakava ina tupuwa na bade taku God Natuna kaku
kadara ini debei. 33 Natunatuku, ke mara gurina ma ana kuyowemi. Ma
Jiu babadisi ikikava avonesi na tami bade nakanani avonavonemi.
Kona kita kaviku iyamna mike ana nae na tami ke kovokovoghina da
kona kiviniku.* 34 Tuna kubiine sisiya bagibagina vuna avereveremi.
Kovi nuwaviinavivirana. Ikikava taku nuwanuwami aviiviiya, tami bade
nakanani kovi nuwaviinavivirana.* 35 Ma kamomiyai koni nuwaviina na
wawaya peyarisi inakovi da tami na kaku kivikivina."

Yesu ivi debei da Pita ini bero.
(Mat 26:31-35; Mak 14:27-31; Luk 22:31-34)
36 Ma Saimon Pita ivi tarakiiyana bo, "Bada, mike kenenae?"
Ma Yesu ivonapotei bo, "Mike anenae na tam wekarakava ke ko-
vokovoghina da kuna kiviniku. Ma karakava da kuna kiviniku."
37 Ma Pita ivi tarakiiyana bo, "Bada, avi kubiine ke wekarakava
ana kivinim? Aku yawasa anuwatawei da tam kubiim ana rabobo."
38 Ma Yesu ivonapotei bo, "Vona bubuna bo kegha da am yawasa
kuna nuwatawei kubiiku? Vonavaghata avonavonem, muriyai da koko-
reko ina tou na tam mara aroba kuni bero da ke kutakoviku."

14

Yesu na keta ina Mamai kurina.
1 Yesu kana kivikivina ivonesi bo, "Ke koni nuwapoya kirakai. Namada
God koitumaghanei ma bade taku yavata kovi tumaghaneku. 2 Aku Mamai
ina numa kamonai na gawara ipeyari kirakai, ma ani nao da kami
gawara ana vovunagha. Mikeda ke nakanani na namada ati akovimi. Ke
ata vivibero, vonavaghata aisisiyei. 3 Ana nae, kami gawara ana vovunagha
ina kovi ma murinai ana vovira na ana rutinimi da yavata tanae. Ma meni
dobunai ana makamakai na mara nonowa tami na taku yavata tamakai.
4 Ma namada koakovi da mike anenae, ma bade ikikava nani ku dobuna
kota nae na ketana namada koakovi."
5 Ma Tomas ivona bo, "Bada, ke katakovi da mike kenenae, tuna
kubiine ikikava nani ketana kanakovi?"
6 Ma Yesu ivonapotei bo, "Vaghina ketana na taku. Taku na keta, ma
taku na vonavaghata, ma taku na yawasa. Taku tepakuwai da wawaya
aku Mamai kurina ina nae, ke sago keta kana viruwa ita makamakai.
7 Kotakova bubuniku na bade aku Mamai kotakova bubuni. Ma aku
Mamai akovina na karako weni maranai koviiviiya ma bade matamiyai
kokitakitai."
8 Ma Piripo ivona bo, "Bada, am Mamai kevi debei kurikai da kana kitai.
Tuna kava kakayokayowei."

---

* **13:33:** Jon 7:34 * **13:34:** Jon 15:12, 17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

9 Ma Yesu ivonapotei bo, “Piripo, tam na ikikava? Patana da ke kutakovi da taku iyai, bo? Namadani kava yavata tamakii patapata na kutakova bubuniku. Ma iyavo kava taku ikitiku na bade aku Mamai ikitai. Avi kubiine kuvona bo, ‘Am Mamai kevi debei kurikai?’ 10 Kitumaghana bo kegha da taku na mara nonowa aku Mamai gwabinai, ma bade aku Mamai na mara nonowa gwabikuwai emakamakai. Weni sisiyisi avonavonemi na ke taku mani aku sisiya ma aku Mamai gwabikuwai ina biga eberaberai na aisisiya. 11 Aku sisiya kovi tumaghanei, avonavonemi da taku ma aku Mamai na sago. Ma bade bera ghamaghamasi aberai na tuna yavata ivi matakira kurimi da koti tumaghana. 12 Ma vonavaghata avonavonemi, iyavo kava ini tumaghaneku na aviyavisina aberaberai na ti yavata nakanani ina berai. Ma bade ku tepana i bera ina peyari ma ina rakata kirakai, iyamna anenae aku Mamai kurina. 13 Avakuwai koni nowi na ana berai kubiimi da taku tepakuwai aku Mamai kana kadara ina rakata. 14 Aviyavisina peyarina avakuwai koni nowi na ana berai.”

Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da Kanuma Vovokaravina ina vonatawei.

15 Yesu ivonesi bo, “Nuwanuwaku kona viini na aku sisiya bagibagisi kona votekatekei. 16 Ma aku Mamai kurina ani nowi da wawaya sago ina vonatawei kurimi da mara nonowa gwabimiyai ina makamakai ma ina vivi vitemi. 17 Wawayina na Kanuma Vovokaravina ma mara nonowa vonavaghata ina vividebei kurimi. Ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke kovokovoghina da Kanuma Vovokaravina ina viiya, iyamna ke itekwekwai ma eveyaveyiyei. Ma tami na namada wawayina koakovi iyamna kamomiyai emakamakai ma bade karakava gwabimiyai ina runuma.”

18 “Ke ana nae vaghata da tami nakanani ma kami koyakoyagha kegha. Ana vovira kurimi. 19 Ke mara gurina ma iyavo kava dobuwai ke ita vivitumaghaneku na ke ina kita meyeku. Ma tami kava na kona kitiku. Ma taku yawayawaku kubiine na tami bade yawasa kona panani. 20 Aku rabobo murinai na ana vovira kurimi. Kona kita meyeku na nani maranai damina kona viiya da taku na aku Mamai gwabinai, ma tami na taku gwabikuwai, ma bade taku na tami gwabimiyai.”

21 “Wawaya iyai aku sisiya bagibagisi iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviiya. Nuwanuwaku kuna viiya na aku Mamai nuwanuwam ina viiya. Ma bade taku nuwanuwam ana viiya da ana rumatara kurim.”

22 Ma Judas sago (tuna ke Judas Iskariyot ma Judas bogiiyai) ivona bo, “Bada, avi kubiine kekayokayowei da kuna rumatara kurikai, ma ke dam kudubina kurisi?”

23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wawaya iyai aku vibeyebeyena iyanei ma evovotekatekei, tuna wawayina nuwanuwaku iviiya. Ma aku Mamai wawayina nuwanuwana ina viiya. Ma taku aku Mamai yavata kana nae kurina da gwabinai kana makii patapata. 24 Meni wawayina nuwanuwaku ke ita viiviiya, tuna wawayina na aku vibeyebeyena ke ita vovotekatekei. Weni sisiyina avonavonemi koiyanei na ke taku aku sisiya ma aku Mamai ina sisiya, tuna ivonataweku da apisi.”

25 “Wekarakava na yavata tamakamakii patapata ma kamomiyai na weni sisiyisi kudubina avonavonemi. 26 Ma aku Mamai avakuwai

kami vivita ina vonatawei, tuna na Kanuma Vovokaravina. Tuna bera kudubina ini beyebeyemi, ma bade ini akovimi da aviyavisina aisisiyei kurimi na ke koni notawapei."

27 "Ke koni nuwapoya kirakai ma ke kona yabumana. Nuwanuba kamomiyai ina makai. Aku nuwanuba avereveremi. Ma weni nuwanubana na ke dobu kana nuwanuba nakanani. 28 Namada avi akovimi ikovi da ana nae ma bade ana vovira kurimi. Tami nuwanuwaku kota viiya na koti nuwabiibai da taku anenae aku Mamai kurina, iyamna aku Mamai na ighe kirakai, ke taku nakanani. 29 Wekarakava avonavonemi ma muriyai da berasi ina tupuwa. Ina tuputupuwa kona kitakitai na koni tumaghaneku. 30 Aku mara ke ita guri da ani sisiya kurimi, iyamna weni dobuna kana kiivavo epipisi.* Ma tuna ina rewapana ke kovokovoghina da taku ina ghekuyoweku. 31 Ma kegha da dam kudubina dobuwai akova ina viiya da aku Mamai nuwanuwana aviiya, tuna kubiine ina kayowana kava ana berai."

"Vaghina, kovomiiri ma tanae."

15

Greipi uravina miibiina.

1 "Taku na greipi uravina kunukununa vaghata ma aku Mamai na vao kana koyakoyagha. 2 Ma meni raghana ke ita amame na ina kiiyaraghatawei. Ma bade meni raghana iamame na ina kuya bubuni da ina ruyaghari na iname kirakai. 3 Ma tami na aku vibeyebeyena kovi tumaghanei, tuna kubiine namada ami yawasa na yagharina. 4 Gwabikuwai komakai ma bade taku gwabimiyai ana makai, iyamna ke kovokovoghina da greipi raghana ita kiiyaraghatawei da tuna mani ita makii duma da itame. Nakanani bade gwabikuwai kota turataweyana na ke kovokovoghina da kotame."

5 "Taku na greipi uravina kunukununa ma tami na ragharaghana. Meni wawayina gwabikuwai ina makai, ma bade taku gwabinai ana makai na iname kirakai. Iyi tam gwabikuwai kuna turataweyana na ke sago aviyavisina kuni tupuwi. 6 Meni wawayina ke gwabikuwai ina makai, tuna nakanani ma greipi raghana ikiiyaraghatawei ma itawei da ina poki. Ma ragharaghasi pokipokisi wawaya ina yuna da ku keyama karakaratina ini tawetaweyana da ina karai. 7 Ma gwabikuwai kona makai ma vonaku kona vokikini ma koni nowi na aviyavisina kokayokayowei na aku Mamai ina veremi. 8 Ma koname kirakai na koni debe meyemi da tami na kaku kivikivina vaghata. Nakanani kona berai na aku Mamai kana kadara ina rakata. 9 Ikikava aku Mamai nuwanuwaku iviiya, nakanani nuwanuwami aviiya. Ma tami na aku nuwaviina kamonai komakai, ke kona kiibutawei. 10 Ma ikikava taku aku Mamai ina sisiya bagibagisi avovotekatekei da ina nuwaviina kamonai amakamakai na tami bade nakanani, aku sisiya bagibagisi kona votekatekei da tami aku nuwaviina kamonai kona makai."

11 "Weni tuna avonavonemi da aku nuwabiibai damina kona viiya, da tami yavata koni nuwabiibai. Ma nani nuwabiibiina nuwanuwami ini tupoi. 12 Ma aku sisiya bagibagina na weni, ikikava taku nuwanuwami aviiya na bade nakanani kovi nuwaviinavivirana.* 13 Nuwaviina ghamanakina na weni, meni wawayina kwinana kubiine

* **14:30:** Dobu kana kiivavo na Seitan. * **15:12:** Jon 13:34, 15:17; 1Jon 3:23; 2Jon 5

ina rabobo na tuna wawayina ina nuwaviina irakata kirakai. 14 Ma aku sisiya kona votekatekei na tami na turaturaku. 15 Wekarakava na ke ata vonavonemi da tami na aku bigabiga wawayimi, iyamna bigabiga wawayisi i bada aviyavisina eberaberai na ke itakovi. Ma tami na avonavonemi da turaturaku, iyamna aku Mamai ina bera kudubina avi damani kurimi. 16 Ma ke tami kota vineku, taku tami avinemi da kona kiibau ma koname da amemi ina makii nonowa. Nani maranai aviyavisina kona kayokayowei na avakuwai aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. 17 Aku sisiya bagibagina kurimi na weni, kovi nuwaviina bubuna."

Wawaya, Yesu kana kivikivina ina baresi.

18 Yesu ivona bo, "Wawaya dobuwai ina babaremi na konotai da kunona na taku ikiibareku. 19 Ami dobu vaghata dobuwai ita makamakai na wawaya ita kayowana kirakiiyemi. Ma tami na ke weni dobuna ina wawaya, iyamna taku dobu kamonai avinetawemi. Tuna kubiine na dobu ina wawaya ebabaremi. 20 Ami nota evovira da aku sisiya ikikava aterei kurimi na kona notai. 'Biga kana kavakavara wawayina ke ina ghae da ina bada ina ghekuyowei.' Taku ikikava itupaketowaneku na bade tami nakanani ini tupaketowanemi. Ma ikikava aku vibeyebeyena iviiya na bade nakanani tami ami vibeyebeyena ina viiya.* 21 Tami na kaku kivikivina kubiine na wawaya ini tupaketowanemi, iyamna ti na God ke itakovi ma tuna ivonataweku ku dobu. 22 Mikeda ke ata pisi da ati sisiya kurisi na i berabero wavuna ke ita kavari. Ma avi sisiya kurisi, tuna kubiine ke sago iyai ina vona bo, 'Tokai weni berasi kaberaberai na ke katakovi da tuna na berabero.' 23 Ma iyavo kava taku ebabareku na bade aku Mamai ebabarei. 24 Mikeda taku bera ghamaghamasi ke ata berai na wawaya i berabero wavuna ke ita kavari. Ma nani berasi gwabisiyai aberai na ke sago wawaya dobuwai nakanani ita berai. Wawaya bera ghamaghamasi matasiyai ikitai ma kegha da taku aku Mamai yavata ebabarekai. 25 Giruma katamana kamonai weni berasi namada ivi sisiyei na itupuwa. Ivona bo, 'Ke sago aviyavisina gigituna ma ibareku.' "*

26 "Ma kami Vivita na ana vonatawei kurimi. Tuna na Kanuma Vovokaravina ma vonavaghata ina vividebei kurimi. Tuna na aku Mamai gwabinai ina pisi ma kubiiku ini mamatara. 27 Ma tami bade kubiiku nakanani koni mamatara, iyamna karena da ku damona na tami gwabikuwai ma bera peyarina matamiyai kokitai da koni mamatarei."

16

1 Yesu ivonesi bo, "Weni sisiyisi avonavonemi da ami vitumaghana ke ina peku. 2 Mara karakava epipisi da kiki numasi kamosiyai ini kiibu tuwanonowimi. Ma wawaya ini kiivunuwanemi na ina notai da God ina biga eberaberai. 3 Weni berasi ina berai kurimi iyamna taku ma aku Mamai yavata ke itakovikai. 4 Ma weni sisiyisi wekarakava avonavonemi da maranai weni berasi kurimi ina tuputupuwa na ami nota ina vovira da aviyavisina aisisiyei na kona notai. Ma rorova ke ata vonemi da weni berasi ina tupuwa, iyamna yavata tamakamakii patapata."

Kanuma Vovokaravina ina bera.

5 "Ma karako na ana voteremi ma wawayina ivonataweku ku dobu na ana vovira kurina. Ma kamomiyai ke sago iyai iti tarakiiyaneku bo, 'Mike

* **15:20:** Mat 10:24; Luk 6:40; Jon 13:16 * **15:25:** Psa 35:19, 69:4

kuna nae?' 6 Ma avonemi da ana nae na koinuwapoya kirakiiyei. 7 Ma
vonavaghata avonavonemi da tami ami biibiina kubiine na ana nae.
Ke ana nae na kami Vivita ke ina pisi, tuna na Kanuma Vovokaravina.
Ma ana nae kubiine na ina pisi, iyamna wawayina na taku ana vonatawei
kurimi. 8 Ina pisi na wawaya dobuwai ini debesi da ti na berabero
wawayisi. Ma ini akovisi da avi berasi na maninisi God ku matana.
Ma bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi. 9 Ini debesi da i
berabero ghamanakina na weni, taku ke ita vivitumaghaneku. 10 Ma
anenae aku Mamai kurina da ke kona kitiku na Kanuma Vovokaravina
wawaya ini akovisi da bera maninisi God ku matana na ikikava. 11 Ma
bade ina vonesi da mara sago God ini tupaviresi, iyamna namada ivon-
akiiyaragha da weni dobuna kana kiivavo wavu iviiya ma kovogha
ina panani."

12 "Aku kayowana da wekarakava sisiya ipeyari ati damani kurimi ma
tami ke kovokovoghina da kudubina kona vii yavui. 13 Ma Kanuma
Vovokaravina na vonavaghata ina vividebei. Tuna ina pisi kurimi na
ini vitemi da vonavaghata kudubina konakova bubuni. Aviyavisina
gwabikuwai iyanei na tuna kava ini damani ma ke tuna mani ina nota
ina veremi. Ma aviyavisina karakava ina tupuwa na namada ini akovimi.
14 Vonavaghata gwabikuwai ina viiya na ini damani kurimi da kaku
kadara ini debei. 15 Aviyavisina peyarina aku Mamai rapenai na bade
taku rapekuwai. Tuna kubiine avona da vonavaghata gwabikuwai
Kanuma Vovokaravina ina viiviiya na ini damadamani kurimi."

Yesu kana kivikivina nuwapoya ina voterei ma ini nuwabiibai.

16 "Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani murinai na ke
mara gurina ma kona kita meyeku."

17 Ma kana kivikivina kamosiyai ivivi tarakiiyana meyesi bo, "Avi ku-
biine ivona bo, 'Gisina kava ma maghighiku koni wapai. Ma nani muri-
nai na ke mara gurina ma kona kita meyeku?' Ma bade avi kubiine
evonavona bo, 'Ana nae aku Mamai kurina.' " 18 Ma damsi patana da
ivivi sisiya bo, " 'Ke mara gurina' na iyamna avai? Weni sisiyisi na avi
kubiine na ke damina kata viiviiya da aviyavisina isisiyei?"

19 Ma Yesu namada i nota iakovi, tuna kubiine ivonesi bo, "Akovi da
koti tarakiiyaneku. Avonemi da gisina kava ma maghighiku koni wapai ma
bade avonemi da ke mara gurina ma kona kita meyeku. Ma nani sisiyisi
kokayokayowei da iyamna kotakovi bo? 20 Vonavaghata avonavonemi,
aviyavisina ina tupuwa kuriku na wawaya peyarisi ini nuwabiibii kiraki-
iyei. Ma tami na kona tusiyasiyapa. Koni nuwapoya kirakai ma kegha da
murinai ami nuwapoya ina kovi ma koni nuwabiibai. 21 Tuna na nakanani
ma wavine vituwa kubiine ita vivivowavowa ma ita vovokwarakwara. Ma
natuna ini tuwei murinai na ina vokwarakwara ina kovi ma ini nuwabiibii
kirakai, iyamna natuna ivi tuwatawei ku dobu. 22 Ma tami nakanani
damina koviiviiya, wekarakava na koinuwapoya. Ma gisina kava
ana kita meyemi na koni nuwabiibii kirakai. Ma nani nuwabiibiina ke
sago iyai ina viitawei."

23 "Vonavaghata avonavonemi, nani maranai aviyavisina
kona kayokayowei na ke taku kuriku ma aku Mamai kurina koni nowi.
Avakuwai maninina aku Mamai kurina koni nowi na ina veremi. 24 Ke
meyani da avakuwai koti nowi tovona. Ma karako na avakuwai koni nowi
na ina veremi da ami nuwabiibai ina rakata kirakai."

Yesu dobu ina bera kudubina ina ghegavovori.

25 "Weni sisiyisi kudubina na miibiiyai avivi sisiyei. Ma mara epipisi
da ke nakanani ani sisiya. Tuna maranai aku Mamai ana vivisisiyei
na sisiya maninina ana terei kurimi. 26 Nani maranai na avakuwai
koni nowi. Avonavonemi da wekarakava tami mani koni nowi aku Ma-
mai kurina, ke taku ani nowi kubiimi. 27 Tami nuwanuwaku koviiya ma
kovi tumaghaneku da taku God gwabinai aoru. Tuna kubiine aku Mamai
nuwanuwami iviiya. 28 Aku Mamai gwabinai aoru ku dobu, ma dobu
ana kuyowei na ana vovira ana ghae aku Mamai kurina."

29 Ma kana kivikivina ivona bo, "Wekarakava na vaghina, am sisiya na
yagharina ma ke kuta vivimiiba. 30 Wekarakava na kakova bubuni da tam
bera kudubina kuakova yavui. Muriyai da wawaya i nota gavugavusi
iti tarakiiyanem na tam namada kuakovi da kevonavonapotesi. Tuna
kubiine kaitumaghanem da tam God gwabinai kupisi."

31 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Wekarakava na koitumaghaneku,
bo? 32 Ma mara iutuuriyariya da namada iututanita da
koni verubogebogeyanemi ami ku numa. Kudubimi kona verukuyoweku.
Ma kegha da ke ina kiku kava ana makai, iyamna aku Mamai na mara
nonowa gwabikuwai. 33 Weni berasi kudubina aiakovimi da nuwanuba
gwabikuwai kona viiya. Weni dobunai komakamakai na nuwapoya
ipeyari kona panapanani. Ma ami nota evirewapana, iyamna taku weni
dobuna ina bera kudubina aghegavovori."

17

Yesu inipowana.

1 Yesu weni sisiyisi ivi kovini na itepa ku kunuma ma ivona bo, "Mamai,
marana inekiibau. Taku na natum ma kaku kadara kevi debei da kaku
vava ina rakata. Ma bade nani kamonai kam kadara ani debei da kam
vava ina rakata, 2 iyamna tam rewapana kuvereku da wawaya kudubina
ani badesi. Ma kuberai da iyavo kava ku imaku kuteresi na yawasa
makamakii nonowina ana veresi. 3 Ma yawasa makamakii nonowina na
weni. Wawaya tam ma taku inakova bubunita ma yavata tinuwasago.
Tam ina kim kava na God vaghata ma kuvonataweku aoru ku dobu.
4 Ma aviyavisina kuvi yoneku na abera yavui da dobuwai wawaya kam
kadara ikitai. 5 Mamai, muriyai da dobu ita tupuwa na ita viruwa kata
kadara kamonai tamakai patapata. Wekarakava na kevokavariku da
nani kadarina gwabimuwai na ku kamona ana rui me."

Yesu kana kivikivina kubiisi inipowana.

6 "Iyavo kava dobuwai ku imaku kuteresi na avi akovisi da tam
iyai. Ti wawayisi na tam rapemuwai ma kuvereku da karako na
vonam evovotekatekei. 7 Wekarakava na iakova bubuni da bera kudu-
bina rapekuwai na tam gwabimuwai ipisi, 8 iyamna vonam kuvereku
na avi beyebeyena kurisi da iviiya ma ivi tumaghanei. Iakovi da tam
gwabimuwai apisi, ma bade itumaghana da tam kuvonataweku."

9 "Ti na tam rapemuwai ma kuvereku. Tuna kubiine ti damsi
kava kubiisi aniponipowana. Ma ke wawaya peyarisi dobuwai kubiisi
ata niponipowana. 10 Iyavo kava kuvereku na rapekuwai ma bade tam
rapemuwai. Ma kaku kadara na ti damsi idebei. 11 Marana inekiibau
da dobu ana kuyowei ma ana ghae kurim. Ma ti na patana da dobuwai

ina makai. Mamai Vovokaravim, avam kuvereku na tuna ina rewapana kamonai kevi tarapaparanesi da ini nuwasago. Ikikava tam ma taku tavi nuwasago, nakanani ti bade avamuwai ini nuwasago. 12 Maranai taku na ti yavata kamakamakai na avam rewapaninai akoyagha bubunisi. Nani avana na tam kuvereku. Avi tarapaparanesi da peyarisi na vaghina ma sago kava na ina wapa da aviyavisina giruma katamana kamonai ivivi sisiyei na ina tupuwa. Tuna tomowina ina kina kava ina gawara na keyama karakarata makamakii nonowina.* 13 Mara gisina kava na ana ghae kurim. Ma wekarakava taku patana da dobuwai na weni sisiyisi aisisiyei kurisi da aku nuwabiibai damina ina viiya da nuwabiibai nuwanuwasi ini tupoi. 14 Vonam na namada avi damani kurisi. Ma wekarakava ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiiyai. Tuna kubine weni dobuna ina wawaya ikawapatesi. 15 Ma weni nipowanina kamonai na ke ati nowi kurim da dobuwai kuna viitawesi. Ma ainowi da kuni tarapaparanesi da wawaya berona, tuna na Seitan, ke ina votovonisi. 16 Ti na ke weni dobuna ina wawaya. Ti na taku nakanani, akii dobu na dobu bogiiyai. 17 Vonam na vonavaghata ma tuna ina rewapanai kevovunaghisi iyamna kuvinetawesi da ti na am wawaya vovokaravisi ma am kayowana kava ina berai. 18 Ikikava kuvonataweku ku dobu na nakanani bade avonavonatawesi ina kiibau wawaya kurisi. 19 Ti kubiisi na averevere meyeku ma am kayowana ana berai da ti bade nakanani ina vere meyesi da am kayowana kava ina berai."

Yesu vitumaghana damsi kubiisi inipowana.

20 "Aku nipowana na ke weni damsi wekarakava gwabikuwai na ti kava kubiisi. Weni damsi ina dima ma iyavo kava ini yanesi ma ini tumaghaneku na bade ti damsi kubiisi aniponipowana 21 da peyarisi nuwanuwasi ini sagoi. Mamai, ikikava tam kamokuwai, ma taku kamomuwai da tavi nuwasago, nakanani keberai da ti na ku kamota ina rui da yavata tinuwasago. Ma wawaya kudubina dobuwai nani vinuwasagona ina kitai ma ini tumaghana da tam kuvonataweku. 22 Ma kam kadara kuvereku na avi damani kurisi, da peyarisi ini nuwasago, ikikava tam ma taku tavi nuwasago nakanani. 23 Taku kamosiyai ma tam kamokuwai. Ma wawaya dobuwai ina kitita da tinuwasago bubuna na inakovi da tam kuvonataweku. Ma inakovi da ikikava nuwanuwaku kuviiya, nakanani kaku kivikivina nuwanuwasi kuviiya."

24 "Mamai, weni damsi kuvereku na akayokayowei da ti na mara nonowa gwabikuwai da kaku kadara ina kitai. Muriyai da dobu ita tupuwa na tam namada nuwanuwaku kuviiya, tuna kubiine nani kadarina kuvereku. 25 Mamai Kiimatanim, wawaya peyarisi ke itakovim, ma taku akovim. Ma weni damsi na iakovi da kuvonataweku ku dobu. 26 Ma avi akovisi da tam na iyai, ma bade ana viviakovisi da ikikava am nuwaviina damina aviiviiya na ti damsi yavata damina ina viiya, ma taku kamosiyai ana makii nonowa."

18

Yesu ipaniya.
(Mat 26:47-56; Mak 14:43-50; Luk 22:47-53)

1 Yesu ina nipowana ivi kovini ma murinai na kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei da Kidiron anaghina idamani ku

* **17:12:** Psa 41:9; Jon 13:18

nevana. Ma nevanai na oliv nawabina ku kamona irui. 2 Ma Judas,
tuna viwawana wawayina na gawarina iakovi, iyamna mara nonowa
Yesu kana kivikivina yavata nani ku gawarina iriyeriyesi. 3 Vaghina
ma Judas ivi wawana Yesu kurina ma koroto ghamana ivi nowesi da ku
oliv nawabina inekiibau. Taparoro babadisi i babada ma Perisi damsi
na Rome damsi i seri wawayisi ma Taparoro Numana kana potapota
ivonatawesi da Judas yavata inae, i seri ikavara ma ere kibekibesi ku
nawabina irui. 4 Ma Yesu iakovi da aviyavisina peyarina ina tupuwa ku-
rina, tuna kubiine imiirikiibau ma ivi tarakiiyanesi bo, "Iyi koekwekwai?"
5 Ma ivonapotei bo, "Yesu, Nasaret wawayina."
Ma Yesu ivona bo, "Vaghina wawayina na taku."
Ma viwawana wawayina Judas na kamosiyai yavata imiimiiri.
6 Maranai Yesu ivona bo, "Vaghina wawayina na taku" na damsi
murimuriyai iririgha ku dowa. 7 Ma Yesu ivi tarakiiyana meyesi bo, "Iyi
koekwekwai?"
Ma ivonapotei bo, "Yesu, Nasaret wawaya."
8 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Namada avonemi da taku na vaghina
wawayiku. Taku koekwekwiku, tuna kubiine weni damsi kovoteresi
ina nae." 9 Yesu weni nakanani ivi sisiya iyamna namada ina nipowana
kamonai ivonakiiyaragha bo, "Wawayisi kuvereku na ke sago iyai
ati wapai."
10 Ma Saimon Pita ina seri itina yavui da tomowa sago tinina
katagheyanai ikiiyaraghatawei. Tomowina na taparoro badana
ghamana ina bigabiga wawayina ma kana vava Malkas. 11 Ma Yesu,
Pita iyeghai bo, "Am seri kana ku gawara keterei! Namada aku
Mamai ivineku da ani kamaghi kirakiiyei. Ma tam, kenotanotai da
weni vokwarakwarana reduna ke anumai, bo?"*

Yesu, Anas maghinonai imiiri.

12 Nani murinai seri wawayisi i bada ghamana yavata ma Taparoro
Numana kana potapota Yesu ivotatani ma ipatumi. 13 Kunona irutini
inae Anas kurina. Anas na Kayapas rawana ma nani madeghinai Kaya-
pas na taparoro badana ghamana. 14 Rorova Kayapas dughu kamonai
ina nota iterei Jiu babadisi kurisi, ivona da ita biibai da tomowa sago
ita rabobo i wawaya peyarisi kubiisi.*

Pita ivi bero da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:69-70; Mak 14:66-68; Luk 22:55-57)

15 Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago na koroto ma Yesu
murisiyai inae da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Pita
kwinana na bada ghamana iakovi, tuna kubiine kovokovoghina da Yesu
murinai numa garina ku kamona irui. 16 Ma Pita na matuketa kupunai
ivivi koyakoyagha. Ma kwinana ivovira ikiibau da bigabiga wavine sago
kurina ivi nowi, wavinena na matuketa kana koyakoyagha. Ivi vaghinei na
Pita irutini irui. 17 Wavinena Pita ivonei bo, "Agunai da tam na nani
tomowina Yesu kana kivikivina."
Ma Pita ivona bo, "Kegha. Taku ke yavata."
18 Ivi nuba kirakai tuna kubiine bigabiga wawayisi ma potapota damsi
keyama mukisi ivi karavowi ma imiiriviviri da ivivi rarana. Ma Pita inae
kurisi da yavata imiiri ma ivivi rarana.

* **18:11:** Mat 26:39; Mak 14:36; Luk 22:42 * **18:14:** Jon 11:49-50

Taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei.
(Mat 26:59-66; Mak 14:55-64; Luk 22:66-71)

19 Nani kamonai taparoro badana ghamana Yesu ivi tupavirei, ivonei
bo, “Kam kivikivina na iyavo kava ma aviyavisina kibeyebeyena?” 20 Ma
Yesu ivonapotei bo, “Taku ke meyani da gavunai ati sisiya, mara nonowa
debiiyai wawaya kurisi avivi sisiya. Wawaya iriyeriyesi ku kiki numasi
ma ku Taparoro Numana da nani dobunai aku vibeyebeyena kudubina
debiiyai aberaberai. 21 Ma avi kubiine na kitarakiiyana? Iyavo kava
ivivi yaneku na ti kevonesi da aviyavisina avivi sisiyei na ti iakovi da
ina vonem.”
22 Ma Yesu weni nakanani ivivi sisiya na potapota wawayina sago
maghighina iravi. Ma iyeghai bo, “Avi kubiine nakanani kuvi sisiya
taparoro badana ghamana kurina?”
23 Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda avi sisiya bero na debiiyai
kevi mamatara da aviyavisina avonei. Ma mikeda avona bubuna na
avi kubiine kuraviku?”
24 Ma vaghina Anas, Yesu ere patupatumina ivonatawei da taparoro
badana ghamana Kayapas kurina.

Pita ivi berome da Yesu ke itakovi.
(Mat 26:71-75; Mak 14:69-72; Luk 22:58-62)

25 Ma Saimon Pita miimiiriyai ivivi rarana ma wawaya viya ikitai na
ivonei bo, “Agunai da tam nokoni tomowina kana kivikivina sago.”
Ma ivi bero, ivona bo, “Kegha. Taku ke yavata.”
26 Muriyai tomowa sago Pita kurina ivi sisiya. Tomowina na taparoro
badana ghamana ina bigabiga ma varesina tinina na Pita ikiiyaraghi.
Ma tomowina Pita kurina ivona bo, “Agunai da akitim, tam na Yesu
yavata oliv nawabina kamonai.”
27 Ma Pita ina vibero ivi arobi, ivona bo, “Kegha.” Ivi sisiya ikovi na
yaghiyaghinai kokoreko itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.
(Mat 27:1-2, 11-14; Mak 15:1-5; Luk 23:1-5)

28 Mara boiboi vaghata ma Kayapas ina numiiyai Jiu babadisi Yesu
irutini da kiivavo Pailat ina ku numa. Ma Jiu babadisi ke ita rui, iyamna
ke i kayowana da ita puyakisi da Moses ina vonaviyoyovana iti kiigiiyei da
ke kovokovoghina da Pasova kamna ita berai.* 29 Ma Pailat ikiibau ku
kupuna ma kurisi ivona bo, “Avi wavuna weni tomowina kovereverei?”
30 Ma damsi ivonapotei bo, “Mikeda ke avi berona ita berai na avi
kubiine kata rutinapiyei kurim.”
31 Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani ami vonaviyoy-
ovana ina rewapana gaburinai koni tupavirei ma koni wavui da berona
iberai.”
Ma Jiu babadisi ighakiya da ivonapotei bo, “Kegha. Akii rewapana
kegha da wawaya kani raboboi ma tami Rome dami kava nani rewapan-
ina gwabimiyai.” 32 Yesu namada ina rabobo ketana ivi debei. Ma ikikava
ivi sisiya da ita tupuwa na berasi etuputupuwa.*
33 Pailat irui ina ku numa ma ina seri wawayisi ivonesi da Yesu
irutinaneyei kurina. Ma ivi tarakiiyanei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

* **18:28:** Pailat na kupuna wawayina iyamna ina dobu na Rome. Ma Jiu damsi i kiki da ke meyani kupuna wawayina ina ku numa ina rui, ke yavata ina kam ma ke ina votovonisi. Pailat ina ku numa ita rui na ti mani ita puyaka meyesi. * **18:32:** Jon 3:14, 12:32

34 Ma Yesu ivonapotei bo, “Wena tam am nota kisisiyei, bo wawaya
ivi sisiyeku na kuvi yanei?”
35 Ma Pailat ivonapotei bo, “Taku ke Jiu wawaya. Tam mani am
wawaya ma ami taparoro babadisi i babada irutinim da kopisi kuriku.
Aviyavisina kubera beroi?”
36 Ma Yesu ivonapotei bo, “Taku ke dobu kana kiivavo. Mikeda aku
vikiivavona dobuwai ita makamakai na kaku kivikivina ita kayaya kirakai,
ma iti tarapaparana da Jiu babadisi ke kovokovoghina da ita viiniku. Ma
kegha, taku na dobu sago kana kiivavo.”
37 Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Nakanani na tam kiivavo bo?”
Yesu ivonapotei bo, “Vaghina kevonavona. Weni ku dobuna
atupuwa na iyamna sago kava, tuna na vonavaghata videbena kubiine
apisi. Iyavo kava vonavaghata itumaghanei na aku sisiya iyanei ma
evovotekatekei.”
38 Ma Pailat ivi tarakiiyanei bo, “Vonavaghata iyamna na avai?”
Ma ikiibau Jiu damsi kurisi ma ivona bo, “Weni wawayina, ke sago
ina berona ata panani da wavu ata verei. 39 Ma ami kiki emakamakai da
Pasova kamna kamonai wawaya sago gabura kamonai ani kiibuni. Ami
kayowana ikikava, Jiu dami ami kiivavo ana votawei bo?”
40 Ma namei irapotei bo, “Kegha, ke tuna. Barabas kakayokayowei!”
Barabas tuna kayoghakighakina ma ina kayowana da Rome damsi i
vibadana ita kutawei.

19

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu korosiyai ina tuparatui.
(Mat 27:15-31; Mak 15:6-20; Luk 23:13-25)

1 Nani murinai Pailat ivona na ina seri wawayisi Yesu irutini ikiibau
da iwidiwidiya. 2 Ma urava iyiyona imetami da ku gayamina ivi kotei, ki-
tana da nakanani ma kiivavo kana kraun. Ma bade tarasovo yebayeba-
rina ivi kotei, ivi matakira da nakanani ma kiivavo. 3 Imiimiiriya kurina
ma ivivi rekwei ma ivivi namei bo, “Kiiwa kiiwa tam Jiu damsi i kiivavo.”
Ma imiiritani ma iraravi.
4 Ma Pailat ikiibume da koroto kurisi ivona bo, “Ana rui ma Yesu
ana rutinakiibuwei da kona kitai. Ma aiakovimi da ke sago ina berona
ata panani da wavu ata verei.” 5 Irutinakiibuwei na patana da urava
iyiyona ma gara yebayebarina ikotekotei. Ma Pailat ivonesi bo, “Kokitai,
tomowina na weni.”
6 Taparoro babadisi i babada ma taparoro numana kana potapota
Yesu ikitai na ikiikiirara bo, “Kotuparatui! Kotuparatui!”
Ma Pailat ivonesi bo, “Korutinaneyei da tami mani kona tuparatui. Ma
taku na ke sago ina berona ata panani da wavu ana verei.”
7 Ma ivonapotei bo, “Tokai akii vonaviyoyovana kamonai evonavona
da ita rabobo, iyamna ivonavona da tuna na God Natuna.”
8 Pailat weni sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai. 9 Tuna kubiine
Yesu irutinaruwei ina ku numa ma ivi tarakiiyana meyei bo, “Tam mimei
kupisi?”
Ma Yesu ke sago ita vonapotei. 10 Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine na
kuriku ke kuta vivisisiya? Kuakovi bo kegha da aku rewapana emaka-
makai da ana votawem kuna nae bo ana vona da ina tuparatum.”

11 Ma Yesu ivona bo, “Kara ke kovokovoghina da kuti badeku, ma God
rewapana iverem kubiine. Ma nani tomowina ku imam itereku na tuna
wawayina ina berabero irakata kirakai, ke tam nakanani.”*
12 Ma Pailat ivi paparana kirakai da ikikava keta ita panani da Yesu
ita votawei ita nae. Ma koroto irapotei bo, “Weni tomowina kuna votawei
ina nae na tam ke Kiivavo Sisa kwinana. Meni wawayina evonavona da
tuna kiivavo na Sisa ikawapatei ma ighaviyei.”
13 Pailat weni sisiyina ivi yanei na Yesu irutinakiibuwei inae ku vitu-
pavira gawarina da ipumakamakii tepanai imakiivipika. Nani gawarina
Hibru gamosiyai na ikwatukwatui Gabata. Gawarinai wakima ipasiya
da tepanai ibababa, tuna kubiine kana vava iyamna “Wakima ikepani.”
14 Ma Pailat koroto ivonesi bo, “Ami kiivavo weni.” Tuna madegha punai
ma wawaya peyarisi namada ivi karei da Pasova kubiine ivovovunagha.
15 Ma koroto irapotepotei bo, “Kokiivunui! Kokiivunui! Kotuparatui!”
Ma Pailat ivi tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana da ami kiivavo
ana tuparatui, bo?”
Ma taparoro babadisi i babada ivonapotei bo, “Akii kiivavo sago kava.
Sisa! Sisa!”
16 Vaghina ma Pailat ivonakiiyaragha da seri wawayisi Yesu
ita tuparatui.

Yesu ituparatui.
(Mat 27:32-44; Mak 15:21-32; Luk 23:26-43)

Seri damsi Yesu irutini ikiibau da ita tuparatui. 17 Ma Yesu kana korosi
ikavari ma kwanatu ikiibutawei, ma ibaba inae da ku gawara sago
kana vava ‘Teuteu Koyana.’ Hibru gamosiyai evonavona bo ‘Gorugata.’
18 Ma nani gawarinai Yesu ituparatui ku korosi. Ma tomotomowa
ivi ruwa yavata ituparatusi. Sago Yesu katagheyanai ma sago dugenai.
19 Ma Pailat igiruma bo, “Yesu, Nasaret wawaya, Jiu damsi i kiivavo.”
Igirumi ikovi ma seri wawayisi iveresi da Yesu kana korosi tepanai
itutui. 20 Wawaya ipeyari kirakai nani girumina ivi yavi, iyamna Teuteu
Koyana na kwanatu ririnai. Ma bade girumina na Hibru, Latin, ma bade
Grik gamosiyai igirumi.† 21 Taparoro babadisi i babada Pailat ivonei bo,
“Ke kuna giruma da Yesu na Jiu damkai akii kiivavo. Ma weni nakanani
kuta giruma bo, ‘Weni tomowina tuna mani ivona da tuna Jiu damsi i
kiivavo.’ ”
22 Ma Pailat ivonapotesi bo, “Aviyavisina agirugirumi na agirumi.
Emakai.”
23 Seri damsi ruwamaruwa Yesu ituparatui ikovi ma murinai na kana
gara irereghi da peyarisi na sago sago duma iviiya. Ma kana gara gurina
na ke ita rereghi, iyamna garana iyamoni na ke ita bori ma ita popoi.
Ivuvui da kudubina na sago. 24 Tuna kubiine seri wawayisi ti mani
kamosiyai ivona bo, “Weni garana ke tagosiri. Virekwa sago taberai
ma takitai da iyi kudubina ina viiya.” Weni berana iberai na giruma
katamana kamonai ikikava ivona da ita tupuwa na nakanani itupuwa.
Igiruma bo,
“Kamosiyai kaku gara peyarina ivorereghi
ma kaku gara gurina kubiine na virekwa iberai.”*

---

* **19:11:** Yesu ivona bo ‘nani tomowina’ na Kayapas ivi sisiyei. † **19:20:** Hibru na Jiu damsi gamosi, Latin na Rome damsi gamosi, ma Grik na Grik damsi gamosi ma wawaya kudubisi Grik ivi sisiyei. * **19:24:** Psa 22:18

Ma vaghina, seri wawayisi nakanani iberai.
25 Yesu kana korosi ririnai na wivine viya ivivi miiriyana. Ti na ina
maduwa ma ina maduwa tina kikei, ma Klopasi kawana ma Meri
Magadarini. 26 Ma Yesu ina maduwa ikitai ma kana kivikivina sago,
tuna nuwanuwana ivii kirakiiyei na ina maduwa ririnai imiimiiri na
ikitai. Ma Yesu ina maduwa kurina ivona bo, "Maduwa, weni tomowina
kevi natunei."
27 Ma kana kivikivina kurina ivona bo, "Am maduwa weni,
kevi maduwei." Vaghina ma, kana kivikivina ivi vaghinei ma nani ravinai
na Meri irutini da inae ina ku numa.

Yesu irabobo.
(Mat 27:45-56; Mak 15:33-41; Luk 23:44-49)
28 Nani murinai Yesu iakovi da ina Mamai ina kayowana kudubina
ivi kovini. Ma giruma katamana kamonai ikikava ivi sisiya da ita tupuwa
na itupuwa, ivona bo, "Kaiyoku ikanakana."*
29 Ma ririnai na diudeu imakamakai, kamonai na wain tomatomana.
Seri wawayina sago gumba iviiya da ku wain ikiikutuvi. Ma ku hisop
kiina ivi kavini ma ivororona da Yesu ku mutuna. 30 Vaghina ma, Yesu
wain iumai ma ivona bo, "Bera peyarina avi kovini."
Idune ma tuna mani kanumina inuwatawei ma irabobo.

Yesu ghabaghabana igwariya.
31 Jiu babadisi inae Pailat kurina ma ivi nowi da iti vaghinei da seri
wawayisi nani tomotomowisi ivi aroba korosiyai kaesi iti kiigiiyana
da yaghiyaghinai ita rabobo. I kayowana da tupuwisi korosiyai
ita turaoruwana, iyamna viyakam kana mara itupo da iti karei. Ma tuna
na mara ghamana ma vovokaravina, ke viyakam marasi viya nakanani.
32 Tuna kubiine seri wawayisi inae da nani wawayisi ivi ruwa Yesu
yavata ituparatusi na kaesi ivi kiigiiyana. 33 Ma ipisi Yesu kurina na
ikitai da namada irabobo, tuna kubiine kaena ke iti kiigiiyana. 34 Ma
seri wawayina sago ina iyowai Yesu ghabaghabana igwariya na tara
ma okowa isororo. 35 Tomowa sago weni berasi matanai ikitai na
tuna imamatarei da vonavaghata. Ma peyarina idebei kurimi da
konakovi da vonavaghata ma tami yavata koni tumaghana.‡ 36 Yesu ina
rabobo kamonai weni berasi itupuwa da giruma katamana kamonai
ikikava ivivi sisiya na nakanani itupuwa. Igiruma bo, "Ke tuwirina sago
ina kiigiiya."* 37 Ma bade igiruma bo, "Wawaya iyowai igwariya na
ina kitai."*

Yesu tupuwina ku buba iterei.
(Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56)
38 Weni berasi ikovi na wawaya sago kana vava Josepa, ina kwanatu
Arimateya na inae da ivi nowi Pailat kurina da Yesu tupuwina ita viiya.
Ma Josepa na gavunai Yesu ikivikivini, iyamna Jiu babadisi iyabuyabu-
manesi. Pailat ivi vaghinei na Josepa inae da Yesu tupuwina iviiya. 39 Ma
Nikodimas na Josepa ivi ruwai da yavata inae. Tuna wawayina didibara
sago inae Yesu kurina da yavata ivi sisiya. Ma inenae na Nikodimas
muramura ikavari, tuna 30 kilos ruvana ma kamonai na meya ma alo
ghabughabusi.* 40 Jiu damsi i kiki inununuri na ivi ruwa muramurana

---

* **19:28:** Psa 69:21, 22:15 ‡ **19:35:** Weni dobunai Jon ivi debei da bera peyarina matanai ikitai da weni bukana igirumi. * **19:36:** Exod 12:46; Num 9:12; Psa 34:20 * **19:37:** Zech 12:10; Rev 1:7 * **19:39:** Jon 3:1-2

iviiya da Yesu tupuwina ivovunaghi ma kwarewa vuna, poipoina ma gurina iviiya da igerei.§ 41 Meni gawarina Yesu ituparatui na ririnai na vao. Ma nani vaona kamonai na buba vuna namada itarapapapai da karawaga iyamoni da imakamakai, ke sago wawaya tupuwina ku kamona ita terei. 42 Ma damsi ivivi yaghiyaghina, iyamna mara itupo da viyakam marana iti karei. Ma bade nani bubana ke ita rabaraba, tuna kubiine Yesu tupuwina nani dobunai iterei.

20

Yesu rabobowai ivomiiri.
(Mat 28:1-8; Mak 16:1-8; Luk 24:1-12)

1 Viyakam marana ikovi ma mara itom. Ma mara sowasowai Meri Magadarini ivomiiri inae ku karawaga. Ma ikita da buba kana gudu wakimina na wawaya itabiri ma bubana na kawabonabonaghina. 2 Tuna kubiine iverau da ivovira Saimon Pita ma Yesu kana kivikivina sago kurisi. (Yesu tuna tomowina nuwanuwana ivii kirakiiyei.) Ma ivonesi bo, "Wawaya Bada tupuwina buba kamonai iviitawei ma ke katakovi da imapatana iterei!"

3 Vaghina ma Pita kwinana yavata veru ivi karei ku buba. 4 Ivi ruwa iveru inenae ma kwinana iveru kirakai da Pita ikuyowei. Ivi nao, ku karawaga inekiibau 5 ma itawopika da buba ku kamona irugenara. Ma Yesu tupuwina kana gere na tuna kava ikitai da ikenakena. Ma ke ita rui. 6 Ma Saimon Pita na muriyai inekiibau ma maninina irui. Ma Yesu tupuwina kana gere ikitai buba kamonai ikenakena. 7 Ma bade gara sago vonokunokuna ikitai, tuna na Yesu gayamina kana gere na gawara bogiiyai ikenakena. 8 Nani murinai Pita kwinana bade buba ku kamona irui. Ma Yesu tupuwina ikita kavai na ivi tumaghana. 9 Giruma katamana ivona da Keriso ina rabobo ma murinai ina vomiiri, ma ivi ruwa patana da nani girumina iyamna ke ita vii bubuni. 10 Ma vaghina, kana kivikivina ivi ruwa ivovira i ku numa.

Yesu irumatara Meri Magadarini kurina.
(Mat 28:9-10; Mak 16:9-11)

11 Meri na buba kupunai imiiri ma itutou. Ere tutuna itawopika, ma irugenara ku buba kamona. 12 Ma aneya ivi ruwa ikitisi, kii gara poipoisi, ma imapatana Yesu tupuwina ikenakena gawarinai na sago gayaminai ma sago kaenai ivivi makiiyana. 13 Ma aneya sago ivi tarakiiyana bo, "Wavine, avi kubiine ketutou?"

Ma Meri ivonapotei bo, "Wawaya aku Bada tupuwina iviitawei ma ke atakovi da imapatana iterei."

14 Ma itavire na wawaya sago ikitai imiimiiri ma ke itakovi da tuna na Yesu. 15 Ma Yesu ivona bo, "Wavine, avi kubiine ketutou? Ma iyi kekwekwai?"

Ma Meri inotai da vao kana koyakoyagha na ivonei bo, "Aku tomo, Yesu tupuwina na tam kuviiya, bo? Imapatana kuterei? Kevoneku da ana nae ana kavari."

16 Ma Yesu ivona bo, "Meri."

Meri imiiritavire ma Hibru gamosiyai ivona bo, "Rabboni." Weni sisiyina iyamna, "Aku vibeyebeyena wawayim."

§ **19:40:** Kwarewina na poipoina ma lineniyai iyamoni.

17 Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna votaniku, iyamna karakava ana ghae aku
Mamai kurina. Ma kenae da varevaresiku kuni akovisi da taku agheghae
aku Mamai kurina, tuna bade na ami Mamai. Agheghae aku God kurina,
tuna bade na ami God.”
18 Ma Meri Magadarini inae da Yesu kana kivikivina ipananisi na
ivonesi bo, “Ita Bada akitai!” Ma aviyavisina Yesu ivivi sisiyei na ivon-
averesi.

Yesu irumatara kana kivikivina kurisi.
(Mat 28:16-20; Mak 16:14-18; Luk 24:36-49)

19 Sande ravi didibarinai Yesu kana kivikivina peyarisi numa kamonai
ivi kiidaburana ma matuketa igudui, iyamna Jiu babadisi iyabuyabu-
manesi. Ma Yesu irumatara kurisi ma ivona bo, “Nuwanuba gwabimiyai
emakai.” 20 Ma weni sisiyina ivonesi ikovi na imana ma ghabagha-
bana pitarisi ivi beyesi. Ma kana kivikivina ivi nuwabiibii kirakai da
i Bada ikitai. 21 Ma bade ivona meyesi bo, “Nuwanuba gwabimiyai
emakai. Ikikava aku Mamai ivonataweku na bade taku nakanani
ana vonatawemi.” 22 Nani murinai Yesu yana itawei kurisi ma ivonesi
bo, “Kanuma Vovokaravina koviiya. 23 Ma rewapana ina veremi da
wawaya i berabero kona notatawei na God ina notatawei. Ma i berabero
ke kona notatawei na bade God ke ina notatawei.”*

Yesu irumatara Tomas kurina.

24 Yesu kana kivikivina ivi 12 kamosiyai, sago na Tomas, ma kana vava
kana viruwa na Didimas. Ma tuna ke yavata maranai Yesu irumatara
kana kivikivina kurisi. 25 Tuna kubiine kivikivina viya ivonei bo, “Bada
kakitai.”
Ma Tomas ivona bo, “Ke ani tumaghana da kunona matakuwai imana
itutui na gawarisi ana kitai ma pitarisi ana votovoni. Ma bade ghabagha-
bana pitarina ana votovoni na ani tumaghana da Yesu na yawayawana.”
26 Taparoro sago ikovi ma kana kivikivina numa kamonai
ivi kiidaburaname, ma Tomas na yavata. Matuketa igudupotai ma kegha
da Yesu irumatara da kamosiyai imiimiiri ma ivona bo, “Nuwanuba
gwabimiyai emakai.” 27 Ma ivona bo, “Tomas, imaku kevotovoni ma
kekitai. Ma kevororona da ghabaghabaku pitarina kevotovoni. Nota
ragharagha kevoterei. Kevi tumaghana.”
28 Ma Tomas ivonapotei bo, “Vonavaghata, tam aku Bada ma aku God.”
29 Ma Yesu ivonei bo, “Matamuwai kukitiku, tuna kubiine kitu-
maghaneku. Ma wawaya viya ke meyani ita kitiku ma kegha da itu-
maghaneku. Ma God ini biibiinisi da nuwabiibai ina panani.”

Jon ivi debei da avi kubiine weni bukana igirumi.

30 Yesu matakira ghamaghamasi ipeyari iberai da kana kivikivina
matasiyai ikitai, ma ke kovokovoghina da weni bukana kamonai
peyarina ata girumi. 31 Ma aviyavisina agirumi na aterei da tami
koni tumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma tuna
na God Natuna. Koni tumaghanei na tuna avanai yawasa makamakii
nonowina kona viiya.

21

Yesu irumatara kana kivikivina miikovimaruwa kurisi.

* **20:23:** Mat 16:19, 18:18

1 Ke mara gurina ma Yesu irumatarame kana kivikivina kurisi, ma
berana weni nakanani itupuwa. 2 Mara sago kana kivikivina miikovi-
maruwa Taiberiyas* tokana baranai ivi kiidaburana. Ti na Saimon Pita,
Tomas (kana vava sago Didimas), Nataniyera (ina kwanatu Keina, Gariri
dobunai), Zebedi natunatuna ma bade kivikivina ruwa yavata. 3 Saimon
Pita turaturana ivonesi bo, “Ana nae ana wito.”*
Ma damsi ivonapotei bo, “Peyarita tanae.” Inae da ku waka igeru, ma
nani didibarinai na iwito mareba da ke iyana sago ita konai. 4 Ma mara
boiboi vaghata ikitai da wawaya sago kikirai imiimiiri ma ke ita vogiini
da tuna na Yesu. 5 Ma Yesu ivi kwatu kurisi bo, “Turaturaku, kade iyana
kokonai, bo kegha?”
Ma peyarisi ivi kwatupotei bo, “Kegha. Ke sago.”
6 Ma Yesu ivonesi bo, “Ami wito ku katagheyami kotawei na iyana
kona konai.” Ma damsi i wito itawei ma ke kovokovoghina da wito
ita tinepai ku waka, iyamna iyana ikona kirakiiyei.*
7 Ma kana kivikivina sago Yesu nuwanuwana iviiviiya na tuna Pita
kurina ivona bo, “Nokona Bada.” Ma Saimon Pita namada kupuna
garana ivotawei ma maranai iakovi da Bada na yaghiyaghinai kupuna
garana iviiya da ikotei ma ivi kapoka ku okowa ma iyeka ioru ku kikira.
8 Ma turaturana na Pita ikivini wakiiyai ioru. Ma wito na ere iyanina itini
ku kikira, iyamna ke ita rabaraba, 100 mitas ruvana. 9 Damsi ku kikira
ivoghae na keyama mokina ikitai ma tepanai na iyana. Ma ririnai na
parawa yavata. 10 Ma Yesu ivonesi bo, “Iyana viya wekarakava kokonai
na kokavarapiyei.”
11 Saimon Pita ighae ku waka da wito itinaoruwei ku kikira. Iyana
ghamaghamasi ikona na ivi 153, ma kegha da wito ke ita bewari. 12 Ma
Yesu ivonesi bo, “Kopisi. Tikawaboiboi.” Ma ke sago kana kivikivina
iti tarakiiyanei bo, “Tam iyai?” iyamna kudubisi iakovi da tuna na Bada.
13 Ma Yesu parawa iviiya ma irereghisi, ma bade iyana iviiya na berana
sago iberai.
14 Yesu rabobowai ivomiiri ma nani murinai mara ipeyari kana
kivikivina kurisi irumatara. Ma weni tuna na mara kana viaroba.

Yesu, Pita ikiiepepai.

15 Yesu kana kivikivina yavata ikam ikovi na Saimon Pita ivonei bo,
“Saimon, tam Jon natuna, vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya, bo?
Am nuwaviina kuriku irakata, ke nakanani ma weni damsi, bo?”
Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku
nuwanuwam aviiya.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu gegeyisi kevi kanisi.” 16 Ma
bade Yesu sisiyina sago ivona meyei bo, “Saimon, tam Jon natuna,
vonavaghata da nuwanuwaku kuviiya bo?”
Ma Saimon ivonapotei bo, “E, Bada, vonavaghata. Kuakoviku da taku
nuwanuwam aviiya.”
Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kekoyagha bubunisi.” 17 Ma
Yesu ivoname bo, “Saimon, tam Jon natuna, nuwanuwaku kuviiya bo?”
Ma Saimon ivi nuwapoya kirakai, iyamna weni tuna mara kana viaroba
Yesu ivi tarakiiyanei da nuwanuwana iviiya bo kegha. Ma ivonapotei bo,

* **21:2:** Taiberiyas tokana kana vava sago na Gariri tokana. * **21:3:** Luk 5:5 * **21:6:** Luk 5:6

“Bada, bera peyarina kuakova yavui. Ma namada kuakoviku da taku nuwanuwam aviiya.”

Ma Yesu ivona bo, “Tuna kubiine aku sipu kevi kanisi.” 18 Ma patana da ivivi sisiya Pita kurina, ivona bo, “Vonavaghata avonavonem, yaragimuwai na tam mani kuvovororona da kuvivi kotevunaghim, ma am kayowanai kubababa. Ma kuna morapa na kuna vororona da wawaya imam ina patumi. Ma ina rutinim da gawara ke kuta kayokayowei na nake ina terem.” 19 Yesu weni nakanani ivi sisiya na ivi debei da ikikava Pita ina rabobo, ma nani rabobona kamonai na God kana kadara ini debei. Muriyai ivona bo, “Saimon, kekiviniku.”

Yesu ma kana kivikivina sago.

20 Pita itavire na Yesu kana kivikivina sago ikitai, murisiyai ipipisi. Tuna tomowina na Yesu ina nuwaviina ghamana ma vaghina tomowina kam kamonai ivi rugwabi Yesu kurina ma ivonei bo, “Bada, iyi ini wawanem?”* 21 Ma Pita tomowina ikitai na ivona bo, “Bada, nokoni tomowina na ikikava?”

22 Ma Yesu ivonapotei bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya. Tam na kekivina bubuniku.”

23 Weni sisiyina kubiine na vitumaghana damsi kamosiyai sisiya wapawapa irakata, inotanotai da tuna tomowina na ke meyani ita rabobo. Ma kegha da Yesu ke nakanani iti sisiya, tuna ivona bo, “Mikeda ata kayokayowei da nani tomowina yawayawana ita makamakai da aku ku vovira marana na ke tam am nuwapoya.”

24 Tuna tomowina na weni berasi kudubina matanai ikitai da weni bukana kamonai igirumi. Ma peyarita takovi da aviyavisina imamatarei na vonavaghata.

Sisiya damona.

25 Yesu bera ipeyari kirakai iberai. Ma anotanotai da weni berasi peyarina wawaya ita girumi na kara ke kovokovoghina da dobuwai gawara ita makai da nani bukasi kudubina ita tura.

* **21:20:** Jon 13:25

Aposol
I Bera
(Acts)
Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Luk na buka sago igirumi tuna kana vava *Yesu Varana Biibiina*. Muriyai ina giruma ikwapanatini da *Aposol I Bera* igirumi.

Ma weni bukana kamonai iakovita da ikikava Kanuma Vovokaravina, Yesu kana kivikivina ivi nowesi da Keriso varana biibiina dobu nununai idimei, Jerusalem kwanatuna kamonai, Judiya da Sameriya dobusi kamosiyai, ma muriyai dobu ku kudubina.

Karenai na Jiu damsi kava Keriso ivi tumaghanei da ivi Keresiyana. Ma muriyai na varana biibiina ikiibau da kupuna damsi kurisi. Ma karako na dobu ku kudubina wawaya Keriso itumaghanei.

Weni bukana kamonai Luk ivi debei kurita da Jiu damsi i bera ma i vonaviyoyovana giruma katamana kamonai ivi beyebeyesi da ikikava God itakovi. Ma aviyavisina Jiu damsi kamosiyai ivi karei na Yesu Keriso ipisi da ivi kovini da wawaya dobu nununai God yavata ini nuwasago. Luk weni bukana kamonai igiruma da aposol Yesu Keriso varana biibiina idimadimei da ekalesiya dobu nununai itupuwa ma Kerisiyana i koroto irakarakata.

Ma Luk igiruma da Yesu kana kivikivini weni nakanani ikiibau da Varana Biibiina ivorerei.

1. Yesu rabobowai ivomiiri ma ighae ku kunuma ma murinai kana kivikivina i biga ivi karei da Jerusalem kamonai wawaya ivi Keresiyana.
2. Kana kivikivina Jerusalem ikiibutawei da Judiya ma Sameriya dobusi kamosiyai i biga iberai.
3. Muriyai Judiya ma Sameriya ikiibutawei da Meditereniyan Yegai ine yavui da dobu bogii ma bogiiyai idima inenae da ku Rome inekiibau.

Nota ghamanakina *Aposol I Bera* bukana kamonai na Kanuma Vovokaravina ina rewapana. Tuna ioru da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai itowatepanisi. Tuna berana na Pentikos maranai itupuwa ma nani murinai Kanuma Vovokaravina mara nonowa ekalesiya ma i babada yavata ivivi nowesi ma rewapana ivereveresi da bera peyarina weni bukana kamonai igirumi na itupuwa. Keresiyana damsi mara katamaninai idima na weni bukana kamonai igirumi da takovi ikikava ivi sisiya. Ma takitai da vitumaghana damsi i yawasa kamonai na God vonana ivi rewapana kirakai. Ma nani rewapanina tepanai na ekalesiya ivi nuwasago.

Luk ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-26 Yesu kana kivikivina ivovunagha da Keresiyana bigana iti karei.
- a. Sapta 1:1-14 Yesu ina sisiya turina ma ina vonakiiyapa bagibagisi kana kivikivina kurisi.
- b. Sapta 1:15-26 Judas epayanina ivinei.

Sapta 2:1 da ku 8:3 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Jerusalem kamonai.

Sapta 8:4 da ku 12:25 Yesu kana kivikivina i biga ma i dima Judiya ma Sameriya dobusiyai.
Sapta 13:1 da ku 28:31 Pol ina yawasa.
a. Sapta 13:1 da ku 14:28 Pol ina biga ivi karei ma ikikava ibaba.
b. Sapta 15:1-35 Aposol i dughu ghamana Jerusalem kamonai.
c. Sapta 15:36 da ku 18:22 Pol ina baba viruwina.
d. Sapta 18:23 da ku 21:16 Pol ina baba viarobina.
e. Sapta 21:17 da ku 28:31 Pol na gabura kamonai, Jerusalem, Sisariya ma Rome kamosiyai.

1 Kiiwa kiiwa, Teyopilas.*
Rorova buka sago agirumi na kamonai Yesu ina vibeyebeyena ma ina biga ikikava iberai, karena da ku damona na kudubina aterei. 2 Muriyai da ku kunuma ita ghae na iyavo kava ivinesi da ina aposol na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonaveresi da aviyavisina ita berai. 3 Yesu irabobo murinai na mara 40 kamonai irurumatara ina aposol kurisi ma ivivi debe meyei da vonavaghata da tuna yawayawana. Ma kurisi God ina vikiivavona ivivi sisiyei. 4 Mara sago yavata ikamkam ma sisiya bagibagina ivonesi bo, "Jerusalem ke kona kiibutawei, kovi koyakoyagha mara gisina. Namada avonemi da aku Mamai vonakiiyapa bagibagina iterei da kami puyo ina vonatawei.* 5 Jon okowai wawaya ibabataitosi ma ke mara gurina ma tami na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kona babataito."*

Yesu ighae ku kunuma.
(Mak 16:19-20; Luk 24:50-53)
6 Mara sago Yesu ina aposol iriyesi ma kurina ivi tarakiiyana bo, "Bada, weni maranai Israel i vikiivavona kuni vovirei, bo?"*
7 Ma Yesu ivonapotesi bo, "Aku Mamai tuna kava ibada da nani marana itereterei ma ke tami ami biga da akovina kota viiya. 8 Ma Kanuma Vovokaravina ina towatepanimi na rewapana ina veremi da aku bera kudubina matamiyai kokitakitai na koni mamatarei Jerusalem ma Judiya da Sameriya kamosiyai ma bade dobu ku kudubina."* 9 Ivi sisiya ikovi ma matasiyai God iviitawei igheghae da kwavu ikiigavugavui.*
10 Yesu ighae ma aposol ivi kiitata na kadenima tomotomowa ruwa kii gara poipoisi na ririsiyai vaghata irumatara. 11 Ma ivonesi bo, "Gariri dami, avi kubiine kunuma kotatatai? Yesu ikikava gwabimiyai iviitawei egheghae na bade nakanani ina vovira."

Matiyas ivinei da Judas epayanina.
(Mat 27:3-10)
12 Weni berasi Oliv koyana tepanai itupuwa ma muriyai na aposol ivovirame ku Jerusalem.† 13 Inekiibau ma irui ku numa ma ivotete ighae ku kiidamo i ku tupayaragha. Tupayaraghina kamonai na Pita, Jon, Jemes da Anduru, Piripo ma Tomas, Batoromiya ma Matiu, Jemes (tuna Arupiyasi natuna), ma bade Saimon (tuna Zelote wawayina)‡ ma bade

* **1:1:** Luk 1:1-4 * **1:4:** Luk 24:49 * **1:5:** Mat 3:11; Mak 1:8; Luk 3:16; Jon 1:33 * **1:6:** Yesu kana kivikivina na dobu vikiivavona ivi sisiyei. Inotai da Yesu Rome damsi ita kwavinsi ma tuna iti kiivavo ma Israel damsi iti badesi. * **1:8:** Mat 28:19; Mak 16:15; Luk 24:47-48 * **1:9:** Mak 16:19; Luk 24:50-51 † **1:12:** Ibaba na ke gurina, 800 mita nakanani. ‡ **1:13:** Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamonai Rome i vibadana ita kutawei.

Judas (tuna na Jemes natuna.)* 14 Ma mara nonowa nipowana kubiine
na ivivi sagosi, Yesu titina yoghoyogho ma i maduwa Meri ma wivine viya
yavata.
15 Mara sago na vitumaghana damsi iriyesi da kamosiyai na wawaya
ivi 120. Ma Pita ivomiiri da ivi sisiya. 16 Ivona bo, "Varevaresiku, giruma
katamana kamonai ikikava igirumi na itupuwa. Nani kamonai Kanuma
Vovokaravina David kurina ivi debei da Judas iti wawana da wawaya
iti nowesi da Yesu ita patumi. 17 Ma Judas na tota kamotiyai da yavata
tabiga patapata."
18 Judas na Yesu ivi wawanei ma wawaya nani manena iviiya da tano
igimari. Nani tanona na kamonai Judas ipeku da manawina ivi kwata
da kamokamona irutepoi.* 19 Jerusalem makamakiisi kudubisi nani
rabobona varana ivi yanei ma Hibru gamosiyai tanona ivi vavei Akel-
dama, nani vavana iyamna 'tara isororo.'
20 Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, "Psalms kamonai Kiivavo David
igiruma bo,
'Ina numa ekwebu,
da ke wawaya ina makai.'
Ma bade igiruma bo,
'Wawaya sago kana gawara ina viiya.' "*
21 "Tuna kubiine wawaya sago kana vinei da Judas kana gawara
ina viiya. Tuna wawayina na mara nonowa Yesu yavata tabababa
patapata. 22 Karenai Jon wawaya ibababataitosi maranai da Yesu ina
ku ghe marana na tuna wawayina na yavata. Bera peyarina matanai
ikitai na kana vinei. Ini vitekai da kani mamatara wawaya kurisi da Yesu
rabobowai ivomiiri."*
23 Vaghina ma tomotomowa ruwa ivonagubisi. Sago na Matiyas ma
sago na Josepa (tuna ikwatukwatui Basabas, ma kana vava viruwina
Jastas). 24 Ma peyarisi inipowana da tomowa kiimatanina ita vinei. Ivona
bo, "Bada, wawaya peyarina nuwanuwasi tam kuakovi. Kevi beyekai
da meni tomowina kekayokayowei 25 da aposol bigana ina berai. Judas
kana gawara ina viiya, iyamna ikuyowekai inae ku gawara berona."
26 Nipowana murinai na virekwa sago iberai da Matiyas ivinei da aposol
ku kamosi irui da ivi 12.

2

Kanuma Vovokaravina ipisi.

1 Pentikos maranai vitumaghana damsi kudubisi ku numa sago
ivi kiidaburana.* * 2 Ivivi makiiyana ma kadenima kunumai gugura
ivi yanei nakanani ma yanunu rewapanina. Nani gugurina ioru da numa
kamona inunui. 3 Ma sawara sago, kitana na nakanani ma keyama
yebayebarina ioru ma ivi tamoyarayaragheyana da sago sago duma ku
tepasi itowa. 4 Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi ma rewapana
iveresi da ivi karei da gamo bogii ma bogiiyai ivivi sisiya.
5 Ma Jerusalem kamonai na Jiu damsi i dobu bogii ma bogiiyai ma
peyarisi na God ivovokaravei. 6 Ma ti na nani gugurina ivi yanei na
koroto ghamana iriyei. Ma ivi deyei da Pita turaturana yavata gamo

* **1:13:** Mat 10:2-4; Mak 3:16-19; Luk 6:14-16 * **1:18:** Mat 27:3-8 * **1:20:** Psa 69:25, 109:8
* **1:22:** Mat 3:16; Mak 1:9, 16:19; Luk 3:21, 24:51 * **2:1:** Lev 23:15-21; Deut 16:9-11 * **2:1:** Pasova kamna ikovi na mara 50 murinai na Pentikos kamna.

bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma nani kamonai Jiu damsi sago sago duma
ti mani gamosi ivivi yanei. 7 Inota kavakavai da ivona bo, “Ede! Weni
wawayisi gamo bogii ma bogiiyai isisiya, kudubisi na Gariri damsi.
8 Ikikava da tota dam bogii ma bogiiyai ma gamotiyai isisiya? 9 Ita dobu
na Patiya, Midiya, Elam, Mesopotemiya, Judiya, Kapadosiya, Pontas ma
Eisiya, 10 Pirigiya, Pampiriya, Egypt ma Libiya, tuna na Sairini dobuna
ririnai. Ma bade tota viya na Rome damta, 11 kamotiyai viya na Jiu
vaghata, ma bade viya na kupuna damta ita vitumaghana tavirai da
tavi Jiu. Ma bade viya na Kriti ma Arebiya damta. Peyarita tiyanesi da
tota mani gamotiyai God ina bera ghamaghamasi isisiyei.” 12 Jiu damsi
ivi deyei ma inota kavakavai da ivona bo, “Weni tuna na bera avai?”
13 Ma viya nani korotona kamonai vitumaghana damsi ivivi namesi,
ivona bo, “Nani wawayisi na iuma neghanegha makai.”

Pita irumamara.

14 Pita ma aposol turaturana ivi 11 ivomiiri ma Pita koroto kurisi
irumamara. Ivonesi bo, “Aku wawaya, Jiu dami ma Jerusalem maka-
makiimi. Weni berana iyamna ani debei kurimi. Kovi yana boga! 15 Ke
kona notai da weni damsi ituma neghenegheyana. Madegha karakava
ina ghe paka, ma peyarita takovi da okowa rewapanisi na ke boiboiyai
katumai.† 16 Kegha, mara katamaninai peroveta Joel ivona da weni
matakirina ghamana ita tupuwa. 17 Igiruma da God ivona bo,

‘Mara ina riyariyatawei na Kanumiku ana vonatawei inoru wawaya kudu-
bisi kurisi.
Natunatumi tomotomowa ma wivine ini peroveta da sisiya
gwabikuwai ina viiya ma ini debei.
Ana berai da ami yaraga bera mekeyusi ina kita,
ma ami dobodoboro ini matu.
18 E! Nani marasiyai Kanumiku ana vonatawei inoru
aku bigabiga tomotomowisi ma wivinesi kurisi
da aku bera gavugavusi ini debei.
19 Bera ghamaghamasi kunumai ani beyebeyemi da koni deyei.
Ma matakira dobuwai ana terei.
Tara, keyama karakaratina ma bau ghamana kona kitai.
20 Madegha ini nubakutuvi
ma nawaravi kana kita ina virei da taratarana.
Weni berasi ina tupuwa ma murinai na Bada ina mara ghamanakina
ma notakavakavana ina nekiibau.
21 Ma meni wawayisi Bada kurina ini kwatu na ini yawasisi.’ ”*

22 Ma Pita ina sisiya ikwapanatini bo, “Israel dami, aku sisiya
kovi yanei! Yesu, tuna na Nasaret tomowa, bera ghamaghamasi
ma matakira notakavakavasi gwabimiyai iberai da matamiyai koki-
tai. Tuna kubiine namada koakovi da tuna God ivonatawei kurimi.
23 Ma God ina nota kudubina namada ivorereghi ikovi da aviyav-
isina ita tupuwa Yesu kurina. Ma muriyai tami Yesu koviini da
wawaya kawakiikiisi kurisi ma ivi vitemi da ku korosi kotuparatui
da kovi raboboi.* 24 Ma kegha da rabobo ke kovokovoghina da Yesu
ita vokikini, iyamna God rabobowai ivi yawasi da ina inivisi na kudubina
itatawei.* 25 Kiivavo David, Yesu ivi sisiyei, ivona bo,

† **2:15:** Weni berasi na 9 o’clock boiboiyai itupuwa. * **2:21:** Joel 2:28-32 * **2:23:** Mat
27:35; Mak 15:24; Luk 23:33; Jon 19:18 * **2:24:** Mat 28:5-6; Mak 16:6; Luk 24:5

‘Akovi da Bada na gwabikuwai,
Tuna katagheyakuwai kubiine na ke ana yabumana.
26 Tuna kubiine nuwanuwaku ibiibii kirakai
ma kawakuwai avovokavakavara.
Namanaki tupuwiku imitamita,
nuwanuwaku nubanai Bada aitumaghanei,
27 iyamna kanumiku ke kuna kuyowei da karawaga kamonai
ina kena,
ma am bigabiga vovokaravina tupuwina ke kuna voterei da ina bowa.
28 Tam yawasa makamakii nonowina kana keta kuvi beyeku.
Tam gwabikuwai, tuna kubiine ani nuwabiibii kirakai.’ ”*
29 Ma bade Pita ivonesi bo, “Varevaresiku, vonavaghata avonavonemi. Ita kaekiki David ke tuna mani iti sisiya meyei. Irabobo ma idogoi, kana karawaga na patana da gwabitiyai emakamakai. 30 David na peroveta, ma iakovi da God tuna mani avanai vonakiiyapa bagibagina iterei da tupurereghina sago kana gawara ina viiya da ini kiivavo.* 31 Bera karakava ita tupuwa na David iakovi, tuna kubiine namada ivi sisiyei da Keriso‡ rabobowai ita vomiiri. Ivona bo,
‘God ina Vivinevine Wawayina ke ina kuyowei da karawaga kamonai
ina kena,
ma tupuwina ke ina voterei da ina bowa.’ ”
32 “Ma peyarikai Yesu kakitai ma kakovi da vonavaghata da God rabobowai ivi yawasi 33 ma iterepai da katagheyanai emakamakai. Ma ina Mamai God vonakiiyapa bagibagina iterei Yesu kurina da Kanuma Vovokaravina ita verei. Ma karako Yesu nani Kanumina ivonatawei ioru kurikai da iyamna na kokitakitai ma koiyanei. 34 Kiivavo David na ke kunumai ita makamakai maranai ivona bo,
‘Bada God aku Bada ivonei bo, §
Katagheyakuwai kemakai,
35 ma kam ghavighaviya kudubina ku kae gaburim ana teresi.’ ”*
36 “Tuna kubiine wawaya kudubimi Israel kamonai, kovi yana. Yesu ku korosi kotuparatui na God iberai da tuna Bada ma ina Vivinevine Wawayina.”
37 Nani korotona ghamana weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi itonai da Pita ma aposol kurisi ivona bo, “Varevaresikai, aviyavisina kana berai?”
38 Ma Pita ivonapotesi bo, “Peyarimi, ami bera beroberosi kovi nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Ma Yesu Keriso avanai kona babataito da God ami berabero ina notatawei ma Kanuma Vovokaravina ina veremi. 39 Weni vonakiiyapina bagibagina na iyavo kava ita Bada God ekwatukwatumi na peyarimi kubiimi, tami ma natunatumi kubiimi ma bade dobu rabaraba damsi kubiisi.”
40 Ma Pita sisiya rewapanisi itereterei ma ivivi nowi kirakai da ivonavona bo, “Kokitaruvimi! Weni kimtina kawakiikiisi kokiibutawesi, ti na isiwana da kovogha berona ina panani.” 41 Vaghina ma, iyavo kava Pita ina sisiya ivivi tumaghanei na ibabataito. Nani maranai wawaya 3 tausan vitumaghana damsi ku kamosi irui. 42 Ma peyarisi nuwanuwasi kudubinai ivi nuwasago, aposol i vibeyebeyena ivivi yanei

* **2:28:** Psa 16:8-11 * **2:30:** Psa 132:11; 2Sam 7:12-13 ‡ **2:31:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ § **2:34:** Bada viruwina na Keriso. * **2:35:** Psa 110:1

ma bade iniponipowana ma ikamkam patapata. Ma nani kamonai parawa ivovogimai.

Vitumaghana wawayisi ikikava imakamakai.

43 Aposol na God ina rewapana gwabisiyai da matakira ma bera ghamaghamasi iberaberai da wawaya ikitakitai ma inotanota kavakavai. 44 Vitumaghana wawayisi kudubisi mara nonowa ivivi kiidaburana ma i sawara ku deba itereterei.* 45 Ma viya i sawara bo kii tano ivivi gimara ma manena na turaturasi viya gwabisiyai kegha na ivovorereghisi. 46 Mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ivivi kiidaburana. Ma bade i numa kamosiyai, nuwabiibiiyai ma nuwanuwasi yagharinai ikamkam patapata ma nani kamonai parawa ivovogimai 47 ma God ivovokavakavari. Ma i yawasa biibiina kubiine na Jerusalem damsi nuwanuwasi iviiya. Mara nonowa wawaya vusi Bada vitumaghanina ivivi karei da yawasa makamakii nonowina iviiviiya. Ma vitumaghana damsi ku kamosi irurui da i koroto irakarakata.

3

Pita da Jon digadigana ivi yawasi.

1 Mara sago ravi madeghinai Pita da Jon igheghae ku Taparoro Numana, nipowana kubiine. 2 Ma tomowa sago ipanani, itupuwa da digadigana. Mara nonowa ina wawaya ikavakavari da ku Taparoro Numana ma garina matuketinai itereterei. Matuketina kana vava na 'Kitana Biibiina.' Wawaya irurui na digadigana ivivi nowi kurisi. 3 Maranai ikita da Pita ma Jon ita rui na ivi nowi kurisi mane kubiine. 4 Ivi ruwa digadigana ikita bogai ma Pita ivona bo, "Kekitikai." 5 Ma itepa, inotanotai da avi sawarina sago ita verei. 6 Vaghina, Pita ivona bo, "Ke sago mane da ana verem. Ma aviyavisina gwabikuwai na ana verem. Yesu Keriso, Nasaret tomowa, avanai avonavonem. Kevomiiri ma kebaba!" 7 Ma Pita digadigana imana katagheyana iviiya, ma itinavovimiirini da yaghiyaghinai kaena ma kaetupina ivi rewapana. 8 Ivi kapoka da ivi kiimiiriyei ma baba ivi karei. Ma Pita da Jon yavata irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma tomowina ibababa ma ivivi kapokapoka ma God ivovokavakavari. 9 Ma wawaya peyarisi tomowina ikitai da ibababa ma God ivovokavakavari 10 na ivogiini. Iakovi da tuna digadigana mara nonowa matuketa kana vava 'Kitana Biibiina' ririnai imakamakai ma ivivi nowi. Wawaya ivi deyei ma inota kavakavai da aviyavisina itupuwa kurina.

Pita ina sisiya Taparoro Numana garina kamonai.

11 Tomowina iyawasa na Pita da Jon ivi votatana ma yavata irui ku gawara kana vava Soromon Ina Tupatina.* Ma kamonai wawaya ivi veraveruwana ipisi kurisi da tomowina ikitai ma ivi deye kirakiiyei. 12 Pita ikitisi ma ivonesi bo, "Israel dami, avi kubiine kokitakita bogiikai? Avi kubiine koideyekai da nakanani ma tokai mani akii rewapanai weni tomowina kata berai da ita baba. God ku matana tokai na ke wawaya kiimatanikai da weni berana kata berai. 13 God, tuna Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma bade ita kaekiki mau peyarisi i God. Ina bigabiga Yesu kana kadara iti debei kubiine na weni berana iberai. Vaghina wawayina

* **2:44:** Apos 4:32-35 * **3:11:** Soromon Ina Tupatina na gawara sago Taparoro Numana garina kamonai. Tuna gawara gurina gari barabaranai ma kana kowora ipeyari.

Yesu na tami koviini da wawaya ku imasi koterei da ita kiivunui. Pailat ina kayowana da ita votawei na ke koti vaghinei, tomowina kobarei.* 14 Tami nani wawayina vovokaravina ma kiimatanina kobarei ma ami kayowana da kiivunuwa wawayina gabura kamonai ita votawei.* 15 Yawasa Badana kokiivunui. Ma God iberai da rabobowai ivomiiri, matakiiyai kakitai da vonavaghata."

16 "Weni tomowina koakovi da digadigana ma kokitakitai da kaena wekarakava ibagibagi. Yesu ina rewapana kavi tumaghanei, tuna kubiine iyawasa. Akii nota kudubinai Yesu kavi tumaghanei ma avanai weni tomowina iyawasa da tami kokitakitai."

17 "Ma varevaresiku, akovi da tami ami babada yavata ke kotakovi aviyavisina koberaberai maranai Yesu kokiivunui. 18 Ma weni beranai na aviyavisina mara katamaninai God peroperoveta kurisi ivi mamatara da ita tupuwa na itupuwa. Ivona da ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara. 19 Ma karako na ami berabero kovi nuwapoyei ma komiirikupukuputei. Komiiritavire God kurina da ami berabero ina kowatawei. 20 Ma Bada God nuwanuba ina veremi da koni yakam bubuna ma kanumimi ini rewapana. Ma Yesu ina vonatawei kurimi, tuna wawayina na namada ivinetawei da ami Keriso. 21 Ma tuna kunumai ina makamakai da marana vaghata ina pisi na God ina vonatawei. Ma tuna maranai God bera peyarina ini manimanini. Mara katamaninai vonakiiyapa bagibagina iterei ina peroperoveta vovokaravisi kurisi da berasi ita tupuwa na nakanani ina tupuwa. 22 Ma bade Moses ivona bo, 'Bada God wawaya sago ina vinei da kubiimi ini peroveta, nakanani ma taku. Wawayina kami dam kamonai ina vinei. Ma ina sisiya kudubina kovi yana bubuni ma kovotekatekei. 23 Iyi tam nani perovetina ke kuni yanei na God ina rakaraka kamonai ina kwavinim ma ina kiipupunatawem.'* 24 Aviyavisina peroperoveta ivivi sisiyei na karako etuputupuwa. Mara katamaninai peroveta Samuweru ma murinai peroperoveta kudubisi sisiyina sago iterei. 25 Ma tami nakanani ma nani peroperovetisi tupurereghisi, iyamna God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita tupuwa na tami iyamna kona viiya."

"Ina vivaghina makamakiina ami kaekiki mau yavata iberai na tuna idamana kurimi. Abraham kurina ivona bo, 'Tupurereghim sago ina bera tepanai na wawaya kudubisi dobuwai ani biibiinisi.'* 26 God na ina bigabiga Yesu ivinei ma kunona tami Jiu dami kurimi ivonatawei da peyarimi sago sago duma ini biibiinimi ma ina tinaviremi da ami bera beroberosi kona voterei."

4

Pita da Jon, Sanhidran babadisi maghinosiyai ivi sisiya.

1 Pita da Jon ivivi sisiya wawaya kurisi na taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada ma Sadusi damsi ipisi. 2 Ti damsi nuwanuwasi ipughu iyamna ke i kayowana da aposol iti beyebeyena wawaya kurisi da aviyavisina Yesu iberai na ivi matakira da wawaya rabobowai ina vomiiri. 3 Pita da Jon ipatumisi ma ravi ipika kubiine ku gabura iteresi da mara ita tom na iti tupaviresi. 4 Ma kegha

* **3:13:** Exod 3:15 * **3:14:** Mat 27:15-23; Mak 15:6-14; Luk 23:13-23; Jon 19:12-15 * **3:23:** Deut 18:15, 18-19 * **3:25:** Gen 22:18

da wawaya peyarisi i vibeyebeyena namada ivi yanei na ivi tumaghana da vitumaghana damsi i koroto irakata da tomotomowa ivi 5 tausan.
5 Mara itom na Jerusalem kamonai wawaya ghamaghamasi
ivi kiidaburana dughu kubiine. Kamosiyai na kwanatu babadisi ma
taparoro babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi, 6 ma
bade taparoro badana ghamana Anas ina rakaraka viya yavata, ti na
Kayapas, Jon da Ariksanda. 7 Vaghina ma Pita da Jon irutinisi ipisi ku
maghinosi ma ivi tarakiiyanesi bo, "Iyi ina rewapanai bo iyi avanai da
digadigana kovi yawasi?"
8 Ma Kanuma Vovokaravina Pita itowatepani da ivonesi bo, "Magu-
magura ma kwanatu babadimi, 9 bera biibiina kaberai digadigana
kurina. Ma avi kubiine koiwavukai ma karako koitupavirevirekai da
ikikava iyawasa? 10 Vaghina, kovi yana. Tami ma wawaya kudubina
Israel kamonai kotakovi da Nasaret tomowa Yesu Keriso kotuparatui ma
God rabobowai ivi yawasi. Tuna ina rewapanai ma avanai weni tomow-
ina digadigana iyawasa da karako maghinomiyai emiimiiri. 11 Giruma
katamana Yesu ivi sisiyei, ivona bo,
'Tami vonura dami wakima kobarei,
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai.' "*
12 "Yesu ina kina kava kurina tikwatu da ini yawasita. Dobuwai ma
kunumai na ke sago wawaya sago ita makamakai da yawasa makamakii
nonowina ina vereta."
13 Ma babada Sanhidran dughuna kamonai ikitai da Pita da Jon i nota
ivi rewapana kirakai ma iakovi da ti na ke girugirumisi ma wawayota na
ivi deyesi. Ma nota iviiya da ti na Yesu yavata ibababa. 14 Ma digadigana
iyawasa na kamosiyai imiimiiri da matasiyai ikitakitai, tuna kubiine
ke sago aviyavisina iti sisiyei 15 ma Pita da Jon ivonesi da mara gisina
Sanhidran i dughu gawarina ita kiibutawei ma muriyai ti mani kavakava
iti sisiya. 16 Ma ivona bo, "Aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi?
Wawaya peyarisi Jerusalem kamonai iakovi da ti na bera ghamanakina
iberai, tuna kubiine ke kovokovoghina da tagavui. 17 Ma tagudusi da
weni berana varana ke ina rakata wawaya kamosiyai. Tomotomowisi
tavonatanisi da ke meyani Yesu avanai ini sisiyame wawaya kurisi."
18 Vaghina ma Pita da Jon ikwatusi irume ma sisiya bagibagina
iterei da ke meyani Yesu avanai iti sisiya bo iti beyebeyena. 19 Ma
ivi ruwa ivonapotesi bo, "Nuwanuwami kovi tetei da meni tuna ibi-
ibai God ku matana. Tami kana votekatekemi bo God kana votekatekei?
20 Aviyavisina kakitai ma kavi yanei na kani sisiyei, ke kovokovoghina
da kani kawapotapota." 21 Ma babada Sanhidran kamonai Pita da Jon
ivonaviyabuyabumanisi ma ivonatawesi da inae. Ke sago keta ita panani
da kovogha ita veresi, iyamna wawaya peyarisi God ivovokavakavari
nani berana ghamana itupuwa kubiine. 22 Ma nani digadigana iyawasa,
kana madegha na 40 ighekuyowei.

Vitumaghana wawayisi tepatora kubiine inipowana.

23 Taparoro babadisi i babada ma kwanatu babadisi Pita da Jon iv-
otawesi inae na ivi ruwa ivovira vitumaghana damsi kurisi. Ma babadisi
ikikava ivonavonesi na peyarina ivi debei. 24 Vitumaghana wawayisi
ivi yanesi na i nota ivi sagoi ma nipowana God kurina ivi karei, "Bada

* **4:11:** Psa 118:22

Ghamam, kunuma ma dobu ma yegai ma bera kudubina kamosiyai tam
kuyamoni.* 25 Am bigabiga akii kaekiki David na Kanuma Vovokaravina
ina rewapanai am nota ivi sisiyei. Ivona bo,
'Avi kubiine dam ma dam nuwanuwasi epughupughu,
ma wawaya iogatara kavakava?
26 Dobu kana kiikiivavo ivi sagosi ma ivovunagha
da Bada yavata ini kawapata
ma ina Vivinevine Wawayina ini ghaviyei.' "*
27 "Vonavaghata da Herodi, Pontiyas Pailat, kupuna damsi ma Israel
damsi weni kwanatuna kamonai ivi ogatara da berona ita berai Yesu
kurina. Tuna na am bigabiga vovokaravina ma am Vivinevine Waway-
ina.* 28 Ma tam am kayowanai ma am rewapanai namada kunotai
da aviyavisina ita berai ma muriyai berasi itupuwa. 29 Vaghina, Bada,
ivonaviyabumanekai kubiine na rewapana keverakai da maghitepakai
ina tora ma vonam kana dimei. 30 Kevororona, wawaya kuni yawasisi
ma am bigabiga vovokaravina Yesu avanai matakira ma bera gham-
aghamasi keberai."
31 Inipowana ikovi na meni gawarinai ivi kiidaburana na numana
ivi nuke. Ma Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da maghitepasi itora.
Ma nani maranai ivi karei da ere tepatorasi God vonana idimadimei.

Vitumaghana wawayisi i sawara ku deba iterei.

32 Vitumaghana wawayisi kudubisi i nota ma nuwanuwasi ivi sagoi.
Ma ke sago iyai ita vona bo, "Wena taku aku sawara, rapekuwai," iyamna
i sawara peyarina ku deba iterei.* 33 Ma God ina agabiibai kurisi
irakata ma ivi biibiinisi. Ma aposol God ina rewapanai ivivi mamatara da
Bada Yesu rabobowai ivomiiri. 34 Ma vitumaghana damsi kamosiyai
na ke sago wawaya moyamoyakina, iyamna iyavo kava numa bo tano
rapesiyai na ivivi gimara ma manena 35 aposol ivereveresi da turaturasi
moyamoyakisi ivovorereghisi.
36 Ma bade tomowa sago weni nakanani iberai, kana vava na Josepa,
kana dam Livai ma ina dobu Saipras, ma tuna aposol ivi vavei Banabas,
vavana iyamna 'kiiepepa wawayina.' 37 Ina tano ivi gimarei ma manena
aposol iveresi.

5

Ananayas da Sapira.

1 Tomowa sago kana vava Ananayas, ma kawana Sapira yavata i
tano ivi gimarei. 2 Ma Ananayas mane nevanevana ivoviviri ma nevana
aposol iveresi. Ma ke iti debei kurisi da nevana ivotani, ma kawana
ivi vaghinei da weni berana iberai. 3 Ma Pita ivona bo, "Ananayas, avi ku-
biine kuvi vaghinei da Seitan ivi nowem na Kanuma Vovokaravina kurina
kuvi bero da am tano manena nevana kuvoviviri? 4 Tanona rapemuwai
ma kuvi gimarei, tuna kubiine manena na tam am mane, am kayowanai
kuta berai. Avi kubiine weni berana berona kuberai? Ke wawaya kurikai
kuti bero, ma God kurina kuvi bero!" 5 Ma Ananayas weni sisiyina
ivi yanei na yaghiyaghina ipeku da irabobo. Wawaya peyarisi ivi yanei

* **4:24:** Exod 20:11; Neh 9:6; Psa 146:6 * **4:26:** Psa 2:1-2 * **4:27:** Mat 27:1-2; Mak 15:1; Luk 23:1, 7-11; Jon 18:28-29 * **4:32:** Apos 2:44-45

da aviyavisina itupuwa na iyabumana kirakai. 6 Ma vaghina, yaraga
ivomiiri da tupuwina igerei ma ikavari ikiibau da idogoi.
7 Ke mara gurina* ma kawana irui, ma ke itakovi da aviyavisina
itupuwa. 8 Ma Pita wavinena ivi tarakiiyanei bo, "Kevoneku, tam ma
Ananayas tano kovi gimarei na manena kudubina weni, bo?"
Ma wavinena ivona bo, "E, vaghina manena."
9 Ma ivonapotei bo, "Ikikava konotanotai da Bada ina Kanuma Vo-
vokaravina koti beroberowei? Kekitai, yaraga kawam idogoi na enenekii-
ibau ku matuketa. Ma tam bade ina kavarakiibuwem." 10 Ma yaghiyaghi-
nai wavinena Pita maghinonai ipeku da irabobo. Ma yaraga irui ma
ikitai da irabobo ma ikavarakiibuwei da kawana ririnai idogoi. 11 Ma
vitumaghana damsi kudubisi ma bade wawaya peyarisi weni berasi
sisiyina ivi yanei na iyabumana kirakai.

Aposol gubagubagisi peyarisi ivi yawasisi.
12 Aposol bera ghamaghamasi ma matakira peyarisi wawaya
kamosiyai iberaberai. Ma mara nonowa vitumaghana damsi Soromon
Ina Tupatina kamonai ivivi kiidaburana. 13 Wawaya peyarisi Jerusalem
kamonai ivivi ghegheni si ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke yavata
iti kiidaburana iyamna iyabuyabumanesi. 14 Ma kegha da mara nonowa
wawaya viya irurui ku kamosi, wivine ma tomotomowa ivi karei da
Bada ivivi tumaghanei ma i koroto irakarakata. 15 Ma aposol i bera
ghamaghamasi kubiine, wawaya turaturasi gubagubagisi ikavakavarisi
da keta baranai rito ma duya tepasiyai ivivi kenisi. I kayowana da Pita
ibababa inenae na keyakeyuna ita rogusi da ita yawasa. 16 Ma bade koroto
ghamana meyagai gisigisisi Jerusalem ririnai iriyeriyei aposol kurisi. I
wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi itowatepanisi
na irutinapiyesi da kudubisi iyawasa.

Wawaya aposol ivi tupaketowanesi.
17 Nani murinai taparoro badana ghamana, turaturana Sadusi damsi
yavata i nuwakapi irakata kirakai aposol kurisi. 18 Tuna kubiine ipa-
tumisi ma ku gabura iteresi. 19 Ma didibarai Bada ina aneya gabura
matuketina ivotawei ma ivi nowesi da ikiibau. 20 Ma ivonesi bo, "Konae
da Taparoro Numana garina kamonai kona miiri ma wawaya kurisi
Yesu varana biibiina ma yawasa vuna sisiyina na kudubina kona dimei."
21 Mara itom ma ikikava aneya ivonesi na iberai. Irui Taparoro Numana
garina ku kamona ma vibeyebeyena ivi karei.
Taparoro badana ghamana turaturana yavata ivi kiidaburana ma San-
hidran damsi kii sisiya ivonatawei da Jiu damsi i wawaya gham-
aghamasi kudubisi ipisi dughu kubiine. Ma Taparoro Numana kana
potapota ivonatawesi ku gabura numana da aposol ita rutinapiyesi. 22 Ma
ku gabura numana inekiibau da aposol kegha. Tuna kubiine ivovira
da ivi mamatara, 23 ivona bo, "Matuketa gudugudu na ma seri wawayisi
nani, ipotapotai. Ma kavotawei na wawaya kamonai kegha." 24 Ma
taparoro babadisi i babada ma Taparoro Numana kana potapota i bada
weni sisiyina ivi yanei na i nota iragharagha. Ma nuwanuwasi ivivi tetei
da aviyavisina ita tupuwa. 25 Ma wawaya sago ipisi ma ivonesi bo,
"Kovi yana, wawayisi ku gabura koteresi na Taparoro Numana garina
kamonai emiimiiri ma wawaya kurisi ibeyebeyena." 26 Ma potapota

* **5:7:** 3 hours murinai.

i bada sisiyina ivi yanei na ina seri wawayisi yavata inae da aposol irutinisi. Pikasiyai irutinisi iyamna iyabumana kirakai da wawaya wakimiyai ita ravisi.

27 Irutinisi da Sanhidran maghinosiyai iteresi da taparoro badana ghamana iti tupaviresi. 28 Ma tuna ivonesi bo, “Sisiya bagibagina kaveremi, kavonatanimi da Yesu avanai ke koti beyebeyena. Ma kegha, kovi kawakiikai da ami vibeyebeyena Jerusalem inunui. Ma bade kokayokayowei da Yesu ina rabobo kubiine koti wavukai.”*

29 Pita aposol turaturana yavata ivonapotesi bo, “Ke wawaya sago kana votekatekei da God ina kina kava! 30 Yesu korosiyai kotuparatui ma kovi raboboi. Ma ita kaekiki mau i God iberai da rabobowai ivomiiri 31 ma iruepai da vibadana iverei na katagheyanai ivi makiini da tuna na Kiivavo ma Viviyawa. Ma Israel damta taraboga everevereta da ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei da God notataweyana ina vereta. 32 Weni berasi kudubina matakiiyai kakitai na kaimamatarei. Ma bade Kanuma Vovokaravina idebei wawaya kurisi da vonavaghata. Ma iyavo kava God evovotekatekei na Kanumina ina veresi da kii puyo.”

33 Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai. Ma i kayowana da aposol iti rabobosi. 34 Ma Perisi sago ivomiiri da iti sisiya. Kana vava Gamariyel, tuna na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina. Ma tuna na Israel damsi i vigheghena ma i kayowana ghamana. Ivomiiri na ivonakiiyaragha da aposol Sanhidran kamonai iti kiibunisi da mara gisina kupunai ita makai. 35 Ma Sanhidran babadisi ivonesi bo, “Israel babadimi, kovi nuwanotanota kiimatana ma muriyai da aviyavisina taberai weni tomotomowisi kurisi. 36 Rorova kava tomowa sago kana vava Teyudasi ivomiiri ma ivonavona da tuna na wawaya ghamana, ma tomotomowa ivi 400 ikivini. Wawaya Teyudasi ikiivunui ma kana kivikivina ivi verubogebogesi da aviyavisina ivi karei da ita berai na imomowa. 37 Ma Teyudasi murinai Gariri tomowa sago kana vava Judas na vivavatura maranai ivomiiri ma ina wawaya ivi nowesi da Rome babada kurisi ivi ghaviya. Tuna bade ivi raboboi ma ina wawaya ivi verubogebogesi. 38 Tuna kubiine avonavonavinotimi da weni tomotomowisi kota voteresi. Kovonatawesi ina nae. Mikeda ti mani i notiyai weni berasi eberaberai na karakava ina kovi. 39 Ma mikeda weni notasi God gwabinai ipisi na ke kovokovoghina da kona gudusi. Gudusi koti paparanei na konotai da God koti kawapatei.”

40 Gamariyel ina sisiya kubiine Sanhidran babadisi i nota ivirai. Ma aposol ikwatusi irui ma potapota damsi ivonesi da iwidisi. Ma sisiya bagibaginai ivonatanisi da ke Yesu avanai iti sisiya ma ivotawesi inae. 41 Aposol Sanhidran dughuna ikiibutawei ma ivi nuwabiibai, iyamna God ivinesi da Yesu kana vava kubiine ita vokwarakwara. 42 Ma mara nonowa Taparoro Numana garina kamonai ma numa nunusiyai Yesu Varana Biibiina ivivi beyebeyena ma idimadima da tuna na God ina Vivinevine Wawayina.

6

Vivita wawayisi miikovimaruwa ivinesi.

1 Vitumaghana wawayisi i koroto irakarakata ma kamosiyai, viya na Hibru gamonai ivivi sisiya ma viya na Grik gamonai ivivi sisiya.

* **5:28:** Mat 27:25

Nani kamonai Grik damsi ivi karei da Hibru damsi iyeghayeghisi,
iyamna mara nonowa vavai vorereghina kamonai na Grik damsi i
kwapukwapura kii reregha na gisina. 2 Vaghina ma aposol ivi 12 vitu-
maghana damsi peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Ke ita biibai
da God vonana vibeyebeyena kata voterei da vavai kata vorereghi.
3 Varevaresikai, kamomiyai tomotomowa miikovimaruwa kovinesi,
iyavo kava koakovisi da ti na nuwagiura wawayisi ma Kanuma Vovokar-
avina gwabisiyai irunuma. Ma vavai vorereghina bigana kana veresi.
4 Ma ke ini tinaviravirekai da nuwanuwakii kudubinai kana niponipowana
ma bade God vonana kana dimadimei."

5 Wawaya peyarisi weni sisiyina ivi vaghinei da tomotomowisi ivinesi.
Sago na Sitivin, ina vitumaghana irakata ma Kanuma Vovokaravina
gwabinai irunuma. Ma bade weni damsi ivinesi. Piripo, Prokoras,
Nikano, Timon, Pamenasi, ma Nikoras (tuna Antiyok tomowa ma ina
vitumaghana ivirai da ivi Jiu ma muriyai Yesu ivi tumaghanei). 6 Ivinesi
ikovi ma irutinisi aposol kurisi. Aposol inipowana kubiisi, imasi ku
tepasi iterei ma ivi biibiinisi.

7 Ma vaghina, God vonana ikiibau da wawaya peyarisi ivi yanei. Ma
vitumaghana damsi Jerusalem kamonai i koroto yaghiyaghina irakata.
Ma bade taparoro babadisi viya Yesu Varana Biibiina ivi tumaghanei da
ivotekatekei.

Sitivin ipatumi.

8 Sitivin gwabinai na God ina agabiibai ma ina rewapana imakamakai
da wawaya kamosiyai matakira ma bera ghamaghamasi iberaberai.
9 Ma wawaya viya ivi karei da Sitivin ivivi kawapatei. Ti na Jiu damsi ma
i kiki numana kana vava 'Sleiv vovotawesi i numa.'* I dobu Sairini ma
Ariksandiriya, Silisiya ma Eisiya. Ma Sitivin yavata ivivi gamowana, 10 ma
ke kovokovoghina da ina nuwagiura ita ghekuyowei, iyamna Kanuma
Vovokaravina ina rewapanai ivivi sisiya. 11 Tuna kubiine damsi gavunai
tomotomowa viya ivonesi da iti bero. Ita vona bo, "Sitivin kavi yanei
da Moses ma God ivivi avaberowesi." 12 Weni sisiya viberona iberai na
wawaya peyarisi, kwanatu babadisi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena
wawayisi yavata nuwanuwasi ipiroi da Sitivin ipatumi ma irutinaneyei
Sanhidran dughuna ku kamona da maghinosiyai imiimiiri. 13 Ma vibero
damsi ivi mamatara bo, "Weni tomowina mara nonowa ita Taparoro
Numana Vovokaravina ma Moses ina vonaviyoyovana iavaberowei ma
eteretereoruwei. 14 Kavi yanei, ivona da Nasaret tomowa Yesu ina pisi
na Taparoro Numana ina rikai ma ita kiki katamanina Moses ivereta
na ina virai." 15 Ma peyarisi Sanhidran kamonai Sitivin ikita bogai ma
maghighina iruyasegana da kitana nakanani ma aneya.

7

Sitivin ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.

1 Nani murinai taparoro badana ghamana, Sitivin ivi tarakiiyanei bo,
"Ivi wavum na vonavaghata bo kegha?"

2 Ma ivonapotei bo, "Varevaresiku ma mami mau, kovi yaneku.
Muriyai da ita kaekiki Abraham ita nae ku Haran kwanatuna na

* **6:9:** Wawayisi karenai ivi sleiv ma muriyai ivotawesi da karako ti mani ibada meyesi.

Mesopotemiya dobunai imakamakai ma God ere kadakadarina inekiibau kurina.* 3 Ma ivona bo, 'Am dobu ma am dam kevoteresi ma
dobu sago ani beyem da nake kuna nae.' 4 Vaghina ma Kaldiya dobuna
ikiibutawei ma inae ku Haran ma nani kwanatunai imakai. Imakamakai da ina mamai irabobo, muriyai na God ivonatawei ipisi weni ku
dobuna.* 5 Ma God ke sago tano ita verei da iti rapenei. Ke gisi vaghina
ita vere tovoni. Ma nani maranai Abraham natuna kegha ma God
vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago tupurereghina yavata weni
dobuna kudubina iti rapenei.* 6 Ma bade God weni nakanani ivi sisiya
kurina. 'Tupurereghim na wawaya viruwa i dobuwai ina makamakai da
nani dobuna babadisi ina berisi da ini sleiv. Ma ini kayoberoberowanesi
da ini kamyuyuwa da madegha 400 ina kovi.'* 7 Ma bade God ivona
bo, 'Ma nani dobuna damsi ina berisi da ini sleiv ma ini kamyuyuwa na
ti damsi kovogha ana veresi. Ma muriyai tupurereghim nani dobuna
ina kiibutawei ma wike ina pisi da weni dobunai ina vokavakavariku.'* 8 Ma
God, Abraham yavata vivaghina makamakiina iberai ma matakirina
na Abraham kwimatana bekana ituviviratawei. Ma Abraham natuna
Aisiki itupuwa na mara kana vi 8 kamonai tuna bade kwimatana bekana
ituviviratawei. Ma muriyai Aisiki imagura ma ivi tuwa da natuna Jeikap.
Ma Jeikap imagura ma ivi tuwa da natunatuna ivi 12, ma ti na Israel
damta ita kaekiki mau."*
9 "Ma ita kaekiki mau tisi kikei Josepa inuwakapiyei, tuna kubiine
ivi gimarei da Egypt kamonai ivi sleiv. Ma kegha da God ikoyakoyaghi
10 da ina nuwapoya kamonai ivi yawasi.* Ma nuwagiura iverei ma iberai
da Pero ina kayowana ghamana Josepa. Pero na Egypt kana kiivavo
ma Josepa iterepai da nani dobuna kudubina ivi badei ma ina numa
ghamana ikoyakoyaghi.* 11 Nani murinai gomara ghamana itupuwa
Egypt ma Keinan dobusiyai da wawaya peyarisi ivovokwarakwara. Ma
ita kaekiki Jeikap natunatuna yavata kii vavai kegha.* 12 Ma Jeikap
sisiya ivi yanei da Egypt kamonai vavai imakamakai na natunatuna
ivonatawesi inae. Tuna na i baba karena ku Egypt. 13 Ma i baba kana
viruwa kamonai Josepa varevaresina kurisi ivi mamatara da tuna iyai.
Nani maranai Pero akovina iviiya da Josepa ina rakaraka na iyavo kava.*
14 Murinai Josepa ina mamai Jeikap ma ina rakaraka ivi 75 kii sisiya
ivonatawei da kudubisi ita pisi.* 15 Ma Jeikap inae ku Egypt ma nani
dobunai imakamakai da natunatuna yavata irukwa.* 16 Ma tupuwisi
ikavara ivovira ku Sekem dobuna ma kii karawagai itura. Nani dowana
Josepa ina nosi Abraham, Hamo natunatuna gwabisiyai igimari da kii
karawaga."*
17 "Ma ita wawaya Egypt kamonai ivi tuwa da namada i koroto irakata
kirakai. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na
kana mara itupo da ita tupuwa.* * 18 Ma wawaya sago Egypt kamonai
ivi kiivavo ma tuna Josepa ina bera ma ina yawasa ke itakovi. 19 Ma tuna

---

* **7:2:** Gen 12:1 * **7:4:** Gen 11:31, 12:4 * **7:5:** Gen 12:7, 13:15, 15:18, 17:8 * **7:6:** Gen 15:13-14 * **7:7:** Exod 3:12 * **7:8:** Gen 17:10-14, 21:2-4, 25:26, 29:31–35:18 * **7:10:** Gen 37:11, 28, 39:2, 21 * **7:10:** Gen 41:39-41 * **7:11:** Gen 42:1-2 * **7:13:** Gen 45:1, 16 * **7:14:** Gen 45:9-10, 17-18, 46:27 * **7:15:** Gen 46:1-7, 49:33 * **7:16:** Gen 23:3-16, 33:19, 50:7-13; Josh 24:32 * **7:17:** God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina da mara sago Keinan dobuna na tupurereghina ini rapenei. * **7:17:** Exod 1:7-8

na kiivavo berona, ita kaekiki mau ivivi beroberowesi ma ivivi tugudisi. Ma bade idarudarusi da natunatusi gegeyisi ivivi tawetaweyana da irab-orabobo.* 20 Nani berasi kamonai na Moses itupuwa, ma God ku matana tuna pepeya kiimatanina. Nawaravi aroba na ina mamai da ina maduwa numiiyai ikoyaghi, * 21 ma muriyai okowa baranai iteregavui. Ma Kiivavo Pero natuna wavinena ipanani ma ikavari da ivi natunei.* 22 Ma Pero gaburinai imagura da Egypt damsi i vibeyebeyena ma i nuwagiura kudubina iviini. Ma ina sisiya ma ina bera peyarina na ivi rewapana kirakai."

23 "Moses kana madegha 40 na nota iviiya da inumataya ina wawaya Israel damsi kurisi.* 24 Ina numataya kamonai ikitai da Egypt wawaya sago Israel tomowa ivivi kayoberowanei ma iraravi. Tuna kubiine Israel tomowa kana papara ivowai na ivomiiri da Egypt wawaya ikiivunui. 25 Ma Moses inotai da ina wawaya itakovi da God ivonatawei kurisi da iti vitesi, ma kegha. 26 Mara itom na Israel tomowa sago kwinana yavata ivivi ruwa ma Moses inekiibau. Ibera tovoni da i viruwa ita voterei ma iti nuwasago. Ivonesi bo, 'Tami vivaresina koakovi bo kegha, ma avi ku-biine koiruwa?' 27 Ma tomowina kwinana iraravi na Moses ivotabiri ma ivona bo, 'Iyi vibadana iverem da kuni tupavirekai? 28 Akovi da raviravi Egypt tomowa kukiivunui ma am kayowana da bade kuna kiivunuku, bo?' 29 Ma Moses nani sisiyina ivi yanei na iyabumana da iverau ku Midiyan dobuna. Tuna na dobu viruwa wawayina ma kegha da nani dobunai imakai kirakai ma itavine da natunatuna ruwa itupuwa."*

30 "Madegha 40 ikovi ma mara sago Sainai koyana ririnai, warereyai kiikiiruku ikarakarai ma nani kamonai na aneya irumatara Moses kurina.* 31 Moses ikitai na ivi deyei. Ma ivi turiyariya inae da ita kita bubuni na Bada gamona ivi yanei, ivona bo, 32 'Taku na am kaekiki mau Abraham, Aisiki ma Jeikap i God.' Moses iyabumana kirakai da kiroro ivi karei ma ke kovokovoghina da ita tepa. 33 Ma Bada ivonei bo, 'Kaem kana terepapara kevotawei, iyamna weni gawarina tepanai kemiimiiri na dowa vovokaravina. 34 Ma aku wawaya i vokwarakwara akitai ma i tou avi yanei. Aoru da Egypt dobunai ana votawesi ina kiibau. Moses, kevomiiri. Avonavonatawem kuna vovira ku Egypt.' "

35 Ma Sitivin patana da ivivi sisiya Sanhidran babadisi kurisi na ivonesi bo, "Israel damsi namada Moses ivonabarei ma ivonei bo, 'Iyi vibadana iverem da kuni tupavirekai?' Ma God tuna mani Moses ivinei maranai kiikiiruku ikarakarai na kamonai aneya irumatara Moses kurina. Ivinei da Israel damsi iti badesi ma i vokwarakwara kamonai iti yawasisi.* 36 Matakira ma bera ghamaghamasi peyarisi iberai maranai ivi nowesi da Egypt ikiibutawei ma Yegai Yebayebarina† idamani ku nevana ma bade warereyai ibababa yawara da madegha 40 ikovi.* 37 Moses tuna mani Israel damsi ivonesi bo, 'Ikikava God ivonataweku na mara sago kami dam kamonai peroveta sago taku nakanani ina vonatawei kurimi.'* 38 Ita kaekiki mau ivi kiidaburana warereyai na Moses yavata nani ka-monai. Ma tuna ighae da aneya yavata ivivi sisiya Sainai koyana tepanai.

---

* **7:19:** Exod 1:10-11, 22 * **7:20:** Exod 2:2 * **7:21:** Exod 2:3-10 * **7:23:** Exod 2:11-15 * **7:29:** Exod 18:3-4 * **7:30:** Exod 3:1-10 * **7:35:** Exod 2:14 † **7:36:** Yegai kana vava 'Red Sea.' * **7:36:** Exod 7:5, 14:21; Num 14:33 * **7:37:** Deut 18:15, 18

Ma yawasa sisiyisi biibiisi iviini da ivi damani kurita."*
39 "Ma ita kaekiki mau Moses ibarei ma ke ita votekatekei. Ma i
kayowana da ita vovira ku Egypt. 40 Ma Eron kurina ivona bo, 'Akii
god viya keyamona da ti ini nowekai. Ma nani tomowina Moses, tuna
Egypt dobunai irutinakiibuwekai, ke katakovi da aviyavisina itupuwa
kurina.'* 41 Nani maranai sawara sago iyamoni da ita vokavakavari, tuna
kau natuna maghimaghighina. Isuwasuwara kurina, ma kamporagha
ghamana iberai, nani sawarina imasiyai iyamoni na ivivi nuwabiibiiyei.*
42 Tuna kubiine God imiirikuputesi ma ivoteresi da madegha, nawaravi
ma gwamegwame ivovokavakavarisi. Rorova peroperoveta igiruma da
God ivona bo,
'O, Israel dami, madegha 40 warereyai kobaba,
na ghamoghamo kosuwasuwara na
ke taku kuriku kota beraberai.
43 Molek korunomei ma kana numa kopawopawoi,
ma gwamegwame kana vava Repan kovi tumaghanei da tuna ami
god,
Nani sawarisi koyamona da kovovokavakavarisi.
Tuna kubiine ana kwavinimi da ami dobu kona kiibutawei da Babilon
nevanevanai kona makai.' "*
44 "Ma ita kaekiki mau warereyai ma nani kamonai God ivi debei
Moses kurina da ikikava ina Yobe Vovokaravina ita yamoni. Ina sisiya
kudubina ikivini da iyamoni ma nani yobena ivi matakira da God na
gwabisiyai.* 45 Vaghina ma Josuwa ita kaekiki mau ivi nowesi da weni
ku dobuna irui ma nani yobena yavata ikavarapiyei. Ma God dam bogii
ma bogiiyai ikwavinisi ma i tano iviiya da ivi rapenei. Ma nani yobena
weni dobunai imakamakai da Kiivavo David ina ku mara.* 46 Ma David
na God ina kayowana ghamana. Ma ivi nowi God kurina da iti vaghinei
da ina Taparoro Numana ita vowai. Ma God, tuna bade Jeikap ina God na
ke iti vaghinei.* 47 Ma muriyai Kiivavo Soromon nani Taparoro Numana
ivowai."*
48 "Ma kegha da God Kiidamo Makamakiina ke numa wawaya
imayamoyamonina kamonai ita makamakai.
Peroveta Aisaya igiruma da 49 Bada ivona bo,
'Kunuma na aku vikiivavo gawarina. Ma tepanai amakamakai.
Ma dobu na kaeku kana kepana.
Ke kovokovoghina da numa kota vowai kubiiku.
Ke kovokovoghina da aku viyakam gawarina kota vowai.
50 Bera kudubina kunumai ma dobuwai na taku mani imakuwai
ayamoni.' "*
51 Ma Sitivin iyeghisi, ivona bo, "Tami kovi kawakiikii ghagha!
Nuwanuwami kamonai God ke koti tumaghanei ma tinimi ipota da
ina sisiya ke kota viviyanei. Mara nonowa tami Kanuma Vovokaravina
kobabarei, ami kaekiki mau nakanani! 52 Ti na peroperoveta kudubisi
ivivi tupaketowanesi. Ma peroperoveta viya ivivi yonayona da mara sago
God ina Bigabiga Kiimatanina ita nekiibau. Ma ami kaekiki mau nani
peroperovetisi ivi kiivunuwana. Ma tami na nani Bigabigana Kiimatanina

* **7:38:** Exod 19:1–20:17; Deut 5:1-33 * **7:40:** Exod 32:1 * **7:41:** Exod 32:2-6 * **7:43:** Amos 5:25-27 * **7:44:** Exod 25:9, 40 * **7:45:** Josh 3:14-17 * **7:46:** 2Sam 7:1-16; 1Chr 17:1-14 * **7:47:** 1Kgs 6:1-38; 2Chr 3:1-17 * **7:50:** Isa 66:1-2

kovi dirigiigai da kovi raboboi. 53 God ina aneya ivonatawesi da ina vonaviyoyovana iveremi na tami koviiya ma ke kota votekatekei."

Sitivin wakimiyai ikiivunui.

54 Sanhidran babadisi Sitivin ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu kirakai da okesi ivi tarakikitei. 55 Ma Kanuma Vovokaravina Sitivin itowatepani da itepa ku kunuma ma God kana kadara ikitai. Ma ikitai da Yesu, God katagheyanai imiimiiri. 56 Ma ivona bo, "Kokita! Kunuma itamotate ma Wawaya Natusi akitakitai God katagheyanai emiimiiri."

57 Sanhidran babadisi weni sisiyina ivi yanei na tinisi ivopotapota. Ma ere nuwaghakighakisi ikarayogosi ma iverau da Sitivin kurina. 58 Itinakwarokwaroi da kwanatu ikiibutawei ma ivi karei da wakimiyai iraravi. Ma kii tarasovo ivi votaweyana da tomowa sago yaragina kana vava Sol maghinonai iribai. 59 Wakimiiyai iraravi na Sitivin inipowana bo, "Bada Yesu, kanumiku keviiya." 60 Ipeku da ivi tuwaporeruruwana ma irukwatu, "Bada, i bera berona kenotatawei." Ivi sisiya ikovi ma matana ipota da irabobo.

8

1 Ma weni berasi ituputupuwa na Sol nani kamonai, tuna mani matanai ikitai ma ivi vaghinei da Sitivin ikiivunui.

Sol vitumaghana damsi ivi tupaketowanesi.

Nani maranai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ivivi tupaketowanesi. Ma peyarisi ivi verubogebogesi da ku Judiya ma Sameriya dobusi, ma aposol kava Jerusalem kamonai imakai. 2 Ma vitumaghana tomotomowisi viya Sitivin ituwei ma tupuwina idogoi.

3 Ma Sol ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi. Numa nununai tomotomowa ma wivine ititinakwarokwarosi da ku gabura itereteresi.*

Piripo Sameriya kamonai idima.

4 Vitumaghana wawayisi Jerusalem ikiibutawei ma ivi verubogebogesi da meni ku dobuna inenekiibau na God vonana idimadimei. 5 Ma Piripo inae ku kwanatu sago Sameriya kamonai, ma nani dobunai Keriso varana idimei. 6 Koroto ghamana Piripo ivi yanei ma ikitai da matakira ghamaghamasi iberaberai na peyarisi ina sisiya ivivi yana bogai. 7 Kanuma beroberosi ere kiikiirarisi wawaya ikiikiibutawesi. Ma digadigasi ma gibegibesisi peyarisi iyawayawasa. 8 Tuna kubiine kwanatuna kamonai nuwabiibii irakata kirakai.

Saimon kiikiirapuna.

9 Tomowa sago kana vava Saimon nani kwanatuna kamonai imakamakai, tuna kiikiirapuna. Ma namadani kava wawaya peyarisi Sameriya kamonai ina rewapana ivivi deyei. Saimon ikayokayotata da tuna wawaya ghamana. 10 Ma babada ma wawayota kudubisi ivovokaravei ma ivi vavei 'Rewapana Kirakiina' bo 'God Ina Rewapana.' 11 Namadani kava ina bera vigayagaya kubiine wawaya ivivi deyei ma ivivi tumaghanei. 12 Ma maranai Piripo inekiibau na God ina vikiivavona ma Yesu Keriso varana biibiina idimei kurisi. Tuna kubiine tomotomowa ma wivine peyarisi ivi tumaghana ma ibabataito. 13 Ma bade

* **8:3:** Apos 22:4-5, 26:9-11

Saimon ivi tumaghana ma ibabataito. Ma Piripo iwagiyei ma ikitai da
bera ma matakira ghamaghamasi iberaberai na inota kavakavai.
14 Aposol Jerusalem kamonai ivi yanei da Sameriya damsi God vonana
ivi tumaghanei na Pita da Jon ivonatawesi kurisi. 15 Ivi ruwa inekiibau ku
Sameriya na inipowana vitumaghana damsi vusi kubiisi da Kanuma Vo-
vokaravina ita towatepanisi, 16 iyamna Bada Yesu avanai kava ibabataito
ma Kanuma Vovokaravina ke ita viiya. 17 Ma Pita da Jon imasi ku tepasi
iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi.
18 Ma Saimon ikitai ikikava aposol imasi wawaya ku tepasi iterei da
Kanuma Vovokaravina itowatepanisi na mane ivororona kurisi da nani
rewapanina ita gimari. 19 Ma ivonesi bo, “Taku bade rewapana kovereku
da iyavo kava imaku ku tepasi ana tereterei na Kanuma Vovokaravina
ina viiya.”
20 Ma Pita ivonapotei bo, “Tam ma am mane yavata ku keyama
karata makamakii nonowina kona nae! Ikikava kunotai da God ina puyo
kuta gimari? 21 Nuwanuwam didibarina God ku matana, tuna kubiine
weni bigana kamonai ke kuna biga! 22 Am bera berona kevi nuwapoyei
ma kemiirikupukuputei. Ma Bada kurina kenipowana da mikeda am
nota berona ina notatawei. 23 Damim aviiya da nuwakapi nuwanuwam
ivi beroi ma bade am berabero ipatumim.”
24 Ma Saimon ivi nowi kirakai, ivona bo, “Kubiiku konipowana Bada
kurina da aviyavisina kovi sisiyei na ke ina tupuwa kuriku.”
25 Pita da Jon i vitumaghana ivi mamatara ikovi ma Bada Vonana idima
yavui na ivomiiri da ita vovira ku Jerusalem. Ma Sameriya dobuna
kamonai ibaba inenae na kwanatu nununai Bada Varana Biibiina idi-
madimei.

Piripo ma Itiyopiya badana.

26 Mara sago Bada ina aneya Piripo ivonei bo, “Kevomiiri ma warere
ketana eororu Jerusalem da ku Gasa kekivini.” 27 Vaghina ma ivomi-
iri, ibaba inenae da Itiyopiya tomowa ikitai.* Tomowina na wawaya
ghamana ma tuna na Itiyopiya damsi i kiivavo wavinena Kandasi
ina mura kana koyakoyagha.† Tomowina ighae ku Jerusalem God
vokavakavarina kubiine 28 ma iororu ina ku dobu. Ina seriyoti‡ tepanai
igeru iveraverau ma peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. 29 Ma
Kanuma Vovokaravina Piripo ivonei bo, “Kenae nani ku seriyoti ma
ririnai kuna baba.” 30 Ma Piripo iverau nake ma ivi yanei da tomow-
ina peroveta Aisaya ina giruma ivivi yavi. Ma Piripo ivi tarakiiyana bo,
“Kiyiyavi na iyamna keviivii bubuni, bo kegha?”
31 Ma Itiyopiya tomowina ivonapotei bo, “Kegha, ke ata viiviiya. Ke
sago wawaya da iti debei kuriku.” Ma tomowina Piripo ivonei da ita ghae
ita geru. 32 Ma giruma katamana ivivi yavi na weni,
“Tuna nakanani ma sipu, irutinaneyei da iti raboboi,
Ma nakanani ma sipu gegeyina, vunivunina eboribori na ke
ita tutou,
Tuna bade nakanani, ke iti sisiya.

---

* **8:27:** Weni Itiyopiya tomowina na ivi gagari, igina iviiya. † **8:27:** Itiyopiya damsi i kiki da
i kiikiivavo tomotomowisi na ke sago biga ita berai. Tuna kubiine i maduwa na dobu ivivi badei.
Ma meni kiivavona ina maduwa nani bigana iberaberai na ivonavona da wavinena na Itiyopiya
damsi i ‘Kandasi.’ ‡ **8:28:** Seriyoti na keta wakana, tuna wawaya igerugeru ma hosi sago bo
ruwa etitini.

33 Wawaya ikiiviberoi,
ma ke vonavaghata tepanai iti tupavirei,
Ke sago tupurereghina da tisisiyesi,
Iyamna, ina yawasa dobuwai iviitawei."*
34 Ma tomowina Piripo ivi tarakiiyanei bo, "Kuta voneku, peroveta tuna
mani ivi sisiya meyei bo wawaya sago isisiyei?" 35 Vaghina ma Piripo
nani girumina tepanai sisiya ivi karei da Yesu Varana Biibiina ivi debei
kurina. 36 Ketiyai inenae da ku okowa inekiibau ma Itiyopiya tomowina
ivona bo, "Kekitai, wena okowa. Vaghina bo kegha da ana babataito?" 37 (-
)§
38 Ma tomowina ivona na ina seriyoti ivi kiimiiiriyei. Ma ivi ruwa
ioru ku okowa da Piripo tomowina ibabataitoi. 39 Okowai igheghae
na yaghiyaghinai Kanuma Vovokaravina Piripo iviitawei da Itiyopiya
tomowina ke ita kita meyei. Ma tomowina ere nuwabiibiina inae.
40 Ma Piripo, Asotas kwanatunai irumatara ma baba ivi karei. Kwanatu
nununai Yesu varana biibiina idimadimei inenae da ku Sisariya
kwanatuna inekiibau.

9

Sol itupuwavira.
(Apos 22:6-16, 26:12-18)
1 Jerusalem kamonai na Sol patana da Bada kana kivikivina
ivivi tupaketowanesi ma kii vikiivunuwana ivonavonei. Inae da taparoro
badana ghamana kurina, 2 ma ivi nowi da ita giruma kiki numasi kii
koyakoyagha wawayisi Damaskas kwanatuna kamonai kurisi da Sol
iti vitei da iyavo kava Damaskas kamonai, tomowa bo wavine Yesu ina
keta ekivikivini na ita patumisi ma ita rutinisi ku Jerusalem.
3 Ibaba inenae da namada ku Damaskas ita nekiibau na kadenima
yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviri. 4 Ipeku
ku dowa ma wawaya gamona ivi yanei, ivona bo, "Sol, Sol, avi kubiine
kitupaketowaneku?"
5 Ma Sol ivona bo, "Bada, tam iyai?"
Ma ivonapotei bo, "Taku Yesu. Taku kitupaketowaneku. 6 Kevomiiri
ma kuna rui ku kwanatu ma nani dobunai wawaya ina vonem da aviyav-
isina kuna berai."
7 Ma iyavo kava Sol ivi kaeturanei na gamo ivi yanei ivivi sisiya ma ke
sago wawaya ita kitai. Ma imiiri da kawasi ineghenegheyana. 8 Sol
ivomiiri ma damina iviiya da ke kovokovoghina da ita kita. Tuna kubiine
turaturana imana iviini ma irutini da ku Damaskas. 9 Matana ipota
da mara aroba ikovi ma nani kamonai ke sago aviyavisina ita kani bo
itumai.
10 Ma Damaskas kamonai Yesu kana kivikivina sago kana vava
Ananayas. Ma Bada mekeyuna ikitai da ikwatukwatui bo, "Ananayas!"
Ma ivona bo, "Kevona, Bada."
11 Ma Bada ivonei bo, "Kenae Judas ina ku numa, numana na
Keta Maninina baranai. Ma kevi tarakiiyana da tomowa kana vava
Sol kuna kitai. Tomowina ina kwanatu na Tasus ma wekarakava

* **8:33:** Isa 53:7-8 § **8:37:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 37 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Piripo ivona bo, "Nuwanuwam kudubina kuni tumaghana na ana babataitom." Ma tomowina ivonapotei, "Yesu Keriso aitumaghanei da tuna God Natuna." '

eniponipowana kuriku. 12 Ma namada mekeyum avi debei kurina, ikitai
da kuna nae kurina ma imam ku tepana kuna terei da matana ina kitame."
13 Ma Ananayas ivonapotei bo, "Bada, nani tomowina sisiyina avi yanei
da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ivivi agaberowesi. 14 Ma bade
avi yanei da taparoro babadisi i babada gwabisiyai rewapana iviiya
ma ipisi wike ku Damaskas da iyavo kava kavovokavakavarim na
ina patumikai."
15 Ma Bada ivonei bo, "Kenae! Nani tomowina avinei da kubiiku
ina biga. Ana vonatawei da kupuna damsi kurisi, i kiikiivavo yavata ma
bade Israel damsi kurisi da kaku vava ina dimei. 16 Ma ani beyei da kaku
vava kubiine ina vokwarakwara kirakai."
17 Vaghina ma, Ananayas inae da nani ku numana irui ma imana Sol
ku tepana iterei. Ivona bo, "Varesiku Sol, ketiyai Bada Yesu kupanani
na tuna ivonataweku apisi kurim da kuna kitame ma Kanuma Vovokar-
avina gwabimuwai ina runuma." 18 Ma yaghiyaghinai sawara nakanani
ma iyana yadasi Sol matanai itamoririgha da ikitame. Vaghina ma
ivomiiri da ibabataito. 19 Muriyai ikam da tupuwina ivi rewapana.

Sol Damaskas kamonai idima.

Ma Sol Damaskas kamonai imakai mara gisina vitumaghana damsi
yavata. 20 Ma maninina ivi karei da kiki numasiyai idimadima da Yesu
na God Natuna.
21 Ma iyavo kava ivi yanei na peyarisi ivi deyei ma ivona bo, "Wena
vaghina tomowina Jerusalem kamonai wawaya Yesu kana vava ivo-
vokavakavari na ivi kiivunuwana. Ma ipisi wike da vitumaghana damsi
ita patumisi ma ita rutinisi taparoro babadisi i babada kurisi."
22 Ma kegha da Sol ina dima ivi rewapana kirakai da Jiu damsi Damaskas
kamonai ke kovokovoghina da ita vonapotei. Ma vonavaghata ivi debei
kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.
23 Imakai inene da Jiu damsi ivi ogatara da ita kiivunui, * 24 ma
Sol namada akovina iviiya da Jiu damsi mara nonowa mariyai ma
didibarai kwanatu matuketinai ivivi pota da ita kiivunui. 25 Tuna kubiine
didibarai turaturana irutini ma iriga ghamana ku kamona iuwani da
gari taraboginai ivi yoyowi ioru kwanatu ku kupuna da inae.

Sol Jerusalem kamonai.

26 Sol inekiibau ku Jerusalem ma ibera tovoni da vitumaghana damsi
ku kamosi ita rui ma kegha, peyarisi iyabumanei. Ke iti tumaghanei
da tuna Yesu kana kivikivina. 27 Ma Banabas ivi vitei da irutini inae
aposol kurisi. Ivonesi da ikikava Sol ibaba inenae ma ketiyai Bada ikitai
ma ivi sisiya kurina. Ma ivi mamataresi da Damaskas kamonai Sol ke
ita yabumana da Yesu avanai idima. 28 Nani murinai Sol aposol yavata
imakamakai ma ibababa Jerusalem kamonai. Ma ere tepatorana Bada
avanai idimadima. 29 Ma Jiu damsi viya Grik gamonai ivivi sisiya. Ti
damsi Sol yavata ivivi vonapasipasiyana, tuna kubiine keta iekwekwai da
Sol ita kiivunui. 30 Maranai vitumaghana damsi sisiyina iviini na Sol
irutini ikiibau ku Sisariya kwanatuna ma ivonatawei inae ku Tasus
kwanatuna.
31 Ma nani murinai na vitumaghana damsi kudubisi Judiya, Gariri ma
Sameriya kamonai ere nuwanubasi imakai. Ma Kanuma Vovokaravina

* **9:23:** 2Kor 11:32-33

ikiiepepisi da ivi rewapana, ma wawaya ipeyari ivi tumaghana da i koroto irakata. Ma mara nonowa Bada ivovokaravei.

Aineyas da Dokas.

32 Ma Pita ibaba da dobu ine yavui ma mara sago ku Laida kwanatuna inumataya da vitumaghana damsi ita kitisi. 33 Nani dobunai tomowa digadigana kana vava Aineyas ipanani, tuna numa kamonai ikena da madegha 8 ikovi. 34 Ma Pita ivona bo, "Aineyas, Yesu Keriso iyawasim. Kevomiiri ma am riyapa kenokui." Ma Aineyas iyawasa da ikayovomiiri. 35 Ma Laida ma Seron kwanatusi kamonai wawaya peyarisi ikitai da Aineyas ibababa na Bada ivi tumaghanei.

36 Ma vitumaghana wavinena sago Jopa kwanatuna kamonai kana vava Tabita (vavana Grik gamosiyai na Dokas). Tuna mara nonowa bera biibiisi iberaberai ma moyamoyakisi ivivi vitesi. 37 Ma mara sago igubaga kirakai da irabobo. Ma tupuwina ikowai ma ivovunaghi da kiidamo numana kamonai iterei. 38 Ma vitumaghana damsi Jopa kamonai ivi yanei da Pita tuna Laida kamonai, ma ke ita rabaraba, tuna kubiine tomotomowa ruwa ivonatawesi inae kurina. Ma ivi nowi, ivona bo, "Kakayokayowei da wekarakava tanae ku Jopa." 39 Vaghina ma Pita nani tomotomowisi yavata inae. Inekiibau na irutini ighae ku numa tepana. Ma kwapukwapura peyarisi ere tutusi Pita imiiriviviri. Ma Dokas yawayawanai gara ipopo kubiisi na Pita ivi beyebeyei. 40 Ma Pita peyarisi ivonatawesi ikiibau ma ina kina kava ivi tuwaporeruruwana da inipowana. Itavire wavinena raborabobona kurina ma ivonei bo, "Tabita, kevomiiri!" Yaghiyaghina matana itamotatagha da Pita ikitai ma ivi kiimakiiyei. 41 Pita ivororona da imana iviini ma itinavomiirini. Ma vitumaghana damsi, kwapukwapurisi yavata, ikwatusi irui ma wavinena yawayawana ku imasi iterei. 42 Weni berana sisiyina irakata da Jopa kwanatuna ikiimumui na wawaya ipeyari Bada ivi tumaghanei.

43 Ma Pita tomowa sago kana vava Saimon, yavata imakii kirakai Jopa kamonai. Ma Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara.*

10

Pita ma Koneriyas.

1 Tomowa sago kana vava Koneriyas na Sisariya kwanatuna kamonai imakamakai. Ma tuna na senturiyon, seri wawayisi ivi 100 ivivi badesi, ma i koroto kana vava Itali. 2 Ma ina rakaraka yavata God ivovokaravei. Ina nuwaviina irakata moyamoyakisi kurisi ma mara nonowa God kurina iniponipowana. 3 Mara sago ravi madeghinai* God ina aneya irumatara da matanai ikitai ipisi kurina. Ma ikwatui bo, "Koneriyas."

4 Ma Koneriyas iyabumana kirakai da ikita bogai ma ivona bo, "Bada, aviyavisina kekayokayowei?"

Ma aneyina ivonapotei bo, "Am nipowana ma am verena moyamoyakisi kurisi na God enotanotai ma inuwabiibiiyei. 5 Tuna kubiine

* **9:43:** Saimon ghamoghamo bekasi ivivi gimagimara na ina biga kana vava 'tanner'. Wawaya ghamoghamo ivivi kiivununuwa na Saimon gwabisiyai beka iyuyuna ma ku muramura ivovokutuvi da ke ita bowa ma ikiikiivipikai. Ma vunivunisi itarataramumui. Muriyai wawaya nani bekasi igimagimari da kae kii terepapara, kutu ma borikiide iyamoyamona. Moses ina vonaviyoyovana kamonai (Lev 11:39-40) igiruma da iyavo kava ghamoghamo raborabobosi ina votovoni na puyapuyakisi. Ma kegha da Pita na Saimon kana numataya. Ivi debei da Pita na vonaviyoyovana ikiibutawei da kupuna damsi yavata imakamakai ma kurisi idimadima.

* **10:3:** 3:00 o'clock

am bigabiga kevonatawesi ku Jopa kwanatuna da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutinapiyei. 6 Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emakamakai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa na kikirai."
7 Aneyina ivi sisiya ikovi ma ikuyowei na Koneriyas ina bigabiga wawayisi ruwa ma ina seri wawayina sago ikwatusi ipisi. Seri wawayina na Koneriyas kana koyakoyagha ma tuna yavata God ivovokaravei. 8 Aviyavisina peyarina Koneriyas kurina itupuwa na ivi mamataresi. Ma ivonatawesi inae ku Jopa.

Pita mekeyu sago ikitai.

9 Mara itom ma ku madegha puna na Koneriyas ina bigabiga ku Jopa kwanatuna inenekiibau. Ma Pita na ighae ku numa tepana nipowana kubiine. 10 Iniponipowana da vitonara ikarai, ma ina kayowana da ita kam. Ivivi koyakoyagha da vavai ita tava na nani kamonai nuwanuwana iwapewapei. 11 Ikita da kununa itamotate ma sawara sago, kitana da kwarewa ghamana matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi iororu ku dobu. 12 Ma kwarewina kamonai na ghamoghamo bogii ma bogiiyai, viya kaesi ruwamaruwa ma viya na kiu ma viya na mota.† 13 Ma wawaya gamona ivona bo, "Pita, kevomiiri. Kevi kiivunuwana da kuna kam."
14 Ma Pita ivonapotei bo, "Bada, ke kovokovoghina! Ke meyani aku yawasa kamonai siya dowadowasi bo puyapuyakisi ata kani, iyamna Moses ina vonaviyoyovana anununura bubuna."
15 Ma nani gamona ivi sisiyame, ivona bo, "Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana bo puyapuyakina." 16 Weni sisiyina mara aroba ivi yanei, ma yaghiyaghinai nani kwarewina iviitawei ighae ku kununa.
17 Pita weni berana ikitai na ivivi nuwanotanotei da iyamna avai. Ma nani kamonai Koneriyas ina bigabiga ivonatawesi na inekiibau. Ma Saimon ina numa ipanani ma garina matuketinai ivi kiimiiriyesi. 18 Ma irukwatu, ivi tarakiiyana da numataya sago kana vava Saimon Pita weni numanai emakamakai bo kegha.
19 Ma Pita patana da ivivi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina ivonei bo, "Saimon, tomotomowa ivi aroba ekwekwim, 20 tuna kubiine kevomiiri ma kunoru da yavata kona nae. Ke am nota ina ragharagha iyamna taku avonatawesi kurim." 21 Vaghina ma Pita ioru ma tomotomowisi ivonesi bo, "Wawayina koekwekwai na taku. Avi kubiine kopisi?"
22 Tomotomowisi ivonapotei bo, "Senturiyon Koneriyas ivonatawekai. Tuna tomowa maninina ma God evovokaravei. Bade Jiu damsi peyarisi i vigheghena. Ma aneya vovokaravina ivi sisiya Koneriyas kurina, ivonei da kuta nae ina ku numa ma kuti sisiya kurina." 23 Vaghina ma Pita ivi kiikiiwesi ma ivonesi da yavata ita kena.
Mara itom na Pita nani tomotomowisi yavata ivomiiri inae, ma vitumaghana damsi viya Jopa kamonai ivi kaeturanesi. 24 Mara itome na ku Sisariya inekiibau. Ma Koneriyas namada ina rakaraka ma turaturana ikwaturiyariyesi da ivivi koyakoyagha. 25 Pita ita rui ku numa na Koneriyas iverupotei, ku maghinona ivi tuwaporeruruwana ma itawotei.

† **10:12:** Weni siyasi Jiu damsi ke ita kamkam, iyamna Moses ina vonaviyoyovana kamonai ivona da dowadowasi.

26 Ma Pita itinavomiirini ma ivonei bo, “Kevomiiri, taku na wawayota
tam nakanani.” 27 Ivi ruwa ivivi sisiya ma ku numa kamona irui ma
Pita ikitai da koroto ghamana iriyesi. 28 Ma ivonesi bo, “Tami koakova
bubuni da Moses igiruma da tokai Jiu damkai na ke kupuna dami
yavata tisagota bo kana numataya kurimi. Ma God ivi debei kuriku da ke
sago wawaya ana barei bo ana vonei da dowadowana bo puyapuyakina.
29 Tuna kubiine, kaku sisiya kuvonatawei na maninina apisi, ke ata bara.
Ma, kevona. Am kayowana avai?”

30 Ma Koneriyas ivonapotei bo, “Rorova ravi madeghinai aku numiiyai
aniponipowana ma kadenima tomowa sago kana gara vovokeyakeyuna
maghinokuwai ivi kiimiiriyei. 31 Ma ivona bo, ‘Koneriyas, God am
nipowana ivi yanei ma am verena moyamoyakisi kurisi na enotanotai.
32 Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita
ina rutinapiyei. Tuna inumataya da ina varigheya Saimon yavata emaka-
makai. Saimon ina biga na ghamoghamo bekasi igimara ma ina numa
na kikirai.’ 33 Tuna kubiine yaghiyaghinai kam sisiya avonatawei, ma
ibiibii kirakai da kupisi. Vaghina. Peyarita na weni ma God gwabitiyai
emakamakai. Ma aviyavisina peyarina Bada ivonem na kevi sisiyei da
kani yanei.”

Pita ina sisiya.

34 Ma Pita sisiya ivi karei, “Wekarakava akovina aviiya da God ku
matana wawaya peyarita na sago.* 35 Dam na bogii ma bogiiyai
ma kegha da iyavo kava God evovokaravei ma i yawasa maninina
na ekayokayowesi. 36 God varana biibiina ivonatawei Israel damsi
kurisi na namada sisiyina kovi yanei. Ivonesi da Yesu Keriso avanai na
nuwanuba tapanani da God yavata tinuwasago. Ma Yesu na peyarita ita
Bada. 37 Ma namada koakovi da aviyavisina itupuwa Judiya dobunai,
nani berasi Gariri kamonai ivi karei maranai Jon idima da wawaya
ita babataito. 38 Ma bade koakovi ikikava God, Nasaret tomowa Yesu
ivinei da Kanuma Vovokaravina ma rewapana iverei. Ma bade ikikava
Yesu Judiya dobuna ine yavui da bera biibiisi iberaberai. Ma iyavo kava
Devil imanai ivovokwarakwara na ivivi yawasisi, iyamna God gwabinai
imakamakai. 39 Aviyavisina Yesu iberai Jiu damkai akii dobuwai ma
Jerusalem kamonai na tokai aposol peyarina matakiiyai kakitai na
kaimamatara da vonavaghata. Ma korosiyai ituparatui ma ivi raboboi,
40 ma mara kana viaroba kamonai na God iberai da rabobowai ivomiiri
ma irumatara kurikai da kakitai, yawayawana. 41 Ma ke wawaya
peyarisi kurisi, tokai kana kivikivina kava God ivinekai da kata kitai.
Ma kaimamatara da rabobowai ivomiiri. Ma muriyai yavata kakam ma
kauma. 42 Ma sisiya bagibagina ivonekai da wawaya kurisi kata dima
ma kati mamatara da God, Yesu ivinei da mara damonai yawayawasita
ma raborabobosi peyarita ini tupavireta. 43 Ma peroperoveta peyarisi
ivi mamatarei, ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghanei na tuna avanai
God i berabero ina notatawei.”

Kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviiya.

44 Pita patana da ivivi sisiya ma nani kamonai iyavo kava ina sisiya
ivivi yanei na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. 45 Ma vi-
tumaghana damsi Pita ivi kaeturanei da yavata ipisi, ti na Jiu damsi.

* **10:34:** Deut 10:17

Ma ivi deyei da Kanuma Vovokaravina na kupuna damsi yavata itowatepanisi, tuna puyona na ke Jiu damsi kava kubiisi. 46 Iakovi da kupuna damsi Kanuma Vovokaravina iviiya, iyamna ivi yanesi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya ma God ivovokavakavari. Ma Pita ivona bo, 47 "Weni damsi namada Kanuma Vovokaravina iviiya, tota nakanani. Tuna kubiine okowai ina babataito, ke kovokovoghina da tavonatanisi." 48 Vaghina ma Pita ivonesi da Yesu Keriso avanai ibabataito. Ma Koneriyas turaturana yavata ivi nowi da Pita gwabisiyai ita makai da mara gisina.

11

Pita ina bera ivi sisiyei.

1 Aposol ma vitumaghana damsi peyarisi Judiya kamonai sisiya ivi yanei da kupuna damsi God vonana ivi tumaghanei. 2 Tuna kubiine maranai Pita ighae ku Jerusalem na vitumaghana damsi iyeghai, iyamna ti na Jiu vaghata, peyarisi Moses ina vonaviyoyovana inunununi. 3 Ivonei bo, "Avi kubiine tam kupuna damsi i ku numa kurui ma yavata kokam? Ti na dowadowasi!" 4 Ma vaghina Pita ivi karei da aviyavisina peyarina itupuwa na ivi debei kurisi. 5 Ivona bo, "Jopa kamonai aniponipowana da nuwanuwaku iwapewapei na kunumai sawara sago iororu akitai, kitana da kwarewa ghamana ma matatupina ruwamaruwa uraviyai itinatatani ma ivi yoyowi ioru kuriku. 6 Ku kamona arugenara na ghamoghamo bogii ma bogiiyai akitisi, viya kaesi ruwamaruwa ma viya ghamoghamo dipa ma bade mota ma kiu. Ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da peyarisi na dowadowasi ma puyapuyakisi. 7 Ma wawaya gamona ivoneku bo, 'Pita, kevomiiri. Kevi kiivununuwana ma kekam.' 8 Ma avonapotei bo, 'Bada, ke kovokovoghina! Moses igiruma da nani siyasi na dowadowasi ma puyapuyakisi, tuna kubiine ke meyani ata kani.' 9 Ma nani gamona kunumai ivi sisiyame kuriku, ivona bo, 'Aviyavisina God ivonakiiyaragha da biibiina na ke kuna vonei da dowadowana.' 10 Mara aroba weni sisiyina avi yanei ma ghamoghamo kwarewina kamonai na peyarina iviitawei ighae ku kunuma. 11 Ma yaghiyaghinai tomotomowa ivi aroba Sisariya kwanatunai inekiibau da meni numanai amakamakai na maghinonai ivi kiimiiriyesi. 12 Ma Kanuma Vovokaravina ivoneku da aku nota ke ita ragharagha ma tomotomowisi ivi aroba yavata kata nae. Ma varevaresita weni miikovimasago kokitisi, ti na Jopa damsi ma yavata kanae da Koneriyas ina ku numa kanekiibau ma karui. 13 Ma Koneriyas ivonekai da ina numiiyai aneya inekiibau kurina ma ivonei bo, 'Am bigabiga kevonatawesi ku Jopa da tomowa kana vava Saimon Pita ina rutini. 14 Ina vonaviakovimi da ikikava God tam ma am rakaraka yavata ini yawasimi.' " 15 Ma Pita ina sisiya ikwapanatini, "Avi karei da Koneriyas ina wawaya yavata kurisi avivi sisiya na Kanuma Vovokaravina ioru da itowatepanisi. Ikikava karenai kurita itupuwa na nakanani itupuwa kurisi. 16 Ma Bada ina sisiya anotai, ivona bo, 'Jon na okowai ibabataito ma God na Kanuma Vovokaravinai ina babataitomi.'* 17 Tota iyavo kava Bada Yesu Keriso tavi tumaghanei na Kanuma Vovokaravina ivereta. Ma kupuna damsi nakanani bade iveresi, tuna

* **11:16:** Apos 1:5

kubiine taku na wawayota ke kovokovoghina da God ina kayowana ati kawakiikiiyei."

18 Vitumaghana damsi Jerusalem kamonai Pita ina sisiya ivi yanei, ma vigamowana ivoterei ma God ivokavakavari, ivonavona bo, "Nakanani da God na ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata i taraboga evereveresi da i berabero ina miirikupukuputei ma Yesu ini tumaghanei da yawasa makamakii nonowina ina viiya."

Vitumaghana wawayisi Antiyok kwanatuna kamonai.

19 Sitivin irabobo murinai wawaya ivi karei da vitumaghana damsi ivivi tupaketowanesi, tuna kubiine ivi verubogebogesi. Viya na inae kirakai da inumataya ku Ponisiya dobuna, viya ku Saipras nuwana ma viya ku Antiyok kwanatuna. Ma nani dobusiyai na Jiu damsi kava kurisi Yesu Varana Biibiina idimadimei.* 20 Ma vitumaghana damsi viya, i dobu na Saipras nuwana ma Sairini kwanatuna, inae ku Antiyok ma nani kwanatunai ivi karei da kupuna damsi kurisi Bada Yesu Varana Biibiina idimadimei. 21 Ma God ina rewapana gwabisiyai da koroto ghamana Bada ivi tumaghanei ma ikivini.

22 Ma vitumaghana damsi Jerusalem kamonai sisiyina ivi yanei na Banabas ivonatawei ku Antiyok. 23 Inekiibau na ikitai da God ina agabiibai ma ina vibiibiina gwabisiyai. Nuwanuwana ibiibai ma ikiiepepisi da i nota iti rewapana. Ma ivonesi da nuwanuwasi kudubinai iti patutu Bada kurina. 24 Ma Banabas na tomowa maninina ma Kanuma Vovokaravina gwabinai irunuma. Ma nuwanuwana kudubinai ivi tumaghana. Tuna kubiine koroto ghamana ivi nuwatinisi da Bada ivi tumaghanei.

25 Ma nani murinai Banabas, Antiyok ikiibutawei ma inae ku Tasus da Sol itekwai. 26 Ipanani ma irutinaneyei ku Antiyok. Vaghina ma madegha sago Banabas da Sol vitumaghana damsi yavata ivivi kiidaburana ma ivivi beyebeyena koroto ghamana kurisi. Ma Antiyok kamonai ivi karei da vitumaghana damsi ivi vavesi 'Keresiyana.'

27 Nani maranai Keresiyana viya Jerusalem kamonai inumataya ku Antiyok. Ti na peroperoveta, 28 ma sago kana vava Agabas ivomiiri ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonakiiyaragha da gomara ghamana ina tupuwa. Ma dobu bogii ma bogiiyai Rome i vibadana gaburinai na ina kamowanisi. Weni gomarina itupuwa na Rome damsi i kiivavo Korodiyus ina vikiivavona kamonai.* 29 Ma Yesu kana kivikivina Antiyok kamonai inotai da vitumaghana turaturasi Judiya kamonai iti vitesi, tuna kubiine sago sago duma aviyavisina gwabisiyai, gisina bo ghamana na nevanevana iverena. 30 I verena iterei ma Banabas da Sol ikavari da Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem kamonai iveresi.

12

Vitupaketowana irakata.

1 Nani maranai Kiivavo Herodi Agripa ivi karei da Keresiyana ivivi tupaketowanesi ma viya ipatumisi. 2 Ma Herodi ponanai seri wawayisi inae da Jon ina tuwa Jemes iwana seriyai ikiiyaraghi. 3 Ma damina iviiya da Jiu damsi ivi nuwabiibai da Jemes irabobo, tuna kubiine na bade Pita ipatumi. Weni berana Pasova kamna maranai itupuwa. 4 Pita ku gabura iterei ma seri wawayisi ivi 16 ivorereghisi da wawaya

* **11:19:** Apos 8:1-4 * **11:28:** Apos 21:10

ruwamaruwii duma. I biga da Pita iti matatetei da ke ita verau. Herodi ina
kayowana da Pasova kamna murinai wawaya peyarisi maghinosiyai
Pita iti tupavirei.* 5 Ma Pita gabura kamonai kubiine na Keresiyana
damsi nuwanuwasi kudubinai iniponipowana God kurina.

Pita gabura ikiibutawei.

6 Mara ita tom na Kiivavo Herodi, Pita iti tupavirei ma nani didibarinai
Pita ere imapatupatumina ikenakena seri wawayisi ruwa basusiyai. Ma
viya na matuketa imiimiiripotai. 7 Kadenima Bada ina aneya irumatara
ma gabura numana kamonai iruyasegana. Ma Pita ghabaghabana
ikiividagui da ikiimataki. Ma ivonei bo, "Kevomiiri yaghiyaghina!" Ma
chein Pita imanai ivi tamotawetaweyana. 8 Ma aneya ivonei bo, "Kam
borikiide kekuni ma kaem kana terepapara kekotei." Vaghina ma, Pita
iberai. Ma aneya ivona bo, "Kam tarasovo kekotei ma kekiviniku." 9 Pita
ikivini da gabura numana ikiibutawei, ma ke itakovi da aneya aviyav-
isina iberaberai kurina na bera vaghata, inotanotai da ita vivimatu.
10 Ibaba inae da seri wawayisi viya ikuyowesi ma inene da bade viya
ikuyowesi ma ku gabura matuketina inekiibau. Tuna matuketa bag-
ibagina, kirama iyamoni. Ma kegha da tuna mani itamotate ma ivi ruwa
ikiibau ku kwanatu. Ketiyai ibababa da ke gurina ma yaghiyaghina
aneya Pita ikuyowei inae.

11 Ma Pita nota iviiya da ke ita vivimatu ma ivona bo, "Wekarakava
akovi da aviyavisina itupuwa kuriku na bera vaghata. Bada ina aneya
ivonatawei kuriku, ivi viteku da Kiivavo Herodi ina rewapana aonaghi
ma Jiu damsi ke kovokovoghina da berona ita berai kuriku."

12 Notana iviiya ikovi ma ibaba inae Meri ina ku numa. Meri na Jon
Mak ina maduwa. Nani numanai na wawaya peyarisi ivi kiidaburana da
iniponipowana. 13 Pita gari matuketinai irukiipowapowara ma bigabiga
wavinena kana vava Roda ipisi da ita vonapotei. 14 Ma wavinena Pita ga-
mona ivi yanei na ivi nuwabiibii kirakai da matuketa ke ita votawei. Iverau
ivovira wawaya kurisi da ikiirara, "Pita matuketiyai emiimiiri!" 15 Ma
wawayisi ivonapotei bo, "Kibero! Neghanegham!" Ma Roda patana da
ivonavona da Pita matuketiyai imiimiiri ma wawayisi ivonapotei bo,
"Kegha, mikeda ina aneya."

16 Ma Pita patana da irurukiipowapowara na wawayisi matuketa
ivotawei ma ikitai da vaghina wawayina na inota kavakavai. 17 Pita
imana iruepai da wawaya kawasi ita pota ma ikikava Bada gabura
kamonai ivi yawasi na ivi sisiyei. Ma ivona bo, "Jemes ma varevaresita
kovonaviakovisi." Ma ikuyowesi inae ku dobu sago.

18 Mara itom na nipunipu ghamana itupuwa seri wawayisi kamosiyai,
iyamna ke itakovi da Pita mike inae. 19 Ma Herodi seri wawayisi viya
ivonesi da Pita iekwai, kwanatu ine yavui ma ke ita panani. Tuna kubiine
iyavo kava Pita ipotapotai na ivi tupavireviresi ma ivi kiivunuwana.

Nani murinai Kiivavo Herodi ivomiiri Judiya ikiibutawei ma inae ku
Sisariya ma nani kwanatunai imakai.

Kiivavo Herodi ina rabobo.

20 Ma namadani kava Herodi na Taya ma Saidon kwanatusi yavata
ivivi kawapata. Taya ma Saidon damsi itarakapu ma inae da Brastas
kurina, Brastas na Herodi ina numa kana koyakoyagha. Ma ivi nowi

* **12:4:** Exod 12:1-27

kurina da i keta ita berai da Herodi yavata iti sisiya. I kayowana da i vikawapata iti koviya ma nuwanubiiyai ita makai, iyamna kii vavai na Herodi ina dobuwai iviiviiya.

21 Ma i mara iterei na Herodi kana gara biibii kirakiisi ivi kote. Ma inae da ina vikiivavona gawarina tepanai imakai ma koroto kurisi ina sisiya iterei. 22 Ma koroto sisiyina ivi yanei na ikiikiirara bo, "Wena god sago isisiya kurita, ke wawayota ita vivisisiya." 23 Ma Herodi koroto ke ita vonesi da ita voterei ma God ina kina kava ita vokavakavari, tuna kubiine Bada ina aneya inekiibau da Herodi ivowai, gubaga iverei da motamota tupuwina ivi tupabubuwanei da irabobo.

24 Ma God vonana irakata da dobu ine yavui da bade wawaya peyarisi vitumaghana ivi karei.

25 Ma Banabas da Sol i biga Jerusalem kamonai ivi koviya na Jon Mak irutini da yavata ivovira ku Antiyok.

13

Banabas da Sol ivinesi ma ivonatawesi.

1 Antiyok kwanatunai ekalesiya kamosiyai, viya na peroperoveta ma viya na vibeyebeyena wawayisi. Ti na Banabas, Simiyon (tuna wawaya dumadumana), Lusiyas (ina dobu Sairini), Menayen (tuna kiivavo Herodi Antipas yavata imagura patapata) ma bade Sol. 2 Mara sago ivivi siya ma Bada ivovokavakavari ma kamonai na Kanuma Vovokaravina ivonesi bo, "Kamomiyai Banabas ma Sol na aku vivinevine, kovi biibiinisi ma kovoteresi da aku biga kava ina berai."

3 Peyarisi visiya ma nipowana ivi kovini na imasi ku tepasi iterei da ivi biibiinisi ma vaghina, ivonatawesi inae.

Banabas da Sol inae ku Saipras.

4 Kanuma Vovokaravina Banabas da Sol ivi nowesi inae ku Selusiya kwanatuna ma nani dobunai ku kukakuka igeru da ku nuwa sago kana vava Saipras. 5 Inekiibau ku Salamis kwanatuna Saipras kamonai na Jiu damsi i kiki numasiyai idimadima. Ma i baba kamonai na Jon Mak yavata da iti vitesi.

6 Ma nuwana kamonai ibaba yavui, idima inenae da ku Papos inekiibau. Ma nani kwanatunai Jiu tomowa sago kana vava Bajisas ipanani. Tuna kiikiirapuna ma peroveta viviberona 7 ma tomowina Sediyas Polas iwagiyei da gwabinai imakamakai. Sediyas Polas na Saipras kana bada ghamana ma tuna wawaya akakovina. Ma ina kayowana da God vonana iti yanei, tuna kubiine sisiya ivonatawei da Banabas da Sol ita pisi kurina. 8 Ma nani kiikiirapuna Bajisas (kana vava Grik gamonai na Elimas) na imiiripotesi ma itarataravuvuresi da Sediyas Polas ke iti yanesi, iberabera tovoni da Keriso ke iti tumaghanei. 9 Ma Sol (kana vava sago na Pol) Elimas ikita bogabogai ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ivonei bo, 10 "Tam Devil natuna ma bera biibiisi kudubina kighaviyei. Tam am yawasa kamonai na vibero ma bera didibarisi kava kevovotani. Mara nonowa am viberowai Bada ina keta maninina kiriwariwai. 11 Tuna kubiine na wekarakava Bada kovogha ina verem da mara gisina kava matam ini didibari da yasegana ke kuna kitai!"

Ma yaghiyaghinai Elimas matana isowai ma ididibari da ikiikiigwamgwam, ivivi nowi da wawaya sago imana ita viiya da ita rutini. 12 Weni berana Sediyas Polas matanai ikitai na Yesu Keriso

ivi tumaghanei. Ma Pol da Banabas Bada ina keta ivivi beyebeyena kurina na ivi deye kirakiiyei.

Pisidiya Antiyok kamonai.

13 Papos kwanatunai na Pol turaturana yavata ku kukakuka igeru da ku kwanatu sago kana vava Pega, Pampiriya dobuna kamonai. Ma nani dobunai Jon Mak ikuyowesi ma ivovira ku Jerusalem. 14 Ma Pol da Banabas, Pega ikuyowei da inae ku kwanatu sago kana vava Antiyok, Pisidiya dobuna kamonai. Ma viyakam maranai irui ku kiki numana da imakiivipikesi. 15 Ma wawaya ivomiiri da Moses ina vonaviyoyovana ma peroperoveta i giruma ivi yava ikovi, ma murinai na kiki numana babadisi wawaya sago ivonatawei Pol da Banabas kurisi, ivonesi bo, "Varevaresikai, kade nota bo sisiya biibiina gwabimiyai na koni sisiyei da wawaya kona kiiepepisi." 16 Pol ivomiiri ma imana iruepai da wawaya nipu ita voterei ma ivona bo,

"Israel dami ma kupuna dami, tami iyavo kava God kovovokavakavari na kovi yaneku. 17 Israel damta ita God ita kaekiki mau ivinesi da ina wawaya. Ma Egypt kamonai imakamakai na God ivi biibiinisi da i koroto irakata kirakai, ma ina rewapanai ivi nowesi da nani dobuna ikiibutawei.* 18 Ma damsi madegha ivi 40 warereyai ibababa ma nani kamonai na God ivi kawakiikiiyei ma kegha da ikoyagha bubunisi.* 19 Ma dam miikovimaruwa ighegavovorisi Keinan kamonai ma i tano na ina wawaya Israel iveresi da ivi rapenei.* 20 Weni berasi kudubina na madegha 450 kamonai itupuwa."*

"Ma nani murinai na God wawaya kii koyakoyagha ivinesi da ikoyakoyaghisi da peroveta Samuweru ina ku mara. 21 Vaghina ma Israel damsi ivi nowi God kurina da kiivavo ita veresi. Ma tomowa sago ivinei da kubiisi iti kiivavo, tomowina na Kis natuna Sol, kii dam na Benjamin. Ma tuna ivi kiivavo da madegha 40 ikovi.* 22 Ma God, Sol ivi kiibuni ma murinai David iterei da ivi kiivavo. God ivona bo, 'Jesi natuna David, tuna nuwanuwaku ma aviyavisina peyarina ana vonei na ina berai.'* 23 Ma God vonakiiyapa bagibagina iterei da David tupurereghina kamonai wawaya sago ina nekiibau da Israel ini yawasisi. Ma tuna na Yesu. 24 Muriyai da Yesu ita nekiibau na kunona Jon, Israel damsi kudubisi kurisi idima da i bera beroberosi ita miirikupukuputei ma ita babataito.* 25 Ma Jon ina biga ivivi koviya ma ivona bo, 'Konotanotai da taku God ina Vivinevine Wawayina bo? Kegha, ke taku. Wawayina na murikuwai epipisi. Taku ke wawaya kiimataniku da kaena kana terepapara uravina ata votawei.' "*

26 "Varevaresiku, tami Abraham tupurereghina ma bade tami kupuna dami God kovovokaravei, kovi yana. Tota kurita God sisiya ivonatawei da ini yawasita. 27 Jerusalem kamonai wawaya i babada yavata ke iti vaghinei da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. Ma ivi raboboi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na itupuwa. Ma nani girumisi na viyakam marasiyai mara nonowa iyava. 28 Ke sago aviyavisina berona Yesu gwabinai ita panani da iti wavui ma kegha da Jerusalem damsi Pailat

* **13:17:** Exod 1:7, 12:51 * **13:18:** Num 14:34; Deut 1:31 * **13:19:** Deut 7:1; Josh 14:1 * **13:20:** Judg 2:16; 1Sam 3:20 * **13:21:** 1Sam 8:5, 10:21 * **13:22:** 1Sam 13:14, 16:12; Psa 89:20 * **13:24:** Mak 1:4; Luk 3:3 * **13:25:** Mat 3:11; Mak 1:7; Luk 3:16; Jon 1:20, 27

ivonei da iti raboboi.* 29 Ma aviyavisina peyarina iberai Yesu kurina na
rorova mara katamaninai peroperoveta namada igirumi da ita tupuwa.
Weni berasi ibera yavui na muriyai korosi tepanai itereoruwei ma ku
buba iterei da kana karawaga.* 30 Ma God iberai da rabobowai ivomiiri."
31 "Ma mara ipeyari irumatara ina wawaya kurisi. Muriyai da
ita rabobo na ti damsi yavata ibaba Gariri da ku Jerusalem. Ma ti na
bera peyarina matasiyai ikitai da wawaya kurisi imamatara da vonav-
aghata.* 32 Ma tokai na weni varana biibiina kapiyei kurimi. Ikikava
God vonakiiyapa bagibagina iterei ita kaekiki katakatamanisi kurisi
33 na karako ita mariyai na berasi iberai kubiita da Yesu rabobowai
ivomiiri. Psalms kamonai igiruma da ivona bo,
'Tam na natuku,
Ma karako taku na am Mamai.'*
34 Ma God iberai da Yesu rabobowai ivomiiri da ke karawagai tupuwina
ita bowa. Giruma katamana kamonai igiruma bo,
'Aku vonakiiyapa bagibagina David ma tupurereghina yavata kurisi
aterei da ani biibiinisi
na nani vibiibiinina vovokaravina gwabimiyai ina makii nonowa.'*
35 Ma bade giruma katamana evonavona bo,
'Am wawaya vovokaravina ke kuna kitatawei da karawagai tupuwina
ina bowa.' "*
36 "Ma David ke tuna mani iti sisiya meyei, iyamna ina yawasa kamonai
God ina kayowana ivoyavu bubuni ma irabobo. Ma ina kaekiki kii
karawagai idogoi da tupuwina ibowa. 37 Kegha, wawaya sago ivi sisiyei.
Wawayina na Yesu, tuna tupuwina ke ita bowa, iyamna God iberai da
rabobowai ivomiiri. 38 Varevaresiku, kovi yana kiimatana. Yesu tepanai
na God ita bera beroberosi ina notatawei. Tuna kadimadimei kurimi da
akovina kota viiya. 39 Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na i berabero
kamonai ina tinakiibuwesi ma God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya
maninisi. Ma Moses ina vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da i
berabero kamonai ina tinakiibuwesi. 40 Ma kokitaruvimi da aviyavisina
peroperoveta ivivi sisiyei na ke ina tupuwa kurimi. 41 Ivona bo,
'Kovi yana, iyavo kava kovonavonavikoniyeku. Matami ekita ma
ani tataghanimi ma kona rabobo,
iyamna karako weni maranai bera ghamana ana berai.
Nani berana irakata kirakai da wawaya ita vonaviakovimi
na kota notai da vibero.' "*
42 Pol da Banabas kiki numana ikiikiibutawei na wawaya ivi nowi
kurisi da viyakam marana maghinosiyai ita vovira da nani notasi nake
da iti sisiyei kurisi. 43 Ma koroto isawasawara na nevanevana Pol da Ban-
abas ikivinisi. Kamosiyai viya na Jiu damsi ma viya na kupuna damsi Jiu
damsi i kiki inununuri ma God ivovokavakavari. Pol da Banabas kurisi
ivivi sisiya ma ivonavonesi bo, "Mara nonowa God koni tumaghanei da ina
agabiibai tepanai kona makai."
44 Ma viyakam marana inekiibau na wawaya kudubisi nani kwanatu-
nai iriyesi ku kiki numana da Bada vonana iti yanei. 45 Ma Jiu damsi
i babada koroto ghamana ikitai na inuwakapi. Ma ivi karei da Pol

* **13:28:** Mat 27:22-23; Mak 15:13-14; Luk 23:21-23; Jon 19:15 * **13:29:** Mat 27:57-61; Mak 15:42-47; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42 * **13:31:** Apos 1:3 * **13:33:** Psa 2:7 * **13:34:** Isa 55:3 * **13:35:** Psa 16:10 * **13:41:** Hab 1:5

ivi avaberowei ma wawaya ivonavonesi da ina sisiya peyarina na vibero.
46 Pol da Banabas ere maghitepatorasi sisiya bagibaginai ivonapotesi
bo, “God ina kayowana da tami Jiu dami koti nao da varana biibiina
kurimi kata dimei. Ma ke kota kayokayowei kubiine, imatakira da yawasa
makamakii nonowina kobarei. Karako na kana voteremi ma kupuna
damsi kurisi kana dima. 47 Ma Bada sisiya bagibagina ivonekai na weni,
‘Avinem da tam na yasegana kupuna damsi kubiisi,
tam tepamuwai na dam ma dam dobu kudubinai yawasa maka-
makii nonowina ina panani.’ ”*
48 Ma kupuna damsi weni sisiyina ivi yanei na ivi nuwabiibai. Ma Bada
ivi ghegheni vonana kubiine. Ma iyavo kava God ivinesi da yawasa
makamakii nonowina ita viiya na ti damsi ivi tumaghana.
49 Ma Bada vonana ikiibau da nani dobuna inunui. 50 Ma Jiu damsi
i babada nani kwanatuna kamonai ivomiiri da tomotomowa gham-
aghamasi nuwanuwasi ikanikani. Ma wivine mumurisi ti na mara
nonowa i kiki numanai God ivovokavakavari na ti yavata i nota ivi beroi
da peyarisi Pol da Banabas ivi tupaketowanesi ma ikwavinisi da i dobu
ikiibutawei. 51 Ma Pol da Banabas kaevunavunasi ikiiririghatawei, tuna
ivi matakira da iyavo kava God vonana ibarei na kovogha ina veresi. Ma
ivi ruwa ivomiiri ku kwanatu sago kana vava Aikoniyam.* 52 Ma Antiyok
kamonai vitumaghana damsi nuwabiibiiyai imakamakai ma Kanuma
Vovokaravina gwabisiyai irunuma.

14

Aikoniyam kamonai.

1 Aikoniyam kwanatuna kamonai Pol da Banabas ku kiki numana
irui. Ma i dima na ivi rewapana kirakai da wawaya nuwanuwasi iti-
navirai. Ma koroto ghamana, Jiu damsi ma kupuna damsi yavata Bada
ivi tumaghanei. 2 Ma Jiu damsi viya Keriso varana biibiina ibarei na
ti ivomiiri da kupuna damsi nuwanuwasi ikani da Pol da Banabas
kurisi nuwanuwasi ipughu ma ivi kawapatesi. 3 Ma Pol da Banabas nani
dobunai imakii kirakai ma ere maghitepatorasi Bada varana biibiina
idimadimei. Ma Bada rewapana iveresi da matakira ghamaghamasi
ma notakavakavasi iberai, ivi debei da God ina agabiibai sisiyina na
vonavaghata. 4 Ma kwanatuna kamonai na wawaya ivi bogebogesi da
dam ruwa. Viya inae da Jiu damsi ke ita vivitumaghana na ku murisi
imiiri. Ma viya inae aposol kurisi da ku murisi imiiri.
5 Ma kupuna damsi ma Jiu damsi i babada yavata na Pol da Banabas
kii diri itetetei da iti kayoberowanesi ma wakimiyai iti kiivunuwanesi. 6 Ma
aposol kii sisiya ivi yanei na iverugavu ku kwanatu ruwa, Listra ma Debe,
Laikoniya dobuna kamonai. 7 Ma nani dobunai Bada varana biibiina
idimadimei.

Listra ma Debe kwanatusi kamonai.

8 Tomowa sago Listra kwanatuna kamonai imakamakai na itupuwei
da digadigana ma ke meyani ita bababa. 9 Mara sago Pol idimadima ma
koroto kamosiyai digadigana na ivivi yana. Pol matana maninina itawei
ma damina iviiya da nani digadigana vitumaghana gwabinai da God

* **13:47:** Isa 42:6, 49:6 * **13:51:** Mat 10:14; Mak 6:11; Luk 9:5, 10:11

iti yawasi. 10 Ma ikiirara kurina, ivonei bo, “Tam, kevomiiri!” Vaghina
ma digadigana itarukapoka imiiri ma baba ivi karei.
11 Koroto ikitai da digadigana iyawasa na ti mani i Laikoniya
gamosiyai ikiirara bo, “Ita god ivi ruwa kiidamowai ioru kurita, kitasi
ivire da nakanani ma wawayota!” 12 Ivonavona da Banabas na i god
Zus ma Pol na ivonavonei da i god Hemes, iyamna tuna na sisiya
voravorana. 13 Ma Zus ina taparoro numana na kwanatu nevanevanai.
Ma taparoro badana ina wawaya yavata kau tomotomowisi irutinisi ma
saru gerogerorisi ikavara ma kwanatu ku matuketina inekiibau. I kay-
owana da Pol da Banabas ita vokavakavarisi ma suwara kurisi ita kapuni.
14 Banabas da Pol sisiyina ivi yanei da suwara ita kapuna kurisi na
ivi nuwapoya kirakai. Tuna kubiine kii gara igosira ma iverau koroto ku
kamosi ma ikiirara bo, 15 “Turaturakai, avi kubiine weni berana kober-
aberai? Tokai na ke god ma wawayota tami nakanani. God vaghata
na yawayawana, tuna dobu ma kunuma ma yegai ma aviyavisina
kudubina kamosiyai iyamoni. Kakayokayowei da God varana biibiina
koni yanei ma koni tumaghanei da weni berasi viviberosi kona voterei.
Iyamsi kegha!* 16 Mara katamaninai na God, dam kudubina ivoteresi da
i ku kayokayowanai ivovokavakavara wapawapa. 17 Ma kegha da mara
nonowa ina matakira gwabimiyai emakamakai iyamna tuna kwamra
ma bodu nununai garewa evereveremi ma yabayaba da vavai ghamana
kopanapanani da nuwabiibiiyai komakamakai. Nani berasi ivi debei
da tuna emakamakai ma ina agabiibai irakata tami kurimi.” 18 Pol
da Banabas weni nakanani ivivi sisiya ma ipiropiro kirakai da koroto
ita vonatanisi, iyamna i kayowana ghamana da ita suwarisi. Ma kegha da
ivonatanisi da kau ke iti kiivunuwana.
19 Nani murinai Jiu damsi viya Antiyok ma Aikoniyam kwanatusiyai
inekiibau ma koroto nuwanuwasi itinavirai da nuwanuwasi ipughu
Pol da Banabas kurisi. Ma koroto ivomiiri da Pol wakimiyai iraravi
da ipeku ma inotai da irabobo. Ma itinakwarokwaroi da kwanatu ku
kupuna itawanakiibuwei. 20 Ma vitumaghana damsi iriyesi da tupuwina
imiirigwagwari ma Pol ivomiiri da yavata ku kwanatu irui. Mara itom
na Banabas yavata ivi ruwa inae ku Debe.

Pol da Banabas ivovira ku Antiyok, Siriya kamonai.

21 Pol da Banabas Debe kwanatunai Keriso varana biibiina idimei da
koroto ghamana nuwanuwasi itinavirai da Yesu Keriso ivi tumaghanei.
Ma nani murinai ivovira ku Listra, ku Aikoniyam ma ku Antiyok Pisidiya
dobuna kamonai. 22 Ma kwanatu nununai Keresiyana ikiikiiepepisi da i
nota iti rewapana ma sisiya biibiisi itereterei da i vitumaghana ita vokikini.
Ma ivonesi bo, “Vitumaghana damta nuwapoya bogii ma bogiiyai
tapanapanani da God ina ku vikiivavona tarui.” 23 Ma bade kwanatu
nununai ekalesiya kii vinoraveraveyana ivinevinesi. Ma ivivi siya ma
iniponipowana da iyavo kava ivinevinesi na Bada ku imana itereteresi.
Ti i nota ma i vitumaghana na Bada Yesu kava kurina itereterei.
24 Ma Pisidiya dobuna ine yavui na muriyai irui ku Pampiriya dobuna,
25 na Pega kwanatunai idima ikovi na ikiibau ku Ataliya kwanatuna.
26 Ma ku waka igeru da Ataliya ikiibutawei ma inae ku Antiyok Siriya
dobuna kamonai. Karenai nani kwanatunai ivomiiri da baba ivi karei,
tuna kubiine ivovira nake. Rorova kava vitumaghana damsi Antiyok

* **14:15:** Exod 20:11; Psa 146:6

kamonai Pol da Banabas God ku imana iteresi ma ivonatawesi da ina biga ita berai. Ma wekarakava God ina agabiibiiyai nani bigana ivi kovini na ivovira kurisi.
27 Inekiibau ma vitumaghana damsi ikwaturiyariyesi da God aviyavisina i biga kamonai iberai na kudubina ivonaveresi. Ma kamonai ivonesi da God ikikava kupuna damsi i keta ivotawei da Keriso ivi tumaghanei. 28 Vaghina ma nani dobunai imakii kirakai vitumaghana damsi yavata.

15

Vitumaghana damsi i dughu Jerusalem kamonai.

1 Tomotomowa viya Judiya dobunai inae ku Antiyok kwanatuna ma vibeyebeyena ivi karei vitumaghana damsi kurisi. Ivonesi bo, "Moses ina vonaviyoyovana kota nunuri da kwimata bekami kota tuviviratawei. Ke kona berai na Keriso ke ini yawasimi."* 2 Weni sisiyina kubiine Pol da Banabas, Judiya damsi yavata ivi gamowana ma ivi vonapasipasiyana. Tuna kubiine vitumaghana damsi Pol da Banabas ma Keresiyana viya ivinesi da ita nae ku Jerusalem da weni vikawapatina kubiine aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana ita kitisi.

3 Vitumaghana damsi Pol da Banabas ma wawaya viya ivonatawesi inae ku Jerusalem ma i baba kamonai irui da vitumaghana damsi Ponisiya ma Sameriya dobusi kamonai ivi akovisi da kupuna damsi Yesu ivi tumaghanei. Ma i vonaverena kubiine na vitumaghana damsi nuwanuwasi ibiibii kirakai. 4 Inekiibau ku Jerusalem na aposol, Keresiyana ma kii vinoraveraveyana ivomiiri da ivi kiikiiwesi. Ma Pol da Banabas vonaverena iterei da God aviyavisina i biga kamonai iberai. 5 Ma Perisi damsi viya Yesu ivivi tumaghanei na ivomiiri ma ivonakiiyaragha bo, "Kupuna damsi Yesu ina kivini na tavonesi da ina tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana ina votekateke yavui."

6 Ma aposol da Keresiyana kii vinoraveraveyana ivi kiidaburana da weni vikawapatina iti dughuwei. 7 Ivi sisiya kirakiiyei ma muriyai Pita ivomiiri ma ivonesi bo, "Varevaresiku, koakovi da rorova kava tota kamotiyai God ivineku da ata dima kupuna damsi kurisi da taku kawakuwai Yesu varana biibiina iti yanei ma iti tumaghanei.* 8 Ma God, ina kina kava nuwanuwata kamona iakovi. Ma ivi debei da kupuna damsi ekayokayowesi, iyamna ikikava tota Jiu damta Kanuma Vovokaravina ivereta na bade nakanani iveresi.* 9 God kurina na Jiu damta ma kupuna damsi na sago, iyamna i vitumaghana kubiine na i bera beroberosi inotatawei da nuwanuwasi yagharisi. 10 Avi kubiine koberabera tovoni da God kota rubui? Rorova ita kaekiki mau da ipisi kurita na Moses ina vonaviyoyovana gwabitiyai ma kudubita tabera kavai da kata nunura bubuni. Ma avi kubiine ami kayowana da vitumaghana damsi vusi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri? Weni vitana ke ku tepasi kona terei. 11 Kegha taweyana! Takovi da ita vitumaghana kubiine na ita Bada Yesu ina agabiibai irakata da yawasa makamakii nonowina ivereta. Ma kupuna damsi bade nakanani."

12 Ma ke sago wawaya sisiya ku tepana ita terei. Nani murinai korotona ivoguguba ma Pol da Banabas i baba ivi sisiyei. Ivi mamatara kurisi da ikikava God ina rewapanai bera ghamaghamasi ma notakavakavasi

* **15:1:** Lev 12:3 * **15:7:** Apos 10:1-43 * **15:8:** Apos 2:4, 10:44

iberai kupuna damsi kamosiyai. 13 Ivi sisiya ikovi na Jemes ivomiiri ma
ivona bo, "Varevaresiku, kovi yaneku. 14 Saimon Pita namada ivoneta da
ikikava karenai God ivi debe meyei da kupuna damsi nuwanuwasi iviiya
ma kamosiyai wawaya viya ivovinesi da ina wawaya. 15 Peroperoveta i
sisiya yavata ivi kiisagoi ma nakanani igiruma da God ivona bo,
16 'Muriyai ana vovira da David
ina vikiivavona iwapa na tuna ana ruepa meyei,
tuna nakanani ma numa gharavuna ana vovunaghi
da ana vowa meyei.
17 Weni berana ana berai da dam ma dam peyarisi taku Bada inek-
wiku.
Ma kupuna damsi kaku vava ini tumaghanei da ti na taku aku
wawaya.
18 Rorova mara katamaninai ivi karej da ku karako na Bada evon-
avoneta da weni berasi ina berai.' "*
19 Ma Jemes ina sisiya ikwapanatini ma ivona bo, "Kupuna damsi
viya wekarakava i nota God kurina etereterei. Ke ata kayokayowei da i
nota tapiroi. 20 Tuna kubiine tavonesi da ke Moses ina vonaviyoyovana
kudubina ina nunuri. Tagiruma kurisi da bera viya kava ke ina berai.
Sago na vavai da siya wawaya kokoitau kurisi isuwari na suwarina
ke ina kani, iyamna puyapuyakina. Ma kana viruwa na ke meyani
ini pekana wapawapa. Ma kana viaroba na tara ke ina kani ma turina
na ghamoghamo kayo kukupotana ke ina kani, iyamna tarana uyuwina
kamonai.* 21 Ita biibai da kupuna damsi na weni berasi kava ita nunuri,
iyamna namadani kava wawaya kwanatu nununai Moses ina vonaviy-
oyovana edimadimei. Ma mara nonowa viyakam marasiyai kiki numasi
kamonai iyiyavi."

Kupuna damsi itumaghana na kurisi igiruma.

22 Nani murinai aposol, Keresiyana kii vinoraveraveyana ma vitu-
maghana damsi kudubisi Jerusalem kamonai ivi dughu. Ma nota iterei
da wawaya ruwa ivinesi da Pol da Banabas yavata ita vonatawesi ku
Antiyok. Judas (kana vava sago na Basabas) ma Sailas ivinesi. Weni
tomotomowisi ivi ruwa na vitumaghana damsi kii vinoraveraveyana.
23 Ma weni nakanani igiruma da ita vonatawei,
"Tokai aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana na varevare-
sikai kurimi kagirugiruma. Tami, kupuna dami vivitumaghanimi
Antiyok kwanatunai, ma Siriya da Silisiya dobusi kamonai.
Kiiwa kiiwa.
24 Sisiya kavi yanei da wawaya viya kamokiiyai ikiibau kurimi na
akii vivaghina ke kata veresi. Ma aviyavisina ivivi sisiyei kurimi na
ami nota ipiroi ma ivi notaragharaghimi. 25 Tuna kubiine kavi dughu
ma wawaya kavinesi da kana vonatawesi kurimi, turaturata biibi-
isi Banabas da Pol yavata ina nae. 26 Ti na ivere meyesi ita Bada
Yesu Keriso kubiine. 27 Vaghina ma Judas da Sailas kana vonatawesi
kurimi da aviyavisina kagirumi na bade kawasiyai ina vonaveremi.
28 Kavi nuwanotanota ma Kanuma Vovokaravina yavata kavi vaghinei
da bera viya kava ke kona berai. Ma ke sago vita ku tepana kana terei
da kona kavari. 29 Kokoitau kana suwara, tara ma ghamoghamo kayo

* **15:18:** Amos 9:11-12 * **15:20:** Exod 34:15-17; Lev 17:10-16, 18:6-23

kukupotana ke kona kani, ma ke koni pekana wapawapa. Ita biibai da weni berasi kavonavonemi na ke meyani kona berai.
Vaghina, tuna kava ma kiiwa kiiwa."
30 Ma tomotomowisi ivi ruwamaruwa ivonatawesi da ioru ku Antiyok.
Nani dobunai vitumaghana damsi kudubisi ivi kiidaburana ma nani girumina Jerusalemuwai ikavarapiyei na iveresi. 31 Ivi yavi ma nuwanuwasi
irukiiepepai ma ivi nuwabiibii kirakai. 32 Ma Judas da Sailas imakai
ma mara nonowa sisiya biibiisi vitumaghana damsi ivonavonaveresi,
iyamna i puyo God gwabinai iviiya da ti na peroperoveta. Tuna kubiine
wawaya ikiikiiepepisi ma nota rewapana ivereveresi. 33 Ma gwabisiyai
imakai mara gisina gurina ma muriyai vitumaghana damsi ivi biibiinisi
ma nuwanubiiyai ivonatawesi ivovira i wawaya kurisi, ku Jerusalem.
34 (-)* 35 Ma Pol da Banabas na Antiyok kamonai imakai da wawaya viya
yavata Bada Vonana ivivi beyebeyena ma idimadimei.

Pol da Banabas ivi bogebogesi.
36 Ke mara gurina ma Pol, Banabas ivonei bo, "Tavovira da kwanatu
nununai varevaresita tarugenarisi. Rorova Bada Vonana tadimei kurisi
na akovisi taviiya da ikikava emakamakai." 37 Ma Banabas ina kay-
owana da Jon Mak ita rutini da yavata ita nae. 38 Ma Pol inotai da ke
ita biibai, iyamna Pampiriya dobunai ibigabiga ma i biga kamonai na
Jon Mak ivi muritina ma ikuyowesi.* 39 Tuna kubiine Pol da Banabas
ivi vonapasipasiyana da ivi bogebogesi. Banabas, Mak irutini ma waka ere
kukana igeru da inae ku Saipras. 40 Ma Pol, Sailas ivinei da iti kaeturanei.
Ma vitumaghana damsi Pol da Sailas ivi biibiinisi, Bada ku imana iteresi
da ina agabiibai gwabisiyai ina makai. Ma ivonatawesi inae. 41 I baba
kamonai irui ku Siriya ma Silisiya dobusi da vitumaghana damsi iruge-
narisi ma sisiya biibiisi iterei da i nota ivi rewapana.

16

Timoti, Pol da Sailas yavata ibaba.
1 Pol inae ku Debe kwanatuna ma muriyai ku Listra kwanatuna da
vitumaghana wawayina sago kana vava Timoti ipanani. Ina maduwa
na Jiu wavine ma Keriso ivivi tumaghanei, ma ina mamai na Grik to-
mowa. 2 Vitumaghana damsi peyarisi Listra ma Aikoniyam kwana-
tusi kamonai na ivonavona da Timoti na wawaya kiimatanina ma
ikawabiibiiyei. 3 Pol, Timoti ita rutini yavata ita nae, tuna kubiine
ina kayowana da Timoti kwimata bekana ita tuviviratawei ma Timoti
ivi vaghinei, iyamna nani dobunai Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti
ina mamai na Grik wawaya.* 4 Muriyai kwanatu nununai ibaba na
sisiya bagibagisi itereneyei da vitumaghana damsi ita votekateka bubuni.
Sisiyisi na aposol ma Keresiyana kii vinoraveraveyana Jerusalem ka-
monai gwabisiyai iviiya. 5 Ma vaghina ekalesiya kwanatu nununai i
vitumaghana ivi rewapana, ma mara nonowa wawaya vusi vitumaghana
ivivi karei da ku kamosi irui da i koroto irakarakata.

---

* **15:34:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 34 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Sailas Antiyok kamonai ikuyowesi.' * **15:38:** Apos 13:13 * **16:3:** Jiu damsi peyarisi iakovi da Timoti gisinai na kwimata bekana ke ita tuviviratawei. Ma Timoti, Pol yavata ita baba ma ita dima na Moses ina vonaviyoyovana ita nunura bubuni da tuna na Jiu vaghata. Mikeda Timoti ke ita tuviviri na Jiu damsi ke iti vaghinei da i kiki numasi kamonai ita dima.

Masedoniya tomowa mekeyuna Pol kurina irumatara.

6 I baba kamonai na Pol turaturana yavata Pirigiya ma Gareisiya
dobusi ine yavui. Ma ke ita nae ku Eisiya dobuna da ita dima, iyamna
Kanuma Vovokaravina itarapaparisi. 7 Ma Misiya dobuna ina ku parata
inekiibau na ibera tovoni da ku Bitiniya dobuna ita rui ma kegha, Yesu
Kanumina itarapapara meyesi. 8 Vaghina ma Misiya kamonai ibaba
maninina inae da ku Troas kwanatuna inekiibau. 9 Ma nani didibarinai
God Masedoniya tomowa mekeyuna ivonatawei Pol kurina. Ikita da to-
mowina imiimiiri ma kurina ivi nowi bo, "Pol, kedamana ku Masedoniya
dobuna da kuni vitekai." 10 Pol nani mekeyuna ikitai ikovi na vaghina
ma yaghiyaghinai akii sawara kayuna ma kavomiiri ku Masedoniya.
Kanotanotai da God ikwatukai da varana biibiina nani damsi kurisi
kata dimei.†

Pilipai kwanatunai Lidiya ivi tumaghana.

11 Troas kamonai waka kaviiya da kadamana ku nuwa sago kana
vava Samotires. Mara itom na kadamana ku Neyapolis kwanatuna.
12 Ma nani dobunai kawota ma karui ku Pilipai. Masedoniya dobuna
kamonai Rome damsi ivivi badesi na Pilipai tuna i kwanatu ghamana
sago. Nani dobunai kamakai mara gisina. 13 Viyakam maranai kwanatu
kakiibutawei da kanae ku okowa. Jiu damsi i nipowana gawarina
kata panani. Ma okowa baranai na wivine ivivi dughu na kanae da
kurisi kavi sisiya. 14 Ma iyavo kava ivivi yana na kamosiyai wavine sago
kana vava Lidiya. Tuna ina kwanatu Tayatira ma ina biga da gara
biibii kirakiisi ivivi gimarei.‡ Ma tuna wavinena na mara nonowa God
ivovokavakavari. Ma Pol ina sisiya ivivi yanei ma Bada nuwanuwana
ivotawei da ivi tumaghanei. 15 Lidiya ma ina rakaraka ma wawaya iyavo
kava gwabinai ivivi makiiyana na peyarisi ibabataito. Ma ivonekai da
kata nae ina ku numa. Ivona bo, "Kona notai da taku Bada aitumaghanei
na tanae aku ku numa da tami kaku numataya." Ivona kirakiiyekai
kubiine na yavata kanae.

Pol da Sailas ku gabura iteresi.

16 Mara sago kanenae ku nipowana gawarina da bigabiga wavi-
nena kapanani, tuna gwabinai kanuma berona irunuma. Kanumina
ina rewapanai na bera karakava da ita tupuwa na namada ivivi debei.
Akova gavugavusi gwabinai kubiine na wawaya mane ghamana kana
koyakoyagha ivivi miiyesi da wavinena ina sisiya iti yanei. 17 Ma nani
wavinena Pol ma tokai ikivikivinikai ma ikiikiirara bo, "Weni damsi na
God Kiidamo Makamakiina ina vovobigabiga. Evonavonemi da tami
ikikava yawasa makamakii nonowina kona panani." 18 Mara nonowa
weni sisiyina iberaberai da Pol nuwanuwana ipughu ma imiiritavire
da kanuma berona ivonei bo, "Yesu Keriso avanai avonavonem da
wavine kekiibutawei." Ma kanuma berona yaghiyaghinai wavinena
ikiibutawei da inae.

19 Maranai kana koyakoyagha ikitai da i mane kana keta igudui na
Pol da Sailas ivotanisi ma itinaveraveruwesi inae kwanatu babadisi
kurisi. 20 Ma vitupavira babada ku maghinosi iteresi ma ivonesi bo,

† **16:10:** Weni dobunai Luk ivi karei da Pol mau yavata ibababa. Tuna kubiine igiruma bo, "akii sawara kayuna ma kavomiiri." ‡ **16:14:** Tayatira damsi sisei sago ivivi tavi da 'dye' iyamoyamoni, kana kita dugadugarina bo 'purple.' Gara ivovokutuvi na kitana ibiibii kirakai da mumurisi kava igimagimari.

“Weni tomotomowisi na Jiu damsi. Ma ipisi da ita kwanatu kamonai i
sisiya eberaberai da wawaya inotaragharaghisi. 21 Tota na Rome damta
ma i vibeyebeyena kata kivini na ita kiki kati kiigiiyei, tuna kubiine ke
kati vaghinei.” 22 Ma koroto ghamana ti bade ivomiiri da Pol da Sailas
iyeghayeghisi.

Ma vitupavira babada i wawaya ivonesi da Pol da Sailas kii gara
ivi tinasikeyana ma kiiyai iravisi. 23 Ivi kiigudeyanesi ikovi ma ku gabura
iteresi. Ma gabura badana ivonei da ita pota bubunisi da ke ita verau.
24 Gabura badana weni sisiyina kubiine na numa ku kamovaghina
iteresi ma kaesi ikuta da ke kovokovoghina da ita verau.

25 Nubakutuva punai Pol da Sailas iniponipowana ma itavotavora,
God ivovokavakavari. Ma iyavo kava gabura kamonai ivivi makiiyana
na ivivi yanesi. 26 Kadenima nukenuke ghamanakina gabura numana
inukei. Ma yaghiyaghinai matuketa peyarina itamotate, ma gabura
damsi kii chein ivi tamotaweyana. 27 Gabura badana irumataka ma
ivomiiri ita kita da matuketa peyarina kawabonabonaghisi. Ma inotai
da gabura damsi peyarisi ivi veraveruwana na ina seri itina yavui da
tuna mani iti rabobo meyei.§ 28 Ma Pol ikiirara, “Ke kuni rabobo meyem!
Peyarikai na weni!”

29 Gabura badana yasegana kubiine ivi kwatu. Ma iyabumana kirakai
da iverau irui ma ere kirokirorona Pol da Sailas maghinosiyai itawotei.
30 Ma irutinisi ikiibau ma ivonesi bo, “Babada, aviyavisina ana berai da
yawasa ana panani?”

31 Pol da Sailas ivonapotei bo, “Bada Yesu kuni tumaghanei na yawasa
makamakii nonowina kuna panani. Tam ma am rakaraka yavata.” 32 Ma
Bada vonana idimei kurina ma ina rakaraka kurisi. 33 Namanaki da
dididbara basunai ma gabura badana Pol da Sailas irutinisi maninina
inae da kii gubaga ikowa. Ma yaghiyaghinai ina rakaraka yavata
ibabataito. 34 Nani murinai irutinisi ighae ina ku numa ma vavai iveresi
da ikam. Ma tuna ina rakaraka yavata ivi nuwabiibii kirakai da God
ivi tumaghanei.

35 Mara itom na vitupavira babadisi potapota wawayisi ivonatawesi
gabura badana kurina, ita vonei da Pol da Sailas ita votawesi ita nae.

36 Vaghina ma gabura badana Pol ivonei bo, “Babada sisiya ivonatawei
da tam ma Sailas kana votawemi. Kokiibau da nuwanubiiyai konae.”

37 Ma Pol potapota wawayisi ivonesi bo, “Tokai na Rome damkai ma ke
aviyavisina berona kata berai. Avi kubiine ke iti tupavirekai ma debiiyai
ivi kiigudeyanekai ma ku gabura iterekai? Avi kubiine i kayowana da
gavunai ina vonatawekai? Kegha! Kwanatu babadisi ti mani ina pisi da
ina rutinikai kana kiibau.”

38 Potapota wawayisi Pol ina sisiya ivi yanei ma inae da vitupavira
babadisi ivonaveresi. Akovina iviiya da Pol da Sailas na Rome damsi
na iyabumana kirakai. 39 Vaghina ma inae kurisi da nuwanuwasi iki-
ivipikapikai ma gaburai irutinakiibuwesi ma ivi nowi kurisi da kwanatu
ita kiibutawei. 40 Pol da Sailas gabura ikiibutawei na inae Lidiya ina ku
numa. Ma nani dobunai vitumaghana damsi yavata ivi kiidaburana ma
sisiya biibiisi iveresi da i nota iti rewapana, ma ikuyowesi inae.

---

§ **16:27:** Gabura badana ina biga ke ina bera bubuna da gabura makamakiisi ina verau na kovoghina na rabobo.

17

Pol idima Tesalonika kwanatunai.

1 Pol da Sailas ibaba da ku Ampiporis kwanatuna ma maninina inae
da ku Apoloniya kwanatuna da bade maninina inae ku Tesalonika
kwanatuna irui. Ma nani dobunai Jiu damsi i kiki numana sago imaka-
makai. 2 Pol ina bera da meni ku dobuna ina rurui na ina nae ku kiki
numana. Tuna kubiine Tesalonika kwanatunai taparoro aroba imakai
ma viyakam marasi nununai na irurui ku kiki numana da wawaya
kurisi God vonana iyamna vaghata ivivi mamatarei. 3 Sisiya kiimatana
ivi debei da giruma katamana kamonai vonaverena iterei da mara sago
God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara ma ita rabobo ma bade
rabobowai ita vomiiri. Ivonesi bo, "Weni wawayina Yesu aisisiyei kurimi,
tuna na God ina Vivinevine Wawayina." 4 Vaghina ma Jiu damsi viya
nuwanuwasi itinavirai da Yesu ivi tumaghanei ma Pol da Sailas kurisi
ikapu. Ma Grik damsi peyarisi yavata, ti namada God ivovokavakavari
ma wekarakava Yesu ivi tumaghanei. Ma kamosiyai na wivine avatetesi
viya na yavata.

5 Ma Jiu damsi inuwakapi na ikiibau ku keta bada da ivi dirigiigai,
wawaya beroberosi ma babawapawapasi kava iviinisi. Ma iberai da
koroto ghamana iwagiyesi da kwanatu kamonai ikiikiirara ma wawaya
ivivi kiitabirana. Ma koroto iverau da Jeison ina numa ikuni ma igavovori,
Pol da Sailas iekwisi ma ita viinisi da koroto ku imasi ita teresi. 6 Ma
ke ita pananisi kubiine na Jeison ma vitumaghana damsi viya yavata
itinakiibuwesi ma itinaveraveruwesi kwanatu babadisi kurisi. Ma
ivivi kiirareyana bo, "Pol da Sailas berona eberaberai da dobu kudubina
ikuvirei! Ma wekarakava irui ita ku kwanatu 7 ma weni tomowina
Jeison itinariyesi ina ku numa. Pol weni wawayisi yavata Kiivavo Sisa
ikawakiikiiyei, iyamna evonavona da kiivavo sago emakamakai, kana
vava Yesu." 8 Koroto ma kwanatu babadisi Jiu damsi ivi yanesi na
nuwanuwasi ipirotawetawei. 9 Ma kii kovogha kubiine mane ruvana
iterei na Jeison ma vitumaghana damsi ivoruvai ma kwanatu babada
iveresi. Ma tuna igudusi da mara muriyai weni berana ke ina bera meyei.
Ma vaghina ivonatawesi inae.

Bereya kwanatuna kamonai.

10 Ma vitumaghana damsi ikoyagha da didibarai Pol da Sailas
ivonatawesi inae ku kwanatu sago kana vava Bereya. Inekiibau ma Jiu
damsi i ku kiki numana irui. 11 Ma Bereya damsi na wawaya biibiisi
ma nuwanuwasi vovotawena, ke Tesalonika damsi nakanani. Tuna
kubiine nuwanuwasi kudubinai Keriso varana biibiina ivivi yanei. Ma
mara nonowa giruma katamana ivivi yavi ma iekwekwai da Pol sisiya
itereterei na vonavaghata bo kegha. 12 Ma wawaya peyarisi Bereya
kamonai ivi tumaghana, Jiu damsi ma Grik tomotomowa peyarisi ma
bade Grik wivine avatetesi viya. 13 Ma Jiu damsi Tesalonika kamonai
Pol ivi kawapatei na akovina iviini da God vonana idimadimei Bereya
damsi kurisi. Tuna kubiine ivomiiri inae ku Bereya ma reso ivi karei,
ma sisiya iberai da koroto nuwanuwasi ipirotawetawei da nuwanuwasi
ipughupughu Pol kurina. 14 Ma vitumaghana damsi yaghiyaghinai Pol
ivonatawei ikiibau ku kikira da ita geru. Ma Sailas da Timoti ivoteresi da
Bereya kamonai imakai. 15 Ma tomotomowa viya Pol ivi kaeturanei inae
ku Atenisi kwanatuna. Muriyai da tomotomowisi ita vovira ku Bereya na

Pol ivi varavarisi da Sailas ma Timoti ita vonaviyaghiyaghinisi da ita nae ku Atenisi, Pol kurina.

Atenisi kwanatuna kamonai.

16 Pol Atenisi kamonai Sailas da Timoti ikoyakoyaghisi na ikitai da
kwanatu kamonai kokoitau ipeyari kirakai da ina nuwapoya irakata.
17 Tuna kubiine kiki numana kamonai ivi karei da Jiu damsi ma bade
Grik damsi viya God ivovokavakavari na kurisi ivivi beyebeyena. Ma
bade mara nonowa vigimara gawarinai iyavo kava nani dobunai
ipanapananisi na ti kurisi ivivi beyebeyena. 18 Nani kamonai Epikuriya
damsi ma Sitoiki damsi Pol yavata ivivi vonapasipasiyana. Pol ina
dima kamonai na ikikava Yesu irabobo ma bade ivomiiri na tuna
ivi sisiyei. Ma nani damsi ti mani kamosiyai ivi tarakiiyana bo, "Weni kawa
neghaneghana imaghinopapapara na aviyavisina isisiyei?" Ma viya
ivonavona bo, "Agunai dobu viruwa damsi i god isisiyesi." 19 Vaghina
ma Pol irutinaneyei i ku dughu gawarina, dobuna kana vava Ariyopa-
gas.* Ma kwanatu babadisi ivi tarakiiyanei bo, "Tam am vibeyebeyena
vuna kisisiyei na ikikava? 20 Bera viya kuvi sisiyei na kaveyaveyiyei
ma kakayokayowei da akovina kata vii bubuni." 21 Mara nonowa
Atenisi damsi peyarisi ma dam viruwa Atenisi kamonai na i kayowana
ghamana da bera ma nota vusi ina viviyanei ma ina vividughu kupomei.

22 Vaghina ma Pol kwanatu babadisi maghinosiyai ivomiiri ma ivona
bo, "Akitakitimi da tami Atenisi dami na nuwanuwami kudubinai ami
vokavakavara na kokoitau bogii ma bogiiyai kurisi kotereterei. 23 Ami
kwanatu kamonai ababa na ami suwara kii kema ipeyari kirakai akitai.
Ma kemana sago tepanai na kogiruma bo, 'God sago ke katakovi na
ina gawara vovokaravina weni.' Nani God na ke kotakova bubuni ma
kegha da kosuwasuwara kurina ma kovovokavakavari. Nani God na
kurimi ani sisiyei. 24 God na dobu ma bera kudubina kamonai iyamoni
ma tuna dobu ma kunuma kana bada. Tuna kubiine wawaya taparoro
numasi eyamoyamona na God vaghata ke nani numasi kamosiyai
ita makamakai.* 25 Tuna yawasa ma bera kudubina everevereta, tuna ku-
biine ke sago aviyavisina ita vadivadiyei da wawaya imasiyai ina yamoni.
26 Karevaghinai tomowa sago kava iyamoni ma nani tomowinai na
wawaya itupuwa da dam bogii ma bogiiyai ma dobu kudubina imakii
yavui. Tuna ina kina kava wawaya kii mara iterei ma bade i parata
iterei da meni dobunai kava iti makiiyana. 27 Bera peyarina God iberai da
wawaya tuna itekwai. Ina kayowana da wawaya ita vororona kurina ma
damina ita viiya. Ma God na ke rabaraba, peyarita gwabitiyai. 28 Wawaya
sago ivona bo,

'God ina rewapanai da tota tidagudagu ma yawayawata tamakamakai.'

Ma ami giruma wawayina sago ivona bo,

'Tota na God natunatuna.'

29 Tota natunatuna kubiine na ke tanotai da tuna na kokoitau nakanani.
Nani sawarisi na gold bo silva bo wakimiyai wawaya i nuwagiurai ma
imasiyai eyamoyamoni. 30 Rorovani kava God ikitai da wawaya ke
itakovi da aviyavisina eberaberai, tuna kubiine i bera neghaneghasi
ikitatawei. Ma karako na sisiya bagibagina everevereta da wawaya

---

* **17:19:** Ariyopagas: Ariyopagas na koya sago kana vava, tuna Atenisi kwanatuna kamonai. Ma tuna koyana tepanai na kwanatu babada i dughu gawarina. * **17:24:** 1Kgs 8:27; Isa 42:5; Apos 7:48

kudubita dobuwai ita bera beroberosi tinuwapoyei ma tamiirikupukuputei. 31 Ma kana mara vaghata iterei da vonavaghata tepanai wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma tomowa sago kiimatanina ivinei da nani vitupavirana ini gayamei. Ma iberai da tomowina rabobowai ivomiiri, ivi matakira wawaya kurita da tuna na ina Vivinevine Wawayina."

32 Ma kwanatu babadisi Pol ina sisiya ivi yanei da wawaya rabobowai ivomiiri na ivi namei ma ivonaviiviiyakei. Ma wawaya viya ivona bo, "Akii kayowana da kade mara sago kuta vovira da weni notasi kuti sisiya meyei." 33 Vaghina ma Pol nani dughuna ikiibutawei ma inae. 34 Ma wawaya viya Pol iwagiyei ma Yesu ivi tumaghanei. Kamosiyai na tomowa sago kana vava Diyonisiyas, tuna kwanatu badana sago, ma wavine sago kana vava Damarisi ma bade wawaya viya yavata.

18

Korint kwanatuna kamonai.

1 Weni berasi murinai Pol Atenisi ikiibutawei da inae ku Korint kwanatuna. 2 Ma Korint kamonai Jiu tomowa sago ipanani, kana vava Akwila, ina dobu Pontas. Akwila kawana Pirisera yavata wekarakava Itali dobuna ikiibutawei da ipisi ku Korint, iyamna Rome damsi i kiivavo ghamana Korodiyus na Jiu damsi ikwavinisi, ivonakiiyaragha da peyarisi Rome kwanatuna ita kiibutawei. Ma Pol inae da Akwila da Pirisera ita kitisi. 3 I biga da gara ipopopo da yobe iyamoyamona. Ma Pol bade yobe popopo wawayina, tuna kubiine mara gurina gwabisiyai imakai da ibiga patapata. 4 Ma viyakam marasi nununai Pol irurui ku kiki numana. Ma Jiu ma Grik damsi yavata sisiya ivivi taghegheyanei. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai da Yesu iti tumaghanei.

5 Ma Sailas da Timoti Masedoniya dobuna ikiibutawei ma ipisi ku Korint. Nani maranai Pol yobe popo bigana ivoterei da mara nonowa God varana biibiina idimadimei Jiu damsi kurisi. Ma ivivi beyebeyena kurisi da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina. 6 Ma Jiu damsi viya Pol ivonavikoniyei ma ivi avaberowei. Tuna kubiine Pol maghinosiyai kana gara popokuna ikiiririghi. Ma ivonesi bo, "Rabobo berona kona panani na damidamina! Ke koni wavuku. Karako na ana voteremi da kupuna damsi kurisi ana dima." 7 Vaghina ma Pol ivoteresi. Nani murinai tomowa sago ina numiiyai idimadima, tuna kupuna tomowina kana vava Titiyas Jastas. Ina numa na kiki numana ririnai ma mara nonowa God ivovokavakavari. 8 Krispas, tuna kiki numana badana ma ina rakaraka yavata kudubisi Bada Yesu ivivi tumaghanei. Ma Korint damsi peyarisi Pol ivi yanei na Bada vitumaghanina ivi karei da ibabataito.

9 Didibara sago Bada ivi sisiya Pol kurina, ivonei bo, "Ke kuna yabumana da kuni kawapotapota. Am dima kevi marapatei. 10 Taku akoyakoyaghim da ke sago wawaya ina ravim bo inivisi ina verem, iyamna weni kwanatunai na aku wawaya ipeyari kirakai." 11 Vaghina ma Pol Korint kamonai imakamakai da madegha sago ma nawaravi miikovimaruwa kamonai God vonana biibiina ivivi beyebeyesi.

12 Akeya dobunai Gariyo ivivi bada ma nani maranai Jiu damsi viya ivi kiikapusi da Pol ipaniya na irutini inae Gariyo kurina vitupavirena kubiine. 13 Ma ivonei bo, "Weni tomowina taravatu ivi kiigiiyei na wawaya kurisi ivi beyebeyena da vokavakavara God kurina na ke kana keta nununai."

14 Pol ivomiiri da iti sisiya, ma kegha da Gariyo Jiu damsi ivonesi bo,
"Weni tomowina mikeda berabero gisina bo ghamana ita berai na taku
aku biga da ati yanemi. 15 Ma weni nuwapoyina na sisiya ma wawaya
kii vava ma tami Jiu dami ami vonaviyoyovana koigamowanei. Tuna
kubiine tami mani kovi maniniya. Ma taku na weni nuwapoyina ke
ani tupavirei." 16 Vaghina ma Gariyo ikwavinisi da vitupavira numana
ikiibutawei. 17 Ma nani numana maghinonai koroto ghamana ivomiiri
da kiki numana badana Sostenis ivotani ma piideyai ivowai. Ma Gariyo
ke iti nuwapoyei.

Pol ivovirame ku Antiyok.

18 Pol mara gurina Korint kamonai imakai. Muriyai ikiibau ku
kwanatu kana vava Senkiriya ma nani dobunai uyawina igharitawei,
ivi matakira da vonakiiyapa bagibagina sago Bada kurina na ivi koviya.
Vaghina ma vitumaghana damsi ikuyowesi da Pirisera ma Akwila ya-
vata ku waka ere kukana igeru ma ivomiiri ku Siriya dobuna.* 19 Keta
borinai ku Epesas kwanatuna inekiibau, ma nani dobunai Pirisera da
Akwila ivoteresi. Ma Pol ina kina kava irui ku kiki numana da Jiu damsi
yavata sisiya ivi ghegheyanei. 20 Ma damsi ivonei da yavata ita makai mara
gisina gurina ma Pol ivona bo, "Kegha." 21 Ma ita kuyowesi na ivonesi bo,
"Mikeda God ini vaghinei na kara mara sago ana vovira." Ma ku waka ere
kukana igeru ma Epesas ikiibutawei. Ma Pirisera da Akwila na Epesas
kamonai imakai.
22 Inekiibau ku Sisariya kwanatuna da iwota. Ma irui ku Jerusalem
da ekalesiya nani dobunai ivi kiikiiwesi. Ma ibaba inae ku Antiyok
kwanatuna. 23 Pol nani dobunai imakii gisina ma muriyai ibaba da
Gareisiya ma Pirigiya dobusi kamona ine yavui. Ma vitumaghana damsi
irugenarisi ma ivi sisiya kurisi da nuwanuwasi ita kiiepepai.

Apolos Epesas ma Korint kamonai.

24 Mara sago Jiu tomowa sago ku Epesas kwanatuna inekiibau. Kana
vava Apolos ma ina kwanatu na Ariksandiriya. Tuna ina nuwagiura
irakata ma giruma katamana iakova kirakiiyei. 25 Namada wawaya
gwabisiyai Yesu ina keta akovina iviiya. Ma nuwanuwana kudubinai
idimadima. Ma Yesu ivivi sisiyei na maninina kavakava. Ma babataito
sago kava iakovi, tuna Jon ina babataito. 26 Ma kiki numana ka-
monai ivi karei da ere maghitepatorana idimadima na Pirisera da Akwila
ivi yanei. Ma ivi kiikiiwei ma irutini i ku numa. Nani dobunai akova ku
tepana iverei da God ina keta kudubina itakova yavui. 27 Mara sago Apo-
los ina kayowana da ita nae ku Akeya dobuna da ita dima. Tuna kubiine
vitumaghana damsi Epesas kamonai igiruma Keresiyana varevaresisi
Akeya dobunai kurisi. Ivonaveresi da Apolos ipipisi na ita verupotei.
Inekiibau ma iyavo kava God ina agabiibiiyai namada ivivi tumaghana na
ti damsi ivi vite kirakiiyesi. 28 Dughu ghamaghamasi kamonai debiiyai
Jiu damsi ivonavonatepatepanisi. Ma giruma katamana ivovotawei
ivivi yavi na tuna tepanai ivonavona bo, "God ina Vivinevine Wawayina
kokoyakoyaghi na inekiibau, tuna na Yesu."

19

Pol Epesas kwanatunai.

* **18:18:** Num 6:18

1 Apolos na Korint kwanatunai imakamakai ma nani maranai Pol, Antiyok kwanatuna ikiibutawei. Ma ibaba da dobu viya dipiiyai ikiiyaraghi da ku Epesas inekiibau. Ma nani dobunai vitumaghana damsi viya ipananisi.* 2 Ma ivi tarakiiyanesi bo, “Maranai vitumaghana kovi karei na Kanuma Vovokaravina damina koviiya bo kegha?”

Ma ivonapotei bo, “Kegha. Tokai Kanuma Vovokaravina ke katakova tovoni. Ke meyani sisiyina kati yanei.”

3 Ma Pol ivi tarakiiyanesi bo, “Nakanani na meni babataitona koviiya?”

Ivonapotei bo, “Okowai, tuna Jon ina babataito.”

4 Ma Pol ivonesi bo, “Jon ivi beyebeyena da wawaya i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei na ita babataito. Ma ivi akovisi da tomowa sago karakava ina pisi na tuna tomowina kati tumaghanei. Tuna na Yesu.”*

5 Vitumaghana damsi weni sisiyina ivi yanei na Bada Yesu avanai ibabataito. 6 Ma Pol imana ku gayamisi iterei na Kanuma Vovokaravina itowatepanisi da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai ivivi sisiya. Ma sisiya God gwabinai iviiviiya na ivivi debei. 7 Ma damsi na ivi 12.

8 Ma nawaravi aroba kamonai Pol mara nonowa irurui ku kiki numana ma ere tepatorana idimadima. Ina sisiya kiikiimatanisi itereterei, God ina vikiivavona ivivi sisiyei da wawaya nuwanuwasi itinavirei. 9 Ma wawaya viya kawakiikiisi na Pol ina sisiya ke iti tumaghanei ma debiiyai Yawasa Ketana ivonaviiviiyakei. Tuna kubiine Pol kiki numana ivoterei, vitumaghana damsi irutinisi ma idamana ku numa sago, tuna na Tairanas ina vibeyebeyena numana. Ma mara nonowa nani dobunai ivivi beyebeyena. 10 Nakanani iberaberai da madegha ruwa ikovi. Ma iyavo kava Eisiya dobunai imakamakai na peyarisi Bada varana biibiina ivi yanei, Jiu ma Grik damsi yavata.

Sikiva natunatuna.

11 God ina rewapanai na Pol bera ghamaghamasi iberaberai. 12 Ma nani kamonai wawaya gara sinasinamisi Pol gwabinai iyuyuna ma inenae da gubagubagisi kurisi da nani garasiyai ikiikiitovonisi da kii gubaga iyawayawasa. Ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ikiikiibukuyowesi. 13 Ma Jiu damsi viya i biga na ibababa da kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai irunuma na ikwavikwavinisi. Ma ti na ke Keresiyana ma kegha da ibera tovoni da Bada Yesu avanai ita kwavinisi. Ivonavona bo, “Pol, Yesu edimadimei. Ma nani wawayina Yesu avanai kakwavikwavinim. Kekiibau!”

14 Ma tomotomowa miikovimaruwa na ti yavata weni berana iberaberai. Ti na Sikiva natunatuna. Ma Sikiva na Jiu damsi i taparoro badana ghamana. 15 Mara sago kanuma berona tomowa sago gwabinai na ivonapotesi bo, “Yesu akovi ma Pol akovi, ma tami na iyavo?”

16 Ma tomowina na kanuma berona ina rewapanai ivi kapoka da nani tomotomowisi miikovimaruwa iravisi. Iravi kirakiiyesi da iyusi kava numa ikiibutawei ma ere taratarasi ivi veraveruwana. 17 Ma Jiu da Grik damsi Epesas kamonai na weni sisiyina ivi yanei da iyabumana kirakai. Tuna kubiine Bada Yesu kana vava ivokaravei. 18 Ma peyarisi Bada ivivi tumaghanei na debiiyai i bera beroberosi ivivi mamatarei. 19 Ma

* **19:1:** Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai ma Antiyok kwanatuna na Siriya dobuna kamonai. Pol ibaba da Gareisiya ma Pirigiya dobusi ikiiyaraghisi da ku Epesas kwanatuna, tuna kikirai Eisiya dobuna kamonai. * **19:4:** Mat 3:11; Mak 1:4, 7-8; Luk 3:4, 16; Jon 1:26-27

wawaya viya kiikiirapusi ma yapuyapunesi na ti mani i kiirapu ma yapune bukasi iyuna da debiiyai ivi daburi ma ikapuni. Mikeda nani bukasi kudubina iti gimarei na 50 tausan silva mane riririghina ita panani.
20 Weni berasiyai na Bada varana biibiina dobu inunui da ivi rewapana.

Viruwa ghamana itupuwa Epesas kamonai.

21 Weni berasi murinai na Pol damina iviiya da Kanuma Vovokaravina ina kayowana da ita nae ku Jerusalem. Muriyai da ita nae na nota iviiya da Masedoniya ma Akeya dobusi kamonai ita baba da vitumaghana damsi ita rugenarisi. Ma ivona bo, "Ana nae ku Jerusalem na muriyai God ina vonataweku ku Rome." 22 Kana vivita ruwa, Timoti da Erastas, ivonatawesi ivi nao inae ku Masedoniya dobuna. Ma Pol na Eisiya dobunai imakai mara gisina.

23 Ma nani maranai Epesas kamonai nuwapoya ghamana itupuwa. Wawaya ivi karei da Yawasa Ketana ivivi ghaviyei. 24 Grik damsi i god wavinena kana vava Atemis ma ina taparoro numana Epesas kamonai. Tomowa sago kana vava Dimitriyas, tuna ina biga da sawara silva kiraminai iyamoyamona, Atemis ina taparoro numana ivivi bonebonei da wawaya igimagimari. Ina bigabiga wawayisi iyamoyamona ma ivivi gimara da mane ghamana iviiviiya. 25 Tuna kubiine ina biga-biga wawayisi ma bade iyavo kava sawarisi iyamoyamona na peyarisi ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, "Aku wawaya, weni sawarisiyai na mane ghamana taviiviiya. 26 Ma matamiyai kokitakitai ma tinimiyai koiyanei da nani tomowina Pol wawaya peyarisi nuwanuwasi itinavirai da vokavara ketana bogiiyai ekivikivini, Epesas kwanatunai ma bade Eisiya dobuna kamonai. Evonavona da kokoitau wawaya imasiyai eyamoyamona, ti na ke god vaghata. 27 Weni berana takitaruvai da kokoitau yamoyamona wawayita kata vava ke ina bero ma ita mura ketana ina gudui. Ma ke tuna kava. Bade ita god wavinena Atemis ina taparoro numana ina kiiviberoi. Wekarakava wawaya Eisiya ma dobu ku kudubina kamonai Atemis erurunomei ma takitaruvai da ina vibadana ke ina kovi."

28 Ma nani korotona Dimitriyas ina sisiya ivi yanei na nuwanuwasi ipughu ma kiirara ivi karei, "Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!" 29 Vaghina ma wawaya peyarisi kwanatu kamonai ivi yanesi na yogo wapawapa ivi karei. Ma bade Pol turaturana Gayas ma Aristakas iv-otatanisi, ti na Masedoniya damsi. Ma ivi ruwa itinaveraveruwesi da dughu kana ku gawara irui. 30 Pol ina kayowana da koroto maghinosiyai ita miiri da iti sisiya kurisi, ma vitumaghana damsi ivonatani. 31 Ma bade nani dobuna ina parata babadisi, ti na Pol turaturana, sisiya ivonatawei ma ivona kirakiiyei da ke ita nae ku dughu gawarina. 32 Nani korotona dughu gawarinai ivi notaragharaghisi da iyogoyogo wapawapa. Wawaya nota bogii ma bogiiyai kubiine ikiikiirara. Ma wawaya peyarisi na ke itakovi da avi kubiine iriyesi. 33 Ma Jiu damsi tomowa sago kana vava Ariksanda ivotabiri da koroto ku maghinosi. Ma wawaya viya ikiirara kurina da iti sisiya. Imana iruepai da wawaya kawasi ita pota da kana papara ita vowai. 34 Ma koroto ikitai da tuna Jiu tomowa, na peyarisi ikarayogopatai bo, "Atemis! Atemis! Ita god na Atemis!" Mara gurina iyogoyogosi.†

† **19:34:** Iyogoyogosi da 2 hours ikovi.

35 Ma kwanatu badana sago ivovinubiisi ma ivona bo, “Epesas dami!
Dobu kudubina iakovi da tota na Atemis kana koyakoyagha. Iakovi
da kana vava irakata ma ina numa taparoro ma ina wakima vo-
vokaravina kunumai ipeku na peyarina tota Epesas damta takoyakoy-
aghi. 36 Wawaya kudubina iakovi da vonavaghata. Tuna kubiine nipu
kovoterei ma bera wapawapa ke kona berai. 37 Weni tomotomowisi
korutinapiyesi na ke avi berona ita berai. Ma taparoro numana kamonai
ke ita yapi bo ita god wavinena kana vava ita kiiviberoi. 38 Ma mikeda
Dimitriyas ina bigabiga yavata ekayokayowei da wawaya ini wavusi na
vitupavira kana keta emakamakai. Ma babadisi ami nuwapoya avai
na ini vitemi. 39 Ma mikeda aviyavisina ku tepana kokayokayowei na
kwanatu babadisi i dughu kamonai koni sisiyei da koni maniniya. 40 Ma
Rome babadisi ekitakitai da tanene kirakai na gisina kava kovogha
ina vereta. Karako weni kayoghakighakina ma kiirara wapawapana na
iyamna kegha. Ma ke ruvaruvana da tavonesi da avi kubiine takiiki-
irara.” 41 Kwanatu badana weni sisiyina ivi kovini ma wawaya ivonesi
da isawara.

20

Pol inae ku Masedoniya da Akeya.

1 Epesas kamonai wawaya i kayoghakighaki ma i kiirara wapawapa
ivoterei. Ma Pol vitumaghana damsi ikiiriyariyesi, ivi sisiya kurisi
da nuwanuwasi ikiiepepai. Ivi kiikiiwesi ma ivomiiri ku Masedoniya
dobuna. 2 Ma Masedoniya ine yavui da vitumaghana damsi iruruge-
narisi ma ivivi sisiya wawaya kurisi da i nota iti rewapana. Ma kwanatu
nununai nakanani inenae da ku Akeya dobuna inekiibau, 3 ma imakai
da nawaravi aroba ikovi. Ita vomiiri da ita kuka ku Siriya dobuna ma
sisiya ivi yanei da Jiu damsi viya kana diri itetei da ita kiivunui. Tuna
kubiine ina nota ivirai da ita vovirame ku Masedoniya. 4 Pol ina baba ka-
monai na weni tomotomowisi ivi kaeturanei. Timoti, Sopata (ina kwanatu
Bereya ma ina mamai Piras), Aristakas ma Sekundas (i kwanatu Tesa-
lonika), Gayas (ina kwanatu Debe), ma Taikikas ma Toropimas (i dobu
na Eisiya).

5 Ku Pilipai kanekiibau ma nani tomotomowisi ivi nao inae ku Troas
kwanatuna da ikoyakoyaghikai. 6 Ma tokai na Pilipai kwanatunai
kamakai da Pasova kamna ikovi murinai na kukakuka kaviiya. Kaverau
mara miikovi ma ku Troas kwanatuna kanekiibau. Ma nani tomoto-
mowisi yavata kavi sagokai ma kamakai da taparoro sago ikovi.

Troas kwanatunai Yutikas rabobowai ivomiiri.

7 Sande na peyarikai kavi sagokai da kata kam patapata ma parawa
Yesu notanai kata vogimai ma kata rereghi. Ma Pol idima inae da ku
didibara puna, iyamna mara ita tom na ita nae. 8 Kiidamo numana sago
tupayaraghinai kavivi dughu. Ma kamonai na rampa ipeyari kirakai
ivivi karakarateyana. 9 Ma tomowa sago yaragina kana vava Yutikas na
biri tarabogina tepanai imakamakai. Pol ivivi sisiya ma ina sisiya iguri
kirakai na Yutikas ivi yana da matana ikiikovoghi na ikena nunuwapa
na biri taraboginai irutabiri da ipeku ku tano. Ma numana ighe kirakai,
kemakemana ivi aroba. Tuna kubiine wawaya ioru da tomowina iruepai
ma ipanani da irabobo. 10 Pol ioru ma tomowina itaraghavui ma ivonesi
bo, “Ke koni nuwapoya. Iyawasa.” 11 Ma peyarisi ivovira ighae ku numa

tepana ma parawa ivogimagimai da Yesu notanai ikam. Ma muriyai na
Pol ivivi sisiya da mara itom ma ikuyowesi. 12 Ma Yutikas ina wawaya
irutini ina ku numa ma ivi nuwabiibii kirakai da tuna yawayawana.

Pol inae Troas da ku Miletas.

13 Pol dowiyai ibaba da ku Asos kwanatuna. Ma tokai ku waka
kageru ma kakuka da ku Asos ma ikikava ivonekai na nakanani ka-
vivi koyakoyagha da kati gerui. 14 Inekiibau ma kapanani na kavi gerui da
kanae ku Mitilini kwanatuna. 15 Ma mara itom na kakuka da ku Kios
nuwana kanekiibau. Ma maninina kanae da ku Samos nuwana, kawota
da nani dobunai kakena. Mara itom na kageru da ku Miletas kwanatuna.
16 Muriyai da ku Miletas kata nekiibau na Pol ina nota ivirai da ku Epesas
ke ita rui, iyamna ke ita kayokayowei da Eisiya dobunai ita makii kirakai.
Ivivi yaghiyaghina da ita rui ku Jerusalem ma muriyai da Pentikos kamna
kana mara.

Pol Epesas damsi ivi kiruruwesi.

17 Miletas kwanatunai Pol sisiya ivonatawei ku Epesas, vitumaghana
damsi kii vinoraveraveyana kurisi da ita kiibau ma yavata iti sisiya.
18 Damsi inekiibau na ivonesi bo, "Karenai arui ami ku dobu Eisiya ma
tapisi da karako weni, na kamonai tami koakoviku da ikikava yavata
tamakii patapata. 19 Ma taku atereoruwe meyeku ma Bada ina biga
ere matadogaku aberaberai. Ma Jiu babadisi ivivi diritetete da berona
ita berai kuriku ma kegha da amiirikikina ma Bada ina biga ke ata voterei.
20 Ma tami koakovi da vivitemi kubiine na ke ata yabumana bo ati muritina.
Vonavaghata sisiyina peyarina na debiiyai ma bade avivi numarui da
avivi beyebeyena kurimi. 21 Ma taku sisiyina sago Jiu ma Grik damsi
avonesi da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ma
ita tavire God kurina ma ita Bada Yesu kava iti tumaghanei. 22 Ma karako
Kanuma Vovokaravina inoweku da ana nae ku Jerusalem ma ke atakovi
da nani dobunai na aviyavisina kava ina tupuwa kuriku. 23 Ma aku
baba kwanatu nununai na Kanuma Vovokaravina namada ivi akoviku
da maghinokuwai vokwarakwara ana panani ma ku gabura ina tereku.
24 Ma aku yawasa na ke ata vivinuwapoyei, tuna ke bera ghamana. Ma
bera ghamana na avere meyeku da aku biga Bada Yesu ivereku na
ana bera yavui. Nani bigana na varana biibiina ani debei da wawaya God
ina agabiibai ma ina nuwaviina inakovi."*

25 "Taku gwabimiyai ababa kirakai da God ina vikiivavona adi-
madimei kurimi. Ma karako na avonavonaveremi da ke kona kita
meyeku. 26 Tuna kubiine karako avonavonemi da tami iyavo Yawasa
Ketana kona barei na keyama karakaratina ina karimi ma wavuna ke taku
ana kavari, 27 iyamna God ina kayowana ke sago ata gavui da peyarina
avere yavumi. 28 Kokitaruvimi ma bade God ina ekalesiya kokoyagha
bubunisi, iyamna tuna mani taranai igimaratawesi ma Kanuma Vo-
vokaravina ivinemi da kota koyaghisi. Ti nakanani ma sipu yavona ma
tami nakanani ma sipu kii koyakoyagha. 29 Ma kokitaruvimi, iyamna
kukou dipa kayakayayisi ami ku kamo ina rui da sipu ina kugerisi ma
ke ina nuwaghanesi. Ma nani kukusi na vibeyebeyena vibero wawayisi.
Ana kuyowemi ma akovi da murikuwai na ina nekiibau kurimi. 30 Ma
bade wawaya viya tami mani kamomiyai vonavaghata ina ruvovirei da
vibeyebeyena vibero ina terei. Ma vitumaghana damsi ini nuwatinisi da

* **20:24:** 2Tim 4:7

ina kivinisi. 31 Tuna kubiine matami ekita! Konotai da ere matadogaku,
madeghai ma didibarai avivi beyebeyena peyarimi kurimi da madegha
aroba ikovi."
32 "Ma karako na God ku imana atereteremi. Ma ina agabiibai varana
namada kovi yanei ma tuna sisiyina kovokovoghina da ina kiiepepimi da
kona gogo ma koni rewapana. Ma bade kanuma ina mura ina rereghi ina
wawaya vovinesi kurisi na tami yavata kami reregha kona viiya. 33 Ma
taku na ke meyani wawaya i mane bo kii gara biibiina ata kitakirorowei.
34 Ma tami koakovi, abigabiga da taku mani akoyakoyagha meyeku. Ma
wawaya ivivi kaeturaneku na ti bade ima kamokuwai imakamakai. 35 Ma
aviyavisina peyarina aberai na tuna vibeyebeyena kurimi da ikikava
tami bade ininimi ina pika da wawaya vivikamyuyuwisi tivitesi. Bada
Yesu ina sisiya tanotai. Ivoneta bo, 'Vibiibiina ghamana na verena
kamonai tapanani, ke nakanani ma vopote.' "
36 Pol ivi sisiya ikovi na peyarisi ivi tuwaporeruruwana ma inipowana.
37 Ma peyarisi ere matadogasi itaraghavui ma iyoni. 38 Ivi nuwapoya
kirakai da tuna ivonesi da maghighina ke ina kita meyei. Ma ibaba
patapata da ku waka.

21

Pol ina baba ku Jerusalem.

1 Keresiyana peyarisi Miletas kikirinai kavi kiruruwesi ikovi na ku waka
kageru da maninina kakukadamana ku Kos nuwana da nani dobunai
kakena. Ma mara itom na ku Rodes nuwana karui ma muriyai na kanae
da ku Patara kwanatuna. 2 Ma nani dobunai waka sago kapanani da Pon-
isiya ina ku nevaneva inenae na kageru da kanae. 3 Ma kaveraverau da
Saipras nuwana kakitakitai ma ku katagheyakai kataweyana kaverau
da ku Siriya dobuna, da ku Taya kwanatuna kawota. Ma nani dobunai
na kaoru ku tano da sawara iti oruni. 4 Ma vitumaghana damsi viya ka-
pananisi da yavata kamakai taparoro sago. Ma Kanuma Vovokaravina
ina rewapanai ti damsi Pol ivona kirakiiyei da ke ita ghae ku Jerusalem.
5 Ma kamakii ikovi na kavomiiri. Vitumaghana damsi peyarisi kakawasi
ma natunatusi yavata ikivinikai da kwanatu kakiibutawei kaoru ku
kikira. Ma nani dobunai kavi tuwaporeruruwana ma kanipowana. 6 Ma
kanipowana ikovi na kavi kiruruwesi ma ku waka kageru, ma ti na ivovira
i ku numa.
7 Ma Taya kakiibutawei na kakuka da ku Tolemayas kwanatuna ka-
wota. Ma nani dobunai vitumaghana damsi iverupotekai ma yavata
kamakii kupom da kakena. 8 Mara itom na kakuyowesi ma ku Sisariya
kwanatuna kanekiibau da dima wawayina sago kana vava Piripo ina
numiiyai kamakai. Ma rorova aposol vavai kana vovoreregha miikovi-
maruwa ivinesi na Piripo yavata kamonai.* 9 Ma Piripo natunatuna
wiwikesi ivi ruwamaruwa na Kanuma Vovokaravina puyo iveresi da ti na
peroperoveta. 10 Ma Piripo gwabinai kamakamakai ma peroveta sago
kana vava Agabas, tuna Judiya kamonai ivomiiri ikiibau ku Sisariya.*
11 Ma ipisi kurikai na Pol kana radi borinai ivotawei ma iviiya da tuna
mani imana ma kaena ikutatana. Ma ivona bo, "Kanuma Vovokar-
avina ivoneku da meni wawayina weni radina ekotekotei na Jiu damsi

* **21:8:** Apos 6:5, 8:5 * **21:10:** Apos 11:28

i babada Jerusalem kamonai ina kutatani ma kupuna damsi ku imasi ina terei."
12 Ma weni sisiyina kavi yanei na tokai iyavo kava Pol yavata kabababa
ma vitumaghana damsi Sisariya kamonai Pol kavona kirakiiyei da ke
ita ghae ku Jerusalem. 13 Ma Pol ivonapotekai bo, "Avi kubiine kotutou na
nuwanuwaku kopiropiroi? Taku aivaghinei da ina patumiku Jerusalem
kamonai ma ke patuma kava ma bade aivaghinei da ini raboboku Bada
Yesu kubiine."
14 Ma kavonatana kavai na kavoterei. Ma kavonei bo, "Bada ina
kayowana ina tupuwa."
15 Ma nani dobunai kamakai mara gisina, ma kavovunagha ikovi
na kavomiiri ku Jerusalem. 16 Ma vitumaghana damsi viya Sisariya
kamonai yavata kabababa na irutinikai da Nason ina ku numa da nani
dobunai kata makai. Tuna Saipras wawaya ma tuna namadani kava
ivi karei da Bada ivivi tumaghanei.

Pol inae Jemes kurina.

17 Ma ku Jerusalem kanekiibau na vitumaghana damsi nuwabiibi-
iyai iverupotekai. 18 Ma mara itom na peyarikai Pol yavata kanae
da Jemes kata kitai. Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana kudubisi
iriyesi. 19 Pol ivi kiikiiwesi ma ina biga kamonai aviyavisina peyarina
God iberaberai kupuna damsi kubiisi na ivonaveresi. 20 Ma ina sisiya
ivi yanei ikovi, na peyarisi God ivokavakavari. Ma Pol ivonei bo,
"Varesikai, kevi yana. Jiu damsi kamosiyai na koroto ghamana Yesu
itumaghanei ma bade peyarisi patana da Moses ina vonaviyoyovana
evovokikini. 21 Ma sisiya ivi yanei da tam kuvi beyebeyena da Jiu damsi
iyavo kava kupuna damsi kamosiyai emakamakai, ti na Moses ina
vonaviyoyovana ke ina kivini. Kuvonesi da natunatusi tomotomowisi
kwimata bekasi ke ina tuviviratawei ma Jiu damta ita kiki ke ina nunuri.
Tuna kubiine nuwanuwasi epughupughu kurim. 22 Varam ini yanei
da kupisi na inekwim da ina kiivunum. Tuna kubiine aviyavisina
taberai? 23 Kana vonem da aviyavisina kuna berai. Tomotomowa ruwa-
maruwa gwabikiiyai na vonakiiyapa bagibagina Bada kurina iberai ma
wekarakava ekivikivini.* 24 Ku kamosi kerui da yavata kona vovunagha
meyemi, muriyai kona nae ku Taparoro Numana da ini biibiinimi. Ma
i suwara kevi miiyei kubiisi ma muriyai da uyawimi ini gharitaweyana,
ini matakira da bera kudubina ami vonakiiyapa bagibagina kamonai
kovi kovini. Nakanani keberai da wawaya peyarisi ina kitim ma inakovi
da tam Moses ina vonaviyoyovana kenununura bubuni. 25 Ma kupuna
damsi kubiisi, iyavo kava Bada Yesu itumaghanei na sisiya namada
kavonatawei kurisi. Kavonesi da kokoitau kana suwara ke ina kani,
tara ke ina kani, ma ghamoghamo kaiyo kukupotana ke ina kani iyamna
tarana uyuwina kamonai, ma bade ke ini pekana wapawapa."*
26 Ma mara itom na Pol nani tomotomowisi yavata vibiibiina iviiya.
Muriyai na irui ku Taparoro Numana da taparoro babadisi ivi akovisi da
i vonakiiyapa bagibagina iberai na avi maranai iti koviya ma muriyai na
sago sago duma i suwara ita kapuna kubiisi.

Pol Taparoro Numana garina kamonai ipaniya.

* **21:23:** Num 6:13-21 * **21:25:** Apos 15:29

27-28 Pol nani tomotomowisi yavata i vonakiiyapa bagibagina ivotani
da namada mara miikovimaruwa ikovi ma ku damona inenekiibau.
Ma Taparoro Numana kamonai Jiu damsi viya i dobu Eisiya, Pol iki-
tai. Ma ivomiiri da yogoyogowai koroto nuwanuwasi ipirotawetawei.
Ivivi kiirareyana bo, “Israel dami, kovi vitekai! Weni tomowina ina baba
kamonai wawaya peyarisi ibeyebeye berosi da Jiu damta ma ita von-
aviyoyovana ma ita Taparoro Numana ita barei. Ma bade ku tepana
kupuna damsi irutinisi irui ku Taparoro Numana da gawara vovokar-
avina ipuyaki.” 29 Weni nakanani ivi sisiya iyamna Epesas wawaya kana
vava Toropimas, ikitai da Pol yavata Jerusalem kamonai ibababa. Tuna
kubiine inotai da nakanani ma Pol nani wawayina ita rutini ita rui ku
Taparoro Numana.*
30 Ma kwanatu kamonai koroto kudubina nuwanuwasi
ipirotawetawei da ivi veraveruwana ipisi da Pol ivotatani. Ma
itinakwarokwaroi ikiibau ku matara ma yaghiyaghinai Taparoro
Numana garina matuketisi igudu. 31 Ma nani korotona Pol kiivununa
ivivi paparanei na wawaya sago iveru inae da Rome damsi i seri badana
ivonei da wawaya peyarisi Jerusalem kamonai ikayakayaya. 32 Ma
yaghiyaghinai seri badana ina seri wawayisi irutinisi ma iverau ioru
viruwa ku gawarina.* Nani korotona seri wawayisi ikitisi na Pol gudana
ivoterei. 33 Ma seri badana inae da Pol ivotani ma seri wawayisi ivonesi
da chein ruwa ita piyei da ita patumi. Ma koroto ivi tarakiiyanesi bo, “Weni
wawayina na iyai? Ma aviyavisina ibera beroi?” 34 Ma koroto kamonai
na wawaya viya sisiya sago ikiirarei ma viya na sisiya bogiiyai, da seri
badana ina nota iragharagha da meni sisiyina na vonavaghata. Tuna
kubiine ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutinaneyei i numa garina
ku kamona. 35 Irutinaneyei da ita ghae gari ku matuketina ma koroto
ghamana ikayaya kirakai, tuna kubiine seri wawayisi Pol ivopawopawoi
da wawaya ke ita ravi. 36 Nani korotona ikivikivinisi na ivivi kiirareyana
bo, “Kokiivunui! Kokiivunui!”

Pol kana papara ivowai.

37 Seri wawayisi Pol gari ku kamona ita terei na Pol seri badana ivonei
bo, “Aku kayowana da kati sisiya.”
Ma seri badana ivonapotei bo, “O! Tam Grik gamosi kuakovi.
38 Anotanotai da tam na nani Egypt wawaya, tuna rorova ghaviya
ivi karei da ina wawaya 4 tausan irutinisi ma iverau ikiibau ku warere.”
39 Ma Pol ivonapotei bo, “Kegha. Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na
Tasus, tuna kwanatu ghamana Silisiya dobuna kamonai. Ma, vaghina
bo kegha da koroto kurisi ati sisiya?”
40 Ma seri badana ivi vaghinei na Pol matuketa maghinonai imiiri ma
imana iruepai da koroto ita voguguba. Koroto ivoguguba na Pol Hibru
gamonai ivi sisiya kurisi.

22

1 Pol ivona bo, “Varevaresiku ma mami mau kovi yana. Taku ati akovimi
da ke sago aviyavisina berona ata berai.” 2 Ma koroto ivi yanei da Pol
Hibru gamonai ivivi sisiya na kawasi ipota. Ma ivonesi bo,

* **21:29:** Apos 20:4 * **21:32:** Seri badana na ‘kiriyaki,’ tuna na seri wawayisi ivi 600
ivivi badesi.

3 “Taku na Jiu wawaya, aku kwanatu na Tasus, Silisiya dobuna
kamonai. Ma taku na Jerusalem kamonai amagura. Weni dobunai
Gamariyel ivi beyebeyeku da ita mami mau i bera kudubina Moses ina
vonaviyoyovana kamonai na peyarina anunura bubuni. Ma tami
ikikava nuwanuwami kudubinai God kovovokaravei na taku bade
nakanani aberaberai.* 4 Ma iyavo kava Yawasa Ketana ikivikivini na
taku avivi kiivunuwana. Ma tomotomowa ma wivine apanipanisi da ku
gabura atereteresi.* 5 Taparoro badana ghamana ma kwanatu baba-
disi peyarisi Sanhidran kamonai na aku bera iakovi ma ina vonemi da
avonavona bubuna. Rorova vivaghina sisiyina igirumi ma ivonataweku
ku Damaskas kwanatuna, babada turaturasi kurisi. Nani girumina
ivona da iyavo kava Damaskas kamonai Yawasa Ketana ikivikivini na
ata panisi ma ata rutinisi ku Jerusalem da kovogha ita viiya.”

Pol ina tupuwavira ivi sisiyei.
(Apos 9:1-19, 26:12-18)

6 “Madegha punai anenae ku Damaskas ma keta borinai kadenima
kunuma ivokadari ma gweyurina ioru da iveruviviriku, 7 da apeku ku
dowa ma wawaya gamona avi yanei kuriku ivi sisiya bo, ‘Sol, Sol, avi
kubiine kitupaketowaneku?’ 8 Ma avonapotei bo, ‘Tam iyai, Bada?’ Ma
ivonapoteku bo, ‘Taku Yesu, Nasaret wawaya. Taku kitupaketowaneku.’
9 Ma iyavo kava ivi kaeturaneku na gweyurina kava ikitai ma wawaya ga-
mona na ke iti yanei. 10 Ma avonapotei bo, ‘Bada, aviyavisina ana berai?’
Ma Bada ivoneku bo, ‘Kevomiiri ma kerui ku Damaskas ma nani dobunai
wawaya ina vonem da aviyavisina kuna berai.’ 11 Ma turaturaku imaku
iviiya ma irutiniku da ku Damaskas, iyamna nani yaseganina mataku
ikarapotai.”

12 “Ma nani kwanatunai tomowa sago kana vava Ananayas ipisi
da ita kitiku. Tuna wawaya maninina ma vonaviyoyovana peyarina
inununura bubuni. Ma bade nani dobunai Jiu damsi kudubisi iakovi
da tuna wawaya biibiina. 13 Ma ipisi da maghinokuwai imiiri ma
ivona bo, ‘Varesiku Sol, kekita!’ Ma yaghiyaghinai mataku ikiigigiri ma
akitabanenega da Ananayas akitai. 14 Ma ivoneku bo, ‘Ita kaekiki mau
i God tam ivinem da ina kayowana kutakovi ma ina Wawaya Maninina
kuta kitai ma kawanai sisiya kuti yanei.* 15 Ma tam aviyavisina kukitai
ma kuvi yanei na wawaya peyarisi kurisi kuni mamatarei. 16 Ma aviyav-
isina kekoyakoyaghi? Kevomiiri ma kuna babataito. Bada kevi tumaghanei
ma kuna nipowana kurina da am bera beroberosi ina kowatawei.’ ”

God, Pol ikwatui da kupuna damsi kurisi idima.

17 “Avovirame ku Jerusalem ma Taparoro Numanai aniponipowana
da anipowana nunuwapa ma bera sago itupuwa kuriku. 18 Bada akitai
kuriku ivivi sisiya. Ivona bo, ‘Kevi yaghiyaghina! Wekarakava Jerusalem
kekiibutawei, iyamna kubiiku kuna dima na wawaya weni dobunai am
sisiya ke ini tumaghanei. Ma nuwanuwasi ina pughu kirakai.’ 19 Ma
avonapotei bo, ‘Bada, weni wawayisi iakoviku da taku kiki numasi
nununai arurui da wawaya ivivi tumaghanem na avunuvunuwisi ma ku
gabura atereteresi. 20 Maranai wawaya ivomiiri da kam kivikivina
Sitivin wakimiyai iraravi na taku yavata nani kamonai. Taku na kii

* **22:3:** Apos 5:34-39 * **22:4:** Apos 8:3, 26:9-11 * **22:14:** Wawaya Maninina na Yesu ivi sisiyei.

tarasovo akoyakoyagha ma avi vaghinei da ita kiivunui.'* 21 Ma Bada
ivoneku bo, 'Kenae. Avonavonatawem ku rabaraba, kupuna damsi
kurisi.' "
22 Ma Pol weni sisiyina iberaberai na koroto kudubina ke iti vaghinei
na ivomiiri da iratatani. Ikiirara bo, "Nani wawayina kokiivunutawei,
ke kata kayokayowei da dobuwai ina makai!" 23 Peyarisi ikiikiirara ma
kii tarasovo ivi votaweyana da itapitapi ma bade popoku ku kiidamo
itawetawei. 24 Ma seri badana ina seri wawayisi ivonesi da Pol
ita rutinaneyei i numa garina ku kamona. Ma ivonesi da ita kwapui ma
iti tupavirei da avi kubiine na koroto nuwanuwasi ipughu kurina da
ikiikiirara. 25 Ma ikutatani da ita kwapui, ma Pol senturiyon ivonei
bo, "Taravatu emakamakai da Rome damkai na ke kona kwapu wa-
pawapikai. Koti tupavireku ma kota pananiku da berona aberai na muri-
nai kota kwapuku."†
26 Ma senturiyon weni sisiyina ivi yanei na inae ina bada kurina ma
ivonei bo, "Aviyavisina kuna berai? Nani tomowina na Rome wawaya."
27 Ma seri badana ipisi Pol kurina ma ivi tarakiiyanei bo, "Kevoneku.
Vonavaghata da tam Rome wawaya bo?"
Ma Pol ivonapotei bo, "E, taku nakanani."
28 Ma seri badana ivona bo, "Taku na mane ghamana avi miiya ma
muriyai da Rome iviiniku da i wawaya."
Ma Pol ivonapotei bo, "Taku na atupuwa da Rome wawaya."
29 Ma seri wawayisi Pol iti tupavirei na ina sisiya ivi yanei ma
yaghiyaghinai ivi muritina. Ma seri badana iyabumana kirakai, iyamna
namada Pol ipatumi.

Pol ivi sisiya Sanhidran babadisi maghinosiyai.
30 Mara itom na seri badana ina kayowana da itakova bubuni da
avi kubiine Jiu damsi Pol ivi wavui. Tuna kubiine sisiya ivonatawei da
taparoro babadisi i babada ma Sanhidran babadisi iriyesi. Ma Pol kana
chein ivotawei ma irutinaneyei da maghinosiyai imiiri.

23

1 Pol Sanhidran babadisi ikita bogiisi ma ivonesi bo, "Varevaresiku,
mara nonowa aku yawasa God ku matana na maninina kavakava da
nuwanuwaku yagharina." 2 Taparoro badana ghamana Ananayas weni
sisiyina ivi yanei na nuwanuwana ipughu. Tuna kubiine wawaya Pol
ririnai ivivi miiriyana na ivonesi da mutuna iravi. 3 Ma Pol ivona bo,
"Tam, God ina ravim! Tam miiriruwaruwam! Wawaya kurisi na kam
kita na biibiina ma nuwanuwam kamona na idadabu kirakai! Am
kayowana da Moses ina vonaviyoyovana tepanai kuti tupavireku, ma
kegha da tam mani nani vonaviyoyovanina kuvi kiigiiyei na wawaya
kuvonesi da iraviku!"*

---

* **22:20:** Apos 7:58 † **22:25:** Rorova maranai Rome damsi dobu kudubina ivivi badei ma kii vava irakata. Keta aroba imakamakai da wawaya kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Sago na wawaya ina mamai da ina maduwa na Rome wawayisi. Kana viruwa na mane ghamana ini miiyei na kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Kana viaroba na biga ghamana ina berai da Rome damsi ini vitesi na bade kana vava ina girumi da tuna na Rome wawaya. Iyavo kava itupuwa da Rome wawaya na ighe kirakai, ke Rome wawaya viya nakanani. I taravatu ghamana da Rome wawayisi ke meyani ina tuparatusi bo debiiyai ina widisi bo ina kwapusi. * **23:3:** Mat 23:27-28

4 Ma wawayisi Pol ririnai imiimiiri na ivona bo, “Avi kubiine na God
ina taparoro badana ghamana kuvi avaberowei? Kuta vokaravei.”
5 Ma Pol ivona bo, “Varevaresiku, taku ke atakovi da tuna na taparoro
badana ghamana. Giruma katamana evonavona bo, ‘Am bada ghamana
ke kuni avaberowei.’ ”*
6 Ma Pol iakovi da Sanhidran kamonai wawaya viya na Sadusi damsi
ma wawaya viya na Perisi damsi. Tuna kubiine ikiirara kurisi, “Vare-
varesiku! Taku na Perisi ma bade aku mamai na Perisi. Aku vitu-
maghana da wawaya raborabobosi karakava ina vomiiri, tuna kubiine
na koitupavireku!”*
7 Ma weni sisiyina ikaratawei na Perisi damsi ma Sadusi damsi vig-
amowana ivi karei da dughu iyaraghi da dam ruwa. 8 Sadusi damsi
evonavona da wawaya raborabobosi ke ina vomiiri ma bade aneya
da kanukanuma kegha. Ma Perisi damsi na weni berasi peyarina
itumaghanei.* 9 Vaghina ma dughu kamonai vigamowana irakata.
Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya, ti na Perisi damsi
kamosiyai, ivomiiri da ivona bo, “Weni tomowina gwabinai ke sago
berona kata panani! Ma mikeda kanuma bo aneya ivi sisiya kurina.”
10 Ma vigamowana ighakighaki kirakai da seri badana iyabumana
da Pol iti tinabediyanei. Tuna kubiine seri wawayisi ivonatawesi da Pol
ita rutini ita vovira i ku numa garina kamona.
11 Ma nani didibarinai Pol ririnai Bada imiiri ma ivonei bo, “Am
nota evi rewapana! Ma ikikava Jerusalem kamonai varaku biibiina kudi-
madimei na nakanani Rome kamonai kuna dima.”

Wawaya Pol ita kiivunui.

12 Mara itom na Jiu damsi viya ivi dirigiigai da peyarisi ivi vaghinei
da ke ita kam bo ituma da kunona Pol iti raboboi. 13 I koroto irakata
da 40 ruvana ikuyowei ma peyarisi i vonakiiyapa bagibagina iterei
da weni berana ita berai. 14 Inae da taparoro babadisi i babada ma
kwanatu babadisi kurisi ma ivonesi bo, “Tokai akii vonakiiyapa bag-
ibagina katerei ma kavi vaghinei da ke kana kam bo kanuma da kunona
Pol kana kiivunui. 15 Weni nakanani taberai. Tami Sanhidran babadimi
sisiya kona vonatawei seri badana kurina da Pol ina rutinapiyei wike.
Kovonei da vitupavira kubiine ina pisi da ina sisiya viya kona vii bubuni.
Ma tokai na keta borinai kana potai da kana kiivunui.”
16 Ma damsi weni sisiyina iberaberai na Pol novuna natuna ivi yanesi
na inae seri wawayisi i ku numa da Pol ivonei. 17 Ma Pol seri wawaya
sago ikwatui ma ivonei bo, “Weni tomowa kikina kerutinaneyei am bada
kurina da ini sisiya na am bada ini yanei.” 18 Ma senturiyon tomowa
kikei irutini da ina bada kurina ma ivonei bo, “Gabura wawayina Pol
ikwatuku ma ivoneku da weni tomowina ata rutinapiyei kurim da ina
sisiya kuti yanei.”
19 Ma seri badana tomowa kikei imana iviiya ma itinaviviri ma
ivi tarakiiyanei bo, “Avi sisiyina kuna voneku?”
20 Ma tomowa kikei ivona bo, “Jiu damsi ivi vaghinei da ini nowi kurim.
I kayowana da maram Pol kona rutinaneyei Sanhidran ku maghinosi.
Ini beroberowem da nakanani ma gwabinai sisiya kamowa viinina ku-
biine. 21 Ke kuni yanesi, iyamna wawaya ivi 40 kana pota ina kenei.

* **23:5:** Exod 22:28 * **23:6:** Apos 26:5; Plp 3:5 * **23:8:** Mat 22:23; Mak 12:18; Luk 20:27

Vonakiiyapa bagibagina iterei da Pol ina kiivunui ma muriyai da ina kam bo inuma. Ekoyakoyaghim da i vinowi kuni vaghinei bo kegha."
22 Ma seri badana tomowa kikei ita vonatawei na ivonei bo, "Kekitaruvai da ke sago iyai inakovi da weni sisiyina kuvi mamatareku."

Pol ivonatawei kiivavo Pirikis kurina.
23 Seri badana ina senturiyon wawayisi ruwa ikwatusi ma ivonesi bo, "Ita seri wawayisi ivi 200 ma hosi wawayisi ivi 70 ma bade iyo wawayisi ivi 200 kovonesi da evovunagha. Ma karako didibarai* na kona vomiiri ku Sisariya kwanatuna. 24 Ma hosi viya korutinapiyesi da Pol ina geru ma kana papara kovowai, kokoyagha bubuni da kiivavo Pirikis kurina."
25 Ma seri badana weni nakanani igiruma,

> 26 "Taku Korodiyus Lisiyas agirugiruma tam Pirikis, kiivavo ghamam kurim. Kiiwa kiiwa.
> 27 Weni tomowina na Pol, ma Jiu damsi iviiya da gisina kava ma ita kiivunui. Ma apanani da tuna na Rome wawaya, tuna kubiine aku seri wawayisi yavata kanae da kavi yawai. 28 Aku kayowana da atakovi da aviyavisina ibera beroi na ivivi wavui. Tuna kubiine arutini anae da Sanhidran babadisi ku maghinosi. 29 Ma apanani da Pol, Jiu damsi yavata Moses ina vonaviyoyovana kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ke sago ina berona ata panani da ku gabura ata terei bo ati raboboi. 30 Ma wawaya ivonavereku da Jiu damsi ivi dirigiigai da weni tomowina ita kiivunui na yaghiyaghinai avonatawei kurim. Ma bade viwavu wawayisi avonesi da itoru kurim da ina berona iti mamatarem."

31 Seri badana igiruma ikovi na ina seri wawayisi ikikava ivonavonesi na nakanani iberai. Didibarai Pol irutini ma ivomiiri inae da ku Antipatirisi kwanatuna. 32 Ma mara itom na seri ma iyo wawayisi ivovira ku Jerusalem, ma hosi wawayisi kava Pol yavata inae. 33 Ma ku Sisariya inekiibau na seri badana ina giruma pepana ma Pol na kiivavo Pirikis ku imana iterei. 34 Ma kiivavo Pirikis nani girumina ivi yavi ikovi na Pol ivi tarakiiyanei da tuna na meni dobuna wawayina. Ma ipanani da tuna Silisiya wawaya, na 35 ivonei bo, "Iyavo kava ivivi wavum na ina pisi wike ma muriyai da ani tupavirem." Ma ina seri wawayisi ivonesi da Pol ita rutini da numa sago kiivavo Herodi rapenai ku kamona ita terei ma ita pota bubuni.

24

Jiu damsi Pol ivi wavui.
1 Mara miikovi murinai na taparoro badana ghamana Ananayas ma Jiu damsi i babada viya ma tomowa sago kana vava Tetulas irutini da yavata ikiibau ku Sisariya. Tetulas na vitupavira wawayina* ma Rome damsi i taravatu iakova bubuni. Ma peyarisi inae da kiivavo Pirikis kurina Pol iti wavui. 2 Ma Pol ikwatui irui na Tetulas ivomiiri da Pirikis kurina ivona bo,
"Tokai kavi nuwabiibii kirakai da weni marana gurina am vibadana kamonai na kamakiimakiinuwapota. Ma am nuwagiura irakata da bera ipeyari kuterevimanini akii dobu kamonai. 3 Weni berasi kubiine na dobu ku kudubina mara nonowa kaigheghena kirakiiyem, kiivavo biibiim Pirikis. 4 Ke kata kayokayowei da kaninibarim, ma akii kayowana

* **23:23:** 9:00 o'clock * **24:1:** Vitupavira wawayina na 'public solicitor' bo 'lawyer.'

da akii sisiya tupona kava kuti yanei. 5 Kapanani da weni tomowina
Pol tuna yawasa kana kiikiivibero wawayina. Ma wawaya viya Nasaret
tomowa sago ekivikivini da vokavara vibero eberaberai, ma kamosiyai
weni tomowina Pol na bada ghamana. Tuna dobu ku kudubina Jiu
damsi inotaragharaghisi da viruwa etuputupuwa. 6 Ma bade ibera
tovoni da Taparoro Numana vovokaravina ita puyaki na kapatumi. 7 (-
)† 8 Ma tam mani kevi tupavirei na kuna panani da aviyavisina kaiwavui
na vonavaghata."

9 Ma Jiu damsi peyarisi Tetulas ku murina imiiri da Pol ivi wavui ma
ivona da weni sisiyisi kudubina na vonavaghata.

Pol kana papara ivowai Pirikis maghinonai.

10 Ma kiivavo Pirikis ituparorona Pol kurina da iti sisiya. Pol ivona bo,
"Akovi da madegha ipeyari wawaya kuvi tupaviresi weni dobuna ka-
monai, tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da maghinomuwai amiimiiri
da kaku papara ana vowai. 11 Ma tam vonavaghata akovina kuna kayowei
na wawaya kuni tarakiiyanesi da ina vonem. Taku raviraviyota aghae
ku Jerusalem vokavakavara kubiine, karako na mara kana vi 12 ikovi.
12 Ma viwavu damsi ke sago ita pananiku da Taparoro Numana kamonai
wawaya yavata kata vivigamowana. Ma bade ke sago ita pananiku da kiki
numasiyai bo kwanatu kamonai wawaya ata vivinuwapughupughusi da
ita viviruwa. 13 Ma weni wawayisi na iwavu wapawapiku ma ke ko-
vokovoghina da nani viwavuna ini debei kurim da vonavaghata isisiyei.
14 Ma vona bubuna da taku na akii kaekiki i God avovokavakavari
ma Yawasa Ketana akivikivini. Ma weni damsi evonavona da tuna
ketana na vibero. Ma bade Moses ma peroperoveta i giruma kudubina
aitumaghanei. 15 Ma taku aitumaghana da God ina berai da wawaya
maninisi ma beroberosi kudubina rabobowai ina vomiiri. Ma weni
viwavu damsi na bade nakanani itumaghana. 16 Tuna kubiine na mara
nonowa God ma wawaya matasiyai aberabera tovoni da aku yawasa
maninina da nuwanuwaku yagharinai ata makai."

17 "Ma Jerusalem namadani kava akiibutawei ma bade raviraviyota
avovirame. Aku wawaya moyamoyakisi i puyo akavaraneyei ma bade
aku suwara Taparoro Numanai ata kapuni.* 18 Ma aku vonakiiyapa
bagibagina avi koviya da taparoro babadisi ivi biibiiniku ma aku suwara
ikapukapuni ma weni viwavu damsi ipananiku. Nani kamonai na ko-
roto kegha da ita nipu bo ita kayaya. 19 Ma Jiu damsi viya Eisiya kamonai
irui ku Jerusalem da Taparoro Numana garina kamonai ikitiku. Ti damsi
karako ita pisi wike ku Sisariya da aviyavisina matasiyai ikitai da abera
beroi na maghinomuwai iti wavuku. 20 Ma Jerusalem kamonai Sanhidran
babadisi maghinosiyai amiiri ma ivi tupavireku. Ma weni viwavu damsi
ita vonem da aku berona ipanani bo kegha. 21 Mikeda weni sisiyina
sago kava kubiine iwavuku. Sanhidran babadisi maghinosiyai amiiri
ma akiirara bo, 'Taku aitumaghana da wawaya raborabobosi karakava
ina vomiiri, tuna kubiine na koitupavireku!' "*

22 Ma kiivavo Pirikis na Yawasa Ketana iakova bubuni. Pol ina sisiya
ivi yanei ikovi ma dughu igudui. Ma ivonesi bo, "Seri badana Lisiyas

† **24:7:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 6-7 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Kakayowei da akii vonaviyoyovana nununai kati tupavirei. 7 Ma kegha, seri badana Lisiyas ina seri wawayisi yavata ipisi ma imakiiyai inebokai. Ma ivonekai da kata pisi kurim da tam maghinomuwai kati wavui.' * **24:17:** Apos 21:17-28 * **24:21:** Apos 23:6

ina nekiibau na ina sisiya tiyanei ma muriyai ana vonakiiyaragha da Pol berona iberai bo kegha." 23 Ma kiivavo Pirikis, senturiyon sago ivonei da Pol ita pota bubuni ma ke ina kitatawei. Ma ivi vaghinei da Pol turaturana ita rugenari da ina kayowana avai na iti vitei.

Pol imiiri Pirikis da Durusira maghinosiyai.

24 Mara viya ikovi ma Pirikis kawana Durusira yavata ivovira ku dughu gawarina. Ma kawana na Jiu wavine. Ma Pol kana sisiya ivonatawei na ipisi. Ma ikikava wawaya i vitumaghana Yesu Keriso kurina etereterei na Pol ivi beyebeyena da Pirikis ivi yanei. 25 Ma ina sisiya kamonai ivonesi da God ekayokayowei da ita yawasa na maninina kavakava. Ma bade ikikava wawaya ini potepote meyesi da berona ke ina berai ma ikikava mara damonai God ini tupavirevireta ivi sisiyei na Pirikis iyabumana. Tuna kubiine ivonei bo, "Kevoterei. Kenae ma taraboga ana panani na kam sisiya ana vonatawei." 26 Nani murinai Pirikis mara nonowa Pol kana sisiya ivonavonatawei da yavata ivivi sisiya, iyamna Pol na gabura kamonai imakamakai ma Pirikis ina kayowana da gavunai iti miiyei na ita votawei.

27 Madegha ruwa ikovi na Posiyas Pestas ipisi da kiivavo Pirikis kana gawara iviiya. Pirikis na Jiu babadisi ku murisi imiiri, tuna kubiine na Pol gabura kamonai ivoterekuyowei.

25

Pol ivonesi da Kiivavo Sisa kurina ita nae.

1 Kiivavo Pestas ku Sisariya kwanatuna inekiibau ma imakai da mara aroba ikovi. Muriyai ivomiiri ighae ku Jerusalem. 2 Ma nani dobunai taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada na Pestas yavata ivi dughu ma Pol ivi wavui. 3 Ivi nowi da Pestas iti vitesi da Pol ita rutinagheyei ku Jerusalem da iti tupavire meyei. Ma ivi kaetina, iyamna ivovunagha da keta borinai Pol kana pota ita kenei da ita kiivunui. 4 Ma Pestas ivonapotesi bo, "Pol tuna Sisariyai avovotani gabura kamonai emakamakai. Ma taku na ke mara gurina ma ana vovira nake. 5 Tuna kubiine ami babada viya yavata toru ku Sisariya ma nani dobunai, Pol aviyavisina ibera beroi, na titupavirei."

6 Pestas Jerusalem kamonai imakai da mara 8 bo 10 ikovi. Muriyai ioru ku Sisariya. Mara itom na vitupavira ivotawei ma seri wawayisi ivonesi da Pol gabura kamonai ita rutini da maghinosiyai ita miiri. 7 Pol inekiibau ma Jiu damsi Jerusalemuwai ioru na imiirigwagwari ma ivi karei da wavu bogii ma bogiiyai ivereverei. Ma ke kovokovoghina da wawaya sago iti mamatara da Pol bera berona iberai. 8 Ma tuna mani kana papara ivowai, ivona bo, "Taku ke sago aviyavisina ata bera beroi Jiu damsi i taravatu kamonai, bo Taparoro Numana kamonai, bo Kiivavo Ghamana Sisa kurina."

9 Ma Pestas na Jiu babadisi ku murisi imiiri, ina kayowana da iti nuwabiibiinisi. Tuna kubiine Pol kurina ivona bo, "Tam kivaghinei bo kegha da taghae ku Jerusalem da nani dobunai ani tupavirem weni viwavuna kubiine?"

10 Ma Pol ivona bo, "Kegha! Taku na Kiivavo Sisa ina vitupavira gawarinai amiimiiri, na weni gawarinai kava koti tupavireku. Tam kuakovi da taku ke sago aviyavisina berona Jiu damsi kurisi ata berai. 11 Ma mikeda bera berona ghamana ata berai na kaku kovogha da

kota kiivunuku na ati vaghinei. Ma kegha, ke sago bera berona ata berai. Weni wavusi ivereku na ke vonavaghata. Tuna kubiine ke sago meni wawayina ina rewapana ita makamakai da Jiu babadisi ku imasi ina tereku. Taku akayokayowei da Kiivavo Sisa maghinonai ana miiri da tuna mani ini tupavireku."

12 Ma Pestas ina wawaya akakovisi ikwatusi da yavata ivi sisiya ikovi, ma Pol ivonapotei bo, "Tam am kayowana Kiivavo Sisa, na Kiivavo Sisa kurina kuna nae."

Pestas, Agripa yavata ivi sisiya.

13 Ke mara gurina na kiivavo Agripa novuna Benis yavata inumataya ku Sisariya kwanatuna, kiivavo Pestas kurina da iti kiikiiwei. 14 Imakai gisina gurina na kamonai Pestas, kiivavo Agripa kurina Pol ivi sisiyei. Ivona bo, "Pirikis weni dobunai ivivi kiivavo na tomowa sago ku gabura iterei na patana da emakamakai. 15 Aghae ku Jerusalem na Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ipisi kuriku da tomowina ivi wavui na ivoneku da ati raboboi. 16 Ma avonesi da tokai Rome damkai akii taravatu da kovogha wawaya ke kana vere wapawapai. Ma kunona kiivavo maghinonai viwavu damsi yavata ita miiri da tuna mani kana papara ita vowai. 17 Ma Jiu babadisi yavata kaoru patapata na ke ati koyakoyagha. Mara itom na vitupavira avotawei ma sisiya avonatawei da seri wawayisi tomowina irutinapiyei. 18 Ma viwavu damsi ivomiiri na anotai da ita voneku da tomowina bera berona ghamana iberai. 19 Ma kegha da ivi gheviravira ma Jiu damsi aviyavisina itumaghanei ma bade tomowa raborabobona kana vava Yesu ivi vonapasipasiyanei. Tuna wawayina na Pol evonavona da yawayawasina. 20 Aekwa kavai da ikikava sisiya kiimatana ata viiya. Tuna kubiine Pol avona tovoni da kata ghae ku Jerusalem da nani dobunai kati tupavirei ma akovina kata viiya da berona iberai bo kegha. 21 Ma Pol ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ita miiri da tuna iti tupavirei. Tuna kubiine seri wawayisi avonesi da ku gabura itere meyei. Taraboga ana panani na Sisa kurina ana vonatawei."

22 Ma Agripa ivona bo, "Aku kayowana da tomowina ina sisiya ati yanei."

Ma Pestas ivonapotei bo, "Vaghina, maram kuni yanei."

23 Mara itom na kiivavo Agripa da Benis ere tuturesi iderisi ma seri babadisi ma kwanatu babadisi yavata ku dughu numana irui. Ma Pestas ivona na seri wawayisi Pol irutinaruwei. 24 Ma Pestas sisiya ivi karei. "Kiiwa kiiwa, kiivavo Agripa kurim ma tami iyavo kava weni. Weni tomowina kokitai. Jiu damsi kudubisi weni dobunai ma Jerusalem kamonai ere kiikiirarisi ivi nowi da tomowina ati raboboi. 25 Ma ke sago aviyavisina berona gwabinai ata panani da ita rabobo. Ma tuna ina kayowana da Kiivavo Sisa maghinonai ina miiri, tuna kubiine ana vonatawei ku Rome, Sisa ina ku kwanatu. 26 Ma ke sago sisiya maninina ata panani da Kiivavo Ghamana Sisa kurina ata giruma. Tuna kubiine arutinapiyei peyarimi ku maghinomi da tam kiivavo Agripa yavata koni tupavirei. Ma nani kamonai sisiya vaghata ana viiya da ana giruma Sisa kurina. 27 Ke ita biibai da gabura wawayina ana vonatawe wapawapai. Kunona na ina berona ana panani ma kana sisiya yavata ana vonatawei Sisa kurina."

26

Agripa maghinonai Pol kana papara ivowai.

1 Kiivavo Agripa dughu ivotawei ma Pol ivonei bo, “Aivaghinei da tam
mani kam papara kuna vowa tovoni. Kevi sisiya.” Ma Pol imana iruepai
ma sisiya ivi karei.
2 “Kiivavo Agripa, ainuwabiibai da karako tam maghinomuwai ami-
imiiri ma Jiu i babada iwavuku na ana vonapotesi da kaku papara
ana vowai. 3 Ainuwabiibiiyei, iyamna tam na Jiu damsi i kiki ma i
vigheviravira kuakova kirakiiyei. Tuna kubiine ainowi kurim da aku
sisiya kuni yana bubuni.”
4 “Jiu babadisi kudubisi aku yawasa iakova yavui da ikikava amaka-
makai. Aku dobuwai, gisikuwai avi karei da Jiu damsi i kiki ma
Moses ina vonaviyoyovana kudubina avotana bubuni da amagura.
Ma muriyai aghae ku Jerusalem da bade yawasina sago avovotani.
5 Namadani kava iakoviku ma ke ita kayowei da ita vonem da taku na
Perisi damsi kamosiyai amakamakai da i kiki bagibagisi kudubina
anununura bubuni.* 6 Ma taku God aitumaghanei da ina vonakiiyapa
bagibagina ita kaekiki mau kurisi iterei na ina berai. Tuna kubine
na karako koitupavireku. 7 Jiu damkai kaitumaghana da ikikava God
vonakiiyapa bagibagina iterei kurikai na karakava ina berai. Tuna
kubiine na kamokiiyai dam ivi 12 nuwanuwakii kudubinai mariyai ma
didibarai God kavovokavakavari. Kiivavo Agripa, God ina vonakiiyapa
bagibagina aitumaghanei kubiine na Jiu damsi viya iwavuwapawapiku.
8 Ma tami Jiu dami, avi kubiine konotanotai da God ke kovokovoghina da
wawaya raborabobosi ina berisi da ina vomiiri?”
9 “Rorova taku anotanotai da nani Nasaret wawaya Yesu ati ghaviyei
ma avi paparana kirakai da kana vava ati beroi.* 10 Ma taparoro baba-
disi i babada rewapana ivereku da kana kivikivina peyarisi Jerusalem
kamonai ku gabura ateresi. Ma ivivi tupaviresi ma ivonakiiyaragha da
iti rabobosi na taku yavata kavi vaghinei da iti kiivununuwana. 11 Mara ipeyari
wawaya avonavonesi da kiki numasiyai kana kivikivina ikwapukwa-
pusi ma inivisi ivereveresi. Ma aberabera tovoni da Keriso ita vonabarei.
Aku nuwapughu kurisi irakata kirakai da ayebayebaghisi ma bade dobu
viruwai aekwekwisi da ati tupaketowanesi.”

Pol ikikava itupuwavira na ivi sisiyei.
(Apos 9:1-19, 22:6-16)

12 “Mara sago taparoro babadisi i babada rewapana ivereku
ma ivi yoneku ku Damaskas kwanatuna da Yesu kana kivikivina
ati tupaketowanesi. 13 Kiivavo Agripa, kevi yana. Kababa kanenae da
madegha punai kadenima yasegana kunumai ivokadari ma gweyurina
ioru da taku turaturaku yavata iveruvivirikai. Yaseganina ivi rewapana
kirakai, ke madegha nakanani. 14 Peyarikai karirigha ku tano ma
wawaya gamona avi yanei da kuriku Hibru gamosiyai ivivi sisiya bo,
‘Sol, Sol, avi kubiine kitupaketowaneku? Am vikawakiikai kubiine
kevowavowa meyem.’* 15 Ma avi tarakiiyana bo, ‘Bada, tam iyai?’ Ma

* **26:5:** Apos 23:6; Plp 3:5 * **26:9:** Apos 8:3, 22:4-5 * **26:14:** Weni dobunai Yesu
miiba iterei. Ivona da Pol na nakanani ma ox kawakiikiina. Ox na kau tomowina ma ina
bada keyama ina papai da gamgamna na ox ina surini da ini yaghiyaghina. Ox kawakiikiina na ku
murina ina ruwa na nani keyamina gamgamna ina kiitututi da gubaga ina panani.

ivona bo, ‘Taku na Yesu, taku kitupaketowaneku. 16 Kevomiiri. Avinem
da tam aku bigabiga ma vimamatara wawayim, tuna kubiine arumatara
kurim. Wawaya kuna vonesi da karako kukitiku, ma bade mara muriyai
ana rumatarame kurim na kuni mamatarei. 17 Ma ani tarapaparanem da
kupuna damsi ma bade am wawaya vaghata Jiu damsi ke ina kiivunum.
Ma ana vonatawem kupuna damsi kurisi da 18 tam matasi kuna votawei da
nubakutuva ina barei ma ina kiibau ku yasegana. Ma Seitan ina vibadana
ina barei ma ina damana God kurina da i bera beroberosi ina notatawei.
Ma wawaya ini tumaghaneku na kii gawara God ina wawaya vovokaravisi
kamosiyai ina panani.’ ”

Pol ina biga ivi sisiyei.

19 “Kiivavo Agripa, tuna kubiine na weni matakirina kunumai akitai
na avotekatekei, ke ata bara. 20 Damaskas kamonai dima avi karei ma
muriyai ku Jerusalem da Judiya dobuna adima yavui. Ma muriyai
akiibau kupuna damsi kurisi. Aku dima kamonai avonesi da i bera
beroberosi itinimayei ma ita tavira God kurina da yawasa manininai
ita makai, nakanani iti matakira da bera beroberosi ibarei.* 21 Tuna
kubiine na Jiu damsi Taparoro Numana garina kamonai ivotataniku
ma ibera tovoni da ita kiivunuku. 22 Ma kegha da God ina rewapanai
kaku papara ivowai da karako yawayawaku, maghinomiyai amiimi-
iri da kiikiivavo ma wawayota kurimi aisisiya. Moses ma peroper-
oveta aviyavisina ivonavonei da ita tupuwa, na tuna sisiyina kava
atereterei. 23 Ivoneta da God ina Vivinevine Wawayina ita vokwarakwara
ma ita rabobo. Ma iti nao da rabobowai ita vomiiri. Nakanani ita berai
da yasegana ma yawasa ketana Jiu damsi ma kupuna damsi kudubisi
iti beyesi.”*

24 Pol patana da ivivi sisiya na Pestas ikiirara bo, “Pol, tam
neghanegham! Am akova ineghaneghim.”

25 Pol ivona bo, “Kiivavo Pestas, tam varatetem. Taku ke
ata neghanegha. Aviyavisina avonavonemi na sisiya kamowa ma
vonavaghata. 26 Ma tam, Kiivavo Agripa, weni berasi peyarina namada
kuakovi, tuna kubiine debapunai aisisiya. Ma anotanotai da weni
sisiyisi peyarina kuvi yana bubuni, iyamna weni berasi kudubina
na debiiyai itupuwa. 27 Kiivavo Agripa, peroperoveta i giruma
kitumaghanei da vonavaghata bo kegha? Akovi da tam kitumaghanei.”

28 Ma Agripa ivi gheviravira da Pol ivonei bo, “Kenotanotai da
wekarakava kisisiya na nuwanuwaku kuna tinavirai da ani Keresiyana
bo?”

29 Ma Pol ivonapotei bo, “Wekarakava bo karakava, ainowi God kurina
da mara sago kuni Keresiyana. Ma ke tam kava ma wawaya kudubimi
karako koiyaneku na aku kayowana da peyarimi kona berai da tami taku
nakanani. Ma bera sago kava aku yawasa kamonai ke ata kayokayowei da
damina kona viiya. Tuna na weni, chein imakuwai.”

30 Ma kiikiivavo Agripa ma Pestas ma Benis ma i wawaya na peyarisi
ivomiiri. 31 Ikiibau ku matara ma ti mani kamosiyai ivivi sisiya da ivona
bo, “Nani tomowina ke sago ina berona avai da ku gabura ita terei bo
iti raboboi.” 32 Ma Agripa, Pestas ivonei bo, “Nani tomowina gabura ka-
monai kati kiibuni da ita nae. Ma namada ivona da ina kayowana da Sisa

* **26:20:** Apos 9:20, 28-29 * **26:23:** Isa 42:6, 49:6; 1Kor 15:20

maghinonai ina miiri da ini tupavirei. Tuna kubiine ke kovokovoghina da tikiibuni.”

27

Pol ivomiiri ku Rome.

1 Kiivavo Pestas ivi vaghinei da gabura damsi viya Pol yavata
ita vonatawesi ku Itali dobuna. Tuna kubiine senturiyon sago kana
vava Jiuriyas, ku imana iteresi. Jiuriyas na Kiivavo Sisa tuna mani ina
seri wawayisi i senturiyon. 2 Ma Adramitiyam damsi i waka ivovunaghi
da ita vomiiri ku Eisiya dobuna da kawasusu nununai ita rukiibau. Weni
ku wakana kageru ma tomowa sago, kana vava Aristakas na yavata.
Tuna ina kwanatu na Tesalonika, Masedoniya kamonai. 3 Mara itom
na ku Saidon kwanatuna kawota ma senturiyon Jiuriyas ivi vaghinei da
Pol ita nae turaturana ita kitisi da ina kayowana avai na iti vitei. 4 Nani
dobunai katenutaweyana kanenae da yanunu ivopotekai, tuna kubiine
katereviviri da Saipras nuwana rogurogunai kava kaverau. 5 Muriyai
na dobu ruwa, Silisiya ma Pampiriya bogasi kaveruyaraghi da ku Maira
kwanatuna kanekiibau, tuna Lisiya dobuna kamonai. 6 Maira kamonai
senturiyon Jiuriyas waka iekwai da kata nae ku Itali ma Ariksandiriya
damsi i waka ipanani. Ivona na nani ku wakana ivi gerukai.
7 Yanunu ivopotekai da nuwatuwai kaverau da taparoro ruwa
ikovi ma muriyai Nidus kwanatuna ku bogana kanekiibau. Yanunu
ivopotekai kubiine waka katereviviri ma kaverau kaoru da Samone mu-
tubina kakenaviviri. Ma Kriti nuwana rogunai kava kaverau. 8 Yanunu
irakata kubiine kikira baranai kakuka kanenae da dobu sago, kana vava
Kawasusu Biibiina, nani ku dobuna karui. Tuna kawasusuna na Laseya
kwanatuna ririnai.
9 Namada yanunu ma tovava berona ikamowanikai tuna kubiine
nuwatuwai kaveraverau da biimara kana mara ikovi. Jiu damsi i
visiya marana ghamana namada itupuwa ma tuna marana imatakira
da tovava ma yanunu kana mara inekiibau. Tuna kubiine Pol waka
babadisi ivonaveresi bo, 10 “Aku wawaya, anotanotai da maghinotiyai
nuwapoya tapanani. Mikeda tatenutaweyana takiibau na yanunu ma
tovava ami waka ma sawara kouwani na ini beroi ma bade wawaya
viya kamotiyai inumadodo.” 11 Senturiyon Jiuriyas, Pol ina sisiya
ivi yanei na ke iti vaghinei da nani dobunai kata makai. Ma waka babadisi
yavata ivi sisiya da ita kuka ita kiibau na peyarisi ivi vaghinei, 12 iyamna
nani dobuna na ke dobu biibiina. Waka damsi peyarisi ke ita kayowei
da kata makai mara gurina da nuba ghamana kana mara ita nekiibau.
Peyarisi ivi vaghinei da kata tenutaweyana ma kata bera tovoni da ku Piniks
kwanatuna kawasusuna kata rui. Ma nani dobunai kata makai da nuba
kana mara ita kovi. Piniks kawasusuna na Kriti nuwana rogunai ma
mara nonowa biimara biibiina ekenakena.

Tovava ma yanunu berona ipanani.

13 Yanuyanunu biibiina ivi karei na waka damsi inotai da mara biibiina
ma waka kana sopa itinagheyei. Katenutaweyana da Kriti kikirina
baranai kava kaverau, 14 da ke rabaraba ma yanunu bero kirakiina
katagheyakiiyai koyiyai ioru da iravikai. Tuna na yabarata. 15 Yanunu
ibero kirakai, waka iraravi da ke kovokovoghina da waka maghinona
ku yanunu matana kata terei. Kavi bagunei ma waka kakavaraviviri da

yanunu ikiinunurikai 16 da ku nuwa gisina sago, kana vava Kauda. Nani
nuwana rogurogunai kaveraverau. Nani kamonai ivi paparana kirakai
da kana vivitaravonavona wakana itinepai. 17 Ma ikutani ikovi na
urava iyuna da waka ghamana iveruviviviri ma ikutatani da bagibagina
da tovava waka ghabaghabana ke ita kiigavovori. Ma iyabumana da
Suritis ku maratetena ita tawanepikai. Tuna kubiine kuka ivi votaweyana
da katenatenam ma yanunu ikiikiinunurikai. 18 Mara itom na tovava
iraravi kirakiiyekai, tuna kubiine ivi karei da sawara waka kamonai
ivivi tawetaweyana ku yegai. 19 Ma mara kana viaroba na bade kuka,
uravisi, keyamisi ma aviyavisina peyarina waka tepanai imakamakai
na ivi tawetaweyana ku yegai. 20 Mara ibero kirakai da kaveru wapawapa
ma madegha ma gwamegwame ke kata kitai da taparoro ruwa ikovi.
Ma yanunu ivi rewapana kirakai da akii nota ipeku, kanotanotai da
kata rabobo.
21 Ma nani kamonai wawaya wakiiyai ke ita kam tovona. Tuna kubiine
Pol maghinosiyai imiiri ma ivonesi bo, “Kokitai, avonemi da Kriti ke
kata kiibutawei ma aku sisiya kobarei. Tuna kubiine karako ami waka
ivi beroi ma ami sawara kovi tawetaweyana. 22 Ma wekarakava na avon-
avonemi da ke kona yabumana ma ami nota evi rewapana. Waka kava
ina monu ma ke sago wawaya ina rabobo. 23 God na aku Bada ma taku
na ina bigabiga. Ma didibarai ina aneya sago ivi yonei da ririkuwai
imiimiiri, 24 ma weni nakanani ivoneku, ‘Pol, ke kuna yabumana. Tam
Kiivavo Ghamana Sisa maghinonai kuna miiri da ini tupavirem. Tuna
kubiine God am nipowana ivi yanei ma ina agabiibiiyai tam ma wawaya
peyarisi wakiiyai ini yawasimi.’ 25 Aku wawaya, tuna kubiine ami
nota evi rewapana. Taku God aitumaghanei da aviyavisina ivoneku na
ina tupuwa. 26 Ma kegha da yanunu ina tapitapita da ku nuwa sago
kikirina ina kiiribeta.”
27 Meditereniyan Yegiiyai tovava ma yanunu ikiikiinunurikai da
taparoro ruwa ikovi. Didibara punai ma waka damsi damisi iviiya da
namada ku tano kanenekiibau. 28 Tuna kubiine bogapu iruvai da ioru
meni kana pata.* Ma ipanani da 40 mita nakanani. Imakai mara gisina
ma bade iruva meyei ma ipanani da 30 mita nakanani. 29 Iyabumana
kirakai ma inotai da waka iti tawanepei ku wakima tepasi. Tuna kubiine
waka murinai kana sopa ruwamaruwa itawei da ita tinatani. Ma i
kayowana da mara ita tom yaghina. 30 Ma waka damsi ibera tovoni da
waka ita verukuyowei na ivi beroberowekai da nakanani ma waka magh-
inonai sopa viya ita tawei. Ma gavunai taravonavona wakana itereterе-
oruwei. 31 Ma Pol senturiyon ma seri wawayisi ivonesi bo, “Waka
damsi ina verukuyoweta na peyarimi kona rabobo.” 32 Tuna kubiine seri
wawayisi taravonavona wakana kana urava ivi kiiyaraghana da ipeku ku
yegai da yanunu ikaruwei.
33 Mara iruruterei na Pol wawaya peyarisi ivona kirakiiyesi da ita kam.
Ivonesi bo, “Tami nuwanuwami ikaragavovori da ke sago avai kota kani
da taparoro ruwa ikovi. 34 Akayokayowei da kota kam da koti rewapana.
Ke tarabobo. Ke sago gubaga tapanani.” 35 Pol ivi sisiya ikovi ma peyarisi
maghinosiyai parawa iviiya da God ivi kiikiiwei ma parawa ivogimai
ma kam ivi karei. 36 Ma peyarikai weni berana kakitai na akii nota

* **27:28:** Bogapu ruvana kubiine urava damonai kirama ikuni ma ivi yoyowi ma bogapu iruvai da ioru meni kana pata.

ivi rewapana da tokai bade yavata kakam. 37 Ma waka kamonai tokai
na akii vi 276. 38 Ma peyarikai kakam dodo na waka kamonai whiti
kavi kiibuni ma kavi tawetaweyana ku yegai da waka ita tekateka.

Waka igavovori.

39 Mara itom na waka damsi dobu ikitai da ke ita vogiiya. Ma kawasusu
ikitai da nani dobunai kikira biibiina. Ma inotai da ita bera tovoni da
waka nake ita veruwei da iti tawanepei. 40 Tuna kubiine waka damsi
sopa uravisi ivi kiiyaraghana ma bade waka kana yabiyabi irupama da
iti yabiyabi. Ma kuka gisina maghinonai kava itinepai da yanunu ita viiya
da itoru ku kikira. 41 Kaverau ke gurina ma ku maratete kavi tawanepekai.
Waka maghinona idogiya da ke iti dagu, ma tovava ghamaghamasi waka
murina ikiigavovori.

42 Seri wawayisi ivi diritete da gabura damsi kudubisi iti kiivunuwana,
iyamna ita yeka itoru ku kikira na iti veraveruwana. 43 Ma senturiyon ke
ina kayowana da Pol ita kiivunui. Tuna kubiine kii papara ivowai na seri
wawayisi ivonesi da ke iti kiivunuwana. Ma ivi vaghinei da iyavo kava yeka
iakovi na ita tawesi da ita yeka ku kikira. 44 Ma wawaya makiiterena na
i keta itekwai da waka keyamina tovava ikiitawetawei na keyamisiyai
ita vokikita ma ita yeka da ku kikira. Ma vaghina nakanani itupuwa da
wawaya kudubisi ku kikira ivoghae da iyawasa.

28

Malta nuwana kamonai.

1 Ku kikira kavoghae na kapanani da nuwana kana vava na Malta.
2 Ma nuwa damsi ivi agabiibii kirakai da inepotekai ma keyama ikiiri
iyamna garewa ikatukatuna da nuba irakata kirakai. 3 Ma Pol keyama
gisigisi iraguna ma ita terei ku keyama da ita karai. Ma nani kamonai
mota berona keyama muyana damina iviiya da itarukapoka ma Pol
imana ikaratani da iroroke. 4 Ma nuwa damsi mota berona ikitai
Pol imanai irororoke na ti mani kamosiyai ivona bo, “Agunai weni
tomowina na kiivunuwa wawayina. Waka imonu ma ke ita rabobo ma
wekarakava na mota berona ikani. Tuna na kana kovogha. Ita god ke
ita kayokayowei da ina makai.” 5 Ma Pol mota ivi rupiitawei da ku keyama
karakaratina, ma ke sago visina bo gubagina ita panani. 6 Ma nuwa damsi
inotanotai da imana ita gwaru bo yaghiyaghinina ita peku da ita rabobo.
Ma ivi koyakoyagha kirakai, ikitakitai da aviyavisina kurina ita tupuwa ma
ke sago. Ikita kava na i nota ivirai ma ivona da Pol na god sago.

7 Ke rabaraba na nuwana kana kiivavo Pobiliyas ina tano ghamana ma
ina numa imakamakai. Ipisi ma nuwabiibiiyai irutinikai da ina ku numa
ma ikoyagha bubunikai da mara aroba ikovi. 8 Gwabinai kamakamakai
na akovina kaviiya da ina mamai na gubagubagina, ininina imuyamuya
ma manawa tara iviiya. Pol irui kurina ma inipowana. Ma imana ku
tepana iterei da iyawasa. 9 Weni berana itupuwa na nani nuwana ka-
monai wawaya gubagubagisi ikam pupuni da Pol kurina ma ivi yawasisi.
10 Nuwa wawayisi ikoyagha bubunikai ma ivi vite kirakiiyekai. Mara
ipisi da kata geru na wawaya ipuyokai ma kakii keta tamiina na peyarina
iverekai.

Pol inekiibau ku Rome kwanatuna.

11 Malta damsi gwabisiyai kamakamakai da nawaravi aroba ikovi
ma ku waka sago kageru. Tuna na Ariksandiriya damsi i waka ma

maghinona ipapai da kokoitau, i god ruwa kii vava Kasto ma Poruks.
Waka na nani nuwanai imiimiiri da nuba ma yanunu kana mara ikovi
ma kavomiiri. 12 Kakuka da ku Sirakusa kwanatuna. Kawota ma nani
kwanatunai kamakai da mara aroba ikovi. 13 Ma nani dobunai kakuka
da ku Regiyam kwanatuna. Ma mara itom na yavara iveraverau kubiine
kavomiiri, kaverau mareba da ku Puteyori kwanatuna da kawota. 14 Ma
nani dobunai vitumaghana damsi viya kapananisi da ivonatanikai,
yavata kamakai da taparoro sago ikovi.

Ma vaghina ku Rome kanenekiibau. 15 Ma vitumaghana damsi Rome
kamonai sisiyikai ivi yanei da viya ighae ku vigimara gawarina kana
vava Apiyas ma viya ighae ku dobu kana vava Numataya Numasi
Aroba. Nani dobusiyai ikoyakoyaghikai da ita nepotekai. Ma peyarisi Pol
ivi kiikiiwei da ina nota ivi rewapana ma God ivi ghegheni.

Rome kamonai.

16 Ku Rome kanekiibau ma Rome babada ivi vaghinei da Pol ina kina
kava ita makai. Ina numa iverei ma seri wawayina sago kava iterei da
iti matatetei.

17 Mara aroba ikovi ma Pol ivi yonayona da Jiu babadisi ita riyesi. Iriyesi
ma Pol ivonesi bo, "Varevaresiku, taku ke sago avi berona ata berai ita
wawaya kurisi ma bade ita kaekiki mau i kiki ke ati kiigiiyei. Ma kegha
da, Jerusalem kamonai ipatumiku da Rome damsi ku imasi itereku.
18 Ivi tupavireku ma ipanani da ke sago berona ata berai da iti raboboku,
tuna kubiine ita votaweku. 19 Ma Jiu damsi ivi gheviravira, tuna kubiine
avonesi da Kiivavo Sisa maghinonai ata miiri da iti tupavireku. Ma ke aku
wawaya viwavusi kubiine.* 20 Weni berasi kubiine akwatumi kopisi da
ata kitimi ma yavata kati sisiya. Israel damta kudubita titumaghana da
God ina Vivinevine Wawayina kurita ina nekiibau da ini yawasita. Ma taku
aitumaghanei da wawayina namada inekiibau. Tuna kubiine imaku
chein iwarimi."

21 Ma ivonapotei bo, "Ke sago kam sisiya Judiya dobunai kata viiya ma
varevaresita ivivi piyana na ke sago iyai iti avaberowem. 22 Akii kayowana
da tam am vitumaghana kuti sisiyei da kati yanem. Kakovi da wawaya
dobu ma dobu tami ami vikeresiyana eteretereoruwei."

23 Ma i mara sago iterei da Pol iti yanei. Nani maranai koroto ghamana
iriyesi Pol ina ku numa. Mara boiboiyai Pol ivi karei da God ina
vikiivavona ivi beyebeyena kupomei, Moses ma peroperoveta i giruma
tepanai ivivi sisiya kurisi. Ina kayowana da nuwanuwasi ita tinavirai
da Yesu iti tumaghanei. 24 Ina sisiya na wawaya ivi yanei ma viya
nuwanuwasi ivirai da ivi tumaghana ma viya na kegha. 25 Tuna kubiine ti
mani kamosiyai ivi gheviravira. Muriyai da ita nae na Pol ina sisiya turina
iterei kurisi, ivonesi bo, "Kanuma Vovokaravina ami kaekiki mau kurisi
vonavaghata ivi sisiyei. Peroveta Aisaya igiruma bo,

26 'Kenae aku wawaya kurisi ma kevonesi bo,
Weni wawayisi ini yana ma ini yana ma akovina ke ina viini.
Ina kita ma ina kita ma ke ina kitai.
Matasiyai ita kita,
bo tinisiyai iti yana,
27 ma nuwanuwasi ita votawei,
na ita tupuwavira ma ati yawasisi.
Ma kegha da nuwanuwasi igudui,

* **28:19:** Apos 25:11

ma tinisi itupapotapota,
ma matasi itapotapota.’ ”*
28 “Tami Jiu dami vonavaghata ke kota viviyanei, tuna kubiine ani akovimi
da God yawasa makamakii nonowina kana sisiya ivonatawei kupuna
damsi kurisi. Ma ti damsi na ini yana.” 29 (-)*
30 Ma vaghina, Pol madegha ruwa Rome kamonai tuna mani ina
rewapanai imakai. Ma iyavo kava ipipisi irurugenari na peyarisi
ivivi kiikiiwesi. 31 Ere tepatorana ma nuwanuwana kudubinai God ina
vikiivavona ma Bada Yesu Keriso varana biibiina idimadimei. Ma ke
sago wawaya iti ketagudugudu.

* **28:27:** Isa 6:9-10 * **28:29:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 29 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Pol weni nakanani ivi sisiya ikovi ma Jiu damsi ivomiiri ma inae, ma kamosiyai ivivi gheviravira kirakai.’

Pol Ina Giruma Rome Damsi Kurisi (Romans) Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi da vitumaghana damsi Rome kwanatuna kamonai ita vonaveresi da ita vovunagha ma muriyai ita numataya kurisi. Ina nota irereghi da gwabisiyai ita biga mara gisina ma iti tamiinei da muriyai ita nae ku Spain dobuna. Ina giruma kamonai ivi beyebeyena da aviyavisina kava Keresiyana iti tumaghanei ma ikikava i yawasa kamonai nani vitumaghinina tepanai ita makai. Weni girumina kamonai na aviyavisina ivivi beyebeyena ina dima kamonai na kudubina itere yavui, ke ina giruma viya nakanani.

Kunona Keresiyana Rome kamonai ivi kiikiiwesi ma ivonesi da iniponipowana kubiisi. Muriyai weni girumina ina nota ghamana ivi debei, tuna na "Keriso varana biibiina karena da ku damona ivi debei da vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi." (Rome 1:17)

Weni notana ghamana tepanai akova ma nuwagiura bogii ma bogiiyai ivi debei. Sago na ivi debei da Jiu ma kupuna damsi yavata na kudubisi keta itekwai da God yavata iti nuwasago, iyamna kudubisi na berabero ina rewapana gaburinai. Ketana na sago kava, Yesu Keriso ini tumaghanei. Nota kana viruwa na ivi debei da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na yawasa vuna ini karei ma yawasina isisiya bubuni da Rome damsi damina ina viiya. Kamonai vitumaghana wawayina God yavata nuwanubiiyai ina makai. Ma Kanuma Vovokaravina wawayina ina votawei da berabero ma rabobo ina ghekuyowei. Ma ina sisiya kana viaroba na Sapta 5 da ku 8 kamonai ivi akovita da God avi kubiine ina vonaviyoyovana iterei. Ma bade Kanuma Vovokaravina ina rewapana vitumaghana damsi i yawasa kamonai isisiyei. Kana viruwamaruwa na Pol itarakiiyana da ikikava God ina nota irereghi da ke Jiu damsi kava ma kupuna damsi yavata ina ku vikiivavona ina rui. Ma tuna mani ina vitarakiiyana ivonapotei, ivoneta da God ina kayowanai Jiu damsi Yesu Keriso ibarei da varana biibiina ikiibau kupuna damsi kurisi, taraboga iveresi da Keriso iti tumaghanei ma God ina agabiibai damina ita viiya. Ma ivoneta da enotanotai da mara sago Jiu damsi i nota ina virai da Yesu Keriso ini tumaghanei. Ma Pol ina sisiya turina na ivi debei da ikikava wawaya Keresiyana yawasina ita makiiyei, kamonai ivona da iti nuwaviinavivirana, God ina biga ita berai, babada dobuwai ita votekatekesi, ma ikikava nuwanuwasi kamonai damina ita viiya da meni tuna na biibiina ma meni tuna na berona. Ma turina vaghata na ina vikiikiiwa wawaya sago sago duma kurisi iterei ma God ivi ghegheni.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-17 Giruma ivotawei ma Pol ina nota ghamana ivi debei.

Sapta 1:18 da ku 3:20 Wawaya kudubisi berabero kamonai, tuna kubiine keta itekwai da God iti yawasisi.

Sapta 3:21 da ku 4:25 God na Yawasa Ketana ivokiibuwei.

Sapta 5:1 da ku 8:39 Iyavo kava Keriso itumaghanei na i yawasa dobuwai ina virai.

Sapta 9:1 da ku 11:36 God ikikava ina nota irereghi Israel damsi kubiisi.
Sapta 12:1 da ku 15:13 Keresiyana yawasina.
Sapta 15:14 da ku 16:27 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso* ina bigabiga. God ikwatuku ma ivineku da ati aposol da varana biibiina ata dimei.
2 Varana biibiina na weni. Mara katamaninai God vonakiiyapa bagibagina iterei da ina Vivinevine Wawayina ita vonatawei. Ma ina peroperoveta nani varana biibiina buka vovokaravisi kamosiyai igiruma.
3 Igiruma da God Natuna iti wawayota ma ita tupuwa da kiivavo David tupurereghina. 4 Ma God iberai da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai Yesu rabobowai ivomiiri, ma tuna matakirina rewapanina ivi debei da tuna na God Natuna. Tuna kubiine Yesu Keriso na ita Bada.
5 Nani notanai na God wawaya kamosiyai ikiiepiku da avi aposol da dam ma dam ata tinaviresi da iti tumaghanei ma ita votekatekei da kana vava ita rakata. 6 Ma tami vitumaghana wawayimi Rome kamonai na bade God ikwatumi da tami Yesu Keriso rapenai.
7 Tuna kubiine na tami Rome wawayimi kurimi agirugiruma. God ina nuwaviina kurimi irakata ma ikwatumi da tami ina wawaya vovokaravimi.
Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da nuwanuba ma agabiibai ina veremi.

Pol ina kayowana da Rome damsi kurisi ita numataya.

8 Kunona ata vonemi da Yesu Keriso avanai aku God aikiikiiwei kubiimi, iyamna namada dobu ku kudubina wawaya ami vitumaghana varana iyanei. 9 Ma God iakovi da mara nonowa kurina aniponipowana kubiimi. Vonavaghata da nuwanuwaku kudubinai abigabiga da Natuna varana biibiina adimadimei. 10 Ma namadani kava aberabera tovoni da ata kitimi, tuna kubiine aku nipowana kamonai mara nonowa God kurina ainowi da ini vaghinei na ana pisi kurimi. 11 Aku kayowana ghamana da ata kitimi, da kanuma ina ku nevaneva aviyavisina gwabikuwai na ati damani kurimi da koti rewapana. 12 Tikoyaghavivirana da aku vitumaghana ina kiiepepimi ma nakanani bade ami vitumaghana ina kiiepepiku da ani rewapana.
13 Turaturaku, ati akovimi da mara ipeyari abera tovoni da ata numataya kurimi na ke kovokovoghina. Aku kayowana da ikikava dobu viya kamosiyai kupuna damsi atinaviresi da Yesu itumaghanei na tami bade kamomiyai nakanani ata berai.* 14 Taku aku biga God ivereku na Grik ma bade ke Grik damsi kamosiyai. Wawaya akakovisi ma bade wawaya neghaneghasi kamosiyai. 15 Tuna kubiine aku kayowana ghamana da Rome kamonai God varana biibiina ata dimei kurimi.

Keriso varana biibiina ina rewapana.

16 Keriso varana biibiina ke ata vivinimayei, iyamna tuna na God ina rewapana da iyavo kava Keriso ina vivitumaghanei na kudubisi yawasa makamakii nonowina ina panani. Jiu damsi ivi nao varana iviikiinowei na ivi tumaghanei da yawasa ipanani. Ma muriyai ikiibau da kupuna damsi bade nakanani ipanani.* 17 Keriso varana biibiina ivi debei da

* **1:1:** Keriso Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:13:** Apos 19:21 * **1:16:** Mak 8:38

vitumaghanai kava da God yavata nuwanuwata tisagoi. Varana biibiina karena da ku damona na vitumaghana ivi sisiyei, tuna kubiine ita vitumaghana tepanai God ina voneta da tota na ina wawaya maninita. Giruma katamana ivona bo, "God ina wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai."*

Berabero kubiine God nuwanuwana ipughu.

18 God kunumai ina nuwapughu idebei da wawaya kii kovogha ina veresi. Ke iti vaghinei da wawaya berabero eberaberai ma vonavaghata ekiikiigavugavui. 19 Wawaya namada God itakovi, iyamna tuna mani ivi debe meyei kurisi. 20 Tuna na ke kitakitana ma kegha da mara karenai da ku karako bera peyarina dobuwai ma kunumai iyamoni da wawaya ekitakitai, ma nani kamonai akova ita viiya da God emakamakai. Ma itakovi da ina rewapana na makamakiina ma tuna na God vaghata. Tuna kubiine vitupavira maranai wawaya ke kovokovoghina da kovogha ina veruvuvurei. 21 Wawaya God iakovi ma kegha da ke i kayowana da ita vokavakavari ma iti kiikiiwei. Ti na i nota kwebusi ma neghaneghasi, eberaberisi da nuwanuwasi na didibarina.* 22 Enotanota meyesi ma evonavona da ti na akakovisi ma kegha, ti na neghaneghasi. 23 God kadakadarina ma makamakii nonowina ibarei. Ma epayanina na kii ma wakima ipapa da wawaya ma ghamoghamo, mota ma kiu ivi gubegubesi ma nani sawarisi evovokavakavarisi.*

24 Tuna kubiine God ikitakuyowesi da i kayowana beroberosi iti badesi. I kayowana da vipekana wapawapa ma bera dowadowasi ina berai da tupuwisi ini beroi. 25 God ina vonavaghata wawayisi evovoviviri da sisiya vibero iyanei ma evovotani. Ti na God ibarei da aviyavisina iyamoyamoni na tuna evovokavakavari. Ma God, tuna dobu iyamoni ma ina kina kava kata vokavakavara nonowei! Amen.

26 Wawaya vokavakavara wapawapa eberaberai kubiine, God ikitakuyowesi da bera inimayamayisi eberaberai, vipekana wapawapa. Nani kamonai wivine vipekana ketana vaghata kakawasi yavata na ibarei da ti mani wivine kavakava imogo. 27 Tomotomowa bade nakanani, bera inimayamayisi eberaberai, kakawasi yavata ita vivipekana na kegha. I kayowana ghamana da tomotomowa turaturasi yavata itiputona. Ti na isirage, i berabero kubiine kovogha berona ina viiya.

28 Ma ku tepana, wawayisi ke ita kayokayowei da God itakovi, tuna kubiine iruvoteresi da i nota beroberosi kava ibadesi da aviyavisina ivoneta da ke kata berai na eberaberai. 29 Wawaya nakanani na i yawasa kamonai na bera didibarisi ma bera dowadowasi evovotani. Vomatamatigha, nuwakapi, kiivunuwa, vitaghegheyana, vibero, kayotirana, kiivibero, ma viyanuwe na i yawasa kamonai itupo. 30 Wawayisi na God ebabarei, turaturasi iavaberowesi, ivonapasipasiyana, ekukuwepa meyesi, ekayokayotata ma keta vusi itupuwi da berona ina berai, ma bade kii moramorapa ikawakiikiiyesi. 31 Ti na ke itakovi da bera biibiisi bo bera beroberosi eberaberai. Ma bade ke kovokovoghina da koni tumaghanesi, iyamna vonakiiyapa bagibagina ina terei da bera sago ita berai na muriyai i nota ina virai da kegha, ina bara. Wawaya ke ita vivikamyuyuwesi ma ke sago agabiibai gwabisiyai. 32 Wawayisi iakovi

* **1:17:** Hab 2:4 * **1:21:** Epe 4:17-18 * **1:23:** Deut 4:16-18

da God ivonakiiyaragha da iyavo kava weni berasi eberaberai na kii kovogha na rabobo. Ma kegha da berasi sago patana da eberaberai. Ma ku tepana iyavo kava turaturasi kamosiyai weni berasi eberaberai na igheghenisi.

2

God ini tupavireta.

1 Kwinaku, wawaya ke kuni tupaviresi da wavu kuna veresi. Nakanani kuna berai na tam mani ku berona keteretere meyem ma ke kovokovoghina da kam papara kuna vowai da kam kovogha kuna veruvuvurei, iyamna tam yavata na nani berana berona keberaberai.* 2 Takovi da God na vonavaghata tepanai ini tupavireta ma iyavo kava nani berasi beroberosi iberai na kovogha ina veresi. 3 Ma tam, kwinaku, wawaya kitupaviresi ma kegha da tam yavata berabero keberaberai na ikikava kenotanotai da God ina vitupavira kuna veruvuvurei? 4 Kuakovi bo kegha da God enuwanuwaghanem, ina agabiibai evereverem ma nuwanubiiyai ekoyakoyaghim? Ina agabiibai kebabarei bo? Nani agabiibiina na am taraboga evereverem da am bera beroberosi kuninimayei ma kuna miirikupukuputei. 5 Ma kegha, tam kitinapota ma nuwanuwam ibagi kirakai da am bera dowadowasi ikiitatanei ma kam kovogha erakarakata. Vitupavira marana ina nekiibau na vonavaghata tepanai God ini tupavirem ma kovogha ina verem da ina nuwapughu damina kuna viiya. 6 God wawaya kudubisi ini tupaviresi ma i bera ruvanai kii miiya ina veresi.* 7 Iyavo kava bera biibiisi mara nonowa ipoiyei ma ekayokayowei da God iti gheghenisi, kii vava ita biibai ma yawasa makamakii nonowina ita viiya na vaghina, God i kayowana ina veresi. 8 Ma iyavo kava enotanota meyesi ma vonavaghata ebabarei ma berabero patana da eberaberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. 9 Iyavo kava didibara yawasina ekivikivini na vitupavira maranai God kovogha ina veresi da nuwapoya ghamanakina ina panani da ini kamyuyuwa kirakai. Jiu damsi ini nao kii kovogha ina veresi ma muriyai na kupuna damsi. 10 Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na God kana ku kadara ina rui ma ini gheghenisi ma nuwanuba ina veresi. Jiu damsi ini nao ma muriyai na kupuna damsi, 11 iyamna God ina vitupavira maranai na ke sago iyai ku murina ina miiri. Peyarita na sago.*

12 God ina vonaviyoyovana Moses iverei na Jiu damsi iakovi ma ke ita nunuri. Ma God vonaviyoyovanina tepanai ina miiri da ini tupaviresi ma kii kovogha ina veresi. Ma kupuna damsi na ke nani vonaviyoyovanina ina rewapana gaburinai ita makamakai. Tuna kubiine ke kovokovoghina da vonaviyoyovanina tepanai ini tupaviresi, ma kegha da i berabero kubiine na kovogha ina veresi. 13 Iyavo kava vonaviyoyovanina enunununuri, ti damsi na God ku matana na wawaya maninisi. Ma iyavo kava iyanatawei ma ke ita nunununuri na God ku matana na ke wawaya maninisi. 14 Ma kupuna damsi viya na ke meyani Moses ina vonaviyoyovana iti yanei ma kegha da yawasa maninina evovotani, iyamna iakovi da berona ma biibiina na avai. Tuna yawasina evovotani na nakanani ma vonaviyoyovanina itakovi na ita nunununuri. 15 Tuna

* **2:1:** Mat 7:1; Luk 6:37 * **2:6:** Psa 62:12; Prov 24:12 * **2:11:** Deut 10:17

nakanani ma God ina vonaviyoyovana gavugavuna nuwanuwasiyai ita girumi, iyamna mara viya ti mani iwavu meyesi da bera berona eberaberai. Ma mara viya damisi eviiviiya da bera biibiina eberaberai. 16 Varana biibiina adimadimei na weni nakanani evonavoneta. Vonavaghata da vitupavira kana mara ina pisi ma Yesu Keriso tepanai God wawaya kudubisi i bera ma i nota gavugavusi ini debei ma ini tupaviresi.

Jiu damsi ma Moses ina vonaviyoyovana.

17 Ma tam, Jiu wawayim na ikikava? Ke kuna notai da God ina vonaviyoyovana Moses iverem na tepanai kunitukikita ma kuna kayotata da tam God ina wawaya. 18 Namada vonaviyoyovana kamonai kuvi yavi ma kuakovi da God ekayokayowem da aviyavisina kuta berai. Ma kuakovi da meni tuna na berona ma meni tuna na biibiina. 19 Ma mikeda tam damim keviiviiya da tam na matapotapotasi kii vinoraveraveyana bo tam na kibe da didibara makamakiisi kubiisi. 20 Ma God ina vonaviyoyovana kuvi yava yavui ma ina vonavaghata ma ina nuwagiura kudubina kuakova bubuni da kenotanotai da wawaya neghaneghasi ma ededa yoghoyogho kuni beyebeyesi, na kekitaruvim. 21 Tam wawaya kibeyebeyesi na nani kamonai tam bade akova keviiviiya bo kegha? Wawaya kevonavonesi da ke ina yapi ma tam keyapiyapi bo kegha? 22 Ma wawaya kevonavonesi da ke ini pekana wapawapa ma tam, kipekana wapawapa bo kegha? Tam kevonavona da kokoitau kebabaresi ma kokoitau suwarisi keyapiyapi bo kegha? 23 Kekayokayotata da tam nakanani ma God ina vonaviyoyovana kutakova yavui ma kegha da nani vonaviyoyovanina kikiigiiyei na God kana vava keteretereoruwei. 24 Tuna kubiine giruma katamana evonavoneta bo, 'Tami Jiu dami ami berabero kubiine na kupuna damsi God iavaberowei.'*

25 Mikeda kwimata bekam ita tuviviratawei ma vonaviyoyovana kudubina kuta nunura bubuni, tuna na ere iyamna. Ma mikeda tuvivira kava kuta berai ma vonaviyoyovana ke kuta nunuri na am tuvivira na iyamna kegha.* 26 Kupuna wawayina ke ita tuvivira ma kegha da vonaviyoyovana ita nunura bubuni na God wawayina ita viini da rapenai, tuna nakanani ma ita tuvivira. 27 Tam Jiu wawayim na kwimata bekam ituviviratawei ma vonaviyoyovana na tam kubiim igirumi, ma kegha da kikiigiiyei. Tuna kubiine kupuna damsi viya ke ita tuvivira ma vonaviyoyovana enununuri na ti damsi ini wavum. 28 Ke kuna notai da tuvivira kuberai na tam Jiu vaghata ma tam God ina wawaya, iyamna nani matakirina na tupuwa kava kana bera. 29 Kanuma Vovokaravina nuwanuwam ina tinavirai da nuwanuwam kudubinai God kuni tumaghanei na tam Jiu vaghata. Tuvivira ma Moses ina vonaviyoyovana nuwanuwam ke ina tinavirai, iyamna matakira vaghata da tam God ina wawaya na ke tupuwim ma nuwanuwam kamonai. Ma God ina wawaya na vigheghena God gwabinai ina viiya ma ke wawaya gwabisiyai.*

3

1 Jiu damsi na avi iyoyoi da kupuna damsi ighekuyowesi? Kwimata bekasi ituviviratawei na avi biibiina ina panani? 2 Biibiina ghamana epanapanani. Sago na God vonana giruma katamana kamonai na ti

* **2:24:** Isa 52:5 * **2:25:** God, Abraham ivonei da ina wawaya yavata kwimata bekasi ita tuviviratawei na iti matakira da ti na God rapenai. * **2:29:** Deut 30:6

damsi kurisi ivi debei. 3 Ti na vonakiiyapa bagibagina iterei God kurina
da tuna kava iti tumaghanei, ma mikeda viya ivi kiigiiyei na ikikava? I
vonakiiyapa bagibagina ivi kiigiiyei na ke kuna notai da God bade ina
vonakiiyapa bagibagina ini kiigiiyei. 4 Kegha, kegha taweyana. Wawaya
peyarina na viviberosi ma God tuna na vonavaghata. Giruma katamana
kamonai Kiivavo David, God kurina ivona bo,
"Kuna vivisisiya na am sisiya maninina kavakava.
Vitupavira kamonai wawaya kuni wavui na i sisiya kudubina
kuna ravi."*
5 Ita berabero ma God ina yawasa maninina ivi ruwa takitai na ita
berabero God ina yawasa maninina ku yagharina etereterei da takita
bubuni. Tuna kubiine ikikava tavona? God ita berabero kubiine
kovogha everevereta na kenotanotai da eberabera beroi kurita bo?
Weni nakanani wawaya viya isisiya. 6 Kegha taweyana. Mikeda God
na ke wawaya maninina na ke kovokovoghina da wawaya kudubisi
dobuwai iti tupaviresi.
7 Kuta vona bo, "Avi bero na God avi vitei, iyamna aku berabero kubi-
ine kana kadara ma ina vonavaghata erurudeba da yaghara kiikiina.
Tuna kubiine taku na ikikava? Avi kubiine aku berabero kubiine God
ini wavuku ma kovogha ina vereku?" 8 Kata vonavinama bo, "Berabero
kata bera kirakiiyei da God ina biibiina kata tinariyai." Wawaya viya
iavaberoweku ma iwavuku da taku nakanani aibeyebeyena. Ti na
kovogha ghamana ina viiya.

Ke sago wawaya maninikiikiina.

9 Ikikava tavona? Tota Jiu damta tabiibii kirakai ke kupuna damsi
nakanani, bo? Kegha! Namada avi debei da kupuna damsi ma tota Jiu
damta peyarita na sago. Peyarita na berabero ina rewapana kamonai
tamakamakai. 10 Giruma katamana evonavoneta bo,
"Ke sago iyai wawaya maninina, kegha taweyana.
11 Ke sago wawaya akakovina,
Ke sago wawaya God itekwekwai.
12 Wawaya kudubina God ibarei ma imiirikupukuputei.
Ti na peyarisi God ku matana na kwebusi.
Ke sago iyai bera maninina ita beraberai, kegha taweyana.
13 Kawasiyai sisiya dowadowasi ekiikiibau nakanani ma karawaga
kamonai dogo ita arai da bowana ita kiikiibau.
Pepasi ikuvirevirei da sisiya vibero eberaberai.
I sisiya beroberosi na nakanani ma mota berona kawagegurina
ita kiikiibau.*
14 Mara nonowa kawasiyai sisiya dowadowasi eberaberai na
damina ibero kirakai.*
15 Ma iyaghiyaghina kirakai da wawaya ini gubagi bo ini raboboi.*
16 Mike enenae na wawaya ekiikiiviberosi ma nuwapoya ev-
ereveresi.
17 Nuwanuba gwabisiyai kegha.
18 Ma God ke ita yabuyabumanei." *

* **3:4:** Psa 51:4 * **3:13:** Psa 14:1-3, 53:1-3 * **3:14:** Psa 10:7 * **3:15:** Isa 59:7-8 * **3:18:** Psa 36:1

19 Takovi da vonaviyoyovana na Jiu damsi kubiisi ma tuna kamonai
kii sisiya eberaberai da ti na berabero wawayisi. Ma bade God von-
aviyoyovana ivokiibuwei na dam kudubina kawasi kiipotana kubiine
da ke ini tupariyei, iyamna peyarisi na God ini tupaviresi. 20 Wawaya ke ko-
vokovoghina da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da God ku matana ti
na wawaya maninisi. Vonaviyoyovana emakamakai na idebeta da tota
na berabero wawayita.*

Ikikava God ina terevimaninita.
21 Ma karako na God keta vuna ivi debei da ikikava ina vonakiiyaragha da
tota wawaya maninita ku matana. Nani ketana na ke vonaviyoyovana
tepanai ma kegha da vonaviyoyovana ma peroperoveta ivi mamatarei
da mara sago ina nekiibau. 22 Namanaki tam Jiu bo kupuna wawayim,
kudubita ita keta sago kava da yawasa maninina tapanani. Iyavo kava
Yesu ini tumaghanei na God ku matana ti na ina wawaya maninisi.*
23 God na wawaya maninina ma kana kadara irakata kirakai da tota ke
kovokovoghina da ita yawasa kati maninini da tuna nakanani, iyamna
kudubita na berabero wawayita. 24 Ma God ina agabiibai irakata kirakai
da nevana kava ipuyota, yawasa ivereta ma ivonakiiyaragha da tota
wawaya maninita. Peyarita ita berabero kamonai ma Yesu Keriso
ivotaweta da yawasa tapanani. 25 God Natuna ivonatawei isuwara da
ita berabero vitana ikavari. Wawaya Yesu ini tumaghanei na i berabero
kudubina taranai ina kowatawei da God ina nuwapughu ina vovinubai.
Weni berana iberai da iti beyeta da tuna wawaya maninina. Namadani
kava wawaya i berabero kudubina ikitakitatawei, ivivi koyakoyagha 26 da
karako weni maranai ivi debei da vonavaghata tepanai wawaya i be-
rabero ini tupavirei, ke ina kitatawei. Ma iyavo kava Yesu itumaghanei na
God ina vonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi.
27-28 Ke kovokovoghina da takayotata da tota mani ita rewapanai
tavona da tota God ina wawaya maninita. Kegha taweyana. Ma avi kubi-
ine? Ke ita bera biibiisi kubiine bo vonaviyoyovana kata nunura bubuni
da God ina vonakiiyaragha da tota biibiita. Kegha, ita vitumaghana kubi-
ine na nakanani ina voneta. 29 Ma God na Jiu damsi kava i God bo? Kegha.
Tuna na dam kudubita ita God. 30 Namanaki da tami Jiu dami bo kupuna
dami ma kegha da God na sago kava. Tuna kubiine iyavo kava Yesu
itumaghanei na God ina vonesi da ti na ina wawaya maninisi.* 31 Weni
vitumaghanina vuna tavi karei iberai da vonaviyoyovana na iyamna
kegha, bo? Kegha taweyana, titumaghana na tidebei da vonaviyoyovana
iyamna vaghata tavovotani.

4

Abraham ina vitumaghana.
1 Jiu damkai akii kaekiki Abraham tisisiyei. 2 Ke Abraham ina bera
biibiisi kubiine na God ita vonakiiyaragha da tuna wawaya maninina.
Nakanani ita tupuwa na Abraham ita kayotata wawaya kurisi, ma ke
kovokovoghina da God kurina ita kayotata. 3 Giruma katamana kamonai
ikikava evonavoneta? Ivona da Abraham ina vitumaghana God kurina
iterei, tuna kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna wawaya maninina

* **3:20:** Psa 143:2; Gar 2:16 * **3:22:** Gar 2:16 * **3:30:** Deut 6:4; Gar 3:20

ma yavata ivi nuwasago.* 4 Wawaya biga ina berai na miiya ina viiya. Tuna
ke puyo, tuna na ina biga miiyanina. 5 Ma ke am biga bo am bera
biibiisi kubiine God ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. God
na berabero wawayisi etereterevimaninisi. Am vitumaghana kurina
kuna terei na ina vonakiiyaragha da tam wawaya maninim. 6 Ma bade
Kiivavo David ivona da wawaya ini nuwabiibii kirakiiyei maranai God i
berabero ina notatawei ma ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi.
Ma ivona da ke i bera biibiisi kubiine da nakanani ina vonakiiyaragha.
David ivona bo,

7 "Iyavo kava i berabero God ina notatawei na ini nuwabiibiiyei.
Iyavo kava i vikawakiikai God ini nuwawapei na nuwabiibii ghamana
ina panani.
8 Meni wawayina ina berabero Bada ke ina taraepai da ini tupavirei na
ini nuwabiibii kirakai."*

9 David weni nuwabiibiina ivi sisiyei na iyavo kava kwimata bekasi
ituviviratawei na ti damsi kava ivi sisiyesi bo? Kegha. Weni nuwabiibiina
na iyavo kava ke tuvivira ita berai na ti yavata kubiisi. Namada tavi sisiyei
da giruma katamana ivoneta da Abraham ina vitumaghana kubiine na
God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. 10 Meni berana
ivi nao, vitumaghana bo tuvivira? God ina vonakiiyaragha ivi nao ma
muriyai da Abraham ituvivira. 11 Abraham namada God ivi tumaghanei
ma muriyai da ituvivira, ivi matakira da ina vitumaghana kubiine na
God ivonakiiyaragha da tuna na wawaya maninina. Tuna kubiine iyavo
kava ke ita tuvivira ma kegha da itumaghana, ti wawayisi na Abraham
nakanani, God ina vonakiiyaragha da ti na wawaya maninisi. Tuna
kubiine kanuma ina ku nevaneva na tota vitumaghana damta ita mamai
na Abraham.* 12 Ma iyavo kava tuvivira damsi kamosiyai ini tumaghana
Abraham nakanani na ti yavata ina vona bubuna da kanuma ina ku
nevaneva i mamai na Abraham.

God vonakiiyapa bagibagina iterei na ita vitumaghana tepanai taviiya.

13 God vonakiiyapa bagibagina iterei da Abraham tupurereghina ya-
vata na dobu kudubina iti rapenei. Ma avi kubiine nani vonakiiyapina
iterei kurina? Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonaki-
iyaragha da tuna na wawaya maninina na vonakiiyapa bagibagina
kurina iterei. Ma ke vonaviyoyovana ita nunuri kubiine.* 14 Mikeda
kuta vona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na iyavo kava von-
aviyoyovana enununuri na ti damsi kava kubiisi na kevonavona da
vitumaghana na iyamna kegha. Ma bade kevonavona da God ina von-
akiiyapa bagibagina na iyamna kegha.* 15 Kuta bera tovoni da God ina
vonaviyoyovana kuta nunuri na kuta bera kavai da God ina nuwapughu
damina kuta viiya. Vonaviyoyovana emakamakai na wawaya mara
nonowa ikiigiiyei. Ma vonaviyoyovana kegha na ke kovokovoghina da
ini kiigiiyei.

16 Tuna kubiine bera ghamana na vitumaghana. Ikikava Abraham
ivi tumaghana, nakanani titumaghana na God ina vonakiiyapa bagibag-
ina iterei Abraham kurina na nani vonakiiyapina na tota yavata kubiita.
Namanaki da Jiu damsi i kiki tanununuri bo kegha. Ma God ina agabiibai
irakata kirakai da nevana kava everevereta. Ma ke iti bero, ikikava

* **4:3:** Gen 15:6; Gar 3:6 * **4:8:** Psa 32:1-2 * **4:11:** Gen 17:10 * **4:13:** Gen 17:4-6,
22:17-18; Gar 3:29 * **4:14:** Gar 3:18

vonakiiyapa bagibagina iterei na tota Abraham tupurereghina kubiita ina berai, iyamna kanuma ina ku nevaneva na iyavo kava God titumaghanei na ita mamai Abraham.* 17 Giruma katamana kamonai God, Abraham kurina ivona bo, “Ana berim da tam na dam ma dam i mamai.” Ma God ina rewapana irakata da ina vona da wawaya raborabobosi ina vomiiri. Ma bade ina rewapana emakamakai da aviyavisina kegha na ina vona da ina tupuwa.* 18 Ma God ivona da ina berai da Abraham tupurereghina ina peyari kirakai da kamosiyai dam bogii ma bogiiyai ina tupuwa. Ma Abraham, God ivi tumaghanei. Namanaki imagura kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade God ivona bo, “Tupurereghim ina peyari da gwamegwame nakanani.”* 19 Abraham kana madegha na 100. Ma iakovi da namada imorapa kirakai da ke kovokovoghina da iti tuwa. Ma bade iakovi da kawana Sera na gagarina.* 20 Ma kegha da God ina vonakiiyapa bagibagina ivi tumaghanei da vonavaghata. Ke sago notaragharagha gwabinai ma nuwanuwana kudubinai God ivi tumaghanei. Ina vitumaghana nake da irakata ma God ivokavakavari. 21 Iakova bubuni da God ina rewapana ghamana, ma ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na tuna kovokovoghina da nakanani ina berai. 22 Ma Abraham ina vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. 23 Weni girumina, “God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina” na sisiya deba, ke Abraham kava kubiine. 24 Ma iyavo kava God titumaghanei ma takovi da iberai da ita Bada Yesu rabobowai ivomiiri na God ina vonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita. Tuna kubiine nani girumina na tota yavata kati sisiya. 25 God ivi vaghinei da ita berabero kubiine Yesu kana ghavighaviya ku imasi iterei da ivi raboboi. Ma bade iberai da rabobowai ivomiiri ma Yesu tepanai ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita.*

5

God ku matana tota na wawaya maninita.

1 Ita vitumaghana kubiine na God ivonakiiyaragha da tota ina wawaya maninita. Ma ita Bada Yesu Keriso iberai da nuwanubiiyai God yavata tamakii patapata. 2 Keriso titumaghanei kubiine itinariyeta da God ina agabiibai ku kamona tarui ma damina taviiviiya. Nota rewapana gwabitiyai ma nuwabiibiiyai takoyakoyagha da mara sago God kana kadara ku kamona tarui. 3 Ma bade tinuwabiibai da nuwapoya ma vokwarakwara tapanapanani, iyamna ini nuwabagita da mara nonowa ita nota ini rewapana. 4 Ma bade notarewapana ini viteta da notamagura taviiya ma tiwawaya kiimatana. Ma tuna ina berita da nuwanuwata kudubinai titumaghana da yawasa makamakii nonowina taviiya. 5 Titumaghana na ke kata vivitumaghana wapawapa, iyamna God Kanuma Vovokaravina ivereta da ina nuwaviina damina taviiviiya.

6 Ita berabero kubiine tavi kiikayokayo ma God marana itereterei na Keriso inekiibau da tota kubiita irabobo. 7 Wawaya sago ita vere meyei da kwinana biibiina kubiine ita rabobo na kata nota kavakavai. Bo mikeda kwinana na biibii kirakiina na kovokovoghina da wawayina ita vere meyei da kwinana kubiine ita rabobo. 8 Ma tota na ke wawaya biibiita, patana da ita berabero kamonai tamakamakai ma kegha da

* **4:16:** Gar 3:7 * **4:17:** Gen 17:5 * **4:18:** Gen 15:5 * **4:19:** Gen 17:17 * **4:25:** Isa 53:4-5

Keriso ivere meyei da kubiita irabobo. Nakanani iberai na ivi debei
da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. 9 Keriso tarana iberita
da tota wawaya maninita God ku matana. Ma bade ivi yawasita da
vitupavira maranai God ina nuwapughu damina ke taviiya. 10 Tota
na God kana ghavighaviya ma nani kamonai Natuna kubiita irabobo
na iberita da God yavata tavi turana. Tuna kubiine takova bubuni da
vitupavira marana na kovogha ke tapanani, iyamna Natuna ina yawasa
rewapanina ina tarapaparita. 11 Ma vaghina, karako na tinuwabiibai da
God yavata tavi nuwasago. Iyapoma da ita Bada Yesu Keriso tepanai da
God yavata tavi turana.

Adam ma Keriso

12 Wawaya sago berabero ivi karei, tuna na Adam. Tuna berabero
ketana ivotawei da wawaya kudubisi dobuwai berabero eberaberai.
Ma Adam ina berabero kubiine rabobo ku dobu inekiibau da inunui,
iyamna kudubita na berabero kamonai.* 13 Wawaya namada berabero
iberaberai ma muriyai da God ina vonaviyoyovana Moses iverei. Ro-
rova na nani vonaviyoyovanina kegha, tuna kubiine ke kovokovoghina
da wawaya iti kiigiiyei, 14 ma kegha da peyarisi berabero iberai da iruk-
wamakai. Namanaki da ti na ke God ina sisiya bagibagina sago iti kiigiiyei
Adam nakanani, rabobo ivi kiivavo Adam ina mariyai da Moses ina ku
mara.

Adam ivi matakira da mara sago wawaya sago ita pisi. 15 Ma ivi ruwa i
bera na bogii ma bogiiyai, iyamna God ina puyo kurita na ke Adam ina
berabero nakanani. Adam ina berabero kubiine na kudubita rabobo
tapanani. Ma Yesu Keriso ina agabiibai kubiine na kudubita yawasa
tapanani. God ina agabiibai irakata kirakai, ke Adam ina berabero
nakanani ma Yesu ipuyota da notataweyana ma yawasa tapanani.
16 God ina puyo ma berabero ivi ruwa i bera kurita na bogii ma bogiiyai,
iyamna Adam ina berabero sago kava kubiine God ivi tupavirei ma ku
berona iterei. Ma God ina puyo na ke nakanani. Ita berabero ipeyari
kirakai ma kegha da God ini tupavireta ma ina vona da tota maninita ma
ku biibiina ina tereta. 17 Adam ina berabero kubiine rabobo ivi kiivavo.
Ma kegha da iyavo kava God ina agabiibai damina eviiviiya da Yesu
Keriso tepanai evonavonesi da ti na ina wawaya maninisi na berabero
ma rabobo ina ghegavovori.

18 Vonavaghata, nona tomowina ina berabero kubiine ku kovogha
berona itereta. Ma tomowa kana viruwa ina rabobo kubiine na God
ina voneta da tota ina wawaya maninita ma yawasa ina vereta. 19 Adam
ina vikawakiikai kubiine na wawaya peyarisi berabero ku kamona
ikona. Ma Yesu Keriso ina votekateka kubiine na ina berita da wawaya
maninita.

20 Vonaviyoyovana ivokiibuwei na ivi beyeta da tota na berabero
wawayita. Ma maranai wawaya i berabero erakarakata na God ina
agabiibai bade erakarakata kamowa. 21 Rorova berabero ivi kiivavo na
rabobo itupuwa. Ma karako God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada
Yesu Keriso tepanai iberita da tota ina wawaya maninita ma yawasa
makamakii nonowina taviiya. Berabero ivi kiivavo na rabobo itupuwa.
Ma God ina agabiibai ikiivavo na ita Bada Yesu Keriso tepanai iberita da
tota ina wawaya maninita ma yawasa makamakii nonowina taviiya.

* **5:12:** Gen 3:6

6

Berabero ina rewapana ikovi.

1 Ikikava, aviyavisina taberai? Mikeda berabero tabera kirakiiyei da
God ina agabiibai tirakati, bo? 2 Kegha taweyana. Berabero ina re-
wapana ke kovokovoghina da ini badeta, iyamna maranai vitumaghana
tavi karei na tuna nakanani ma berabero yawasina tarabobokuyowei.
3 Koakovi bo kegha da tababataito na Yesu Keriso yavata tavi sagota, ma
bade tuna yavata tarabobo. 4 Tababataito na nakanani ma Keriso yavata
tarabobo patapata ma tuna yavata idogota. Ma ina Mamai ina rewapana
ere kadakadarina iberai da Natuna rabobowai ivomiiri da yawasa vuna
ivi karei. Ma tota yavata tavomiiri da yawasa vuna tamakiiyei.*
5 Keriso irabobo na yavata tarabobo patapata, ma bade ikikava
rabobowai ivomiiri na nakanani tavomiiri. 6 Bade takovi da rorova na
ita yawasa wadubona kamonai na berabero irakata. Ma nani yawasina
na Keriso yavata korosiyai ituparatui da berabero ina rewapana ivovin-
ubai da ita yawasa ke ini badei, 7 iyamna maranai Keriso yavata tarabobo
na berabero ina rewapana takutawei. 8 Keriso yavata tarabobo kubiine,
nuwanuwata kudubinai titumaghana da ita yawasa kamonai na Keriso
yavata tinuwasago. 9 Takovi da Keriso irabobo ma bade ivomiiri da
ke meyani ina rabobome. Rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi.
10 Mara sago kava irabobo ma ina rabobo kamonai berabero ina re-
wapana ivi kovi tuwanonowi. Ma ina yawasa kamonai aviyavisina
kudubina eberaberai na God yavata inuwasago. 11 Karako tanotai da
berabero ina rewapana kegha da ita yawasa iti badei. Tuna kubiine na
ita yawasa kamonai na God kana kadara kubiine Yesu Keriso tepanai
tamakai.
12 Ke taberai da berabero ita yawasa ini badei. Ke tivaghinei da
tupuwita ina kayowana bero kirakiisi ina kirorowana kirakiiyei da nake
ini wagiyana. 13 Ke koni vaghinei da berabero tupuwimi ini badei da
bera beroberosi ina beraberai. Ma ami yawasa kudubina God koverei,
iyamna tuna iberimi da rabobowai kovomiiri ma yawasa vuna iveremi.
Tupuwimi kudubinai bera maninisi kava kona beraberai ami yawasa
kamonai. 14 Berabero ke ini bademi, iyamna tami na ke vonaviyoyovana
gaburinai kota makamakai. Tami na God ina agabiibai gaburinai komaka-
makai.

Yawasa maninina ini badeta.

15 Takovi da tota ke vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai
kata makamakai. Tuna kubiine na ikikava tamakai? God ina agabiibai
kubiine berabero patana da taberai bo? Ke nakanani taberai. 16 Iyi
kona vinei da ami bada na tuna kava kona votekatekei. Mikeda berabero
kona vinei da ini bademi na ami damona na rabobo. Ma God kona vinei
da ini bademi ma kona votekatekei na ina terevimaninimi ma yavata
koni nuwasago. 17 Rorova na ami bada na berabero kovovotekatekei.
Ma karako na God tikiikiiwei da ina vibeyebeyena vaghata kovi yanei
na nuwanuwami kudubinai kovovotekatekei. 18 Ma tami na berabero
kamonai God itinakiibuwemi da karako na yawasa maninina ibademi.
19 Taku weni nakanani aisisiya kurimi, iyamna tami mani ami
rewapanai na ke kovokovoghina da yawasa maninina konakova
kamowi. Rorova kovere meyemi da berabero ivivi bademi da bera

* **6:4:** Kol 2:12

dowadowasi kovovotupei. Ma karako na kovere meyemi da yawasa maninina ibademi da tami wawaya vovokaravimi.
20 Rorova na berabero ivivi bademi da yawasa maninina ina vibadana kobarei. 21 Nani berasi beroberosi koberaberai na avi biibiina kopanapanani? Ke sago tovona. Ma karako nani berasi koinimayei. Ma koakovi da berasi i damona na rabobo. 22 Ma karako na berabero ke ita vivibademi, iyamna God namada itinakiibuwemi. Ma wekarakava na God ina vivibademi da biibiina kona panani. Ini nowemi da yawasa vovokaravina kava kona makiiyei da yawasa makamakii nonowina kona viiya. 23 Berabero kana miiya na rabobo. Ma ita Bada Yesu Keriso tepanai na God nevana kava ipuyota, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina.

7

Tota ke vonaviyoyovana gaburinai kata makamakai.
1 Turaturaku, tami vonaviyoyovana koakovi na kurimi aisisiya. Kotakovi da wawaya yawayawana kava na vonaviyoyovana ibadei. Ma wawayina ina rabobo na vonaviyoyovana ina rewapana gwabinai na ina kovi. 2 Tuna nakanani ma wavine tatavinena. Ina tavine na vonaviyoyovana evonavoneta da kawana ke meyani ina barei. Yavata ina makai da rabobo kava ini bogebogesi. Ma mikeda tomowina ina rabobo na wavinena kovokovoghina da ina tavineme na vonaviyoyovana ke ini kiigiiyei. 3 Mikeda tomowina yawayawana ita makamakai ma wavinena tomowa sago ita ravaghi na wavinena kawana vaghata iututudowai. Ma kegha, kawana vaghata namada irabobo na wavinena tomowa sago iravaghi na ke bera berona, tuna vonaviyoyovana ke iti kiigiiyei. 4 Turaturaku, miibiina iyamna na weni. Keriso yavata korabobo ikovi, tuna kubiine vonaviyoyovana ina rewapana kokiibutawei da karako ami yawasa na Keriso rapenai, tuna rabobowai ivomiiri. Tuna kubiine God ina kayowana kava bera biibiisi kona beraberai. 5 Rorova na tupuwa ina kayowana dowadowasi ivivi badeta. Ma nani kamonai vonaviyoyovana berabero ivi debei kurita da nuwanuwata ighetawei da bera beroberosi taberaberai da rabobo tatitinariyai. 6 Ma karako na vonaviyoyovana ke ita vovotanita, iyamna namada Keriso yavata tarabobo ikovi da iruvotereta. Karako na God kubiine tabiga bubuna, iyamna vonaviyoyovana katamanina na tavoterei ma keta vuna Kanuma Vovokaravina ina rewapanai takivini.

God ina vonaviyoyovana ita berabero idebei.
7 Nakanani na avi tavonei? God ina vonaviyoyovana na berona bo? Kegha. Ma vonavaghata da vonaviyoyovana ivi beyeku da berabero na avai. Mikeda vonaviyoyovana ke ita vona bo, “Ke kuna kitakiroro” na ikikava atakovi da kitakiroro na bera berona?* 8 Ma vonaviyoyovana iberai da berabero ina keta ivoviyaghari na kitakiroro bogii ma bogiiyai nuwanuwakuwai egheghetawetawei. Vonaviyoyovana kegha na berabero ina rewapana kegha. 9 Rorova na vonaviyoyovana ke atakovi na anotanotai da taku yawayawasiku. Ma vonaviyoyovana akovina aviiya na aku berabero irumatara ma akovi da taku na raboraboboku. 10 Nani vonaviyoyovanina tepanai yawasa ata panani na kegha, rabobo

* **7:7:** Exod 20:17; Deut 5:21

apanani. 11 Ma berabero taraboga ipanani na vonaviyoyovana kamonai sisiya bagibagina sago iviiya da ivi beroweku ma ivi raboboku.*
12 Ma vonaviyoyovana na vovokaravina ma kamonai sisiya bagibagisi kudubina igirumi na vovokaravisi, maninisi ma biibiisi. 13 Nakanani na vonaviyoyovana biibiina wavu ina kavari da ivi raboboku, bo? Kegha taweyana! Sisiya bagibagina vonaviyoyovana kamonai na biibiina ma kegha da berabero nani sisiyina iviiya ma iruvovirei da ivi raboboku. Nakanani itupuwa da berabero kata kitai ma kata vogiini. Ma bade ivi debei kurita da berabero na ibero kirakai.

Berona da biibiina ikawapata.

14 Vonaviyoyovana na biibiina. Ma taku na wawaya pekupekuku da berabero aku yawasa ibadei. 15 Taku ke atakovi da aviyavisina aberaberai. Bera biibiisi akayokayowei da ata berai na ke ata beraberai. Ma bera beroberosi na ke sago aku kayowana tovona ma kegha da aberaberai.* 16 Berabero aberaberai ma nani kamonai damiku aviiviiya da aberabera beroi, tuna imamatara da vonaviyoyovana evonavona bubuna. 17 Weni berasi na ke taku mani ata beraberai. Tuna na berabero nuwanuwaku kamonai emakamakai na tuna edarudaruku da berona aberaberai. 18 Taku na wawayota ma aku rewapana kegha da avi biibiina ata berai. Akiikiitonatona ma aku kayowana da biibiina ata berai na ke kovokovoghina. 19 Aku kayowana da biibiina ata berai na aberabera kavai. Ma berona ke ata kayokayowei na patana da aberaberai. 20 Ma vaghina, ke aku kayowana da berona ata berai ma kegha da aberaberai na ivi beyeku da ke taku mani ati bada meyeku ma berabero gwabikuwai irunuma na tuna ibadeku da berabero aberaberai.
21 Tuna kubiine apanani da yawasa kana bera da avi biibiina akayokayowei da ata berai na kegha. Mara nonowa na berona aberaberai. 22 Nuwanuwaku kudubinai na God ina vonaviyoyovana ainuwabiibiiyei, 23 ma damiku aviiviiya da vonaviyoyovana bogiiyai ebigabiga tupuwiku kamonai. Aviyavisina anotanotai na nani vonaviyoyovanina berona tupuwiku kamonai evovomiiri da aku nota biibiisi evowavowai. Tuna eberaberiku da berabero ina rewapana ibadeku. 24 Avi kamyuyuwa ghagha. Tupuwa ina kayowana da ini raboboku ma iyi ini viteku da ini yawasiku? 25 God aikiikiiwei da ita Bada Yesu Keriso ini viteku.
Taku na vaghina weni nakanani, God ina vonaviyoyovana na aku nota kava evovotani ma tupuwa ina kayowana berona aberaberai da aku yawasa ibadei.

8

Kanuma Vovokaravina ita yawasa kamonai.

1 Tuna kubiine, karako iyavo kava Yesu Keriso yavata inuwasago na kovogha ke ina panani, 2 iyamna Yesu Keriso tepanai Kanuma Vovokaravina yawasa everevereta ma ina rewapanai ivotaweta. Berabero ma rabobo i rewapana ikutatanita na Kanuma Vovokaravina irupamataweta. 3 Moses ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da iti viteta, iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi ivi rewapana kirakai ma tota na tamitamita. Ma God ivi viteta da Natuna vaghata inuwatawei da ivi wawayota tota nakanani, ma kegha da tuna na berabero ke ita berai.

* **7:11:** Gen 3:13 * **7:15:** Gar 5:17

Ma ita berabero kubiine Natuna isuwarei da berabero ina rewapana ivovinubai. 4 God weni berana iberai da tota iyavo kava Kanuma Vovokaravina ibadeta na nota maninisi vonaviyoyovana kamonai kudubina kata bera yavui ma tupuwa ina kayowana beroberosi kata barei. 5 Iyavo kava tupuwa ina kayowana ibadesi na i nota kudubina na tupuwa ina kayowana beroberosi kava ina notanotai. Ma iyavo kava Kanuma Vovokaravina ina kayowana i nota ibadei, ti wawayisi na nota maninisi kava ina notanotai. 6 Tupuwa ina kayowana beroberosi am nota ini badei na damona na rabobo kuna panani. Ma Kanuma Vovokaravina am nota ini badei na damona na nuwanuba ma yawasa biibiina kuna panani. 7 Nakanani na iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi i nota ibadei na God ikawapatei, iyamna God ina vonaviyoyovana ke ita vovotekatekei, vonavaghata da ke kovokovoghina. 8 Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi, ti wawayisi na ke kovokovoghina ina bera bubuna da God ini nuwabiibiiyesi.

9 Ma tami na ke nakanani. Iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina gwabimiyai irunuma na inowemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ita vivibademi. Ma takovi da iyavo kava Keriso ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha, ti wawayisi na ke Keriso rapenai. 10 Namanaki da tami Keriso rapenai ma kegha da berabero kubiine na tupuwimi ina rabobo. Ma kanumimi na ke ina rabobo, iyamna God namada ivonakiiyaragha da tami na ina wawaya maninimi. 11 Tami Kanuma Vovokaravina gwabimiyai emakamakai na mara sago God tupuwimi raborabobosi ini vuni da yawayawasi. Tuna iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma tami bade Kanumina ina rewapanai ini yawasimi.*

12 Tuna kubiine turaturaku, ita biga da Kanuma Vovokaravina ina kayowanai tamakai ma ke tupuwita ina kayowana beroberosi ini badeta. 13 Ma iyavo kava tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi na ina rabobo. Ma tami iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini bademi na rewapana ina veremi da ami bera beroberosi kona miirikupukuputesi na yawasa makamakii nonowina kona panani, 14 iyamna iyavo kava God ina Kanuma Vovokaravina ina vivinowesi na ti damsi na God natunatuna vaghata. 15 God, Kanuma Vovokaravina iveremi da yabumana ke ina vowimi bo ini bademi. Ma Kanumina eberaberita da nota rewapanai God kurina tavonavona bo, “Abba, aku Mamai.”* 16 God Kanumina na tota kanumita yavata ini sagosi ma evonavoneta da tota God natunatuna ma nuwanuwata kudubinai takovi da tuna vonavaghata. 17 Tota na God natunatuna kubiine, God ina mura makamakii nonowina ina voreregh kurita. Aviyavisina Keriso rapenai na tota bade rapetiyai. Ma ikikava ivi kamaghiyei na nakanani tikamaghiyei da mara sago kana kadara ku kamona tarui.

Mara damona kana kadara.

18 Anotanotai da karako weni maranai tavovokwarakwara na ke bera ghamana, iyamna mara damonai God kana kadara ku kamona tarui na tuna na bera ghamanakina. 19 God dobu ma kunuma kudubina iyamoni ma aviyavisina kamonai itereterei na kudubina nimonimoriyai ebanebanenega da mara sago God ini debei da iyavo kava na natunatuna vaghata. 20 Ma aviyavisina kudubina God iyamoni na ke ti mani i kayowanai ita kiiviberosi da iti kiikayokayo. Tuna na God ina kayowanai

* **8:11:** 1Kor 3:16 * **8:15:** Mak 14:36; Gar 4:6

da nakanani itupuwa. Ma kegha da nani vikiikayokayona kamonai, bera kudubina ekoyakoyagha, iyamna wekarakava na dobu imagura da* 21 rabobo ma bowa ibadeta. Ma mara sago God weni nuwapoyisi ini kovi tuwanonowi. Nani maranai natunatuna ma bera peyarina rabobo ma bowa kamonai ina votawesi da ina kiibau ina ku nuwabiibii yawasina. 22 Takovi da mara karenai ipisi da ku karako weni na aviyavisina kudubina God iyamoni na evovokwarakwara nakanani ma wavine vituwa kubiine ita vivivowavowa na ita vovokwarakwara. 23 Ma nani kamonai tota vitumaghana damta na bera kudubina yavata taponaponagugu ma tikoyakoyagha. Ma God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita vereta na nevana namada ivereta, tuna na Kanuma Vovokaravina. Namanaki da tavovokwarakwara ma kegha da nimonimoriyai tavivi koyakoyagha da nevana na karakava ina vereta, ina yabisita da tota natunatuna, ma tupuwa vusi ina vereta.* 24 Nota rewapanai tatumatuma da yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma wawaya ita vona bo, "Aku nota rewapanai atumatuma da sawara sago ana viiya bo bera sago ina tupuwa," ma sawarina namada gwabinai bo berana namada itupuwa na wawayina isisiya wapawapa. 25 Ma aviyavisina ke rapetiyai ma nota rewapanai tatumatuma da tapanani na nuwapikatiyai ma nuwanuwata kudubinai tikoyakoyagha.

26 Nakanani ma nuwapoya sinenai tamakamakai na mitamitata ma ke katakovi da ikikava tanipowana God kurina na Kanuma Vovokaravina ini viteta. Ita nuwapoya avai na God Kanumina kubiita ina ponagugu, iyamna ke kovokovoghina da notasi kati sisiyei. 27 God wawaya nuwanuwasi iakovi ma bade Kanuma Vovokaravina ina nota iakovi, tuna kubiine maranai Kanumina vitumaghana damta kubiita inowi na God iakovi da aviyavisina evonavonei, iyamna Kanumina na God ina kayowana kava ekivikivini.

28 Ma takovi da iyavo kava God kurina inuwaviina na God ina kayowanai ivinesi da rapenai na ti kubiisi avi peyarina etuputupuwa na God ini vitesi da nani kamonai biibiina ina panani. 29 Wawaya karakava ita tupuwa na God namada iakovisi ma ivinesi da i yawasa ina virai da Natuna maghimaghinina. Nakanani iberai da Yesu na iyarokona ma ti damsi na murimurisi. 30 God iyavo kava namada ivinesi na ikwaturiyariyesi kurina. Ma ivonakiiyaragha da ti na ina wawaya maninisi. Ma bade ivi vaghinei da kana kadara ku kamona ina rui.

God ina nuwaviina.

31 God weni berasi eberaberai kubiine na ikikava tavona? Tuna kubiita emiimiiri na ke kovokovoghina da wawaya ini ghaviyeta ma ina ghegavovorita. 32 God tuna mani Natuna isuwarei kubiita. Tuna kubiine na ke aviyavisina ina panikowa tovonita. Natuna inuwatawei na ku tepana aviyavisina tekwekwai na ina vereta. 33 Meni wawayina ina vomiiri da vitumaghana damta ini wavuta da tota na berabero wawayita? God tuna mani ivineta ma ivoneta da tota ina wawaya maninita. 34 Ke sago wawaya ini wavuta da ita berabero kubiine na kovogha kata viiya. Yesu Keriso irabobo ma bade ivomiiri da God katagheyanai emakamakai, ma kubiita God kurina inowi. 35 Keriso ina nuwaviina kurita irakata kirakai da ke sago aviyavisina bo meni wawayina ini bogebogeta. Nuwapoya tapanani bo wawaya ina vivitupaketowaneta

* **8:20:** Gen 3:17-19 * **8:23:** 2Kor 5:2-4

bo gomara kamonai tamakamakai bo kata gara kegha bo iniriimona kamonai bo wawaya ina kiivunuta na weni berasi kudubina ke kovokovoghina da Keriso ina nuwaviina kubiita ini koviya. 36 Giruma katamana evonavona bo,
"Tam kubiim na mara nonowa ere iniriimonikai kamakamakai.
Wawaya enotanotai da tokai na sipu nakanani da ina kiivunutawekai."*
37 Namanaki da weni berasi ina tupuwa kurita, Yesu ina nuwaviina kurita irakata kirakai, tuna kubiine na kudubina taghegavogavovori. 38 Vonavaghata akovi da ke rabobo bo yawasa, ke aneya bo kanuma beroberosi i kiikiivavo yavata, ke aviyavisina wekarakava etuputupuwa bo karakava ina tupuwa, 39 ke sago aviyavisina dobu gaburinai bo kiidamowai, bo aviyavisina kudubina God iyamoyamoni na ke kovokovoghina da ina nuwaviina ina miiripapari da ini bogebogeta. Ita Bada Yesu Keriso ikune na God ina nuwaviina na rapetiyai vaghata.

9

God ma Israel damsi.
1 Taku na aviyavisina aisisiyei na vonavaghata, iyamna taku na Keriso rapenai. Nuwanuwaku kamonai Kanuma Vovokaravina ibadeku, ma tuna bade evonavoneku da ke ata vivibero. 2 Vonavaghata da taku aku nuwapoya irakata kirakai da weni marana gurigurina nuwanuwaku evisivisi ma etutou. 3 Aku nuwapoya na Israel damsi kubiisi, ti na varevaresiku ma aku dam vaghata ma Keriso ibarei. Ma ikikava ita kayoi da ti kubiisi na taku God itimagiku ma Keriso iti notawapeku da kaku gawara na aku wawaya ita viiya. 4 Israel damsi na God tuna mani ivinesi da ina wawaya ma ikwatusi da natunatuna. Ina rewapana ma kana kadara ivi debei kurisi. Vivaghina makamakiina yavata iberai ma ina vonaviyoyovana iveresi. Vokavakavara vaghata kana keta ivi beyesi. Ma ina vonakiiyapa bagibagisi iterei da bera ipeyari ita berai kubiisi.*
5 I kaekiki mau na wawaya avatetesi ma kii dam kamonai na Keriso itupuwa. Keriso tuna na God, ma bera kudubina ibadei. Wawaya kudubita kata vokavakavara nonowei! Amen.
6 Taku ke ata vonavona da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei Abraham kurina na ke ina berai. Israel damsi kamosiyai wawaya viya kava na God ina wawaya. Ma ti kubiisi na nani vonakiiyapina iterei. 7 Ma Abraham tupurereghina kamosiyai na bade wawaya viya kava na God natunatuna, iyamna Abraham kurina God ivona bo, "Tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai."* 8 Abraham tupurereghina ipeyari ma ke peyarisi na God natunatuna. Iyavo kava God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei da ti na natunatuna na ti damsi na Abraham tupurereghina vaghata, 9 iyamna weni nakanani God ivonakiiyapa Abraham kurina. "Marana vaghata ina nekiibau na ana vovira kurim. Muriyai da ana pisi na kawam Sera ini tuwa da tomowa."*
10 Ma bade kana viruwa ana vonemi. Rebeka ivi tuwa da wawaya ruwa. Ti na Iso ma Jeikap, ma i mamai na Aisiki, ita kaekiki. 11-12 Muriyai da ita tupuwamakai na God namada murimurina ivinei da ina vonakiiyapa bagibagina kamonai, tuna kubiine Rebeka kurina ivona bo, "Iyarokona tuna murimurina ina biga kana kavakavara." Ti na ke sago biibiina bo

* **8:36:** Psa 44:22 * **9:4:** Exod 4:22 * **9:7:** Gen 21:12 * **9:9:** Gen 18:10

berona ita berai da God sago ita vinei ma sago ita barei. God ina kayowanai
ivinesi ma ke i bera kubiine.* 13 Giruma katamana kamonai God ivona
bo, “Jeikap akayokayowei, ma Iso na abarei.”*
14 Ke ikikava tavona. Ke kovokovoghina da kata vona bo, “God na ke
wawaya maninina.” 15 God, Moses kurina ivona bo,
“Aku kayowanai wawaya ana vinei da ani kamyuyuwei,
ma aku kayowanai wawaya ana vinei da ana nuwaghanei.”*
16 Tuna kubiine God ina kina kava ina kayowanai da wawaya
ini kamyuyuwesi, ke wawaya i biga bo i kayowana kubiine. 17 Giruma
katamaninai God kiivavo Pero ivonei bo, “Taku aku kayowanai aberim
da kuvi kiivavo da tam gwabimuwai aku rewapana ani debei da wawaya
ina kitai, ma kaku vava ina rakata kirakai da dobu kudubina ina nunui.”*
18 Nakanani takovi da God tuna kava ina kayowanai wawaya viya
ini kamyuyuwesi ma ini vitesi, ma bade ina kayowanai wawaya viya
ini nuwabagisi da tinisi ina kurukuru.

God ina nuwapughu ma ina vikamyuyuwa.

19 Agunai kamomiyai wawaya viya weni sisiyisi ke koni vaghinei.
Koni gheviravira bo, “Nakanani na avi kubiine God ini wavukai maranai
kana vivitinakurukuru? Wawaya i rewapana kegha da ina vomiiri da God
ina kayowana ina boriya.” 20 Tam wawayota ma avi kuyoyoi da God
kuna vonatani? Bayawa ke kovokovoghina da ina vomiiri da yamona
wawayina ina vonei bo, “Avi kubiine weni nakanani kuyamoniku?”*
21 Iyai bayawa eyamoyamona na tuna kava ibada da nani dowana
imanai ikikava ina ravi. Ina kayowei na dowana sago ma bayawa ruwa
ina ravi, sago vinutavatava kubiine ma sago na ina kiimumu bubuni ma
ina kirumi da bera ghamaghamasi kava kubiine.
22 Vonavaghata da God nakanani eberaberai. Rewapana gwabinai
da maranai wawaya berabero ina berai na ina nuwapughu ini debei ma
kovogha ina veresi. Ma bade ina rewapana emakamakai da iyavo kava
ivinesi da karakava ina nuwapughu damina ina viiya ma ina gwaramutusi,
ti damsi na wekarakava egegegenuwisi. 23 God ina rewapana ma
kana kadara irakata kirakai na ina kayowana da ini rurerei da wawaya
ina kitai. Tuna kubiine iyavo kava ivinesi ma enuwanuwaberowesi na
nani kamonai kana kadara idebei. Ma evovovunaghisi da mara epipisi
na kana kadara kamonai yavata ina makai. 24 Weni kwatuna na ke
Jiu damta kava kubiita. Ma bade kupuna damsi kamosiyai wawaya
ikwatusi. 25 Hoseya igiruma da God ivona bo,
“Rorova dam sago na ke aku wawaya, ma kegha da karako ana kwatusi
ma ana vona da ti na aku wawaya.
Rorova na dam sago ke ata kayokayowesi,
ma karako na ana vonesi da ti na aku nuwaviina ghamana.”*
26 Meni dobunai God ivonesi da ‘Tami na ke aku wawaya,’
na nani dobunai ina vonesi bo, ‘Taku na God makamakii nonowiku
ma tami na natunatuku.’*
27 Ma peroveta Aisaya irumamara da Israel kubiisi ivona bo,
“Namanaki Israel ipeyari da gonugonu kikirai nakanani,
ma kegha da voviyavina kava yawasa Bada gwabinai ina viiya,

* **9:11-12:** Gen 25:23 * **9:13:** Mal 1:2-3 * **9:15:** Exod 33:19 * **9:17:** Exod 9:16 * **9:20:** Isa 29:16, 45:9 * **9:25:** Hos 2:23 * **9:26:** Hos 1:10

28 iyamna mara epipisi da Bada dobu kudubina ini tupavirei
ma yaghiyaghina wawaya kii kovogha ina veresi da bera
ini tuwanonowi."*
29 Rorova mara katamanina Aisaya ivona bo,
"Iyapoma da Bada Rewapana Kirakiina ita wawaya viya Israel damta
kamotiyai ivoteresi
da mara muriyai iti tuwa da tupurereghita.
Mikeda ke ita voteresi na ikikava Sodom da Gomora kwanatusi ig-
waramutusi
na nakanani ita tupuwa kurita."*

Israel damsi ke iti tumaghana.
30 Tuna kubiine, ke ikikava tavona. Kupuna damsi ke ita vivipaparana
da God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma kegha da Keriso
ivi tumaghanei kubiine na God itinariyesi da ina wawaya maninisi. 31 Ma
Israel damsi ivi paparana da Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da i
keta iti maniniya ma God ita vonesi da ti na ina wawaya maninisi, ma
kegha da ibera kavai. 32 Ma avi kubiine na ibera kavai? Iyamna
inotai da aviyavisina ti mani iberaberai na tuna tepanai God iti yawasisi,
ma ke vitumaghana tepanai. Tuna kubiine na 'wakima ivi gampiirisi.'
33 Giruma katamana weni wakimina ivi sisiyei,
"Wike kokita, Zayon kamonai wakima atereterei
da wawaya ina vivigampiirisi,
wakimina na wawaya, tuna ina berisi da ina ririgha.
Ma kegha da iyavo kava nani wakimina ina vivitumaghanei na ke
meyani da ina kitatawesi."*

10

1 Varevaresiku, aku kayowana ghamanakina da aku wawaya Israel
damsi yawasa makamakii nonowina ita viiya. Ti kubiisi na God kurina
aniponipowana kirakai. 2 Kubiisi na avonavona da nuwanuwasi kudu-
bina isabibira da God ita kivini. Ma kegha da vonavaghata akovina ke
ita vii bubuni da ketana vaghata ikiiyakiri. 3 Ti na ke damisi ita viivii ki-
imatani da ikikava God wawaya etitinariyisi ma evonavonesi da ti na ina
wawaya maninisi. Ti mani enotanota meyesi da aviyavisina eberaberai
na tuna ketanai God ita vona da ti na ina wawaya maninisi. Tuna kubiine
God ina keta vaghata na ibarei, ke ita votekatekei. 4 Keriso ipisi na Moses
ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Karako na iyavo kava Keriso
ina vivitumaghanei na God ina vonakiiyaragha da kudubisi na ina wawaya
maninisi.

Yawasa makamakii nonowina na peyarita kubiita.
5 Iyavo kava vonaviyoyovana enunununi da God ita kayowesi na kubiisi
Moses igiruma bo, "Vonaviyoyovana kudubina kuna nununura yavui na
yawasa kuna panani."* 6 Ma iyavo kava Keriso itumaghanei da ti na
God ina wawaya maninisi na ti damsi na weni nakanani ita vonem.
"Ke kuna vona bo, 'Kade wawaya sago ita ghae ku kunuma' " da Keriso
ita rutini itoru, iyamna namada ioru.* 7 Ma bade, "Ke kuna vona bo,
'Kade wawaya sago itoru ku tanama' " da Keriso irabobo ioru na ita rutini
ita vovira, iyamna namada rabobowai ivovira. 8 Ma bade Moses igiruma

* **9:28:** Isa 10:22-23 * **9:29:** Isa 1:9 * **9:33:** Isa 28:16 * **10:5:** Lev 18:5 * **10:6:** Deut 30:12-14

bo, “God vonana namada inekiibau kurimi na kawamiyai koisisiyei ma nuwanuwami kamonai damina koviiviiya.” Nani vonana kadimadimei da wawaya iti tumaghanei na weni. 9 Iyi tam kawamatarai kuna vona bo, “Yesu tuna Bada,” ma nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana da Yesu irabobo ma God iberai da rabobowai ivomiiri na God yawasa maka-makii nonowina ina verem. 10 Nuwanuwam kudubinai kuni tumaghana ma kawamuwai kuni mamatara na God ina vonakiiyaragha da tam na ina wawaya maninim ma ini yawasim. 11 Giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava i vitumaghana kurina ina terei na ke meyani da ina kitatawesi.”* 12 Weni sisiyina na wawaya peyarita kubiita, iyamna ke ita vonavona da Jiu damta na bogiiyai ma kupuna damsi na bogiiyai. God na sago kava ma tuna na kudubita ita Bada. Ma iyavo kava ikwatu kurina na kudubisi ibiibiinisi, 13 iyamna giruma katamana ivona bo, “Iyavo kava Bada kurina ikwatu na kudubisi ini yawasisi.”*

14 Wawaya Bada ke ita vivitumaghanei na ikikava ini kwatu kurina? Ma Bada varana ke iti yanei na bade ikikava da ini tumaghanei? Ma wawaya ke ita dima kurisi na ikikava varana ini yanei ma akovina ina viiya? 15 Ma vitumaghana damsi na dima wawayisi ke ina vonatawesi ina kiibau na iyi ina dima? Giruma katamana ivona bo, “Yonayona vara biibiina ina viini ina pisi ma maranai ina nekiibau na tinuwabiibii kirakiiyei.”* 16 Ma kegha da ke wawaya peyarisi Israel kamonai God varana bi-ibiina ita kayowei. Peroveta Aisaya ivona bo, “Bada, sisiya kuverekai kaiyonayonei na ke peyarisi iti tumaghanei.”* 17 Weni notasi kubiine yonayona wawayina ini sisiya kurisi, tuna berana ini nao ma muriyai Keriso ini tumaghanei, iyamna yonayona wawayina na Keriso varana biibiina ini sisiyei.

18 Ma wena aitarakiiyanota, wawaya sisiya ivi yanei bo kegha? Sisiya da vaghina ivi yanei. Giruma katamana evonavona bo,

“Gamo didisi dobu kudubina ivi yanei,
i sisiya ikiibau inae da dobu ku pusirina.”*

19 Ma bade ani tarakiiyaname. Israel damsi vara biibiina iyamna iviiya bo kegha? Ti na vaghina iviiya, ma ibara. Moses ivi nao, igiruma da God ivona bo,

“Kupuna wawayisi na ke dam vaghata
ma ani biibiinisi da kona nuwakapiyesi,
Ti damsi na makiiwapasi ma ani biibiinisi
da nuwanuwami ina pughu.”*

20 Ma bade Aisaya ere tepatorana igiruma da God ivona bo,

“Wawaya ke itekwekwiku ma kegha da ipananiku,
wawaya ke ita vivitarakiiyaneku ma kegha da anekiibau kurisi.”*

21 Ma Israel kubiisi na ivona bo,

“Avororona kupom dam tinapotapotasi ma kawakiikiisi kurisi. Ma
akoyagha kavisi.”*

11

God, Israel damsi ivi kamyuyuwesi.

---

* **10:11:** Isa 28:16 * **10:13:** Joel 2:32 * **10:15:** Isa 52:7 * **10:16:** Isa 53:1 * **10:18:** Psa 19:4 * **10:19:** Deut 32:21 * **10:20:** Isa 65:1 * **10:21:** Isa 65:2

1 Aku vitarakiiyana na weni. God ina wawaya na Israel damsi ma
ibaresi bo? Kegha taweyana! Taku na Israel wawaya ma Abraham
tupurereghina. Taku na Benjamin kana dam kamonai. Ma God ke
ita bareku.* 2 Mara katamaninai God tuna mani Israel ivinesi da ina
wawaya ma ke ita baresi. Giruma katamana konotai. Israel damsi i
bera kubiine na peroveta Elaidiya ina weno God kurina iterei, ivona bo,
3 "Bada, am peroperoveta ivi kiivunuwana ma am suwara kana kapuka-
puna kemasi ivi kiirikeyana. Ina kiku kava yawayawaku ma ipaparana
da taku bade ina kiivunuku."* 4 Ma God weni nakanani ivonapotei
bo, "Kegha. Aku wawaya 7 tausan emakamakai. Ti na ke meyani da
kokoitau Beil ita vokavakavari bo ita runome tovoni."* 5 Ma karako na
bade berana sago, God ina agabiibai irakata da wawaya viya ivineta da
tota ina wawaya. 6 Ina agabiibai kubiine na wawaya evinevinesi ma
ke aviyavisina biibiina ti mani ita berai kubiine. Mikeda i bera kubiine
ita vinesi na tuna ke agabiibai vaghata.

7 Bera weni nakanani itupuwa. Israel peyarisi keta iekwekwai da God
yavata iti nuwasago ma ibera kavai. God wawaya voviyavina kava ivinesi
na ti kava ipanani. Ma viya na God ivivi kwatu na tinisi ipota. 8 Ma giruma
katamana evonavoneta bo,

"God iberisi da ivi nuwawapawapisi ma ke kovokovoghina da ina kita bo
ini yana da God damina ina viini.
Ma karako ti na patana da nakanani emakamakai."*

9 Ma Kiivavo David ivona bo,

"Ina kamkamporaghamakai ma nani kamonai keberai da ku poko ina kona
meyesi.
Keberai da ini gampiirisi! Kovogha keveresi.
10 Matasi kekiipotai da ke ina kita kiimatana.
Nuwapoya ini kuputuwakiiyovu nonowesi."*

11 Nakanani na ani tarakiiyana bo, "Maranai Jiu damsi ivi gampiirisi na
ipeku tuwanonowa bo?" Kegha taweyana! Ma Jiu damsi i berabero
kubiine, God yawasa makamakii nonowina na kupuna damsi iveresi.
Ma iveresi da Jiu damsi ita kitai da ita nuwakapiyesi. 12 Jiu damsi Keriso
ibarei kubiine na God ina vibiibiina ghamanakina ikiibau da wawaya
peyarisi dobuwai iviiya. Jiu damsi ke iti tumaghana kubiine na God
kupuna damsi ivi biibiinisi. Ma maranai Jiu damsi i nota ina virai ma ti
bade ini tumaghana na dobuwai God ina vibiibiina ina rakata kirakai.

Kupuna damsi yawasa makamakii nonowina eviiviiya.

13 Wekarakava na tami kupuna dami kurimi aisisiya. God ivineku da
tami kubiimi avi aposol ma anotai da weni bigana ivereku na iyamna
irakata kirakai. 14 Tuna notanai na keta aekwekwai da dam turaku
ina nuwakapiyemi ma ti bade God ini tumaghanei da ini yawasisi. 15 Maranai
God aku wawaya ibaresi na wawaya kudubisi dobuwai taraboga iveresi
da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. Ma mara
sago God ina kayowana meyesi, tuna nakanani ma ti na raborabobosi ma
nani maranai na ita yawasame.

---

* **11:1:** Plp 3:5 * **11:3:** 1Kgs 19:10, 14 * **11:4:** 1Kgs 19:18 * **11:8:** Deut 29:4; Isa 29:10
* **11:10:** Psa 69:22-23

16 Mikeda parawa kukapuni ma kunona bedina God kusuwarei na
nani parawina kudubina na bade vovokaravina, God rapenai.* Ma
mikeda oliv kiina ramramna na God kubiine kuna vonagubai na bade ki-
ina kudubina ere ragharaghana na vovokaravina, God rapenai. 17 Tami
kupuna dami na nakanani ma oliv dipa kiina. Ma Israel na nakanani
ma oliv vovonina. Ma God, oliv vovonina raghana itamogai ma oliv
dipa raghana iviiya da gawarinai ivi kabai da iyanumapotai da tami
nani oliv kiina ramramnai kami vavai koviiviiya. 18 Tuna kubiine na
nani kii ragharaghasi ivi tamogiiyana da ami taraboga iveremi na ke
kona kitaoruwesi. Ke kona kayotata, tami na ragha kava. Tami kii ram-
ramna vitana ke kota kavakavari, kii ramramna tami vitami ekavakavari.
19 Ma mikeda wawaya sago ina kayotata bo, "Vaghina, ma kegha da
raghana sago ivogiitawei na kaku gawara ivoviyaghari." 20 Tuna
na vonavaghata. Ma ti na Keriso ke ita vivitumaghanei kubiine da
ivi vogiiyana, ma tam na am vitumaghana tepanai da nani gawarinai ke-
makamakai. Tuna kubiine ke kuna kayotata. Kegha, God kuna yabumanei.
21 Jiu damsi na kii ragharaghana vaghata, ma kegha da God ke
ita nuwaghanesi. Ma tam na kupuna wawayim, tuna kubiine ke kuna notai
da ina nuwaghanem. 22 Kevi nuwanotanota da God na agabiibai waway-
ina ma bade wawaya bagibagina. Wawaya God ikawakiikiiyei na ti
damsi kurisi nuwanuwana ipughu. Ma tam mara nonowa ina agabiibai
kuni tumaghanei na nani agabiibiina kuna kita nonowei. Ma mikeda ina
agabiibai kuna barei, tam bade ina kiiyaraghatawem. 23 Ma mikeda Jiu
damsi vitumaghana ini karei na God ku kiina raghana ini kaba meyesi,
iyamna tuna kovokovoghina da ina tere meyesi kii ku gawara. 24 Tam
kupuna wawayim na nakanani ma oliv dipa raghana ita kiiyaraghatawei,
ma kata notai da ke kovokovoghina da ku oliv vovonina iti kabim ma
kegha da God iberai kubiim. Ma Jiu damsi na nakanani ma oliv vovonina
ragharaghana, tuna kubiine na itekateka kirakai da God ku kiina ini kaba
meyesi.

God kudubita ini kamyuyuweta.

25 Varevaresiku, akayokayowei da vonavaghata gavugavuna
na ani debei kurimi da ke kona nota meyemi da tami nakanani
ma nuwanuwagiurimi. Vonavaghata na weni, Israel damsi i
vitinakurukuru mara sago ina voterei. God iakovi da kupuna damsi
ruvana viya ekayokayowei da ina ku vikiivavona ina rui. Ikoyakoyagha
da nani ruvana ini tumaghana yavu ma muriyai da Israel ini yawasisi.
26 Giruma katamana evonavoneta da Israel kudubina weni nakanani
yawasa ina panani.
"Viviyawa wawayina Zayon kamonai ina vomiiri,
da Jeikap tupurereghina ina tinaviresi da bera didibarisi ina voterei.*
27 Aku vivaghina makamakiina ti yavata kana berai
da i berabero kudubina ana pupunatawei."*
28 Jiu damsi Keriso varana biibiina ibarei, tuna kubiine na God yavata
ivi ghavighaviyana da tami kupuna dami ami taraboga iveremi. Ma God
namada ivovinesi da ina wawaya ma patana da ekayokayowesi, iyamna

---

* **11:16:** Weni miibiina kamonai parawa bedina na Israel damsi i kaekiki mau, ti na God ina wawaya. Ma mara sago Israel kudubisi God ini tumaghanei, ti na nakanani ma nani parawina kudubina. Num 15:17-21 * **11:26:** Isa 59:20 * **11:27:** Jer 31:33-34

i kaekiki mau yavata mara katamaninai vivaghina makamakiina iberai.
29 Ina kayowanai wawaya evinevinesi ma ibiibiinisi na ke meyani da ina
nota ina virai. 30-31 Rorova tami kupuna dami na God kovivi kawakiikiiyei.
Ma bade ina wawaya vaghata, Jiu damsi ikawakiikiiyei, tuna kubiine
God ivoteresi da tami ikamyuyuwemi. Bade berana maghimaghinina
ina tupuwa. Ikikava God ikamyuyuwemi na bade nakanani Jiu damsi
ini kamyuyuwesi. 32 Wawaya kudubina God ikawakiikiiyei. Tuna kubi-
ine ivi vaghinei da i berabero ekukutatanisi. Nakanani eberaberai da
karakava ini kamyuyuwesi ma ku biibiina ina teresi.

God tavokavakavari.

33 God ina biibiina irakata kirakai. Ina mura ma akova ma nuwagiura
ine kirakai da ke kovokovoghina da kata ruvai. Ina nota irakata kirakai
da ighekuyoweta. Ma ina bera tanota kavakavai.*
34 "Ke sago iyai Bada ina nota itakovi.

Ke sago iyai ina vomiiri da God ina giuvibeyebeyei.*
35 Ke aviyavisina God kata vere tovoni
da tuna ita notai da kana tupi ita kovoghi."*

36 Bera kudubina imanai itupuwa ma bera kudubina ima tepanai
emakamakai ma bera kudubina rapenai. Tuna kubiine mara nonowa
tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Amen.*

12

Tavere meyeta God kurina.

1 Tuna kubiine, turaturaku, God ivi kamyuyuweta notanai na aku
kayowana ghamana da mara nonowa kona vere meyemi God ku-
rina da tami nakanani ma suwara yawayawana ma vovokaravina da
ini nuwabiibiiyemi. Nakanani kona berai na tuna na ami vokavakavara
vaghata God kurina. 2 Ke kona berai da dobu yawasina manam-
ina ina ravimi. Ma ami yawasa kudubina God ku imana koterei da
nuwanuwami ma ami nota ina virai ma ini vunimi. Nakanani kona berai
na God ina kayowana avai na damina kona viiya, ma konakovi da aviyav-
isina na biibiina ma kiimatanina da God ini nuwabiibiiyei.

3 God ina agabiibai ivereku, tuna kubiine na peyarimi avonavonemi
da ke kona kayotata da koni gheghena kirakiiyemi. Kovi nuwanotanota
kiimatana da tami ikikava wawayimi ma tami sago sago duma vitu-
maghana God gwabinai koviiya na nani ruvanai komakai. 4 Wawaya
tupuwina na sago kava ma kamonai na biga bogii ma bogiiyai eber-
aberai. (Tinina ina biga da ini yana, matana ina biga da ina kita, ma kaena
ina biga da ina baba.)* 5 Maghimaghighina tota iyavo kava Keriso yavata
tavi kiikaputa da sago ma ita biga na bogii ma bogiiyai. Tavi kabakabita
da nakanani ma tupuwa sago kava. Tami na taku rapekuwai ma taku
na tami rapemiyai. 6 God ina agabiibai irakata da kata puyo bogii ma
bogiiyai ivereta na nununai ina biga taberai. Mikeda kata puyo da tota
na peroperoveta da sisiya God gwabinai taviiya ma tidebei, na vaghina
da ita vitumaghana tepanai taberai.* 7 Mikeda tota vovobigabigata
na vaghina da tabiga. Ma mikeda tota na vibeyebeyena wawayita na
vaghina da tibeyebeyena. 8 Ma mikeda kiiepepa wawayita na vaghina

* **11:33:** Isa 55:8 * **11:34:** Isa 40:13 * **11:35:** Job 41:11 * **11:36:** 1Kor 8:6 * **12:4:** 1Kor 12:12 * **12:6:** 1Kor 12:4-11

da wawaya takiiepepisi. Ma mikeda tota verevereyanita na vaghina da taverena kiimatana da wawaya tivitesi. Ma mikeda tota vibadana taviiya na vaghina da nuwanuwata kudubinai tibada bubuna. Ma mikeda tota agabiibai wawayita da wawaya tikamyuyuwesi na vaghina da nuwabiibiiyai tivitesi.

9 Wawaya kurisi koinuwaviina na ke nuwatepamiyai kona berai. Berona kobarakamtawei ma biibiina kava kovokikini. 10 Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. Ma nuwanuwami esabibira da mara nonowa turaturami kona vopepetisi. 11 Ke kona kayobara ma kona vovokwayokwayo. Keresiyana yawasina kamonai kovi patutu kirakai ma Bada ina biga koberai. 12 Nota rewapanai kotumatuma na mara nonowa nuwabiibiiyai kona makai. Ma ami vokwarakwara kamonai na nuwanuwami nubanai kovi koyakoyagha da ami nuwapoya ina kovi. Ma nipowana kava kovovibagiya. 13 Keresiyana turaturami aviyavisina gwabisiyai kegha na kovi vitesi. Ma ami matuketa kovotawei wawaya numanumatayisi kurisi.

14 Wawaya ina vivitupaketowanemi na ke konimagisi, God kurina kovi nowi da ini biibiinisi.* 15 Wawaya ina vivinuwabiibai na kovi nuwabiibiiviiviiyesi. Wawaya tutou ina gheyei na kotuviiviiyesi. 16 Wawaya kudubina yavata nuwanubiiyai komakai bubuna. Ke makiigheghae koni paparanei, kotereoruwe meyemi da tami vovobigabiga. Ke kona notai da tami ami akova irakata, ke wawaya viya nakanani.*

17 Wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona verepotei. Aviyavisina wawaya kudubisi enotanotai da biibiina na tuna kava koberai. 18 Tami sago sago duma ami biga da vikawapata kamomiyai kovovinubai, kobera tovoni da wawaya kudubina yavata nuwanubiiyai kona makai. 19 Turaturaku, ke meyani da kami biwa kona viiya. Kovoterei da karakava God kovogha ina veresi da bera ina mumui. Giruma kata-mana kamonai ivona bo, “Taku Bada avonavona da kovogha na taku ana verei, kami biwa na taku ana viiya.”* 20 Ma tami na “kami ghaviya vitonara ina karai na kovi kani, kaiyona ina rugavovori na okowa koverei inuma. Weni berana kona berai na ininimaya kirakai.”* 21 Wawaya berona ina berai kurimi na ke koni vaghinei da ina berona ina berimi da tami bade berona kona berai. Ma biibiina kavakava kona beraberai da berona kona ghegavovori.

13

Ita babada tavotekatekesi.

1 Kudubita ita babada tavotekateka bubunisi, iyamna God ivi vaghinei da wawayisi ivi bada. Iyavo kava karako ivi badamakai na God nani ku gawarina iteresi. 2 Tuna kubiine, meni wawayina bada sago ini gheviravirai na God ina kayowana ikawakiikiiyei. Nani wawayina igheviravira na tuna kovogha ina viiya. 3 Ma iyavo kava bera biibiisi eberaberai na i nuwapoya kegha da babada ita yabumanesi. Ma iyavo kava bera beroberosi eberaberai na ti damsi na babada ita yabumanesi. Kokayokayowei da babadisi ke kona yabumanesi na vaghina, bera biibiisi kava koberai da ini gheghenimi. 4 Babada na God kubiine ebigabiga

* **12:14:** Mat 5:44; Luk 6:28 * **12:16:** Prov 3:7 * **12:19:** Deut 32:35 * **12:20:** Prov 25:21-22

da tami ami yawasa ini biibiini. Ma bera beroberosi kona beraberai na kota yabumanesi, iyamna i biga iviiya da kovogha ina veremi. Tami iyavo kava berona kona berai na God nuwanuwana ina pughu kurimi. Ma tuna epayanina na nani babadisi kovogha ina veremi. 5 Tuna kubiine na bera ghamana da babada kovotekatekesi. Ke kovogha yabumanina kava kubiine ma koakovi da votekateka na bera maninina kubiine na kona votekateka.
6 Weni notasiyai na bade ami teks kovi miiyei, iyamna ami babada na God ina bigabiga da mara nonowa vibadana bigana eberaberai kubiimi.* 7 Tuna kubiine ami biga da ami teks ruvana etereterei na koni miiyei. Ma bade ami biga da kona vokuwayisi ma kona vopepetisi.

Ita biga da tinuwaviina.
8 Koberai da ke sago iyai gwabinai kami tupi ina makai. Ma kami tupi sago kava na weni, kwinam yavata mara nonowa koni nuwaviina. Nani tupina na ami biga da kona beraberai da ami ku damona. Meni wawayina kwinana kurina ini nuwaviina na tuna wawayina na Moses ina vonaviyoyovana kudubina enununura bubuni. 9 Ina vonaviyoyovana evonavona bo, "Vipekana wapawapa kegha, kiivunuwa kegha, yapi kegha, kitakiroro kegha." Nani vonaviyoyovanina kamonai sisiya bagibagisi ipeyari kirakai ma kegha da sisiya bagibagina sago kava na iyamsi kudubina ikiikokoni. Sisiyina na weni. "Ikikava kinuwaviina meyem na bade nakanani kwinam nuwanuwana keviiya."* 10 Wawaya nuwanuwana kona viiya na ke kovokovoghina da kona kiiviberoi. Tuna kubiine wawaya nuwanuwana kona viiya na Moses ina vonaviyoyovana kudubina kona nunura bubuni.
11 Kovi nuwaviina, iyamna namada koakovi da mara itupo. Marana inekiibau da kena kovoterei ma kovomiiri, iyamna mara namada iututanita da Keriso ina vovira ku dobu ma ini yawasita. 12 Didibara namada eruruterereterei, gisina kava da mara ini kwata na Keriso ina nekiibau. Tuna kubiine tavovunagha meyeta da didibara berasi wekarakava tavoterei ma yasegana berasi kava taberai. 13 Yawasa kiimatana tavotani, iyamna tota yasegana wawayita. Tuna kubiine uma neghanegha, vipekana wapawapa, nuwakapi ma vikawapata tavoterei.
14 Tupuwimi ina kayowana beroberosi na komiirikuputei. Ma kovovunagha meyemi da ami yawasa na Bada Yesu Keriso maghimaghighina. Tuna nakanani ma gara berona kota votawei ma gara vuna ma biibiina kota kotei.

14

Keresiyana turaturami ke koni tupaviresi.
1 Namanaki kwinami ina vitumaghana imitamita, kotinariyai ma kovi kiikiiwei. Ma Keresiyana yawasina kamonai bera gisigisi kubiine na ke kona tupavimanimaniniya.* 2 Wawaya sago ina vitumaghanai na ekamkam wapawapa, ma wawaya sago na ina vitumaghana igisi na vavai kavakava ekamkam. 3 Wawaya kam wapawapana ke kwinana vavi kava ekamkam na ina kitavigiugiuwei. Ma tam vavi kava kekamkam na kwinam kam wapawapana ke kuna vonei da tuna berabero eberaberai, iyamna namada God itinariyai kurina da ina wawaya. 4 Tam

* **13:6:** Mat 22:21; Mak 12:17; Luk 20:25 * **13:9:** Exod 20:13-15, 17; Deut 5:17-19, 21; Lev 19:18 * **14:1:** Kol 2:16

avi kuyoyoi da God ina vovobigabiga sago kuti tupavirei? Tuna mani ina
Bada ina vonei da ibera bubuni bo ibera beroi. Ma bade ina Bada ini vitei
da ina miirikikina.
5 Wawaya sago tuna enotanotai da mara peyarina kamonai na mara
sago kava na vovokaravina, ke mara viya nakanani. Ma wawaya
sago enotanotai da mara peyarina na vovokaravisi. Wawaya sago
sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava
kata kivini. Wawaya sago tuna enotanotai da mara viya na vovokar-
avisi God ku matana, ma mara viya na kegha. Ma wawaya sago ke
nakanani ita notanotai, tuna kurina mara peyarina na sago. Wawaya
sago sago duma kata notai da avi notana God everevereta na tuna kava
kata kivini. 6 Iyi ina nota da mara sago na tuna mara vovokaravina
na vaghina, iyamna nani maranai na Bada kurina evovokavakavara.
Ma iyi God ini kiikiiwei ma ina kam wapawapa na Bada ivaghinei da
ekamkam. Ma iyi isiya na bade vaghina, iyamna Bada God kubiine
eberaberai na nani kamonai God ikiikiiwei. 7 Ita yawasa dobuwai
na ke tota mani ita kayowana kubiine kata makamakai. Ma ita rabobo
na ke tota mani ita kayowana kubiine tarabobo. 8-9 Tamakamakai
na Bada kubiine tamakamakai. Ma tarabobo na bade Bada kubiine
tarabobo, iyamna Keriso irabobo ma bade ivomiiri da tuna wawaya
raborabobosi ma yawayawasisi i Bada. Yawayawata bo raborabobota
ma tota na Bada rapenai. 10 Tuna kubiine turaturami ke koni tupaviresi
ma ke kona kitavigiugiuwesi. Kudubita na God maghinonai tamiiri da tuna
ini tupavireta.* 11 Peroveta Aisaya igiruma da,
Bada ivona bo, “Taku God yawayawaku ma makamakii nonowiku,
na wawaya kudubisi maghinokuwai ini tuwaporeruruwana
ma kudubisi debiiyai ini mamatara da taku God.”*
12 Nani maranai tota sago sago duma kudubita aviyavisina peyarina
taberai ma avi kubiine taberai na God kurina timamatarei.

Varesim ke kuna terekirai.
13 Tuna kubiine na viwavuvivirana tavoterei. Ma notarewapanina
taviiya da ke sago avi berana taberai da turaturata taterekirisi da ku
berabero ina kayopeku. 14 Taku na Yesu Keriso rapenai, tuna kubiine na
ina rewapanai vonavaghata akovi da ke sago avi vavina bo siyana na
berona God ku matana. Ma wawaya sago itumaghana da vavai bo siya
sago na God ke iti vaghinei na vaghina, tuna kurina nani siyana bo nani
vavina na berona na ke ina kani. 15 Ma siyana sago tam kuna kani ma
kwinam ina kitim ma ina notai da nani siyana kanina na berabero God
ku matana, na tam kubera beroi da kwinam nuwapoya kuverei. Tuna
ke nuwaviina ketana kuta kivikivini. Keriso irabobo kwinam kubiine.
Ma ke kuna kam wapawapa da ina yawasa kuni beroi. 16 Aviyavisina
kenotanotai da bera biibiina ma kwinam enotanotai da bera berona na
kevoterei da wawaya ke ini wavum da bera berona keberaberai. 17 God
ina vikiivavona kamonai na kam ma uma na ke bera ghamaghamasi.
Bera ghamaghamasi ina vikiivavona kamonai na yawasa maninina ma
nuwanuba ma nuwabiibai. Ma weni berasi na Kanuma Vovokaravina
everevereta. 18 Tuna kubiine iyavo kava Keriso kovovotekatekei da weni
berasi ami yawasa kamonai emakamakai na God ini nuwabiibiiyemi. Ma
wawaya bade ina kitimi ma ini gheghenimi.

---

* **14:10:** 2Kor 5:10 * **14:11:** Isa 45:23

19 Tuna kubiine, iyavo kava titumaghana na ita nota tatere bubuni
da tinuwasago ma nuwanubiiyai tamakai. Ma tivowaguvivirana da
ita vitumaghana ini rewapana. 20 Ke kuna berai da am kam wapawapa
kubiine na aviyavisina God eberaberai kwinam ina yawasa kamonai
na kuni beroi. Vavai ma siya kudubina na biibiina God ku matana. Ma
mikeda vavai ma siya kuta kani ma kwinam ita kitim ma ita notai da
berabero keberaberai ma iti bonebonem da tuna bade ita kani na tam,
kubera beroi da kwinam kuvi gampiiri da ipeku. 21 Ibiibai da kwinam
matanai siya ke kuna kani bo okowa bagibagina ke kunumai. Ma bade
aviyavisina kava kuta berai da kwinam berabero ita berai na peyarina
kevoterei da ina vitumaghana ke kuni beroi da ina peku. 22 Weni berasi
kamonai aviyavisina kitumaghanei na keberai da God kava inakovi.
Meni wawayina inakovi da bera sago na bera maninina God ku matana
ma maranai ina berai da ke sago notaragharagha gwabinai, tuna waway-
ina na God ini biibiini. 23 Meni wawayina inotaruwa da vavai bo siya sago
na ita kani bo kegha ma ikani na ina notaragharagha kubiine God ku
matana berabero iberai, iyamna ina bera na ke vitumaghana tepanai.
Ma vaghina, aviyavisina kudubina taberaberai ma ke ita vitumaghana
tepanai kata beraberai, tuna na berabero.

15

Am kayowana kevoterei da kwinam mitamitana kuni vitei.

1 Tota iyavo kava ita vitumaghana irakata na turaturata mitamitasi
kii neyai tanae. Ke taberai da tota mani ita nuwabiibii kava tekwai.
2 Vitumaghana wawayita tota sago sago duma turaturata takiiepepisi
da i vitumaghana ina rakata. 3 Keriso dobuwai imakai na ke tuna mani
ina nuwabiibii kubiine ita makai. Ma giruma katamana kamonai ivona
bo, “Wawaya iavaberowem na taku bade iavaberoweku.”* 4 Giruma
katamaninai aviyavisina kudubina igirugirumi na vibeyebeyeta ku-
biine. Igiruma da ina kiiepepita ma ini viteta da tamiirikikina, nota
rewapanai tatumatuma da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na
ina berai kubiita. 5 God ekiikiiepepita ma iviteta da tamiimiirikikina. Ma
kurina ainowi da ina berimi da koni nuwasago ma kona makii bubuna, da
Yesu Keriso ina yawasa kona kivini. 6 Koni nuwasago na kovokovoghina
da peyarimi koni sagomi ma kawamatarai God kona vokavari da sago,
iyamna tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai.

God varana biibiina kupuna damsi kubiisi.

7 Ikikava Keriso ekayokayoweta, nakanani Keresiyana turaturami
kona kayowesi da vokavara God kurina ina rakata. 8 Avonavonavinotimi
da Keriso ipisi na itereoruwe meyei da Jiu damsi kubiisi ita biga. Ivi debei
da God na wawaya maninina, iyamna ikikava i kaekiki mau kurisi
vonakiiyapa bagibagina iterei na iberai. 9 Ma bade ivi debei kupuna
damsi kurisi da God kana kadara ita vokavakavari ina vikamyuyuwa
kubiine. Giruma katamana evonavona bo,

“Kupuna damsi kamosiyai ani gheghenim,
ma ana tavora da kam vava ana vokavakavari.”*

10 Ma bade evonavona bo,

“Kupuna dami na God ina wawaya yavata kovi nuwabiibai.”*

* **15:3:** Psa 69:9 * **15:9:** 2Sam 22:50; Psa 18:49 * **15:10:** Deut 32:43

11 Ma bade ivoname,
"Kupuna dami kudubimi Bada kovokavakavari,
dam kudubimi dobuwai kovi ghegheni."*
12 Ma bade Aisaya igiruma bo,
"Wawaya sago Jesi tupurereghina kamosiyai ina vokiibuwei,
ina vomiiri da dam kudubina ini badesi.
Ma kupuna damsi wawayina ini tumaghanei."*
13 God gwabinai vitumaghana taviiviiya. Ma tuna kurina ainowi da ami vitumaghana kubiine na ina berimi da nuwabiibai nuwanuwami ini tupoi ma nuwanubiiyai kona makai. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ami vitumaghana ina rakata kirakai.

Avi kubiine Pol sisiya rewapanina igirumi.

14 Turaturaku, akovi da tami wawaya biibiimi ma akakovimi ma kovokovoghimi da tami mani koni beyebeyenavivirana. 15 Sisiya rewapanisi namada avonemi na bade weni girumina kamonai aiakova meyemi da sisiyisi ke nuwanuwami ina wapa. Ke ata vivinimaya da weni nakanani agirugiruma. Weni bigana na God ivereku ma tuna ina agabiibai kuriku irakata kirakai. 16 Tuna kubiine ivineku da taku Yesu Keriso ina vovobigabiga da kupuna damsi kubiisi ata biga. Ikikava taparoro babadisi esuwasuwara God kurina na taku bade aku biga na nakanani. God varana biibiina adimadimei da kupuna damsi ina vere meyesi da ti na nakanani ma suwara God kurina. Ma Kanuma Vovokaravina ina vovivirisi da ti na God ina wawaya vovokaravisi. 17 Tuna kubiine ainuwabiibii kirakai da Yesu Keriso tepanai na God kubiine abigabiga. 18 Bera sago kava ani sisiyei, tuna ikikava Keriso ina rewapanai sisiya avi sisiyei ma bera aberai da kupuna damsi nuwanuwasi atinavirei God kurina da ivotekatekei. 19 Kanuma Vovokaravina ina rewapanai na matakira ma bera ghamaghamasi aberai. Jerusalem akiibutawei na kwanatu kudubisi ane yavui da ku Iririkam dobuna. Ma aku baba kamonai na Keriso varana biibiina avi sisiya yavui. 20 Aku kayowana ghamana da wawaya ke meyani da Keriso varana biibiina iti yanei na ti damsi kamosiyai ata dima, iyamna ke aku kayowana da wawaya sago namada kowora irutonai ma tepanai ata vowa. 21 Giruma katamana evonavona bo,
"Iyavo kava ke meyani da varana ita karaveresi na ti damsi na vonavaghata ina kitai,
ma iyavo kava sisiyina ke ita viviyanei na inakovi."*

Pol ita numataya ku Rome.

22 Weni bigasi ivivi tinaviravireku na mara ipeyari kitami avonei ma ke ata pisi kurimi.* 23 Ma wekarakava na weni dobusiyai na aku biga avi koviya. Ma madegha nununai akayokayowei da ata numataya kurimi da ata kitimi ma aberabera kavai, 24 ma karako na anotanotai da vaghina. Aku kayowana da ana nenae ku Spain dobuna na ana rui da ana kitimi. Ma nawaravi ruwa nakanani tamakai da tinuwabiibai ma nani murinai koni tamiineku da nake ana nae. 25 Ma ke wekarakava. Kunona ana ghae ku Jerusalem da vitumaghana damsi ana rugenarisi.* 26 God ina wawaya

* **15:11:** Psa 117:1 * **15:12:** Isa 11:10 * **15:21:** Isa 52:15 * **15:22:** Rom 1:13 * **15:25:** 1Kor 16:1-4

Masedoniya da Akeya kamonai nuwanuwasi kudubinai iverena da vitumaghana damsi moyamoyakisi Jerusalem kamonai kubiisi. 27 Ti mani i kayowanai na ere nuwabiibiisi iverena. Ma kii tupi da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai ini vitesi, iyamna kanuma ina ku nevaneva na Jiu damsi tepasiyai na God ivi biibiinisi. Ma kovoghina na bade tupuwa ina ku nevaneva i verena ina vonatawei Jiu damsi kurisi da ini vitesi.* 28 Weni verenina ku imaku iterei na kudubina ani damani Jerusalem damsi kurisi na aku biga turina. Nani murinai na ana vomiiri ku Spain na aku baba kamonai na ana rui kurimi da ana kitimi. 29 Maranai ana pisi kurimi na akovi da Keriso ina vibiibiina ghamana damina taviiya.

30 Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina nuwaviinai ma bade ita Bada Yesu Keriso avanai avonavonemi da aku kayowana ghamana da nuwanuwami kudubinai kona nipowanaviiviiyeku da God ini viteku. 31 Konipowana kirakai da God ini tarapaparaneku da wawaya ke vivitumaghanisi Judiya dobuna kamonai ke ina kiiviberoku. Ma konipowana da vitumaghana damsi Jerusalem kamonai na aviyavisina ana kavaraneyei kurisi na ini nuwabiibiiyei. 32 Konipowana da weni berasi ina verau bubuna ma God ina kayowei na nuwabiibiiyai ana pisi kurimi. Ma tamakiipatapata da nuwanuba ana viiya ma ani yakam bubuna. 33 God nuwanuba everevereta ma ainowi kurina da peyarimi gwabimiyai ina makai. Amen.

16

Pol vikiikiiwa ivonatawei.

1 Aku kayowana da ani akovimi da novuta Pibi na wavine biibiina. Tuna na vitumaghana damsi Senkiriya kwanatunai kubiisi ebigabiga bubuna. 2 Vitumaghana damta na tikitavivirana, tuna kubiine ainowi kurimi da novuta Bada avanai kovi kiikiiwei ma korutini ami ku numa. Ma aviyavisina ina kayokayowei na kovi vitei, iyamna ita wawaya ipeyari ikoyagha bubunisi ma taku yavata nakanani ikoyaghiku.

3 Pirisera da Akwila aikiikiiwesi. Ivi ruwa na Yesu Keriso kubiine kabiga patapata, * 4 ma ti damsi ivere meyesi da berona imiiripotei kubiiku ma ivi yawasiku da taku karako weni nakanani. Ke taku kava ata vivinuwabiibai da ivi yawasiku ma bade vitumaghana wawayisi kupuna damsi kamosiyai yavata inuwabiibiiyesi. 5 Vitumaghana damsi mara nonowa Pirisera da Akwila i ku numa ikiidaburana vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiiwesi.

Ma Eisiya dobuna ina parata kamonai Epenetas ivi nao Keriso ivi tumaghanei ma tuna yavata aikiikiiwei, tuna na aku tomo biibiina. 6 Ma Meri yavata aikiikiiwei, tuna kubiimi ibiga kirakai. 7 Dam turaturaku Andronikas da Jiuniyas yavata aikiikiiwesi. Ti yavata ku gabura iterekai da kamakii patapata. Ma aposol ti damsi na iakova bubunisi, ti na ivi Keresiyana yaghina ma taku murisiyai.

8 Aku tomo Ampiriyatas yavata aikiikiiwei, Bada avanai kavi nuwaviinana. 9 Kwinaku biibiina Sitakis ma aku tomo Ubanus tuna Keriso kubiine kabiga patapata na ivi ruwa yavata aikiikiiwesi. 10 Apeles yavata aikiikiiwei, tuna nuwapoya kamonai ma patana da Keriso ivivi tumaghanei da imiirikikina. Ma Aristobulas ina rakaraka yavata kudubisi aikiikiiwesi. 11 Ma Herodiyon yavata aikiikiiwei, tuna

* **15:27:** 1Kor 9:11 * **16:3:** Apos 18:2

ma taku na kakii dam sago. Ma Keresiyana damsi Nasisas gwabinai na bade aikiikiiwesi.
12 Tripena ma Triposa ti ivi ruwa Bada kubiine ebigabiga bubuna na
aikiikiiwesi. Ma bade aku wavine biibiina Pesis, tuna biga ghamana
Bada kubiine eberaberai na tuna yavata aikiikiiwei. 13 Ma Rupas yavata
aikiikiiwei, tuna Bada ivinei da ina bigabiga. Ma bade ina maduwa
aikiikiiwei, tuna nakanani ma aku maduwa vaghata.* 14 Turaturata
Asinkritas, Pelegon, Hemes, Patrobasi, Hemas ma Keresiyana varevare-
sita yavata emakamakai na kudubisi aikiikiiwesi. 15 Ma Pilologas da
Jiuriya ma bade Neriyas novuna yavata ma Orimpas, ma vitumaghana
damsi gwabisiyai na kudubisi aikiikiiwesi.
16 Kamomiyai kovi kiikiiwavivirana. Weni dobunai vitumaghana damsi
i kwanatu ma i ekalesiya bogii ma bogiiyai na peyarisi i vikiikiiwa
evonavonatawei kurimi.

Sisiya turina.

17 Turaturaku, aku sisiya bagibagina atereterei kurimi na weni.
Kokitaruvimi, iyamna vibeyebeyena vaghata koviiya ma kamomiyai
wawaya viya vibeyebeyena vibero eberaberai da koitaghegheyana.
Ti na iketagudugudu da kamomiyai wawaya viya i vitumaghana
ina voterei. Koveruvuvuresi. 18 Iyavo kava nani berasi eberaberai
na ke ita Bada Keriso ita bigebigei, ti mani i kayowanai eberaberai.
Sisiya kiikiimatanisi eberaberai, ikaetina da wawaya ke notamagura
gwabisiyai na i nota evowavowai. 19 Kerisiyana peyarisi iakovi da
Yesu varana biibiina kovovokikini, tuna kubiine ainuwabiibii kiraki-
iyemi. Aku kayowana da kona nuwagiura kiimatana da biibiina kavakava
kona berai, ma nuwanuwami yagharina kavakava da ke sago berabero
notasi gwabimiyai. 20 God nuwanuba everevereta na ke mara gurina ma
ina rewapanai Seitan ina ghegavovori ma ku kae gaburimi ina terei.
Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.
21 Ita tomo Timoti weni dobunai yavata kabigabiga na tuna ikiikii-
wemi. Ma Lusiyas, Jeison, da Sosipata bade ikiikiiwemi. Ti ma taku kakii
dam na sago.*
22 Ma taku Tetiyas, aviyavisina Pol isisiyei na agirugirumi, taku bade
kudubimi aikiikiiwemi.
23 Ma bade Gayas ikiikiiwemi ma taku Pol na gwabinai amakamakai.
Ma Keresiyana peyarisi mara nonowa ikiidaburana ina ku numa. Weni
kwanatuna badana ghamana Erastas tuna kwanatu kana mani kana
koyakoyagha, ma bade kwinata Kwatas na ivi ruwa ikiikiiwemi.* 24 (-)*

Pol nipowanai ma vokavarai igudui.

25 Kudubita God tavokavakavari! Yesu Keriso varana biibiina adi-
madimei na tuna sisiyina kubiine God ina berimi da kona miirikikina.
Weni varana na vonavaghata ma namadani kava gavugavunai imaka-
makai. 26 Ma karako ikikava peroperoveta ivi sisiyei i giruma kamonai
na God ku debadebana iterekiibuwei. Ma dam ma dam nuwanuwasi
itinavirei da nani sisiyina gavugavuna itakovi, iyamna God makamakii
nonowina sisiya bagibagina iterei da nakanani ita tupuwa da kupuna
damsi kudubisi iti tumaghanei ma ita votekatekei.

---

* **16:13:** Mak 15:21 * **16:21:** Apos 16:1 * **16:23:** Apos 19:29; 1Kor 1:14; 2Tim 4:20
* **16:24:** Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 24 ke ita terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: 'Ita Bada Yesu Keriso ina agabiibai gwabimiyai ina makii nonowa. Amen.'

27 God na sago kava ma nuwagiura na tuna kava rapenai. Ma
Yesu Keriso avanai tavokavakavara nonowei da kana kadara ina rakata!
Amen.

Pol Ina Giruma Karena Korint Damsi Kurisi (1 Corinthians) Vonaviakova

Weni girumina aposol Pol igirumi vitumaghana damsi Korint kwanatuna kamonai kurisi. Kunona Pol inae ku Korint ma idima kurisi da ekalesiya nani dobunai ivi karei. Ikuyowesi murinai na Korint damsi Keresiyana yawasina ma vitumaghana kamonai nuwapoya viya ipanani na Pol igiruma kurisi da ita terevimaninisi. Nani maranai Korint na kwanatu ghamanakina ma tuna na Grik damsi i dobuwai, dobuna kana vava Akeya. Ma Rome damsi na Korint kamonai imakamakai da Akeya kudubina ivivi badei. Ma Korint kana vava irakata da kamonai na wawaya ivivi gimagimara ma waka ipeyari kirakai da tuna na mura dobuna. Ma bade i kiki yawasina ikayokayotatei, vipekana wapawapa kamosiyai irakata, ma ku tepana i vitumaghana bogii ma bogiiyai da sawara yamoyamonisi irurunomesi.

Pol ina kayowana ghamana da nuwapoya viya iti sisiyei kurisi. Nuwapoyisi na weni, Keresiyana vibogebogena, vipekana wapawapa vitumaghana damsi kamosiyai, tavine, ikikava Keresiyana inakovi da mena berona ma mena biibiina, vokavara maninina ketana, Kanuma Vovokaravina ina puyo, ma ikikava wawaya rabobowai ina vomiiri. Nuwagiura ghamana ivi debei da Keriso Varana Biibiina na weni notasi iteremaninini.

Sapta 13 na wawaya peyarisi iakova bubuni ma mara nonowa iyavi, kamonai na nuwaviina isisiyei ma ivona da God ina puyo kiimatanina na nuwaviina.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-9 Giruma ivotawei.
Sapta 1:10 da ku 4:21 Vibogebogena Keresiyana kamosiyai.
Sapta 5:1 da ku 7:40 Vipekana wapawapa ma tavine.
Sapta 8:1 da ku 11:1 Keresiyana ma iyavo kava ke iti tumaghana.
Sapta 11:2 da ku 14:40 Keresiyana i vokavakavara ketana maninina.
Sapta 15:1-58 Keriso rabobowai ivomiiri ma vitumaghana damsi bade rabobowai ina vomiiri.
Sapta 16:1-4 Verena Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya kamonai kubiisi.
Sapta 16:5-24 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 God ina kayowanai na taku, Pol ikwatuku da ati aposol Yesu Keriso* kubiine, ma varesita Sostenis yavata akii viruwa kagirugiruma.

2 Tami vitumaghana wawayimi kurimi Korint kwanatuna kamonai. God ivovinemi da tami ina wawaya vovokaravimi na Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. Ma wawaya dobu nununai Yesu Keriso evovokavakavari na ti yavata kurisi kagirugiruma. Keriso na kudubita ita Bada.*

3 Ma ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

---

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:2:** Apos 18:1

Keriso ina vibiibiina.

4 Mara nonowa tami kubiimi aku God aikiikiiwei, iyamna ina agabi-
ibai kurimi irakata kirakai Yesu Keriso notanai. 5 Keriso tepanai na
tami ami bera kudubina God ivi biibiini, ami sisiya ma akova yavata.
6 Keriso varana adimei tami kurimi na kamomiyai ivi rewapana kirakai,
7 da God ina puyo kudubina kurimi irereghi ikovi. Ma nimonimoriyai
koikoyakoyagha da avi maranai ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau. 8 Nota
rewapana ina veremi ma kona miirikikina da ku damona, nani maranai
Yesu Keriso ina nekiibau na ke sago iyai ini wavumi. 9 God kovi tumaghanei
da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita berai kubiimi
na ina berai. Ikwatumi da Natuna, tuna ita Bada Yesu Keriso yavata
koni nuwasago.

Keresiyana vibogebogena.

10 Ita Bada Yesu Keriso rewapana ivereku da sisiya bagibagina turatu-
raku kurimi ana terei. Kamomiyai ke koni kawapata bo koni bogebogemi.
Ami nota kovi sagoi ma komakii bubuna. 11 Varevaresiku, wawaya
viya Klowe ina rakaraka kamonai ivoneku da tami kavakava koikawa-
pata. 12 Aviyavisina aisisiyei na weni, kamomiyai na sisiya bogii ma
bogiiyai ekiikiibau. Tami viya kovonavona da taku Pol kokivikiviniku,
ma viya kovonavona da Apolos kokivikivini, ma viya kovonavona da
Pita kokivikivini, ma bade viya kovonavona da Keriso kokivikivini.*
13 Keriso na ke rereregh ina. Taku Pol kubiimi korosiyai arabobo bo?
Kaku vaviiyai kobabataito bo? Kegha!

14 God aikiikiiwei da taku ke sago iyai kamomiyai ata babataitoi, da
Krispas ma Gayas ivi ruwa kava ababataitosi.* 15 Tuna kubiine wawaya
ke ina vona da taku Pol, kaku vaviiyai ibabataito na kaku kivikivina.
16 (O, wekarakava anotai, Sitepanas ina rakaraka yavata ababataitosi
ma ke ata notanotai da imapatana wawaya sago ata babataito.)* 17 Keriso
ivonataweku da God varana biibiina ata dimei ma ke babataito kubiine.
Ke ata kayokayowei da Yesu Keriso ina vikamaghi ma ina rabobo korosiyai
ina rewapana ana kiigavugavui, tuna kubiine ke wawayota i nuwagiurai
ata dimadima vigayagaya.

Keriso na God ina nuwagiura ma ina rewapana.

18 Iyavo kava God ibarei na ina kiipupunatawesi. Ma ti kurisi na Keriso
kana korosi iyamna kegha. Ma tota iyavo kava ivivi yawasita na takovi da
tuna na God ina rewapana. 19 Aisaya igiruma da God ivona bo,
“Wawaya nuwanuwagiurisi i nuwagiura ana resotawei.
Wawaya akakovisi i akova ana viitawei.”*
20 Ma bade nuwagiura wawayisi, giruma kirakiisi ma iyavo kava akova
ita ghegheyanei, ti na ikikava? God ivi beyeta da weni dobuna nuwagiurisi
na iyamsi kegha.

21 God ina nuwagiura na irakata kirakai. Ma iberai da wawayota
i nuwagiurai ke kovokovoghina da God itakovi, iyamna, aviyavisina
kadimadimei na wawaya viya evonavona da tuna na neghanegha
sisiyisi. Ma God inuwabiibai da iyavo kava sisiyina ini tumaghanei na
ini yawasisi. 22 Jiu damsi i kayowana da matakira ghamaghamasi ita kitai
na iti tumaghana ma Grik damsi ti na nuwagiura iekwekwai. 23 Ma Keriso

* **1:12:** Apos 18:24 * **1:14:** Apos 18:8, 19:29; Rom 16:23 * **1:16:** 1Kor 16:15 * **1:19:** Isa 29:14

korosiyai irabobo varana kadimei na Jiu damsi ke iti vaghinei, ibarei. Ma kupuna damsi ivona da peyarina iyamna kegha. 24 Ma iyavo kava God ikwatusi, Jiu damsi ma kupuna wawayisi, ti damsi kurisi na Keriso varana kadimadimei. Tuna na God ina rewapana ma ina nuwagiura. 25 Ma iyavo kava varana ibarei ma ivonavona da iyamna kegha na God ina nuwagiura damina eviiviini ma enotanotai da neghanegha berasi. Ma kegha da tuna ina nuwagiura na irakata kirakai ke wawayota i nuwagiura nakanani. Ma bade God ina rewapana wawaya damina eviiviini ma enotanotai da mitamitana. Ma kegha da tuna ina rewapana na wawayota i rewapana ighekuyowei.

26 Varevaresiku, konota meyemi da tami ikikava maranai God ikwatumi. Wawaya kamosiyai tami ami nuwagiura igisi, ami rewapana igisi, ma kami vava ke ita rakata. 27 Ma kegha da God wawaya neghaneghasi ivinesi da wawaya nuwanuwagiurisi itinimayamayisi ma wawaya makiiwapasi ivinesi da wawaya ghamaghamasi ma rewapanisi itinimayamayisi. 28 Ma iyavo kava dobuwai wawaya ikitakitaoruwesi ma ke ita kayokayowesi na ti damsi God ivinesi. Weni nakanani iberai da aviyavisina dobuwai wawaya inotanotai da ghamana na ina resotawei, 29 tuna kubiine God kurina ke sago wawaya tuna mani ina terepa meyei. 30 Ma God iberai da tami ma Yesu Keriso kovi nuwasago. Ma bade iberai da Keriso tepanai ita nuwagiura taviiya. Itere bubunita da God kurina tota ina wawaya maninita ma ivovineta da tota vovokaravita, iyamna Keriso ivi yawasita. 31 Tuna kubiine giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da vigheghena ina berai na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni.”*

2

Keriso korosiyai sisiyina.

1 Varevaresiku, maranai apisi kurimi da God ina vonavaghata makii gavugavuna ati debei kurimi, ke sisiya ghamaghamasiyai bo nuwagiura piropirosiyai ati sisiyei, 2 iyamna maranai taku, tami yavata tamakamakai na aku nota arereghi da nota kudubina avoterei ma Yesu Keriso ma ina rabobo korosiyai kava anotanotai. 3 Ma apisi kurimi na taku inininiku imitamita ma yabumana iberiku da inininiku ivivi kirokirorowana. 4 Aku dima ma aku vibeyebeyena kamonai na ke nuwagiura bo sisiya vigayagaya ati sisiyei, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapana avi debei kurimi da aku sisiya na vonavaghata. 5 Tuna kubiine ami vitumaghana na ke wawaya i nuwagiura tepanai, kegha da God ina rewapanai.

God ina nuwagiura.

6 Ma kegha da iyavo kava Keresiyana yawasina kamonai emakamakai ma namada nuwamagurisi iterei na ti kurisi nuwagiura ghamaghamasi kaisisiyei. Wawaya i nuwagiura bogii ma bogiiyai dobuwai emakamakai na ke nani nuwagiurisi kata vivisisiyei. Ma bade iyavo kava weni dobunai ibadabada na i akova ke kata vivisisiyei. Ti damsi i rewapana na ina kovi. 7 Nuwagiura adimadimei na God ina nuwagiura gavugavuna, tuna nuwagiurina na namadani kava iteregavui. Muriyai da dobu ita yamoni na God namada nani nuwagiurina iviiya da mara sago

* **1:31:** Jer 9:24

kata rui kana ku kadara. 8 Weni dobuna kana kiikiivavo ke sago weni
nuwagiurina itakovi. Mikeda itakovi na Kadara Badana ke ita tuparatui.
9 Ma giruma katamana evonavona da,
"Aviyavisina ibiibii kirakai, wawaya ke meyani ita kitai bo iti yanei,
ma bade wawaya ke ita notanotai da ita tupuwa,
nani berasi kudubina God ivovunaghi da iyavo kava God ekayokay-
owei na ti kubiisi."*
10 Ma karako weni berana takovi, iyamna God Kanumina ivi debei kurita.
Nani Kanumina God ina nota gavugavuna kudubina iakovi. 11 Wawaya
ina vinuwanotanota ke sago iyi itakovi da tuna mani kanumina kava.
Ma bade maghimaghighina God Kanumina kava iakovi da God ina
vinuwanotanota avai, ke sago iyai. 12 Tota ke weni dobuna kanumina
kata viiya. Ma God tuna mani Kanumina ivonatawei kurita da aviyav-
isina peyarina everevereta na damina taviiya ma takova bubuni.
13 Tuna kubiine ke wawayota i nuwagiura kata vivisisiyei ma vibeye-
beyena God Kanumina gwabinai kaviiviiya na tuna kaisisiyei, da iyavo
kava God Kanumina gwabisiyai na ti kurisi vonavaghata kani damani da
kanuma ina ku nevaneva inakova bubuni. 14 Iyavo kava God Kanumina
ke gwabisiyai na aviyavisina Kanumina everevereta na ke ina viiya.
Ti damsi nani berasi ke itakova bubuni, inotai da bera neghaneghasi,
iyamsi kegha. Ma iyavo kava God Kanumina gwabisiyai na iakovi da
aviyavisina everevereta na biibiina. 15 Ma tota iyavo kava God Kanu-
mina gwabitiyai na bera kudubina taruvaruvai da takovi da meni tuna
biibiina ma meni tuna berona. Ma bade ke sago wawayota ini tupavireta
da tota wawaya biibiita bo beroberota. 16 Giruma katamana evonavona
bo,
"Ke sago iyai Bada ina nota itakovi da ina tupavimanimanini."*
Ma kegha da tota na Keriso ina nota gwabitiyai.

3

Tota God ina bigabiga.

1 Varevaresiku, ikikava wawaya God Kanumina gwabisiyai kurisi
avi sisiya na ke kovokovoghina da nakanani kurimi ati sisiya. Aviyav-
isina avi sisiyei kurimi na nakanani ma tami weni dobuna wawayimi,
tami nakanani ma ededa yoghoyogho. Keresiyana ina ku keta nuwa-
magurimi ke ita terei. 2 Ma tami ke kovokovoghimi da vavai bagibagina
kota kani, tuna kubiine na vavai gwadagwadana averemi. Ma patana
da tami ke kovokovoghimi, 3 iyamna dobu yawasinai komakamakai,
koinuwakapikapiyana ma koiruwa na ivi matakira da weni dobuna ina
yawasa patana da kokivikivini. 4 Ma kamomiyai wawaya sago ina vona
bo, "Taku Pol kana kivikivina." Ma sago ina vona bo, "Taku Apolos
kana kivikivina." Keresiyana kana bera na ke nakanani, tuna na dobu
yawasina.
5 Apolos iyai ma Pol na iyai da kubiisi koti ruwa? Tokai na bigabiga
kava, tokai tepakiiyai God iberai da kovi tumaghana. Tokai, akii viruwa
Bada biga iverekai na kaberaberai. 6 Taku aku biga da pei avoni, ma
Apolos ivi novuri ma God iberai da igogo. 7 Vovao ma novura wawayisi na
ke bera ghamaghamasi. God tuna mani eberaberai da egogogo. 8 Vovao
ma novura wawayisi i biga kamonai na i nota sago kava. Ma ti mani

* **2:9:** Isa 64:4 * **2:16:** Isa 40:13

sago sago duma i biga ruvanai God ini miiyesi. 9 Tokai na God kubiine
kabigabiga patapata ma tami na God ina vao, bo tami nakanani ma God
ina numa.
10 God ina agabiibiiyai vonura akovina ivereku da ina numa koworina
avi miirini, ma wawaya numana evowavowai. Ma ti mani sago sago
duma ina kitaruvai da ikikava ina vowa, 11 iyamna God namada Yesu
Keriso iterei da tuna na kowora ma ke sago kowora sago imapatana
ita makamakai da wawaya ini miirini. 12 Wawaya viya gold, silva bo
wakima vovokeyakeyusiyai ina vonura ma bade wawaya viya na kiiyai,
riyai bo wabuniyai ina vonura. 13 Ma Keriso ina vitupavira maranai
wawaya sago sago duma i biga ini debei da ibera bubuna bo ibera
beroi. Nani maranai wawaya i biga ina rubui na keyama karakarati-
nai ina kapuna da ina karai ma nani murinai ina kitai da iyi ivonura
bubuna ma iyi ivonura bero. 14 Iyavo kava numa ivonura bubuna
da keyama ina kara kavakavai na ti wawayisi miiya God gwabinai
ina viiya. 15 Ma iyavo kava i biga keyama ina kara yavui na i biga iyamna
kegha, ma vonura wawayisi na God ini yawasisi da ti nakanani ma numa
karakarana kamonai itonagha ita kiibau.
16 Koakovi bo kegha da tami na God ina taparoro numana ma Kanu-
mina gwabimiyai irunuma?* 17 Mikeda wawaya God ina taparoro nu-
mana ini beroi na God nani wawayina ini beroi, iyamna God ina taparoro
numana na vovokaravina ma nani taparoro numana na tami.
18 Ke tami mani koni beroberowe meyemi. Iyavo kava kamomiyai
konotanota meyemi da dobu nuwagiurisi gwabimiyai na nani nuwag-
iurisi kovoterei ma kobera meyemi da neghanegha nakanani da God ina
nuwagiura vaghata kona viiya. 19 Weni dobuna nuwagiurisi God kurina
na bera neghaneghasi. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya
nuwanuwagiurisi i bera na neghaneghasi, tuna kubiine na God eber-
aberisi da ti mani ekonakona meyesi.”* 20 Ma bade giruma sago
evonavona bo, “Nuwagiura wawayisi i nota na iyamna kegha.”* 21 Tuna
kubiine ke koni gamowana da meni badana ighe kirakai. Tokai ma bera
peyarina na rapemiyai. 22 Nani kamonai na taku Pol, ma Apolos da
Pita. Ma ku tepana dobu kudubina, yawasa ma rabobo, karako ma mara
karakava epipisi na peyarina tami rapemiyai. 23 Ma tami na Keriso
rapenai. Ma Keriso na God rapenai.

4

Keriso ina aposol.

1 Tami kota notai da tokai na Keriso ina bigabiga kava, ivi tumaghanekai
da God ina vonavaghata makii gavugavusi kata koyagha bubuni. 2 Ma
bera sago kava ghamana na weni, bigabiga wawayina ina bada kurina
ini patutu kirakai. 3 Taku karako ke ata vivinuwapoya da tami bo wawaya
iyai ini tupavireku. Ma taku mani ke kovokovoghina da ani tupavira
meyeku. 4 Damiku aviiya da ke sago berona ata berai. Ma kegha, ke
atakova bubuni da tuna vonavaghata bo kegha da taku wawaya biibiiku.
Bada tuna kava ini tupavireku. 5 Tuna kubiine wawaya ke kona vonesi da
ti na berabero wawayisi. Kovoteresi da vitupavira kana mara vaghata
ina pisi. Koni koyakoyagha da Bada ina nekiibau, tuna na marana vaghata.

* **3:16:** 1Kor 6:19; 2Kor 6:16 * **3:19:** Job 5:13 * **3:20:** Psa 94:11

Tuna yasegana ina kavarapiyei da bera didibarisi ma wawaya i nota gavugavusi ini debei. Ma nani maranai wawaya sago sago duma ami biga ruvanai Bada ini miiyemi.

6 Varevaresiku, weni sisiyisi aterei na kamonai taku ma Apolos kavi matakira kubiimi da sisiya sago iyamna kota vii bubuni, sisiyina na weni, “God vonana igirumi na konunura bubuna.” Nakanani kona berai na ke vibeyebeyena wawayina sago koni gheghena kirakiiyei ma sago kona kitaoruwei. 7 Tami sago sago duma iyi iterem da kuna kayotata? Avi kubiine kigheghena meyem da nakanani ma tam mani am rewapanai bera ghamaghamasi kuta beraberai? Bera peyarina gwabimuwai na Bada iverem.

8 Namada ami kayowana peyarina koviiya bo? Namada kanuma ina ku nevaneva ami mura irakata bo? Tami namada kovi kiivavo God ina vikiivavona kamonai ma tokai na kegha bo? Ita viiya da koti kiivavo da yavata kati kiivavo patapata. 9 Damina aviiya da wawaya ekitakitaoruwekai ma evonavonavinamekai. Tuna nakanani ma wawaya kii ghavighaviya ita ghegavovorisi ma ita panisi da ita rutinisi i ku kwanatu. Ma kwanatu kamonai ita gheghae ma itororu da kwanatu damsi nani patupatumisi ita gayogayosi ma ita vivinamesi. Ma nani murinai na ita kiivunusi. Ma tokai aposol na nakanani, wawaya ma aneya peyarisi egayogayokai ma tokai na rabobo ketana kaviiya da kanenae. 10 Tokai akii yawasa na Keriso tepanai kota kitai ma kota notai da neghaneghakai. Ma tami Keriso yavata kovi nuwasago da ami nuwagiura irakata kirakai. Tokai na mitamitakai ma tami na rewapanimi. Wawaya eteretereoruwekai ma tami na igheghenimi. 11 Weni maranai vitonara ekarakarikai ma kaiyokai ekanakana, tokai na mowamowasi kaikote, wawaya eraravikai, ma akii numa kegha, iyamna mara nonowa kabababa. 12 Takii mani imakiiyai kabigabiga kirakai, akii yawasa kubiine. Wawaya imimagikai na kaibiibiinisi. Wawaya eraravikai na akii nota ke ita pekupeku.* 13 Wawaya iavaberowekai na nuwanuwakai pikanai kavonavonapotesi. Mara nonowa wawaya ekitakitikai na nakanani ma yogho bo mugu bowabowasi. Ma vaghina, nakanani kamakamakai.

14 Wena agiruma kurimi na ke ata kayowei da ana berimi da koninimaya. Ma avonavonavibeyemi iyamna tami nakanani ma natunatuku. 15 Namanaki ami vikeresiyana yawasina kamonai ami vibeyebeyena wawayisi ipeyari, ma kegha da ami mamai na sago kava. Taku na ami mamai, iyamna Keriso varana biibiina apiyei kurimi. 16 Tuna kubiine avonavonemi da taku aviyavisina aberaberai, tuna kava kokivini.* 17 Ma Timoti avonavonatawei kurimi da ini vitemi. Tuna nuwanuwaku, nakanani ma natuku vaghata. Ma aitumaghanei, iyamna ivi patutu kirakai kuriku ma Bada kurina ina vitumaghana irakata. Tuna ina vonavinotimi da Yesu Keriso ina keta akivikivini na aku yawasa ikikava. Ma bade ina vonavinotimi da aviyavisina dobu nununai aibeyebeyena vitumaghana damsi kurisi.

18 Akovi da tami viya konotanotai da taku ke ana vovira kurimi, tuna kubiine kokayokayotata. 19 Ma Bada ina kayowei na ke mara gurina ma ana pisi. Nani maranai taku mani ana panani da nani kayotatasi na ere rewapanisi bo kawasi kava ekweyakweya. 20 God ina vikiivavona na ke

* **4:12:** Apos 18:3 * **4:16:** 1Kor 11:1; Plp 3:17

sisiya kava, kegha da ere rewapanina. 21 Aviyavisina kokayokayowei?
Kami kwapu ana viiya ma ana pisi bo, nuwaviina ma nuwanubiiyai
ana pisi?

5

Vipekana wapawapa ekalesiya kamosiyai.

1 Sisiya kavi yanei da vipekana wapawapa kamomiyai emakamakai.
Iyavo kava ke iti tumaghana na nani berana bero kirakiina ke ita beraberai.
Ma tami Keresiyana ma kegha da wawaya kamomiyai nani berana
eberaberai. Kavi yanei da tomowa sago ina kavara wavinena yavata
mara nonowa ipekana.* 2 Avi kubiine kokayokayotata da tami Kere-
siyana? Nani tomowina ina berabero kubiine na kade kotinimaya
ma koti nuwapoya kirakai. Tuna tomowina na kamomiyai koti kiibuni.
3-4 Bada Yesu avanai kovi kiidaburana da nani tomowina koni tupavirei
na taku ke nani kamonai, ma kanuma ina ku nevaneva na aku nota
kava gwabimiyai. Ma namada aku nota arereghi ikovi da tomowina
bera berona iberai. Aisisiya na nakanani ma taku nani dobunai. Ita
Bada Yesu ina rewapanai kovi kiidaburana na 5 tomowina kovi kiibuni da
Seitan ku imana kona terei da ina vokwarakwara da mikeda ina berabero
ininimayei ma Bada ina vitupavira maranai na kanumina ini yawasi.

6 Ibero kirakai da kokayokayotata ma kegha da nani bera berona
patana da kamomiyai eberaberai. Ke koni kiibuni na berabero
kamomiyai ina rakata. Tuna nakanani ma yist gisina ku parawa
kona terei na parawa ina rakata ma ina dodo."* 7 Nani tomowina
bero kirakiina kokwavini da ina kiibutawemi ma tami biibiimi kava
kona makai. Koberai da tami nakanani ma parawa kavakava,
kamomiyai yist kegha. Vonavaghata da tami na yawasa vuna koviiya
da wawaya biibiimi, iyamna Keriso ita Pasova sipu gegeyina, isuwara
meyei da irabobo kubiita.* 8 Tuna kubiine Pasova kamna ina kiki
tanunura bubuni. Ikikava Pasova parawina kamonai yist kegha ma
ina kapuni, nakanani koberai da ami yawasa maninina kavakava. Bera
beroberosi ma nota didibarisi kovoterei, nani berasi na nakanani ma
parawa yist yavata ita kapuni.*

9 Namada agiruma kurimi ma avonemi da vipekana wapawapa
wawayisi ke yavata koni kiikapu. 10-11 Ma iyavo kava evonavona vibero
da Keriso itumaghanei na ti damsi aisisiyesi. Viya na vipekana
wapawapasi, matakirokirorosi, sawara yamoyamonisi erurunomesi,
viviyanuwesi, umaneghaneghasi bo yapiyapisi. Nani miiriruwaruwasi,
ti na evonavona da Keriso itumaghanei ma ibero na ke yavata
koni kiikapu bo kona kam patapata. Ma ke ata vonavonemi da iyavo
kava Keriso ke iti tumaghanei kona kuyowesi. Kota kuyowesi na weni
dobuna kota kiibutawe tuwanonowi. Ti bade na vipekana wapawapasi,
matakirokirorosi, yapiyapisi ma sawara yamoyamonisi erurunomesi.

12-13 Ma ita rewapana kegha da iyavo kava ke iti tumaghana na
kati tupaviresi ma kata vonesi da ti na berabero wawayisi. God ina
kina kava ini tupaviresi ma kovogha ina veresi. Ma vitumaghana dami
kamomiyai iyavo kava berabero eberaberai na kovi tupaviresi ma

* **5:1:** Deut 22:30 * **5:6:** Gar 5:9 * **5:7:** Exod 12:5 * **5:8:** Exod 13:7; Deut 16:3

kovonesi da aviyavisina eberaberai na berabero. Giruma katamana evonavona bo, “Wawaya berona kokwavini da ina kiibukuyowemi.”*

6

Ikikava ekalesiya kamonai vikawapata ini maninini.

1 Keresiyana turam yavata koni kawapata na ke meyani kona kiibau da iyavo kava ke ita vivitumaghana kurisi da ina tupavimaninimi. Konae da God ina wawaya kurisi da ini tupaviremi ma ina vonemi da iyi berona ma iyi biibiina. 2 Koakovi bo kegha da mara sago tota God ina wawaya maninita dobu ku kudubina titupavirei ma tavona da iyavo biibiisi ma iyavo beroberosi. Karakava dobu koni tupavirei, tuna kubiine tami kovokovoghimi da wekarakava bera gisigisi yavata koni tupavirei. 3 Koakovi bo kegha da mara sago tota Keresiyana aneya titupaviresi? Tuna kubiine ita yawasa kamonai dobuwai na takova bubuni da ikikava bera gisigisi titupavirei ma timaninisi. 4 Tuna kubiine Keresiyana turam yavata koni kawapata na tami mani kamomiyai kovi maniniya. Ma avi kubiine kona kiibau da ke vitumaghana damsi kurisi da ini maninimi? 5 Kotinimaya! Wawaya nuwanuwagiurisi kamomiyai emakamakai da tami vitumaghana wawayimi ita tupavimanimaninimi. 6 Ma kegha, vitumaghana wawayimi varevaresimi korurutinisi da ke vitumaghana damsi kurisi da maghinosiyai itupaviresi.

7 Vonavaghata, tami mani kavakava koiwavuvivirana, tuna kubiine na ami Keresiyana yawasina namada kovi beroi. Ibiibai da koti raborabobo ma wawaya nevana kava ita kiiviberomi. Wawaya sawara gwabimiyai ina yapini na ibiibii kirakai da kona notatawei. 8 Ma ibero da kokiikiivibero ma koyapiyapi. Ma ibero kirakai da nani berasi na Keresiyana turaturami kurisi koberaberai. 9 Kotakova bubuni da iyavo kava patana da berabero eberaberai na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. Ke wawaya ini beroberowemi da tami God ina wawaya ma berabero kona beraberai na vaghina. Vipekana wapawapasi, iyavo kava sawara yamoyamonisi erurunomesi bo turaturasi kakawasi eyapiyapi, viputona wapawapasi, 10 bo yapiyapisi, vomatamatighisi, umaneghaneghasi, iyavo kava wawaya iavaberowesi bo viberowai sawara eyuyuna, ti damsi na God ina vikiivavona ku kamona ke ina rui. 11 Rorova tami viya na nani berasi koberaberai. Ma Keriso ami berabero ikowatawei ma God ivinemi da tami ina wawaya vovokaravimi, iyamna Bada Yesu Keriso ma ita God Kanumina iberimi da tami na maninimi.

Tupuwita na God rapenai.

12 Wawaya ina vona bo, “God ku matana na taku vaghina da bera kudubina ana berai.” Ma bera peyarina ke biibiina kavakava kurim. Ma ke kuna berai da bera sago ini badem.* 13 Ma wawaya sago tupuwa ina kayowana ivi miibei na ivona bo, “Vavai na manawa kubiine ma manawa na vavai kubiine.” Vaghina, ma mara sago God weni berasi ivi ruwa ini kovini. Tupuwita na ke vipekana wapawapa kubiine. Tupuwita na Bada rapenai, ivereta da ina biga kava kata berai. Ma tuna tupuwita ekoyakoyaghi. 14 God ina rewapanai Bada Yesu rabobowai ivi yawasi ma tota bade nakanani rabobowai ini yawasita.

* **5:12-13:** Deut 13:5, 17:7 * **6:12:** 1Kor 10:23

15 Koakovi da iyavo kava Keriso titumaghanei, tami ma taku na Keriso
tupuwina. Tuna kubiine ke meyani wavine madamadawarina yavata
kati pekana iyamna nakanani kata berai na nani wavinena tupuwina
ma Keriso tupuwina kati kiikapui. Ibero kirakai! 16 Kotakovi da to-
mowa, wavine madamadawarina yavata tupuwisi ini sagoi na ivi ruwa
na sago. Giruma katamana evonavona bo, "Tomowa ma wavine
tupuwisi ini kiikapu da sago."* 17 Ma iyi tam kuna vere meyem da Bada
yavata koni kiikapu na kanuma ina ku nevaneva na tam ma Keriso na
sago.
18 Tuna kubiine vipekana wapawapa kovoterei. Berabero viya
wawaya ina berai na tupuwina ke ini beroi. Ma wawaya vipekana wa-
pawapa eberaberai na tuna mani tupuwina iberoi. 19 Koakovi bo kegha
da tupuwimi na Kanuma Vovokaravina ina numa? Tuna Kanumina na
God iveremi da gwabimiyai irunuma. Tupuwimi na ke tami rapemiyai
ma God rapenai.* 20 Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu
korosiyai irabobo na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine,
tupuwimi ma nuwanuwami kudubinai God kona vokavakavari da kana
kadara ina rakata.

7

Tavine sisiyisi.

1 Ma wekarakava na aviyavisina kovi tarakiiyanei ami giruma kamonai
na ani sisiyei. Vonavaghata, ibiibai da tomowa ke meyani wavine ya-
vata ini pekana. 2 Ma kegha da ruyagha irakata, tuna kubiine tomowa
ina tavine da kawana sago kava, ma bade wavine ina tavine da kawana
sago kava. 3 Tomowa ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana
ma bade wavine ina biga da ini vaghinei da kawana yavata ini pekana.
4 Wavine tupuwina ke tuna mani kava rapenai ma kawana yavata
rapesiyai. Ma bade tomowa tupuwina ke tuna mani kava rapenai
ma kawana yavata rapesiyai. 5 Tuna kubiine tatavinemi tupuwimi ke
kona panikowei, kegha da kunona ami viruwa koni vaghinei da koni siya
mara gisina da Bada kurina kona nipowana. Nani murinai na kona vovira
ami ku tavine yawasina da Seitan ke ina ruyaghimi, iyamna tami ami nota
ke iti rewapana da kona miirikikina.
6 Weni sisiyisi peyarina avonavonemi na vonavinota kava atereterei,
ke sisiya bagibagina ata vereveremi. 7 Ita biibai da wawaya peyarina ke
ita tavine, taku nakanani. Ma kegha da sago sago duma kata puyo bogii
ma bogiiyai God gwabinai taviiviiya. Sago ina tavine ma sago na kegha.
8 Ma wekarakava tami ke tatavinemi, wiwikemi, yarayaragimi, umu-
mara ma kwapukwapura na kurimi ana vonavinotimi. Ibiibai da ikikava
komakamakai na nakanani kota makiiyota, taku nakanani. 9 Mikeda ke
kovokovoghimi da kona makiiyota taku nakanani na vaghina, kotavine.
Ke ita biibai da kona makamakai ma vipekana notasi kona viivii kirakiiyei.
10 Wawaya tatavinemi na sisiya bagibagina ana vonemi. Weni sisiy-
ina na ke taku mani aku nota ma Bada gwabinai ipisi. Wavine
kawana yavata ke ini kiitawetaweyana.* 11 Mikeda ina voterei na nakanani
ina makiiyota, ke ina tavineme da karakava ina vovira kawana kurina. Ma
bade tomowa ke meyani kawana yavata ini kiitawetaweyana.

* **6:16:** Gen 2:24 * **6:19:** 1Kor 3:16; 2Kor 6:16 * **7:10:** Mat 5:32, 19:9; Mak 10:11-12; Luk 16:18

12-13 Ma tami viya kurimi ana vonemi. Taku mani aku notiyai, nota
ke Bada gwabinai ata viiya. Mikeda wawaya ruwa namada itavine ma
sago na vitumaghana wawayina ma kawana na ke ita vivitumaghana ma
kegha da ina kayowana da yavata ina makii patapata na ke ini bogebogesi,
14 iyamna vitumaghana wawayina ina berai da i tavine kamonai na
yawasa vovokaravina emakamakai. Iti bogebogesi na ikikava God ina
vonakiiyapa bagibagina iterei na natunatusi yavata ina kiikokonisi?
Ina makii patapata na natunatusi God rapenai da vovokaravisi. 15 Ma
vitumaghana wawayim ma kawam ke iti tumaghana ma ina kayowana
da koti bogebogemi na vaghina, enae. Bera nakanani ina tupuwa na God
ivi vaghinei da ini bogebogesi, iyamna ekayokayowei da nuwanubiiyai
tamakai. 16 Ma Keresiyana wavinem bo tomowim, ke kutakovi da
mikeda tam tepamuwai na kawam vitumaghana ini karei da yawasa
makamakii nonowina ina panani.

God ina kayowanai kava komakai.

17 God ikwatumi da vitumaghana kovi karei na sago sago duma ikikava
ami yawasa ivereveremi na nakanani komakai. Iyavo kava itumaghana
dobu nununai na bade ti kurisi weni sisiyina bagibagina atereterei.
18 Mikeda wawaya kwimatana bekana ituviviratawei ma God ina kwatu
iviiya da vitumaghana ivi karei na ke ini paparana da tuvivira waru-
bina ina kiiviwapawapai. Bo mikeda wawaya ke kwimatana bekana
ita tuviviratawei ma God ina kwatu iviiya na ke ini paparana da tuvivira
ina berai. 19 Wawaya ituvivira bo kegha ma tuna na iyamna kegha. Bera
ghamana na God ina sisiya bagibagisi evonavoneta na kata votekatekei.
20 Peyarimi ikikava komakamakai maranai God ina kwatu kovi yanei na
nakanani komakai. 21 Mikeda tam sleiv wawayim ma God ikwatum
na ke kuni nuwapoyei da tam sleiv, nakanani kemakai. Ma taraboga
kuna panani boni da am bada ina rewapana kuna kiibutawei na keviiya.
22 Mikeda tam na sleiv maranai Bada ikwatum na kenota bubuna da
karako Bada ivotawem da berabero ina rewapana kukiibutawei da
ke ini bademi. Bo mikeda tam na vovotawem, ke sleiv, maranai Bada
ikwatum na kenota bubuna da karako na kuvi sleiv, iyamna Keriso iba-
dem. 23 Kami tupi namada God ivi miiyei, iyamna Yesu korosiyai irabobo
na ami berabero peyarina ikowatawei. Tuna kubiine wawaya i nota
ke ini bademi, Keriso kava ini bademi. 24 Varevaresiku, mikeda tam na
tatavinem bo ke tatavinem, tam na Jiu wawayim bo kupuna wawayim,
tam na sleiv wawayim bo ke sleiv wawayim, ikikava komakamakai
maranai vitumaghana kovi karei na ke kona voterei. Nakanani komakai
ma mara nonowa God yavata kona vivinuwasago.

Wivine ke tatavinesi ma kwapukwapura kii sisiya.

25 Wekarakava na wiwikesi kii sisiya. Taku sisiya bagibagina Bada
ke ita vereku kubiisi, ma kegha da aku nota kava ana veremi, iyamna
Bada ina agabiibai kuriku irakata da nuwagiura ivereku da sisiya
ana vonaveremi.
26 Karako weni maranai ita nuwapoya erakarakata, tuna kubiine ibi-
ibai da wawaya ita makiiyota ma ke ita tavine. 27 Kutavine boni? Kawam
ke kuna barei. Ma ke kuta tavine boni? Na tavine ke kuni paparanei.
28 Mikeda tomowa yaragina ina tavine na tuna ke bera berona, ma bade
wavine wiwike gubugubu ina tavine na nakanani, ina berona kegha.
Avonavonaveremi da konakovi da iyavo etatavine na dobu yawasina

nuwapoyina epanapanani. Aku kayowana da nani nuwapoyisi ke kona panani.
29 Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na iyamna ghamana na weni,
mara inetupo. Tuna kubiine karako wawaya tatavinemi kovi karei da
ami tavine yawasina ke koni nuwapoya kirakiiyei. Tavine yawasina
ini tinaviraviremi na Bada ina biga ke kona bera bubuni. 30 Iyavo kava
ina tutusiyasiyapa na ita makai da nakanani ma ke nuwapoya kamonai.
Bo, iyavo kava ina vivinama na ita makai da nakanani ma ke nuwabiibii
kamonai. Bo, iyavo kava ina gimagimara na ita notai da nani sawarisi na
nakanani ma ke rapesiyai. 31 Iyavo kava dobu kana sawara evovotovo-
tovoni na ke ina vokikini. Ma iyavo kava dobu ina biga eberaberai na ke
nuwanuwasi kudubinai ini nuwapoyei, iyamna weni dobuna yawasina
na ke ina makii nonowa, kara ina kovi.
32 Aku kayowana da kona makiiwapawapa, ami nuwapoya kegha. To-
mowa ke tatavinena na Bada ina biga kava inuwapoyei da ikikava
ina berai da Bada ini nuwabiibai. 33 Ma tomowa tatavinena na dobu
yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana ini nuwabiibai.
34 Tuna kubiine tomowina keta ruwa ekitakitai. Ma bade wavine
tatavinena dobu yawasina inuwapoyei da ikikava ina berai da kawana
ini nuwabiibai. Ma wavine ke tatavinena bo wiwike gubugubu tuna Bada
ina biga kava ekitakitai. Ina kayowanai ina vere meyei da tupuwina ma
kanumina na vovokaravina.
35 Weni sisiyina aberaberai na tami ati vitemi kubiine. Ke
ata vonavonemi da ke kona tavine, ma aku kayowana da bera maninina
kava kona berai ma nuwanuwami kudubinai kona vere meyemi Bada
ina biga kubiine ma ami notaragharagha kegha.
36 Ma sago, mikeda tomowa namada wavine ivopapari ma ikoyakoy-
agha da tavine kubiine ma kegha da ruyagha damina eviiviiya, iyamna
vipekana notasi gwabinai irakata na vaghina da ina tavine. Tuna ke bera
berona. 37 Ma mikeda nani tomowina ina nota kudubina ina terei da
kana vopapara yavata ke ina tavine ma kovokovoghina da ini potepote
meyei ma ini wawaya bubuna na vaghina, ibiibai da nani wiwikena ke
ina ravaghi. 38 Ma vaghina, tomowina kana vopapara iravaghi na ibera
bubuni, ma tomowina ke ita tavine na tuna ibera bubuna kirakiiyei.
39 Wavine itavine ma kawana emakamakai na ke kovokovoghina
da ina tavineme. Ina makai da tomowina ina rabobo, nani murinai na
wavinena ina taraboga emakamakai da ina kayowanai tomowa sago
ina ravaghi. Ma ina kitai da tomowina ina ravaghi na vitumaghana
wawayina. 40 Ma ita biibii kirakai da ke meyani ita tavineme, nakanani
ita berai na nuwabiibiiyai ita makai. Ma tuna taku aku nota, ma anotano-
tai da taku bade God Kanumina gwabikuwai.

8

Siya esuwasuwara sisiyina.

1 Ma ita sisiya sago na weni, wawaya siya esuwasuwara kokoitau
kurisi na kana sisiya ana terei.

Takovi da peyarita na gwabitiyai akova emakamakai, ma kegha
da nani akovina kubiine na takayokayotata. Akova kava na ekale-
siya ke ini vitesi da ini rewapana. Ma nuwaviina tepanai na ekalesiya
ini rewapana. 2 Meni wawayina enotanota meyei da tuna iakova kirakai

na gayamina butana, ina akova igisi. 3 Ma meni wawayina God kurina
inuwaviina, tuna na God yavata ivi nuwasago.
4 Vaghina, siya ma vavai kanina ani sisiyei. Wawaya siya esuwasuwara
kokoitau kurisi na kata kani bo kegha? Takovi da kokoitau dobuwai na
yamsi kegha, kwebusi. Ma takovi da God na sago kava. 5 Wawaya viya
itumaghana da dobuwai ma kunumai na god bogii ma bogiiyai imaki-
iyana. Namanaki wawaya kanukanuma i babada kurisi eniponipowana
bo god bogii ma bogiiyai itumaghanesi, 6 ma tota kurita na God sago
kava, tuna ita Mamai, dobu ma kunuma iyamoni ma iyamonita da tuna
rapenai. Ma bade ita Bada Yesu Keriso sago kava, ma tuna tepanai bera
kudubina itupuwa ma tuna tepanai da yawasa tapanani.
7 Ma ke wawaya peyarina weni akovina ita viiya, wawaya viya
kokoitau ma sawara yamoyamonisi irunomesi da imanama da karako
nani siyasi ekanikani na patana da enotanotai da siyasi na kokoitau
rapesiyai. Damsi i nota igisi, tuna kubiine enotanotai da siyasi ina kani
na kanumisi ina puyaki. 8 Siya ma vavai ke kovokovoghina ina berita
da God yavata tinuwasago bubuna. Mikeda siya ke takani na ke sago
aviyavisina tiwapai, bo mikeda takani na bade ke sago biibiina tapanani.
9 Ma kokitaruvimi da ikikava komakamakai. God ivotawemi ma
kegha da ke avi kona berai da varevaresimi i vitumaghana ina gisi na
ina takuresi da ina peku ma ku berabero kamona ina rui. 10 Mikeda
wawaya sago ina vitumaghana igisi ma inotai da siya sago na puya-
puyakina iyamna wawaya namada isuwara kokoitau kurisi ma tam
kuakovi da tuna na ke berona ma ikitim da kekanikani na vaghina, tuna
bade nani siyana ina kani. 11 Am nota rewapanina iberai da varesim
ipeku. Kuta notai da Keriso irabobo nani wawayina kubiine. 12 Mikeda
varesim aviyavisina inotanotai da bera berona ma tam am matakira
ikivini da iberai na tam kubera beroi, varesim kurina ma bade Keriso
kurina. Ina nota kuresoi da ke itakovi da meni tuna biibiina ma meni
tuna berona. 13 Taku atakovi da siya kanina ita berai da Keresiyana
turaku ita peku na ke meyani siya ata kam meyei.

9

Aposol ina biga ma ina rewapana.

1 Taku God ivotaweku bo? Taku aposol bo? Yesu ita Bada matakuwai
akitai bo? Taku Bada ina biga aberaberai bo? E, peyarina na vonav-
aghata. Ma tami ami vitumaghana imatakira da aku biga Bada kubiine
na ere iyamna. 2 Wawaya viya enotanotai da taku na ke aposol. Ma tami
namada koakoviku da taku na aposol, iyamna tami mani ami yawasa
ivi matakira da Bada ina biga aberaberai.
3 Wawaya ina yeghayeghiku na weni nakanani ana miirikikina ma
ana vonapotesi. 4 Tokai aposol na akii rewapana emakamakai da vavai
ma okowa kota verekai, bo kegha? E, emakamakai. 5 Akii rewapana
emakamakai bo kegha da kakawakai vivitumaghanisi yavata kata baba
maranai Bada ina biga kaberaberai? E, emakamakai. Ma aposol viya
ma Bada titina yoghoyogho ma Pita, ti na kakawasi yavata ebababa.
6 Ekalesiya ami biga da aposol kona koyaghikai ma kegha da taku ma
Banabas na takii mani kakoyakoyagha meyekai. 7 Seri wawayina tuna
mani ina koyagha meyei bo? Vao badana pei ina voni ma amena ke

ina kani bo? Wawaya gote yavona ina koyagha ma susu na ke inumai bo? Kegha taweyana.
8 Weni tuna aisisiyei na ke wawaya i notiyai kava ma bade vonaviyoyovana katamana Moses igirumi nakanani evonavoneta. 9 Igirumi bo, "Maranai am ox whiti ina vivitugudagudai na kovoterei da whiti gisina ina kanikani, kawana ke kona kupotai." God tuna ke ox kava ita notanotisi.* 10 Vonavaghata weni tuna na tota wawaya kubiita igirumi. Iyavo kava pei evovoni bo eyabayaba na enotanotai da damonai na kii reregha ina viiya. 11 Kanuma ina ku nevaneva Bada vonana kamomiyai kavovorereghi, tuna nakanani ma pei kavovoni. Ma tupuwa ina ku nevaneva, vavai ma gara kona vovorereghi na gisina kota verekai. Tuna na ke vita ghamana.* 12 Wawaya viya Bada ina biga eberaberai na i rewapana emakamakai da vivita tami gwabimiyai ita viiya. Ma tokai bade nani rewapanina gwabikiiyai bo kegha? Akii rewapana emakamakai da kata vonemi da kami tupi koti miiyei kurikai, ma kegha, ke kata vonemi da koti miiyei. Tokai kakoyagha meyekai. Nani kamonai kavi kamyuyuwa kirakai, iyamna ke kata kayokayowei da ami nota kati beroi da Keriso varana biibiina ke koti yanei. 13 Koakovi bo kegha da tomotomowa Taparoro Numana kamonai ebigabiga na kii vavai ma kii siya nani dobunai eviiviiya, ma iyavo kava suwara kana kema maghinonai ebigabiga na suwara ekapukapuni ma nevanevana eviiviiya da kii vavai ma kii siya.* 14 Ma bade, Bada evonavoneta da wawaya Keriso varana edimadimei na iyavo kava ina dima iyanei na ti damsi tepasiyai ina makai.*
15 Ma kegha, ke ata vonemi da kami tupi kuriku koti miiyei, ma ke ata girugiruma da taku kubiiku weni berana koti karei. Ke ata kayowei da wawaya iti viteku, iyamna iti viteku na ke kovokovoghina da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine aku dima kamonai na taku mani akoyakoyagha meyeku. Ita biibii kirakai da ata rabobotaweyana da wawaya vitaku ke ita kavari! 16 Keriso varana biibiina adimadimei na aku rewapana kegha da ati gheghena meyeku, iyamna God ivi yoneku na adimadima. Ma ata bara na nuwapoya ghamana ata panani. 17 Aku kayowanai ata dima na vaghina, aku miiya ata viiya. Ma kegha, God ivineku da weni bigana aberaberai ma ke kovokovoghina da ata bara. Tuna ivi tumaghaneku ma nani kubiine na avotekatekei. 18 Ma aku miiya na aviyavisina? Weni tuna kava, ainuwabiibai da Keriso varana biibiina adimadimei na ke ere miiyanina. Ainuwabiibai da aku rewapana emakamakai da wawaya iti miiyeku na abarei.
19 Taku na vovotaweku da aku kayowana aberaberai, wawaya ke ita vivibadeku. Ma aku kayowana da ani sleiv wawaya kubiisi da peyarisi ana rutinisi Keriso kurina. 20 Jiu damsi kurisi aberai da taku Jiu, i yawasiyai amakamakai da nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Taku na vovotaweku da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini ma kegha da ana kivini da iyavo kava nani giuna ekivikivini na nuwanuwasi ana tinavirai da Keriso ini tumaghanei. 21 Ma nakanani kupuna damsi kurisi aberai da taku kupuna wawayiku, i yawasiyai amakamakai da Moses ina vonaviyoyovana ke ata kivikivini, da bade ti damsi nuwanuwasi ana tinavirai da ini tumaghana. Ma kegha da ikikava God evonavoneku da ati wawaya bubuna na mara nonowa akivikivini ma

* **9:9:** Deut 25:4; 1Tim 5:18 * **9:11:** Rom 15:27 * **9:13:** Deut 18:1 * **9:14:** Mat 10:10; Luk 10:7

Keriso ina vibeyebeyena anununuri. 22 Ma iyavo kava i vitumaghana
igisi na kurisi taku aberaberai da i yawasiyai amakamakai da ti damsi
nuwanuwasi ana tinavirai da i vitumaghana ini rewapana. Ma vaghina,
aku yawasa aviravirai da wawaya ikikava emakamakai na nakanani
amakamakai. Weni berasi aberaberai, iyamna keta aekwekwai da
wawaya yawasa makamakii nonowina ina viiya.
23 Keriso varana biibiina kubiine weni berana kudubina aberaberai
da ina vibiibiina ku kamona tami ma taku kata rui. 24 Koakovi bo kegha
da viveraverau kamonai, wawaya peyarisi ina verau ma wawaya sago
kava ini nao da miiya ina viiya. Tami bade nakanani koveru kirakai
da miiya kona viiya. 25 Iyavo kava virekwa ku kamona ina rui na
ina vovunagha meyesi ma ini siya da ini rewapana ma tupuwisi na biibiina
kavakava. Peyarina eberaberai da kraun ita viiya, tuna ivi matakira da
ivi nao. Ma nani kraun na ina yawasa tupona. Ma tota na taberai
da kata kraun makamakii nonowina taviiya. 26 Tuna kubiine taku ke
ata veraverau nakanani ma wawaya ita veraveru wapawapa. Ma taku ke
ata viviruwa nakanani ma tomowa keyakeyuna yavata ita viviruwa. Aku
rewapana ke ati rekwei. 27 Wawaya kurisi adimadima ma ke vaghina
da taku mani ana bera beroi. Tuna kubiine tupuwiku aberaberai
da ini rewapana ma avovunagha bubuni da virekwa kamonai God ke
ina voneku da ‘kuvi rekwa bero’ ma ke ini miiyeku.

10

Sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke tavokavakavarisi.

1 Varevaresiku, taku ana vonavinotimi da nuwanuwami ke ina wapa da
aviyavisina itupuwa ita kaekiki mau kurisi. Kwavu gaburinai ti na
Yegai Yebayebarina idamani.* 2 Ti na Moses ikivikivini da kwavu ma
yegai kamonai ibabataito. 3 Ma kii vavai na kunumai iororu da peyarisi
ikamkam,* 4 ma bade kii okowa na God ivereveresi da peyarisi iumumai.
Ibababa ma wakima vovokaravina gwabisiyai imakamakai da okowa
ivereveresi da iumuma. Tuna wakimina na Keriso.* 5 Ma kegha da God
viya kava kurisi ivivi nuwabiibai ma peyarisi na kegha. Tuna kubiine God
ivi kiivunuwana da tupuwisi na dobu makiiwapana ivi yoghoyoghoi.*
6 Weni berasi itupuwa na iti matakira kurita da berabero notasi
ke nuwanuwata ku kamona ita rui. Ti aviyavisina iberaberai na
ke nakanani taberai.* 7 Ma sawara yamoyamonisi ma kokoitau ke
kona vokavakavarisi. Wawaya viya Moses ina mariyai weni berana iberai
ma tami na ke nakanani kona berai. Giruma katamana evonavona bo,
“Wawaya kamporagha kubiine imakiivipika da ikamkam ma okowa
bagibagisi iumumai da ivomiiri ma vipekana wapawapa iberaberai.”*
8 Tota na ke tipekana wapawapa. Wawaya viya nakanani iberai na mara
sago kava kamonai God kovogha iveresi da wawaya 23 tausan irabobo-
makai.* 9 Ma tota na Bada ke tarubui. Wawaya viya nakanani iberai na
mota beroberosi ikanisi da irabobo makai.* 10 Ma ke kona vonavurana.
Wawaya viya nakanani iberai na God ina aneya ivonatawei da peyarisi
igwaramutusi da irukwa.*

* **10:1:** Exod 13:21-22, 14:22-29 * **10:3:** Exod 16:35 * **10:4:** Exod 17:6; Num 20:11
* **10:5:** Num 14:29-30 * **10:6:** Num 11:4 * **10:7:** Exod 32:6 * **10:8:** Num 25:1-18
* **10:9:** Num 21:5-6 * **10:10:** Num 16:41-49

11 Ma weni berasi itupuwa kurisi da iti matakira kurita. Igiruma da
ita vonaviakovita da weni kimtina na takitaruvita, iyamna mara damona
gisina kava da ina nekiibau.
12 Tuna kubiine tami iyavo kava konotanotai da komiimiirikikina
na kokitaruvimi da ke kona peku. 13 Ruyagha ikikava kopanapananani
na maghimaghighina mara nonowa wawaya peyarisi nakanani epana-
panani. Ma God na biibiina da ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei da
ini viteta na nakanani ina berai. Ini vitemi da ruyagha ke ina rakata kirakai
da ami rewapana ina ghekuyowei. Ma bade keta ini beyemi da ruyagha
kona veruvuvurei ma yawasa maninina kamonai kona miirikikina.
14 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine sawara
yamoyamonisi ma kokoitau kobaresi, ke kona vokavakavarisi. 15 Tami
nuwanuwagiurimi, tuna kubiine na aviyavisina aisisiyei kurimi na tami
mani kokitai da vonavaghata bo kegha. 16 Redu vivibiibiinina taviiya
ma God tikiikiiwei, tuna na Keriso tarana rereghina, kudubita tuma
patapatai. Ma parawa tavogimai, tuna na Keriso tupuwina rereghina,
kudubita takam patapatai.* 17 Parawa sago kava ma tota peyarita nani
rereghina taviiya na tota tavi nuwasago da kudubita Keriso tupuwina
kamonai.
18 Israel damsi kokitisi, ti na suwara kana kema tepanai i suwara
nevanevana eviiviiya ma evovorereghi da ekamkam patapatai na nani
kamonai God kurina evovokavakavara.* 19 Koakovi da aviyavisina
aisisiyei, bo? Sawara yamoyamonisi ma kokoitau na i rewapana kegha.
Ma siya esuwasuwara kurisi na bade siyasi i rewapana kegha ma
ke puyapuyakisi. 20 Aviyavisina aisisiyei na weni, iyavo kava God
vaghata ke iti tumaghanei na kanuma beroberosi kurisi esuwasuwara,
ke God kurina. Ma ke ata kayokayowei da tami kanuma beroberosi
yavata koni kiikapu.* 21 Tami ke kovokovoghina da Bada ina reduwai
konuma ma bade kanuma beroberosi i reduwai konuma. Ma ke
kovokovoghina da Bada ina riyapa tepanai kona kam patapata ma
bade kanuma beroberosi i riyapa tepanai kona kam patapata. 22 Weni
nakanani koni miiriruwaruwa na Bada koni nuwapughupughui. Tami kono-
tanotai da kovi rewapana kirakai da Bada koghekuyowei bo?*
23 Wawaya viya evonavona bo, “Bera kudubina taberai na vaghina.”
Ma kegha da ke bera kudubina na biibiina kavakava da ini viteta. Ma
bade ke bera kudubina na biibiina kavakava da tirewapana.* 24 Ke
tam am biibiina kubiine kunekwa. Kegha, wawaya i biibiina kubiine
kunekwa.
25 Vigimagimara gawarinai na siya peyarina na vaghina, kuna kam wa-
pawapa. Ma ke am nota ina ragharagha ma ke kuni tarakiiyana da siyana
na puyapuyakina bo biibiina, 26 iyamna giruma katamana evonavona
bo, “Dobu ma bera kudubina na Bada rapenai.”*
27 Ma wawaya sago God ke iti tumaghanei ina viinim kam kubiine ma
kuni vaghinei na aviyavisina ku maghinom ina terei na kekani. Ke
am nota ina ragharagha da berabero keberaberai bo kegha. Ma ke
kuni tarakiiyana da siyana na puyapuyakina bo biibiina. 28 Ma wawaya
sago ita vonem bo, “Weni tuna na suwara siyana,” na ke kuna kani,

---

* **10:16:** Mat 26:26-28; Mak 14:22-24; Luk 22:19-20 * **10:18:** Lev 7:6 * **10:20:** Deut 32:17
* **10:22:** Deut 32:21 * **10:23:** 1Kor 6:12 * **10:26:** Psa 24:1

iyamna nani wawayina ivonem na inotai da siyana kuna kani na bera berona. Ina notaragharagha kubiine na siyana kebarei. 29 Ke tam am notaragharagha ati sisiyei, ma nani wawayina ina notaragharagha kubiine. Tuna ke itakova bubuni da meni tuna bera biibiina ma meni tuna bera berona.

Ma wawaya ina vona bo, “Taku vovotaweku da bera kudubina ana berai. Avi kubiine wawaya sago ina notaragharagha kubiine ina guduku? 30 Kam kamonai God kurina avi kiikiiwa bubuna na avi kubiine wawaya sago ini wavuku, ina vona da abera beroi?” 31 Tam na maranai kekamkam ma keumuma bo aviyavisina kudubina keberaberai na kebera bubuni da God kana kadara ina rakata. 32 Ke kuna berai da Jiu damsi, Grik damsi bo vitumaghana damsi kamosiyai, wawaya sago ruyagha kuna verei da ina peku. 33 Taku nakanani aberabera tovoni da mara nonowa bera biibiisi aberaberai da wawaya kudubisi ati nuwaviinisi. Ke taku aku biibiina kubiine ma wawaya kudubisi i biibiina aekwekwai da yawasa makamakii nonowina ita panani.

11

1 Ma vaghina, ikikava taku Bada ina bera akivikivini, nakanani tami bade aku bera kokivini.*

Vokavakavara ina keta maninina.

2 Bera ku kudubina kamonai konotanotiku ma bade vibeyebeyena ikikava avi damani kurimi na kovovotani, tuna kubiine aigheghena kirakiiyemi. 3 Wekarakava akayokayowei da konakovi da Keriso ina Bada na God. Ma tomotomowa kudubita ita Bada na Keriso. Ma wavine ina bada na kawana. 4 Tomowa debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina kwarekwarewina na Keriso ekiikiiviberoi.* 5 Ma wavine debiiyai eniponipowana bo ini peroveta da sisiya God gwabinai ina viiya ma ini debei ma gayamina ke kwarekwarewina na kawana ekiikiiviberoi. Itinimaya, iyamna tuna nakanani ma uyawina ita gharitawei. 6 Ma wavine gayamina ke ita kwarewi na ibiibai da peyarina ita gharitawei. Ma kegha, itinimaya da uyawina ita boriya bo ita gharini. Tuna kubiine gayamina na ina kwarewi. 7 Ma tomowa gayamina na ke ina kwarewi, iyamna tuna God iyamoni da maghimaghighina ma kana kadara kamonai. Ma wavine tuna kawana kana kadara kamonai,* 8 iyamna dobu karenai tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni. Ma ke wavine tuwirina ita votawei da tomowa ita yamoni.* 9 Ma tomowa ke ita yamoni wavine kubiine, kegha, wavine iyamoni na tomowa kubiine. 10 Ma aneya notasiyai kubiine, wavine gayamina ina kwarewi, ini matakira da kawana ina rewapana gaburinai. 11 Ma tota Bada ina wawaya, tuna kubiine kamotiyai tomowa wavine ke ina kitaoruwei bo wavine tomowa ke ina kitaoruwei. Ivi ruwa na sago, 12 iyamna tomowa tuwirina ivotawei da wavine iyamoni ma bade wivine ituwa da tomotomowa. Ma bera kudubina God gwabinai ipisi.

---

* **11:1:** 1Kor 4:16; Plp 3:17 * **11:4:** Pol ina mariyai Keresiyana i kiki da tomowa nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na ke gayamina ina kwarewi. Nakanani ina berai na ini matakira da God ivokaravei. Ma bade i kiki da wavine maranai nipowana bo sisiya God gwabinai ini debei na gayamina ina kwarewi. I mariyai wivine gayamisi kwarekwarewisi imatakira da kakawasi i rewapana gaburinai imakamakai. Ma nani maranai wivine madamadawarisi gayamisi ke ita kwarekwarewa. * **11:7:** Gen 1:26-27 * **11:8:** Gen 2:18-23

13 Tami mani kotakovi da wavine gayamina ke kwarekwarewina ma
God kurina ina nipowana na ibero. 14 Ma bera ku maninina evonavona
da ke meyani tomowa ini uyawa da wavine nakanani. Nakanani ita berai
na itinimaya kirakai. 15 Ma wavine ini uyawa na tuna na kana karawata.
God uyawina iverei da gayamina kana terepapara. 16 Iyai ina kayowana
da dughu kamonai vokavara kana keta ina viviruwa nonowei na kurimi
aku sisiya damona na weni. Ke sago keta kana viruwa ita makamakai da
aviyavisina wekarakava avi sisiyei na tuna kava. Ma tokai ma God ina
wawaya ekalesiya bogii ma bogiiyai na kudubita tuna takivikivini.

Korint damsi Bada ina kamporagha ikamkam wapawapai.
(Mat 26:26-29; Mak 14:22-25; Luk 22:14-20)

17 Ana vonemi da ami vikiidaburana vokavara kubiine na kamonai na
berona irakata ma biibiina igisi, tuna kubiine ke ata vivigheghenimi.
18 Kunona, avi yanei da Keresiyana kudubimi koikiidaburana na
kamomiyai ke kota vivinuwasago bubuna. Ma anotanotai da weni
sisiyina na vonavaghata. 19 Agunai tami viya koikawapata na nani
kamonai wawaya inakovi da iyavo kava na God ina wawaya maninimi.
20 Maranai koikiidaburana na Bada ina kamporagha kota kani ma
kegha, kokamkam wapawapa. 21 Iyavo kava kovi nao kokamkam na
turaturami ke kota notanotisi da wawaya viya vitonara ekarakarisi. Ma
viya na eumuma neghanegha. 22 Kade ami numa bo kegha da kota kam
ma kotuma? Keresiyana damsi viya kokitaoruwesi ma moyamoyakisi
koinimayamayisi bo? Ikikava ana vonemi? Ani gheghenimi bo kegha?
Kegha taweyana!

Ikikava Bada ina kamporagha ita kam bubuna.

23 Taku aviyavisina Bada gwabinai aviiya na bade tami kurimi
avi damani, iyamna vaghata na weni. Muriyai da Judas ita vomiiri ma
Bada Yesu iti wawanei na Yesu parawa iviiya ma 24 God kurina ivi kiikiiwa,
ivogimai ma ivona bo, "Weni tuna na taku tupuwiku, tuna tami kubiimi.
Weni nakanani kona beraberai da taku kona notanota nonoweku." 25 Ma
bade nakanani nani kamna murinai, redu iviiya ma ivona bo, "Weni re-
duna kamonai na taraku, tuna ivi matakira da God tami yavata vivaghina
vuna makamakiina koberai. Maranai konumumai na taku kona notanota
nonoweku."*
26 Maranai weni parawina kona kanikani ma weni redunai konumuma,
tuna na Bada ina rabobo matakirina. Kona beraberai da ina ku vovira
marana. 27 Tuna kubiine tam iyai Bada tupuwina kuna kam wapawa-
pai bo tarana kunuma wapawapai, tuna na berabero ghamanakina
keberaberai Bada tupuwina ma tarana kurina. 28 Tuna kubiine wawaya
ini tupavire meyei ma ina damini da tuna vaghina na Bada tupuwina
ina kani ma redunai inuma. 29 Wawaya, Bada tupuwina iyamna ke
itakova bubuni ma ina kam ma inuma wapawapai na God ini tupaviresi
ma ina vona da berabero iberai. 30 Tami viya nakanani koberaberai
kubiine na mitamitami ma gubagubagimi ma kamomiyai wawaya viya
namada irabobo. 31 Ma mikeda tota mani titupavira meyeta na God
ke ini tupavireta. 32 Ma takovi da maranai Bada God itupavirevireta ma
kovogha gisina everevereta na vibeyebeyena eberaberai da ini maninita
da mara damonai dobu ku berona ina tereterei na tota ke ini wavuta.

---

* **11:25:** Exod 24:6-8; Jer 31:31-34

33 Tuna kubiine varevaresiku, Bada ina kamporagha kubiine
kovi koyakoyagha da kudubimi koni kiidaburana ina kovi ma muriyai
da kona kam patapata. 34 Ma iyi vitonara ikarai na kunona ina numiiyai
ita kam, da maranai koni kiidaburana na ke ina kam ma inuma wapawapa.
Ina bera beroi na mara damonai God ina vitupavira ku kamona ina rui.
Ma vaghina, bera viya na karakava ani beyebeyemi maranai ana vovira
kurimi.

12

Kanuma Vovokaravina ina puyo.

1 Varevaresiku, Kanuma Vovokaravina ina puyo ani sisiyei.
Akayokayowei da vonavaghata konakovi. 2 Koakovi da rorova tami
Keriso ke koti tumaghanei ma nani maranai wawaya ivi beroberowemi
da sawara yamoyamonisi ma kokoitau kovovokavakavarisi. 3 Tuna
kubiine ani akovimi da iyai God Kanumina ina rewapanai isisiya na ke
meyani ina vona bo, "Yesu aimagi." Ma iyai ina vona bo, "Yesu tuna Bada"
na Kanuma Vovokaravina ina rewapanai kava da nakanani ini sisiya.
4 Kanuma ina ku nevaneva na puyo bogii ma bogiiyai taviiviiya,
ma Kanuma Vovokaravina sago kava, tuna weni puyosi peyarina er-
erereghа.* 5 Biga bogii ma bogiiyai ma kegha da Bada sago kava tabige-
bigei. 6 Wawaya sago sago duma i bera bogii ma bogiiyai God kubiine
eberaberai ma meni berasi kava eberaberai na God rewapana ina veresi
da ina bera bubuni. 7 Wawaya sago sago duma i yawasa kamonai ini debei
da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabisiyai. Wawaya kana puyo na
ke tuna mani kava ina biibiina kubiine, ma Keresiyana peyarisi kubiisi.
8 Kanuma Vovokaravina wawaya sago kana puyo na nuwagiura iverei
da nuwagiura sisiyisi wawaya kurisi ini damadamani. Ma nani Kanumina
wawaya sago kana puyo na akova iverei da nani akovina ina vividebei
vitumaghana wawayisi kurisi. 9 Ma bade wawaya sago kana puyo da
ina nota ini rewapana ma ini tumaghana kiimatana. Ma sago kana puyo
iverei da gubagubagisi ina viviyawasisi. 10 Ma bade sago kana puyo da
bera ghamaghamasi ina beraberai. Ma sago kana puyo da ini peroveta na
sisiya God gwabinai ina viiya ma ina vividebei. Ma wawaya sago kana
puyo da inakovi da meni wawayina rewapana Bada gwabinai iviiya ma
meni wawayina rewapana kanuma berona gwabinai iviiya. Ma sago
puyo iverei da kunuma gamosiyai ina vivisisiya. Ma sago puyo iverei
da maranai kwinana kunuma gamonai ini sisiya na iyamna ina vividebei
vitumaghana wawayisi kurisi. 11 Ma weni puyosi peyarina na nani
Kanumina sago kava erereregh, tuna ina kina kava ina kayowanai
wawaya sago sago duma ina puyosi.

Tupuwa sago kava kamonai biga ipeyari.

12 Wawaya tupuwina sago kava ma kegha da nani kamonai biga bogii
ma bogiiyai eberaberai. Namanaki wawaya matana, kaena, imana
bo tinina, ti na bogii ma bogiiyai, ma peyarisi na tupuwa sago kava
kamonai. Ma Keriso na nakanani.* 13 Maghimaghighina tota peyarita,
Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi,
peyarita Kanuma Vovokaravina ibabataitota da Keriso tupuwina sago

* **12:4:** Rom 12:6-8 * **12:12:** Rom 12:4-5

kava ku kamona tarui. Ma God, Kanuma Vovokaravina na peyarita ivereta.
14 Vaghina ma, wawaya tupuwina na ke bera sago kava ina berai ma
bera ipeyari. 15 Mikeda wawaya kaena ita vona bo, "Taku na ke ima,
tuna kubiine taku ke tupuwa kamonai." Nakanani iti sisiya ma kegha
da tuna na tupuwa kamonai. 16 Mikeda wawaya tinina ita vona bo,
"Taku ke mata, tuna kubiine taku na ke tupuwa kamonai." Nakanani
iti sisiya ma kegha da tuna na tupuwa kamonai. 17 Mikeda wawaya
tupuwina kudubina na mata kavakava na ikikava iti yana? Bo mikeda
tupuwina kudubina na tina kavakava na ikikava pughu ita yoni? 18 Ma
vonavaghata, God wawaya tupuwina iyamoni da kamonai biga bogii
ma bogiiyai ina berai. God ina kayowanai na kii gawara nununai iteresi.
19 Wawaya kaena kava kuta kitai na ke kovokovoghina da kuta vona bo,
"Tuna na wawaya." 20 Vona bubuna, wawaya tupuwina na sago kava
ma nani kamonai bera bogii ma bogiiyai eberaberai.
21 Tuna kubiine mata ke ima ina vonei bo, "Tam ke ata kayokayowem,"
bo gayama ke kae ina vonei bo, "Tam, abarem." 22 Ma wawaya tupuwina
kamonai na viya mitamitasi ma kegha da ke vaghina da tabaresi, iyamna
i biga imakiiyana. 23 Ma viya na ke debiiyai kata vivisisiyesi ma kegha
da takitaruvisi ma takoyagha bubunisi. Ma wawaya tupuwita kamonai
gawara viya inimayamayisi na tatere gavugavusi. 24 Ma viya na vaghina,
ke inimayamayisi na debiiyai ina makai. Ma God peyarisi ivi sagosi da
tupuwa sago kava. Ma nani kamonai mitamitasi ma inimayamayisi
ekoyakoyagha bubunisi ma ekiikiiepepisi, ke rewapanisi nakanani.
25 Tuna kubiine Keriso tupuwina kamonai na wawaya ke ini bogebogesi
ma peyarisi nani kamonai ini vowaguvivirana. 26 Ma mikeda tupuwa
kamonai sago inivisi ina viiviiya na peyarisi nani inivisina ina vii patai.
Ma sago ina bera bubuni na peyarisi ini nuwabiibiiyei.
27 Tami peyarimi na Keriso tupuwina ma tami sago sago duma na nani
tupuwina kamonai. 28 Vitumaghana wawayita kamotiyai God, wawaya
ivinesi da avi bigasi kava ina berai. Kunona aposol ivinesi, iteretani na
peroperoveta, ma iteretana meyei na vibeyebeyena wawayisi. Nani
murinai wawaya ivinesi da bera ghamaghamasi eberaberai ma viya
rewapana iveresi da gubagubagisi iyawasisi. Ma viya na nimonimoriyai
turaturasi ivitesi, ma viya na wawaya peyarisi inowesi da biga eber-
aberai ma bade viya ivinesi da kunuma gamosiyai ini sisiya.* 29 Ma ke
peyarisi na aposol bo peroperoveta bo vibeyebeyena wawayisi. Ma
ke wawaya peyarisi bera ghamaghamasi ita beraberai. 30 Ke peyarisi
gubagubagisi iti yawasisi, ma bade viya kava kunuma gamosiyai ini sisiya,
ma ke peyarisi sisiyisi iyamsi iti debei. 31 Ma nuwanuwami kudubinai
puyo ghamaghamasi kota kayowei.
Wekarakava na keta biibii kirakiina ani beyemi, tuna na nuwaviina.

13

Nuwaviina.
1 Mikeda taku, wawaya ma aneya gamosi bogii ma bogiiyai ati sisiya
ma nuwaviina gwabikuwai kegha na aku sisiya na kwebuna, nipu
wapawapa aberaberai ma iyamna kegha.

---

* **12:28:** Epe 4:11

2 Mikeda kaku puyo da ati peroveta ma bade akova kudubina ma
nota gavugavusi atakova yavui, ma bade ati tumaghana kirakai da koya
ata vonei da ita nae ku gawara sago ma ita tupuwa, ma weni berasi ka-
monai nuwaviina gwabikuwai kegha na taku na kwebuku.* 3 Mikeda
aku sawara kudubina wawaya moyamoyakisi ata veresi, ma ati vaghinei
da wawaya tupuwiku ku keyama karakaratina ita tawanaruweku ma
nani kamonai nuwaviina gwabikuwai kegha na ke aviyavisina biibiina
ata viiya.
4 Nuwaviina wawayina na ere nuwanubana ma nuwanuwana pikanai
bera kudubina eberaberai. Ma nuwaviina wawayina na ke ina nuwakapi
bo ina kayotata ma ke ini gheghena meyei. 5 Nuwaviina wawayina gwabi-
nai na vikayotirana kegha, nota meyena kegha, ma kayoghakighaki
kegha. Tuna na notataweyana wawayina. 6 Nuwaviina wawayina
na bera beroberosi ke ita vivinuwabiibiiyei, ma vonavaghata na tuna
ini nuwabiibiiyei. 7 Nuwaviina wawayina ke meyani ina nota ina peku,
mara nonowa ini tumaghana, ina nota ini rewapana, ma ina miirikikina.
8 Nuwaviina na makamakii nonowina. Ma wawaya iperoveta da God
ina sisiya idebei na karakava nani puyona ina kovi. Ma wawaya kunuma
gamosiyai isisiya na karakava nani gamosi ina wapa. Ma nuwagiura
nakanani, bade ina wapa, 9 iyamna nuwagiura nevanevana kava takovi.
Ma bade sisiya nevanevana kava God gwabinai taviiviiya da tidebei.
10 Ma karakava bera vaghata kudubina ina nekiibau na aviyavisina gisina
wekarakava gwabitiyai na ina wapa.
11 Gisikuwai na gegeya i sisiyai avivi sisiya ma gegeya notasi anotan-
otai. Maranai amagura na gegeya berasi avoterei. 12 Karako weni
maranai God maghighina takitakita sowasowai. Ma karakava mara
epipisi da wawayina vaghata maghighina takita bubuni. Karako na
aku akova igisi ma karakava anakova bubuna. Ikikava God iakova
bubuniku, nakanani God anakova bubuni.
13 Ma vaghina, puyo peyarisi ina wapa ma bera ivi aroba kava na mara
nonowa ina makai, ti na vitumaghana, nota rewapana ma nuwaviina.
Ma kamosiyai na nuwaviina ighe kirakai.

14

Kanuma Vovokaravina ina puyo ivi sisiya meyei.

1 Nuwaviina ketana kokivini ma nuwanuwami kudubinai Kanuma
Vovokaravina ina puyo kokayowei. Puyo sago biibiina kota kayowei
na weni, koti peroveta da sisiya God gwabinai kota viiya ma koti debei
wawaya kurisi. 2 Iyi kunuma gamosiyai ini sisiya na ke wawaya kurisi
ita vivisisiya ma God kurina, iyamna ke sago wawaya ina sisiya itakovi.
Kanuma Vovokaravina ina rewapanai sisiya gavugavusi isisiyei. 3 Ma
meni wawayina peroveta puyona iviiya da God ina sisiya idebei
wawaya kurisi na ivitesi, nota biibiisi evereveresi da ekiikiiepepisi ma
nuwanuba evereveresi. 4 Ma iyai kunuma gamosiyai isisiya na tuna
mani ivite meyei, ma iyai God ina sisiya idebei na ekalesiya kudubisi
ivitesi.
5 Akayokayowei da kudubimi kunuma gamosiyai koti sisiya, ma kegha
da aku kayowana ghamanakina da koti peroveta da God ina sisiya
koti debei wawaya kurisi. Tuna na puyo ghamana, ke nakanani ma

* **13:2:** Mat 17:20, 21:21; Mak 11:23

wawaya kunuma gamosiyai iti sisiya. Ma kegha da wawaya kunuma gamosiyai ini sisiya ma bade ku tepana ini debei da nani sisiyisi na iyamsi avai na tuna puyo ghamanakina iviiya da ekalesiya ini vitesi da ini rewapana. 6 Varevaresiku, ana pisi kurimi ma maranai kunuma gamosiyai ani sisiya na tuna na ini vitemi bo kegha? Kegha taweyana. Ma mikeda nota God gwabinai ana viiya ma ani mamatarei, bo nuwagiura ma akova ani beyebeyena bo God ina sisiya gavugavuna ani debei, na vaghina, tuna ini vitemi.

7 Sawara ke vividagudagusi, ke ti mani ita tutou nakanani ma durere ma enava na wawaya inuveni bo ina kiitovotovona bubuni na tavogiini da avi tavorina iuvuveni bo eraravi. 8 Ma mikeda ture ke inuvena bubuni na ikikava wawaya ina vovunagha da ghaviya ina nepotei? 9 Tami nakanani, mikeda kunuma gamosiyai koni sisiya vigayagaya na wawaya ikikava inakovi da tam aviyavisina kisisiyei? Tuna na sisiya wapawapa, am sisiya nakanani ma yanunu. 10 Agunai dobu ku kudubina na wawaya i gamo bogii ma bogiiyai isisiya, ma peyarisi na ere iyamsi. 11 Mikeda wawaya sago isisiya na sisiyina iyamna ke ata viiviiya, tuna na dobu viruwa wawaya kuriku, ma bade taku na nakanani kurina. 12 Ma bade tami nakanani. Ami kayowana ghamana da Kanuma Vovokaravina ina puyo gwabimiyai ita makai, tuna kubiine meni puyosi eberaberai da ekalesiya ina rewapana erakarakata na God kurina kovi nowi da nani puyosi kamomiyai ina rakata.

13 Tuna kubiine, iyi kunuma gamosiyai isisiya na ina nipowana da akova Kanuma Vovokaravina gwabinai ina viiya da sisiyisi iyamsi ini debei wawaya kurisi. 14 Mikeda kunuma gamosiyai aniponipowana na kanumikuwai aberaberai ma nani kamonai taku mani ke atakovi da aviyavisina aisisiyei. 15 Aviyavisina ana berai? Kanumikuwai na kunuma gamonai ana nipowana ma bade aku notiyai na gamokuwai ana nipowana. Kanumikuwai na kunuma gamonai ana tavora ma bade aku notiyai ana tavora. 16 Ma mikeda tam kanumimuwai na kunuma gamonai God kuta vovokavakavari ma wawaya sago koroto kamonai am sisiya iyamna ke itakakovi na ikikava ini vaghinei da ina vona bo, “Amen”? Am vikiikiiwa iyamna ke ita viiviiya. 17 Namanaki da am nipowana ma am vikiikiiwa God kurina na ibiibii kirakai, ma kegha da kwinam na ke iti vite tovoni.

18 God aikiikiiwei da kunuma gamosiyai mara nonowa aisisiya da tami peyarimi aghekuyowemi. 19 Ma kegha da Keresiyana kamosiyai ani sisiya na meni berana na iyamna irakata da akova kona viiya? Vibeyebeyena kiimatanina ma tupona kava ana berai bo kunuma gamonai ani sisiya da ina guri kirakai? Kegha, vibeyebeyena tupona na iyamna irakata ma tuna ana berai.

20 Varevaresiku, ke kona berai da tami gegeya nakanani, ti na notamagura gwabisiyai ke ita terei. Tami na komagura ikovi. Ma kegha da ikikava gegeya nota didibarisi ke itakovi na tami bade nakanani nota didibarisi ke kona notai. 21 Ma giruma katamana kamonai igirumi da Bada ivona bo,

“Dobu viruwa wawayisi ana vonatawesi
da gamo viruwai ini sisiya aku wawaya kurisi,
ma patana da aku sisiya ke ini yanei.”*

* **14:21:** Isa 28:11-12

22 Sisiya kunuma gamosiyai na iyavo kava ke ita vivitumaghana na imatakira kurisi ma ke ekalesiya kubiisi. Ma God ina sisiya videbena, tuna na ekalesiya kubiisi ma ke iyavo kava ke ita vivitumaghana kubiisi.

23 Mikeda Keresiyana kudubimi koti kiidaburana ma peyarimi koti karei da kunuma gamosi bogii ma bogiiyai kota vivisisiya ma nani kamonai wawayota bo ke vitumaghana damsi ita rui ma nakanani iti yanemi na ita vona bo, "Damsi ineghanegha bo?" 24 Ma peyarimi God ina sisiya kota vividebei ma wawayota bo ke vitumaghana wawayina ita rui ma nani sisiyisi iti yanei na nuwanuwana ita tonai, iyamna damina ita viiya da tuna berabero wawayina. Nani sisiyisi peyarisi iti yanei ma tuna mani iti tupavire meyei, 25 da ina nota gavugavusi iti debei. Iti tuwaporeruruwana ma God ita vokavakavari ma iti mamatara bo, "Vonavaghata God na weni, tami kamomiyai."

Vokavara kana keta.

26 Varevaresiku, aviyavisina avivi sisiyei na ku tepana ana terei. Maranai koikiidaburana vokavakavara kubiine na wawaya sago da vokavara tavorina ina tavotavori, ma sago da ina vivibeyebeyena, ma sago da sisiya God gwabinai ina viiya da ina vividebei, ma sago da kunuma gamosiyai ina vivisisiya, ma bade sago da nani sisiyisi kunuma gamosiyai na iyamsi ina vividebei. Nani berasi kudubina kona beraberai na Keresiyana dami ini vitemi da koni rewapana. 27 Wawaya kunuma gamosiyai visisiya ina kayowei na ruwa bo aroba kava ini sisiya. Ma ke peyarisi marasago ina berai. Ini koyakoyagha da wawaya sago sago duma ini sisiya. Ma wawaya sago ina vovunagha da nani sisiyisi peyarina iyamsi ini debei. 28 Ma mikeda Keresiyana kamosiyai wawaya kegha da nani sisiyisi iyamsi iti debei na ibiibai da sisiya wawayina ini kawapotapota da tuna ma God kava ini sisiya karakarava. 29 Peroperoveta ruwa bo aroba sisiya God gwabinai ina viiya da ini debei na iyavo kava ini yanesi na ina ruvai da aviyavisina isisiyei na vonavaghata bo kegha. 30 Mikeda wawaya sago ina vivisisiya ma nani kamonai peroveta sago nota God gwabinai ina viiya na wawayina isisiya na ina voterei da peroveta ini sisiya. 31 Tami peyarimi sago sago duma ami taraboga kona viiya da God ina sisiya koni debei da peyarimi akova kona viiya ma ini vitemi da ami nota ini rewapana. 32 Ma wawaya iyai peroveta puyona ina viiya da God ina sisiya iti debei na kovokovoghina da tuna mani ini potepote meyei da ini koyakoyagha da ina taraboga ina viiya da ini sisiya, 33 iyamna God tuna ina kayowana da bera maninina kavakava. Ina kayowana da ina wawaya nuwanubiiyai ina makai.

Maranai Keresiyana kudubisi dobu nununai ikiidaburana vokavara kubiine 34 na wivine kawasi ina pota, ke debiiyai ini sisiya. Vonaviyoyovana katamana igiruma da ti na kakawasi gaburisiyai. 35 Ma aviyavisina akovina ina kayowei na karakava kakawasi ini tarakiiyanesi i numiiyai, iyamna ibero kirakai da wavine ita vomiiri da vokavara kamonai iti sisiya.

36 God vonana karena na tami bo? Bo tami kava kurimi inekiibau bo? 37 Ma iyi tam kuna nota meyem da tam God ina peroveta bo puyo Kanuma Vovokaravina gwabinai kuviiya na kutakova bubuni da aviyavisina agirugirumi kurimi na Bada ina sisiya bagibagina. 38 Ma iyavo kava weni sisiyina ina vonabarei na bade Bada ina vonabaresi.

39 Tuna kubiine, varevaresiku, mara nonowa nimonimoriyai
nuwanuwami kovotawei da sisiya God gwabinai kona viiya ma
kona vividebei. Ma bade wawaya ke koni ghiyesi da kunuma gamosiyai
visisiya ina voterei. 40 Ma bera kudubina kobera bubuni da maninina
kavakava.

15

Keriso irabobo ma ivomiiri kana sisiya.

1 Varevaresiku, wekarakava Keriso varana biibiina ata vonavinotimi.
Tuna adimei kurimi na koviiya ma kovi tumaghanei da tuna tepanai komi-
imiirikikina. 2 Weni varana biibiina adimei kurimi na kovi tumaghanei
ma kovokikini da yawasa makamakii nonowina kopanani. Mikeda ke
kona vokikini na ami vitumaghana na kwebuna.
3 Taku aviyavisina aviiya na avi damani kurimi. Ikikava giruma
katamana ivona da ita tupuwa na vaghina, nakanani itupuwa. Bera
ghamanakina na weni, Keriso ita berabero kubiine irabobo,* 4 ma idogoi
ma mara viarobina kamonai rabobowai ivomiiri. Giruma katamana
ikikava ivona na berana itupuwa.* 5 Ma kunona Keriso, Pita kurina
inekiibau, ma muriyai da ina aposol ivi 12 kurisi.* 6 Nani murinai na
mara sago kana kivikivina peyarisi kurisi inekiibau, ti na ivi 500 ma ku
tepana. Peyarisi na patana da yawayawasisi emakamakai, viya kava
namada irabobo. 7 Muriyai bade Jemes kurina inekiibau, ma ina aposol
kudubisi kurisi.
8 Ma turina na taku kuriku. Namanaki da taku aku tupuwa ketana
na bogiiyai ma kegha da inekiibau kuriku.* 9 Taku na aposol peyarisi
gaburisiyai. Ma taku ke ata biibii kamowa da ati aposol iyamna God ina
wawaya avivi tupaketowanesi.* 10 Ma God ina agabiibai kuriku irakata
da ivineku da avi aposol. Ma aposol bigana abera kirakiiyei da iyamna
irakata, ke aposol peyarisi nakanani. Ma ke taku aku rewapanai ma
God ina agabiibai tepanai da biga iverau bubuna. 11 Vaghina ma,
mede kota voneku meni wawayina idima kurimi, taku bo aposol sago.
Ma peyarikai na Keriso varana kava kadimadimei. Ma tuna varana
kovi tumaghanei.

Rabobowai tavomiiri.

12 Ma namada dima kamonai kovi yanei da Keriso rabobowai ivom-
iiri. Ma avi kubiine tami viya kovonavona da wawaya ina rabobo na
ke ina vomiiri? 13 Mikeda wawaya rabobowai ke ina vomiiri na bade
Keriso ke ita vomiiri. 14 Ma mikeda Keriso ke ita vomiiri na akii dima na
iyamna kegha, ma bade ami vitumaghana na iyamna kegha. 15 Ma ku
tepana, mikeda vonavaghata da raborabobosi rabobowai ke ina vomiiri
na tokai aposol kavi mamatara bero maranai God kavivi sisiyei, iyamna
akii dima kamonai namada kavona da tuna iberai da Keriso rabobowai
ivi yawasi. 16 Mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na bade Keriso nakanani
ke ita vomiiri. 17 Ma Keriso ke ita vomiiri na ami vitumaghana na
iyamna kegha, ma patana da ami berabero kamonai kota makamakai.
18 Nakanani na iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma irabobo na iwapa
tuwanonowa. 19 Ma mikeda Keriso titumaghanei ma nani vitumaghan-
ina na ita yawasa dobuwai kava kubiine ma rabobo murinai na ke

* **15:3:** Isa 53:5-12 * **15:4:** Psa 16:8-10; Mat 12:40; Apos 2:24-32 * **15:5:** Mat 28:16-17; Mak 16:14; Luk 24:34, 36; Jon 20:19 * **15:8:** Apos 9:3-6 * **15:9:** Apos 8:3

sago yawasa tapanani na wawaya ita vonaviiviiyaketa, ita vitumaghana na iyamna kegha.

20 Ma vonavaghata na weni. God iberai da Keriso rabobowai ivomiiri. Keriso ivi nao ivi matakira da iyavo kava irabobo na karakava ti bade ina vomiiri, 21 iyamna tomowa sago ina bera kubiine rabobo tapanapanani, ma bade tomowa sago ina bera kubiine rabobo murinai tavomiiri. 22 Adam ina bera kubiine peyarita tarabobo. Ma bade Keriso ina bera kubiine rabobowai tavomiiri. 23 Tota sago sago duma ita mara iterei. Keriso ivi nao ma karakava ina vovira na iyavo kava tuna rapenai na ina vomiiri. 24 Nani murinai na mara damona ina nekiibau na Keriso ina vomiiri da kiikiivavo, kanuma beroberosi i babada rewapanisi yavata kudubisi ina ghegavovorisi. Ma murinai ina vikiivavona ini damani ina Mamai God kurina, 25 iyamna Keriso ini kiivavo ina nenae da kana ghavighaviya God ina tereoruwesi da kae gaburinai.* 26 Ma damona na rabobo ina ghegavovori, tuna na kana ghaviya turina. 27 Giruma katamana evonavona bo, "Bera peyarina kaena gaburinai iterei." Vonavaghata, ma maranai ivona bo 'bera peyarina,' takovi da ke God iti sisiyei, tuna na tepanai. Ma God bera peyarina Keriso gaburinai ina terei.* 28 Bera peyarina Natuna Keriso gaburinai ina terei da ini badei. Ma Natuna tuna mani ina tereoruwe meyei da God ina rewapana gaburinai ina makamakai. God nakanani ina berai da bera ku kudubina tuna ina ghekuyowei.

29 Ma mikeda raborabobosi ke ina vomiiri na iyavo kava raborabobosi kubiisi ina babataito na ke aviyavisina biibiina ina panani. Tuna kubiine na avi kubiine wawaya ina babataito raborabobosi kubiisi? 30 Ma mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine mara nonowa tokai kaverevere meyekai Keriso kubiine da wawaya ina kiikiiviberokai? 31 Ma taku akiibau wapa da rabobo ma yawasa ku kamona abigabiga. Ma vonavaghata, taku mara nonowa nakanani, ma kegha da ainuwabiibii kirakai iyamna tami ita Bada Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 32 Mikeda raborabobosi ke ita vomiiri na avi kubiine Epesas kamonai wawaya beroberosi yavata kavi ruwa, ti na nakanani ma ghamoghamo dipa? Aviyavisina biibiina ata panani? Rabobowai ke tavomiiri na vaghina, "Takam ma tuma, iyamna maram tarabobo."*

33 Ma ke wawaya ini beroberowemi, "Wawaya maninimi ma beroberosi yavata koni kiikapu na ini nowemi da ku keta berona kona rui." 34 Konota kiimatana, kovovira ku keta maninina ma bera beroberosi kovoterei. Avonavonemi, kotinimaya, iyamna tami viya na God ke kotakovi.

Raborabobosi ina vomiiri na tupuwisi ikikava.

35 Tami viya kota vona bo, "Raborabobosi na ikikava ina vomiiri? Ma, ina vomiiri na tupuwisi kitana ikikava?" 36 Tami neghaneghami! Aviyavisina tavovoni na vavina ina bowa da peina ina gogogo. 37 Ma aviyavisina dowiyai kevovoni, whiti peina bo pei sago, ke kiina kudubina kuta vovoni ma peina kava kevovoni. 38 Ma pei ina gogo ina ghae na God ina kayowanai ina berai da kitana ikikava. Pei bogii ma bogiiyai ma eberaberai da ina magura na kitasi bogii ma bogiiyai.

---

* **15:25:** Psa 110:1 * **15:27:** Psa 8:6 * **15:32:** Isa 22:13

39 Ma tupuwa peyarina God iyamoni da bogii ma bogiiyai. Wawaya
tupuwita, ghamoghamo tupuwisi, kiu ma iyana, peyarisi na bogii ma
bogiiyai.
40 Ma kunuma makamakiisi kitasi ibiibii kirakai ma bade dobu ma-
makiisi kitasi ibiibii kirakai. Ma God iyamonisi da kii kita na bogii ma
bogiiyai. 41 Madegha kana kita bogiiyai, nawaravi kana kita bogiiyai,
gwamegwame kamosiyai kii kita bogii ma bogiiyai. Ma kegha da
peyarisi na kitasi biibiisi.
42 Weni nakanani ina tupuwa maranai wawaya rabobowai ina vomiiri.
Wawaya tupuwina ina dogoi na ina bowa ma ina vomiiri na tupuwina
na makamakii nonowina. 43 Maranai wawaya tupuwina ina dogoi na
berona, ma ina vomiiri na kitana ina biibii kirakai. Ma ina dogoi na mita-
mitana, ina vomiiri na tuna ini rewapana kirakai. 44 Wawaya ina rabobo ma
ina dogoi na tuna dobu tupuwina. Ma wawayina rabobowai ina vomiiri
na tupuwina vuna na tuna kanuma tupuwina. Tuna kubiine wawaya
na sago ma tupuwina na ruwa, sago na yawasa weni dobunai kubiine
ma sago na rabobo murinai kubiine. 45 Giruma katamana igiruma bo,
“God kunona tomowa iyamoni da yawayawana, ma tuna na Adam.”
Ma murinai na Adam vuna inekiibau ma tuna Kanumina na yawasa
everevereta.* 46 Ma kunona God weni dobuna kubiine tupuwita iya-
moni ma karakava tavomiiri na kanumita kubiine tupuwa vusi taviiya.
47 Dobu karenai God dowa iviiya ma iyamoni da Adam, tomowa karena.
Ma tomowa viruwina na kunumai ioru, tuna Keriso. 48 Wawaya dobu
makamakiisi na ere tupuwisi, ti na Adam nakanani dowiyai iyamonisi.
Ma kunuma makamakiisi ti na Keriso nakanani, tuna kunumai emaka-
makai. 49 Tota karako tupuwita na Adam nakanani ma karakava mara
epipisi da tupuwita ini vuni da tomowa kunuma makamakina nakanani.
50 Varevaresiku, avonavonemi da God ina vikiivavona kamonai
wawaya tupuwisi ere viyosi ma ere tarasi na i gawara kegha. Aviyav-
isina ina rabobo na ke kovokovoghina da yawasa makamakii nonowina
ini rapenei.
51 Kovi yana, akova gavugavuna ana vonemi. Wawaya viya ina rabobo
ma viya tamakamakai ma ture turina ina tou da yaghiyaghinai God
ina tawanavireta.† 52 Bera yaghiyaghinai ina tupuwa, nakanani ma
kadakadara. Nani turena ina tou ma raborabobosi ina vomiiri da ke
ina rabobome. Ma peyarita God ina tawanavireta da tupuwita vusi.
53 Aviyavisina ita rabobo na ina virai da makamakii nonowina. Ma
aviyavisina ita bowa na ina virai da ke meyani ina rabobo. 54 Weni berasi
peyarina na ini matakira da aviyavisina giruma katamana ivonei da
ina tupuwa na vonavaghata. Ivona bo,

“Rabobo kana mara ikovi, God ivi kovi tuwanonowi.*
55 O, rabobo kade kuta ghekuyoweku bo?
Kegha, ke kovokovoghim!
O, rabobo kuta vowiku, bo?
Kegha, am rewapana ikovi!”*

56 Rabobo ina rewapana berabero gwabinai iviiya. Ma berabero ina
rewapana na Moses ina vonaviyoyovana katamanina kamonai. 57 Ma

* **15:45:** Adam vuna na Yesu Keriso. † **15:51:** Pol weni tuna igirugirumi na inotanotai da gisina kava Keriso ita vovira ku dobu da mara damona. Inotanotai da tuna yawayawana dobuwai ma nani kamonai Keriso ita nekiibau da ita kitai. Ma kegha. * **15:54:** Isa 25:8 * **15:55:** Hos 13:14

God tikiikiiwei, iyamna ita Bada Yesu Keriso iberai da berabero ma rabobo taghekuyowei.

58 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni notasi kubiine komiirikikina da ke kona peku. Ma mara nonowa nuwanuwami kudubinai Bada kubiine kona bigabiga, iyamna ami biga Bada kurina na ke bera wapawapa.

16

Verena Keresiyana damsi kubiisi.

1 Ma wekarakava verena ani sisiyei. Mane kota terei da Keresiyana wawayisi Judiya kamonai koti vitesi. Vitumaghana wawayisi Gareisiya kamonai namada avonesi da weni berana eberaberai na tami bade nakanani kota berai.* 2 Sande nununai tami sago sago duma mane kona tereterei da ina rakata. Mura wawayimi na ghamana kona tereterei ma moyamoyakimi na gisina kona tereterei. 3 Ana nekiibau na iyavo kava kovinesi da mane ita kavari ita nae ku Jerusalem na vivaghina pepana ana girumi kubiisi, ana veresi ma ana vonatawesi. 4 Mikeda ita biibai da taku yavata kata nae na vaghina, ani kaeturanesi kana nae.

Aviyavisina Pol ina berai.

5 Ana nae ku Masedoniya dobuna ma muriyai ana pisi kurimi, iyamna aku biga emakamakai da Keresiyana damsi Masedoniya kamonai ana rugenarisi.* 6 Muriyai ana pisi na gwabimiyai tamakai mara gisina gurina, mikeda kwamra sago. Ma koni tamiineku da mike nae ana kayowei boni na ana nae. 7 Wekarakava ata pisi kurimi na mara tupona kava gwabimiyai kata makai. Tuna ke ata kayokayowei, aku kayowana da mara gurina katamakii patapata. Mikeda Bada ini vaghinei na nakanani ina tupuwa.

8 Ma Epesas kwanatuna kamonai ana makamakai da yaba kana ku mara, tuna Pentikos marana,* 9 iyamna weni dobunai taraboga biibiina apanani da ana dima ma ani beyebeyena. Ma nani kamonai na vikawapata irakata.

10 Ma Timoti ina nekiibau kurimi na kovi kiikiiwei ma kokoyagha bubuni da ke ini nuwapoya, iyamna tuna Bada kubiine ebigabiga, taku nakanani.* 11 Ke sago iyi tuna ina kitaoruwei ma kovi vitei da nuwanubiiyai ina baba da ina vovirame kuriku, iyamna taku aikoyakoyagha da tuna ma varevaresita viya yavata ina nekiibau.

12 Wekarakava varesita Apolos ani sisiyei. Mara nonowa avonavonei da varevaresita viya yavata ita nae kurimi, ma ke ita kayokayowei da wekarakava ita nae. Taraboga ina panani na vaghina, ina nae kurimi.

Sisiya turina.

13 Matami ekita, ami nota erakata God kurina ma komiirikikina, maghitepami etora ma kovi rewapana. 14 Ma aviyavisina peyarina kona beraberai na nuwaviina yavata.

15 Sitepanas ina rakaraka yavata koakovisi, ti na Akeya dobuna kamonai ivi nao ivi Keresiyana, ma ivere meyesi da God ina wawaya kubiisi ebigabiga. Varevaresiku, ainowi kurimi* 16 da wawaya weni nakanani na i vibadana kokivini ma iyavo kava yavata ebigabiga bade kovopepetisi.

---

* **16:1:** Rom 15:25-26 * **16:5:** Apos 19:21 * **16:8:** Lev 23:15-21; Deut 16:9-11; Apos 19:8-10 * **16:10:** 1Kor 4:17 * **16:15:** 1Kor 1:16

17 Tami kegha kubiine avi nuwabiibii kirakai da Sitepanas, Potunatas
ma Akaikas ipisi da tami epayanimi. 18 Ma ikikava nuwabiibai iveremi,
nakanani nuwabiibai ivereku. Wawaya weni tomotomowisi nakanani
na kati gheghenisi.
19 Eisiya dobuna* kamonai vitumaghana damsi kwanatu nununai
ivi kiikiiwemi. Akwila da Pirisera ma vitumaghana damsi i numiiyai
mara nonowa ikiidaburana na peyarisi Bada avanai, ivi kiikiiwa kiraki-
iyemi.* 20 Ma bade Keresiyana varevaresita kudubisi weni dobunai
ikiikiiwemi.
Ma tami kamomiyai kovi kiikiiwavivirana Bada avanai.
21 Weni vikiikiiwina taku mani imakuwai agirugirumi, “Taku Pol,
aikiikiiwemi.”
22 Iyavo kava Bada kurina ke ita vivinuwaviina, God inimagisi.
Maranatha!† O, Bada kepisi! 23 Ainowi Bada Yesu kurina da ina
agabiibai gwabimiyai ina makai.
24 Yesu Keriso avanai aku nuwaviina avonavonatawei peyarimi
kurimi.

* **16:19:** Rorova mara katamaninai Rome damsi dobu sago ivi vavei Eisiya. Ma karako nani dobuna kana vava Turkey. * **16:19:** Apos 18:2 † **16:22:** Weni sisiyina na Hibru damsi gamosiyai. Pol ina kayowana da Bada Yesu Keriso yaghiyaghinai ina vovira ku dobu.

Pol Ina Giruma Viruwina Korint Damsi Kurisi (2 Corinthians) Vonaviakova

Pol na Keresiyana Korint kamonai yavata ivivi makiiberowana ma nani kamonai igiruma kurisi. Vitumaghana wawayisi viya Korint kamonai Pol ivi avaberowei ma weni girumina kamonai Pol ivi debei da ina kayowana ghamana da vikawapata wawayisi nuwanuwasi ita tinavirai da nuwanubiiyai ita makai. Muriyai ivona da ivi nuwabiibii kirakai da nakanani itupuwa.

Weni girumina karenai Pol ikikava Korint damsi yavata ivivi makiiyana na ivi sisiyei. Ma ivi debei da avi kubiine iyavo kava ivi avaberowei ma ivi kawapatei na sisiya bagibagisiyai ivonapotesi. Ma bade ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai da vikawapata damsi ina sisiya bagibagisi ivi yanei ma i berabero ivoterei da Pol yavata ivi nuwasagome. Muriyai ivi nowi kurisi da verena ghamana ita terei ma ita vonatawei Keresiyana vivikamyuyuwisi Judiya dobunai kurisi. Ma Pol ina giruma damonai na wawaya viviberosi ivi sisiyesi. Ti na ivonavona da ti na aposol ma Pol na kegha na i sisiya iravi ma ivonapotesi da tuna na aposol vaghata.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.

Sapta 1:12 da ku 7:16 Pol ma vitumaghana damsi Korint kamonai.

Sapta 8:1 da ku 9:15 Verena Keresiyana Judiya kamonai kubiisi.

Sapta 10:1 da ku 13:10 Pol ivona da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata.

Sapta 13:11-13 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma God ina kayowanai ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol. Ma varesita Timoti yavata akii viruwa kagirugiruma, God ina wawaya kudubimi Korint kwanatuna ma Akeya dobuna kamonai kurimi.*
2 Ainowi God ita Mamai ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Pol ivi kiikiiwa God kurina.

3 God tikiikiiwei, tuna ita Bada Yesu Keriso ina God ma ina Mamai. Tuna bade na ita Mamai, mara nonowa ikamyuyuweta. Ma tuna na ita God, ita nuwapoya kamonai vivita everevereta. 4 Akii nuwavisi ma inivisi peyarina kamonai ivitekai. God gwabinai vivita kaviiviiya kubiine, nakanani wawaya kaivitesi i nuwapoya bogii ma bogiiyai kamonai. 5 Ikikava Keriso ivi kamaghi kirakiiyei na nakanani ina vikamaghi idamana kurikai da tokai yavata damina kaviiviiya. Ma bade Keriso tepanai da God ina nuwanuba ghamana idamana kurikai. 6 Kokitakitikai da ikikava akii nuwapoya kamonai nuwanuba gwabikiiyai na tuna ina kiiepepimi da kanuma ina ku nevaneva na tami bade nakanani kona makii bubuna. Akii vivita God gwabinai ina rakata na

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:1

ini vitemi da tami bade ere nuwanubami ami nota ini rewapana ami vikamaghi kamonai. Ikikava kaikamaghiyei na nakanani damina koviiviiya.
7 Ma akii nota gwabimiyai ke ita peku, iyamna kakovi da ke vikamaghi
kava ma bade God ina vivita yavata damina koviiviiya.
8 Varevaresikai, akii kayowana da ikikava nuwapoya kapanani Eisiya
dobuna kamonai na kani akovimi. Vitana irakata ma ibero kirakai da
akii rewapana ighekuyowei. Ma akii yawasa kamonai akii nota ipeku,
kanotai da kata rabobo.* 9 Vonavaghata, nuwanuwakii kamonai damina
kaviiya da nakanani ma wawaya iti tupavirekai ma ita vonakiiyaragha da
kakii kovogha na rabobo. Ma weni nakanani itupuwa na ivi beyebeyekai
da ke takii mani akii rewapana kati tumaghanei, ma God kati tumaghanei.
Tuna wawaya raborabobosi iyawasisi. 10 Akii nuwapoya ibero ki-
rakai da gisina kava kata rabobo ma kegha da God kakii papara ivowai
da kayawasa. Ma bade mara nonowa kakii papara ina vowavowai.
Akii nota ghamana da mara nonowa ini tarapaparanekai, 11 ma tami
kovi vitekai iyamna kubiikai koniponipowana. Ma bade wawaya pe-
yarisi eniponipowana kubiikai da God iyanei da ibiibiinikai. Ma
wawaya God ina agabiibai ma ina vivita kurikai ina kitai na gamosi
ina rakata da ini kiikiiwei.

Pol ina baba ketana ivirai.

12 Takii mani kati gheghena meyekai, iyamna nuwanuwakai kamonai
kakovi da dobuwai kamakamakai na akii yawasa na vovokaravina.
Ma bade nani kamonai aviyavisina kurimi kaberai na God ivi vitekai
da bera maninina ma nota yagharina kava. God ina agabiibiiyai da
kabera bubuni, ma ke wawaya i nuwagiura kata kivini. 13-14 Aviyavisina
kovokovoghimi da koni yava ma konakova bubuni, tuna kava kagiru-
giruma kurimi. Namada gisina kava koakovikai ma aitumaghana
da karakava konakova bubunikai. Kotakova bubunikai na Bada
Yesu ina nekiibau maranai, ikikava kani gheghenimi na bade nakanani
koni gheghenikai.

15 Aitumaghana kirakiiyemi da koni kiikiiweku, tuna kubiine ano-
tai da mara ruwa ata numataya kurimi. Nakanani ata berai da mara
ruwa koti nuwabiibai. 16 Nuwanuwaku avi tetei da ata baba ku Mase-
doniya dobuna na keta borinai ata numataya kurimi ma bade Mase-
doniya dobunai ata vovira na ata rugenara meyemi, ma kota vonataweku
da ata nae ku Judiya dobuna.* 17 Aku nota arereghi na taku ke ere
notaragharaghaku, iyamna ke weni dobuna ina yawasa ata kivini da
taku mani aku kayowana ata berai bo ata miiriruwaruwa da marasago
ata vona bo, “Vaghina, vaghina” ma bade “Kegha, kegha.” 18 Ikikava
God na vonavaghata kava isisiyei, nakanani akii sisiya kurimi na von-
avaghata, nani kamonai ke sago notaragharagha bo vikegha notana
akii vivaghina kamonai. 19 Taku, Sailas ma Timoti na kamomiyai Yesu
Keriso varana kadimei kurimi. Keriso na God Natuna ma ivi debei da
God mara nonowa vonavaghata isisiyei. Ke notaragharagha gwabinai
da mara sago ini vaghina ma mara sago ini kegha.* 20 Ma ina vonaki-
iyapa bagibagisi iterei na kudubisi Keriso tepanai ibera yavui. Tuna
kubiine Yesu Keriso avanai tavonavona bo, ‘Amen’ maranai God tavo-
vokavakavari. 21 Ma God iberita, tami ma tokai, da tamiirikikita ma
takovi da Keriso yavata tinuwasago. Ma tuna ivovineta da tota ina

* **1:8:** 1Kor 15:32 * **1:16:** Apos 19:21 * **1:19:** Apos 18:5

wawaya vovokaravita. 22 Ma God ipusita da tota na tuna rapenai. Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai iterei, ma tuna pusina ivi matakira da karakava mara epipisi da ina vonakiiyapa bagibagisi iterei na ina nunuri da kudubina ina berai kubiita.
23 Ke ata kayokayowei da ata yeghimi da nuwapoya ata veremi. Tuna kubiine ke wekarakava ana pisi Korint dami kurimi. God nuwanuwaku iakovi ma kubiiku ini mamatara kurimi da vonavaghata aisisiyei. 24 Ke kata kayokayowei da kata darumi da aviyavisina koti tumaghanei. Kegha, kati vitemi da nuwabiibiiyai kota makai. Ma kakovi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina.

2

1 Tuna kubiine nota aviiya da ke wekarakava ata vovira kurimi da nuwapoya ata vere meyemi, 2 iyamna nuwapoya ata veremi na iyi iti nuwabiibiiniku? Aku nuwabiibai na tami koverevereku, tuna kubiine ke ita biibai da nuwapoya ata veremi. 3 Rorova agiruma kurimi, iyamna ke ata kayokayowei da maranai ata numataya kurimi na nuwapoya kota vereku. Ma akovi da maranai ati nuwabiibai na tami yavata bade koti nuwabiibai. 4 Rorova agiruma kurimi na ayeghimi ma nani kamonai aku nuwapoya irakata da ere matadogaku agirugiruma, iyamna aku nuwaviina kurimi irakata kirakai ma ke ata kayokayowei da nuwapoya ata veremi.

Pol wawaya sago ina berabero inotatawei.

5 Wawaya sago kamomiyai bera berona iberai na nuwapoyina ke taku kava ata kavakavari ma tami peyarimi yavata. Kudubita damina gisina taviiviiya. Ma ke ata kayokayowei da berabero wawayina kana vita ati rakati, 6 iyamna tami peyarimi kana kovogha namada koverei na ruvaruvana. 7 Tuna kubiine ina berabero konotatawei, ma ami nuwaviina ma sisiya biibiisi koverei da nuwapoya ke ina kiivunui. 8 Ainowi kurimi da koti debei da ami nuwaviina irakata kurina. 9 Rorova agiruma kurimi, iyamna akova ata viiya da tami bera ku kudubina kovovotekateka bo kegha. 10 Iyi ina berabero kona notatawei na taku bade ana notatawei. Ma anotai da nani wawayina ina berabero namada tavi kovini, ma debiiyai avonavona da anotatawe yavui. Ma aviyavisina Keriso avanai anotatawei na tami notamiyai anotatawei. 11 Weni berana aberai ini matakira da Seitan ke ina ghekuyoweta, iyamna tota ke neghaneghata, ina bera takova yavui.

Pol ivi nuwapoya Troas kamonai.

12 Anae ku Troas kwanatuna ma apanani da Bada taraboga biibiina ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei.* 13 Ma avi nuwapoya kirakai da varesita Taitos ke ata panani. Tuna kubiine nani dobuna damsi avi kiruruwesi ma anae ku Masedoniya dobuna.*

Keriso kubiine tirewapana.

14 God tikiikiiwei, tuna mara nonowa inoweta ma etitinagerorita da nuwabiibiiyai ma ere yogoyogota tanenae, iyamna Keriso yavata

* **2:12:** Apos 20:1 * **2:13:** Pol, Taitos ivonatawei ku Korint iyamna Korint damsi ivi nuwapoyesi. Ma muriyai Taitos ita nae ku Troas ma nani dobunai Pol yavata iti panapanana da Korint damsi akovisi ita viiya. Ma Pol ku Troas inekiibau ma Taitos iekwa kavai.

tavi nuwasago. God ibigebigeta da dobu nununai Keriso akovina tarerereghi wawaya kudubisi kurisi. Tuna nakanani ma gwabitiyai pughu ghabughabuna ekiikiibau wawaya kurisi, 15 iyamna tota nakanani ma insens Keriso ita kapukapuni God kurina. Ma koroto pughuna eyoyoni ma nevaneva sago Keriso itumaghanei na yawasa makamakii nonowina ina panani. Ma nevaneva sago ke ita vivitumaghana na rabobo ina panani. 16 Iyavo kava rabobo ina panani, ti kurisi na pughu bowana. Ma iyavo kava yawasa ina panani, ti kurisi na pughu ghabughabuna.† Ma iyi kovokovoghina da weni bigana ghamana ina berai? 17 Tokai ke wawaya viya nakanani, ti na God vonana vaghata ke ita dimadimei. Wawayisi koroto ghamana iberoberowesi, i nota ghamana da gwabisiyai mane ita viiya. Ma tokai na God ivonatawekai, tuna kubiine ku matana akii nota manininai Keriso varana biibiina kadimadimei.

3

Vivaghina vuna.

1 Kavi karei da kaigheghena meyekai bo? Ke kana berai wawaya viya nakanani, ke akii kayowana da wawaya vonaviakova ita girumi da tokai wawaya biibiikai ma muriyai kata rui kurimi, bo vonaviakova kubiikai kota girumi ma muriyai kata rui wawaya kurisi. 2 Tami na akii vonaviakova, nuwanuwakiiyai igirumi da wawaya peyarisi iti yavi ma akovikai ita viini. 3 Ma koidebei wawaya kurisi da tami na Keriso ina vonaviakova girumina, iyamna tami na kovi tumaghana na ami yawasi ivirai na tuna imatakira da tokai na wawaya maninikai. Weni girumina na ke inkiyai ita girumi. Girumina na God makamakii nonowina ina Kanuma Vovokaravinai igirumi. Ma ke wakima tepanai ita girumi, wawaya nuwanuwasiyai igirumi.*

4 Weni nakanani kaisisiya debadeba, iyamna Keriso iberikai da akii nota ivi rewapana kirakai God kurina. 5 Tokai ke kana vona bo, "Akii rewapana kovokovoghina da weni bigana kana berai," iyamna rewapana God gwabinai kaviiviiya. 6 God rewapana iverekai da kabigabiga ina vivaghina vuna kubiine, tuna vivaghinina na Kanuma Vovokaravina tepanai, ke Moses ina vonaviyoyovana tepanai. Moses ina vonaviyoyovana takivini na damona na rabobo, ma Kanuma Vovokaravina, tuna yawasa makamakii nonowina ina vereta.*

7 Moses ina vonaviyoyovana na wakima tepanai igirumi. Ma maranai iviiviiya na God kana kadara ioru da Moses iyasegana yavui da maghighina ikadakadari. Namanaki nani yaseganina ikirikiriri, ina rewapana gwabinai patana da irakata kirakai da Israel damsi ke kovokovoghina da Moses maghighina ita kitatupei.* 8 Giu katamanina damona na rabobo ma kegha da kana kadara irakata. Maranai God Kanumina kamotiyai erereregh da ina biga eberaberai na kana kadara irakata da irakata kirakai, ke giu katamana nakanani. 9 Keta katamanina na kadakadarina ma kegha da iyavo kava ekivikivini na ku berona ina teresi. Ma keta vuna na kana kadara irakata da irakata kirakai ma takivini na God ina vona da

† **2:16:** Weni miibiina kamonai Pol, Rome dobuna i seri wawayisi isisiyesi. Dobu viruwa ina ghegavovorisi ma ina patumisi ma ina rutinisi ku Rome kwanatuna. Ina tinagerorisi ku kwanatu ina rurui na koroto ghamana ina gayosi. Nani kamonai insens ina kapukapuni na tuna ini matakira patupatumisi kurisi da ina kiivunusi. * **3:3:** Exod 24:12; Jer 31:33; Ezek 11:19, 36:26 * **3:6:** Jer 31:31 * **3:7:** Exod 34:29

wawaya maninita. 10 Tuna kubiine vivaghina katamanina kana kadara
ikovi, iyamna Keriso varana biibiina na kana kadara irakata kirakai.
11 Vivaghina katamanina kana kadara ekirikiriri ma vivaghina vuna
kana kadara na ke meyani ina peki.
12 Tuna kubiine weni notana ghamana kaviiya da ere tepatorakai
kaisisiya. 13 Tota ke Moses nakanani, tuna gara iviiya da maghigh-
ina iterepapari da Israel damsi ke kovokovoghina maghighina ita kitai
maranai nani kadarina ikirikiriri,* 14 iyamna Israel damsi i nota na
gudugudusi, rorova da ku karako vonaviyoyovana katamana iyiyavi na
patana da i nota nani terepaparina egudugudui. Ma ini Keresiyana na
Keriso kava nani terepaparina ina votawei. 15 Vonavaghata da karako
Israel damsi na Moses ina vonaviyoyovana iyiyavi na patana da nani
terepaparina nuwanuwasi egudugudui. 16 Ma kegha da iyavo kava
ina miiritavire Bada kurina na terepaparina ina votawei.* 17 Weni Badana
tisisiyei na Kanuma Vovokaravina. Ma tota iyavo kava Bada Kan-
umina gwabitiyai emakamakai na vovotaweta. 18 Tota na maghigh-
ita kana terepapara kegha, tuna kubiine wawaya Bada kana kadara
gwabitiyai ina kitai. Nani kadarina Bada Kanumina gwabinai epipisi
na ita yawasa kudubina eviravirai da tuna maghimaghighina, ma kana
kadara gwabitiyai erakarakata kamokamowa.

4

Mura ghamana ma bayawa beroberosi.

1 God ina vikamyuyuwai weni bigana iverekai da kaberaberai.
Tuna kubine akii nota ke ita peku. 2 Bera gavugavusi ma inimaya-
mayisi kabarei, wawaya ke kata viviberoberowesi, ma God vonana ke
kata vivikuvirevirei. God ku matana, vonavaghata debiiyai kaisisiyei da
wawaya ina kitikai da tokai maninikai. 3 Keriso varana biibiina kadi-
madimei ma iyavo kava i damona na rabobo, nani wawayisi akii sisiya
damina ke ita viiviiya, iyamna ti na gudugudusi. 4 Nani wawayisi Keriso
varana biibiina ke ita vivitumaghanei iyamna Seitan, tuna weni dobuna
ina bada berona, imiiripaparisi da ke kovokovoghina da varana ina
yasegana ita kitai. Ma Keriso na God maghimaghighina. 5 Kadimadima
da Yesu Keriso na Bada. Ma ke kata dimadima da wawaya iti ghegheni kai,
iyamna tokai na ami bigabiga kava Yesu kubiine. 6 God ivona bo,
"Yasegana nubakutuva kamonai ina ruyaghari." Ma bade iberai da ina
yasegana nuwanuwata kamonai ina ruyasegana. Ma Yesu maghighina
ina yasegana takitakitai na God kana kadara akovina taviiviini.*
7 Ma nani akovina nakanani ma mura ghamana gwabikiiyai ma
tokai na wawayota, mitamitakai nakanani ma bayawa beroberosi do-
bodobowai ita vopasipasi. Ma namanaki mitamitakai, God ina rewapana
ghamanakina kaidebei wawaya kurisi, inakovi da nani rewapanina na
God rapenai, ke tokai rapekiiyai. 8 Nuwapoya ipeyari kirakai kapana-
panani ma vita irakata kirakai kakavakavari ma kegha da patana da
kamiimiiri. Mara viya akii nota eragharagha da aviyavisina kata berai
ma ke meyani akii nota ita peku. 9 Kakii ghavighaviya ipeyari ma
kegha da God ke meyani ita voterekai. Ma namanaki wawaya eraravikai
kapekupeku ku dowa ma ke kata raborabobo. 10 Mara ku peyarina

* **3:13:** Exod 34:33 * **3:16:** Exod 34:34 * **4:6:** Gen 1:3

akii ku biga kamona ininikai eriririmona da wawaya ini rabobokai Yesu nakanani. Ma tokai yawayawasikai kubiine, kaimatakira da Yesu tuna yawayawana. 11 Akii yawasa kamonai mara nonowa kanotanotai da mara sago wawaya ini rabobokai Yesu kubiine. Tupuwikai ke makamakii nonowisi ma kegha da kaidebei da Yesu tuna yawayawana. 12 Ma vaghina, tokai na rabobo damina kaviiviiya ma tami, na yawasa makamakii nonowina damina koviiviiya.

13 Giruma katamana ivona bo, “God avi tumaghanei na avi sisiyei.” Ma tokai nakanani kaitumaghana na God varana biibiina kaisisiyei, * 14 iyamna takovi da God iberai da Bada Yesu rabobowai ivomiiri, bade ina berai da tota rabobowai tavomiiri. Ma peyarita Yesu ina rutinita da God kurina. 15 Weni nuwapoyisi peyarina kapanapanani na tami ami biibiina kubiine. Ma wawaya God ina agabiibai damina eviiviiya na inuwatinisi da vitumaghana damsi i koroto ku kamona erurui da ekalesiya erakarakata. Ma vikiikiiwa God kurina ina rakata da bade kana kadara ina rakata kirakai.

Vitumaghana tepanai tamakai.

16 Tuna kubiine akii nota ke meyani ita peku. Namanaki da tupuwikai nuwatuwai eberobero, ma kegha da God kanumikai mara nonowa ivuni. 17 Ma weni nuwapoyisi kapanapanani na ke ina makai gurina, ti na bera gisigisisi. Ma nuwapoyisi kubiine God ini miiyekai da kana kadara makamakii nonowina ku kamona kana rui. Weni miiyiina na irakata kirakai, ke nani nuwapoyisi nakanani. 18 Tuna kubiine tokai ke weni dobuna yawasina kata notanota kirakiiyei ma kanuma yawasina kava kanotanotatupei. Aviyavisina dobuwai kakitakitai na emakamakai da mara tupona kava. Ma aviyavisina ke kata kitakitai na tuna na makamakii nonowina.

5

1 Takovi da tupuwita na nakanani ma yobe. Tarabobo na nani yobena bade kana mara ina kovi. Ma God numa vuna makamakii nonowina kunumai ivovunaghi kubiita, tupuwita ini vuni ma ina vereta. Nani numasi na ke wawaya ita vowai. 2 Weni dobunai tavivi koyakoyagha na tavovokwarakwara. Ita kayowana ghamana da ita numa kunumai ku roguna tarui, 3 iyamna taghae ku kunuma na ke kanumita kava ina makai ma tupuwita vusi yavata. 4 Ma weni dobuna yobena kamonai tamakamakai ma tamagumagura na vita ghamana takavakavari, tavovokwarakwara ma tikamaghiyei. Ke weni dobuna tupuwina kata babarei, ma ita kayowana ghamana da kunuma tupuwina taviiya. Ma tupuwita dobuwai na raborabobosi, tavoteresi ma tadamana da tarui ku tupuwa makamakii nonowisi. 5 Weni tuna kubiine God iyamonita. Ma ina Kanuma Vovokaravina ivereta na ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagisi kurita iterei. Mara epipisi da aviyavisina kudubina ivovunaghi kubiita na ina vereta.

6 Ma takovi da namanaki dobuwai tamakamakai ma tamagumagura ma bade ke Bada yavata kunumai kata makamakai. Ma kegha da mara nonowa ita nota irewapana. 7 Tuna kubiine ke aviyavisina dobuwai takitakitai na tepanai tamakai ma vitumaghana kava tepanai tamakai. 8 Ita nota irewapana da tarabobo ma tanae da Bada yavata tamakai.

* **4:13:** Psa 116:10

9 Namanaki dobuwai tamakamakai bo kunumai tamakamakai, ita kayowana ghamana da tabera bubuni da Bada tinuwabiibiini. 10 Mara damonai peyarita Keriso maghinonai tamiiri ma sago sago duma ita bera kubiine ini tupavireta. Ma ita bera biibiisi miiyiina ina vereta ma bade ita bera beroberosi miiyiina ina vereta.*

Keriso tepanai na God yavata tinuwasago.

11 Bada tayabumanei ma tavokaravei iyamna takovi da ita miiya ina vereta. Tuna kubiine wawaya mara nonowa kavonavonesi da tuna kava ini tumaghanei. God iakova kirakiiyekai da maninikai ma akayokayowei da tami bade nuwanuwami kamonai nakanani konakovikai. 12 Ke kona notai da kaigheghena meyekai. Kegha, akii kayowana da aviyavisina kana berai da tami kona kawabiibiiyekai. Ma maranai iyavo kava dobu kana bera matasiyai ekitakitai ma ighegheni na konakovi da ikikava kona vonapotesi. Kona vonesi da aviyavisina wawaya nuwanuwana kamonai na bera ghamana. 13 Ma mikeda wawaya enotanotai da tokai kaneghanegha na ke kata vivinuwapoyei, iyamna God kana kadara kubiine kabigabiga. Ma mikeda tokai akakovikai na kovokovoghina da kani vitemi. 14 Mara nonowa Keriso ina nuwaviina ibadeta. Wawaya sago kava, tuna Yesu Keriso na peyarita kubiita irabobo. Tuna notanai na ita bera waduwadubosi ita yawasa kamonai na tikovi tuwanonowi. 15 Keriso irabobo kubiita ma God iberai da rabobowai ivomiiri. Ma tota iyavo kava yawasa gwabinai taviiya na ita yawasa ku kamona ke tota mani ita kayowana taberai ma Keriso ina kayowana.

16 Kavi Keresiyana na ikikava wawaya karuvaruvisi na kavirai. Karako na ke dobu ina yawasa notasiyai kata ruvaruvisi. Vonavaghata da rorova Keriso nakanani karuvai ma karako kakovi na kavoterei. 17 Tuna kubiine wawaya ini Keresiyana na God ina berai da tuna wawaya vuna, ina yawasa wadubona ina kovi ma yawasa vuna ini karei. 18 God weni berasi kudubina iberai kubiita. Rorova God yavata tavi makiiberowana, ma Keriso ina bera kubiine, God ivii meyeta da yavata tinuwasago. Ma wekarakava akii biga iverekai da wawaya nuwanuwasi kata tinavirai da ti bade God yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago. 19 Akii sisiya na weni. Keriso tepanai God wawaya kudubisi taraboga evereveresi da tuna yavata vimakiiberowana ita voterei ma iti nuwasago da i berabero ita notatawei ma ke iti yavi. Ma tuna sisiyina iverekai da wawaya kurisi kaiyonayonei.

20 Keriso ivinekai ma ivonatawekai da God kubiine kati sisiya. Keriso avanai nuwanuwakii kudubinai kainowi kurimi da God yavata vimakiiberowana kovoterei, kovi vaghinei da yavata koni nuwasago. 21 Keriso ke sago ina berabero. Ma God iberai da tota ita berabero vitana Keriso ikavari. Tuna kubiine Keriso yavata tinuwasago bubuna da God ina voneta da tota na ina wawaya maninita.

6

1 God yavata kabigabiga patapata, tuna kubiine kavonavonemi da God ina agabiibai evereveremi na ke kona barei. 2 God ivona bo,
“Marana vaghata ipisi da ati vitemi
na ami tou avi yanei,

* **5:10:** Rom 14:10

ma marana ipisi da ati yawasimi
na aberai.”*
Ma kovi yana, wekarakava na marana vaghata, God ini vitemi. Karako na
marana inekiibau da God ini yawasimi.
3 Ke meyani kana bera beroi da wawaya ina peku, iyamna ke
kata kayokayowei da wawaya akii biga varana ina kiiviberoi. 4 Kegha
da bera kudubina kaberabera bubuni na kaimatakira da tokai na
God ina bigabiga. Namanaki nuwapoya ma piropiro kapanapanani,
ma nuwanubiiyai ma akii nota kudubinai kabigabiga. 5 Wawaya
eraravikai, ku gabura etereterekai, ma korotowai ekayakayaya kurikai.
Biga irakata kirakai kaberaberai da ke kata kenakena bubuna ma
vitonara ekarakarikai.* 6 Nota yagharina, nuwagiura, nuwanuba ma
agabiibai gwabikiiyai, ma nakanani kaimatakira da tokai na God ina
bigabiga. Kanuma Vovokaravina tepanai, akii nuwaviina na nuwaviina
vaghata. 7 Akii sisiya na vonavaghata, ma akii rewapana God gwabinai
kaviiviiya. Tokai wawaya maninikai God ku matana, tuna kubiine
kanuma ina ku nevaneva kaighaviya, katagheyakiiyai kakayakayaya
ma dugekiiyai kagudugudu. 8 Wawaya viya ekawakawabiibiiyekai ma
viya ekawakawaberokai. Viya ikawapatekai ma viya ighegheniikai. Ma
tokai na vonavaghata kadimadimei ma kegha da wawaya evonavona da
viviberokai. 9 Wawaya viya evonavona da tokai na wawaya wapawapa
ma kegha da dobu nununai kakii vava irakata. Kitana nakanani ma
kata raborabobo ma kegha da yawayawasikai. Ewidiwidikai ma ke
ita kiikiivunukai. 10 Nuwapoya kapanapanani ma kegha da mara nonowa
kainuwabiibai. Tokai moyamoyakikai ma kegha da wawaya peyarina
mura kavereveresi. Dobu kana mura na ke gwabikiiyai ma aviyavisina
God evereverekai na iyamna irakata kirakai.
11 Ma tami Korint dami kurimi ke sago aviyavisina akii nota kamonai
kata gavui, peyarina kavi sisiyei. Nuwanuwakai kudubina kavotawei
kurimi. 12 Tokai nuwanuwakai ke kata gudui kurimi, ma tami na
nuwanuwami kogudui kurikai. 13 Ma wekarakava aisisiya kurimi
nakanani ma natunatuku kurisi ata vivisisiya. Nuwanuwakai ikikava
kavotawei kurimi, bade nakanani nuwanuwami kona votawei kurikai.

Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu.

14 Iyavo kava ke ita vivitumaghana na ke yavata koni kiikapu. Ikikava
biibiina ma berona ini kiikapu? Yasegana ma nubakutuva ke ina makii
patapata. 15 Ikikava Keriso ma Beliya ini nuwasago?* Ke ruvaruvana
da vitumaghana wawayina ma ke vitumaghana wawayina ini sago
bubunisi. 16 Tota na God Yawayawana ina taparoro numana. Ma ikikava
God ina taparoro numana ma kokoitau yavata vivaghina ina berai? God
namada ivona bo,
“Taku aku wawaya gwabisiyai ana makamakai
ma kamosiyai ana bababa.
Taku na i God
ma ti na aku wawaya.”*
17 Tuna kubiine Bada ivona bo,
“Iyavo kava ke iti tumaghana

---

* **6:2:** Isa 49:8 * **6:5:** Apos 16:23 * **6:15:** Hibru damsi Seitan ivi vavei ‘Beliya.’ Ma nani vavana weni dobunai Pol igirumi. * **6:16:** Lev 26:12; Ezek 37:27; 1Kor 3:16, 6:19

na kokiibutawesi
da bogiiyai kona makai.
Sawara ma wawaya puyapuyakisi ke kona votovoni
na ani vaghinei da tami na aku wawaya."*
18 Ma Bada Rewapana Kirakiina ivona bo,
"Nani maranai taku na ami Mamai
ma tami na natunatuku."*

7

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God namada weni vonakiiyapisi bagibagisi iterei kurita. Tuna kubiine aviyavisina kudubina tupuwita ma kanumita idadabui na takowatawei. Ma ita yawasa tavirai da biibiina kavakava, taberai da vovokaravita, iyamna God tayabuyabumanei.

Pol ina nuwabiibai.

2 Nuwanuwami kovotawei kurikai. Ke sago wawaya kata kiiviberoi, wawaya i vitumaghana ke kata resoi, ma wawaya ke kati beroberowesi. 3 Weni aisisiyei na ke ata vonavona da tami wawaya beroberomi, iyamna namada avonemi da akii nuwaviina irakata kirakai kurimi. Ke sago aviyavisina ini bogebogeta, ke rabobo bo aviyavisina yawasa kamonai. 4 Taku varami avi yanei na aigheghena kirakiiyemi. Ekiikiiepepiku da akii nuwapoya peyarina ku kamona na ke aku nota ita pekupeku, ma mara nonowa ainuwabiibii kirakai.

5 Maranai kanekiibau ku Masedoniya dobuna na ke kati yakam, akii nuwapoya patana da ipeyari, vitupaketowana irakata ma nuwanuwakai kamonai na kayabuyabumana.* 6 Ma God wawaya nota pekupekusi nuwanuba evereveresi. Tokai bade nakanani iberai kurikai, maranai Taitos inekiibau na nuwanuba kapanani. 7 Inekiibau na kavi nuwabiibiiyei, ma ke tuna kava. Ivonaverekai da ikikava inumataya kurimi na tami Korint dami kokiiepepai ma nuwanuba koverei na tuna bade kavi nuwabiibiiyei. Ma rorova agiruma da ayeghimi na Taitos ivi akovikai da tami kovi nuwapoya kirakai da ami berabero kovoterei. Ma ivonekai da ami kayowana ghamana da kota kitiku. Ma mara nonowa konotanotiku na ainuwabiibii kirakiiyei.

8 Agiruma kurimi ma ayeghimi na taku ke ati nuwapoyei. Kegha da avi nuwapoya da mara gisina kava nuwavisi averemi, 9 ma wekarakava ainuwabiibai da ami nuwavisi iberimi da ami yawasa kovirai. Ami nuwavisi na God ina kayowanai, tuna kubiine aviyavisina kaberai na ke kata kiiviberomi, 10 iyamna God nuwavisi ina vereta na ina berita da berabero tavoterei ma ini yawasita. Muriyai nani nuwavisina ini kovi tuwanonowi. Ma dobu yawasina nuwavisi ina vereta ma damonai na tarabobo. 11 Ma ami nuwavisi na God ina kayowanai. Ma kokitai, biibiina kubiimi iberai. Iberimi da kovi dagudagu da berabero kamomiyai koti kovini ma nuwanuwami yagharinai kota makai. Iberimi da kotataghana, nuwanuwam ipughu, ma kovi nuwapoya. Ma ami nota ivi rewapana da yaghiyaghinai berabero wawayina kovogha koverei na peyarina kobera bubuna kirakiiyei. Weni berana ku kudubina na kovi debe meyemi da ke tami kami wavu.

12 Rorova agiruma kurimi ma aku nota ghamana na ke berabero wawayina ati wavui bo meni wawayina ikiiviberoi na ati sisiyei. Agiruma

* **6:17:** Isa 52:11; Ezek 20:34 * **6:18:** 2Sam 7:14; 1Chr 17:13; Isa 43:6; Jer 31:9 * **7:5:** 2Kor 2:13

da taraboga ata veremi da God ku matana koti debei da ikikava ami nuwaviina kurikai irakata. 13 Kovi debei na ikiiepepikai.

Kavi nuwabiibiiyemi ma bade ku tepana Taitos kakitai na ivonekai da ikikava kovi kiikiiwei ma kana nuwapoya peyarina kovi kovini na kavi nuwabiibii kirakiiyemi. 14 Avonei da tami wawaya biibiimi ma ke kota tereoruweku. Ikikava mara nonowa vonavaghata avivi sisiyei kurimi, nakanani vonavaghata avi sisiyei Taitos kurina maranai akawabiibiiyemi. Tami mani kovi debei da vonavaghata. 15 Ma Taitos ina nuwaviina kurimi irakata, iyamna ami votekateka ma bade ikikava ere yabuyabumanimi ma ere kirokiroromi kovi kiikiiwei na peyarina enotanotai. 16 Kovokovoghina da ani tumaghanemi ma tepamiyai anitukikita, tuna kubiine na ainuwabiibii kirakai.

8

Keresiyana i verena.

1 Varevaresikai, kakayokayowei da kotakovi da ikikava Keresiyana damsi Masedoniya kamonai God ina agabiibai damina iviiya.* 2 Ti damsi na nuwapoya ipeyari ipanapanani, ma kegha da i nuwabiibai irakata kirakai da namanaki ti moyamoyakisi ma i verena irakata kirakai. 3 Avonavonemi da ti damsi na aviyavisina gwabisiyai na iverena, ma bade ku tepana iterei. 4 Ti mani i kayowanai ivi nowi kurikai da taraboga kata veresi da God ina wawaya Judiya kamonai iti vitesi. 5 Ma tokai ke kata notai da nakanani ita verena, ma kegha da ivere meyesi Bada kurina da ivotekateka, ma muriyai God ina kayowanai ivere meyesi tokai kurikai da ivotekateka. 6 Tuna kubiine Taitos katupei da ina biga gwabimiyai ivi karei na ini kovini da tami bade kona votekateka, ini vitemi da ami verena ere nuwaviinimi kona berai. 7 Tami gwabimiyai na ami mura irakata. Nani murina na weni. Ami vitumaghana, ami sisiya, ami nuwagiura, ikikava nuwanuwami kudubinai wawaya koivitesi, ma ami nuwaviina kurikai yavata. Tuna kubiine kakayokayowemi da bade nuwanuwami kudubinai weni verena bigana kona berai.

8 Ke ata darudarumi da tami nakanani kona verena. Ma kegha da ata vonavinotimi da ikikava Keresiyana Masedoniya kamonai iverena. Ma aku kayowana da nakanani kona verena da ami nuwaviina koni debei. 9 Ma konotai da Bada Yesu Keriso ina agabiibai irakata kirakai kurita. Ina yawasa biibiina peyarina ivoterei ma tami kubiimi ioru ku dobu da ivi wawayota. Iberai da tami wawayota na yawasa biibiina kota panani.

10 Aku nota na weni. Ibiibai da aviyavisina raviravi madeghinai kovi karei na karako koti kovini. Tami kovi nao da verena kovi karei ma kamonai ami kayowana ghamana da nani bigana kota berai. 11 Vaghina, bigana kovi karei na kovi kovini! Ikikava nimonimoriyai kovivi nuwanotanota da kota verena na nuwanuwami kudubinai berana koberai. Wekarakava aviyavisina gisina gwabimiyai na koverena. 12 Mikeda nuwanuwami kudubinai kona verena na God ami verena ini nuwabiibiiyei, iakovi da ruvamiyai koverena. God iakovi da aviyavisina ke gwabimiyai na ke kovokovoghina da kona verena.

13 Ke ata kayokayowei da vita ghamana ata veremi da wawaya viya kii vita ati tekai. Ana berai da koni kovokovoghana. 14 Ma wekarakava na ami mura irakata na ibiibai da wawaya gwabisiyai ivi kegha na

* **8:1:** Rom 15:26

koti vitesi. Nakanani bade tami koti kegha ma ti kovokovoghisi da iti vitemi. Nakanani kona berai na koni kovokovoghana. 15 Giruma katamana ivona bo, “Wawaya iyavo kava iyuna kirakai na ke ita sasara. Ma iyavo kava gisivaghina iviiya na ke ita gisi kirakai. Tuna kubiine iyavo kava iyuyuna na ruvasiyai kava.”*

Taitos ma iyavo kava ikaeturanei.

16 God aikiikiiwei da ikikava taku akayokayowana kirakiiyemi na bade nakanani God iberai da Taitos nuwanuwana kudubinai ekayokayowemi. 17 Kavonei da ita numataya kurimi na nuwabiibiiyai ivi vaghinei. Ma tuna namada nota iviiya da ita nae, tuna kubiine nuwanuwana kudubinai ina vomiiri kurimi. 18 Varesita sago Taitos yavata kana vonatawesi kurimi. Tomowina na God varana biibiina edimadimei ma vitumaghana damsi peyarisi tuna igheghena kirakiiyei. 19 Ma ivinei da akii baba ku kamona iti kaeturanekai. Ini vitekai da ita verena kana kavari kana nae ku Jerusalem. Weni bigana kana berai da Bada kana kadara ina rakata ma kani debekai da akii kayowana da wawaya kani vitesi.

20 Kana kitaruvai da ami verena ghamana kana koyagha bubuni da wawaya ke ina vona da kabera wapawapai. 21 Akii nota da bera maninina kava kana berai, ke Bada ku matana kava ma bade wawaya ku matasi nakanani.*

22 Ma ku tepana varesita sago na Taitos yavata kavonavonatawei kurimi. Mara ipeyari yavata kabigabiga ma kapanani da ina nota kudubinai ebigabiga. Ma wekarakava ina nota ghamana tami kurimi da nuwanuwana kudubinai ini vitemi. 23 Ma Taitos na kaku viruwa ma yavata kamomiyai kabigabiga patapata. Ma bade Keresiyana damsi varevaresita ruwa ivinesi da kubiisi ebababa ma ivi ruwa Keriso kana kadara kubiine mara nonowa i bera na maninisi kavakava. 24 Weni wawayisi kurisi kovi debei da ami nuwaviina irakata. Ma Keresiyana peyarisi sisiyimi ini yanei ma ini tumaghana da kakawakawabiibiiyemi na vonavaghata.

9

Verena vitumaghana damsi kubiisi.

1 Avi kubiine kurimi ata giruma da ami verena vitumaghana damsi Jerusalem kamonai kubiisi kota terei? 2 Iyamna akovi da namada nota koviiya da kona verena, tuna kubiine Masedoniya damsi kurisi na akawakawabiibiiyemi, ma avonavonesi bo, “Varevaresita Akeya dobuna kamonai raviravi madeghinai namada ivovunagha da ina verena.” Wawaya peyarisi ami vosabibira sisiyina ivi yanei ma vidagudagu ivi karei.* 3 Ma wekarakava na varevaresita ivi aroba avonavonatawesi kurimi da ina rugenarimi ma akovimi ina viiya da akii vigheghena na ke kwebuna, iyamna namada avonesi da kovovunagha ma koikoyakoyagha. 4 Ke aku kayowana da Masedoniya damsi yavata kata pisi na ata pananimi da ke kota vovunagha. Mikeda nakanani ita tupuwa na atinimaya kirakai, iyamna namada avi tumaghana da kobera bubuni. Ma akovi da tami yavata bade kotinimaya. 5 Tuna kubiine anotai da ibiibai da varevaresita ivi aroba ana vonatawesi da ini nao kurimi da ikikava kovonakiiyapa da ami verena kota terei na

* **8:15:** Exod 16:18 * **8:21:** Prov 3:4 * **9:2:** Korint kwanatuna na Akeya dobuna kamonai.

kona terei. Weni nakanani taberai na ini matakira da nuwanuwami biibiinai kovereverena ma ke wawaya ita darudarumi da kota verena.
6 Konota bubuna da wawaya pei gisina ina voni na vavai gisina
ina panani, ma wawaya pei ghamana ina voni na vavai ghamana
ina panani. 7 Wawaya sago sago duma na ina kayowanai ina verena,
nuwabiibiiyai ma nuwanuwana kudubinai, ma ke nuwatepanai bo
wawaya ina darui da ina verena, iyamna iyavo kava nuwabiibiiyai
ina verena na ti damsi God ina kayowana ghamana. 8 God ina agabiibai
irakata ma ruvaruvana da ami kayowana avai na ghamanakina
ina veremi da ina sasara ma kovokovoghina da mara nonowa
kona vereverena wawaya kurisi. 9 Giruma katamana ivona bo,
"Nuwanuwana kudubinai moyamoyakisi kurisi evereverena kirakai,
ma ina bera maninisi na ina makii nonowa."*
10 God kava pei wawaya evereveresi da evovoni ma vavai epanapanani
da ekamkam. Ma tami bade nakanani pei peyarina ina veremi da
kona voni, ma ina berai da ina rakata da yaba maranai na vavai ghamana
kona panani ma ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata.* 11 Mura
ghamana ina veremi da ami agabiibai wawaya kurisi ina rakata mara
ku peyarina ma bade ami verena kani damani wawaya kurisi da God
ini kiikiiwa kirakiiyei.
12 Weni verenina koberaberai na vitumaghana damsi Jerusalem ka-
monai i nuwapoya ini kovini ma ke tuna kava. Bade ina berai da wawaya
peyarisi God ina vokavakavari ma ini kiikiiwa kirakiiyei. 13 Ami ver-
ena ina rakata na ini matakira da Keriso varana biibiina kovi tumaghanei
ma kovovotekatekei. Ma wawaya peyarisi ami nuwaviina kubiine
God ini ghegheni. 14 I nota ghamanakina tami gwabimiyai, tuna kubi-
ine ina nipowana kubiimi, iyamna God ina agabiibai ghamana kurimi
ivi debei. 15 God tikiikiiwei ina puyo notakavakavana kubiine.

10

Pol ina biga ivi tarapaparanei.

1 Taku Pol, wekarakava taku mani ainowi kurimi. Wawaya viya
kamomiyai isisiya da maranai taku tami yavata na aikawapotapota
ma anenekuyowemi na aikawakiibagibagi. Ma kegha, Keriso ina
viyamoyamonai ma ina agabiibiiyai 2 ainowi kurimi da ke kona tupeku
da ani kawakiibagibagi maranai ana nekiibau kurimi. Ma meni waway-
isi enotanotai da aviyavisina kaberaberai na dobu kana yawasa, ko-
vokovoghina da ti wawayisi ana yegha kirakiiyesi. 3 Vonavaghata da
tota dobuwai tamakamakai, ma kegha da ke dobu notasi iti badekai da
kata vivighaviya. 4 Ma vighaviya kubiine na ke dobu iyosi kata kavakavara
ma God ina kapiya rewapana kirakiisi kakavakavara da kakii ghav-
ighaviya i vovokuta gawarisi kagavogavovori. 5 Sisiya vibero kagheghe-
gavovori ma kayotata sisiyisi God varana biibiina ikawapatei na kami-
imiiripotei. Ma wawaya nuwanuwasi katitinavirai da nota kawaki-
ikiisi ina voterei ma Keriso ina votekatekei. 6 Koni debemi kurikai da
tami vovotekatekami ma nani murinai iyavo kava patana da ke
ita vovotekateka na namada kavovunagha da kovogha kana veresi.
7 Tami na wawaya ina yawasa tepana kava kokitakitai. Meni waway-
ina enotanota meyei da tuna na Keriso ina rewapana gwabinai na enota

* **9:9:** Psa 112:9 * **9:10:** Isa 55:10

kamowi, iyamna tokai na bade nakanani ina rewapana gwabikiiyai.
8 Bada Yesu Keriso rewapana iverekai da tami kata kiiepepimi kubiine
ma ke ami nota kati beroi kubiine. Rewapanina iverekai da kati vitemi
da ami vitumaghana ita rakata kamowa. Ma weni rewapanina kubiine
kakayokayotata kirakai ma ke kata vivinimaya. 9 Taku ke ata kayokayowei
da aku giruma kamonai na ati yabuyabumanimi. 10 Wawaya viya evon-
avona bo, “Pol ina giruma na sisiya bagibagisi ma vitasi, ma maranai
tuna gwabitiyai na tuna na mitamitana ma ke kovokovoghina da debi-
iyai ina dima bubuna, ina sisiya na kwebusi.” 11 Nani wawayisi itakovi
da ikikava kagirugiruma kurimi na maranai kana nekiibau, nakanani
kana berai kurimi.
12 Ma nani wawayisi evonavonemi da ti na ighe kirakai, ma tokai ke
meyani kana berai da nani wawayisi nakanani. Wawayisi na ti mani
kamosiyai eruvaruva meyesi ma igheghena meyesi da ti na wawaya
ghamaghamasi. Ineghanegha ghagha! 13 Ma tokai na God biga iverekai
kaberaberai na tuna ruvanai kava kana kayotata, ke kana kayotata wa-
pawapa. Ma tami yavata nani ruvana kamonai, iyamna akii biga
kamomiyai emakamakai. Tuna kubiine wawaya kurisi kakawakawabi-
ibiiyemi. 14 Ma tami na akii biga kamonai, tuna kubiine kavi nao da
Keriso varana biibiina kapiyei kurimi na nani ruvana God iverekai
na ke kata kuyowei. 15 Wawaya viya i biga iberai na ke kani bero da
tokai kana kawakawabiibii meyekai nani bigana kubiine. Kakii ruva God
itereterei na nani dobunai kava kani parata. Ma kanotanotai da maranai
ami vitumaghana ina rakarakata, akii biga kamomiyai nakeda ina rakata
kamowa. 16 Tuna murinai Keriso varana biibiina kana dimei dobu viya
kamosiyai. Ma ke kana berai da wawaya viruwa biga namada iberai ti
mani i parata kamonai na kana vona da tokai kaberai.
17 Ma giruma katamana evonavona bo, “Iyai ekayokayowei da
ini gheghena na aviyavisina Bada iberai, tuna kava ini ghegheni.”* 18 Ma
wawaya ini gheghena meyei na God ke ini vaghinei. God ina kina kava
wawaya ini ghegheni.

11

Pol ma aposol viviberosi.

1 Kayotata sisiyisi avi sisiyei na sisiya neghaneghasi. Ma ainowi da
kona notatawei ma aitumaghanemi da namada nakanani koberai. 2 God
gwabinai nuwakapi notana aviiya, iyamna ina kayowana da tuna kava
kona vokavakavari ma koni tumaghanei. Namada avopaparimi da tami
na Keriso rapenai. Akayokayowei da koni patutu kirakai, nakanani
ma wiwike gubugubu kana vopapara kurina iti patutu ma ita makamakai
bubuna da i tavine kana ku mara. 3 Ma ayabuyabumana da aviyavisina
itupuwa Adam kawana Eve kurina na ina tupuwa kurimi. Mota iakova
kirakai, iberai da Eve bera berona iberai. Maghimaghighina tuna ami
nota yagharisi ini beroi da tami na ke koni patutu kamowa Keriso kurina,*
4 iyamna wawaya kokitakitakuyowesi da kurimi erurui ma edimadima
na Yesu bogiiyai isisiyei, ke Yesu vaghata kadimei nakanani. Kanuma
Vovokaravina ma Yesu varana biibiina namada gwabikiiyai koviiya. Ma
avi kubiine nani damsi kanuma bogiiyai ma vara bogiiyai edimadimei
na koivaghinei ma koiyana bogiisi?

* **10:17:** Jer 9:24 * **11:3:** Gen 3:1-5, 13

5 Ma konotanotai da nani damsi na aposol ghamaghamasi, ma taku
na avai? Taku na wawaya wapawapa, bo? 6 Vonavaghata da taku ke
kweyakweyaku da ati sisiyavigayagaya, ma kegha da akova vaghata na
gwabikuwai. Mara ku peyarina kavi debei kurimi da tokai na aposol
vaghata.
7 God varana biibiina adimei kurimi na ke miiya kubiine. Atereoruwe
meyeku da tami ata kiiepepimi. Tuna na aku berabero, bo? 8 Keresiyana
viya gwabisiyai vivita aviiya, mane everevereku da gwabimiyai abiga-
biga. Nakanani ma gwabisiyai ata yapi da tami ati vitemi. 9 Ma taku
gwabimiyai na ke vivita kubiine atinibarimi. Maranai vivita akayokay-
owei na varevaresita Masedoniya kamonai ipisi na aku kayowana
peyarina ikavarapiyei. Karako da nokon ku marana na ke meyani
aninibarimi.* 10 Keriso ina vonavaghata mara nonowa gwabikuwai.
Ma tuna tepanai avonavona da ke meni wawayina Akeya dobuna ka-
monai ina vonataniku da aku kayotata ana voterei. Mara nonowa wawaya
avonavonesi da adimadima kurimi na ke koti miiyeku. 11 Ma avi kubiine
nakanani aisisiya? Ke ata vivinuwaviina kurimi bo? God iakovi da taku
aku nuwaviina irakata kirakai kurimi!
12 Aku bera ke ana voterei. Abigabiga kamomiyai na ke sago vivita
gwabimiyai ana viiya. Nakanani aberaberai da nani wawayisi evon-
avona da ti na aposol na ana gudusi. Ke kovokovoghina da i biga kubiine
ina kayotata. Ke ina vona da bera peyarina eberaberai na tokai nakanani.
13 Nani damsi na ke aposol vaghata, ti na aposol viviberosi. I biga na
vibero kavakava. Ma eberaberavigayagaya da ti wawayisi na nakanani
ma Keriso ina aposol vaghata. 14 Weni berasi na ke taveyiyei. Sei-
tan bade eberaberavigayagaya da tuna nakanani ma aneya kadakada-
rina. 15 Tuna kubiine ke kona tataghana maranai Seitan ina bigabiga
ina beravigayagaya da ti nakanani ma Bada ina bigabiga vovokaravisi. I
vibero kubiine na damonai kovogha ina viiya.

Pol ikayotata da ivokwarakwara kirakai.

16 Ana vona meyemi. Ke kona notai da taku neghaneghaku. Ma iyi tam
kuta notai da taku nakanani na namanaki, kuti vaghineku da ata kayotata.
17 Vona bubuna da kayotata sisiyisi aisisiyei na ke Bada gwabinai
ata viiya. Weni sisiyisi na taku mani aku kayowanai avi neganeghasisiya.
18 Ma wawaya ipeyari dobu yawasina ekivikivini da ekayokayotata,
tuna kubiine na taku bade ana kayotata. 19 Ma tami konotai da koakova
kirakai, nuwabiibiiyai koivaghinei da wawaya neghaneghasi erurui
kurimi. 20 Koivaghinei da wawayisi eberaberimi da tami na i sleiv da
i kayowana peyarina koberaberai. Ti na ami sawara kudubina irapenei,
iberoberowemi, ekitakitaoruwemi ma nevanevami etapitapini. 21 Vona
bubuna, ainimaya da tokai kamitamita da ke nakanani kati bademi.

Ma wawayisi i nota ini rewapana da aviyavisina ina kayokayotatei na
taku bade aku nota ini rewapana da ana kayotata. Taku aisisiya na
nakanani ma wawaya neghaneghana. 22 Ekayokayotata da ti na Hibru
gamona isisiya, evonavona da ti na Israel damsi, ma isisiya da ti na
Abraham tupurereghina, bo? Taku bade nakanani. 23 Ti na Keriso ina
bigabiga, bo? Taku bade, ma aku biga kamonai aghekuyowesi. Aisisiya
nakanani ma tomowa neghaneghaku. Ma kegha da taku abiga kirakai,
ma ku gabura itere kirakiiyeku, iwidi kirakiiyeku ma ku rabobo ivi riya

* **11:9:** Plp 4:15-18

kirakiiyeku mara ipeyari. Weni berasi kuriku itupuwa kirakai, ke ti nakanani.* 24 Jiu damsi ikwapukwapuku na mara nonowa na kaku kwapu na ivi 39.* Mara ivi miikovi nakanani iberai kuriku.* 25 Ma mara aroba wawaya iwidiku ma mara sago wakimiyai iraviku da ku rabobo ivi riyeku. Mara aroba wakiiyai amonu ma nani kamonai mara sago kava na yegiiyai atenuma kupom da atenuma mareba.* 26 Mara nonowa abababa ma mara ipeyari aku baba kamonai na nuwapoya bogii ma bogiiyai apanapanani. Gisina kava rabobo ata panani okowa veraverusi kamonai, yapiyapi gwabisiyai, taku mani aku wawaya Jiu damsi kamosiyai ma bade kupuna damsi kamosiyai, kwanatu kamosiyai ma bade dobu makiiwapasi kamosiyai, yegiiyai ma bade Keresiyana viviberosi gwabisiyai.* 27 Taku abigabiga kirakai ma vita ghamana akavakavari. Mara ipeyari ke ata kenakena bubuna, kaku vavai kegha da vitonara ekarakariku, kaiyoku ekanakana ma kaku gara kegha da nuba evowavowiku. 28 Weni berasi kuriku itupututupuwa ma ku tepana mara nonowa vita ghamana akavakavari, iyamna Keresiyana kudubisi kwanatu nununai avivi nuwapoyesi. 29 Wawaya sago ina mitamita na taku bade ana mitamitaviiviiyei. Wawaya kwinana ina ruyaghai da berabero ina berai na taku nuwanuwaku ina pughu kirakai.

30 Mikeda ana kayotata na aviyavisina iberiku da amitamita na tuna ana kayotatei. 31 Ma God iakovi da taku ke ata vivibero. Tuna na Bada Yesu ina God ma ina Mamai. Tavokavakavara nonowei. 32 Ma bade Damaskas kwanatuna kamonai, Kiivavo Aretas gaburinai, kwanatu badana ina seri wawayisi iteresi ipotapotiku da ita patumiku.* 33 Ma kegha, turaturaku numa tepanai iriga ghamana ku kamona iuwaniku ma gari taraboginai ivi yoyowiku aoru ma aonagha da anae.

12

Aviyavisina God ivi debei Pol kurina.

1 Aku kayotata na sisiya neghaneghasi ma ke ana voterei. Wekarakava na bera gubagubasi ma akova makiigavugavusi Bada ivi debei kuriku na ani sisiyei. 2 Bera sago itupuwa na karako madegha 14 ikovi na tuna ani sisiyei. God iviitaweku aghae ku kunuma kana viaroba.* Ma ke atakovi da kanumiku kava ighae bo tupuwiku yavata. God ina kina kava iakovi. 3-4 Ma avonavona meyemi da God iviitaweku aghae ku Paradais. Namada avonemi da ke atakovi da tupuwiku ighae bo kanumiku kava, God kava iakovi. Aghae, ma nani dobunai sisiya ghamaghamasi avi yanei. Ma sisiyisi na gavugavusi ma vovokaravisi, tuna kubiine God ke iti vaghinei da tota wawayota tisisiyei. 5 Ata kayotata da nani berana itupuwa kuriku ma ke ita biibai da taku mani ata kawabiibii meyeku. Aviyavisina eberaberiku da amitamita na tuna kava ana kayotatei. 6 Kovokovoghina da ata kayotata kirakai ma nani kamonai na ke sisiya neghaneghasi ma vonavaghata ati sisiyei. Ma ke ana kayotata, iyamna ke ata kayokayowei da wawaya ini gheghena

* **11:23:** Apos 16:23 * **11:24:** Vitupavira badana ina vonakiiyaragha da wawaya kana kovogha na kana kwapu ivi 40 na rabobo kana ruva. Pol ivona da kana kwapu na ivi 39 na ivi debei da ku rabobo ivi riyei. * **11:24:** Deut 25:3 * **11:25:** Apos 16:22, 14:19 * **11:26:** Apos 9:23, 14:15 * **11:32:** Apos 9:23-25 * **12:2:** Jiu damsi enotanotai da kunumai gawara ivi aroba ivi kiitatanei ma kana viaroba na tepana vaghata. Ma nani dobunai God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai.

kirakiiyeku. Wawaya aku bera ekitakitai ma aku sisiya iyanei na tuna kava ina kawabiibiiyei.

7 God ke ina kayowana da akova gavugavusi ma bera gubagubasi akitai na ita beriku da ati gheghena meyeku. Tuna kubiine nuwapoya sago ivereku, tuna nakanani ma irikavuvu tonana tupuwiku ita vivitupakwariyanei. Weni nuwapoyina eberaberiku da nakanani ma Seitan ina bigabiga ita widiwidiku. Ma etaratarapapariku da ke ani gheghena kirakiiyeku. 8 Mara aroba anipowana God kurina da weni nuwapoyina ita viitawei. 9 Ma kegha, ivonapoteku bo, "Aku agabiibai namada gwabimuwai na vaghina. Ma aku rewapana gwabimuwai irakata kirakai maranai tam na mitamitam." Tuna kubiine ere nuwabiibiiku ana kayotata da mitamitaku, da Keriso ina rewapana ina towatepaniku. 10 Ainuwabiibai da Keriso kubiine ana vokwarakwara.

Ke ani nuwapoyei maranai taku mitamitaku, bo wawaya iavaberoweku ma itupaketowaneku, bo aku yawasa ipiropiro, iyamna aku rewapana ina gisi na Keriso ina rewapana gwabikuwai ina rakata.

Pol Korint damsi inuwapoyesi.

11 Tami ami beriyai da aisisiya nakanani ma neghaneghaku. Tami kota kawabiibiiyeku ma ke kota berai kubiine na taku mani akawabiibii meyeku. Namanaki da kokitaoruweku, taku na ami aposol viviberosi aghekuyowesi. 12 Ma God ina rewapanai da taku bera ghamaghamasi ma notakavakavasi kamomiyai aberai. Aku biga kamonai na aku nota ivi rewapana ma amiirikikina da ku damona. Nani berasi ivi matakira da taku na aposol vaghata. 13 Ikikava aku biga aberai kwanatu nununai na nakanani gwabimiyai abiga. Ma bera sago kava gwabimiyai ke ata berai na weni, ke meyani ati nowi da mane kota vereku, iyamna ke ata kayokayowei da vita ata veremi. Mikeda konotanotai da tuna na berabero na ainowi kurimi da kota notatawei.

14 Wekarakava na mara kana viaroba avovunagha da ana numataya kurimi ma ke ata kayokayowei da vita ana veremi. Ke ami mura ata kayokayowei, tami akayokayowemi, iyamna ededa yoghoyogho ke i maduwa da i mamai ina koyaghisi ma maduwa da mamai ededa yoghoyogho ina koyaghisi. Ma kanuma ina ku nevaneva taku na ami mamai. 15 Ana numataya kurimi ma nuwabiibiiyai aku mura ma aku yawasa ana verena da ani vitemi. Namanaki ami nuwaviina kuriku igisi. Taku aku nuwaviina kurimi irakata.

16 Ma tami viya koakovi da ke sago vita ata veremi. Ma wawaya viya ina vonemi da avivi beroberowemi na aku vibero kovi tumaghanei da aku ku poko kokona. 17 Ma ikikava avi beroberowemi? Yonayona avonatawesi kurimi na ti ivi beroberowemi da ami verena iyuna ma nani manena na aku biibiina kubiine bo? Kegha taweyana. 18 Ma Taitos avonatawei kurimi, varesita sago yavata. Ma nani kamonai ke vita ita veremi, ke iti beroberowemi da mura gwabimiyai ita yuna. Tuna ma taku na akii nota sago ma akii biga sago.

19 Weni marana gurigurina aviyavisina kaisisiyei na ke kona notai da nakanani ma kakii papara kata vowavowai. Tokai na Keriso ina bigabiga ma God ku matana vonavaghata kaisisiyei. Turaturakai, tami nuwanuwakai, tuna kubiine aviyavisina peyarina kaberaberai na ke tokai kubiikai ma tami kubiimi da kati vitemi da koti rewapana. 20 Ayabuyabumana da maranai ana pisi na patana da vikawapata,

nuwakapi, nuwapughu, vimakiiberowana, viavabero, viyanuwe, kayotata ma nota piropiro kamomiyai ana panani. Ayabuyabumana da kurimi ana nekiibau ma ami bera ana kitai na ke ani nuwabiibiiyei ma tami bade kona kitiku na aku bera ke koni nuwabiibiiyei. 21 Ayabuyabumana da berana sago rorova itupuwa na bade ina tupuwame da God ku matana aninimaya kirakai. Ana tou, iyamna ana panani da nani wawayisi rorova berabero iberaberai na ke ita voterei, patana da eberaberai. Rorova ivivi pekana wapawapa, turaturasi kakawasi iututunebosi ma bade tupuwa ina kayowana dowadowasi iberaberai. Ani nuwapoya kirakai iyamna nani wawayisi i berabero ke itinimayei da ita miirikupukuputei.

13

Pol ina vonaviakova turina ma vikiikiiwa.

1 Weni tuna na mara kana viaroba ana numataya tami kurimi. Ma giruma katamana ivona bo,

"Vitupavira kamonai kunona na wawaya ruwa bo aroba ini mamatara da wawaya sago berona iberai ma muriyai da vitupavira badana ina vonakiiyaragha da kovogha ina verei."* 2 Aku numataya viruwina Korint dami kurimi na nani kamonai sisiya sago avonemi, ma wekarakava taku nani dobunai kegha na bade ana vona meyemi. Tami iyavo kava rorova berabero koberaberai ma bade iyavo kava wekarakava berabero koberaberai na ata vonemi da ana vovirame na ke ani kamyuyuwemi. 3 Ami kayowana da Keriso ina rewapana gwabikuwai ani debei kurimi bo? Vaghina, ana berai da damina kona viiya. Ma kona kitai da taku Keriso ina rewapanai aisisiya. Keriso na ke mitamitana, ma maranai kamomiyai idagudagu na idebei da tuna ina rewapana irakata kirakai. 4 Namanaki da ere mitamitana korosiyai irabobo ma karako na tuna yawayawana, God ina rewapana tepanai emakamakai. Ma ikikava Keriso korosiyai imitamita na tokai bade nakanani kamitamita. Ma kegha da akii yawasa kamonai na Keriso tepanai kamakamakai da God ina rewapanai kabigabiga kubiimi.

5 Kovi nuwanotanota kiimatana da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha.

Nuwanuwami kovi tete kamowi. Yesu Keriso nuwanuwami kamonai emakamakai bo kegha? Ma mikeda kegha na tami kosiwana. 6 Ma tokai na vaghina, ke kata siwana. Ma kakayokayowei da tami konakova bubuni da Keriso gwabikiiyai. 7 Ma mikeda wawaya ina notai da akii biga kamomiyai ke kata bera bubuni na ke kata vivinuwapoyei. Ke kakii vava kubiine ma tami ami biibiina kubiine kaniponipowana God kurina da ke sago berabero kona berai, bera biibiisi kava. 8 Ma tokai na vonavaghata kava kubiine kabigabiga, ma ke kovokovoghina da vonavaghata kani ghaviyei. 9 Kainuwabiibai maranai tokai kamitamita ma tami na kovi rewapana. Ma kaniponipowana da berabero kona votere tuwanonowi da yawasa manininai kava kona makai. 10 Bada ina rewapana ivereku da tami vivitemi kubiine, ke ita vereku da ata kiiviberomi. Tuna kubiine aku giruma kamonai ayeghayeghimi maranai taku ke gwabimiyai, iyamna ana nekiibau na ke ata kayokayowei da ina rewapanai ata yeghimi ma kovogha ata veremi.

* **13:1:** Deut 17:6, 19:15

11 Vaghina, varevaresiku, avovoteremi. Kovi paparana da ami yawasa
koni maninini. Aku sisiya peyarina kovi yana bogai. Kovi nuwasago ma
nuwanubiiyai komakai. Ma God gwabimiyai ina makii nonowa. Tuna
ina nuwaviina ma ina nuwanuba irakata.
12 Kovi kiikiiwavivirana Bada avanai.
Ma Keresiyana varevaresita weni dobunai ikiikiiwemi.
13 Bada Yesu Keriso ina agabiibai ma God ina nuwaviina ma Kanuma
Vovokaravina ina vinuwasago gwabimiyai ina makai.

Pol Ina Giruma Gareisiya Damsi Kurisi (Galatians) Vonaviakova

Wawaya ivi karei da Yesu Varana Biibiina idimadimei kupuna damsi kamosiyai da vitumaghana ivivi karei. Ma dima wawayisi viya inae ku dobu sago kana vava Gareisiya tuna dobuna na Eisiya Maina kamonai ma Rome damsi i vibadana gaburina imakamakai. Ma notaragharagha itupuwa da iyavo kava ivi tumaghana ma ti na ke Jiu wawayisi na Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri bo kegha. Ma wawaya ivivi tarakiiyana da iyavo kava ke ita nunuri na ti na Keresiyana vaghata bo kegha. Ma Pol ivonapotesi da vonaviyoyovana nunurina na ke bera ghamana, bera ghamana na Keriso vitumaghanina ma tuna ketana kava da God ina vonakiiyaragha da tota wawaya maninita ma yavata tinuwasago. Ma wawaya viya nani notana ke iti vaghinei, ma vitumaghana damsi kamosiyai Gareisiya dobunai na Pol ina sisiya ivi kawakiikiiyei ma ivi beyebeyena da Keresiyana kudubisi vonaviyoyovana ita nunura yavui.

Weni girumina aposol Pol igirumi da iyavo kava vibeyebeyena vibero ikivikivini da vitumaghana ketana ivi wapai na ti damsi iti nuwatinisi da ita vovira. Giruma karenai na Pol ivi debei da rewapana gwabinai da tuna na aposol vaghata. Ina rewapana na ke imapatana ita viiya da God gwabinai iviiya, ma ina biga iverei da kupuna damsi kurisi ita dima. Muriyai igiruma da vitumaghanai kava da wawaya God yavata ini nuwasago. Ma ina sisiya viya ku tepana iterei da nani notana ita kiivirewapani. Ma damonai Pol ivi debei da iyavo kava Keriso ini tumaghanei ma ina nuwaviina damina ina vii bubuni na nuwaviina ini badesi da Keresiyana yawasina gwabisiyai ini rurerei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-10 Giruma ivotawei.
Sapta 1:11 da ku 2:21 Pol ina rewapana da ivi aposol.
Sapta 3:1 da ku 4:31 God Varana Biibiina ma ina agabiibai.
Sapta 5:1 da ku 6:10 Kerisiyana na vovotawesi ma kegha da yawasa maninina kamonai kava ita makai.
Sapta 6:11-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol agirugiruma. Yesu Keriso* irabobo ma ina Mamai God iberai da rabobowai ivomiiri ma ivi ruwa ivineku da ati aposol. Ke wawayota ita vonataweku bo ita voneku da weni bigana ata berai. 2 Varevaresita peyarisi weni ma taku akii vikiikiiwa kavonavonatawei Keresiyana wawayimi kurimi Gareisiya dobuna kamonai.

3 Ainowi ita Mamai God ma ita Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

4 Ita Mamai God ina kayowanai da natuna Yesu Keriso ivere meyei ita berabero kubiine, da karako weni kimtina berona kamonai

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

ita tinakiibutaweta. 5 Mara nonowa God tavokavakavari da kana kadara
ina rakata. Amen.

Keriso Varana Biibiina sago kava.

6 Anotanota kavai! Yesu Keriso ina agabiibiiyai God ikwatumi.
Ma kegha da kobarei ma yaghiyaghinai kodamana da vara bogiiyai
kokivikivini. 7 Vonavaghata, ke sago meni dobunai "vara biibiina kana
viruwa" ita makamakai. Weni nakanani aisisiya iyamna wawaya viya
ami nota iberoi ma eberabera tovoni da Keriso varana biibiina ita virai.
8 Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi, ma mikeda taku bo
aposol sago kata pisi bo aneya kunumai itoru da vara bogiiyai ita veremi
na ainowi God kurina da nani wawayina ku keyama karakaratina
makamakii nonowina ina tawei. 9 Namada kavonemi ma ana vona
meyemi. Rorova Keriso varana biibiina kadimei kurimi da vonavaghata
kovi tumaghanei, ma wawaya na vibeyebeyena bogiiyai eberaberai, ke
Keriso varana vaghata na God nani wawayina ku keyama karakaratina
makamakii nonowina ina tawei!
10 Ke ata kayokayowei da wawaya ini ghegheniku, kegha taweyana! Ma
aku kayowana ghamana da God ini ghegheniku. Ke ata beraberai da
wawaya ina kawabiibiiyeku. Mikeda nakanani ata beraberai na ke ko-
vokovoghina da Keriso kubiine ata biga.

Ikikava Pol ivi aposol.

11 Varevaresiku, avonavonemi da vara biibiina adimadimei na ke
wawaya ita vereku. 12 Ke tomowa sago gwabinai ata viiya bo ke sago iyai
iti beyeku. Yesu Keriso tuna mani ivi debei kuriku.
13 Wawaya ivonemi da rorova ikikava amakamakai na avere meyeku
da Jiu damsi i vitumaghana ma i kiki akivina bubuni. Ma nuwanuwaku
kudubinai Keresiyana wawayisi avivi tupaketowanesi ma abera tovoni da
ati kovi tuwanonowisi.* 14 Jiu damsi i vitumaghana anunura bubuni,
ke kimta turaturaku nakanani. Taku aghekuyowesi ma aku nota
ivi rewapana kirakai da aviyavisina akii kaekiki mau ivi damadamani
kurikai na kudubina akivikivini.*
15 Muriyai da ata tupuwa na God ina agabiibai irakata da namada
ivineku ma ikwatuku da ina biga ata berai. Ma marana itereterei*
16 da Natuna iti debei kuriku da varana biibiina ata dimei kupuna damsi
kurisi. Ma ke ata nae da vitumaghana damsi iti beyebeyeku, 17 ma bade ke
ata nae ku Jerusalem da iyavo kava ivi nao ivi aposol na ata kitisi. Kegha,
maninina anae ku Arebiya dobuna, ma muriyai na avovira ku Damaskas
kwanatuna. 18 Madegha aroba ikovi ma anae ku Jerusalem da Pita
yavata kati sisiya, ma yavata kamakai da taparoro ruwa ikovi.* 19 Ke
aposol viya ata kitisi da Jemes ina kina kava, tuna Bada tina kikei.
20 Aviyavisina agirugiruma kurimi na vonavaghata. God iakovi da ke
ata vivibero.
21 Muriyai anae ku dobu viya, Siriya ma Silisiya kamonai. 22 Nani
maranai na Keresiyana damsi Judiya kamonai patana da ke itakoviku
ma 23 wawaya ikikava aku bera ivivi sisiyei kurisi na tuna kava iakovi.
Ivonavona bo, "Tomowina ivivi tupaketowaneta na karako edimadima da
wawaya Keriso iti tumaghanei. Ma rorova na iberabera tovoni da nani

* **1:13:** Apos 8:3, 22:4-5, 26:9-11 * **1:14:** Apos 22:3 * **1:15:** Apos 9:3-6, 22:6-10, 26:13-18
* **1:18:** Apos 9:26-30

vitumaghanina ita resotawei." 24 Ma vaghina Keresiyana damsi Judiya kamonai God ighegheni iyamna aku yawasa ivirai.

2

Pol ma aposol viya.

1 Madegha 14 ikovi ma taku da Banabas kavovira ku Jerusalem. Taitos arutini ma yavata kanae.* 2 Kanae, iyamna God ivi debei kuriku da ata nae. Ma Keresiyana babadisi kava yavata kavi dughu, ma avonesi da ikikava Keriso varana biibiina adimadimei kupuna damsi kurisi. Ma ke ata kayokayowei da aku biga rorova ma karako aberaberai na ita peku. 3 Kaku viruwa Taitos, tuna Grik wawaya ma kegha da aposol ke ita tupei da kwimatana bekana ita tuviviratawei. 4 Ma kegha da wawaya viya ekayokayowei da Taitos ita tuvivira. Ti evonavona da ti na Keresiyana ma ibero. Ipisi da ita yawasa vovotawena Keriso ivereta na irugenari ma i kayowana da iti beroi. Tuna kubiine idaruta da Moses ina vonaviyoyovana iti bada meyeta da kati sleiv. 5 Ma ke sago kati vaghina kurisi, iyamna akii kayowana da vonavaghata, tuna Keriso varana biibiina na gwabimiyai ina makai.

6 Vitumaghana wawayisi i babada Jerusalem kamonai ke sago sisiya vuna aku dima ku tepana ita terei. Ma taku kuriku wawaya peyarisi na sago. Mikeda ti na babada ghamaghamasi ma taku na ke ata vivinuwapoyei, iyamna God ke nani berasi ita kitakitai.* 7 Ma ikitai da God aku biga ivereku da Keriso varana biibiina ata dimei kupuna damsi kurisi, ma bade maghimaghighina Pita ina biga iverei da Keriso varana biibiina ita dimei Jiu damsi kurisi, 8 iyamna God ina rewapanai iberiku da avi aposol kupuna damsi kurisi, bade nakanani Pita iberai da ivi aposol Jiu damsi kurisi. 9 Jemes, Pita ma Jon ti na Keresiyana damsi i babada ghamaghamasi Jerusalem kamonai. Ma ivi aroba ikitiku ma ivi vaghinei da God ina agabiibiiyai weni bigana ghamana ivereku. Vaghina, taku da Banabas ivi kiikiiwekai ma imakii iviiya, ivi matakira da peyarikai akii biga na sago. Ma kavi vaghinei da taku da Banabas na kupuna damsi kamosiyai kata biga, ma ti na Jiu damsi kamosiyai ita biga. 10 I kayowana sago kava, da i wawaya moyamoyakisi mara nonowa kata notanotisi ma kata vivi vitesi. Ma aku kayowana ghamana da tuna bigana na namada aberaberai.

Pol, Pita iyeghai Antiyok kamonai.

11 Pita ipisi ku Antiyok kwanatuna na koroto maghinosiyai ma avonatepatepani, iyamna akitai da ibera beroi. 12 Karenai Pita mara nonowa kupuna damsi yavata ikamkam. Ma Jemes ina wawaya viya ivonatawesi ku Antiyok da inekiibau. Ma ti damsi notasiyai da Pita ivi muritina na kupuna damsi yavata kam ivoterei, iyamna Jemes ina wawaya iyabuyabumanesi. Ti ivonavona da kupuna damsi iyavo kava itumaghana na kwimata bekasi ita tuviviratawei. 13 Pita ivi karei ma murinai Jiu damsi viya ivivi miiriruwaruwa, ma iberai da bade Banabas yavata ku kamosi irui. 14 Akitai da peyarisi keta iparei, ke Keriso varana biibiina ina vonavaghata ita kivikivini na koroto maghinosiyai Pita avonei bo "Tam na Jiu, ma keberaberai nakanani ma kupuna wawayim, ke Jiu.

* **2:1:** Apos 11:30, 15:2 * **2:6:** Deut 10:17

Nakanani na avi kubiine kupuna wawayisi namada ivi tumaghana na kevonavonesi da Jiu damsi i kiki ita nunuri?"

I vitumaghana kubiine God ivi yawasisi.

15 Vona bubuna, tokai katupuwa da Jiu damkai, ke kupuna damkai. Ma Jiu damsi viya evonavona da kupuna damsi kudubisi na 'berabero wawayisi.' 16 Ma kegha da takovi da wawaya Yesu Keriso ini tumaghanei na tuna tepanai God ina vonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina. Ma ke kupuna damsi kava ma bade Jiu damkai yavata Yesu Keriso kaitumaghanei kubiine, God evonavonekai da tokai na ina wawaya maninikai. Ma ke vonaviyoyovana kata kivini kubiine da God ita vonakiiyaragha da tota wawaya maninita, iyamna ke meyani wawaya vonaviyoyovana ita kivini da nakanani ita vonakiiyaragha.* 17 Tota Keriso titumaghanei, ke Moses ina vonaviyoyovana kati tumaghanei. Tuna kubiine Jiu damsi ekitakitita da Moses ina vibeyebeyena ke kata kivikivini na evonavona da tota berabero wawayita, tota nakanani ma kupuna damsi. Nakanani na ikikava? Keriso ina kayowana da berabero taberaberai bo? Kegha taweyana! 18 Moses ina vonaviyoyovana avoterei ma bade ku gaburina ata rume na taku ati debe meyeku da nani vonaviyoyovanina avi kiigiiyei. 19 Rorova taku na Moses ina vonaviyoyovana gaburinai amakamakai, ma karako taku nakanani ma ata rabobo, iyamna vonaviyoyovana ina rewapana akiibutawei da damina ke ata viiviiya. Avere meyeku da aku yawasa kamonai God ina kayowana aberaberai. 20 Taku Keriso yavata karabobo korosiyai da aku yawasa ku kamona aviyavisina kudubina na Keriso ibada yavui. Ma karako aku yawasa kamonai na aku vitumaghana ivi rewapana God Natuna kurina ma tuna tepanai amakamakai. Tuna ina nuwaviina irakata da kubiiku irabobo. 21 Ke ata kayokayowei da God ina agabiibai ana barei. Mikeda wawaya kovokovoghina da Moses ina vonaviyoyovana ita kivina bubuni da God ita vonakiiyaragha da ti na maninisi na Keriso ina rabobo iyamna kegha.

3

Vonaviyoyovana takivini bo Keriso titumaghanei.

1 Tami Gareisiya dami na neghaneghami! Iyai ivi nuwatinimi da ami nota ivirai? Yesu Keriso ina rabobo korosiyai na avi sisiya bubuni kurimi, tuna nakanani ma tami mani matamiyai kota kitai. 2 Aku kayowana da kona voneku. Ikikava God Kanumina koviiya? Moses ina vonaviyoyovana kokivini na koviiya, bo Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei na koviiya? 3 Kokayokayowei da kota neghanegha bo? Ami Keresiyana yawasina na God Kanumina ina rewapanai kovi karei ma ami kayowana da tami mani ami rewapanai koni kovini, bo? 4 Ami vitumaghana kubiine vokwarakwara damina koviiya na iyamna kegha, bo? Kudubina na bera kava bo? 5 God Kanumina iveremi ma bera ghamaghamasi kamomiyai eberaberai na avi kubiine? Ke Moses ina vonaviyoyovana kota kivikivini kubiine. Kegha, Keriso varana biibiina kovi yanei ma kovi tumaghanei, tuna kubiine.

6 Abraham kota notai. "Tuna God ivi tumaghanei na God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina ma yavata ivi nuwasago."* 7 Kotakovi da iyavo kava itumaghana, ti na Abraham tupurereghina

* **2:16:** Psa 143:2; Rom 3:20, 22 * **3:6:** Gen 15:6; Rom 4:3

vaghata.* 8 Giruma katamana evonavona da mara sago kupuna damsi
i vitumaghana kubiine na God ina teremaninisi da yavata ini nuwasago.
Ma Abraham kurina vara biibiina ivi debei maranai ivona bo, "Tam
tepamuwai da dam ma dam kudubisi ani biibiinisi."* 9 Tuna kubiine
iyavo kava God itumaghanei Abraham nakanani na peyarisi ini biibiinisi.
10 Ma iyavo kava inotai da vonaviyoyovana ina nunura bubuni da
ini wawayamanini na i yawasa kamonai God kovogha ina veresi, iyamna
giruma katamana evonavona bo, "Moses aviyavisina kudubina von-
aviyoyovana bukana kamonai igirumi, ma wawaya ke ina nunura
bubuni na God kovogha ina veresi."* 11 Takova bubuni da ke sago
wawaya Moses ina vonaviyoyovana ita kivini da iti wawayamanini God ku
matana, iyamna giruma katamana evonavona bo, "God ina wawaya
maninisi na vitumaghana tepanai ina makai."* 12 Ma Moses ina von-
aviyoyovana ke vitumaghana tepanai ita miimiiri, iyamna igiruma bo,
"Wawaya weni berasi vonaviyoyovana kamonai kudubina ina nununura
yavui na yawasa ina panani." *
13 God ina imaga kamonai kata makamakai ma kegha da Keriso
kata kovogha iviiya, igimarataweta da vonaviyoyovana ina rewapanai
ivi kiibunita. Giruma katamana evonavona bo, "Wawaya tupuwina kii
tepanai ini rorokei na ivi matakira da tuna wawayina na God ina imaga
kamonai emakamakai."* 14 Keriso igimarataweta, ivotaweta da kupuna
damsi na Jiu damkai yavata God ina vibiibiina taviiya. Ma nani vibiibiin-
ina na God, Abraham kurina ivi sisiyei maranai ina vonakiiyapa bagibag-
ina iterei. Ma tota nani vibiibiinina na Yesu Keriso tepanai taviiya. Ma
God ivonakiiyapa da Kanumina ita vereta na ita vitumaghana kubiine
ina vereta.

Moses ina vonaviyoyovana ma God ina vonakiiyapa bagibagina.

15 Varevaresiku, wawaya mara nonowa vonakiiyapa bagibagisi eber-
aberai na tisisiyei. Wawaya ruwa ini vaghinei da bera ina berai na
vivaghina makamakiina ina terei na ke kovokovoghina da ini kiigiiyei bo
ina virai. 16 Ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham ma tupur-
ereghina sago kurisi iterei. Giruma katamana ke ita vona da nani von-
akiiyapina tupurereghina kudubisi kurisi, evonavona da tupurereghina
sago kava kurina, ma tuna wawayina na Keriso.* 17 God vivaghina
makamakiina Abraham yavata iberai ma kurina vonakiiyapa bagibag-
ina iterei. Nani murinai madegha 430 ikovi ma God ina vonaviyoyovana
Moses igirumi. Ma ina vonaviyoyovana ke kovokovoghina da God ina
vonakiiyapa bagibagina namada iterei na ita virai.* 18 Ikikava God ina
vonakiiyapa bagibagina tepanai da Abraham ivi biibiini na nakanani ina
vonakiiyapa bagibagina tepanai nani vibiibiinina kurita ivi damani. Ma
ke vonaviyoyovana kata kivikivini kubiine da iti biibiinita.*
19 Nakanani na avi kubiine God na Moses ina vonaviyoyovana ivoki-
ibuwei? Tuna na ina vonakiiyapa bagibagina ku tepana iterei, iti beyeta
da berabero na avai. Ma ina rewapana imakamakai da Abraham
tupurereghina sago ina ku mara na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina
Abraham kurina iterei na tuna maranai na berasi iberai. God ina

* **3:7:** Rom 4:16 * **3:8:** Gen 12:3 * **3:10:** Deut 27:26 * **3:11:** Hab 2:4 * **3:12:** Lev 18:5 * **3:13:** Deut 21:23 * **3:16:** Gen 12:7 * **3:17:** Exod 12:40 * **3:18:** Rom 4:14

aneya ivonatawesi Moses kurina da vonaviyoyovana iverei. Ma tuna na vitetete wawayina, iyamna vonaviyoyovanina ivi damani Israel damsi kurisi. 20 Ma God ina vonakiiyapa bagibagina na maninina Abraham kurina iterei, ke sago tetete wawayina sisiyina ita viiya da iti damani Abraham kurina. God tuna mani iberai.

Vonaviyoyovana ina biga.

21 Tinuwanuwanotanota da God ina vonaviyoyovana na ina vonakiiyapa bagibagina yavata ighavighaviya bo kegha. Kegha taweyana, iyamna i biga na bogii ma bogiiyai. Ma vonaviyoyovana na ke kovokovoghina da wawaya ita berisi da ti na maninina God ku matana. 22 Giruma katamana evonavona da wawaya kudubina dobuwai na berabero ina rewapana gaburinai imakamakai. Ma berabero kubiine na iyavo kava Yesu Keriso itumaghanei na ti kava yawasa makamakii nonowina ina viiya, ikikava God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina veresi.

23 Muriyai da vitumaghana kana mara ita nekiibau na Moses ina vonaviyoyovana ku gabura itereta, ivotanita inenae da marana vaghata ita nekiibau na vitumaghana ketana iti debei. 24 Vaghina ma, vonaviyoyovana ivi badeta ma ikoyaghita inenae da Keriso inekiibau na ita vitumaghana kubiine God ivi vaghinei da tota ina wawaya maninita. 25 Karako na Yesu titumaghanei kubiine na Moses ina vonaviyoyovana ina rewapana takiibutawei.

26 Ami vitumaghana tepanai na tami peyarimi God natunatuna, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 27 Peyarimi na Keriso avanai kobabataito da yavata kovi nuwasago, ma karako na Keriso kovi maghitepei da ami yawasa na tuna maghimaghighina. 28 Karako na Jiu damsi ma kupuna damsi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, tomowa ma wavine, kudubimi na sago, iyamna Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 29 Tami Keriso rapenai na tami Abraham tupurereghina ma God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na kurimi ina damana.*

4

1 Aviyavisina avonavonemi na ku tepana ana terei. Wawaya kikei ina mamai buderina na mara sago ina viiya. Ma karako na kegha, iyamna igisi kirakai. Ma namanaki da sawara ma tano kudubina tuna mani irapenei na gisinai tuna nakanani ma sleiv ma ina rewapana kegha. 2 Ke ita magura kubiine na kana koyakoyagha emakamakai da tuna ina buderi yavata ina koyakoyaghi. Ma ina mamai marana vaghata iterei na vaghina, tuna mani ina koyagha meyei. 3 Ma tota nakanani. Muriyai da vonavaghata katakovi na kanuma rewapanisi dobuwai iberita da nakanani ma sleiv wawayita. 4 Marana vaghata inekiibau na God Natuna ivonatawei, wavine ivi tuwei da ivi wawayota. Ma tuna vonaviyoyovana ina rewapana gaburinai imakamakai 5 da tota iyavo kava bade ina rewapana gaburinai tamakamakai na ita votaweta, ma God ita yabisita da tota natunatuna vaghata.*

6 Ma tota natunatuna kubiine na God Natuna ina Kanuma Vovokaravina ivonatawei da ku nuwanuwata irui. Ma nani Kanumina yavata tikwatu bo, “Abba, tam aku Mamai.” 7 Tuna kubiine tami kovi sleiv ikovi,

* **3:29:** Rom 4:13 * **4:5:** Rom 8:15-17

karako tami na God natunatuna. Ma vonakiiyapa bagibagina iterei da buderina natunatuna ita veresi na tami yavata peyarina kona viiya.

Pol Gareisiya damsi ivi nuwapoyesi.

8 Rorova maranai tami na God ke kotakovi, tuna kubiine iyavo kava
na ke god vaghata na ivivi bademi da i kayowana kudubina koberaberai,
iberimi da kovi sleiv. 9 Ma karako na God vaghata koakovi, bo ata vona
da God iakovimi. Ma avi kubiine kokayokayowei da kona vovira babada
vibero kurisi, ti na kanuma mitamitasi ma iyamsi kegha. Kokayokay-
owei da kubiisi koni sleivme, bo? 10 Avi kubiine kiki konununuri da mara,
nawaravi, iri ma madegha i mara ghamaghamasi kokivikivina bogai?
11 Taku ainuwapoyemi da tami gwabimiyai aku biga kava avi rekwei.

12 Varevaresiku, ainowi kirakiiyemi, da ikikava amakamakai na
nakanani bade kona makai. Moses ina vonaviyoyovana avoterei da
kupuna wawayimi nakanani amakamakai. Rorova ke sago nuwapoya
kota vereku, ma wekarakava na ke kona bera beroi. 13 Konotanotai,
rorova agubaga kubiine da gwabimiyai amakai ma Keriso varana
biibiina adimei kurimi. 14 Kaku gubaga iberimi da vita ghamana
kokavari, ma ke kota kitaoruweku bo kota vonabareku. Ma koviiniku ma
kokoyaghiku nakanani ma taku na God ina aneya bo Yesu Keriso.
15 Aviyavisina itupuwa da ami nuwabiibai kovoterei? Ati mamatara
wawaya kurisi da bera kudubina koberai kubiiku na ibiibii kirakai.
Kovokovoghina da matami koti tupataweyana da kota vereku na vaghina,
kota berai. 16 Vonavaghata aisisiyei kubiine na koni ghaviyeku bo?

17 Nani wawayisi viviberosi i kayowana ghamana na tami, ma i nota
na beroberosi. Eberabera tovoni da ini bogebogeta da taku koni ghaviyeku
ma ini nuwatinimi da yavata koni kiikapu. 18 Ma ibiibai da ami kayowana
ghamana da biga kona bera bubuni, ma kokitaruvimi da meni bigana
kota berai na bera biibiina. Weni sisiyina na vonavaghata mara ku
peyarina. Ke kona notai da taku gwabimiyai na tuna na vonavaghata
ma taku kegha na sisiya vibero. 19 Natunatuku, tami nuwanuwaku, ma
ikikava maduwa vituwa kubiine ita vivivowavowa, nakanani taku damiku
aviiviiya kubiimi da kota tupuwame da tami Keriso nakanani. 20 Ma aku
kayowana ghamana da tami yavata kata makai ma aku sisiya ata virai da
pikakuwai kurimi ati sisiya, iyamna ainuwapoya kirakiiyemi.

Heiga da Sera.

21 Tami iyavo kava kokayokayowei da Moses ina vonaviyoyovana
kota kivina bogai na ati tarakiiyanemi. Aviyavisina vonaviyoyovana ka-
monai evonavonei na koakovi bo kegha? 22 Evonavona da Abraham
natunatuna tomotomowa ruwa, sago na sleiv wavine natuna ma sago na
wavine vovotawena natuna.* 23 God vonakiiyapa bagibagina Abraham
kurina iterei da natuna tomowa ina tupuwa. Ma natuna Aisiki ina
maduwa na wavine vovotawena, ma Aisiki na vonakiiyapa bagibagina
ina rewapana kamonai itupuwa. Ma natuna Ismayel ina maduwa na
sleiv wavine ma tuna na ke God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai
ita tupuwa, ma wawayota i kayowanai. 24 Weni wivinesi tisisiyesi.
Ti nakanani ma miiba, ivi matakira da vivaghina makamakiina ruwa
emakamakai. Wavine sago kana vava Heiga ma imatakira da vivaghina

* **4:22:** Gen 16:15, 21:2

sago Sainai koyanai ioru. Ma natunatuna na iyavo kava nani vivaghinina gaburinai, ma peyarisi na sleiv damsi. 25 Ma Heiga na ke Sainai koyana Arebiya kamonai kava kubiine iti matakira. Bade imatakira da karako Jerusalem kwanatuna dobuwai, ina wawaya yavata, peyarisi na sleiv damsi. 26 Ma Jerusalem sago kunumai emakamakai ma tuna na wawaya vovotaweta ita maduwa, nakanani ma Sera, 27 iyamna giruma katamana evonavona bo,

"Wavine gagarim, kevi nuwabiibai!
Tam ke meyani vituwa damina kuta viiya na nuwabiibiiyai kekirara!
Iyamna rorova na gagarim da kawam ikuyowem, ma karako natunatum ipeyari kirakai,
Ma wavine mara nonowa kawana yavata emakamakai na natunatuna ke iti koroto, tam natunatum nakanani."*

28 Varevaresiku, tami na Aisiki nakanani, God ina vonakiiyapa bagibagina gaburinai kotupuwa da tami God natunatuna. 29 Rorova mara katamaninai sleiv wavinena natuna Ismayel ivomiiri da Aisiki ivivi tupaketowanei. Ma Aisiki na God Kanumina ina rewapanai itupuwa. Ma bade nakanani karako wawaya evovomiiri da iyavo kava God Kanumina ina rewapanai tatupuwa na itupaketowaneta.* 30 Ma giruma katamana, aviyavisina evonavonei? Evonavona bo, "Nani sleiv wavinena natuna yavata kokwavinisi ina nae, iyamna natuna ke sago ina mamai buderina nevanevana ina viiya. Buderi kudubina na wavine vovotawena natuna ini rapenei."* 31 Tuna kubiine, varevaresiku, vitumaghana damta na ke sleiv wavinena natunatuna. Tota na wavine vovotawena natunatuna.

5

Keriso ivotaweta na nakanani kava tamakai.

1 Keriso ivotaweta da karako na vovotaweta tamakamakai. Tuna kubiine komiirikikina da tami vovotawemi, ma ke kona vovira da vonaviyoyovana vitana kona nunura meyei. Nani vitana ku tepami kona terei na ina berimi da koni sleiv.

2 Kovi yana. Taku Pol avonavonemi da mikeda koti vaghinei da kwimatami bekasi ita tuviviratawei na aviyavisina Keriso iberai kubiimi na iyamna kegha kurimi. 3 Ana vona meyei. Tomowa iyi ini vaghinei da ina tuvivira na bade Moses ina vonaviyoyovana kudubina ina nunura yavui. 4 Tami koberabera tovoni da vonaviyoyovana kota votekatekei da God ita vonakiiyaragha da tami ina wawaya maninimi na ami vinuwasago Keriso yavata kokiiyaraghi. Tami God ina agabiibai kokiibutawei. 5 Ma tokai, akii nota ivi rewapana da God ina vonakiiyaragha da tokai ina wawaya maninikai. Ma God Kanumina ina rewapanai kaitumaghana ma nimonimoriyai kakoyakoyagha, 6 iyamna Yesu Keriso yavata kavi nuwasago. Tuna kubiine wawaya kwimatasi bekasi ina tuviviratawеyana bo ke ina tuviviratawеyana na ke sago avai. Bera ghamana na Keriso titumaghanei, ma ita nuwaviina idebei da titumaghana.

7 Koveraverau bubuna, ma iyai imiiripotemi da vonavaghata votekatekena kovoterei? 8 God ikwatumi, ma ke tuna ita miiripotemi.

* **4:27:** Isa 54:1 * **4:29:** Gen 21:9 * **4:30:** Gen 21:10

9 Wawaya evonavona bo, “Yist gisi korekorena kuna terei na parawa
ina nunui da ina dodo kirakai.”* 10 Ma Bada yavata tavi nuwasago,
tuna kubiine aitumaghanemi da ikikava anotanotai na tami nakanani
kona notai, ke nota bogiiyai kona viiya. Ke atakovi da meni wawayina
notaragharagha evereveremi na tuna wawayina kovogha God gwabinai
ina viiya.
11 Varevaresiku, avi kubiine wawaya patana da itupaketowaneku?
Iyamna na weni. Ke ata dimadima da wawaya kwimata bekasi
ita tuviviratawei. Tuvivira patana da ata dimei ma Keriso ina korosi
ke ati sisiyei na Jiu damsi ke sago aku sisiya iti kawapatei. 12 Ma
nani wawayisi inotaragharaghimi na aku kayowana da ke kwimata
bekasi kava ina tuyaraghatawei, ita nevaghavaghata da kudubina
iti kiiyaraghanataweyana!
13 Ma tami, varevaresiku, God ikwatumi da vovotawemi kota makai.
Ma weni votawena ke taraboga ita vereveremi da tupuwa ina kayowana
beroberosi ini bademi da bera dowadowasi kona berai. Kegha, ami
nuwaviina ini bademi da koni vowaguvivirana. 14 Ma Moses ina vonaviy-
oyovana kudubina tikiikapui da sisiya sago kava na weni. “Ikikava
tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana ke-
viiya.”* 15 Ma tami na ghamoghamo dipa nakanani, koiruwa ma
koikutavunuvunuwana. Kokitaruvimi, iyamna ke kona voterei na tami
mani ma turaturami ami yawasa kona resoi.

Kanuma Vovokaravina ini badeta.
16 Tuna kubiine avonavonemi, kovi vaghinei da Kanuma Vovokaravina
ami yawasa kudubina ini badei da tupuwa ina kayowana beroberosi
kudubina kona takuputei, 17 iyamna tupuwa ina kayowana beroberosi na
Kanuma Vovokaravina ini kawapatei, ma bade Kanuma Vovokaravina na
tupuwa ina kayowana beroberosi ini kawapatei. Ivi ruwa ighavighaviya,
tuna kubiine ke kovokovoghina da ami kayowana kona berai.* 18 Ma
mikeda Kanuma iti noravemi na tami ke vonaviyoyovana ina rewapana
gaburinai.
19 Ma tupuwa ina kayowana beroberosi na kudubita takova yavui da
ikikava. Kamonai na vipekana wapawapa ma bera dowadowasi. 20 Ma
bade sawara yamoyamonisi erurunomesi, eyapuyapune ma ikiirapu.
Wawaya ikawapata ma ighavighaviya, inuwakapikapiyana, inuwa-
pughuwana, ma keta iekwekwai da ini wawayaghama. Wawaya ibogebo-
gesi ma kamosiyai iruwa. 21 Turasi i sawara ekirokirorowei, iumuma
neghanegha ma kam ghamaghamasi kamonai na i bera wapawapa
irakata. Ma bera peyarina na nakanani etuputupuwa. Namada avonemi
ma bade avonavona meyemi, iyavo kava weni berasi eberaberai na ke
God ina ku vikiivavona ina rui.
22 Ma Kanuma Vovokaravina ini badeta na ita yawasa kamonai amena
biibiina ina tupuwa. Gwabitiyai na nuwaviina ina rakata, mara nonowa
tinuwabiibai, nuwanuwata nubana, bera kudubina na nuwapikatiyai
taberai, agata ina biibai, ita yawasa na biibiina kavakava, tipatutu
kirakai da wawaya ini tumaghaneta, 23 tavokuwaya bubuna ma bade
tipotepote meyeta da berabero tamiirikupukuputei. Ma weni berasi na
ke meyani da vonaviyoyovana iti kiigiiyei. 24 Ma iyavo kava Yesu Keriso

* **5:9:** 1Kor 5:6 * **5:14:** Lev 19:18 * **5:17:** Rom 7:15-23

rapenai na nuwanuwasi kamonai tupuwa ina kayowana beroberosi ituparatui da ivi raboboi na gwabisiyai nani kayowana beroberosi ma rewapanisi na peyarina ikovi. 25 Kanuma Vovokaravina yawasa ivereta, tuna kubiine ita yawasa kudubina ini badei. 26 Ma ke meyani takayotata bo timarumaru bo tanuwakapi turaturata kurisi.

6

Vowaguvivirana.

1 Varevaresiku, kona kitai da kwinam sago berabero ina poko kamonai na tami iyavo Kanuma Vovokaravina inoravemi na pikamiyai koterevimanini. Ma nani kamonai kokitaruvimi da ruyagha ke kona panani da tami bade ku poko kona rui. 2 Kovi vowaguvivirana da kwinam kana vita kuna kavari ma tuna bade kam vita ina kavari. Nakanani kona berai na Keriso ina vibeyebeyena kona nunura bubuni. 3 Wawaya iyai enotanotai da tuna na wawaya ghamana na kegha, tuna mani iberoberowe meyei. Tuna na wawayota. 4 Wawaya sago sago duma iti tupavire meyesi da aviyavisina eberaberai na biibiina bo berona. Ina panani da ibera bubuni na nuwanuwana kamonai ini nuwabiibiiyei. Ma ke meyani kwinana ina bera ina ruvai da ibera bubuni bo ibera beroi, 5 iyamna sago sago duma tota mani ita biga taberai ma taruvai.

6 Wawaya God vonana ina vivibeyebeyem na aviyavisina biibiina gwabimuwai na nevana am vibeyebeyena wawayina keverei.

7 Ke koni beroberowe meyemi, iyamna ke kovokovoghina da God koni beroberowei. Wawaya pei biibiina ina voni na vavina biibiina ina yabai. Ma pei berona ina voni na vavina berona ina yabai. 8 Wawaya tupuwa ina kayowana beroberosi ini nuwabiibiiyei, tuna na pei berona evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na rabobo ina panani. Ma wawaya Kanuma Vovokaravina ina kayowana ini nuwabiibiiyei na pei biibiina evovoni. Ma nani peina ina gogo da yaba kana ku mara na Kanuma gwabinai yawasa makamakii nonowina ina panani. 9 Bera biibiisi taberaberai na ke takayobara. Ke tavoterei da marana vaghata ina nekiibau na tayaba bubuna. 10 Tuna kubiine, taraboga tapanapanani na mara nonowa bera biibiisi taberaberai wawaya kudubisi kurisi. Ma iyavo kava Keriso itumaghanei, ti nakanani ma ita rakaraka, ma takitaruvai da bera biibiisi kava taberai kurisi.

Vonaverena turina ma vikiikiiwa.

11 Wekarakava na kokitai da giruma ghamaghamana, tuna imatakira da taku mani imakuwai agirugiruma. 12 Nani wawayisi idarudarumi da kwimatami bekasi kota tuviviratawei na kayotatasi, i kayowana da wawaya ina kitisi ma ini ghegheni si. Idarudarumi, iyamna ke ita kayokayowei da Keriso ina rabobo korosiyai iti tumaghanei da wawaya ita kayovitupaketowanesi. 13 Ma iyavo kava namada kwimata bekasi ituviviratawei na ti bade Moses ina vonaviyoyovana ke ita votekateka bubuni. I kayowana da kota tuvivira na ita kayotata da iberimi da nani berana koberai. 14 Ma taku na ita Bada Yesu Keriso korosiyai irabobo na tuna kava ana kayotatei. Kana korosi tupuwa ina kayowana beroberosi ivi raboboi, ma bade taku ivi raboboku da nani berasi damina ke ata viiviiya. 15 Wawaya kwimatasi bekasi ita tuviviratawei bo ke ita tuviviratawei na iyamna kegha. Bera ghamana da God wawaya ini vunisi da ina tupuwavira. 16 Ma iyavo kava weni sisiyina i

yawasa kamonai ina kivini na ainowi God kurina da ina nuwanuba ma vikamyuyuwa gwabisiyai ina makai. Ma bade God ina wawaya kudubisi gwabisiyai.
17 Vaghina aku sisiya turina na weni. Ke sago iyai weni berasi kubiine nuwapoya ina vere meyeku, iyamna pitara ininikuwai imatakira da aku yawasa na Yesu rapenai.
18 Varevaresiku, ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi kamonai ina makai. Amen.

Pol Ina Giruma
Epesas
Damsi Kurisi
(Ephesians)
Vonaviakova

Pol ina giruma Epesas damsi kurisi ina nota ghamana na sapta 1:10 kamonai. Ivona da God ina nota irereghi da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma kunumai na ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai. Ma Pol inowi God ina wawaya kurisi da weni notana ghamana i yawasa kamonai ina kivini da Yesu Keriso gaburinai wawaya dobuwai kudubisi ini sagosi da ini nuwasago.

Pol ina giruma karenai nota ghamana iterei da wawaya i vinuwasago kamonai na bera aroba. Sago na ikikava Mamai God wawaya ivinesi da rapenai. Kana viruwa na ikikava Natuna Yesu Keriso tepanai i berabero inotatawei ma ivotawesi da yawasa berona ikiibutawei. Ma kana viaroba na ikikava God Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna iakovita da yawasa makamakii nonowina namada taviiya. Nani murinai iyavo kava weni girumina ini yavi na Pol inowi kurisi da ikikava Keresiyana turaturasi yavata ina makii patapata na ini debei da Keriso yavata inuwasago.

Pol ina miiba aroba iterei, ibeyebeyena da God ina wawaya ti mani kamosiyai iti nuwasago ma bade Keriso yavata iti nuwasago. Miiba sago ivona da Keresiyana na nakanani ma wawaya tupuwina ma Keriso na tupuwa gayamina. Kana viruwa ivona da Keresiyana na nakanani ma numa ma Keriso na nakanani ma wakima ghamanakina God iterei da numa kana vita ita kavari. Kana viaroba ivona da Keresiyana na nakanani ma wavine ma kawana na Keriso. Weni girumina kamonai Pol, God ina agabiibai Keriso tepanai damina iviiya da nuwanuwana ighetawei ma nota ghamaghamasi ma nuwatonatonasi itere bubuni. Ma ina giruma kamonai Keriso ina nuwaviina, ina veremeyena, ina notataweyana, ina agabiibai ma ina yawasa maninina na mara nonowa enotanotai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi
Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.
Sapta 1:3 da ku 3:21 Keriso ma Keresiyana damsi.
Sapta 4:1 da ku 6:20 Yawasa vuna Keriso tepanai.
Sapta 6:21-24 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, ma God ina kayowanai ivineku da avi aposol Yesu Keriso* kubiine.*

God ina wawaya Epesas kwanatuna kamonai, tami iyavo kovi tumaghana da Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na kurimi agirugiruma.

2 Ainowi God ita Mamai ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi.

Vibiibiina Keriso gwabinai taviiya.

---

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Apos 18:19-21, 19:1

3 God tavokavakavari, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai ma
kanuma ina ku nevaneva ibiibiinita. Yesu Keriso yavata tavi nuwasago
da vibiibiina bogii ma bogiiyai peyarina everevereta. 4 Muriyai da dobu
ita yamoni, God namada ivineta da Keriso yavata kati nuwasago da tota
God ina wawaya. Nakanani iberai da ku matana tota maninita ma
vovokaravita.
Ina nuwaviina kubiine, 5 God namada nota iviiya da ita yabisita
da natunatuna. Ina kayowana ma ina nuwabiibai kubiine weni
nakanani iberai. 6 God tavokavakavari iyamna ina agabiibai irakata da
irakata kirakai, da nevana kava ipuyota. Kata puyo na Natuna, tuna
nuwanuwana. 7-8 Keriso ina rabobowai igimarita ma taranai ivotaweta
da God ita berabero inotatawei. Ina agabiibai ghamanakina inuwatawei
kurita da ina verena na isasara.*
Ina nuwagiura ma akova irakata da 9 aviyavisina namadani kava
inotanotai na iberai. Rorova notana na gavugavuna ma karako ivi debei
kurita da ina kayowana da Keriso tepanai nani berana peyarina
ita bera yavui. 10 Ma God kana mara vaghata etereterei da ina kay-
owana ina tupuwa da aviyavisina peyarina iyamoyamona dobuwai ma
kunumai ina viinisi da Keriso ina rewapana gaburinai ina makai.
11 Ma bade tota na Keriso tepanai God ivineta da ina wawaya. Weni be-
rasi etuputupuwa na namadani kava God ina nota irereghi da ita tupuwa.
Ma aviyavisina God ekayokayowei na ina berai da ina tupuwa. 12 Ma ina
kayowana da tokai iyavo kava kavi nao da Keriso kaitumaghanei na
kana kadara kati ghegheni.
13 Ma tami yavata vonavaghata kovi yanei ma kovi tumaghanei na God
iberimi da ina wawaya ma yawasa makamakii nonowina iveremi. Nani
vonavaghatina na Keriso Varana Biibiina. Keriso kovi tumaghanei na God
ina vonakiiyapa bagibagina inunuri da Kanuma Vovokaravina iveremi,
ivi matakira da tami rapenai. 14 Ma God Kanumina iveremi, tuna na bera
karena, ivi matakira da ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina
ina vereta na karakava kudubina tavii yavui. Tuna kubiine takova
bubuna da mara epipisi da tota ina wawaya ina votawe tuwanonowita.
God kana kadara tavokavakavari!

Pol ina nipowana.

15 Tuna kubiine maranai sisiyimi avi yanei da Bada Yesu
kovi tumaghanei ma ami nuwaviina irakata God ina wawaya peyarisi
kurisi na avi karei da 16 mara nonowa God aikiikiiwei kubiimi, ma aku
nipowana kamonai anotanotimi. 17 Mara nonowa kubiimi ainowi
ita Bada Yesu Keriso ina God kurina, tuna Mamai kadakadarina.
Ainowi da Kanumina gwabimiyai ina makai da nuwagiura ina veremi
ma vonavaghata ini debei kurimi da God konakova bubuni. 18 Tuna
ikwatumi da tami na ina wawaya vovokaravimi ma vonakiiyapa
bagibagina iterei kurimi da ini biibiina kirakiiyemi da kanumimi
ina mura ghamana ina veremi. Ma ainowi kurina da nuwanuwami
ina votawei da ina yasegana ini tupoi ma nani vibiibiinisi damina
kona vii bubuni. 19 Ma tota vitumaghana wawayita na ina rewapana
ghamakirakina gwabitiyai ina makai. God ina rewapana na rewapana
kirakiina ma gwabitiyai idagudagu. Tuna na vaghina rewapanina
20 iberai da Keriso rabobowai ivi yawasi ma iviiya ighae ku kunuma

* **1:7-8:** Kol 1:14

da katagheyanai emakamakai.* 21 Ma Keriso God katagheyanai ivi matakira da bera kudubina ibadei da kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na Keriso gaburinai imakiiyana. Keriso kana gawara ighe kirakai da karako ma nokoni ku marana wawaya peyarisi kii vava ma kii gawara ghamaghamasi ighekuyowesi. 22 Ma God rewapana Keriso iverei da bera kudubina kae gaburinai emakamakai. Ma ivinei da tuna na ekalesiya gayamina,* 23 iyamna ekalesiya na Keriso tupuwina ma i yawasa ma i rewapana kudubina na Keriso gwabinai eviiviiya. Ma bade Keriso kava gwabinai bera peyarina dobuwai ma kunumai yawasa eviiviiya.

2

Keriso gwabinai yawasa kopanani.

1 Rorova ami berabero ma kawakiikai kubiine, kanumimi na raborabobosi.* 2 Dobu yawasina ina kayowana beroberosi kokivikivini ma kanuma beroberosi kunumai i bada kovovotekatekei, ma karako iyavo kava God ke ita vovotekatekei na nani kanumina patana da ibadesi. 3 Rorova kudubita nakanani tamakamakai, ita kayowana beroberosi ivivi badeta da tupuwita ina kayowana ma ita nota dowadowasi takivikivini. Nani maranai tota na wawayota peyarisi nakanani, God ina nuwapughu damina kata viiya.

4 Ma kegha, God ina vikamyuyuwa ma ina nuwaviina kurita irakata kirakai. 5 Ita berabero kubiine kanumita na raborabobosi ma nani kamonai God iberai da Keriso yavata tayawasa. God ina agabiibiiyai ivi yawasimi. 6 Ma iviinita da rabobowai tavomiiri da Keriso yavata kunumai tamakamakai. 7 Nakanani God iberai da madegha ma madegha kamonai ini beyeta da ina agabiibai na notakavakavana. Ma Yesu Keriso imatakira da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai. 8 God ina agabiibai irakata da ami vitumaghana kubiine ivi yawasimi. Weni tuna ke tami ami rewapanai, God nevana kava ipuyomi. 9 Ke tami mani kota berai, tuna kubiine ke kovokovoghina da wawaya ini gheghena meyei. 10 God iyamonita ma ita yawasa ivi vuni da Yesu Keriso yavata kati nuwasago ma ita yawasa ku kamona bera biibiisi kata beraberai. Ma nani berasi namada God ivovunagha da kata berai.

Keriso kubiine tinuwasago.

11 Tami kota notai da kotupuwa da kupuna wawayimi. Ma Jiu damsi na kwimata bekasi ituviviratawei ma ekitakitaoruwemi iyamna tuvivira ke kota berai. Weni berana na tupuwisiyai imatakira ma ke nuwanuwasi ita virai. 12 Konotanotai da rorova na Keriso kana boga ma tami kami boga. Tami ke Israel damsi kamosiyai, dobu viruwa wawayimi. God ina wawaya yavata vivaghina makamakiisi iberai ma bade vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei ma tami na ke nani vonakiiyapisi bagibagisi kamonai. Rorova dobuwai komakamakai na ke ami nota da aviyavisina biibiina ita tupuwa kurimi ma God ke kotakovi. 13 Ma kami taraboga irabaraba da ke kovokovoghina God kurina kota nae ma karako Yesu Keriso yavata kovi nuwasago da taranai itinariyemi God kurina. 14 Iberai da karako Jiu damkai ma kupuna dami ita vikawapata ivi kovini ma

* **1:20:** Psa 110:1 * **1:22:** Psa 8:6; Kol 1:18 * **2:1:** Kol 2:13

ivi sagota da dam sago kava ma nuwanuba ivereta. Aviyavisina imiiri-
paparita na iresotawei, tuna nakanani ma gari basutiyai imakamakai
da tavivi kawapata ma garina itinarikatawei. 15 Jiu damkai akii kiki
ma Moses ina vonaviyoyovana ivi kovi tuwanonowi. Ina kayowana da
Jiu damkai ma kupuna dami kati nuwasago da dam sago kava, tota na
Keriso tupuwina.* 16 Ina rabobo korosiyai ivi sagota da tota tuna mani
tupuwina. Vaghina ma kudubita itinariyeta God kurina.* Vikawapata
kamotiyai tavoterei ma bade vikawapata God yavata tavoterei, peyarina
ivi kovini. 17 Ipisi da nuwanuba varana biibiina idimei kurita. Rorova
tami kupuna dami na ke sago God akovina kota viiya da konetaweyana
ma kurimi idimei. Ma tokai Jiu damkai namada God akovina gisina
kaviiya da ke kata netaweyana ma bade kurikai idimei.* 18 Yesu keta
ivotawei da Kanuma Vovokaravina ini viteta da Jiu damkai ma kupuna
dami peyarita kovokovoghina da tanae Mamai God kurina.

19 Tuna kubiine karako tami kupuna dami na ke dobu viruwa wawayi-
imi, bo dam bogiiyai. Tami na God ina wawaya ku kamosi korui da
peyarita na God ina rakaraka. 20 Tota nakanani ma God ina numa. Ma
kunona aposol ma peroperoveta ti na wakima ghamaghamasi tanowai
itura da tepanai numa kana biri ita vowai. Ma Yesu Keriso na wakima
ghamanakina, tuna iterei da numa kana vita ita kavari. 21 Ma vitu-
maghana damta nakanani ma wakima gisigisisi. Nuwatuwai tota sago
sago duma eteretere bubunita da biri biibiina eyamoyamoni, Bada
ina numa vovokaravina evowavowai. 22 Keriso yavata kovi nuwasago
na nakanani ma tami ma vitumaghana wawaya peyarisi etitinari-
yariyita da tota God ina numa vovokaravina da Kanuma Vovokaravina
gwabitiyai irunuma.

3

Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai.

1 Taku Pol, Yesu Keriso varana biibiina adimei kupuna dami kurimi,
tuna kubiine ku gabura itereku. 2 Namada koakovi da God rewapana
ivereku da ina agabiibai ati debei kurimi. 3 Ma taku kuriku ina nota gavu-
gavusi ivi debei. Namada weni notasi viya agiruma kurimi 4 kona viviyavi
na konakova bubuniku da taku ikikava God ina nota gavugavusi Keriso
kubiine na namada akovi.* 5 Kimta ma kimta mara katamaninai ipisi
da ku karako na weni berasi gavugavusi ke iti debei kurisi. Ma kegha
da wekarakava God Kanumina ivi debei ina aposol vovokaravisi ma
peroperoveta kurisi. 6 Nota gavugavuna na weni, ke Jiu damkai kava ma
bade tami kupuna dami yavata Keriso varana biibiina koni tumaghanei
da tami God natunatuna ma ina agabiibai kona viiya. Tami ma tokai
tavi sagota da tota Keriso tupuwina kamonai. God vonakiiyapa bagibag-
ina iterei Jiu damsi kurisi da ini biibiinisi na nani vibiibiinina na tami
yavata ikamowanimi.

7 God ina rewapanai ma ina agabiibiiyai iberiku da weni varana
biibiina kubiine abigabiga. 8 God ina wawaya kamosiyai na aoru kirakai
ma kegha da ina agabiibai irakata da taku ivineku da Keriso varana
biibiina ata dimei kupuna dami kurimi. Nani varana nakanani ma
mura ghamana ma notakavakavana. 9 God bera kudubina iyamoni ma

* **2:15:** Kol 2:14 * **2:16:** Kol 1:20 * **2:17:** Isa 57:19 * **3:4:** Kol 1:26-27

ina nota irereghi ma namadani kava igavui da weni ku marana. Ma karako ivineku da nani notasi ati debei da wawaya kudubisi itakovi. 10 God ina kayowana da ina nuwagiura bogii ma bogiiyai iti debei da aneya ma kanuma rewapanisi kunumai i kiikiivavo yavata inakovi. Jiu damsi ma kupuna damsi ini tumaghana ma ini nuwasago na tuna berana God ina nuwagiura ini debei. 11 God weni berana mara nonowa ivivi nuwanotanotei na ita Bada Yesu Kerisowai berana ivi koviya. 12 Keriso titumaghanei ma yavata tinuwasago na keta ivotawei da ere tepatorata tanae God kurina. 13 Namanaki taku gabura kamonai ma ainowi kurimi da weni notasi kubiine kovi nuwabiibai, ke ami nota ina peku. Tami ami biibiina kubiine avovokwarakwara.

Keriso ina nuwaviina.

14 Weni notasi kubiine aituwaporeruruwana ma Mamai avovokavakavari. 15 Tuna na rakaraka kudubisi dobuwai ma kunumai i Mamai vaghata. 16 Ma ina rewapana kadakadarina irakata kirakai, ma kurina ainowi da Kanuma Vovokaravina rewapana ina veremi da ami nota, kanumimi, ma nuwanuwami ini rewapana. 17 Ma aniponipowana da ami vitumaghana kubiine Keriso nuwanuwami kamonai mara nonowa ina runuma. Ma bade ainowi da ami nuwaviina ina rakata. Tuna nuwaviinina nakanani ma kiiramram, kii evovotani da emiimiirikikina. 18 Aniponipowana da tami ma ina wawaya kudubisi rewapana ina veremi da ikikava Keriso ina nuwaviina irakata na damina kona viiya. Nani nuwaviinina ina damona kegha ma ke kovokovoghina da kata ruvai. 19 Vonavaghata, ke kovokovoghina da ina nuwaviina kudubina takova kamowi, tuna notakavakavana. Ma kegha da gisi vaghina damina kona viiya na ina berimi da ami yawasa kudubina na God maghimaghighina.

20 God ina rewapana kamotiyai ebigabiga da aviyavisina kudubina kata notai bo kati nowi da ita berai kubiita na God ruvaruvana. Ma ke tuna kava, ina bera ine kirakai da ita nota ighekuyowei. 21 Vitumaghana damta kamotiyai ma bade Yesu Keriso tepanai na God tighegheni. Kimta ma kimta tavokavakavari mara ku peyarina da kana kadara ina rakata. Amen.

4

Keriso tupuwina kamonai tinuwasago.

1 Taku abigabiga Bada kubiine da avi gaburamakamakai. Ma tami, ainowi kirakiiyemi da ikikava God ikwatumi da wawaya vovokaravimi na nakanani kava komakai. 2 Mara nonowa kovopepeta, ere nuwapikami ma ere nuwanubami turaturami yavata kovi nuwasago. Ami nuwaviina kubiine na maranai turaturami ina bera beroi na ke koni matatonetonesi.* 3 Kanuma Vovokaravinai nuwanuba koviiya da kovi sagomi na nuwanuwami kudubinai nani vinuwasagona kovotani. 4 Ma Keriso tupuwina sago kava na kamonai tamakamakai, ma God Kanumina na sago kava. Ma kudubita nota rewapana sago kava gwabitiyai da God ikwatuta na ini biibiinita. 5 Ma bade, ita Bada na sago kava, ita vitumaghana na sago kava ma ita babataito na sago kava. 6 Ma God na sago kava, tuna wawaya kudubita ita Mamai. Tuna ita Bada, kudubita gwabitiyai emakamakai ma kamotiyai ebigabiga.

* **4:2:** Kol 3:12-13

7 Ma Keriso ina agabiibiiyai puyo bogii ma bogiiyai irereghi tota sago
sago duma kurita. 8 Giruma katamana evonavona bo,
“Kana ghavighaviya ipanisi ma irutinisi da
yavata ighae ku vovovaghina,
ighae na ina wawaya ipuyosi.”*
9 Kovi yana bubuna da igiruma bo, “Ighae.” Tuna sisiyina imatakira
da kunona Keriso ioru ku dobu. 10 Ioru na vaghina wawayina ti-
sisiyei da muriyai ighae da ighe kirakai da bera kudubina dobuwai
ma kunumai ikamowana yavui. 11 Ma tuna wawayina puyo irereghi
vitumaghana damsi kurisi. Viya ivinesi da aposol, viya peroperoveta,
viya Keriso varana biibiina ina dimei, ma viya na vitumaghana damsi
kii koyakoyagha ma i vibeyebeyena wawayisi. 12 Nakanani irereghi
da God ina wawaya ita vovunaghisi da Keresiyana bigana ita bigei ma
Keriso tupuwina ina rewapana iti rakati, 13 ina nenae da peyarita ita
vitumaghana kamonai tinuwasago, ma God Natuna akovina taviiya. Ma
notamagurita ina terei na ina berita da ita yawasa kudubina na Keriso
maghimaghighina. 14 Kunona ita nota nakanani ma pepeya ma karako
na ita nota imagura. Wawaya viviberosi i vibeyebeyena nakanani
ma tovava ma yanunu. Rorova ivi beroberoweta ma sisiya vigayagaya
itereterei da ita vitumaghana taviravirai. Tuna nakanani ma tovava
ita raravita ma yanunu ita tapitapita da nake ma wike. Ma karako na
notaragharagha tavoterei. 15 Kegha da ere nuwaviinita vonavaghata
tisisiyei da bera kudubina kamonai tagogo da ita yawasa na Keriso
maghimaghighina, iyamna tuna na gayamina. 16 Ma tota na tupuwina.
Tupuwa kamonai na rerereghina. Gayamina ina vibadanai da nani
rereghisi sago sago duma kii gawara nununai ivi kabakabai da tupuwa
sago. Maranai reregha sago sago duma i biga ina beraberai na nuwaviina
tepanai Keriso tupuwina kudubina ina gogo ma ini rewapana.*

Yawasa vuna Keriso tepanai.

17 Bada avanai na sisiya bagibagina ana veremi. Ikikava ke vi-
tumaghana damsi emakamakai na tami ke nakanani kona makai,
kovoterei. Ti i nota na kwebusi. 18 Ma i nota na didibarisi. Ti na God
ina yawasa makamakii nonowina ke ita viiya, iyamna ti na neghaneghasi
ma tinapotapotasi. 19 Ti na vinimaya gwabisiyai kegha. Ke ita notanotai
da bera biibiina bo berona. Ma aviyavisina ekitakitai ma ekirokirorowei
na maninina tupuwa ina kayowana ina bera kamowi.

20 Ma tami na ke nakanani. Aviyavisina wawaya ivi beyebeyemi
maranai Keriso akovina koviiya na keta bogiiyai. 21 Yesu varana
kovi yanei ma tami kana kivikivina kubiine ina vonavaghata
ivi beyebeyemi. 22 Ivonemi da koni paparana da ami yawasa wadubona
kona voterei. Rorova nani yawasina kamonai tupuwa ina kayowana na
berasi dowadowasi ivivi bademi da ami yawasa ivivi beroi.* 23 Ma bade
ivonemi da koti vaghinei da God nuwanuwami ma ami nota iti vuni. 24 Ma
yawasa vuna koni karei, tuna yawasina na God maghimaghighina ma
ini debei da tuna na yawasa vaghata, maninina ma vovokaravina.*

25 Tuna kubiine sisiya vibero kegha. Tami sago sago duma
vitumaghana turaturami kurisi kona vivisisiya na vonavaghata

* **4:8:** Psa 68:18 * **4:16:** Kol 2:19 * **4:22:** Kol 3:9 * **4:24:** Gen 1:26; Kol 3:10

kava kovi sisiyei, iyamna kudubita na Keriso tupuwina kamonai.* 26 Nuwanuwami ina pughu na ke ami nuwapughu ina berimi da berabero kona berai. Ma ke ere nuwapughumi kona makii kirakai da ravi ina pika.* 27 Ke nuwapughu ina berimi da Devil taraboga kona verei da ini bademi. 28 Tami iyavo kava koyapiyapi na yapi kovoterei ma biga vaghata kovi karei da makamakii biibiina kona panani. Ma ku tepana kovokovoghina da wawaya moyamoyakisi koni vitesi. 29 Ke wawaya kona kawaberowesi. Sisiya biibiisi koveresi, wawaya kii ruva nununai kovi sisiya kurisi da ini vitesi. Ma iyavo kava ami sisiya ini yanei na ina kiiepepisi. 30 Ma ke kona berai da God ina Kanuma Vovokaravina ini nuwapoya, iyamna nani Kanumina gwabimiyai imatakira da God namada igimarimi da tami rapenai. Marana vaghata ina nekiibau na tuna dobu vitana kamonai ina votawemi. 31 Kovi paparana da viwenoweno, kayoghakighaki ma nuwapughu berasi kona voterei. Vikawapata, viavabero, ma kiivibero bogii ma bogiiyai kovoterei. 32 Kegha da Keresiyana turaturami kurisi agami ebiibai ma nuwanuwami pikanai aviyavisina peyarina koberai. Ikikava God ami berabero Keriso tepanai inotatawei, nakanani turaturami i berabero konotatawei.*

5

Yasegana kamonai tamakamakai.

1 Tami na God natunatuna ma ina nuwaviina ghamana. Tuna kubiine God ina yawasa kovi bonebonei. 2 Ami yawasa na nuwaviina ini badei. Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata kurita da ivere meyei kubiita na nakanani koni nuwaviina. Keriso isuwara meyei na God ivi nuwabiibiiyei, tuna nakanani ma suwara ghabughabuna ita gheghae kurina.*

3 Tami na God ina wawaya vovokaravimi, tuna kubiine ke ita biibai da vipekana wapawapa bo nota dadabusi bo vomatamatigha sisiyisi bo berasi kamomiyai ina makai. 4 Ma bade vivarabero, sisiya dowadowasi bo tomowa da wavine tupuwisi vonaviiviiyakesi na ke ita biibai. Ma mara nonowa ami sisiya kamonai na God koni kiikiiwei. 5 Vonavaghata koakova bubuni da iyavo kava vipekana wapawapa eberaberai bo nota dadabusi gwabisiyai bo evovomatamatigha na ke kovokovoghina da Yesu Keriso ma God i ku vikiivavona ku kamona ina rui. Koakovi da aviyavisina komatamatigha kirakiiyei na ti berasi nakanani ma ami god vivibero.

6 Ke koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi da nani berasi na ke berabero. Iyavo kava God ke ita vovotekatekei ma nani berasi eberaberai na ina nuwapughu damina ina viiya. 7 Tuna kubiine wawaya kawakiikiisi ke yavata koni kiikapu. 8 Rorova na Bada koveyiyei da tami nubakutuvai komakamakai. Ma wekarakava na tami Bada ina wawaya da yasegana kamonai komakamakai. Tuna kubiine yasegana wawayisi ikikava emakamakai na nakanani kona makai, 9 iyamna yasegana kamonai na bera biibiisi, yawasa maninina ma vonavaghata. Ti berasi nakanani ma mura ghamana kota yabayabai. 10 Ma kovi paparana da aviyavisina Bada ekayokayowei ma inuwabiibiiyei na akovina kona viiya. 11 Nubakutuva berasi iyamsi kegha na ke nani berasi ku kamosi kona rui. Kegha da

* **4:25:** Zech 8:16 * **4:26:** Psa 4:4 * **4:32:** Kol 3:13 * **5:2:** Exod 29:18; Psa 40:6

nani berasi ku deba kona terei da yasegana nubakutuva ina rewapana
ini kovini. 12 Ma ivinimayamaya kirakai da kawakiikiisi i bera gavu-
gavusi debiiyai koti sisiyei. 13 Ma maranai bera kudubina ku yasegana
kona terekiibuwei na kona kitai ma akovina kona viiya da tuna avai,
14 iyamna yasegana gwabimiyai ekarakarata na bera peyarina idebei da
matatiyai takitakitai. Tuna kubiine tavonavona bo,
"Kenanunuwapim, kerumataka!
Rabobowai kevomiiri,
ma Keriso ku yasegana ina terem."
15 Tuna kubiine kokitaruvimi da ikikava kona makai. Komakai da tami
wawaya nuwanuwagiurimi, ke kona makai da wawaya neghaneghasi
nakanani. 16 Mikeda taraboga kona panani na kovi onaghi da Bada
ina biga koberai, iyamna karako weni maranai na bera dowadowasi
irakata.* 17 Tuna kubiine ke kona bera wapawapa, kovi paparana da Bada
ina kayowana akovina kona viiya da kona berai.
18 Ke wain konuma kirakiiyei da konuma neghanegha da ami yawasa
ini beroi. Ma nuwanuwami kovotawei da Kanuma Vovokaravina ina rui
da ami yawasa kudubina ini badei. 19 Koni kiidaburana na kamomiyai agi
ma vokavakavara tavorisi kona ruwa. Mara nonowa nuwanuwami ka-
monai Bada kurina kotavotavora ma kovovokavakavara.* 20 Bada Yesu
Keriso avanai mara nonowa ita Mamai God tikiikiiwei bera kudubina
kubiine.

Tatavinemi.

21 Turaturami kona votekatekesi ma bade ina votekatekemi, tuna
ini matakira da Keriso kovovopepetei.
22 Wivine, ikikava Bada kovovopepetei na bade nakanani kakawami
kovopepetisi.* 23 Keriso na Keresiyana ivi yawasisi da ti na tupuwina.
Ma ikikava Keriso ina rewapana emakamakai da Keresiyana igayamei,
nakanani tomotomowa rewapana gwabisiyai da kakawasi ini badesi.
24 Ikikava ekalesiya Keriso evovotekatekei, nakanani tami wivinemi
na kakawami i kayowana kona berai.
25 Ikikava Keriso ina nuwaviina irakata da ivere meyei ekalesiya
kubiita, nakanani tami tomotomowimi na ami nuwaviina kakawami
kurisi ina rakata.* 26 Ivere meyei kubiita da ita berabero ikowatawei
ma vonanai iterevimaninita da tota God ina wawaya vovokaravita.
27 Weni berana iberai da vitumaghana damta na nakanani ma kawana
kadakadarina, kana gara na poipoi kirakiina, ke dadabuna bo vo-
vokapikapirina. Ma nuwanuwana na yagharina, berona gwabi-
nai kegha. 28 Maghimaghighina tomotomowimi kakawami kurisi
kona berai. Ikikava tomowa tuna mani tupuwina ekoyakoyagha bubuni,
nakanani kawana ina koyagha bubuni. Tomowa kawana nuwanuwana
ina viiya na tuna nakanani ma inuwaviina meyei. 29 Ke meyani wawaya
sago tuna mani tupuwina ita babarei, kegha da ikanikani ma ekoyakoy-
agha bubuni. Ma bade Keriso nakanani eberaberai, tota Keresiyana
ekoyakoyaghita, 30 iyamna tota na tupuwina kamonai. 31 Giruma
katamana evonavona bo, "Weni kubiine tomowa ina mamai ma ina
maduwa ina kuyowesi ma kawana yavata ini kiikapu da sago."* 32 Weni
girumina katamanina kamonai na vonavaghata gavugavuna ivi debei.
Tuna na ivi matakira da ikikava Keriso ma ekalesiya ini kiikapu da sago

* **5:16:** Kol 4:5 * **5:19:** Kol 3:16-17 * **5:22:** Kol 3:18; 1Pit 3:1 * **5:25:** Kol 3:19; 1Pit 3:7
* **5:31:** Gen 2:24

kava. 33 Ma vaghina, weni sisiyina na tami yavata kami sisiya. Tomotomowa tatavinemi na sago sago duma ikikava koinuwaviina meyemi na nakanani kakawami nuwanuwasi kona viiya. Ma bade wivine tatavinemi na kakawami kona vokaravesi.

6

Mamai, maduwa ma natunatusi.

1 Ededa, ami yawasa na Keriso rapenai, tuna kubiine ami mami mau ma maduwa mau kona votekatekesi, iyamna tuna na yawasa maninina.* 2 God ina sisiya bagibagisi kamosiyai na sago ivona bo, "Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi," ma tuna sisiyina na ere vibiibiinina, iyamna God vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, "Weni sisiyina bagibagina kona votekatekei na ani biibiinimi da 3 ami yawasa dobuwai ina guri ma kamonai bera peyarina na biibiina kavakava."*

4 Mamai mau, ke kona bera beroi natunatumi kurisi da nuwanuwasi ina pughu. Kegha, Bada ina kayowanai kovi beyebeyesi da ku keta maninina kona teresi.*

Sleiv wawayisi ma i babada.

5 Sleiv wawayimi, ikikava Keriso kovovotekatekei, nakanani ere yabuyabumanimi ma ere vovokaravimi, nuwanuwami kudubinai ami babada dobuwai kovotekatekesi.* 6 Mara nonowa nakanani kona beraberai, ke matasiyai kava kona votekatekesi ma biga biibiina kona beraberai da ini gheghenimi. Ma bade mara nonowa nuwanuwami kudubinai God ina kayowana kona beraberai, iyamna tami na Keriso ina sleiv wawayimi. 7 Tami sleiv wawayimi, nuwabiibiiyai ami biga koberai, nakanani ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawayota kubiisi. 8 Tuna kubiine konota bogai da Bada wawaya kudubina, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi yavata, i biga biibiisi kubiine ini miiyesi.

9 Tami babada, ami sleiv wawayisi kokoyagha bubunisi, ke kona vonaviyabuyabumanisi. Konotai da tami ma ami sleiv wawayisi na ami Bada sago kava kunumai. Tuna na ke wawaya sago ku murina ina miiri ma sago na kegha.*

Terepapara ma imakona sawarisi God gwabinai taviiya.

10 Aku sisiya turina na weni. Bada ina rewapana irakata kirakai da tuna gwabinai rewapana koviiya na komiirikikina. 11 God terepapara sawarisi iveremi na kudubina kokotei da maranai Devil ini beroberowemi bo ina ruyaghimi na kovokovoghina da kona miiripotei, 12 iyamna tota ghaviya kamonai ma ke wawayota yavata kata vivighaviya ma momosika makiigavugavusi, ma nubakutuva ina kiikiivavo dobuwai, ma kanuma beroberosi bogii ma bogiiyai kiidamowai na peyarisi yavata tighaviya. 13 Tuna kubiine wekarakava God ina terepapara sawarisi kudubina kokotei da maranai kami ghavighaviya ina nekiibau kurimi na kovokovoghimi da kona miiripotesi. Ma koni ruwa da ku turina ma patana da kami gawarai kona miirikikina.

14 Weni nakanani komiirikikina. Mara nonowa na vonavaghata tepanai kona makai. Tuna nakanani ma borikiide borimiyai kota tinakikina. Ma ami yawasa kovi maninini, tuna nakanani ma

* **6:1:** Kol 3:20 * **6:3:** Exod 20:12; Deut 5:16 * **6:4:** Kol 3:21 * **6:5:** Kol 3:22-25 * **6:9:** Deut 10:17; Kol 3:25, 4:1

nuwakadami kana terepapara kota kotei.* 15 Keriso varana biibiina
tepanai komiiri da nuwanuba kona viiya, tuna nakanani ma kaemi
kana terepapara kota kotei.* 16 Ma mara nonowa kovi tumaghana
kirakai, tuna nakanani ma tupuwimi kana terepapara imamiyai
kota votani da maranai Seitan ina dosiyo karakaratisi ina tonatonimi
na kona kiitawetawei. 17 Ma ami nota ini rewapana da God namada
ivi yawasimi ma tuna nakanani ma gayamimi kana terepapara kota kotei.
Ma ami imakona kubiine God vonana koviiya da tuna nakanani ma ami
seri Kanuma Vovokaravina ita veremi.*
18 Weni berasi peyarina kona beraberai na ere nipowanimi. Ma
Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa God kurina
kovi nowi da ini vitemi. Tuna notanai matami ekita ma nipowana
ke kona voterei. God ina wawaya peyarisi kubiisi mara nonowa
kona niponipowana. 19 Ma taku yavata kubiiku konipowana da God
sisiya vaghata ina vereku maranai ana vivisisiya na ere tepatoraku Keriso
varana biibiina ana dimei ma nani kamonai nota gavugavusi ani debei.
20 God ivineku ma ivonataweku da varana ata dimei. Tuna varana
kubiine ku gabura itereku. Ma konipowana kubiiku da ke ana yabumana
ma patana da ana dima.

Vikiikiiwa turina.

21 Taikikas na varesita biibiina ma Bada ina bigabiga patupatutuna.
Tuna sisiya peyarina ina vonemi da konakovi da taku ikikava ma aviyav-
isina aberaberai.* 22 Tuna kubiine avonavonatawei kurimi da konakovi
da tokai ikikava kamakamakai ma bade ina kiiepepimi.

23 Varevaresiku, ainowi Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da
nuwanuba ma nuwaviina ma vitumaghana ina veremi. 24 Ma tami
iyavo kava mara nonowa Bada Yesu Keriso nuwanuwana koviiviiya na
kubiimi God kurina ainowi da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* **6:14:** Isa 11:5, 59:17 * **6:15:** Isa 52:7 * **6:17:** Isa 59:17 * **6:21:** Apos 20:4; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12

Pol Ina Giruma Pilipai Damsi Kurisi (Philippians) Vonaviakova

Pilipai kwanatuna na Masedoniya dobunai Yurop kamonai ma aposol Pol ina mariyai ti na Rome damsi i vibadana gaburinai. Pol ina biga kupuna damsi kamosiyai na Pilipai kwanatunai ivi karei ma nani dobunai wawaya Keriso ivi tumaghanei ma vokavakavara ivi karei, ma Pol ivoteresi inae. Muriyai ku gabura iterei ma nani kamonai weni girumina igirumi Pilipai damsi kurisi. Ina nuwapoya sago na vitumaghana damsi viya ikawapatei ma kana viruwa na ivi nuwapoya da Pilipai kamonai vibeyebeyena vibero damsi ivivi beyebeyena Keresiyana kurisi. Ina nuwapoya ipeyari ma kegha da weni girumina ivi debei da ivi nuwabiibii kirakai ma nota rewapana gwabinai, iyamna ina vitumaghana Yesu Keriso kurina irakata kirakai da imiimiirikikina.

Pol igiruma Pilipai damsi kurisi, iyamna i verena ivonatawei inekiibau kurina na ina kayowana da iti kiikiiwesi. Ma weni girumina kamonai taraboga ipanani da ikiiepepisi da tuna ina nuwapoya ma bade ti i nuwapoya ke ina berisi da i nota ina peku. Ma bade ivi nowi kurisi da ina tereoruwe meyesi da Yesu Keriso nakanani ma ke ina kayotata da nota meyena ini badesi. Muriyai ivonavinotisi da Keriso ivi tumaghanei kubiine na God yawasa makamakii nonowina ipuyosi, ma ina agabiibai irakata da nevana kava iveresi. Ma igiruma da ke Moses ina vonaviyoyovana ita nunuri da yawasa ita panani. Ma ivona da iyavo kava Keriso yavata ivi nuwasago na God nuwabiibai ma nuwanuba ina veresi.

Nota ghamana Pol ina giruma kamonai na ikikava Keresiyana i yawasa ma i vitumaghana kamonai na ini nuwabiibai, ini tepatora, ini nuwasago, ma ina miirikikina. Ma bade ivi debei da Pol ina nuwaviina irakata kirakai Keresiyana damsi Pilipai kamonai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-11 Giruma ivotawei.
Sapta 1:12-26 Ikikava Pol imakamakai.
Sapta 1:27 da ku 2:18 Yawasa Keriso tepanai.
Sapta 2:19-30 Timoti ma Epaporodaitas ina vonatawesi.
Sapta 3:1 da ku 4:9 Vonaverena da ina kitaruvisi.
Sapta 4:10-20 Pol turaturana Pilipai kamonai.
Sapta 4:21-23 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol ma Timoti akii viruwa na Yesu Keriso* ina bigabiga.*

God ina wawaya Pilipai kamonai, tami na Yesu Keriso yavata koinuwasago ma kami koyakoyagha ma kami vinoraveraveyana yavata na kurimi kagirugiruma.

2 Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

---

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ * **1:1:** Apos 16:12

Vikiikiiwa ma nipowana.

3 Mara nonowa aku God aikiikiiwei maranai anotanotimi. 4 Ma peyarimi kubiimi aniponipowana na mara nonowa nuwabiibiiyai aniponipowana, 5 iyamna nani maranai Keriso varana biibiina kovivi yanei da ku karako, koiviteku da varana biibiina kubiine tabigabiga patapata. 6 Ma akovi da God, tuna ina biga biibiina gwabimiyai ivi karei na nakanani ina nenae da Yesu Keriso ina vovira na nani bigana turina. 7 Aku nota maninina da nakanani anotanotimi, iyamna tami na nuwanuwaku. Gabura kamonai bo vovotaweku ma kegha da Keriso varana biibiina kana papara avowavowai ma ina vonavaghata aidebei. Nani kamonai na kudubita God ina agabiibai damina taviiviiya. 8 God iakovi da vonavaghata avonavonemi da nuwanuwaku kudubinai ainuwapoyemi. Ma nani notana na Yesu Keriso ina nuwaviina kamonai aviiviiya.

9 Ma aku nipowana na weni. Ami nuwaviina ina rakata da ina rakata kirakai, ma ku tepana akova vaghata ma nota maninina gwabimiyai ina makai. 10 Tuna kubiine tami kovokovoghimi da keta biibiina kava kona vinei da maranai Keriso ina vovira na tami maninimi ma nuwanuwami yagharina. 11 Aniponipowana da ami yawasa kudubina kamonai na bera biibiisi kava kona beraberai, ini matakira da tami Yesu Keriso ina wawaya maninimi. Weni nakanani kona beraberai na wawaya ina kitimi da i vokavakavara ina rakata da God kana kadara ini rakati.

Yawasa Keriso tepanai.

12 Varevaresiku, akayokayowei da konakovi da aviyavisina itupuwa kuriku na ivi viteta da Keriso varana biibiina nakeda ina rakata kamokamowa, 13 iyamna kiivavo ina numa kana potapota damsi ma wawaya kudubisi weni dobunai iakovi da Keriso varana biibiina adimadimei kubiine na ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni.* 14 Ma gabura kamonai amakamakai na Keresiyana varevaresita i vitumaghana irakata Bada kurina ma i nota ivi rewapana da ere tepatorasi God vonana edimadimei.

15 Vona bubuna da wawaya viya na enuwanuwakapiyeku ma ekayokayowei da kii vava ina rakata, tuna kubiine Keriso varana edimadimei. Ma wawaya viya na nota manininai edimadima. 16 Ti na i nuwaviina kuriku irakata da edimadima, iyamna iakovi da God weni dobunai itereku da Keriso varana biibiina ati tarapaparanei. 17 Nani nuwakapi wawayisi na ke nuwanuwasi kudubinai Keriso ita dimadimei ma ti mani kii vava kubiine. Enotanotai da taku gabura kamonai na ina berai da kaku nuwapoya ini rakati.

18 Ma ke sago avai, nota gavugavusiyai bo nota yagharisiyai edimadima. Keta ipeyari ma bera ghamanakina da Keriso varana biibiina edimadimei. Tuna kubiine ainuwabiibiiyei ma mara nonowa ani nuwabiibai, 19 iyamna akovi da ami nipowana ma Yesu Keriso Kanumina ini viteku da aviyavisina itupuwa kuriku na damonai yawasa ana panani. 20 Aku kayowana ghamana ma aku nota rewapanina da ke meyani ana bera beroi da aninimaya. Ma ani tepatora kamowa da aku yawasa kamonai, karako ma mara nonowa ana bera bubuni da Keriso kana vava ani rakati. Namanaki wawaya ini raboboku bo yawayawaku. 21 Taku kuriku yawayawaku ana makamakai na ibiibai, iyamna aku

* **1:13:** Apos 28:30

yawasa na Keriso kubiine. Ma ata rabobo na ita biibii kirakai. 22 Ma ke
atakovi da meni ketana ana viiya, iyamna yawayawaku ana makamakai
na biga ku tepana ana berai. 23 Taku na keta ruwa inotaragharaghiku.
Aku kayowana ghamana da weni yawasina dobuwai ata kuyowei da
Keriso yavata kata makai, tuna na bera biibii kirakiina. 24 Ma tami
kubiimi na ita biibai da yawayawaku ata makai. 25 Tuna kubiine, akova
bubuni da ana makai. Yavata tamakamakai na ani vitemi da Kere-
siyana yawasina kamonai kona nae kirakai. Ma bade ami vitumaghana
nuwabiibiina damina kona vii bubuni. 26 Ma maranai ana vovirame
kurimi na ami vigheghena Yesu Keriso kurina ina rakata da ami nuwabi-
ibai ina kamtepoi.

27 Ana numataya kurimi bo kegha na koberai da Keriso varana biibiina
yavata koni kovokovoghana. Nakanani kona berai na sisiyimi ani yanei ma
anakovi da kudubimi komiimiirikikina, koinuwasago ma nota sago kava
gwabimiyai da vitumaghana ma Keriso varana biibiina kubiine koipa-
parana kirakai. 28 Kami ghavighaviya ke kona yabumanesi, maghitepami
etora. Tuna ini matakira kurisi da God ina kiipupunatawesi ma tami na
yawasa ina veremi. 29 God ina kayowanai ina agabiibai iveremi da Keriso
koitumaghanei ma bade kubiine kovovokwarakwara.

30 Rorova kokitiku da wawaya ivivi tupaketowaneku. Ma karako sisiyiku
koiyanei da taku patana da avovokwarakwara. Ma wekarakava na tami
bade nakanani damina koviiviiya.*

2

Ikikava Keriso itereoruwe meyei na nakanani taberai.

1 Keriso yavata koinuwasago na rewapana kopanapanani, bo?
Keriso ina nuwaviina damina koviiviiya na nuwanuba kopanapanani,
bo? Kanuma Vovokaravina yavata koisagomi, bo? Nuwapika ma
vikamyuyuwa gwabimiyai, bo? 2 Mikeda tami nakanani na nota sago
kava koviiya, kovi nuwaviinavivirana. Kobiga patapata ma koberai da
nuwanuwami na sago. Weni nakanani kona berai na ani nuwabiibii
kirakai. 3 Aviyavisina kona beraberai na ke meyani kayotata notana bo
nota meyena ini bademi. Ma mara nonowa kovokuwaya meyemi ma
konotai da turaturami na ighekuyowemi. 4 Ma tami sago sago duma
na ke tami mani ami kayowana kava ma wawaya i kayowana yavata
kona kitakitai. 5 Ma Yesu Keriso ikikava inotanotai, nakanani kota notai.
6 Tuna ma God na sago.

Ma kegha da aviyavisina rapenai na ke ita vokikini.
7 Itereoruwe meyei da ivi wawayota
ma iberai da tuna moyaka.
8 Ivi wawaya tota nakanani ma ivokuwaya meyei ma ina Mamai
ivotekatekei
da korosiyai irabobo.
9 Tuna kubiine na God iterepai da ighe kirakai
ma iberai da kana vava irakata kirakai da wawaya kudubisi kii vava
ighekuyowei.
10 Ma iberai da kunumai, dobuwai ma dobu gaburinai
wawaya kudubisi Yesu avanai ini tuwaporeruruwana.
11 Ma wawaya kudubisi debiiyai ini mamatara da Yesu Keriso na Bada

* **1:30:** Apos 16:19-40

da Mamai God kana kadara ina rakata.*

Tota nakanani ma gwamegwame.

12 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Rorova taku gwabimiyai na
mara nonowa kovovotekatekeku. Ma karako na taku ke gwabimiyai,
tuna kubiine Keriso notanai kovotekateka kamowa. Ma ami yawasa
kamonai na ere yabuyabumanimi ma ere kirokiroromi koni paparana
kirakai da God kona votekatekei na koni matakira da namada ivi yawasimi,
13 iyamna God gwabimiyai idagudagu. Nota evereveremi da ina kay-
owana na kona votekatekei ma rewapana evereveremi da ina kayowana
kona beraberai.
14 Bera kudubina kona beraberai na ke koni ruwa ma ke kona vonavikoni.
15 Koberai da tami na wawaya maninimi ma ke sago berona gwabimiyai
da tami God natunatuna biibiimi. Weni kimtina dobuwai ti na ber-
oberosi, didibara wawayisi ma kamosiyai komakamakai da nakanani
ma gwamegwame didibarai ita karakarata.* 16 Yawasa makamakii
nonowina sisiyina kovotanakikini da koni debei kurisi. Weni nakanani
kona beraberai na Keriso ina vovira maranai na ana kawabiibiiyemi,
iyamna ami bera ini matakira da ke ata veru wapawapa ma ke aku biga
ati rekwei.
17 Ami vitumaghana na nakanani ma suwara kapukapunina God
kurina. Ma aku yawasa na nakanani ma wain suwarina ami ku suwara
tepana ata tepoi. Weni miibiina iyamna vaghata na weni, aku biga
kamomiyai aberai da kovi tumaghana, tuna kubiine mikeda ina kiivunuku
da taraku ina sororo. Ke atakovi da ini raboboku bo kegha, ma namanaki,
ainuwabiibiiyemi, 18 ma tami yavata nakanani kovi nuwabiibiiyeku.

Timoti ma Epaporodaitas.

19 Aku kayowana da Bada Yesu ini vaghinei na wekarakava Timoti
ana vonatawei kurimi. Ina vovirame na ini akoviku da tami ikikava na tuna
ina kiiepepiku. 20 Gwabikuwai ke sago iyai Timoti nakanani. Tuna mara
nonowa inuwapoyemi ma enotanotimi, taku nakanani. 21 Ma wawaya
peyarisi ti mani i kayowana enotanotai, ke Yesu Keriso ina kayowana
ita notanotai. 22 Ma Timoti na ke nakanani, namada ivi debe meyei
kurita da tuna wawaya maninina, iyamna akii viruwa Keriso varana
biibiina kubiine kabigabiga patapata, nakanani ma tomowa ina mamai
yavata ita bigabiga. 23 Tuna kubiine anotanotai da Timoti ana vonatawei
kurimi. Kunona anakova bubuni da aviyavisina ina tupuwa kuriku ma
muriyai ana vonatawei. 24 Aku nota ivi rewapana kirakai da vivaghina
Bada gwabinai ana viiya ma ke mara gurina na taku bade ana numataya
kurimi.
25 Nota biibiina aviiya da Epaporodaitas ata vonatawei ita vovira
kurimi. Tuna na Keresiyana varesita ma tuna yavata kabigabiga
patapata da Keriso varana biibiina kana ghavighaviya kavi kawapatesi.
Tuna wawayina iyonayona kubiimi, kovonatawei kuriku da ikoyagha
bubuniku. 26 Ma ivi nuwapoya da sisiyina kovi yanei da igubaga kirakai
na kovi nuwapoyei. Ina kayowana ghamana da peyarimi ita kitimi ma ko-
takovi da tuna vaghina. 27 Vona bubuna, igubaga kirakai da gisina kava
ita rabobo. Ma kegha da God ivi kamyuyuwei, ma ke tuna kava ma taku
bade nakanani, iyamna ita rabobo na ati nuwapoya kirakai. 28 Tuna ku-
biine aku kayowana ghamana da ana vonatawei da maranai ina nekiibau

* **2:11:** Isa 45:23 * **2:15:** Deut 32:5

kurimi na koni nuwabiibai, ma taku bade nuwanuba gisina ana viiya.
29 Nuwabiibiiyai ma Bada avanai kovi kiikiiwei. Wawaya Epaporodaitas
nakanani na mara nonowa koti gheghenisi, 30 iyamna Keriso ina biga
kubiine na gisina kava ita rabobo. Tami ke kovokovoghina da koti viteku,
tuna kubiine ivere meyei da ivi viteku.

3

Keriso titumaghanei kubiine God ina vona da tota ina wawaya maninita.

1 Ma vaghina, varevaresiku, Bada kubiine kovi nuwabiibai. Rorova
agiruma da aviyavisina avi sisiyei kurimi na ininiku ke ita babara da nani
sisiyisi ana kiitana meyei da tuna ini tarapaparanemi. 2 Tomotomowa
viviberosi kokitaruvisi, ti na kukou. Biga berona eberaberai, ma
wawaya ininisi itarabediyana, evonavonesi da kwimata bekasi
ita tuviviratawei da yawasa makamakii nonowina ita panani. 3 Ma tota
na ke nani tomotomowisi nakanani, tuvivira ina matakira vaghata
gwabitiyai na weni. God Kanumina ina rewapanai tavovokavakavara,
Yesu Keriso yavata tinuwasago da kana kadara tirakati, ma takovi da
ke dobu ma tupuwa berasi tepanai kata makamakai. 4 Anota meyeku da
ruvaruvana da nani berasi tepanai ata makai. Meni wawayina dobu
ma tupuwa berasi itumaghanei ma inota meyei da nani berasi kubiine
ighe kirakai na wawayina kurina ata vona bo, "Taku aghekuyowem."
5 Atupuwa ma mara kana vi 8 na kwimata bekaku ituviviratawei.
Taku na Israel wawaya, ma kaku dam na Benjamin. Taku na Hibru
vaghata, ke tara viravirana. Taku Perisi, ikikava Perisi damsi Moses
ina vonaviyoyovana enununura bogai na taku bade nakanani.*
6 Aku kayowana ghamanakina da God ati nuwabiibiini, tuna kubiine
vitumaghana damsi avivi tupaketowanesi. Moses ina vonaviyoyovana
kudubina akivina bubuni, abera tovoni da aku yawasa na maninina
kavakava God ku matana.* 7 Rorova nani berasi kudubina anotai
da iyamsi irakata ma karako Keriso akovina aviiya na anotanotai da
nani berasi na iyamsi kegha. 8 Vonavaghata, aku Bada Yesu Keriso
akovina na iyamna irakata da bera kudubina ighekuyowei. Tuna
wawayina kubiine aku yawasa ma aku bera peyarina aruvoterei.
Anotai da kudubina na mugu, iyamna aku kayowana da Keriso
ata viiya 9 ma yavata kati nuwasago. Karako na ke aku bera biibiisi
tepanai ata makamakai ma ke Moses ina vonaviyoyovana ata nunura
tovoni da God ina kayoweku ma ita vona da taku ina wawaya maniniku.
Keriso aitumaghanei, tuna kubiine God evonavona da taku ina
wawaya maniniku. Iterei da ita vitumaghana kubiine na ina kayoweta.
10 Akayokayowei da Keriso anakova bubuni, ma ina rewapana damina
ana viiya, tuna rewapaninai da rabobowai ivomiiri. Ma akayokayowei
da ikikava ivi kamaghiyei, nakanani ani kamaghiyei. Ma ikikava irabobo,
nakanani ana rabobo. 11 Peyarina ana berai ma anotanotai da mara sago
rabobowai ana vomiiri.

Taverau bubuna da ku damona.

12 Ke ata vonavona da bera peyarina avi kovini bo ata vonavona da taku
maniniku. Ma aipaparana da aviyavisina peyarina Keriso ekayokay-
owei da ana berai na ani kovini, iyamna iviiniku da aku yawasa na

* **3:5:** Apos 23:6, 26:5; Rom 11:1 * **3:6:** Apos 8:3, 22:4, 26:9-11

rapenai. 13 Varevaresiku, ke ata notanota meyeku da bera peyarina
ata bera yavui. Ma nota sago kava gwabikuwai na weni. Bera kudubina
itupuwa kuriku na ku muriku aterei. Ma aipaparana da aviyavisina
maghinokuwai emakamakai na tuna ana viiya. 14 Tuna kubiine ana verau
kirakai da ku turina da miiya biibiina ana viiya. Nani miiyiina na Yesu
Keriso avanai God ikwatuku da ku kunuma ana ghae.
15 Ma peyarita kanuma ina ku nevaneva nota magura gwabitiyai
iterei na nakanani kata notai. Ma tami iyavo kava ami nota bogiiyai na
karakava God vonavaghata ini debei kurimi. 16 Vonavaghata namada
taviini na tavokikini ma taverau.
17 Varevaresiku, aku yawasa kovi bonebonei. Ma bade, iyavo kava
namada iboneboneka na i matakira kokitai ma kokivina bubuni,*
18 iyamna, mara ipeyari avonemi ma wekarakava ere matadogaku avon-
avona meyemi, wawaya ipeyari i yawasa kamonai ivi debei da Keriso
ina korosi ikawapatei. 19 Mara damonai na God ina kiipupunatawesi,
iyamna tupuwa ina kayowana itumaghanei da tuna na i god. I bera
beroberosi ita vivinimayei na ekayokayotatei ma weni dobuna yawasina
kava enotanotai. 20 Ma tota, ita dobu vaghata na kunuma. Tuna
kubiine, nimonimoriyai tikoyakoyagha da kata Viviyawa Bada Yesu
Keriso, kunumai ina pisi, 21 da ina rewapanai tupuwita mitamitasi ma
raborabobosi na ina ruvovirei da tuna tupuwina nakanani, rewapanina
ma makamakii nonowina. Nani rewapanina irakata da bera peyarina
dobuwai ma kunumai eteretereoruwei da ina vikiivavona gaburinai
ina makai.

4

Pol ivonesi da ikikava ita makai.
1 Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ma mara nonowa akayokayowei
da ata kitimi. Aku nuwabiibai ma aku miiya kunumai na tami tepamiyai.
Turaturaku biibiimi, tuna kubiine akayokayowei da Bada kovotana
bubuni ma komiirikikina.
2 Ma aku wivine Iyodiya ma Sintike ainowi kurimi da vikawapata
kovoterei ma Bada avanai kovi nuwasago. 3 Ma bade aku tomowa*
biibiim, yavata tabiga patapata, tam kurim ainowi da ita wivine ruwa
kevi vitesi da ini nuwasago, iyamna gwabikuwai ti ma Kerement ma aku
wawaya viya na yavata kabigabiga patapata Keriso varana biibiina
kubiine. Ma ti damsi kii vava namada God igirumi Yawasa Bukana
kamonai.
4 Kovi nuwabiibai mara nonowa Bada kubiine. Ana vona meyei,
kovi nuwabiibai!
5 Ma ami bera peyarina ere nuwanubami koberai da wawaya peyarisi
ina kitimi ma inakovi da tami ikikava wawayimi, iyamna gisina kava
Bada ina nekiibau. 6 Ke sago aviyavisina koni nuwapoyei. Bera peyarina
kubiine na konipowana, kovi nowi ma kovi kiikiiwa ma ami kayowana
kudubina God kurina kona terei. 7 Ma God ina nuwanuba nuwanuwami
ma ami nota ini tarapaparanei Yesu Keriso kubiine. Nani nuwanubana na
notakavakavana.
8 Vaghina, varevaresiku ma novunovuku, aviyavisina biibiina ma
aviyavisina wawaya ighegheni, tuna kava mara nonowa kona notanotai.
Keta vaghata, bera biibiisi ma nota maninisi, ma bade aviyavisina

* **3:17:** 1Kor 4:16, 11:1 * **4:3:** Tomowa kana vava Sisigas.

nuwaviiviinina da takawakawabiibiiyei na ti berasi kava konota bogai.
9 Aku bera ma aku yawasa peyarina da kokitai ma aku sisiya peyarina da
kovi yanei ma akova koviiya na kudubina kovi bonebonei. Ma God, tuna
nuwanuba everevereta na gwabimiyai ina makai.

I verena kubiine Pol ivi kiikiiwesi.
10 Bada avanai ainuwabiibai da ami verena kovonatawei kuriku.
Amakai kirakai ma karako da konotiku. Akovi da mara nonowa
koinuwapoyeku ma ke sago taraboga ita makamakai da ami nuwavi-
ina koti debei kuriku. 11 Ke ata ne peku kubiine na weni nakanani
ata vivisisiya, iyamna namada akova aviiya da ibero bo ibiibai ma taku
vaghina da nuwabiibiiyai amakamakai. 12 Mara viya aku kayowana
ke gwabikuwai ma mara viya aku kayowana peyarina na gwabikuwai.
Akova aviiya da namanaki gomara bo mura, vitonara ekarakariku bo
akamkam dodo ma kegha da taku vaghina. Mara biibiina bo mara
berona ma ke sago avai. 13 Keriso ina rewapana ivereku da bera
kudubina ana bera bubuni.
14 Ma ibiibii kirakai da aku nuwapoya kamonai na kovi viteku.
15 Ma bade tami Pilipai wawayimi Keriso Varana Biibiina kovi yanei da
kovi tumaghanei na verena kovi karei. Tuna kubiine Masedoniya dobuna
akiibutawei anae na koakovi da Keresiyana kudubisi kamosiyai na tami
kava ami verena kovonatawei kuriku.* 16 Ma ku tepana, Tesalonika
kwanatuna kamonai abigabiga ma ami verena mara nonowa kovon-
avonatawei da aku nuwapoya kovi kovini.* 17 Ma ke verena viinina
ata nota kirakiiyei, aku nota ghamana da kanuma ina ku nevaneva
na ami miiya ina rakata. 18 Epaporodaitas inekiibau da ami verena
kovonatawei kuriku na ivereku da wekarakava na aku mura irakata
kirakai. Ami verena na nakanani ma suwara ghabughabuna God
kurina, tuna suwarina ivi vaghinei ma inuwabiibiiyei.* 19 Ma aku God
na mumurina ma aviyavisina kona kayokayowei na ina veremi Yesu Keriso
avanai. 20 Ma ita Mamai God tavokavakavari mara ku peyarina da kana
kadara ina rakata. Amen.

Vikiikiiwa Damona.
21 Iyavo kava gwabimiwai Yesu Keriso itumaghanei na kudubisi
kovonesi da avi kiikiiwesi. Ma Keresiyana varevaresita gwabikuwai
ikiikiiwemi. 22 Ma bade vitumaghana damsi Kiivavo Sisa ina numa
kamonai ebigabiga ma Keresiyana kudubisi weni dobunai ikiikiiwemi.
23 Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimi ka-
monai ina makai. Amen.

* **4:15:** 2Kor 11:9 * **4:16:** Apos 17:1 * **4:18:** Exod 29:18

Pol Ina Giruma Kolosei Damsi Kurisi (Colossians) Vonaviakova

Kolosei kwanatuna na Eisiya Maina kamonai ma kwanatu sago ke ita rabaraba, tuna na Epesas. Pol ke ita nae ku Kolosei ma Epesas kamonai ina bigabiga ivonatawesi inae da Kolosei kamonai idima. Tuna kubiine inotanotai da vitumaghana damsi Kolosei kamonai na ina rewapana gaburinai ma weni girumina igiruma kurisi. Pol sisiya ivi yanei da vibeyebeyena vibero wawayisi Kolosei kamonai ivomiiri da vitumaghana damsi ivonavonesi da iyavo kava God akovina ma yawasa makamakii nonowina ina vii yavui na kanukanuma i babada ma i kiikiivavo kurisi ita vokavakavara. Ma ivonavonesi da ku tepana kiki berasi viya nakanani ma tuviviratawеyana na ita nunuri ma bade sisiya bagibagisi ivereveresi da aviyavisina ke ita kani ma ikikava ita makai.

Pol weni berasi varana ivi yanei na igiruma da iyavo kava vibeyebeyena vibero wawayisi ikivikivinisi na iyeghisi ma Keresiyana ketana vaghata ivi sisiyei da ita terevimaninisi. Nota ghamana ina giruma kamonai na Yesu Keriso kovokovoghina da ini yawasita ma ke sago aviyavisina ku tepana taberai da yawasa tapanani. Ma vibeyebeyena vibero wawayisi vitumaghana ma bera bogii ma bogiiyai isisiyei na wawaya inuwatinisi da i vitumaghana Yesu Keriso kurina na nuwatuwai ina momowa. Pol igiruma da Keriso tepanai God dobu iyamoni, ma bade Keriso tepanai aviyavisina peyarina dobuwai God ikawakiikiiyei na ina tinariyariyesi da ini rapena meyesi. Keta sago kava da wawaya dobuwai yawasa ina panani, tuna na Keriso yavata ini nuwasago. Muriyai iyavo kava Keriso yavata inuwasago na Pol ibeyebeyesi da vitumaghana yawasina vaghata kamonai na ikikava ita makai.

Weni girumina kamonai takitai da Pol tomowa kana vava Taikikas ivi yonei da ina giruma pepana ikavaraneyei Kolosei damsi kurisi. Ma tomowa sago ivi kaeturanei na Onesimas. Ma tuna wawayina kubiine Pol igiruma ina bada Pirimon kurina. Nani girumina kana vava *Pirimon*.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.
Sapta 1:9 da ku 2:19 Keriso ina yawasa ma ina biga.
Sapta 2:20 da ku 4:6 Yawasa vuna Keriso tepanai.
Sapta 4:7-18 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, varesita Timoti yavata kagirugiruma. God ina kayowanai
ivineku da taku Yesu Keriso* ina aposol.
2 Tami iyavo kava Kolosei kamonai Keriso yavata koinuwasago ma
koipatutu da wawaya vovokaravimi na ita Mamai God kurina ainowi da
agabiibai ma nuwanuba ina veremi.

Vikiikiiwa ma nipowana.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

3 Maranai kaniponipowana, kamonai na mara nonowa God kaikiikiiwei kubiimi, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. 4 Kaikiikiiwei, iyamna kavi yanei da ami vitumaghana irakata Yesu Keriso kurina ma bade ami nuwaviina irakata God ina wawaya kurisi. 5 Koitumaghana ma koinuwaviina, iyamna nota rewapana gwabimiyai da aviyavisina biibiina kunumai God ivovunagha kubiimi na mara sago kona viiya. Varana biibiina ina vonavaghata namada kovi yanei na tuna nani nota rewapanina iveremi. 6 Tuna God ina agabiibai akovina ivi debei kurimi ma patana da varana kamomiyai erakarakata ma amena etereterei. Ma ikikava itupuwa kurimi na nakanani dobu ku kudubina kamonai etuputupuwa. 7 Epapiras kavonatawei da kubiikai Keriso varana biibiina ivi debei kurimi. Tuna na Keriso ina bigabiga maninina ma patupatutuna, yavata kabiga patapata ma kavi nuwaviinavivirana.* 8 Ma tuna ivonekai da ikikava Kanuma Vovokaravina iberimi da God ina wawaya yavata koinuwaviinavivirana.

9 Tuna kubiine sisiyimi kavi yanei na nipowana kavi karei da mara nonowa kubiimi kaniponipowana. Ma God kurina kainowi da kanuma ina ku nevaneva nuwagiura ma akova kudubina ina veremi da ina kayowana konakova bubuni ma kona votekatekei. 10 Nakanani kaniponipowana da Bada ina kayowanai kona makai ma aviyavisina kudubina kona beraberai na ini nuwabiibiiyei. Bera biibiisi mara nonowa kona beraberai na tami nakanani ma kii biibiina, iuwa da amena peyarina. Ma bade kainowi da God akovina gwabimiyai ina rakata. 11 Ma ina rewapana kadakadarina ini damani kurimi da ami nota ini rewapana ma ami nuwapoya kamonai na ere nuwanubami kona miirikikina. 12 Ma nuwabiibiiyai ita Mamai mara nonowa koni kiikiiwei. Ivi vaghinei da tami na ina wawaya vovokaravisi kamosiyai ma aviyavisina ina veresi na tami bade kami reregha ina veremi, maranai ina ku vikiivavona yaseganina tarui. 13 Nubakutuva ina rewapana kamonai ivi yawasita ma irutinita da nubakutuva takiibutawei. Ma Natuna, tuna nuwanuwana, ina vikiivavona ku kamona itereta. 14 God iberai da Natuna tepanai igimarataweta, ma ita berabero kudubina inotatawei.*

Keriso ma ina biga.

15 Keriso na God maghimaghighina. Ke kovokovoghina da God takitai ma kegha da wawaya Keriso ikitai ma tuna ivi debei kurita da God na ikikava. Keriso na iyarokona ma bera kudubina ibadei, iyamna tuna namada imakamakai ma muriyai da God bera kudubina iyamoni. 16 Ma aviyavisina kudubina kunumai ma dobuwai iyamoyamoni na Keriso tepanai iyamoni. Aviyavisina takitakitai ma ke kata kitakitai ma nani kamonai na kanuma ma rewapana biibiisi ma beroberosi kunumai ma dobuwai i kiikiivavo ma i babada peyarisi na kudubina iyamonisi da Keriso rapenai. 17 Tuna namada imakamakai ma muriyai da bera kudubina itupuwa. Ma ina rewapanai da aviyavisina kudubina patana da yawayawana emakamakai ma ke ita wapawapa. 18 Ma Keriso na gayamina ma ekalesiya na tupuwina. Ma tuna na iyarokona, ivi nao da rabobowai ivomiiri na keta ivotawei da tota bade rabobowai tavomiiri. Tuna kubiine Keriso ighe kirakai da bera kudubina ighekuyowei.* 19 God tuna mani ina kayowanai ina rewapana ma ina bera kudubina

* **1:7:** Kol 4:12; Prm 23 * **1:14:** Epe 1:7 * **1:18:** Epe 1:22-23

ivi damani Natuna kurina da ivi ruwa na sago. 20 Ma God Natuna tepanai
na bera kudubina dobuwai ma kunumai iviini ivovira kurina, iyamna
God yavata tavivi makiiberowana ma Natuna korosiyai irabobo da taranai
keta ivotawei da ere nuwanubata God yavata tamakai bubuna.*
21 Rorova na ami bera ma ami nota beroberosi kubiine God yavata
kovi ghavighaviyana na kovi bogebogemi. 22 Ma wekarakava na God iviin-
imi da kovi sagomi da tami na turaturana, iyamna Natuna ivi wawayota
ma irabobo na iberimi da God ku matana tami vovokaravimi, manin-
imi ma berabero gwabimiyai kegha. 23 Ma kokitaruvimi da ami vitu-
maghana kovokikini da bagibagina. Keriso varana biibiina kovi yanei
na tuna tepanai komiirikikina ma ke kona voterei da sisiya vibero
koni tumaghanei. Weni varana biibiina na wawaya idima da dobu kudu-
bina ivi yanei. Ma God ivineku da tuna varana kubiine abigabiga.

Pol ina biga Keresiyana kamosiyai.

24 Ma wekarakava na ainuwabiibai da tami kubiimi gabura ka-
monai avovokwarakwara. God ivineku da ikikava Keriso ivi kamaghiyei
nakanani aku biga kamonai ati kamaghiyei da biga ati kovini vitu-
maghana damsi kubiisi, ti na Keriso tupuwina. 25 Ivineku da Kere-
siyana kubiimi abigabiga, aku biga ivereku da vonana kudubina
ana dimei tami kupuna dami kurimi. 26 Rorova na God vonana kamonai
nota gavugavusi imakamakai da namadani kava, kimta ma kimta ke
itakovi. Ma karako nani notasi na ina wawaya vovokaravita kurita
ivi debei. 27 Ivi akovita da ke tokai Jiu damkai kava ma kupuna dami
yavata ini biibiinita da kanuma ina ku nevaneva na mura ghamana
ma kadakadarina ina vereta. Ma nota gavugavuna na weni, Keriso na
kamomiyai irunuma, tuna kubiine koakova bubuni da kana kadara
ku kamona kona rui. 28 Tuna kubiine na Keriso kadimadimei wawaya
kudubisi kurisi. Nuwagiura na God gwabinai kaviiviiya na tuna tepanai
wawaya katereterevimaninisi ma kaibeyebeyesi, iyamna kakayokay-
owei da Keriso tepanai nota magura ina viiya, ma kana rutinisi da God
kurina. 29 Tuna kubiine Keriso tepanai aipaparana da weni bigana
ani kovini. Ma ina rewapana ghamana everevereku da aku yawasa
kamonai ebigabiga.

2

1 Aku kayowana da tami ma wawaya Laodisiya kwanatuna kamonai
ma iyavo kava iakoviku ma ke meyani maghighiku ita kitai na peyarimi
ati akovimi da ikikava kubiimi ainuwapoya ma aipaparana kirakai.
2 Nakanani aberaberai da peyarimi ana kiiepepimi da ami nuwaviina
koni sagoi. Ma ami akova ina rakata kamowa, tuna nakanani ma kan-
umimi ina mura. God ina nota gavugavuna na Keriso, ma konakova
bubuni na notaragharagha gwabimiyai kegha. 3 Keriso gwabinai na
akova kudubina ma nuwagiura emakamakai, tuna nakanani ma mura
gavugavuna.
4 Nakanani avonavonemi iyamna ke ata kayokayowei da wawaya sisiya
vigayagaya ina berai da ini beroberowemi. 5 Namanaki da taku ke nani ma
aku nota na gwabimiyai, ma ainuwabiibai da tami kobigabiga patapata
ma komiimiirikikina. Ma bade ainuwabiibai da Keriso kurina ami
vitumaghana irakata kirakai.

* **1:20:** Epe 2:16

Yawasa Keriso gwabinai tapanani.

6 Namada kovi vaghinei da Yesu Keriso na ami Bada, tuna kubiine
mara nonowa tuna yavata kovi nuwasago ma yavata komakii patapata.
7 Ma Keriso tepanai kona miirikikina ma kona gogo. Ma vonavaghata
kavi beyebeyemi na tuna tepanai ami vitumaghana ina rakata. Ma mara
nonowa God kurina kona vivikiikiiwa.
8 Tuna kubiine kokitaruvimi da ke wawaya i sisiya viberowai
nuwanuwami ina tinavirai da i vibeyebeyena kwebuna kona kivini. Ti
na i vibeyebeyena na wawayota gwabisiyai ma dobu ina nuwagiura
ma ina taravatu kamonai eviiviiya ma ke Keriso gwabinai. 9 Keriso
ma God na sago. God ikikava na Keriso bade nakanani. Ma kegha da
Keriso dobuwai imakamakai na tupuwina tota nakanani. 10 Tuna na
kiikiivavo i kiivavo ma kanukanuma babadisi i bada ghamana. Ma tuna
yavata koinuwasago kubiine, yawasa kuduba yavuna namada gwabinai
koviiya.
11 Yavata koinuwasago kubiine na dobu yawasina ina kayowana
beroberosi ituviviratawei da gwabimiyai ivi kovini. Weni tuvivirina
na ke wawaya imasiyai tupuwa ita boriya ma Keriso tuna mani iberai.
12 Babataito kamonai na korabobo da Keriso yavata idogomi. Ma
bade babataito kamonai Keriso yavata rabobowai kovomiiri, iyamna
God ina rewapana kovi tumaghanei, tuna rewapaninai Keriso ivi yawasi.*
13 Rorova na kanumimi raborabobosi iyamna ami berabero irakata
ma Keriso ami berabero ke ita tuvivirатawei. Ma karako na kanumimi
yawayawasisi iyamna Keriso tepanai na God ivi yawasimi. Tuna ita
berabero peyarina inotatawei.* 14 Tuna nakanani ma ita berabero kudu-
bina igiruma yavui da wavuna kata kavari ma kegha da nani girumina
na Keriso yavata ituparatui da wavuna ivi kovi tuwanonowi.* 15 Ma
bade aviyavisina korosiyai iberai na kanuma beroberosi i kiikiivavo ma
i babada i rewapana iviitawei, tuna nakanani ma i kapiya ita nebotawesi.
Ma debiiyai iberai da ivinimaya ma ivi nuwapoya kirakai da wawaya
matasiyai itereoruwesi.
16 Tuna kubiine wawaya ina vonemi da siya sago ke kona kani bo okowa
sago ke konumai na i sisiya ke koni yanei. Ma kanina kubiine ini wavumi
na iyamna kegha. Ma bade i kayowana da mara ghamaghamasi
kona vovokaravei na ke koni nuwapoyei. Kamporagha madegha ma
nawaravi nununai ma bade viyakam marasi ghamaghamasi etereterei
ma ke kota nununuri na ke koni nuwapoya da berabero kota beraberai.*
17 Weni berasi na ke bera vaghata ma keyakeyuna, ivi debei da aviyav-
isina karakava ina tupuwa. Ma bera vaghata na Keriso. 18 Kokitaruvimi
da wawaya ke ini beroberowemi, wawaya viya na ikikava imatu ma
bera gubana ekitakitai na tuna isisiya kirakiiyei. Ma evonavona da
aneya kota vovokavarisi. Ti na dobu akovina gwabisiyai ma debiiyai
eberaberai da nakanani ma vovoyaghotisi ma kegha da nuwanuwasi
kamonai na ekayokayotata. Ke koni vaghinei da ini wavumi bo ini bademi.
19 Wawayisi na Keriso ivoterei, ma tuna na Keresiyana gayamina. Keriso
tupuwina na tota vitumaghana damta, ina vibadana gaburinai na tuna
kwarokwarona tupuwa ikabakabai da evovokikini. Ma God ina berai da
Keriso tupuwina ini rewapana ma nota magura ina terei.*

---

* **2:12:** Rom 6:4 * **2:13:** Epe 2:1-5 * **2:14:** Epe 2:15 * **2:16:** Rom 14:1-6 * **2:19:** Epe 4:16

Keriso yavata tarabobo ma tayawasa patapata.

20 Keriso yavata korabobo na ivotawemi da sisiya bagibagisi dobu
yawasina kamonai ke ini bademi. Ma avi kubiine komakamakai da
nakanani ma weni dobuna wawayimi? Avi kubiine sisiya bagibagisi
konununuramakiiyei? 21 Vibeyebeyena vibero wawayisi evonavona bo,
"Weni tuna ke kuna votani," "Nokoni tuna ke kuna kuta tovoni," "Nani
tuna ke kuna votovotovoni." 22 Weni sisiyisi na iyamsi kegha, wawaya
mara tupona ina kivini ma muriyai na ina wapa. Wawaya ti mani i notiyai
sisiya bagibagisi ibeyebeyena, tuna dobu akovina. 23 Enotanotai da
nuwagiura biibiisi ma kegha, iyamna i vokavakavara ketasi na dobu
yawasina kamonai. Evonavona da wawaya ita tereoruwe meyesi da ti
nakanani ma vovoyaghotisi ma ibero, iyamna nuwanuwasi kamonai na
ekayokayotata. Ma ti mani tupuwisi itupaketowanei ma ikawapatei da
iberoi. Ma weni berasi ke ini vitesi da tupuwa ina kayowana beroberosi
ina voterei.

3

1 Ikikava Keriso rabobowai ivomiiri na tami bade nakanani da Keriso
yavata koyawasa patapata. Tuna kubiine aviyavisina kunumai na tuna
kona notai da nuwakamomiyai ina makamakai, nani gawarinai na Keriso
emakamakai, God katagheyanai.* 2 Ma aviyavisina kunumai na tuna
kava konota bogai ma ke ami yawasa dobuwai kona nota kirakiiyei.
3 Tami nakanani ma raborabobomi da ami yawasa vaghata na Keriso
evovotani, iyamna God yavata kovi nuwasago. 4 Ami yawasa vaghata
na Keriso gwabinai tuna kubiine maranai tuna ina vovira ku dobu da
ini debe meyei na nani maranai tami bade kona rudeba ma kana kadara
ku kamona kona rui.

Yawasa wadubona ma yawasa vuna.

5 Tuna kubiine, dobu yawasina ma tupuwa ina kayowana beroberosi
peyarina kovoterei. Nani kamonai na vipekana wapawapa, bera ini-
mayamayisi, kitakiroro, nota dowadowasi ma vomatamatigha. Sawara
ke nuwanuwami ina vii kirakiiyei iyamna vomatamatigha ini bademi na
God vaghata nuwanuwami ina wapa. 6 Iyavo kava weni berasi eber-
aberai na God ina nuwapughu damina ina viiya. 7 Rorova weni berasi
ami yawasa ivivi badei da tupuwa ina kayowana koberaberai.

8 Ma karako na weni berasi kudubina kovoterei. Ma bade ke
nuwanuwami ina pughu, ke kona kayaya, wawaya ke koni tupaketowanesi,
ke koni varabero ma ke meyani kawamiyai sisiya dowadowasi
kona karatawei. 9 Ma ke koni bero, iyamna ami yawasa katamanina na
namada kovoterei.* 10 God iyamonimi ma bade gwabinai yawasa vuna
koviiviiya, mara nonowa ivunimi da tami na tuna maghimaghighina.
Nakanani eberaberai da tuna akovina kona vii bubuni da konakova
kiimatani.* 11 Weni kamonai na kupuna damsi ma Jiu damsi na sago,
iyavo kava ituvivira bo ke ita tuvivira na sago, dam makiiwapasi ma
kayakayayisi, sleiv wawayisi bo vovotawesi ma peyarisi na sago. Bera
ghamana na Keriso ma tuna na peyarita sago sago duma gwabitiyai
emakamakai.

* **3:1:** Psa 110:1 * **3:9:** Epe 4:22 * **3:10:** Gen 1:26; Epe 4:24

12 Tami na God ina wawaya, ivovinemi da vovokaravimi ma ina
nuwaviina kurimi irakata kirakai. Tuna kubiine vikamyuyuwa, agabi-
ibai, vopepeta, nuwapika ma nuwanuba gwabimiyai ina makai na tuna
nakanani ma gara biibiina kota kotei.* 13 Kamomiyai ami vimaki-
iberowana na tami mani nuwanubiiyai kovi maninini. Ma ikikava Bada
ami berabero inotatawei, nakanani turaturami kurisi koberai, berabero
ina berai kurimi na konotatawei.* 14 Ma weni berasi biibiisi ku tepana na
kovi nuwaviinavivirana da tuna ina bawimi na ami vinuwasago ina rakata
kamowa. 15 Ma kovi vaghinei da Keriso ina nuwanuba nuwanuwami
ini badei, iyamna ikwatumi da tami na Keriso ina tupuwa sago kava
ma nuwanuba yawasina kamonai kona makai. Ma God mara nonowa
koni kiikiiwa kirakiiyei. 16 Keriso Vonana tuna nakanani ma mura
ghamana ma kovi vaghinei da nuwanuwami kamonai ina makai. Ma
vonana kamonai nuwagiura kona viiya da koni beyebeyena turaturami
kurisi ma kona terevimaninisi. Ma bade tavora ma agi vovokaravisi
kona tavora God kurina da nuwanuwami kamonai koni kiikiiwei.* 17 Ma
aviyavisina kudubina kona beraberai bo kona vivisisiyei na Bada Yesu
avanai koberai ma tuna tepanai Mamai God koni kiikiiwei.

Ikikava kata makai bubuna.

18 Tami wivine, kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai
kona makai, iyamna iyavo kava Keriso rapenai na i biga da nakanani
ina berai.*

19 Tami tomotomowa, kakawami nuwanuwami ina viiya ma ke
nuwanuwami ina pughu kurisi da kona ratakutakuresi.*

20 Tami ededa, ami biga da mara nonowa maduwa da mamai
kona votekatekesi, iyamna nani yawasina Bada inuwabiibiiyei.*

21 Tami mami mau, ke kona berai da natunatumi kona yegha kirakiiyesi
da koni nuwapughupughu nonowesi da i nota ina peku.*

22 Tami sleiv dami, aviyavisina kudubina kona beraberai na ami
babada dobuwai kovotekateka bubunisi. Mara nonowa kona votekateka,
ke matasiyai kava da ini gheghenimi. Nuwanuwami kudubinai
kona votekateka da ami vokarava Bada kurina koni debei.* 23 Ami biga
na nuwabiibiiyai ma nuwanuwami kudubinai koberai da nakanani
ma Bada kubiine kota bigabiga ma ke wawaya kubiisi. 24 Namada
koakovi da mara sago Bada Yesu gwabinai kami miiya kona viiya.
God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ita veremi na
ina veremi, iyamna ami Bada vaghata na Keriso ma tuna wawayina
kubiine kobigabiga. 25 Ma iyi tam berabero kuna berai na kovogha
kuna viiya, iyamna God kudubita ini tupavireta ma nani kamonai ke
ina kitai da tam wawaya avatetem bo tam wawayota, peyarita na sago.*

4

1 Tami babada, ami sleiv na nota manininai koni badesi ma
kona koyagha bubunisi. Konota bogai da tami bade ami Bada kunumai
emakamakai.*

Vibeyebeyena turina.

* **3:12:** Epe 4:2 * **3:13:** Epe 4:32 * **3:16:** Epe 5:19-20 * **3:18:** Epe 5:22; 1Pit 3:1
* **3:19:** Epe 5:25; 1Pit 3:7 * **3:20:** Epe 6:1 * **3:21:** Epe 6:4 * **3:22:** Epe 6:5-8 * **3:25:**
Deut 10:17; Epe 6:9 * **4:1:** Epe 6:9

2 Mara nonowa kona niponipowana na nuwanuwami kudubinai ma
vikiikiiwa yavata koberai. 3 Ma bade kubiikai konipowana da God
taraboga ina verekai da kana dima. Rorova God ina nota Keriso kubiine
na gavugavuna ma karako na ku deba iterei da kana dimei. Tuna kubiine
adimadima na ipatumiku da karako gabura kamonai amakamakai. 4 Ma
konipowana da weni notana ana dimadimei na iyamna ani debe bubuni.
5 Konuwagiura da ikikava koni matakira bubuna iyavo kava ke
ita vivitumaghana kurisi. Ma taraboga imapatana kona viiviiya na ke
koni rekwei.* 6 Ami sisiya kurisi na mara nonowa biibiisi ma nuwavi-
iviinisi, ma namada kona vovunagha da ikikava wawaya sago sago duma
kona vonapote bubunisi.

Vikiikiiwa.

7 Varesita Taikikas, tuna ini varaveremi da taku ikikava. Tuna
nuwanuwaku, ma nuwanuwana kudubinai mara nonowa iviteku
ma Bada ina biga kamonai yavata kabigabiga patapata.* *
8 Avonavonatawei kurimi da ina vonemi da tokai ikikava kamakamakai
ma nuwanuwami ina kiiepepai. 9 Ma Taikikas ina nenae kurimi na
Onesimas yavata, tuna bade nuwanuwaku ma varesita patupatutuna,
ma tuna na ami wawaya. Ma aviyavisina peyarina weni dobunai
etuputupuwa na ivi ruwa ina vonaveremi.* 10 Aristakas ikiikiiwemi,
tuna na taku yavata gabura kamonai kamakamakai. Ma bade Mak
ikiikiiwemi, tuna Banabas tina kikei. Ma tami namada aku sisiya
koviiya da maranai Mak ina nekiibau kurimi na kokoyagha bubuni.*
11 Ma Josuwa, kana vava sago na Jastas, tuna bade ikiikiiwemi. Iyavo
kava yavata kabigabiga patapata God ina vikiivavona kubiine ma
kamosiyai na weni damsi ivi aroba kava na Jiu damsi. Ma ti na ivite
kirakiiyeku.
12 Ma Epapiras ikiikiiwemi, tuna ami wawaya sago, ma bade
Yesu Keriso ina bigabiga. Ma tuna mara nonowa nipowana ka-
monai ipaparana kubiimi ma God kurina inowi da kona miirikikina ma
nuwanuwami kudubinai Keriso koni tumaghanei ma God ina kayowana
kudubina kona votekatekei.* 13 Taku mani matakuwai akitai da tuna
ikikava eniponipowana kirakai tami kubiimi ma bade vitumaghana
damsi Laodisiya ma Herapolis kwanatusi kamonai. 14 Ma kokoseni
badana Luk, tuna varesita ma nuwanuwata. Tuna ma Demas ivi ruwa
ikiikiiwemi.*
15 Varevaresita Laodisiya kamonai kovonesi da aikiikiiwesi. Ma
bade Nimpa ma Keresiyana kudubisi ina numiiyai ikiidaburana
vokavakavara kubiine na ti yavata aikiikiiwesi. 16 Weni girumina
koni yavi ina kovi na murinai vitumaghana damsi Laodisiya kamonai
kurisi kovonatawei da ti yavata ini yavi. Maghimaghighina, aviyavisina
agiruma varevaresita Laodisiya kamonai kurisi na ina vonatawei kurimi
na tuna girumina kovi yavi. 17 Akipas kovonei da biga Bada gwabinai
iviiya na ini koviya.*
18 Kiiwa kiiwa.

---

* **4:5:** Epe 5:16 * **4:7:** Apos 20:4; 2Tim 4:12 * **4:7:** Epe 6:21-22 * **4:9:** Prm 10-12
* **4:10:** Apos 19:29, 27:2; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39 * **4:12:** Kol 1:7; Prm 23
* **4:14:** 2Tim 4:10, 11; Prm 24 * **4:17:** Prm 2

Taku Pol taku mani imakuwai weni vikiikiiwina agirumi.* Ke nuwanuwami ina wapa da taku na gabura kamonai.

Ma ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai nonowa.

* **4:18:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiiwa 4:18 kamonai na Pol imanai igirumi da Kolosei damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Tesalonika Damsi Kurisi (1 Thessalonians) Vonaviakova

Tesalonika kwanatuna na Masedoniya dobunai. Ma dobuna na Rome damsi i rewapana gaburinai. Ma Masedoniya dobuna kamonai na Rome damsi i vibadana gawarina na Tesalonika kwanatuna kamonai. Pol ibababa ma ina biga iberaberai na kamonai inae ku Pilipai ma idima da wawaya Keriso ivi tumaghanei. Muriyai inae ku Tesalonika ma dima ivi karei. Ke mara gurina na nuwapoya ipanani iyamna Jiu damsi Tesalonika kamonai ivi karei da ivi kawapatei. Pol damina iviiya da Jiu babadisi ita kiivunui, tuna kubiine nani kwanatuna ikiibutawei inae ku Bereya kwanatuna. Muriyai inae ku Korint ma nani kwanatunai kwinana Timoti ipanani, tuna yavata ibigabiga patapata. Ma Timoti, Pol ivi akovi da vitumaghana damsi Tesalonika kamonai na aviyavisina itupututupuwa kurisi.

Sisiya iviiya na Pol igiruma Tesalonika damsi kurisi da ita kiiepepisi da i nota ke ita peku. Igiruma da God ivi kiikiiwei iyamna i vitumaghana ma i nuwaviina varana ivi yanei. Muriyai ivonavinotisi da rorova ikikava kamosiyai imakamakai, tuna matakirina ita kivini da ti bade nakanani ita makai. Turinai na vitumaghana damsi Tesalonika kamonai i notaragharagha iterevimanini, ti na Keriso ina vovira marana ivivi tarakiiyanei na ivonapotesi. Wawaya ivi tarakiiyana bo, “Keriso ina vovira ku dobu na iyavo kava ivi tumaghanei ma namada irabobo na yawasa makamakii nonowina ina viiya bo kegha?” Ma bade, “Avi maranai Keriso ina vovira?” Pol weni tarabogina iviiya na ivonesi da ere nuwanubasi ina vivikoyakoyagha ma ere vitumaghanisi Bada ina biga ina beraberai da Keriso ina ku vovira marana.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.

Sapta 1:2 da ku 3:13 Vikiikiiwa ma vigheghena God kurina.

Sapta 4:1-12 Kiiepepa da Keresiyana yawasina kamonai ita makai.

Sapta 4:13 da ku 5:11 Keriso ina vovira marana kana sisiya.

Sapta 5:12-22 Kiiepepa turina.

Sapta 5:23-28 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana
dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na God ita Mamai ma ita Bada
Yesu Keriso* rapesiyai.

Ainowi kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Tesalonika damsi i yawasa ma i vitumaghana.

2 Mara nonowa kaniponipowana ma God kaikiikiiwei kubiimi. 3 God
ita Mamai matanai kanotanotimi, ikikava vitumaghana tepanai kobiga-
biga, ikikava nuwaviina tepanai kobagibagi bubuna, ma bade ikikava

* **1:1:** Apos 17:1 * **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

Bada Yesu Keriso tepanai ami nota ivi rewapana kirakai da komiimiirikikina. 4 Varevaresikai, kakovi da God ina nuwaviina irakata kurimi ma ivinemi da tami ina wawaya, 5 iyamna Keriso varana biibiina kadimei kurimi na ke sisiyina kava ma Kanuma Vovokaravina ina rewapana yavata, nuwanuwakai kudubinai kavi debei da varana biibiina na vonavaghata. Konotai da ikikava yavata tamakai ma aviyavisina kaberaberai na peyarina tami ami biibiina kubiine. 6 Ami yawasa kovirai da tokai ma Bada Yesu kovi bonebonekai. Namanaki vokwarakwara kopanani ma kegha da Bada varana nuwabiibiiyai koviiya, nani nuwabiibiina na Kanuma Vovokaravina gwabinai ipisi.* 7 Weni nakanani koberai na kovi matakira bubuna vitumaghana damsi kurisi Masedoniya ma Akeya dobusi kamonai. 8 Ma Bada vonana gwabimiyai ikiibau na ke nani dobusi kava, sisiyimi irakata da dobu ine yavui. Tuna kubiine wawaya peyarisi iakovi da God koitumaghanei. Tuna kubiine ke sago kani sisiyemi. 9 Wawaya peyarisi namada isisiyemi, ikikava kovi kiikiiwekai maranai kanumataya kurimi. Ma isisiyemi da karenai sawara yamoyamonisi kovovokavakavarisi ma karako kotakuputesi da God vaghata makamakii nonowina kovovotekatekei. 10 Ma bade kokoyakoyagha da mara sago God Natuna kunumai ina vovira. Natuna na Yesu, tuna rabobowai ivomiiri ma ivi yawasita da mara damonai God nuwanuwana ke ina pughu kurita.

2

Pol Tesalonika kamonai ibiga.

1 Varevaresikai, koakovi da akii numataya kurimi na ere iyamna. 2 Ma koakovi da Pilipai kamonai wawaya ivi agaberowekai na kavokwarakwara ma kavi kamyuyuwa. Ma nani murinai kapisi kurimi. Namanaki da wawaya ivi tupaketowanekai ma kavi kamyuyuwa, ma kegha da ita God rewapana iverekai da varana biibiina kadimadimei kurimi.* 3 Ma kavi nowi kurimi da koti tumaghana ma nani kamonai ke sago nota berona gavugavuna, ke kati sisiya bero ma ke kati beroberowemi. 4 Kegha da God ivi tumaghanekai ma ivi vaghinei da varana biibiina kata dimei. Ke wawaya i kayowana kata dimadimei ma God ina kayowana kava, tuna nuwanuwata eruvaruvai. 5 Ma koakovi da ke meyani kati beroberowemi da nuwanuwami kata tinavirai ma bade ke meyani ami mura kata matighei. God iakovi da kavonavona vaghata. 6 Ma ke vigheghena katekwekwai, tami gwabimiyai bo wawaya viya gwabisiyai. Tokai Keriso ina aposol ma kovokovoghina da kati nowi kurimi da vita kata veremi, ma ke kata berai. 7 Kamomiyai nuwanubiiyai kamakai, nakanani ma maduwa natunatuna gisigisisi ita raparapisi. 8 Akii nuwaviina kurimi na irakata kirakai, tuna kubiine nuwabiibiiyai tavi nuwasago ma God varana kavi debei kurimi, iyamna kakova bubunimi ma tami na nuwanuwakai. 9 Varevaresikai, konotanotai da gwabimiyai kabiga kirakai, mariyai ma didibarai. Tokai kakoyagha meyekai, ke kata kayowei da kati nowi kurimi maranai God varana biibiina kadimadimei kurimi.

10 Vitumaghana dami kamomiyai kamakamakai na tami matamiyai ma God matanai akii bera peyarina kurimi na vovokaravina ma maninina, berona kegha. 11 Koakovi ikikava kaberai tami sago sago duma kurimi, nakanani ma tomowa natunatuna ita koyakoyaghisi.

* **1:6:** Apos 17:5-9 * **2:2:** Apos 16:19-24, 17:1-9

12 Kakiikiiepepimi da ami nota ini rewapana, ami nuwapoya kavi nubai,
ma sisiya bagibagisi kavereveremi da Keresiyana ita keta kona kivina
bubuni da God ini nuwabiibiiyemi. Tuna ikwatumi da ina vikiivavona ma
kana kadara ku kamona kona rui.
13 Mara nonowa God kaikiikiiwei iyamna varana biibiina kovi yanei
ma kovi tumaghanei da sisiyina ke wawaya gwabisiyai ita pisi, ma God
gwabinai ipisi. Tuna vonavaghata, God vonana inekiibau kurimi da
tami vitumaghana wawayimi ami yawasa eviravirai. 14 Varevaresikai,
aviyavisina itupuwa kurimi na namada itupuwa God ina wawaya
Judiya kamonai kurisi. Keriso kovi tumaghanei kubiine, ami wawaya
ivi tupaketowanemi da kovi kamyuyuwa.* 15 Ikikava ivi tupaketowanemi
na bade nakanani Jiu damsi Bada Yesu ma peroperoveta kurisi
iberai, ivi rabobosi ma bade tokai ikwavinikai. Nani damsi mara
nonowa wawaya yavata ikawapata. Ti nakanani eberaberai da God
nuwanuwana ipughu.* 16 Ma ita gudukai, ke ita kayokayowei da kupuna
damsi kurisi kata dima da yawasa makamakii nonowina ita panani. Weni
berasi iberai na i berabero ivi kiitatanei. Ma karako God nuwanuwana
ighetawei da kovogha ina veresi.

Pol Tesalonika damsi ita kita meyesi.

17 Ma varevaresikai, tavi bogebogeta (tupuwita kava tavi bogebogeta ma
nuwanuwata na kegha). Mara tupona ke kata kitakitimi ma akii nota
kudubinai kaberabera tovoni da kata kita meyemi. 18 Kakayokayowei
da kata pisi kurimi, vonavaghata taku Pol mara ipeyari abera tovoni, ma
Seitan akii keta igudugudui. 19 Mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vovira
ku dobu. Ma akii nota rewapaninai katumatuma da tuna maranai tami
tepamiyai akii nuwabiibai ma kakii vava ina rakata. Vonavaghata, tami
tepamiyai.* 20 Kakii kadara ma akii nuwabiibai na tami.

3

1 Namadani kava ke kata kitimi da kavi nuwapoya kirakai. Tuna ku-
biine nota kaviiya da akii viruwa Atenisi kamonai kata makai* 2 ma
varesita Timoti kata vonatawei kurimi. Tuna yavata God ina biga kabi-
gabigei, Keriso varana biibiina kadimadimei. Vaghina, kavonatawei
da rewapana ina veremi ma ini vitemi da ami vitumaghana ina rakata,
3 da maranai wawaya ina vivitupaketowanemi na ami nota ke ina peku.
Namada koakovi da weni vikamyuyuwina Keresiyana kudubita tapana-
panani na bade God iakovi. 4 Rorova gwabimiyai tamakamakai na
kavonaveremi da wawaya ini tupaketowanita ma tikamyuyuwa. Ma
aviyavisina kavonavonemi na nakanani itupuwa, namada damina kovi-
iya. 5 Tuna kubiine Timoti avonatawei kurimi, avi nuwapoya kiraki-
iyemi ma akovimi ata viiya da ami vitumaghana kovoterei bo kegha.
Avi nuwapoya da mikeda Seitan, tuna ruyagha wawayina, ita ruyaghimi da
kota peku ma akii biga na iyamna kegha.
6 Ma Timoti gwabimiyai ivovirame kurikai, sisiya biibiina iverekai
da tami patana da koitumaghana ma koinuwaviina. Ivonekai da
mara nonowa nuwabiibiiyai konotanotikai ma tami ami kayowana
ghamana da kota kitikai nakanani tokai bade akii kayowana ghamana

* **2:14:** Apos 17:5 * **2:15:** Apos 9:23, 29, 13:45, 50, 14:2, 5, 19, 17:5, 13, 18:12 * **2:19:** Pol ivonavona da ibera bubuna da Tesalonika damsi ivi tumaghana ma ti nakanani ma ina kraun.
* **3:1:** Apos 17:15

da kata kitimi.* 7 Varevaresikai, nuwapoya ma vikamyuyuwa kamonai kamakamakai ma ami vitumaghana sisiyina kavi yanei da kavi nuwabiibiiyemi. 8 Bada kubiine komiirimiirikikina na kamakamakai bubuna, tami kubiimi akii yawasa na ere iyamna. 9 Tuna kubiine akii vikiikiiwa God kurina irakata kirakai. Kanotanotimi ma kainuwabiibiiyemi God matanai. 10 Mara nonowa mariyai ma didibarai nuwanuwakii kudubinai kaniponipowana da maghighimi kata kitai ma vibeyebeyena ku tepana kata veremi da ami vitumaghana kati maninini.

11 God ita Mamai ma ita Bada Yesu kurisi kainowi da keta ina vovunaghi da kana pisi kurimi. 12 Ma bade kainowi da Bada ami nuwaviina ini rakati, ma ke tami kamomiyai kava, wawaya kudubisi kurisi. Ini rakati da ikikava kainuwaviina kurimi, nakanani koni nuwaviinavivirana. 13 Ma kainowi da ini vitemi, koni rewapana da God ku matana tami wawaya maninimi ma vovokaravimi maranai Bada Yesu ma ina wawaya vovokaravisi ina nekiibau.

4

God ina kayowana da yawasa biibiinai tamakai.

1 Varevaresikai, akii sisiya turina na weni. Ikikava kota makai bubuna da God ini nuwabiibiiyemi na namada kavi beyebeyemi na koberaberai. Ma Bada Yesu avanai kainowi ma akii sisiya bagibagina kavereveremi da nani yawasina kovokikini ma nakeda kona bera kamowi. 2 Akovina namada koviiya da ikikava kota makai bubuna, ma nani vibeyebeyena na Bada Yesu ina rewapanai kavi beyebeyemi. 3 God ina kayowana da ami yawasa kudubina rapenai ma tami wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine ke meyani koni pekana wapawapa. 4 Peyarimi kotakova bubuni da ikikava tupuwimi koti badei da ami yawasa maninina ma vovokaravina God ku matana. 5 Ma tami ke kona berai da wawaya viya nakanani, ti na God ke itakovi ma i kayowana ghamanakina da vipekana wapawapa ina berai da damisi ina biibai. 6 Ma bade ke meyani kona bera beroi da turaturami kakawasi koni tunebosi. Aviyavisina kwinam rapenai na ke kona yapini. Namada sisiya bagibaginai kavonavinotimi da nani bera berona kona berai na God kovogha ina veremi. 7 God ina kayowana da yawasa manininai kata makai, ke ina kayowana vipekana wapawapa. 8 Tuna kubiine, iyi tam weni vibeyebeyena ke kuna kivini na ke wawaya i vibeyebeyena kuta barei ma God kubarei. Tuna na Kanuma Vovokaravina everevereta.

9 Ma ke kana giruma kurimi da koti nuwaviinavivirana, iyamna namada Keresiyana turaturami yavata koberaberai. Namada God ivi beyebeyemi da kamomiyai koti nuwaviina ma koti nuwasago. 10 Vonavaghata, ami nuwaviina irakata da Keresiyana turaturata kudubisi Masedoniya kamonai yavata kovi nuwasago. Ma akii sisiya bagibagina kavereveremi, kainowi da kovi nuwaviina kamowa. 11 Ami nota kudubinai turaturami kovopepetisi da kamomiyai nuwanuba ina makai. Ma imamiyai ami biga vaghata kona beraberai, ma wawaya kokitakuyowesi da bade ti mani i biga ina bera bubuna. Peyarina namada kavonemi na kota berai, 12 da iyavo kava God ke iti tumaghanei na ina vopepetimi. Ma koberai da bade ke wawaya tepasiyai kona makai, tami mani kovi poyapoya da ami rewapanai kona makai.

---

* **3:6:** Apos 18:5

Bada ina vovira marana.
13 Varevaresikai, raborabobosi kani sisiyesi, iyamna kakayokayowei
da vonavaghata konakovi. Iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi da
raborabobosi ina vomiiri, tuna kubiine esiyasiyapa kirakai. Ma tami na
ke nakanani koni nuwapoya kirakai. 14 Titumaghana da Yesu irabobo
ma ivomiiri, tuna kubiine bade titumaghana da God ina berai da iyavo
kava Yesu ivi tumaghanei ma irabobo na Yesu yavata ini kiidaburana da
ina rutinisi ina ghae.
15 Aviyavisina wekarakava kaibeyebeyemi na Bada gwabinai kavi-
iya. Maranai Bada ina vovira na ke kona notai da tota yawayawasita
dobuwai tamakamakai na ita wawaya raborabobosi taverukuyowesi.
Ti na ini nao ina ghae ma tota muriyai.* 16 Bada kunumai inoru ma
ina kiirara, sisiya bagibagina ina terei. Ma bade aneya i bada gamona
ina terei. Ma bade God ina ture ina tou. Murinai Keresiyana raborabo-
bosi ini nao ina ghae. 17 Nani murinai, tota yawayawasita patana da
dobuwai tamakamakai na taghae da iyavo kava rabobowai ivomiiri
na yavata kwavuwai tikiidaburana da kiidamowai Bada tanepotei da
gwabinai tamakai nonowa. 18 Tuna kubiine weni sisiyisi tami mani
kamomiyai kovi sisiyei da ami nota ini rewapana.

5

Tavovunagha iyamna Bada ina vovira.
1 Varevaresikai, avi kubiine akii giruma kati rekwei da mara avai
nani berasi ina tupuwa na kata vona meyemi, 2 iyamna namada koakova
yavui da maranai Bada ina vovira na vonaverena kegha. Tuna nakanani
ma yapiyapi wawayina didibara kamonai ita nekiibau da iti tataghanita.*
3 Nani maranai wawaya ina vivisisiya bo, "Nuwanubiiyai tamakamakai
bubuna," ma nani kamonai ina tataghana ma vokwarakwara ini karei. Ma
ke kovokovoghina da ina veruvuvurei. Tuna nakanani ma wavine vituwa
kubiine ita dagui da iti tataghani ma ke kovokovoghina da ita veruvuvurei.
4 Ma varevaresikai, tami na ke nubakutuva wawayimi da Bada ina vovira
marana na ini tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina. 5 Peyarimi
na yasegana ma mara wawayimi. Tota ke didibara ma nubakutuva
wawayita. 6 Iyavo kava ke iti tumaghana na ekayokayobara ma eke-
nakena. Ma tota na ke nakanani taberai, matata ini kiivirevire ma
tipotepote meyeta. 7 Nubakutuva wawayisi didibarai ekenakena ma
bade didibarai eumuma neghanegha. 8 Ma tota na yasegana wawayita,
tuna kubiine tipotepote meyeta, ma ita vitumaghana ma ita nuwavi-
ina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina nuwakadana kana
terepapara ita kotei. Ma takova bubuni da God ini yawasita ma nani
akovina ini tarapaparaneta nakanani ma seri wawayina gayamina kana
terepapara ita kotei.* 9 Nakanani taberai, iyamna God ke ita vineta da ina
nuwapughu maranai tavokwarakwara. Ivineta da yawasa makamakii
nonowina Bada Yesu Keriso gwabinai taviiya. 10 Irabobo tota kubi-
ita ma mara sago ina vovira, da vitumaghana damta raborabobosi ma
yawayawasita gwabinai tamakai. 11 Tuna kubiine kamomiyai kiiepepa
sisiyisi kovi sisiyei da ami nota ini rewapana ma kona miirikikina. Namada
koberaberai ma ke kona voterei.

* **4:15:** 1Kor 15:51-52 * **5:2:** Mat 24:43; Luk 12:39; 2Pit 3:10 * **5:8:** Isa 59:17; Epe 6:13-17

Vibeyebeyena turina ma vikiikiiwa.

12 Varevaresikai, akii vinowi sago kurimi kana terei. Tami ami Keresiyana babadisi kovopepetisi. Ti na biga ghamana eberaberai, Bada avanai inowemi, ma ibeyebeyemi da ikikava ami yawasa kota virai da ku maninina. 13 Nani bigana eberaberai kubiine na kovokaravesi ma kovi nuwaviina kirakiiyesi. Ma peyarimi Keresiyana turaturami yavata nuwanubiiyai komakai patapata.

14 Varevaresikai, bade kainowi kurimi da kayobarisi koyeghisi, yabuyabumanisi kokiiepepisi da i nota ini rewapana, mitamitasi kovi vitesi, ma bera peyarina pikamiyai koberai wawaya peyarisi kurisi. 15 Kokitaruvimi da maranai wawaya berona ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Ma mara nonowa kobera tovoni da koni agabiibai, kamomiyai ma bade wawaya peyarisi kurisi.

16 Mara nonowa kovi nuwabiibai. 17 Ma bade mara nonowa konipowana. 18 Mara biibiina bo mara berona ma kegha da patana God kovi kiikiiwei. God ina kayowana da tami iyavo kava Yesu Keriso yavata kovi nuwasago na weni nakanani kota makai.

19 Ma Kanuma Vovokaravina gwabimiyai ekarakarata na ke kona sirapekini. 20 Ma mikeda peroveta wawayina ina pisi, ina vonemi da kami sisiya God gwabinai iviiya na kovi yanei, ke koni yanatawei. 21 Ma kovi nuwanotanota bubuni da sisiyina damina kona vii kiimatani ma sisiya biibiisi kava kovotani. 22 Ma bade berabero peyarina koveruvuvurei.

23 God na nuwanuba everevereta. Ma tuna mani ina berimi da tami vovokaravimi ma wawaya maninimi kavakava da kanumimi, tupuwimi ma ami yawasa peyarina kamonai na biibiina kavakava maranai Bada Yesu Keriso ina vovira. 24 God ikwatumi ma weni berasi ina berai kubiimi, iyamna tuna wawaya maninina ma kovokovoghina da koni tumaghanei.

25 Varevaresikai, konipowana kubiikai.

26 Ma Kerisiyana turaturata kovi kiikiiwesi ma kotaraghavusi.

27 Bada ku matana, sisiya bagibagina kavereveremi da weni girumina Keresiyana turaturata peyarisi kurisi kovi yavi.

28 Kainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

Pol Ina Giruma Viruwina Tesalonika Damsi Kurisi (2 Thessalonians) Vonaviakova

Vitumaghana damsi Tesalonika kwanatuna kamonai Keriso ina vovira marana ivivi ruwei. Pol namada igiruma kurisi ma kegha, patana da i nota ivovoragharagha. Tuna kubiine Pol igirumame kurisi, ivonesi da ke ini tumaghana da Keriso namada ivovira ku dobu. Ivi beyebeyesi da bera viya ini nao ma muriyai Keriso ina nekiibau. Ivonesi da Wawaya Kawakiikiina dobu ini badei da tuna gaburinai wawaya peyarisi bera beroberosi ma dowadowasi ina votupe kirakiiyei. Ma Wawaya Kawakiikiina, Keriso ma vitumaghana damsi ini ghaviyesi. Murinai na Keriso ina vovira.

Weni girumina kamonai, Pol vitumaghana damsi ikiiepepisi da nuwapoya ma vokwarakwara kamonai i vitumaghana ini rewapana ma ina miirikikina. Ma ivonesi da ke ina kayobara, ti mani kubiisi ina biga, ikikava Pol turaturana yavata ikoyakoyagha meyesi na Tesalonika damsi bade nakanani ita berai. Ma ku tepana ivonesi da bera biibiisi ke ina voterei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Vigheghena.

Sapta 2:1-17 Keriso ina vovira kana sisiya.

Sapta 3:1-15 Kiiepepa da Keresiyana yawasinai ita makai.

Sapta 3:16-18 Giruma igudui.

1 Taku Pol, ma Sailas da Timoti* yavata kagirugiruma tami Keresiyana
dami Tesalonika kamonai kurimi. Tami na ita Mamai God ma Bada Yesu
Keriso* rapesiyai.
2 Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi kainowi da agabiibai ma
nuwanuba ina veremi.

Keriso ina vovira ma ini tupavireta.

3 Varevaresikai, ibiibai da mara nonowa God kani kiikiiwei kubiimi,
iyamna ami vitumaghana erakarakata kirakai, ma bade tami sago sago
duma ami nuwaviina erakarakata da kamomiyai koinuwaviinavivirana. 4 Tuna kubiine, dobu viya kamosiyai Keresiyana turaturata kurisi
kaigheghenimi. Kavonesi da wawaya iagaberowemi ma vokwarakwara
damina koviiviiya na mara nonowa ami vitumaghana ivi rewapana ma
komiimiirikikina.
5 Weni berasi peyarina ivi debei kurita da God ina vikiivavona kubiine kovovokwarakwara. Mara damonai God vonavaghata tepanai
ini tupavireta da iyi biibiina ma iyi berona. Ma ina vonakiiyaragha
da tami na ina wawaya maninimi ma ini vaghinei da ina vikiivavona
kamonai kona makai. 6 Ma bade bera maninina ina berai da iyavo kava
karako itupaketowanimi na mara damonai biwa ina veresi. 7 Karako

* **1:1:** Apos 17:1 * **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

dobuwai koikamyuyuwa na mara damonai nuwanuba ina veremi, ma takii yavata nakanani ina verekai. Nani maranai Bada Yesu keyama yebayebarina kamonai, ina aneya rewapanisi yavata kunumai inoru.
8 Ma iyavo kava God ibarei ma ita Bada Yesu varana biibiina ke ita votekatekei na kovogha ina veresi.
9 Kii kovogha na makamakii nonowina ma ina gwaramutusi. Ina miiripotesi da ke Bada kurina ina nae ma ke meyani kana kadara ma ina rewapana damina ina viiya.* 10 Bada ina mara ghamana ina nekiibau na ina wawaya vovokaravisi ini ghegheni da kana kadara ina rakata. Ma vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma ini deye kirakiiyei. Ma tami yavata nani korotona kamonai, iyamna aviyavisina kavi mamatarei kurimi na kovi tumaghanei.
11 Tuna kubiine mara nonowa kaniponipowana kubiimi da God ina berai da ami yawasa na maninina ku matana, iyamna ikwatumi da yawasa maninina kamonai kota makai. Ma kainowi God kurina da ina rewapana ini vitemi da avi berasi biibiisi kona notai na kona bera yavui, ma avi bigana ere vitumaghanimi kovi karei na koni koviya. 12 Nakanani kaniponipowana da ita Bada Yesu kana kadara koni debei da wawaya kana vava ini ghegheni, ma bade ita Bada Yesu tami ini ghegheni mi. Weni berasi na ita God ma Bada Yesu Keriso i agabiibai tepanai ina tupuwa.

2

Wawaya Kawakiikiina ini ghaviya.
1 Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso ina nekiibau ma ina tinariyeta na nani marana tisisiyei.* 2 Ke ami nota ina ragharagha ma ke koni nuwapoya maranai wawaya ini beroberowemi da sisiya Bada gwabinai iviiya, bo akii vibeyebeyena kamonai ivi yanei bo giruma gwabikiiyai iviiya da Bada namada ipisi da ina mara ghamana ikovi. 3 Ke koni vaghinei da wawaya ini beroberowemi ma ke koni tumaghanesi. Bera viya ina tupuwa ma muriyai Bada ina mara ghamana ina nekiibau. Weni berasi ini nao. Wawaya peyarisi God ini ghaviyei ma Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava God nani wawayina ku keyama karakaratina ina tawei. 4 Ma Wawaya Kawakiikiina na god viviberosi ma kokoitau wawaya evovokavakavarisi na kudubisi ini ghaviyesi, ina tereoruwesi ma tuna mani ina terepa meyei. Ma ina rui God ina ku Taparoro Numana, ina makiivipika ma ina vonakiiyaragha da 'Taku God.'*
5 Rorova yavata tamakamakai na weni berasi peyarina namada avonemi ikovi. Konotanotai bo kegha? 6 Ma wekarakava akova koviiya da weni berasi kana mara vaghata na ke ita nekiibau, karakava ina tupuwa. Tuna kubiine Wawaya Kawakiikiina na gudugudu na. 7 Ma berabero ina rewapana gavugavuna namada idagudagu da wawaya peyarisi God ina kayowana ikiigiiyei. Ma God ina wawaya sago emakamakai ma tuna nani rewapanina berona emiimiiripotei, ina nenae da God ina vona na wawayina ina miiritawei. 8 Ma nani maranai Wawaya Kawakiikiina ina rudeba. Karakava Bada Yesu yana ina tawei da Wawaya Kawakiikiina ina kiivunui, ina nekiibau ma kana kadara ina rakata da Wawaya Kawakiikiina ina gwaramutui.* 9 Ma kunona nani Wawayina Kawakiikiina ina rudeba na Seitan ina biga ina beraberai. Vibero berasi

* **1:9:** Isa 2:10 * **2:1:** 1Tes 4:15-17 * **2:4:** Dan 11:36; Ezek 28:2 * **2:8:** Isa 11:4

ghamaghamasi ma matakira viviberosi ina berai da wawaya ini deye kirakiiyei.* 10 Ma iyavo kava God karakava ina gwaramutusi na ti damsi Wawaya Kawakiikiina ina vibero bogii ma bogiiyai ini tumaghanei. Vonavaghata iti tumaghanei da yawasa makamakii nonowina ita panani ma ibara, tuna kubiine God ina gwaramutusi. 11 Ibara kubiine, God ina berisi da vibero ini tumaghana kamokamowi. 12 Nuwabiibiiyai bera beroberosi ina beraberai ma vonavaghata ina barei, tuna kubiine maranai God ini tupaviraviresi na ina vonakiiyaragha da kovogha berona ina veresi.

Tamiirikikina.

13 Varevaresikai, Bada inuwaviina kirakiiyemi, ma ibiibai da mara nonowa God kati kiikiiwei kubiimi. Ivinemi da koti nao, yawasa makamakii nonowina damina kota viiya. God ivi yawasimi iyamna vonavaghata kovi tumaghanei ma Kanuma Vovokaravina ami yawasa kamonai idagudagu ma ivinetawemi da wawaya maninimi ma vovokaravimi. 14 Ma varana biibiina kadimei kurimi na God ikwatumi da Bada Yesu Keriso kana kadara ku kamona kota rui. 15 Tuna kubiine, varevaresikai, komiirikikina ma peyarina kawakiiyai kavi beybeyemi ma kagiruma kurimi na kovotani.

16 Ita Bada Yesu Keriso ma ita Mamai God ekayokayowana kirakiiyeta ma i agabiibai kurita irakata. Tuna kubiine ina kiiepepita da mara nonowa titepatora ma titumaghana kamowa. Ma kainowi kurisi da 17 ini vitemi da nuwanuwami kamonai i kiiepepa damina kona viiya ma rewapana ina veremi da mara nonowa biibiina kona beraberai ma kona vivisisiyei.

3

Konipowana kubiikai.

1 Ma vaghina, varevaresikai, konipowana kubiikai da Bada sisiyina kana dimei ma yaghiyaghinai ina rakata da dobu ina ne yavui. Ma konipowana da ikikava sisiyina kovovopepetei na nakanani wawaya ina vopepetei. 2 Ma bade konipowana da maranai wawaya beroberosi ini kawapatekai na God ini yawasikai, iyamna ke wawaya kudubisi Bada iti tumaghanei.

3 Bada vonakiiyapa bagibagisi iterei ma berasi ina berai kubiita. Rewapana ina veremi, ma ini tarapaparanemi da wawaya berona Seitan ke ina nekiibau kurimi. 4 Bada nota evereverekai da kaitumaghanemi ma kakovi da akii sisiya bagibagisi peyarina namada kokivikivini ma bade mara nonowa kona kivina bubuni.

5 Ma kainowi Bada Yesu Keriso kurina da ini nowemi da God ina nuwaviina damina kona viiya. Ma kainowi kurina da ikikava Keriso vokwarakwara kamonai imiirikikina da ku damona na tami bade nakanani kona miirikikina.

Ke kona kayobara.

6 Varevaresikai, ita Bada Yesu Keriso avanai sisiya bagibagina kavereveremi da Keresiyana turaturata kayobarisi kokitatawesi, iyamna ti na akii vibeyebeyena ke ita kivikivini. 7 Tami namada koakovi da ikikava gwabimiyai kabiga na nakanani kota biga. Ke kata kayobara maranai yavata tamakamakai. 8 Akii kayowana peyarina ke kata viiviiyotei, kavivi miiyei. Ke kata kayokayowei da vita kata veremi,

* **2:9:** Mat 24:24

tuna kubiine mara nonowa mariyai ma didibarai kabigabiga kirakai.
9 Akii rewapana emakamakai da tepamiyai kata makai ma ke kata berai.
Kavi matakira da kota kitikai ma koti bonebonekai. 10 Rorova gwabimiyai
tamakamakai na kavonavonemi bo, "Wawaya ke ina biga na ke ina kam."
11 Weni sisiyina kavereveremi iyamna kavi yanei da kamomiyai
wawaya viya kayobarisi, biga kiimatana ke ita beraberai, ma esarosaropa
wapawapa. 12 Ma vaghina, wawaya kayobarisi kurisi kii sisiya bag-
ibagina na weni. Bada Yesu Keriso avanai kovi wawaya bubuna ma
kovi poyapoya da kona kam.
13 Ma varevaresikai, peyarimi bera biibiisi kona beraberai, ke ininimi
ina bara. 14 Wawaya iyai akii vibeyebeyena weni girumina kamonai ke
ina kivikivini na vitumaghana damsi kudubisi kovi akovisi da wawayina
na nakanani. Ma peyarimi wawayina kokitatawei da ininimaya. 15 Ma
ke koni ghaviyei, ma kovonavinotai da ina kitaruvai, iyamna tuna na
Keresiyana turami.

Giruma damona.
16 Vaghina, Bada gwabinai nuwanuba taviiviiya. Ma ainowi kurina da
tuna mani mara nonowa nuwanuba ina vereveremi da ami bera peyarina
ku kamona na damina kona viiya.
Ita Bada peyarimi gwabimiyai emakai.
17 Taku Pol aku vikiikiiwa imakuwai agirumi. Mara nonowa aku
giruma damonai weni nakanani aimatakira da konakovi da taku mani
agiruma.*
18 Ainowi ita Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai peyarimi
gwabimiyai ina makai.

* **3:17:** Weni girumina kudubina na Pol ivivi sisiya ma wawaya sago igirugiruma. Ma vikiikiiwa 3:17 kamonai na Pol imanai igirumi da Tesalonika damsi iti tumaghana da tuna mani weni girumina ivonavonatawei kurisi.

Pol Ina Giruma Karena Timoti Kurina (1 Timothy)

Vonaviakova

Timoti ina dobu na Eisiya Maina ma ina maduwa na Jiu wavine ma ina mamai na Grik tomowa. Tuna na yaragina ma Keriso ivi tumaghanei da Pol yavata ibababa ma Bada varana idimadimei. Pol ina giruma karena Timoti kurina na nota aroba isisiyei.

Sago na ivona da Timoti ita kitaruvai iyamna vibeyebeyena vibero Keresiyana kamosiyai ituputupuwa. Vibeyebeyena na Jiu ma kupuna damsi i kiki ivi kiiwawai. Ma ivi tumaghana da bera kudubina dobuwai takitakitai ma tavovotovoni, tupuwita yavata, peyarina na berona kavakava. Ivonavona da iyavo kava bera aroba ina berai na ti damsi kava yawasa makamakii nonowina ina viiya. Berasi na weni, akova gavugavuna gwabisiyai, vavai ma siya viya ke ina kani, ma bade ke ina tavine.

Ma kana viruwa na Pol igiruma Timoti kurina da ikikava vokavara ketana maninina iti beyebeyena ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ita vinesi. Ivona da iyavo kava Keresiyana ini badesi bo ini vitesi na i yawasa na maninina kavakava.

Ma turinai Pol, Timoti ivonaverei da ikikava ita biga bubuna Yesu Keriso kubiine ma aviyavisina kava ita berai wawaya bogii ma bogiiyai Keresiyana kamosiyai kurisi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 3:16 Vokavara maninina ma ikikava Keresiyana kii koyakoyagha ina vinesi.

Sapta 4:1 da ku 6:21 Timoti ivonaverei da ikikava ita biga.

1 Taku Pol agirugiruma. God na kata Viviyawa ma bade Yesu Keriso* titumaghanei. Ma ivi ruwa rewapana ivereku da taku Yesu Keriso ina aposol.

2 Kiiwa kiiwa, Timoti kurim. Am vitumaghana kubiine, tam natuku vaghata.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba ina verem.

Vibeyebeyena vibero wawayisi ita kitaruvisi.

3 Rorova avomiiri ku Masedoniya dobuna na sisiya bagibagina kurim aterei da Epesas kwanatuna kamonai kuta makai. Nani dobunai wawaya viya vibeyebeyena vibero ibeyebeyena, tuna kubiine avonem da gwabisiyai kuta makai ma kuta vonesi da ita voterei. 4 Giu gurigurisi ma i kaekiki mau kii vava isisiyei enenae da ti mani kamosiyai ikawapata. Kevonesi da ina voterei, tuna na ke God ina biga. God titumaghanei da ina biga takova bubuni. 5 Aku sisiya bagibagina avereverem da turaturata

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 16:1

ini nuwaviinavivirana. Nuwaviina ina keta na weni. Damina taviiya
da meni berana na berona ma meni berana na biibiina na biibiina
kavakava taberai. Ma nuwanuwata yagharinai Keriso titumaghana
bubuni. 6 Ma nani vibero wawayisi keta vaghata ivi wapai ma sisiya
wapawapa eberaberai da isiwana. 7 Ekayokayowei da Moses ina von-
aviyoyovana iti beyebeyena. Ma ke ita vivinimaya, isisiya ma ke itakovi da
aviyavisina isisiyei.
8 Takovi da Moses ina vonaviyoyovana na biibiina maranai wawaya
ina nunura bubuni. 9-10 Ma bade takovi da Moses ina vonaviyoyovana
na ke wawaya maninisi kubiisi ma beroberosi kubiisi iterei. Ti damsi
na kawakiikiisi ma kayotiranisi. Ti na God ke ita vivitumaghanei ma
berabero eberaberai. Ti na ke vovokaravisi ma God ibarei. Ti mani i
mamai mau ma i maduwa mau bo wawaya wapawapa ikiivunuwana.
Ti na ipekana wapawapa ma tavine ketana maninina ivoterei da vimogo
ma viputona eberaberai. Ti na wawaya ipatupatumisi ma igimaresi da
i sleiv. Ti na viviberosi ma i vonakiiyapa bagibagisi etereterei na mara
nonowa ikiigiiyei. Ti na imamatara bero, ma bera peyarisi eberaberai
da vibeyebeyena kiimatanina ke ita kivikivini. 11 Ma God ivi tumaghaneku
da kana kadara kubiine nani vibeyebeyena kiimatanina ati beyebeyena.
Ma Keriso varana biibiina kuriku ivi damani da ata dimei.

God ina agabiibai Pol kurina.

12 Ita Bada Yesu Keriso aikiikiiwei da aku biga kubiine rewapana
ivereku. Ma aikiikiiwei da ivi tumaghaneku ma ivineku da kubiine
ata biga. 13 Namanaki karenai avi avaberowei, akayoghakighakiyei, ma
avi agaberowei, ma kegha da ivi kamyuyuweku, iyamna aku vitumaghana
kegha da ke atakovi aviyavisina aberaberai.* 14 Ita Bada ina agabi-
ibai irakata kirakai kuriku da Yesu Keriso gwabinai vitumaghana ma
nuwaviina apanani. 15 Vonavaghata nuwanuwata kudubinai tivagh-
inei ma titumaghanei. Ma vonavaghata na weni, Yesu Keriso ipisi
ku dobu berabero wawayita iti yawasita kubiine. Ma taku na abero
kirakai, 16 ma kegha da God ivi kamyuyuweku. Ina kayowana da Yesu
ina nuwanuba ati debei wawaya kurisi, tuna kubiine taku, berabero
tomowiku, ivi kamyuyuweku da ati matakira wawaya kurisi. Wawaya
ita kitiku ma Yesu iti tumaghanei ma yawasa makamakii nonowina
ita viiya. 17 Vokavakavara ma vigheghena Kiivavo Ghamana kurina.
Tuna makamakii nonowina, ke meyani ina rabobo. Ke kovokovoghina da
matatiyai takitai ma tuna kava na God vaghata. Mara nonowa wawaya
ini ghegheni ma ina vokavakavari. Amen.
18 Natuku Timoti, aitumaghanem da aku sisiya kuna kivini. Rorova
peroperoveta kam sisiya God gwabinai iviiya na ivonem, ma bade
avonavona meyem. Ma nani sisiyisi na am kapiya, tepanai kuni ghaviya
bubuna God varana biibiina kubiine. 19 Ma nuwanuwam yagharinai
am vitumaghana kevokikini, damina kuna viiya da meni berana na
berona ma meni berana na biibiina na biibiina kavakava kuna berai.
Wawaya viya weni berasi ibarei, tuna kubiine i vitumaghana ivi beroi.
20 Wawayisi kamosiyai na Haimeneyosi ma Ariksanda. Namada Seitan
ku imana ateresi da kovogha ina viiya. Gwabinai akova ina viiya da God
ke ini avaberowei.

* **1:13:** Apos 8:3, 9:4-5

2

Ikikava kata vokavara.

1 Vaghina, aku sisiya ghamana na weni. Kona nipowana God kurina,
koni nowi da ini vitemi, ma koni nowi wawaya kudubina kubiisi, ma God
koni kiikiiwei. 2 Ma bade kona nipowana kiikiivavo ma babada gham-
aghamasi kubiisi da nuwanubiiyai ma pikatiyai tamakai. God kurina
tavopepeta ma ti wawaya bubuna. 3 Tanipowana babada kubiisi na
tuna bera biibiina God kata Viviyawa ku matana. 4 Ina kayowana da
wawaya kudubita iti yawasita ma vonavaghata katakova bubuni. 5 God
na sago kava. Ma wawaya ma God kamoputiyai na tetete wawaya
sago emakamakai da ivi sagota. Tuna wawayina na Yesu Keriso, 6 ma
peyarita kubiita ivere meyei. Rabobo ma berabero ivovotanita na
Yesu igimarataweta. Marana vaghata inekiibau na God ivi debei da
ina kayowana da wawaya kudubita iti yawasita. 7 Tuna kubiine God
ivineku da taku aposol, da varana biibiina ata dimei kupuna wawayisi
kurisi ma ati beyebeyena da sisiya vaghata iti tumaghanei. Vonavaghata
avonavonemi, ke ata vivibero.*

8 Aku kayowana da tomotomowa maninisi ina nipowana, ma maranai
ina nipowana na imasi ina ruepai ma nani kamonai ke sago nuwapughu
bo vikawapata ina makai. 9 Ma bade aku kayowana da wivine ke
ina kayovigesiro. Ini gara bubuna ma ke gara miiyanisi ghamaghamasi
ini kote. Uyawisi ke ina piro vigayagaya ma ke tinayodi ere gold bo
posaru ere pels ini kote.* 10 Wivine iyavo kava God evovokavakavari na
bera biibiisi ita berai da wawaya iti gheghenisi, ke kii gara bo kii tinayodi
bo kii posaru kitana kubiine. 11 Ma wivine kurisi kuni beyebeyena na
ini yanota ma ina vopepeta. 12 Ma taku na ke ata vivivaghinei da wivine
tomotomowa ina ghekuyowesi bo ini beyebeyena kurisi. Ti na ini yanota.
13 Konotai da God, Adam iyamoni ma murinai Eve iyamoni.* 14 Ma bade
ke Adam sisiya vibero iti tumaghanei, Eve mota ina sisiya ivi tumaghanei
da God ina sisiya bagibagina ivi kiigiiyei.* 15 Ma wivine ini tuwa na natu-
natusi ina koyagha bubunisi ma mara nonowa i yawasa na maninisi. Ma
ere vitumaghanisi ma ere nuwaviinisi ina makamakai na God ini yawasisi.

3

Keresiyana kii vinoraveraveyana.

1 Ma sisiya sago ana vonem, sisiyina na vonavaghata. Iyavo kava
ekayokayowei da ekalesiya iti badesi, ma Keresiyana iti noravesi na nota
biibiina iviiya. 2 Ma wawaya kuna vinei da Keresiyana ini noravesi*
na kekitai da gwabinai berona kegha, ma kawana sago kava, nota
manininai ini potepote meyei, ma kana vava biibiina. Nuwabiibiiyai
numataya ina tinariyariyesi ina ku numa. Ma bade kovokovoghina da
ini beyebeyena bubuna.* 3 Tuna na ke umaneghaneghana, ke nuwa-
pughupughuna bo kayakayayina ma nuwanuba wawayina. Ma mane
ke ina kirorowei. 4 Kawana ma natunatuna ina koyagha bubunisi, ma
bade natunatuna na vovopepetisi ma vovotekatekasi, 5 iyamna tomowa
kawana ma natunatuna ke ina koyagha bubunisi na ke kovokovoghina

* **2:7:** 2Tim 1:11 * **2:9:** 1Pit 3:3 * **2:13:** Gen 2:7, 21-22 * **2:14:** Gen 3:1-6 * **3:2:** Keresiyana ini noravesi. Kanuma ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi. * **3:2:** Tait 1:6-9

da God ina wawaya ina koyaghisi. 6 Ma Keresiyana kii vinoraveraveyana
na namadani kava Yesu ita vivitumaghanei. Wawaya wekarakava vitu-
maghana ivi karei na ke kuna vinei. Mikeda kuta vinei na ita kayotata na
God kovogha ita verei. Tuna nakanani ma Devil ikikava ikayotata na
kovogha ipanani. 7 Ma bade Keresiyana kii vinoraveraveyana kana vava
ina biibai iyavo kava ke iti tumaghana kamosiyai. Kana vava berona na
iyavo kava ke iti tumaghana na ini avaberowei da ina peku ma Devil ina ku
poko ina kona.

Keresiyana kii koyakoyagha.

8 Ma bade Keresiyana kii koyakoyagha biibiisi ina makai.† Ti damsi
na iti wawaya manini, sisiya vibero ke iti sisiyei, ma wain ke ituma ki-
rakiiyei, ma mane ke ita kirorowei. 9 Ti na nuwanuwasi yagharinai God
vonana vaghata ini tumaghanei. 10 Kunona i yawasa kuna kita bubuni
da vaghina bo kegha. Mikeda vaghina na kuna vinesi da Keresiyana
kubiisi ina vobigabiga. 11 Ma Keresiyana kii koyakoyagha kakawasi na
bade nakanani, ti na wawaya maninisi, ke ita viviyanuwe, ke itumuma
neghanegha, ma kovokovoghina da kuni tumaghanesi da i bera kudubina
ina bera bubuni. 12 Ma Keresiyana kii koyakoyagha na kawana sago kava
ma kuna kitai da kawana ma natunatuna ekoyakoyagha bubunisi. 13 Ma
ina biga ina bera bubuni na wawaya ini ghegheni. Ma kana vava biibiina
kubiine taraboga ina panani da ina nota ini rewapana ma ikikava Yesu
Keriso itumaghanei na ini debei wawaya kurisi.

Vibeyebeyena ghamana.

14 Anotanotai da mara gisina kava na ana pisi da ana kitim, ma kegha
da weni sisiyisi agirugiruma kurim, 15 iyamna mikeda ana vivinevira na
weni girumina ini akovim da ikikava tota God ina wawaya kata makai,
tota ekalesiya na God yawayawana ina rakaraka. Ma tota vitu-
maghana damta na nakanani ma vonavaghata kana kowora bo kana
oga. 16 Vonavaghata, God ina nota ghamaghamasi ma gavugavusi iyamsi
irakata, ma notasi na weni.

Ivi wawayota da viyota ikotei,
Ma Kanuma Vovokaravina ivi debei da tuna na vonavaghata,
Ma bade aneya matasiyai ikitai.
Ma kana vava dam ma dam kamosiyai wawaya idimei,
da dobu ku kudubina ivi tumaghanei,
ma God iviitawei da ighae ku kununa da kana kadara kamonai
emakamakai.

4

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

1 Kanuma Vovokaravina ivi debei da karako ina nenae da Yesu ina
vovira kana ku mara na nani kamonai wawaya viya vitumaghana
vaghata ina voterei ma kanuma viviberosi ina kivinisi ma i vibeye-
beyena vibero ina votekatekei. 2 Nani vibeyebeyenina na wawaya mi-
iriruwaruwasi ma viviberosi gwabisiyai epipisi. Ti wawayisi berabero
ibera kirakiiyei da karako nuwanuwasi gudugudusi. Ma ke sago damina
ita viiviiya da aviyavisina eberaberai na biibiina bo berona. 3 Ma bade
sisiya bagibagisi etereterei da wawaya ke ina tavine ma vavai ma siya

† **3:8:** Kii koyakoyagha. Tupuwa ina ku nevaneva Keresiyana ekoyakoyaghisi.

voviyavina kava ina kani. Ma kegha da God vavai ma siya kudubina iyamoni da iyavo kava itumaghanei ma vonavaghata iakovi na ere nipowanisi ini kiikiiwa ma ina kam. 4 Aviyavisina kudubina God iyamoni na biibiina, ke tabarei. Ma aviyavisina taviiviiya na tanipowana ma tikiikiiwa God kurina, 5 iyamna vonana ma nipowana tepanai na God ini biibiini.

Yesu Keriso ina bigabiga biibiina.

6 Iyavo kava itumaghana na weni sisiyisi kevi damani kurisi. Nakanani kuna berai na tam Yesu Keriso ina bigabiga biibiim. Vitumaghana ina vonavaghata kamonai kugogo ma vibeyebeyena maninina kukivini da karako nota magura kuviiya. 7 Ma giu katamanisi ma wivine moramorapisi kii varagutugutu viviberosi na keveruvuvurei. Mara nonowa kevi beyebeyena meyem da tam na God ina wawaya kiimatanim. 8 Tupuwim kekoyagha bubuni ma ini dagudagu kirakai da ini rewapana, tuna na bera biibiina. Ma kanumim kevi beyebeye bubuni da God ina kayowana kava kuna berai, tuna berana na ibiibii kirakai. Kuna berai da kanumim ini rewapana ma ini vitem da am yawasa dobuwai ina biibai, ma ku tepana rabobo murinai na am yawasa ina biibii kirakai. 9 Weni sisiyisi na vonavaghata, nuwanuwata kudubinai tivaghinei ma titumaghanei. 10 Tipaparana ma tabiga kirakai, iyamna ita nota kudubina God makamakii nonowina kurina tatereterei. Tuna na kata Viviyawa ma iyavo kava itumaghanei na ini yawasisi.

11 Weni vibeyebeyenina kevi damani wawaya kurisi ma sisiya bagibaginai kevonesi da ina kivini. 12 Tam yaragim ma kegha da ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem. Am sisiya, am bera, am nuwaviina, am vitumaghana, ma am yawasa kudubina na maninina kavakava na nakanani kevi matakira vitumaghana damsi kurisi. 13 Karakava ana pisi. Kuna koyakoyaghiku ma kamonai na wawaya kurisi God vonana kuna viviyavi, kuna vivibeyebeyena ma kuna dimadima. 14 Ma kam puyo ke kuni notawapei, nani puyona peroperoveta ivivi sisiyei ma vinoraveraveyana kudubisi imasi ku tepam iterei na Kanuma Vovokaravina iverem. 15 Ma avonavonem da weni bigasi na am nota kudubinai keberai. Kevere meyem da wawaya matasiyai ina kitim da tam biga biibiina keberaberai. 16 Kekitaruvim, ma bade am vibeyebeyena kekitaruvai. Mara nonowa weni nakanani kuna beraberai da tam ma iyavo kava iyanem na mara damonai nuwapoya ghamana kona veruvuvurei.

5

Ikikava vitumaghana damsi ita koyagha bubunisi.

1 Tomowa magurina ke kuna yeghai. Kevona pikapikei, keberai da tuna nakanani ma am mamai vaghata. Ma tomotomowa yarayaragisi keberisi da ti na varevaresim. 2 Wivine magumagurisi keberisi da nakanani ma am maduwa. Ma wivine vusi na nota manininai kevi novunovunesi.

3 Kwapukwapura kiikayokayosi ma vivikamyuyuwisi na kovi vitesi ma kovopepetisi. 4 Ma kwapura ere natunatuna bo tuputupuna na ti damsi i biga da kwapura ina koyaghi. Magurisi ikoyaghita na bade takoyaghisi. Wawaya itakovi da Keresiyana ita biga da ita rakaraka takoyagha bubunisi. Nani bigana ini nao ma God ku matana na bera biibiina. 5 Ma kwapura kiikayokayona ina kina kava, kana koyakoyagha kegha na nani

kwapurina ina nota kudubina God kurina etereterei da mara nonowa,
mariyai ma didibarai, eniponipowana da God ini vitei. 6 Ma mikeda kwa-
pura sago tupuwa yawasina inuwabiibiiyei na tupuwina yawayawana
ma kanumina na namada irabobo. 7 Weni sisiyisi vitumaghana waway-
isi kevonavinotisi da ina kivina bubuni da ke sago ina bera beroi da
wavuna ina kavari. 8 Meni wawayina kawana ma natunatuna ma kana
moramorapa ke ita koyagha bubunisi, tuna na Keriso ibarei. Ibero da
wawaya ke iti tumaghana, ma ibero kirakai da vitumaghana wawayina
ina rakaraka ke ita koyakoyaghisi.

9 Kwapura kana madegha 60 ma ku tepana na vaghina, meni dobunai
kwapukwapura kii vava kugiruma na kana vava nake keterei da ekale-
siya gwabisiyai vivita ina viiya. Ma kokitai da nani kwapurina na
itavine da mara sago kava, 10 ma kana vava biibiina. Bera biibiisi
eberaberai, natunatuna ikoyagha bubunisi, nuwabiibiiyai numataya
etitinariyariyesi, Kerisiyana turaturana kaesi ekowakowa, wawaya i
nuwapoya avai na ivitesi ma everevere meyei da bera biibiisi kava
eberaberai.

11 Ma wivine vusi kwapukwapurisi kii vava ke kuna giruma da vivita
ina viiya, iyamna karakava tupuwa ina kayowana ini badesi na bera wa-
pawapa ina berai. Nakanani ina berai na i vonakiiyapa bagibagisi Keriso
kurina iterei na ini kiigiiyei da i vitumaghana ini beroi. 12 I vonakiiyapa
bagibagisi ini kiigiiyei na God ku matana ti na berabero iberai. 13 Ma
bade kwapukwapura vusi na ina baba wapawapa, vinumarugenara ma
ku tepana na ina viviyanuwe ma wawaya kurisi ini yaranatitirana da ku
kamosi ina rui. Ma wawaya ti mani i bera ita kitakuyowei ma kegha da
ina vivisisiyapawopawo. 14 Tuna kubiine aku kayowana da kwapukwa-
pura vusi na ina tavineme ma ini tuwa, ina makai da kakawasi ma natu-
natusi ina koyagha bubunisi. Nakanani ina berai da kata ghaviya Seitan
ke kovokovoghina da kata vava ina kiiviberoi. 15 Kwapukwapura viya
namada ikiibutaweta da Seitan ekivikivini. 16 Ma mikeda Keresiyana
wavine ina rakaraka kamonai kwapukwapura viya emakamakai na
wavinena ina biga da ina koyaghisi. Ke vaghina da nani vitana ekalesiya
ina veresi. Ma kwapukwapura kiikayokayosi, iyavo kava kii vivita kegha,
ti kava ekalesiya ina koyaghisi.

17 Ma vinoraveraveyana, iyavo kava ekalesiya kamosiyai ebigabiga
bubuna, edimadima bo ibeyebeyena, ti damsi na kovi miiyesi ma bade
kovokaravesi. 18 Giruma katamana evonavona bo, “Maranai ox whiti
egudagudai na kawana ke kona kupotai.”* ma bade evonavona bo,
“Bigabiga wawayina ina biga kubiine na miiya ina viiya.”* 19 Ma
mikeda vinoraveraveyana sago ekalesiya kamosiyai ebigabiga bubuna
ma wawaya sago ina pisi kurim da tomowina kana vava ina kiiviberoi
na ina sisiya ke kuni yanei. Mikeda wawaya ruwa bo aroba yavata
matasiyai ikitai da tomowina berabero iberai na kuni yanesi.* 20 Ma
iyavo kava berabero ina beraberai na debiiyai keyeghisi da Keresiyana
peyarisi ina yabumana da ke nakanani ina berai.

---

* **5:18:** Deut 25:4; Mat 10:10; Luk 10:7 * **5:18:** Israel damsi whiti iyuyuna ma dowiyai itutura. Ma ox (Kau tomowina) ipiyei ma ivi tugudagudai da whiti vavina ma yoghona iti bogebogesi. Ma nani kamonai kawana ke ita kupotai, iyamna maranai itugudaguda na whiti gisina ita kanikani.

* **5:19:** Deut 17:6, 19:15

21 God, Yesu Keriso ma aneya vovokaravisi matasiyai avonavonem
da weni sisiyisi kekivina bubuni. Ma aviyavisina kuna beraberai na
wawaya peyarisi kurisi nakanani keberai, ma ke wawaya viya kava
kurisi. 22 Ma ke kuni yaghiyaghina da imam wawaya ku tepasi kuna terei.
Kunona i yawasa kuna kita bubuni ma muriyai kuna vinei da ekalesiya
kamonai ini bada. Ma wawaya viya berabero ina beraberai na ke ku
kamosi kuna rui. Keberai da tam maninim kavakava.
23 Ke okowa kava kunumai ma wain gisina yavata kunumai manawim
kubiine, iyamna tam gubagubagim.
24 Wawaya viya i berabero na debiiyai takitakitai da namada takovi.
Ma wawaya viya i berabero na gavugavuna ma karakava ina rudeba.
25 Ma bade bera biibiisi nakanani. Viya debiiyai takitakitai ma viya na
gavugavusi. Ma ke kovokovoghina da nani berasi biibiisi mara nonowa
gavugavunai ina makai, mara sago ina rudeba.

6

1 Wawaya iyavo kava ivi sleiv, ti na vita ghamana ekavakavari. Ma
ita notai da i babada ita vopepetisi ma ita votekatekesi. Nakanani ina berai
da wawaya God kana vava ke ini beroi ma bade ita vibeyebeyena ke
ina kiiviberoi. 2 Ma sleiv wawayisi kamosiyai viya i babada namada
Keriso ivi tumaghanei. Ma sleiv wawayisi nani babadisi ke ina tereoruwesi,
iyamna ti na Keresiyana varevaresisi vaghata ma yavata iti nuwasago.
Tuna kubiine nuwanuwasi kudubinai i babada kubiisi ina biga, ma i
biga kamonai aviyavisina biibiina epanapanani na i babada iyamna
kudubina ina viiya. Weni sisiyisi kevi beyebeyesi ma sisiya bagibagina
keterei da ina kivini.

Vibeyebeyena vibero ma mura vaghata.

3 Ma meni wawayina vibeyebeyena vibero eberaberai, ina vibeye-
beyena ke Bada Yesu Keriso ina vonavaghata bo ke Kerisiyana ina keta
vaghata, 4 tuna wawayina nuwanuwana kamonai kayotata ivi tupoi.
Tuna neghaneghana, ke sago aviyavisina itakovi. Ina nota dowad-
owana kubiine, ina kayowana da ina gamogamo wapawapa ma mara
nonowa sisiya ini kawapatei. Wawaya eberaberisi da ti mani kamosiyai
inuwakapikapiyana, ma ivonapasipasiyana, turaturasi iavaberowesi
ma wavuvivirana eberaberai. 5 Nota gwabisiyai kegha ma vonavaghata
ivi wapai. Ma enotanotai da Keriso ina biga ina beraberai na nani kamonai
dobu ina mura ghamana ina panani.
6 Ma vonavaghata, tota Keresiyana na aviyavisina gisina gwabitiyai
na tinuwabiibiiyei ma mura ghamanakina nuwanuwata kamonai
tapanani. 7 Tatupuwa na ke sago aviyavisina kata kavari ma kata pisi.
Ma bade maranai tarabobo na ke sago aviyavisina takavari ma tanae.
8 Tuna kubiine na vavai ma gara gwabitiyai na tinuwabiibai. 9 Ma
iyavo kava dobu ina mura ghamana ematamatighei, ti damsi na ruyagha
ina panani. I kayowana neghaneghasi ma beroberosi eteretereoruwesi
da Seitan ina ku poko ina rui. I yawasa ina resoi ma ini beroi. 10 Wawaya
nuwanuwasi mane eviivii kirakiiyei na tuna ini badesi da berabero bogii
ma bogiiyai ina beraberai da mane ina viiviiya. Ma vitumaghana wawayisi
viya i kayowana ghamana da iti mane kirakai na i vitumaghana ivi beroi.
Ti damsi isiwana ma i nuwapoya ipeyari ma i nuwavisi irakata.

Pol ina sisiya Timoti kurina.

11 Timoti, tam na God rapenai, tuna kubiine nani berasi keveruvu-
vurei. Keberai da am yawasa na maninina, God ina kayowana kava
kekivini, kevi tumaghana, kevi nuwaviina, kemiirikikina ma kevopepeta.
Kevi rewapana da weni berasi na gwabimuwai ina makai. 12 Ma am nota
evirewapana ma kevi paparana kirakai da am vitumaghana kuna vokikini
ma yawasa makamakii nonowina ina vibiibiina kudubina kuna vii
yavui. Tuna yawasina kubiine God ikwatum ma koroto maghi-
nosiyai kuvi mamatara da Keriso kuvi tumaghanei. 13 God na bera
kudubina dobuwai iyamoni. Ma Yesu Keriso na vonavaghata kudu-
bina ivi mamatarei maranai Pontiyas Pailat maghinonai imiimiiri da
ivivi tupavirevirei.* 14 Ma God da Yesu Keriso matasiyai avonavonem da
weni sisiyisi bagibagisi kevotekatekei ma kenunura bubuni da wawaya
ke ini avaberowem. Keberai ina nenae da Bada Yesu Keriso ina vovira
kana ku mara. 15 Ma God tuna kava iakovi da avi maranai ina vovira.
God na vovokaravina ma ina kina kava na bera kudubina kana Bada.
Tuna kiikiivavo i Kiivavo ma babada i Bada. 16 Tuna ina kina kava
makamakii nonowina ma yasegana rewapanina kamonai emakamakai
da wawaya ke kovokovoghina ina miiririya kurina, ke sago wawaya
ita kitai bo ina kitai. Kudubita tavokaravei ma rewapana taverei da mara
nonowa ini kiivavo. Amen.

17 Keresiyana mumurisi kevonesi da ke ina kayotata ma dobu ina
mura ke ini tumaghanei, iyamna karako mura gwabisiyai ma maram
na ina wapa. Ma God ini tumaghanei. Tuna aviyavisina kudubina ev-
erevereta da nuwabiibiiyai tamakamakai. 18 Ma kevonesi da bera
biibiisi ina beraberai, mara nonowa ina vereverena ma nimonimoriyai
wawaya ini vitesi. 19 Weni berasi ina beraberai na kanumisi kana mura
ina vovovidaburana. Tuna nakanani ma kowora bagibagina ita rutakurei
da karakava biibiina ina panani. Ma nani maranai yawasa vaghata
kunumai ina viiya.

20 Timoti, aviyavisina God iverem na kekoyagha bubuni. Ma
mikeda wawaya i nuwagiura vibero ina vivisisiyei bo ina vivigamowanei na
keveruvuvuresi. 21 Wawaya viya ivona da akova vaghata gwabisiyai ma
kegha, vitumaghana ketana vaghata ivi wapai.

Bada kurina ainowi da ina agabiibai tami peyarimi ina veremi.

* **6:13:** Jon 18:37

Pol Ina Giruma Viruwina Timoti Kurina (2 Timothy) Vonaviakova

Timoti na yaragina ma kana magura na Pol ma yavata ibigabiga. Tuna kubiine igirumame kurina na kamonai ivonei da ikikava ita koyagha meyei. Nota ghamana weni girumina kamonai na ikikava vitumaghana wawayina nuwapoya kamonai ina miirikikina. Pol, Timoti ikiiepepai ma ivonei da ini patutu ma Yesu Keriso sisiyina ke ina voterei. Bade ivonei da vonavaghata kava ini beyebeyena, tuna na Keriso varana bi-ibiina ma giruma katamana. Ma ivonei da wawaya ini tupaketowanei da ina vokwarakwara ma kegha da mara nonowa ina vivibeyebeyena ma ina dimadima.

Pol sisiya bagibagina iterei da maranai wawaya ini kawapata ma sisiya neghaneghasi ini ruwei na Timoti ku kamona ke ina rui. Ivona da nani berasi iyamsi kegha ma wawaya i yawasa ina kiiviberoi.

Weni girumina kamonai Pol tuna mani ina yawasa, ina vitumaghana, ina nuwanuba, ina nuwaviina, ina miirikikina ma ina vokwarakwara vitupaketowana kamonai ivi sisiyei ma Timoti ivonei da peyarina iti bonebonei.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3 da ku 2:13 Vigheghena ma kiiepepa.

Sapta 2:14 da ku 4:5 Ikikava Timoti ita makai ma ita kitaruvai.

Sapta 4:6-18 Pol ivi sisiya meyei.

Sapta 4:19-22 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pol, Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God ina kayowanai ivonataweku da ina vonakiiyapa bagibagina ata dimei da Yesu Keriso gwabinai yawasa taviiya.

2 Timoti kurim, tam natuku ma aku nuwaviina kurim irakata kirakai.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso ita Bada kurisi da i agabiibai kurim ina rakata, ini kamyuyuwem ma nuwanuba ina verem.

Nota iti rewapana.

3 God kubiine nuwanuwaku yagharinai abigabiga. Ikikava aku kaekiki mau mara katamaninai ivovokavakavara ma ibigabiga na bade nakanani aberaberai. Ma God aikiikiiwei kubiim. Aku nipowana kamonai na mara nonowa anotanotim mariyai ma didibariyai. 4 Anotanotai da rorova ita viruwa tavi bogebogeta na kuvi nuwapoya kirakai ma kutou. Tuna kubiine aku kayowana ghamana da ata kitim da ati nuwabiibii kirakai. 5 Ma akovi da nuwanuwam yagharinai Yesu kitumaghanei. Ikikava am kwabura Lowis ma am maduwa Yunis itumaghana na anotanotai da tam bade nakanani kitumaghana.* 6 Tuna kubiine ata vonavinotim da nani puyona God iverem maranai imaku ku

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Apos 16:1 * **1:5:** Apos 16:1

tepam aterei na ketapiya da ina karata bubuna, 7 iyamna God Kanumina
ivereta da ke tayabumana. Ivereta da tirewapana, tinuwaviina, ma nota
manininai tipotepote meyeta.
8 Tuna kubiine ke kuninimaya maranai debiiyai kuni mamatara da
ita Bada kitumaghanei. Ma ke kuninimayeku da Bada kubiine ku
gabura itereku. Ma God rewapana iverem da tam bade Keriso varana
biibiina kubiine kuna vokwarakwara. 9 Ivi yawasita ma ikwatuta da ku
yawasa vovokaravina itereta. Ke ita bera biibiisi kubiine ita kwatuta,
kegha da tuna mani ina kayowanai ma ina agabiibai irakata kubiine, da
dobu karenai namada nota iviiya da Yesu Keriso ita vereta. 10 Ma nani
agabiibiina ivi debei maranai kata Viviyawa Yesu Keriso inekiibau. Yesu
rabobo ina rewapana ivi kovi tuwanonowi ma varana biibiinai yawasa
makamakii nonowina ivi debei.
11 God ivineku da taku ina aposol, ina yonayona ma ina vibeyebeyena
wawayiku da varana biibiina ata dimei.* 12 Tuna kubiine karako avovok-
warakwara. Ma ke ata vivinimaya, iyamna akovi da iyi aitumaghanei. Ma
anotanotai da aviyavisina ku imana aterei na ina koyagha bubuni da ina
ku vovira marana. 13 Aviyavisina gwabikuwai kuvi yanei tuna na von-
avaghata, kevotanakikini ma kekivini. Ma ere vitumaghanim ma ere
nuwaviinim Yesu Keriso yavata kovi nuwasago. 14 Kanuma Vovokaravina
nuwanuwata kamonai emakamakai ma ini vitem da God varana biibiina
kana papara kuna vowai ma kuna koyagha bubuni.
15 Ma kuakovi da Eisiya dobuna kamonai wawaya peyarisi ikuy-
oweku, Pigelas ma Hemogenisi yavata. 16 Ma ainowi Bada kurina
da Onesiporas ina rakaraka yavata ini biibiinisi iyamna mara nonowa
nuwanuba everevereku. Ma ke ita vivinimaya da taku gabura kamonai.
17 Ke itinimaya kubiine, maranai inekiibau ku Rome na iekwa kirakii-
yeku da ipananiku. 18 Namada kuakovi da Epesas kwanatuna ka-
monai na Onesiporas ivi vite kirakiiyeku. Tuna kubiine Bada kurina
aniponipowana da vitupavira maranai tuna wawayina ini kamyuyuwei.

2

Yesu Keriso ina seri wawayina biibiina.

1 Natuku Timoti, Yesu Keriso ina agabiibai kurim irakata ma tuna
tepanai kevi rewapana. 2 Ma koroto matasiyai aviyavisina avivi sisiyei
kuvi yanei na kevi damani ita wawaya kiikiimatanisi kurisi da ti bade
ini beyebeyena.
3 Tam Yesu Keriso ina seri wawayina kiimatanim, tuna kubiine vok-
warakwara kamonai kemiirikikina tokai nakanani. 4 Seri wawayina na
ghaviya kamonai ina biga bubuna da ina bada nuwanuwana ina biibai.
Tuna kubiine ke ina nae da wawayota i bera ku kamona ina rui. 5 Tuna
nakanani ma veru wawayina babada i sisiya ke ina nunura bubuni
veru kamonai na damonai miiya ke ina viiya. 6 Ma bade wawaya
ina wayowa kirakai na yaba maranai vao badana mura ina voreregh i da
iyavo kava ivi inipika kirakai na reregha ghamana ina viiya. 7 Aviyavisina
avonavonem na kevi nuwanotanota bubuni, ma Bada nota ina verem da
peyarina kunakova bubuni.
8 Yesu Keriso kenotai, tuna David tupurereghina ma rabobowai ivom-
iiri. Ma tuna varana biibiina adimadimei. 9 Nani varana biibiina

* **1:11:** 1Tim 2:7

kubiine avovokwarakwara, ku gabura itereku ma kaekuwai chein ikuni,
nakanani ma berabero wawayiku. Ma chein na ke kovokovoghina
da God vonana ina kuni. 10 Tuna kubiine ke ati nuwapoya, aku nota
ivi rewapana vokwarakwara kamonai, iyamna God ina wawaya vovinesi
kubiisi na ku gabura itereku. Ti bade Yesu Keriso tepanai yawasa
makamakii nonowina ina viiya ma God kana ku kadara ina rui. 11 Weni
sisiyisi na vonavaghata.
"Keriso yavata tarabobo patapata,
na bade yavata tamakai.
12 Vokwarakwara kamonai tamiirikikina, *
na bade yavata tikiivavo patapata.
Tota taveyiyei
na tuna bade ina veyiyeta.
13 Ma tota ita vonakiiyapa bagibagisi kurina tikiigiiyei,
ma tuna na kegha,
Iyamna tuna wawaya maninina
na ke meyani ina vonakiiyapa bagibagina ini kiigiiyei."

Kebiga bubuna da God ini gheghenim.

14 Keresiyana turaturata weni sisiyisi kuna vonavinotisi da ke
nuwanuwasi ina wapa. Ma God ku matana kevonesi da vigamowana
ina voterei, tuna na iyamna kegha, ma iyavo kava ini yanei na i yawasa
ini beroi. 15 Ma tam, am biga kebera bubuni da God ini gheghenim, ma
vitupavira maranai na ke kuninimaya. God vonana vaghata kuna dimei
da maninina kavakava. 16 Wawaya viya isisiya wapawapa na ke God
ina kayowanai ita vivisisiya. Ma tam na nani sisiyisi keveruvuvurei. Ti
damsi i yawasa na ibero ma nakeda ina bero kirakai. 17 I vibeyebeyena
na gubaga taragai nakanani, yaghiyaghinai gubagina ina rakata da
wawaya viyona ina kam yavui. Ma kamosiyai na tomotomowa ruwa,
Haimeneyosi ma Piletas, ti nakanani ibeyebeyena. 18 Ti damsi na keta
vaghata biibiina ibarei ma wawaya vivitumaghanisi i nota iberoi,
evonavona da wawaya raborabobosi i vomiiri marana na namada
itupuwa. 19 Ma God kowora bagibagina irutonai na ke kovokovoghina
da wawaya ina nukei. Ma nani koworinai igiruma bo, "Bada iakovi da
ina wawaya na iyavo kava." Ma igiruma bo "Iyi tam kuna vona bo, 'Taku
Bada ina wawaya' na berabero kevoterei."*
20 Numa ghamanakina kamonai na dabira ma sawara bogii ma
bogiiyai emakamakai. Viya silva ma viya gold iyamona. Viya ki-
iyai ipapa ma viya dowa ikapawa. Viya na biga ghamaghamasi ku-
biine ma viya na biga dowadowasi kubiine. 21 Wawaya iyavo kava
ekayokayowei da biga ghamaghamasi ina berai Bada kubiine na bera
dowadowasi ina voterei da tuna nakanani ma dabira biibiina ma vo-
vokaravina. Nakanani ina berai na ina Bada ina bige bubuni, iyamna
tuna ivovunagha ikovi da bera biibiisi kubiine ina biga. 22 Iyavo kava
Bada tepanai emakamakai na nuwanuwasi yagharinai ekwekwa da
ini wawayamanini, i vitumaghana ini rewapana, i nuwaviina ina rakata ma
mara nonowa nuwanubiiyai ina makamakai. Ma tam bade nakanani
keberai ma yaraga notasi beroberosi kebarei. 23 Wawaya neghaneghasi
sisiya wapawapa kubiine ina vivigamowana na kekuyowesi. Kuakovi da

* **2:12:** Mat 10:33; Luk 12:9 * **2:19:** Num 16:5

damonai na viruwa ina tupuwa. 24 Bada ina bigabiga na ke ini ruwa, ma
ini nuwaviina kirakai wawaya kurisi. Ma nuwanubiiyai ini beyebeyena
bubuna. 25 Ma nani wawayisi ikawapatem na nuwapikamuwai ku keta
maninina kuna teresi na mikeda God ini vaghinei na i berabero inini-
mayei ma ina miirikupukuputei da vonavaghata inakovi. 26 Nota ina viiya
da Devil ina ku poko ikona da ivovotekatekei na pokona ina kiibutawei.

3

Mara damona.

1 Kenota bogai, karako da ku mara damona na berabero ina rakata.
2 Nani kamonai na wawaya gwabisiyai notameyena ina rakata, mura
ina matamatighei, ina kayotata ma ina voepepa meyesi. Viavabero
ina rakata, wawaya i maduwa da i mamai ke ina vopepetisi, ma iyavo
kava ini vitesi na ke ini kiikiiwesi, ma i yawasa na ke vovokaravina.
3 I nuwaviina kegha, notatawena gwabisiyai kegha, wawaya
ini avaberowesi. Ti na kayoghakighakisi, kayakayayisi, ma biibiina
ini tupaketowanei. 4 Ti mani turaturasi ma ini beroberowesi. Ti na
nuwatekatekasi da yaghiyaghinai bera beroberosi ma neghaneghasi
ini karei. Ti na kayovigesirosi. God nuwanuwana ke ita viiya ma tupuwa
ina kayowana nuwanuwasi ivii kirakiiyei. 5 Ini taparoro ma ina berai
da ti nakanani ma Keresiyana ma kegha, i vitumaghana na kwebuna,
ma God ina rewapana ina tatakuputei. Nani wawayisi na kekitatawesi.
6 Wawayisi kamosiyai na viya ina nae wawaya i ku numa da wivine
notapekupekusi ini nuwatinisi da i kayowana ina berai. Nani wivinesi
ti mani i bera dowadowasi vitana damina eviiviiya. Ma nota magura
gwabisiyai kegha ma bade tupuwa ina kayowana beroberosi ibadesi
da berabero eberaberai. 7 Wivinesi na mara nonowa i kayowana da
vibeyebeyena ini yanei ma kegha da sisiya vaghata damina ke meyani
ita viiya. 8 Iyavo kava weni berasi eberaberai na ti nakanani ma Janes ma
Jambaras,* rorova mara katamaninai Moses ivi ghaviyei. Ma bade nani
vibero damsi na sisiya vaghata ighaviyei. Ti na nota biibiisi gwabisiyai
kegha ma i vitumaghana na kwebuna. 9 Ma aviyavisina eberaberai na
ke mara gurina, iyamna ina rudeba da bera neghaneghasi eberaberai.
Nakanani itupuwa Janes ma Jambaras kurisi.

Vibeyebeyena turina.

10 Karako na aku vibeyebeyena kuakovi, aku yawasa, avi kubi-
ine abigabiga, aku vitumaghana, aku nuwanuba, aku nuwaviina,
ma ikikava amiirikikina da aku nota kudubinai biga ke ata voterei,
11 ikikava wawaya ivi tupaketowaneku ma bade aku vokwarakwara. Tam
kuakovi aviyavisina kuriku itupuwa Antiyok, Aikoniyam ma Listra
kamonai. Nani dobusiyai na wawaya ivi tupaketowaneku da berona
ghamanakina apanani. Ma kegha da weni berasi kudubina kamonai
Bada ivi yawasiku.* 12 Vona bubuna da iyavo kava Keresiyana yawasina
makiina ina kayowei ma Yesu Keriso yavata ini nuwasago na karakava
vitupaketowana ina panani. 13 Ma vibero damsi na i vibero ina rakata
kirakai da turaturasi ina viviberoberowesi ma bade turaturasi ina vomiiri
da vibero damsi ini beroberowesi ma mara nonowa ina viviberovivirana.
14 Ma tam, aviyavisina kavi beyebeyena kurim da kuvi tumaghanei na

* **3:8:** Janes ma Jambaras na kiivavo Pero ina kasiko wawayisi. Exod 7:11 * **3:11:** Apos 13:14-52, 14:1-7, 8-20

kevotanakikini. Kuakovi da am vibeyebeyena wawayisi na tokai. 15 Ma kenotanotai da gisimuwai giruma vovokaravisi kuakovi na nota iverem ma ivi nowem da Yesu Keriso kuvi tumaghana bubuni da ivi yawasim. 16 Giruma vovokaravisi peyarina na God gwabinai ipisi ma nani girumisiyai wawaya tibeyebeyesi, tayeghisi, tatupavimaninisi, ma bade tiakovisi da ikikava yawasa maninina kamonai ina makai. 17 Weni nakanani taberai da God ina wawaya tivitesi, tavovunaghisi da bera biibiisi kava ina berai.

4

1 Yesu Keriso tuna mara damonai ina nekiibau da ini kiivavo na wawaya raborabobosi ma yawayawasisi ini tupaviresi. Yesu Keriso ma God maghinosiyai kam sisiya bagibagina ana terei na weni. 2 Tam, God vonana kedimei. Kevovunagha bubuna da namanaki mara berona bo mara biibiina ma kedima. Wawaya ketupavimanimaninisi, keyeghisi, kekiiepepisi da i nota ini rewapana ma nuwapikamuwai kevi beyebeyena, 3 iyamna mara epipisi da wawaya vibeyebeyena vaghata ina barei ma i kayowana ghamana da vibeyebeyena wapawapa wawayisi ina kiividaburisi da ti mani tinisiyai ini yanesi. 4 Vonavaghata ina takuputei ma nuwanuwasi kudubinai i kiki berasi ini tumaghanei. 5 Ma tam, mara nonowa kemiirikikina, vokwarakwara kamonai am nota ini rewapana, God vonana biibiina kedimei ma am biga God kubiine kudubina kebera yavui.

6 Ma taku na namada aku mara itupo da ani suwara, aku mara ipisi da ana nae, ana rabobo. 7 Taku averau da averu bubuna, aku vitumaghana ma aku vonakiiyapa bagibagina avotana bubuni ma amiirikikina, apisi da karako damona. 8 Ma wekarakava na God kaku kraun ivovunaghi emakamakai. Ma karakava mara damonai Bada ina vereku, ini matakira da abiga bubuna. Nani maranai Bada vonavaghata tepanai wawaya ini tupaviresi ma ina vonakiiyaragha da biibiisi bo beroberosi. Ma ke taku kava kraun ina vereku ma bade iyavo kava nimonimoriyai ikoyakoyagha da Yesu ina vovira na ti damsi yavata.

Pol ina yawasa ivi sisiyei.

9 Nuwanuwam kudubinai kebera tovoni da yaghiyaghinai kuna pisi kuriku, 10 iyamna Demas ivotereku, dobu yawasina ivi nuwaviini da inae ku Tesalonika kwanatuna. Ma Kresen inae ku Gareisiya dobuna ma Taitos inae ku Darumesiya dobuna.* 11 Luk ina kina kava gwabikuwai. Mak kerutini ma yavata kopisi, iyamna tuna ibiibii kirakai, ina bige bubuniku.* 12 Ma Taikikas avonatawei ku Epesas kwanatuna.* 13 Kuna pipisi na kaku nuba garana Kapas gwabinai kekavari, Troas kwanatunai akuyowei. Ma aku buka peyarina kekavari ma kekita bubuna da nani bukasi ghamoghamo bekasiyai iyamoni na ti yavata kekavari.*

14 Ariksanda, tuna ina biga da kirama egudagudai da sawara eyamoyamona. Nani tomowina ikiivibero kirakiiyeku, ina berabero kubiine Bada kovogha ina verei.* 15 Nani wawayina kekitaruvai, ighevuvurana kirakai ma mara nonowa evonavona da ita sisiya na vibero.

---

* **4:10:** Kol 4:14; Prm 24; 2Kor 8:23; Gar 2:3; Tait 1:4 * **4:11:** Kol 4:14; Prm 24; Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10 * **4:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8 * **4:13:** Apos 20:6 * **4:14:** 1Tim 1:20; Psa 62:12; Rom 2:6

16 Karena vaghata Rome damsi ivi tupavireku na taku mani kaku papara avowai iyamna ke sago iyai iti viteku da kubiiku iti sisiya, peyarisi ikuyoweku. God kurina ainowi da i berabero ina notatawei ma kovogha ke ina veresi. 17 Ma Bada ke ita kuyoweku, ivi viteku ma rewapana ivereku da kupuna damsi kurisi God varana biibiina kudubina adimei. Wawaya iti raboboku, kaku kovogha na layon ita kutapiiniku ma kegha da God ivi yawasiku. 18 Ma aviyavisina berona kuriku ina tuputupuwa na Bada ini yawasiku ma ina viiniku da ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona ina tereku. Tuna kurina mara nonowa tavokavakavara da kana kadara ina rakata! Amen.

Vikiikiiwa damona.

19 Pirisera ma Akwila ma bade Onesiporas ina rakaraka yavata aikiikiiwesi.* 20 Erastas na Korint kwanatunai emakamakai. Ma Toropimas igubaga kubiine na Miletas kwanatunai akuyowei.* 21 Kebera tovoni da kuna pisi ma muriyai da nuba kana mara.

Yubulas, Pudens, Linas, Korodiya ma Keresiyana varevaresita kudubisi ikiikiiwem.

22 Ainowi da Bada kanumim ini biibiini.

Ma bade ainowi God kurina da ina agabiibai peyarimi gwabimiyai ina makai.

* **4:19:** Apos 18:2; 2Tim 1:16-17 * **4:20:** Apos 19:22; Rom 16:23; Apos 20:4, 21:29

Pol Ina Giruma Taitos Kurina (Titus) Vonaviakova

Taitos na yaragina ma tuna na kupuna wawayina. Keriso ivi tumaghanei da Pol yavata ibiga patapata. Ma ivi ruwa inae ku Kriti nuwana ma nani dobunai Pol, Taitos ikuyowei da imakai da vitumaghana damsi vusi ita koyaghisi. Muriyai Pol igiruma kurina ma nuwapoya aroba ivi sisiyei.

Sago na ivonavinotai da avi wawayisi ita vinesi da Keresiyana kii koyakoyagha, iyamna iakovi da Kriti damsi peyarisi i yawasa na ke maninina. Kana viruwa na ivonei da ikikava wawaya bogii ma bogiiyai iti beyebeyesi, kamosiyai na tomotomowa magumagurisi, wivine magumagurisi, yarayaraga ma sleiv damsi. Ma ivonei da wivine magumagurisi i biga da wiwikesi iti beyebeyesi. Turinai na igiruma da ikikava Taitos Kerisiyana yawasinai ita makai. Nani kamonai na mara nonowa ere maghighina biibiina ma nuwanuwana nubanai ina biga ina berai, ma ke vitumaghana damsi ina kitabaresi bo yavata ini kawapata. Ma bade ke aviyavisina berona ina berai da ini bogebogesi.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-4 Giruma ivotawei.
Sapta 1:5-16 Keresiyana kii koyakoyagha.
Sapta 2:1-15 Keresiyana kamosiyai wawaya bogii ma bogiiyai i biga.
Sapta 3:1-11 Kiiepepa ma aviyavisina ita kitaruvai.
Sapta 3:12-15 Giruma igudui.

1 Taku Pol, God ina bigabiga ma Yesu Keriso* ina aposol agirugiruma. God ivonataweku ina wawaya vovinesi kurisi da vonavaghata ini tumaghanei ma inakova bubuni da yawasa manininai ina makai. 2 Nani vonavaghatina inakova kamowi da yawasa makamakii nonowina ina viiya. Dobu karenai God vonakiiyapa bagibagina namada iterei da karakava yawasa makamakii nonowina ina verena, ma ke meyani iti bero. 3 Ikoyakoyagha da marana vaghata inekiibau na varana biibiina ivi debei. Ma God na kata Viviyawa ma tuna ivineku ma ivi tumaghaneku da nani varana ati debei aku dima kamonai.
4 Ma Taitos kurim, kiiwa kiiwa. Ita vitumaghana kamonai, tam natuku vaghata.*

Ainowi Mamai God ma Yesu Keriso kata Viviyawa kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimuwai ina makai.

Taitos ina biga Kriti kamonai.

5 Kriti dobunai akuyowem da ita biga kuti kovini. Kwanatu nununai Keresiyana kii vinoraveraveyana kuta vinesi. Ikikava avonem na keberai. 6 Ma vinoraveraveyana na berona gwabinai kegha, kawana sago

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:4:** 2Kor 8:23; Gar 2:3; 2Tim 4:10

kava, natunatuna na vitumaghana damsi ma ke kawakiikiisi bo kayoghakighakisi.* 7 Takayokayowei da Keresiyana kii vinoraveraveyana God ina biga ina bera bubuni, tuna na ke nota meyena wawayina, ke nuwapughupughuna, ke itumuma neghanegha, ke kayoghakighakina, dobu ina mura ke ita matamatighei. 8 Ma nuwabiibiiyai numataya ina tinariyesi, bera biibiisi ina kayowana kirakiiyei, nota manininai tuna mani ini potepote meyei, tuna na wawaya vovokaravina, ma maranai ruyagha ina panani na ke ina peku. 9 Vibeyebeyena vaghata ini tumaghanei ma ina vokikini da wawaya kurisi ini beyebeyena, ini vitesi da i nota ini rewapana. Ma iyavo kava vibeyebeyena kiimatanina evonavonavuvurei na ina yeghisi ma ini debei kurisi da i nota na vibero.

10 Weni nakanani agirugiruma kurim iyamna wawaya kawakiikiisi ipeyari ma i sisiya wapawapa irakata. Wawaya iberoberowesi da nota vibero iti tumaghanei. Kamosiyai na Jiu damsi viya ivi Keresiyana ma evonavona da tomotomowa kwimatasi bekasi ina tuviviratawei ma muriyai ina babataito. 11 Kawasi kekiipotai, iyamna i vibeyebeyena viberowai rakaraka viya iberisi da i nota iragharagha ma vibeyebeyena kiimatanina ivoterei. Ma nani vibero damsi i kayowana da mane kava. 12 Kriti damsi i peroveta sago ivona bo, "Kriti dobuna damsi na viviberosi, ti na ghamoghamo dipa, kayobarisi ma kamonabanabasi." 13 Weni sisiyina na vonavaghata. Tuna kubiine keyegha kirakiiyesi da vibeyebeyena kiimatanina ini tumaghana kamowi, 14 ma Jiu damsi i giu vibero ina voterei ma wawaya i sisiya bagibagisi viviberosi ke ini yanei, iyamna vonavaghata itakuputei. 15 Iyavo kava nuwanuwasi yagharina, i nota kamonai berona kegha na ti kurisi bera peyarina na biibiina kavakava. Ma iyavo kava nuwanuwasi dowadowasi ma ke iti tumaghana, ti kurisi bera peyarina na dowadowana kavakava, iyamna berona ibera kirakiiyei da i nota ma nuwanuwasi ivi beroi. Damina ke ita vii bubuni da meni berana na bera biibiina ma meni berana na bera berona. 16 Evonavona da God iakovi ma kegha ibero, iyamna aviyavisina eberaberai na imatakira da God ke itakovi. God ina barakamtawesi iyamna ke ita votekatekei ma ke kovokovoghina da bera biibiina sago kava ita berai.

2

Vibeyebeyena kiimatanina.

1 Ma tam, vibeyebeyena kiimatanina kevi akovisi. 2 Dobodoboro kevi beyebeyesi da ke inuma neghanegha, nota magura ma nota manininai ini potepote meyesi. Ini tumaghana kamowa, ini nuwaviina bubuna, ma i nota kudubinai mara nonowa ina miirikikina. 3 Ma bade kwakwabura kevi beyebeyesi da mara nonowa yawasa vovokaravinai ina makamakai. Ke ini yanuwe, wawaya ke ina kiiviberosi, ma wain ke inuma kirakiiyei. Ma yawasa biibiina ina keta ini beyebeyena 4 wivine vusi kurisi da kakawasi ma natunatusi yavata ini nuwaviina kirakai. 5 Ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai, i yawasa na maninina, i numiiyai mara nonowa ina bigabiga ma ini agabiibai, ma kakawasi ina votekateka bubunisi. Nakanani ina berai na God vonana ke ina kiiviberoi.

6 Ma bade nakanani yarayaraga kevowagusi da i nota ini rewapana ma nota manininai ini potepote meyesi da bera biibiisi kava ina berai. 7 Am

* **1:6:** 1Tim 3:2-7

bera kudubinai kevi matakira kurisi da ita kitai da ikikava yawasa maninina kamonai ita makai. Ma am vibeyebeyena na nuwanuwam kudubinai keberai da mara nonowa maninina ma biibiina kavakava. 8 Am vibeyebeyena maninina na wawaya ke ina vonavikoniyem. Nakanani kuna berai na kam ghavighaviya ininimaya, iyamna ke kovokovoghina da ina kiiviberota.
9 Sleiv damsi kevi beyebeyesi da i biga kudubina kamonai na ina berai da i babada ini nuwabiibiiyesi. Ke ina vonavurana 10 ma gwabisiyai ke ini imapika. I biga ku kudubina na yagharinai ina berai da wawaya ini nuwatinisi. Ma God kata Viviyawa, ina vibeyebeyena ina kayowei.
11 Ma God ina agabiibai irakata da ke kovokovoghina da tinevani ma nani agabiibiina ivi debei da wawaya peyarita iti yawasita. 12 Ma ibeyebeyeta da dobu ina nuwabiibai ma ina berona tavoterei. Dobuwai tamakamakai na tipotepote meyeta da bera biibiisi kava taberai, tiwawayamanini, ma ita nota kudubina God kurina taterei. 13 Nakanani tamakamakai ma tabanebanenega da maranai Yesu Keriso ere kadarina ina nekiibau. Tuna ita God ma bade kata Viviyawa rewapana kirakiina.
14 Bera beroberosi ipanitatanita kubiine, Keriso tuna mani isuwara meyei da ivotaweta. Berona ita yawasa kamonai ikowatawei ma iviinita da tota ina wawaya vovokaravita, tuna rapenai. Tuna kubiine ita kayowana ghamana da bera biibiisi kava taberai.*
15 Weni notasi kevi beyebeyesi. Am rewapana emakamakai da wawaya kuni vitesi da i nota ini rewapana ma bade sisiya bagibagisiyai kuna yeghisi. Ma ke kuni vaghinei da wawaya ina tereoruwem.

3

Ikikava Keresiyana ita makai.

1 Keresiyana wawayisi kevonavinotisi da kiikiivavo ma dobu babadisi i rewapana gaburinai ina makai bubuna ma ina votekatekesi. Ma ina banebanenega da maranai taraboga ina panani na bera biibiisi ina berai. 2 Kevonesi da wawaya ke ina kiiviberosi, ke ini gamowana, ma i bera kudubisi wawaya kurisi na ere nuwanubasi ma ere vopepetisi. 3 Rorova tota bade taneghanegha, tavi kawakiikai, ma wawaya ivi noweberota da berona taberaberai. Dobu kana yawasa nuwabiibiina takirokirorowei ma bera beroberosi bogii ma bogiiyai takayokayowana kirakiiyei da ikikava sleiv ina bada ini badei, nakanani ita kayowana beroberosi ivivi badeta. Ita yawasa kamonai na berona ma nuwakapi kavakava, wawaya ivi kawapateta na tavi kawapatesi.
4 Ma God kata Viviyawa, ina agabiibai ma ina nuwaviina ivi debei kurita 5 maranai ivi yawasita. Ke bera biibiisi kata berai kubiine iti yawasita ma ina kayowana kubiine ivi kamyuyuweta na ivi yawasita. Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ekowakowataweta ma yawasa vuna everevereta da tatupuwatupuwavira. 6 Yesu Keriso kata Viviyawa kubiine God nuwanuwana kudubinai Kanuma Vovokaravina ivonatawei ioru kurita, 7 da yawasa makamakii nonowina taviiya, ita buderi. God ina agabiibai irakata na ivonakiiyaragha da tota na ina wawaya maninita ma ita berabero ke ina kovoghi. 8 Weni sisiyisi peyarina na vonavaghata.

* **2:14:** Psa 130:8; Exod 19:5; Deut 4:20, 7:6, 14:2; 1Pit 2:9

Akayokayowei da ere rewapanim kuni sisiya kirakai da iyavo kava God itumaghanei ina kitaruvai da bera biibiisi mara nonowa ina beraberai. Nakanani ina berai da wawaya peyarisi iyamna biibiina ina panani. 9 Ma wawaya i kaekiki ma i imakiki kii vava iruwei ma ti kamosiyai Moses ina giu igamowanei na keveruvuvuresi. Weni berasi na iyamsi kegha. 10 Ma wawaya kuna kitai da Keresiyana i makamakai iberoi na kevonei da ina voterei. Ma ina bera meyei na keyeghai ma mikeda ke ina vovoterei na kevi matatonetonei ma kebarei. 11 Wawaya nakanani na ina yawasa riwariwana, ina bera beroberosi imatakira da tuna wawaya berona God ku matana.

Pol ina sisiya igudui.

12 Anotanotai da Atemas bo Taikikas ana vonatawei kurim. Ina nekiibau na kebera tovoni da yaghiyaghinai kuna pisi ku Nikopolis kwanatuna da ana pananim, iyamna nota aviiya da nani dobunai ana makai da nuba kana mara ina kovi.* 13 Zenas, tuna vitupavira wawayina, ma Apolos kevi tamiinesi ma i nuwapoya peyarina keberai da i baba ini karei.* 14 Keresiyana turaturata Kriti kamonai akovina ita viiya da bera biibiisi mara nonowa ita beraberai. Wawaya iti vitesi da i nuwapoya iti koviya. Ma ke ina makai wapawapa.

15 Wawaya kudubisi gwabikuwai i vikiikiiwa ivonatawei kurim. Ma vitumaghana turaturata kevonesi da kavi kiikiiwesi. Ainowi God kurina da ina agabiibai gwabimiyai ina makai.

* **3:12:** Apos 20:4; Epe 6:21-22; Kol 4:7-8; 2Tim 4:12 * **3:13:** Apos 18:24; 1Kor 16:12

Pol Ina Giruma Pirimon Kurina (Philemon) Vonaviakova

Pirimon na Keresiyana varatetena ma karako wawaya inotanotai da tuna na vitumaghana damsi Kolosei kamonai i wawaya ghamana. Ma sleiv sago kana vava Onesimas na tuna ina bada Pirimon gwabinai iverau. Mara sago Pol na gabura kamonai ma Onesimas ipanani da Yesu Keriso varana biibiina ivi debei kurina da ivi tumaghana. Muriyai Pol, Onesimas weni girumina yavata ivonatawei inae ina bada Pirimon kurina da ina rewapana gaburinai ita makai. Girumina kamonai ivi nowi da Pirimon nuwanuwana iti tete bubuni da nuwanubiiyai ina sleiv Onesimas ita vii meyei ma iti kiikiiwei ma ina bera berona ita notatawei, iyamna namada vonavaghata ivi tumaghanei da ivi Keresiyana. Igiruma da karako Onesimas na ke ina sleiv kava ma bade varesina Keriso avanai.

Pol ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-3 Giruma ivotawei.
Vesis 4-7 Pirimon ighegheni.
Vesis 8-22 Onesimas kubiine ivi nowi.
Vesis 23-25 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

Pol ina vikiikiiwa Pirimon kurina.

1 Taku Pol, ma Yesu Keriso* kubiine na ku gabura itereku da gabura kamonai amakamakai ma varesita Timoti yavata kagirugiruma kwinakai Pirimon kurim. Tam na nuwanuwakai ma yavata tabigabiga patapata.

2 Ma bade agirugiruma Keresiyana wawayisi kurisi, ti na mara nonowa am numiiyai ikiidaburana vokavakavara kubiine, novuta Apiya ma varesita Akipas yavata. Akipas tuna taku nakanani, Keriso kubiine evovokwarakwara.*

3 Ainowi ita Mamai God ma Bada Yesu Keriso kurisi da i agabiibai ma i nuwanuba gwabimiyai ina makai.

Pirimon ina nuwaviina ma ina vitumaghana.

4 Mara nonowa aku nipowana kamonai na tam Pirimon anotanotim ma aku God aikiikiiwei, 5 iyamna sisiya avi yanei da ikikava Bada Yesu Keriso kitumaghanei ma God ina wawaya kurisi am nuwaviina irakata. 6 Aniponipowana kubiim da am vitumaghana ina rakata kirakai da vitumaghana damsi yavata ami vinuwasago ina rakata. Nakanani kuna berai na akovina kuna viiya da ikikava Keriso gwabinai vibiibiina ghamana tapanani. 7 Tam varesiku, ma Keresiyana wawayisi nuwanuwasi kekiikiivipikapikai. Tuna kubiine mara nonowa nuwabiibai keverevereku ma bade kekiikiiepepa kirakiiyeku.

Pol ina sisiya Onesimas kubiine.

8 Keriso avanai aku rewapana kovokovoghina da ata darum da aviyavisina maninina kava kuta berai. 9 Ma kegha da nuwaviina kubiine na

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:2:** Kol 4:17

nuwanuwaku pikanai ainowi kurim, iyamna taku Pol amagura ma wekarakava Keriso kubiine na ku gabura itereku. 10 Ma Onesimas kubiine ainowi kurim. Taku gabura kamonai na tuna tomowina avi noravei da Keriso ivi tumaghanei da nani yawasinai avi natunei.* 11 Rorova Onesimas tam kubiim ke ita biga bubuna. Ma karako na ke tam kava ma taku yavata kubiita ina biga bubuna.

12 Tuna na nuwanuwaku ma kegha da avonavonatawei ina vovira kurim. 13 Keriso varana biibiina kubiine na ku gabura itereku ma nani kamonai akayowei da Onesimas gwabikuwai ita makai da tam kam gawara ita viiya da iti viteku. 14 Ma ke ana darum, akayokayowei da tam mani am kayowanai kuni viteku ma Onesimas ke ana votani da kunona kuni vaghinei na ana berai.

15 Weni nakanani kuta notai. Mikeda God ina kayowana da Onesimas mara gisina kava ikuyowem da karakava ina vovira na gwabimuwai ina makii vaghata. 16 Kunona Onesimas na am sleiv kava, ma karako tuna patana da nakanani ma kegha da ku tepana tuna na varesim biibiina Keriso avanai. Tuna nuwanuwaku ma ana vonatawei kurim na tam mani kuna vopanani da tuna wekarakava ikikava wawayina na kuna kayowana kirakiiyei.

17 Kenotai da tam ma taku na Bada Yesu kubiine tabigabiga patapata, tuna kubiine Onesimas ina vovira na kevi kiikiiwei nakanani ma taku kuti kiikiiweku. 18 Mikeda aviyavisina ibera beroi kurim bo am sawara iyapini na kevona, da peyarina taku ani miiyei. 19 Taku Pol imakuwai weni tuna agirugirumi, “Ani miiyem!” Ma sago, ke aku kayowana da ata vonavinotim da Keresiyana yawasina na takuwai da kupanani, kam tupi gwabikuwai. 20 Aku kayowana da Bada avanai kuna berai na kuna kiiepepiku iyamna Keriso kubiine tam varesiku biibiim.

21 Weni girumina avonavonatawei kurim na aitumaghanem da kuna votekateka, ma bade akovi da ku tepana kuna bera kirakiiyei. 22 Ma ku tepana ata vonem da ikikava koniponipowana da ata vovira kurimi na anotanotai da God ini vaghinei. Tuna kubiine numa tupayaraghina sago kevovunaghi kubiiku.

Pol ina vikiikiiwa turina.

23 Epapiras ikiikiiwem. Tuna yavata ku gabura iterekai Yesu Keriso kubiine.* 24 Ma bade Mak, Aristakas, Demas ma Luk ikiikiiwem. Ti yavata kabigabiga patapata.*

25 Ainowi Bada Yesu Keriso kurina da ina agabiibai kanumimiyai ina makai.

* **1:10:** Kol 4:9 * **1:23:** Kol 1:7, 4:12 * **1:24:** Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39, 19:29, 27:2; Kol 4:10, 14; 2Tim 4:10-11

Giruma Hibru Damsi Kurisi (Hebrews) Vonaviakova

Weni girumina na Keresiyana viya kurisi, ti na Jiu damsi ma gamosi na Hibru. I yawasa kamonai wawaya ivivi tupaketowanesi ma i vokwarakwara irakarakata da gisina kava Keriso vitumaghanina ita voterei. Giruma wawayina kana vava ke katakovi. Ma keta sago ipanani da nani vitumaghana wawayisi ita kiiepepisi na weni. Ivonesi da Yesu Keriso ina kina kava vonavaghata ivi debei da God na iyai. Nakanani igiruma da i vitumaghana ita vokikini.

Bera ghamaghamasi ivi aroba ivi sisiyei. Sago na ivonesi da Yesu na God Natuna makamakii nonowina ma tuna ina Mamai ivotekateka bubuni da vokwarakwara kamonai imiirikikina. Ma Yesu na God Natuna vaghata kubiine da Moses ma peroperoveta katakatamanisi ma aneya, peyarisi ighekuyowesi. Kana viruwa na ivonesi da God ivonakiiyaragha da Yesu na suwara kapuna badana ghamana makamakii nonowina ma suwara kapukapuna wawayisi katakatamanisi na peyarisi ighekuyowesi. Ma kana viaroba na ivonesi da Yesu tepanai na vitumaghana wawayisi berabero, yabumana ma rabobo ina kiibutawei. Ivonesi da Jiu damsi i kiki ma i suwara kapuna berasi na ke yawasa vaghata ita veresi. Berasi ivi matakira da bera vaghata na karakava, Yesu ivokiibuwei iyamna tuna na suwara kapuna badana ghamana ma tuna kava yawasa makamakii nonowina everevereta.

Sapta 11 kamonai Jiu damsi i kaekiki mau varatetesi ivi sisiyesi, ti na God kurina ivi patutu ma ivi tumaghana kirakai. Ma weni girumina kamonai ivi nowi da Jiu damsi i kaekiki mau i matakira ita kivini. Ma sapta 12 kamonai ivi nowi kirakai da maranai vitupaketowana ma vokwarakwara damina ina viiya na i vitumaghana tepanai ita miirikikina da ku damona. Ma nani kamonai matasi na Yesu kava kurina ita kita. Ma giruma turinai ivonavinotisi da ikikava ita makai ma ita kitaruvisi.

Nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-3 Giruma ivotawei - Keriso na God ivi debei.
Sapta 1:4 da ku 2:18 Keriso na aneya ighekuyowesi.
Sapta 3:1 da ku 4:13 Keriso na Moses da Josuwa ighekuyowesi.
Sapta 4:14 da ku 7:28 Keriso na suwara kapuna badana ghama kirakiina ma suwara kapuna babadisi ighekuyowesi.
Sapta 8:1 da ku 9:22 Keriso ina vivaghina makamakiina na vivaghina kudubisi ighekuyowesi.
Sapta 9:23 da ku 10:39 Keriso ivere meyei da ivi suwara na iyamna irakata kirakai.
Sapta 11:1 da ku 12:29 Vitumaghana na bera ghamana.
Sapta 13:1-19 Ikikava taberai da God ini nuwabiibiiyeta.
Sapta 13:20-21 Nipowana.
Sapta 13:22-25 Giruma igudui.

Yesu Keriso na God Natuna.

1 Mara katamaninai God ina keta ipeyari bogii ma bogiiyai da
ivivi sisiya peroperoveta kurisi. Ma bade ti ivivi damadamani ita kaekiki
mau kurisi. 2 Ma karako weni marasiyai God ivi sisiya na Natuna Yesu
sisiyisi ivi damani kurita. Dobu karenai Natuna tepanai bera kudubina
iyamoni, ma bade ivinei da kudubina ini rapenei ma ini badei. 3 Yesu
gweyurina na God kana kadara evonavonapotei, ma ivi ruwa na sago.
Ma Yesu vonana ivi rewapana kirakai da gamona etereterei na bera kudu-
bina emakamakai, ke ita wapawapa. Ma wawaya i berabero kudubina
ikowatawei ikovi, ma muriyai ighae da ina Mamai rewapana kirakiina
na katagheyanai imakai.

God Natuna ighe kirakai, ke aneya nakanani.

4 God Natuna ighe kirakai da aneya kudubisi ighekuyowesi. Ma bade
kana vava na God iverei ma nani vavana na irakata kirakai, ke aneya
kii vava nakanani. 5 Ikikava God, Yesu ivi sisiyei na ke meyani ina aneya
sago kurina nakanani iti sisiya. Ivona bo,

"Karakava Tuna ini mamiyeku,
ma taku ani natunei."

ma muriyai ivona bo,

"Tam na natuku,
karako na taku am Mamai."*

6 Ma God, Natuna sago kava ivokiibuwei ku dobu na ivona bo,

"Aneya kudubisi God Natuna ina vokavakavari."*

7 Ma aneya ivi sisiyesi na ivona bo,

"Ina aneya iberisi da ti na bigabiga kava.
Ti na ke sago avai, nakanani ma yanunu bo keyama yebayebarina."*

8 Ma God Natuna ke nakanani, kurina ivona bo,

"Tam na God, ma am vikiivavona ina makii nonowa!
Am vibadana na maninina kavakava.
9 Bera maninisi nuwanuwam eviiviiya, da berabero na ke am kay-
owana tovona.
Tuna kubiine Taku am God avinem ma nuwabiibai oirina ku
gayamim atepoi na avi matakira da turaturam kamosiyai na kughe
kirakai."*

10 Ma bade God, Natuna kurina ivona bo,

"O Bada, mara karenai na Tam dobu kuyamoni,
Tam imamuwai kunuma kuyamoni.
11 Tam na ke kuna wapa, makamakii nonowim.
Ma dobu da kunuma karakava ina wapa, ina sirusiru da nakanani ma
gara,
12 Kuna vopetami da nakanani ma tarasovo,
nakanani ma mowamowasi kuna votawei ma gara vuna kuna kotei.
Ma Tam na ke nakanani,
am yawasa damona kegha. Makamakii nonowim."*

13 Ma bade ikikava God, Yesu kurina ivi sisiya na ke meyani ina aneya
sago kurina nakanani iti sisiya. Yesu kurina ivona bo,

"Katagheyakuwai kemakai
da kam ghavighaviya kudubina
ku kae gaburim ana teresi."*

---

* **1:5:** Psa 2:7; 2Sam 7:14; 1Chr 17:13 * **1:6:** Deut 32:43 * **1:7:** Psa 104:4 * **1:9:** Psa 45:6-7 * **1:12:** Psa 102:25-27 * **1:13:** Psa 110:1

14 Ma vaghina, takovi da aneya na ke Yesu nakanani. Ti na
kanukanuma, God ina bigabiga kava. Ivonataweyana da iyavo kava
yawasa makamakii nonowina ina viiya na ini vitesi.

2

Vara biibiina tavotekatekei.

1 Tuna kubiine vara biibiina tavi yanei na tanota kamowi
ma tavokikini da ke tasiwana. 2 Rorova mara katamanina na
vonaviyoyovana aneya ivi damani ita kaekiki mau kurisi, tuna na sisiya
bagibagisi. Ma iyavo kava sisiyisi ivi yanei ma ke ita vovotekatekei ma
ikiigiiyei na kovogha berona ina panani. 3 Ma tota na vara biibiina
tabarei na ikikava kovogha taveruvuvurei? Ke kovokovoghina. Bada
Yesu tuna mani ivi yonayonei da ini yawasita, tuna na bera ghamana. Ma
bera aroba ivi mamatara kurita da varana biibiina na vonavaghata. Sago
na iyavo kava ti mani ivi yanei na ivi mamatarei kurita. 4 Ma bade God
ivi mamatarei, iyamna ina rewapanai bera notakavakavasi ma matakira
ghamaghamasi itupuwa. Ma kana viaroba na Kanuma Vovokaravina
ina puyo ivi mamatarei kurita, puyosi na God ina kayowanai wawaya
sago sago duma kurisi ivorereghi.

Yesu ivi wawayota ma muriyai ighe kirakai.

5 Dobu vuna karakava ina nekiibau na tisisiyei, dobuna na ke aneya
ini badei. 6 Giruma katamana kamonai wawaya igiruma bo,
“O God, wawayota na ke avai ma kegha da kenotanotai,
wawaya natusi na avi kubiine kinuwapoyei?
7 Kutereoruwei da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai.
Muriyai kuterepai da kadara ma vigheghena kuverei.
8 Ma rewapana gwabimuwai iviiya da bera kudubina ini badei.”*
Weni sisiyina kamonai God ivona da wawaya bera kudubina iti badei.
Ivonakiiyaragha da bera kudubina iti badei, ma kegha da wekarakava
takitakitai da ke ita vivibada. 9 Ma namada takitai da Yesu itereoruwei
da mara tupona kava aneya gaburisiyai imakai. Kubiita ivokwarakwara
ma irabobo, tuna kubiine karako takitakitai da kadara ma vigheghena
God gwabinai iviiya. God ina agabiibai irakata da Yesu ivonatawei da
wawaya kudubisi dobuwai kubiisi ita rabobo. 10 Bera kudubina iyamoni
da kudubina rapenai. Ma ina kayowana da natunatuna peyarina kana
kadara ku kamona ina rui. Tuna kubiine bera maninina iberai maranai
Yesu inuwatawei da ivokwarakwara, ma nani vokwarakwarana ka-
monai ivovunaghi da God natunatuna iti nowesi da yawasa makamakii
nonowina ita panani.

11 Ma tuna wawaya i berabero ekowakowatawei ma imaninisi. Tuna
ma iyavo kava namada ikowatawesi, i Mamai na sago. Tuna kubiine
Yesu ke ita vivinimayesi ma debiiyai evonavona da ti na ina rakaraka.
12 Takovi da evonavona da tota na varevaresina ma novunovuna,
iyamna God kurina ivona bo,
“Varevaresiku ma novunovuku ana vonesi da kam vava irakata.
Ma am wawaya kamosiyai ani gheghenim.”*
13 Ma bade ivona meyei,
“Aku vitumaghana God kurina atereterei.”
Ma sisiya ikiitana meyei, ivona bo,

* **2:8:** Psa 8:4-6 * **2:12:** Psa 22:22

“God, taku ma natunatum kuvereku na peyarikai weni.”*
14 Ma God natunatuna itupuwa da ere viyosi ma tarasi. Tuna kubiine
Yesu bade itupuwa da ti nakanani, ivi wawayota da ina rabobowai na
rabobo badana ita gwaramutui, tuna wawayina na Devil. 15 Nakanani
iberai da iyavo kava rabobo yabumanina ikutatanisi na irupamatawesi.
16 Vona bubuna da Yesu weni berasi iberai na ke aneya kubiisi ma
vitumaghana damta kubiita, tota Abraham tupurereghina ivi viteta.*
17 Tuna kubiine ivi wawayota da tuna na varevaresina ma novunovuna
nakanani. Ma biga iviiya da tuna God ina suwara kapuna badana. Ma
bigana kamonai ivi patutu kirakai ma wawaya ivi kamyuyuwa kirakiiyesi
da kubiisi ivi suwara da God ina nuwapughu ita vovinubai da i berabero
ita notatawei. 18 Ma tuna mani ruyagha ma vokwarakwara damina iviiya,
tuna kubiine kovokovoghina da iyavo kava ruyagha epanapanani na
ini vitesi.

3

Yesu, Moses ighekuyowei.
1 Varevaresiku vovokaravimi, tami ma tokai God ikwatuta da ku
kunuma taghae. Debiiyai tavi mamatara da Yesu na God ina yonayona
ma ita suwara kapuna badana na ami nota tuna kurina koterei. 2 God,
Yesu ivinei da ina biga ita berai ma vaghina peyarina ibera bubuni.
Maghimaghighina Moses nakanani, ina biga ibera bubuni da God ina
wawaya ikoyaghisi. 3 Tomowa numa kiimatanina ita vowai na kana
vigheghena ita rakata, ke nani numana nakanani. Maghimaghighina,
Yesu tuna vigheghena ghamana kata verei, ke Moses nakanani. 4 Numa
peyarina na wawaya evowavowa, ma kegha da God bera yavu kudubina
iyamoni. 5 Moses na God ina bigabiga, ma ina biga ibera bubuni
da God ina wawaya ikoyaghisi. Ma aviyavisina Moses iberaberai na
ivivi matakira da God ina bera vaghata karakava ini debei. 6 Ma Keriso*
na God Natuna, ma ina biga eberabera bubuni da God ina wawaya
ekoyakoyaghisi. Ma tota iyavo kava titepatora ma nota rewapanai
tatumatuma na God ina wawaya kamosiyai tamakamakai.

God ina wawaya ini yakam.
7 Tuna kubiine na Kanuma Vovokaravina evonavona bo,
“Karako God gamona koni yanei,
8 na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
Ti na nani maranai warereyai God ivi kawakiikiiyei ma ivorubui.”
9 God ivona bo,
“Madegha ivi 40 kamonai,
bera ghamaghamasi aberaberai na matasiyai ikitakitai,
ma kegha da nani dobunai ivorubuku.
10 Tuna kubiine na kurisi nuwanuwaku ipughu da avona bo,
‘Ti damsi nuwanuwasi kamonai na ibarakamtaweku
da taku ivonavonavikoniyeku.’
11 Nuwanuwaku ipughu kubiine na vonakiiyapa bagibagina aterei
da avona bo,

* **2:13:** Isa 8:17-18 * **2:16:** Isa 41:8-9 * **3:6:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibru damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’

‘Viyakam gawarina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke
ina tere tovoni.’ ”*
12 Keresiyana turaturaku, kokitaruvimi da ke sago iyai nuwanuwana
kamonai berabero emakamakai ma vitumaghana kegha da God
yawayawana ina miirikupukuputei. 13 Ma mara nonowa kamomiyai
kovi kiiepepavivirana da ami nota ini rewapana ma berabero ke ini bademi
da tinimi ina kurukuru. Marana na weni, ‘Karako,’ wekarakava taraboga
patana da emakamakai da nakanani taberai. 14 Karenai ikikava
tavi tumaghana na nani vitumaghanina tavokikini da ku damona, tota
Keriso yavata tisagota.
15 Ma giruma katamana evonavona bo,
“Karako God gamona koni yanei,
na ke koni tinakurukuru ami kaekiki mau nakanani.
Ti na God ivi kawakiikiiyei.”*
16 Meni damsi na God gamona ivi yanei ma kegha da ivi kawakiikiiyei?
Ti na iyavo kava Moses irutinisi da Egypt ikiibutawei. 17 Ma meni
damsi madegha 40 kamonai God inuwanuwapughuwesi? Ti na iyavo
kava berabero iberai, tuna kubiine warereyai iririgha da irukwamakai.
18 God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da ivona bo, “Viyakam gawa-
rina ata veresi ma kegha, nani ku dobuna kaesi ke ina tere tovoni.” Tuna
na meni damsi kii sisiya? Iyavo kava God ivivi kawakiikiiyei na kii sisiya.
19 Ma vaghina, takovi da ti na ke kovokovoghina da viyakam ku dobuna
ita rui, iyamna ke iti tumaghana.

4

1 God ina vonakiiyapa bagibagina iterei da viyakam ita vereta na
nani vonakiiyapina patana da emakamakai. Tuna kubiine tayabumana
kirakai ma takitaruvita da ke sago iyai kamotiyai ina bara da nani
viyakamna ke ina viiya. 2 Ita kaekiki mau vara biibiina ivi yanei na tota
bade nakanani, tavi yanei. Ma ti damsi ke sago avi biibiina ita panani,
iyamna ivi yanei ma nani sisiyina ke iti tumaghanei. 3 Ma iyavo kava ke
ita vivitumaghana na kubiisi God ivona bo,
“Nuwanuwaku ipughu kubiine avonakiiyaragha bo,
‘Viyakam ata veresi ma kegha, nani ku viyakamna ke ina ru
tovona!’ ”*
Ma iyavo kava titumaghana na viyakam taviiya, iyamna maranai dobu
iyamoyamoni na namada ivovunagha ikovi da viyakam ita vereta.*
4 Giruma katamana kamonai, mara kana vimiikovimasago na kana
sisiya weni nakanani iterei, “God ina biga kudubina ivi koviya, ma mara
kana vimiikovimasago na ivi yakam.”* 5 Ma giruma sago ivona bo,
“Nani ku viyakamna ke ina ru tovona!”* 6 Iyavo kava rorova mara
katamanina vara biibiina ivi yanei na viyakam ke ita viiya, iyamna God
ivi kawakiikiiyei. Ma viyakam na patana da vovotawena da wawaya
ina rui. 7 Tuna kubiine God, mara sago itere meyei da wawaya nake
ina rui, tuna marana na Karako. Nani wawayisi kawakiikiisi murisiyai

* **3:11:** Psa 95:7-11 * **3:15:** Psa 95:7-8 * **4:3:** Psa 95:11 * **4:3:** Weni viyakamna na ke kunumai kava, dobuwai yavata. Ita yawasa kamonai ita berabero vitana iviitawei da nuwanuba tapanani. Ma ivotaweta da ke tipaparana da tota mani ita rewapanai yawasa makamakii nonowina tapanani. Ma bade itarapaparaneta da Seitan ke kovokovoghina da ina vowita. * **4:4:** Gen 2:2 * **4:5:** Psa 95:11

madegha ma madegha ikovi na God ivi sisiya David kurina da igiruma.
Sisiyina namada tavi sisiyei na weni,
“Karako God gamona koni yanei,
na ke koni tinakurukuru.”*
8 Josuwa Israel damsi iti nowesi da iti yakam na kegha, ibera kavai. Tuna
kubiine nani murinai God viyakam marana vuna ivi sisiyei.* 9 Tuna
ivi debei da ina wawaya kubiisi i taraboga patana da emakamakai
da viyakam God gwabinai ina viiya. 10 Ikikava God biga ivoterei ma
ivi yakam, nakanani meni wawayina God ini tumaghanei ma viyakam
gwabinai ina viiya na ini vitesi da biga ina voterei ma ini yakam bubuna.*
11 Israel damsi warereyai God ivi kawakiikiiyei da viyakam ke ita viiya. Ma
tota na nani berana ke taberai, titumaghana ma nuwanuwata kudubina
ina sabibira da nani viyakamna ku kamona tarui.
12 God vonana na ere rewapanina ma yawayawana. Tuna nakanani
ma naipi gamgam kirakiina da aviyavisina gavugavuna nuwanuwata
ma ita nota kamona etupatupasepini ma idebei da tota na ikikava. 13 God
matanai na ke kovokovoghina da aviyavisina tateregavui, tuna kurina
bera kudubina debiiyai ekenakena. Ma ita bera kubiine ini tupavireta da
avi kubiine nakanani taberai.

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

14 Ita suwara kapuna badana ghamana na God Natuna Yesu, ma
ighae ku kunuma da God katagheyanai emakamakai. Tuna kubiine
vitumaghana tavokikini, iyamna namada tavonakiiyaragha da Yesu
titumaghanei. 15 Ma ita vopeku maranai na ita suwara kapuna
badana ikamyuyuwaviiviiyeta, iyamna ikikava ruyagha bogii ma bogi-
iyai tapanapanani nakanani ipanani, ma kegha da tuna na ke meyani
berabero sago ita bera tovoni. 16 Tuna kubiine titepatora ma tanae
God ina ku vibadana gawarina da maranai nuwapoya tapanapanani na
ini kamyuyuweta ma ina agabiibai taviiya da ini viteta.

5

1 Moses ina vonaviyoyovana kamonai igiruma da suwara kapuka-
puna babada kamosiyai na wawaya sago ghamanakina ina vinei da i
tetete wawayina. Ina biga da wawaya ma God basusiyai imiimiiri
ma i berabero kubiine na puyo gwabisiyai iviiviiya ma God kurina
isuwasuwara ma ikapukapuna. 2 Tuna na wawaya ma mitamitana, tuna
kubiine wawaya egegegenuwisi maranai evovoneghanegha ma esiwasi-
wana. 3 Tuna kubiine suwara ina kapuni da tuna mani ina berabero
kubiine ma bade wawaya i berabero kubiine.* 4 Ma ke sago wawaya
tuna mani kana vigheghena kubiine ina vine meyei da suwara kapuna
badana ghamana bigana ina berai. God ina kina kava wawaya ina kwatui,
ikikava Eron ikwatui nakanani. *
5 Maghimaghighina, Keriso ke tuna mani ita vine meyei da kana
vigheghena kubiine iti suwara kapuna badana ghamana. Kegha, God
ivinei ma ivonei bo,
“Tam na natuku,
karako na taku am Mamai.”*
6 Ma bade giruma katamana kamonai na ivonei bo,

* **4:7:** Psa 95:7-8 * **4:8:** Deut 31:7; Josh 22:4 * **4:10:** Gen 2:2 * **5:3:** Lev 9:7 * **5:4:** Exod 28:1 * **5:5:** Psa 2:7

“Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim,
Melkisedeki nakanani.”*
7 Yesu dobuwai imakamakai ma iniponipowana na gamona ghamana
ma ikiikiirara, ere matadogana ivivi nowi God kurina iyamna tuna
kovokovoghina da rabobowai iti yawai. Yesu ivokuwaya ma ivi patutu
kirakai, tuna kubiine na ina tou God ivi yanei.* 8 Tuna na God Natuna ma
kegha da ina vokwarakwara kamonai na damina iviiya da God ikikava
ita votekatekei. 9 God ina kayowana ivotekateka yavui da karako iyavo
kava Yesu evovotekatekei na yawasa makamakii nonowina gwabinai
ina viiya. 10 Ma bade God ivinei da ivi suwara kapuna badana ghamana,
Melkisedeki nakanani.

Kokitaruvimi da ami vitumaghana ke kona voterei.

11 Weni sisiyisi na kati sisiya kiimatani, ma kegha da ibagibagi da
kata tere bubuni da akovina kota viiya, iyamna sisiya koiyanei na
koiyanatawei. 12 Tami namadani kava kovi Keresiyana ma kota kiibau
da kota vivibeyebeyena ma kegha, ami kayowana da nota tekatekasi
God vonana kamonai wawaya iti beyebeye meyemi. Vavai bagibagina
kota kanikani na tami karakava da kosususu.* 13 Meni wawayina susu
kava eberaberai na tuna gegeyina, ke itakova bubuni da berona bo
biibiina na avai. 14 Ma vavai bagibagina na wawaya magurisi kubiisi,
iyamna ti na manamina iravisi, damina eviiviiya da mikeme na berona
ma mikeme na biibiina.

6

1 Tuna kubiine, akova karena Keresiyana yawasina kamonai na ke
tuna kava mara nonowa tibeyebeyena meyei. Ku maghinota tanae
da nuwamagurita ina terei. Vibeyebeyena karena na weni. Ikikava
ita berabero kati nuwapoyei da kata voterei, ma ikikava ita vitumaghana
God kurina kata terei. 2 Ma bade ikikava kata babataito, ma ikikava
imata wawaya ku tepasi taterei, ma ikikava raborabobosi ina vomiiri, ma
ikikava God ini tupavireta da kovogha makamakii nonowina ina vereta.
Weni berasi namada takovi. 3 Ma God ini vaghinei na ku maghinota kava
tanae da akova vuna tapanani.
4 Ma iyavo kava Keriso ivi tumaghanei ma muriyai God itakuputei
na ke kovokovoghina da tarutinisi da ina vovira God kurina. Ti na
rorova God ina yasegana ma ina puyo biibiina ipanani, ma Kanuma
Vovokaravina itowatepanisi, 5 God vonana ina biibiina iakovi, ma God
ina vikiivavona ina rewapana damina gisina iviiya, tuna vikiivavona
na karakava ina nekiibau. 6 Peyarina namada damina iviiya ma muriyai
vitumaghana ivoterei da ke kovokovoghina tarutinisi da ina vovira God
kurina. Kegha, i taraboga ivi wapai ikovi, iyamna iberai da nakanani ma
God Natuna ku korosi ita tututu meyei ma debiiyai kana vava ita viviberoi.
7 Weni berasi ku miiba taterei. Tano biibiina na garewa ekatukatuni
da okowina iumumai da pei egogogo bubuna ma iyamna ghamana
etereterei vao badana kubiine. Ma God nani tanona ini biibiini. 8 Ma tano
berona na inamona ma iyiyo ina gogo da iyamna kegha. Ma God tuna
tanona inimagi ma ina kapuni ina karai.*

---

* **5:6:** Melkisedeki da Abraham i varagutugutu na Gen 14:17-20. * **5:7:** Mat 26:36-46; Mak 14:32-42; Luk 22:39-46 * **5:12:** 1Kor 3:2 * **6:8:** Gen 3:17-18

9 Turaturakai, tami nuwanuwakai, weni sisiyisi bagibagisi katereterei
kurimi, ma kegha da kaitumaghanemi da tami ke nakanani. Kakova
bubuni da tami nani tanona biibiina nakanani da yawasa makamakii
nonowina ina vibiibiina kudubina kona viiya. 10 God na wawaya manin-
ina, tuna kubiine nuwanuwana ke ina wapa da ina biga koberaberai ma
ami nuwaviina kurina irakata da ina wawaya kovi vitesi ma karakava
da koivitesi. 11 Akii kayowana ghamana da tami sago sago duma ikikava
koberabera bubuni na nakanani nuwanuwami kudubina ina sabibira da
ku damona kona berai. Nani berasi kona vokikini na ami nota ini rewapana
da aviyavisina kotumatumei na ina tupuwa. 12 Ke akii kayowana da
kona patokai. Ma iyavo kava itumaghana ma ere nuwanubasi ikoyakoy-
agha da God ina vonakiiyapa bagibagina ikikava itereterei na nakanani
ina veresi na ti damsi kovi bonebonesi.

God ina vonakiiyapa bagibagina.

13 God ina vonakiiyapa bagibagina Abraham kurina iterei na ivi debei
da ina sisiya na rewapanina, vonavaghata da berasi ina berai. God
tepanai na ke sago iyai da tuna ita notatepani, tuna kubiine na God tuna
mani avanai iutukikita da nani vonakiiyapina iberai. 14 Ivona bo, "Sisiya
kiimatana avereverem da vibiibiina ghamana ana verem ma ana berai
da tupurereghim dobu ini yoghoyoghoi."* 15 Tuna kubiine, Abraham
ere nuwanubana ikoyakoyagha kirakai ma ikikava God vonakiiyapa
bagibagina iterei kurina na nakanani itupuwa. 16 Wawaya vonakiiyapa
bagibagina ina berai na ku tepana wawaya ghamana avanai initukikita
da nani vonakiiyapina kana vitakutakurana kudubina ina yovuyaraghi.
17 Ma God ina kayowana da wawaya iti beyesi da tuna ke meyani ina nota
ina virai. Tuna kubiine iyavo kava kurisi ina vonakiiyapa bagibagina
iterei na ku tepana tuna mani avanai iutukikita, ivi matakira da vonav-
aghata isisiyei. 18 Weni sisiyisi ruwa, ti na ina vonakiiyapa bagibagina
ma ina utukikita na ivi rewapana kirakai. Tuna kubiine takovi da ke
kovokovoghina da ina nota ina virai, iyamna ke meyani da ini bero. Ma
tota iyavo kava God kurina taverau da rogunai tamakamakai na ita
nota ini rewapana, iyamna ina vonakiiyapa kurita tavokikini na tuna
ina kiiepepita. 19 Ita yawasa kamonai nani vonakiiyapina titumaghanei
da tuna kanumita kana sopa. Nani sopana ina rewapana evovotana
bubunita. Ita vitumaghana ini noweta ma taparoro numana kunumai
kana kiipapara ikiitatei da tarui ku gawara vovokaravina vaghata.*
20 Ma kubiita Yesu namada maghinotai irui da ivi suwara kapuna badana
ghamana makamakii nonowina, Melkisedeki nakanani.*

7

Suwara kapuna badana kana vava Melkisedeki.

1 Weni tomowina Melkisedeki, tuna Seilam kwanatuna kana kiivavo,
ma God kiidamo makamakiina ina suwara kapuna badana. Ma ketiyai
Abraham iverupotei ma ivi biibiini, iyamna Abraham ivivi ghaviya da
kiikiivavo ruwamaruwa ma i seri damsi yavata iravisi, ivi tuwanonowisi.*
2 Ma Abraham kana ghavighaviya gwabisiyai aviyavisina inebonebosi
na ivi ribaruwa da reregha imaruwa ma reregha sago na Melkisedeki

* **6:14:** Gen 22:16-17 * **6:19:** Lev 16:2 * **6:20:** Psa 110:4 * **7:1:** Gen 14:17-20

iverei. Ma bade Melkisedeki kana vava iyamna sago na ‘Kiivavo Maninina.’ Ma tuna Seilam* kwanatuna kana kiivavo, tuna kubiine kana vava iyamna sago na ‘Kiivavo Nuwanuba.’ 3 Ina mamai ma ina maduwa bo ina rakaraka ke sago katakova tovonisi. Ma ina tupuwa da ina rabobo marana ke sago katakova tovoni. Tuna nakanani ma God Natuna, tuna suwara kapuna badana makamakii nonowina.†

4 Kokitai, Melkisedeki tuna wawaya ghamana sago. Ma Abraham na ita kaekiki avatetena, ma kegha da aviyavisina kana ghavighaviya gwabisiyai inebonebosi na Melkisedeki kana reregha iverei, ivi matakira da ighe kirakai. 5 Ma Livai tupurereghina na suwara kapuna babadisi, ma Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Israel damsi i mura ini ribaruwa da reregha imaruwa. Ma reregha sago na suwara kapuna babadisi kii reregha ina viiya, ti na Livai kana dam kamonai. Israel damsi kudubisi na Abraham tupurereghina ma kegha da Livai kana dam kava na turaturasi gwabisiyai kii reregha eviiviiya.* 6 Ma Melkisedeki tuna na ke Livai tupurereghina, ma kegha da kana reregha Abraham gwabinai iviiya. Ma ku tepana Melkisedeki ivomiiri da Abraham ivi biibiini, namanaki da Abraham namada God ina vonakiiyapa bagibagina kamonai imakamakai. 7 Wawaya kudubita takovi da meni wawayina ina vomiiri da kwinana ina vivibiibiini na tuna wawayina ighe kirakai, ke kwinana nakanani. 8 Suwara kapuna babadisi na mara nonowa kii reregha eviiviiya ma peyarisi na karakava ina rabobo. Ma Melkisedeki tuna bade kana reregha iviiya ma giruma katamana evonavoneta da tuna na yawayawana. 9 Livai tupurereghina, ti na mara nonowa kii reregha na wawaya gwabisiyai eviiviiya ma kegha da ruvaruvana tavona da ti damsi na Melkisedeki kana reregha iverei, iyamna Livai ina nosi Abraham tuna iverena Melkisedeki kurina. 10 Karakava da Livai ita tupuwa, tuna na moro kava ina nosi Abraham tupuwina kamonai emakamakai. Ma Melkisedeki reregha Abraham gwabinai iviiya na ke Abraham kava ma Livai tupurereghina yavata ikiikokonisi.

11 Ma Livai damsi i biga ibera kavai. Ti na Moses ina vonaviyoyovana kunukununa, iyamna ti na suwara kapuna babadisi ma i biga da wawaya ita terevimaninisi da notataweyana God gwabinai ita viiya ma ke kovokovoghina. Tuna kubiine na murisiyai suwara kapuna badana sago Melkisedeki nakanani ivokiibuwei ma tuna na ke Eron da Livai kii dam kamonai ita kiibau, tuna na Juda kii dam kamonai ikiibau. 12 Maranai Moses ina vonaviyoyovana ivirei da dam bogiiyai kamosiyai wawaya ivinei da ini suwara kapuna badana na vonaviyoyovanina irikai ikovi da vonaviyoyovana vuna ita berai. 13 Ma nani wawayina tisisiyei na Yesu, tuna kana dam bogiiyai. Mara katamaninai nani damna ke meyani da God ina suwara kemana tepanai suwara ita kapuna. 14 Peyarita takovi da ita Bada na Juda tupurereghina. Ma Moses suwara kapuna babadisi ivi sisiyesi na ke meyani ita vonei da wawaya Juda kana dam kamonai ita vinei da suwara ita kapuni.

Suwara kapuna badana sago, Melkisedeki nakanani.

---

* **7:2:** Seilam iyamna ‘nuwanuba.’ † **7:3:** Giruma katamana kamonai ke sago akova ita vereta da Melkisedeki tuna ikikava. Tuna itupuwa ma irabobo ma kegha da ina karena ma ina damona akovina kegha. Tuna ivi matakira da mara sago suwara kapuna badana sago ina nekiibau, tuna na Bada Yesu Keriso, God Natuna. * **7:5:** Num 18:21

15 Aviyavisina aisisiyei na wekarakava kona kitai da yaghara kiikiina.
Suwara kapuna badana sago inekiibau, tuna na Melkisedeki nakanani.
16 Moses ina vonaviyoyovana evonavona da Livai kana dam kamosiyai
kava suwara kapuna babadisi ita vinesi, ma ita Bada Yesu ke nakanani
ita vinei. Ina yawasa na makamakii nonowina ma ina rewapana irakata
da ke ruvaruvana wawaya ina kiiviberoi. Tuna kubiine ivi suwara kapuna
badana. 17 Giruma katamana kamonai na God Yesu kurina evonavona
bo, "Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim, Melkisedeki
nakanani."* 18 Nani sisiyina iterei na Moses ina vonaviyoyovana
ivoviviri, iyamna imitamita kirakai. Ke kovokovoghina da wawaya
iti vitesi, 19 iyamna ke ruvaruvana da wawaya iti manini kamowisi. Ma
karako na God keta kiimatana ivokiibuwei ma tuna ina berita da ita nota
ini rewapana ma nani ketana takivini da taneriya kurina.

20 God tuna mani avanai iutukikita ma vonakiiyapa bagibagina iterei
da Yesu tuna iti suwara kapuna badana makamakii nonowina, ma weni
vonakiiyapina na ke meni suwara kapuna badana sago kubiine ita berai.
21 Yesu ina kina kava kurina ivona bo,

"Bada iutukikita ma ina ivonakiiyapa bagibagina iterei
na ke meyani ina nota ina virai.

Ivona bo, 'Tam suwara kapuna badana makamakii nonowim.' " *
22 God tuna mani avanai iutukikita ma ina vivaghina makamakiina vuna
iberai. Ma nani vivaghinina kana matakira na Yesu. Tuna kubiine
takovi da ina vivaghina makamakiina vuna na ibiibii kirakai da suwara
kapuna ketana katamanina ighekuyowei.

23 Ma Moses ina vonaviyoyovana katamanina kana suwara kapuna
babadisi na irukwamakai, ma ke kovokovoghina da i biga nakeda
ita berai ita nae. 24 Yesu na suwara kapuna badana ma ina yawasa
na makamakii nonowina. Tuna kubiine na ke kovokovoghina da ina
biga ina voterei bo wawaya sago kurina ini damani. 25 Tuna kubiine,
iyavo kava Yesu ina keta ina kivini da God kurina ina neriya na Yesu
kovokovoghina da ini yawasa tuwanonowisi. Yesu na makamakii nonow-
ina da tuna mara nonowa ini nowi God kurina vitumaghana damsi
kubiisi.

26 Suwara kapuna badana nakanani takayokayowei, iyamna tuna na
vovokaravina ma ke sago aviyavisina ita bera beroi. Tuna ina yawasa na
miirara kiikiina. Ma God ivoviviri da berabero wawayisi kii boga. Ma
bade ivokavari da ku kunuma vovona. 27 Tuna na ke suwara kapuna
babadisi viya nakanani, ti na suwara ina kapuna ini marapatei. Kunona
ti mani i berabero kubiine ma muriyai wawaya i berabero kubiine
ekapukapuna. Yesu na mara sago kava ivi suwara da bera kudubina
ivi tuwanonowi, maranai tuna mani ivere meyei.* 28 Moses ina vonaviy-
oyovana kamonai wawaya ivinevinesi da iti suwara kapuna babada, ma
kegha da ti na wawayota, mitamitasi. Moses ina vonaviyoyovana ivi nao,
ma kegha da muriyai God tuna mani avanai iutukikita ma ina vonaki-
iyapa bagibagina iterei da Natuna ivi suwara kapuna badana makamakii
nonowina. Ma Natuna ivi rewapana kirakai da suwara kapuna bigana
eberabera bubuni da maninina kavakava.

---

* **7:17:** Psa 110:4 * **7:21:** Psa 110:4 * **7:27:** Lev 9:7

8

Yesu na ita suwara kapuna badana ghamana.

1 Sisiya aberaberai na iyamna vaghata na weni. Tota ita suwara
kapuna badana ghamana na kunumai, God ghamanakina kadakadarina
katagheyanai emakamakai.* 2 Ma tuna yobe vovokaravina kamonai
God ina biga eberaberai. Ma nani yobena na vokavara kana gawara
vaghata. Ke wawayota ita vowai ma Bada tuna mani ivowai.
3 Suwara kapuna babadisi evinevinesi na i biga da God kurina ina puyo
ma suwara ina kapuna. Tuna kubiine na ita suwara kapuna badana
ghamana Yesu na bade nakanani, ina biga da God kurina isuwara.
4 Mikeda dobuwai ita makamakai na ke kovokovoghina da suwara kapuna
bigana ita berai, iyamna namada suwara kapuna babadisi imakamakai
da Moses ina vonaviyoyovana ikikava evonavona na nakanani esuwa-
suwara. 5 Bera vaghata na kunumai. Ma dobuwai suwara kapuna baba-
disi biga eberaberai na imatakira da aviyavisina kunumai emakamakai,
tuna ibonebonei. Berana sago Moses iberai. Maranai yobe vovokar-
avina ita vowai na God ivonei bo, “Kebera bubuni da aviyavisina koya
tepanai avi beyem kukitai na tuna kava kevi gubegubei.”* 6 Ma karako na
God namada Yesu ivinei da suwara kapuna bigana ita berai. Nani bigana
kamonai vivaghina makamakiina vuna ekivikivini da iyamna irakata
kirakai, ke me suwara kapuna babadisi viya nakanani. Ti na vivaghina
katamanina ekivikivini. Ma Yesu kubiita keta ivotawei da ina Mamai
kurina. Tuna ketana na ibiibii kirakai, ke me keta katamanina nakanani,
iyamna ina vonakiiyapa vusi na vonakiiyapa katamanisi ighekuyowei.
7 Ma mikeda vivaghina katamanina na maninina kavakava na avi
kubiine vivaghina viruwina ita vokiibuwei da katamanina kana gawara
ita viiya? 8 Ma katamanina na ke ita biibii kirakai, iyamna God ina
wawaya ivi kiigiiyei da iwavusi. Tuna kubiine weni nakanani ivi sisiya,
“Bada ivona bo, ‘Mara karakava epipisi da Juda damsi
ma Israel damsi yavata vivaghina makamakiina vuna kana berai.*
9 Weni vivaghinina na bogiiyai, ke nani vivaghinina i kaekiki mau
yavata kaberai nakanani.
Tuna maranai arutina bubunisi da Egypt dobuna ikiibutawei.
Nani vivaghinina yavata kaberai na ivi kiigiiyei,
tuna kubiine na akitatawesi.’
10 ‘Mara epipisi da Israel damsi yavata vivaghina makamakiina
weni nakanani kana berai,
Aku vonaviyoyovana ku gayamisi ana terei,
ma nuwanuwasiyai ana girumi.
Taku na i God,
ma ti na aku wawaya.’
11 Ma ke meni wawayina ina vomiiri da kwinana bo dam turana
ini beyebeyena kurina da ina vona bo,
‘Bada kutakovi,’
Iyamna wawaya kudubisi,
Kiikayokayona da ku wawaya ghamana na inakova yavuku.

---

* **8:1:** Psa 110:1 * **8:5:** Exod 25:40 * **8:8:** Israel ma Juda: Kiivavo Soromon ina rabobo murinai Jiu damsi kamosiyai ivi ghaviya da iyi ini kiivavo ma ivi bogebogesi da i dobu ruwa. Sago kana vava Israel ma sago kana vava Juda. Ma patana da nakanani imakamakai maranai Jerimaya weni sisiyina igirumi. 1Kgs 11 ma 2Chr 10 kamonai kuni yavi.

12 Ma i berabero ana notatawei,
nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei."*
13 God vivaghina makamakiina vuna isisiyei na imatakira da katamanina kana mara ekovikovi. Ma aviyavisina ina wadubo ma ina siru na gisina kava ina wapa.

9

Vokavakavara dobuwai ma kunumai.
1 Karenai God, Israel damsi yavata vivaghina makamakiina iberai. Ma kamonai ere sisiyina da ikikava wawaya ita vokavakavara, ma bade ikikava dobuwai yobe vovokaravina ita vowai. 2 Ma nani yobena ivowai na basunai itupayaraghi da ruwa. Ma nona tupayaraghina kamonai na rampa kana tutura kiina ivi miiriya ma parawa God kurina isuwara na kana kweura tepanai iterei. Weni tupayaraghina na ivonavonei da Gawara Vovokaravina.* 3 Nani yobena basunai na gara itinayaraghi da murina tupayaraghina ikiikiipapari ma tuna tupayaraghina ivonavonei da Gawara Vovokaravina Vaghata.* 4 Ma nani tupayaraghina kamonai na suwara kana kema sago goldiyai iyamoni da tuna tepanai insens ikapukapuna God kurina. Ma bade kii ipapa da vovovidaburana sawarina sago iyamoni ma kupuna na goldiyai ipasiviviviri. Tuna ivonavonei da vivaghina makamakiina kana Aki. Ma Aki kamonai na karisewa imakamakai, tuna goldiyai iyamoni ma sinenai na vavai kana vava mana na gisina iuwani. Ma bade Aki kamonai na vivaghina wakimisi ruwa ma tepasiyai na God ina sisiya bagibagisi imaruwa igirumi. Ma bade Eron ina diwona warereyai irusisi da ruguruguna iterei na tuna diwonina yavata Aki ku kamona iuwana.* 5 Ma Aki tepanai na aneya kadakadarisi ruwa ivi gubegubei. Ma nani aneyisi nevana da nevana mapesi itarorona da ivi tupapoteyana da Aki kana kiitana ita rogui. Ma nani kiitanina tepanai isuwasuwara da God wawaya i bera beroberosi ita notatawei. Ma wekarakava na ke tuna sisiyina kana mara da ani sisiya bubuni.*
6 Bera kudubina yobe kamonai ivi maninini ikovi ma suwara kapuna babadisi na nona tupayaraghina ikivukivui, ivivi marapatei da i biga iberaberai.* 7 Ma suwara kapuna badana ghamana ina kina kava murina tupayaraghina ku kamona mara sago kava ina rui madegha sago kamonai. Mara nonowa tara kava ikavakavari ma irurui da God kurina tuna mani ina berabero kubiine ma muriyai na wawaya i berabero kubiine isuwasuwara. Meni berasi wawaya iberaberai ma ke itakovi da ti na bera beroberosi, ti berasi kubiine isuwasuwara.* 8 Weni varagutugutusi na Kanuma Vovokaravina ibeyebeyeta da murina tupayaraghina na gudugudina. Vokavara kana keta katamanina, ina tupayaragha ma ina bera kudubina yavata patana da imakamakai na wawaya imiiripotesi, iyamna Gawara Vovokaravina Vaghata kana keta karakava da ina votawei. 9 Weni tuna na ibeyebeyeta, ivi matakira da aviyavisina karako maranai etuputupuwa. Evonavoneta da ghamoghamo suwarisi ma suwara viya God kurina ivereverena na ke ina berai da iyavo kava

* **8:12:** Jer 31:31-34 * **9:2:** Exod 26:1-30, 25:31-40 * **9:3:** Exod 26:31-33 * **9:4:** Exod 30:1-6, 25:10-16, 16:33; Num 17:8-10; Exod 25:16; Deut 10:3-5 * **9:5:** Exod 25:18-22 * **9:6:** Num 18:2-6 * **9:7:** Lev 16:2-34

suwara ekavakavarapiyei na ini maninisi, iyamna patana da damisi evi-iviiya da ti na berabero wawayisi. 10 Weni berasi na keta katamanina ma kam ma uma ma towatawetaweyana isisiyei. Tuna na tupuwa kana bera ma ke kovokovoghina da nuwanuwata kamonai berabero ina kowatawei. Ma berasi na nakanani ipisi da ku karako da God keta vuna ivokiibuwei.

11 Ma Keriso tuna namada ivi suwara kapuna badana ghamana da vibiibiina kiikiimatanisi namada damisi taviiviiya na tuna igayamei. Ma namada yobe vovokaravina kunumai ku sinena irui ma nani yobena na kiimatanina ma biibii kirakiina, ke wawayota imasiyai ita vowai, bo ke weni dobuna sawarina. 12 Mara sago kava Keriso irui ku yobena na Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da suwara ivi kovi tuwanonowi. Ma tuna ke gote bo kau tomowina tarana ita kavari da ita suwara. Tuna mani taranai ikune da yawasa maka-makii nonowina kubiita iviiya. 13 Vonaviyoyovana katamanina ka-monai na kau yagarina ma gegeyina ikapukapugavovori da yapukarena kava. Ma bade kau tomowina ma gote tarasi iviiviiya ma wawaya puyapuyakisi ivivi rururubusi ma ivivi popopokusi. Weni nakanani iber-aberai da wawaya puyapuyakisi na ivivi biibiinisi.* 14 Ma nuwanuwata titete kamowi da nani maranai na ghamoghamo tarasiyai wawaya ivivi biibiinisi. Ma karako, tota na Keriso tarana ibiibiinita na biibiina irakata kirakai. Ita bera beroberosi nuwanuwata kamonai na ku rabobo ivi riyeta ma kegha da Keriso tarana berabero kudubina ina kowatawei da God yawayawana kubiine tabiga. Keriso na Kanuma Makamakii Nonowina ina rewapanai ivere meyei da ivi isuwara God kurina, ma tuna na suwara kiimatanina iyamna ke sago berona gwabinai.

15 Tuna kubiine Keriso ina kina kava na God ma wawaya basusiyai ivi tetete da vivaghina makamakiina vuna itupuwa. God vonakiiyapa bagibagina iterei da iyavo kava ikwatukwatusi na vibiibiina kiiki-imatanisi kubiisi ivivi yapaka na ina veresi. Keriso irabobo da iyavo kava vivaghina katamanina ina rewapana gaburinai imakamakai da berabero kovoghina ikutatanisi na irupamatawesi.

16 Wawaya gamobuderina votanina kubiine na kunona takitai da nani wawayina ina rabobo ma muriyai da aviyavisina ivivi sisiyei na takivini. 17 Ma wawayina yawayawana ina makamakai na gamobuderina tuna iyamna kegha ma ina rabobo murinai na ina rakaraka gamobuderina ikikava ivivi sisiyei na ina berai. 18 Tuna kubiine na vivaghina kata-manina na tara tepanai imiimiiri, tuna ivi matakira da rabobo itupuwa. 19 Kunona Moses sisiya bagibagisi kudubina vonaviyoyovana kamonai wawaya kurisi ivi yonayonei ikovi. Ma muriyai na kau tomowina ma gote tarasi iviiya ma okowa yavata ivirai ma sipu vunivunina yebayeba-rina iviiya da hisop raghana gisina ikuvikapui. Nani raghana ku okowa ikiikiikutuvi ma vonaviyoyovana bukana ma wawaya kudubisi ivi rururubusi.* 20 Ma ivona bo, “Weni tarana ekukutanimi da vivaghina makamakiina God yavata koberaberai. Ma sisiya bagibagina iveremi da kona votani.” 21 Ma bade Moses berana sago iberai, ivomiiri da yobe vovokaravina ma vokavakavara sawarisi kudubina nani taranai ivi rururubu.* 22 Vona bubuna, Moses ina vonaviyoyovana evonavona

* **9:13:** Lev 16:15-16; Num 19:9, 17-19 * **9:19:** Exod 24:6-8 * **9:21:** Lev 8:15

da tara ina kina kava berona ina kowatawei. Ma tara ke ina sororo na notataweyana ke ina tupuwa.*

Keriso ivere meyei da ivi suwara da berabero iviitawei.

23 Tuna kubiine ghamoghamo tarasi isuwasuwara da dobu yobena
ma ina sawara na nakanani ivivi biibiini. Ma ti na ke bera vaghata, ma
kunuma sawarisi keyakeyuna kava. Ma kunumai na yobe vovokaravina
vaghata emakamakai. Ma bade suwarina ivi biibiini na kiimatanina, ke
dobu suwarina nakanani. 24 Suwarina na Keriso iberai. Ma ke weni
dobuna kana yobe wawaya imasiyai ita yamoni na ku kamona ita rui da
ita suwara, iyamna tuna yobena na ke yobena vaghata ma vibonebonena
kava. Kegha, Keriso ighae ku kunuma ma irui da karako God gwabinai
tota kubiita emiimiiri. 25 Ma ke mara peyarisi ita rui da ita vere meyei da
ita suwara ma mara sago kava. Ikikava iberai na ke weni dobuna suwara
kapuna babadisi nakanani. Ti na madegha nununai ghamoghamo tarasi
ekavakavari ma eruru da Gawara Vovokaravina Vaghata ku kamona da
esuwasuwara. 26 Mikeda Keriso ina biga nakanani na ita rabobo ma bade
ita rabobome, ina vokwarakwara iti taratatanei. Ma kegha, dobu karena
da ku karako na nani kamonai mara sago kava inekiibau. Ma ipisi
na ivi matakira da ke mara gurina ma mara damona. Ma mara sago
kava tuna mani ivere meyei da ivi suwara da berabero ina rewapana
iutugavovora tuwanonowi. 27 God iterei da wawaya sago sago duma
mara sago kava ina rabobo ma nani murinai maghinonai ina miiri da
ini tupavirei. 28 Tuna kubiine na Keriso ivere meyei da ivi suwara ma
irabobo da mara sago kava na wawaya peyarisi i berabero ikowatawei.
Ma ina vovira na ke ita berabero kitameyena kubiine. Nani maranai
na iyavo kava Keriso ikoyakoyaghi na yawasa makamakii nonowina
ina veresi.*

10

Yesu Keriso mara sago kava ivere meyei da ivi suwara wawaya peyarita kubiita.

1 Moses ina vonaviyoyovana na keta wadubona, ma nani berasi
na ke bera vaghata, keyakeyuna kava. Tuna imatakira da bera ki-
imatanisi na muriyai epipisi. Jiu damsi na vonaviyoyovana ekivikivini
da madegha nununai berasi sago imarapatei da ghamoghamo suwarisi
ekapukapuna. Esuwasuwara da iti maninisi na God kurina ita nenae
ma ita vokavakavara, ma nani suwarisi na ke kovokovoghina. 2 Mikeda
iti maninisi na mara sago kava suwara ita kapuni da nuwanuwasi
ita yaghari, ma damisi ita viiya da berabero gwabisiyai kegha na suwara
kapunina ita voterei. Ma kegha da iyavo kava Moses ina vonaviyoy-
ovana ekivikivini na patana da ghamoghamo esuwasuwara, iyamna
eberabera kavai da i berabero ita kowatawei. 3 Tuna kubiine madegha
nununai esuwasuwara da inuwaterenisi da ti na berabero wawayisi,
4 iyamna ghamoghamo tarasi ke kovokovoghina da wawaya i berabero
ina kowatawei.

5 Tuna kubiine Keriso, maranai weni ku dobuna ipisi na ivona bo,
"Tam ghamoghamo suwarisi ma verena viya ke kuta kayokayowei,
tuna kubiine tupuwa sago kuvovunaghi kubiiku da ana suwarei.
6 Wawaya i berabero kubiine na suwara ekapukapuna

* **9:22:** Lev 17:11 * **9:28:** Isa 53:12

ma evereverena kurim ma nani suwarisi na ke nuwanuwam
ita viiviiya.”
7 Ma bade Keriso ivona bo,
“O God, taku weni,
apisi da am kayowana ana berai.
Giruma katamana kamonai ikikava ivivi sisiyeku na nakanani
ana berai.”*
8 Weni girumina tavi yavi na kamonai Keriso ivona da God wawaya
i suwara ma i verena ibarei na ivi debei da wawaya ghamoghamo
ekapukapuni ma tara evereverena i berabero kubiine ma nani berasi
na God ke iti nuwabiibiiyei. Namanaki da Moses ina vonaviyoyovana
ikivikivini da suwara ikapukapuna, nani berasi na ke kovokovoghina
da God nuwanuwana ita viiviiya. 9 Ma nani murinai Keriso ivona bo,
“O God, taku weni, apisi da am kayowana ana berai.” Ivivi sisiya da
keta katamanina Moses iveresi na igudui ma keta vuna Keriso ivotawei
da keta katamanina kana gawara ita viiya. 10 God ekayokayowei da
kati wawayamanini. Tuna kubiine iberai da Yesu Keriso mara sago kava
ivere meyei da ivi suwara da berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi.
11 Keta katamanina kamonai na suwara kapuna badana imiimiiri da
suwara ikapukapuna, ivivi marapatei ma kegha da nani suwarisi wawaya
i berabero ke ita kowakowatawe tovoni.* 12 Ma ita suwara kapuna badana
ghamana na mara sago kava wawaya i berabero kubiine ivere meyei
da ivi suwara God kurina ma tuna suwarina na makamakii nonowina.
Ma muriyai na God katagheyanai imakiivipika.* 13 God gwabinai ikoy-
akoyagha da karakava kana ghavighaviya ku kae gaburina ina teresi,
14 iyamna tuna na mara sago kava ivi suwara da iyavo kava i berabero
ikowakowatawei na iberisi da vovokaravisi.
15 Ma bade Kanuma Vovokaravina imamatara kurita da weni tuna na
vonavaghata. Kunona ivona bo,
16 “Bada ivona bo, ‘Mara epipisi da aku wawaya yavata vivaghina
makamakiina weni nakanani kana berai.
Aku vonaviyoyovana ku nuwanuwasi ana terei,
ma gayamisiyai ana girumi.’ ”*
17 Ma bade ivona bo,
“Ti na aku vonaviyoyovana ivi kiigiiyei ma kegha da i bera beroberosi na
nuwanuwaku ina wapa da ke meyani ana nota meyei.”*
18 Ma vaghina, berabero namada inotatawei da karako suwara kapun-
ina iyamna kegha.

Taneriya God kurina.

19 Varevaresiku, Yesu taranai keta ivotawei, tuna kubiine ere tepa-
torata maninina tarui da ku Gawara Vovokaravina Vaghata. 20 Nani
ketana vuna na yawasa everevereta, iyamna tuna mani tupuwina
isuwarei da ivotawei. Taparoro Numana kamonai tupayaragha garana
nani ketana igudugudui na maranai Keriso irabobo na garana ita-
mosika, ivi matakira da ivotawei kubiita. 21 Ita suwara kapuna badana
ghamana na Keriso, ma tuna na tota God ina wawaya kata koyakoy-
agha. 22 Tuna kubiine nuwanuwata kudubinai God titumaghanei
ma ita nota yagharinai taneriya kurina, iyamna taranai iruruubuta

* **10:7:** Psa 40:6-8 * **10:11:** Exod 29:38 * **10:12:** Psa 110:1 * **10:16:** Jer 31:33 * **10:17:** Jer 31:34

da nuwanuwata dadabuna ikowatawei, ma bade okowa miirarinai tupuwita ikowatawei.* 23 Ma tota iyavo kava tavonavona da titumaghana na nani vitumaghanina tavokikini, iyamna takovi da God ina vonakiiyapa bagibagina iterei na ina berai kubiita. 24 Ma tinuwanotanota da turaturata ikikava tivitesi ma tikitavivirana da tinuwayuyuna ma agata ina biibai. 25 Turaturata viya ivotereta da vokavakavara marasiyai ke ita riyeriyesi, namadani kava nakanani eberaberai da manamina iravisi. Ma tota na ke taberai da ti nakanani, mara nonowa tariyeriyeta. Kiiepepavivirana tavotupei, iyamna takitai da Bada ina vovira marana na gisina kava ina nekiibau.

26 Mikeda tota vonavaghata akovina namada taviiya ma kegha da tabarei ma ita kayowana da berabero kamonai tamakai na ke sago avi suwarina ita makamakai da ita berabero ina kowatawei. 27 Tabarei na ke sago mike tanae, da ere yabuyabumanita vitupavira marana takoyakoyaghi da iyavo kava God ighaviyei na ti yavata keyama ghamana muyamuya vaghina ina karagavovorita.* 28 Rorova mara katamanina meni wawayina Moses ina vonaviyoyovana ibarei na ivi tupavirei da wawaya ruwa bo aroba nani wawayina ina berabero ivi mamatarei na tuna wawayina ivi raboboi, ke ita nuwaghana tovoni.* 29 Ma karako meni wawayina Keriso ibarei na ikikava? Ti damsi na God Natuna iutugudai, ma iberai da nakanani ma vivaghina makamakiina tarana na iyamna kegha. Nani taranai i berabero kudubina ita kowatawei ma kegha da evonavonavikoniyei. Ma Kanuma Vovokaravina God ina agabiibai nani damsi ita veresi, ma kegha da ivonaviiviiyakei da nuwanuwana ipughu kirakai. Kovi nuwanotanota da wawaya nakanani eberabera na kovogha ghama kirakiina ina panani.* 30 Namada takovi da Bada ivona bo, “Taku biwa ana viiya, kovogha ana veresi,” ma bade ivona bo, “Aku wawaya ani tupaviresi.”* 31 God na yawayawana ma ina rewapana ina viinim na kuna yabumana kirakai.

32 Konota ina vovira da karenai tami ikikava. Keriso ina yasegana koviiya na vitumaghana kovi karei da kovokwarakwara kirakai, ma kegha da ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina. 33 Mara viya na debiiyai wawaya ivonavonavinamemi ma ivivi kayoberowanemi da kovovokwarakwara. Ma mara viya na kokita da bade turaturami viya nakanani damina iviiviiya na nuwanuwami kudubinai kovi turanesi. 34 Ma iyavo kava gabura kamonai imakamakai na kovi kamyuyuwaviiviiyesi. Ma wawaya ami sawara kudubina inebomi na nuwabiibiiyai kovi bagunei, iyamna koakovi da tami kubiimi na kunumai ivi yapaka emakamakai. Ma tuna na mura kiimatanina ma makamakii nonowina. 35 Tuna kubiine na nota rewapana ke kona voterei, iyamna damonai ami nota rewapanina kubiine Bada ini miiyemi. 36 Bera ghamana da mara nonowa kona miirikikina da God ina kayowana kona votekatekei na ikikava ina vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai kubiimi, 37 iyamna giruma katamana kamonai God evonavona bo,

“Wawayina epipisi na mara gisina kava
da ina nekiibau,
ma ke ini kayovira.”

---

* **10:22:** Lev 8:30; Ezek 36:25 * **10:27:** Isa 26:11 * **10:28:** Deut 17:6, 19:15 * **10:29:** Exod 24:8 * **10:30:** Deut 32:35-36; Psa 135:14

38 “Ma aku wawaya maninisi na vitumaghana tepanai ina makai.
Ma iyavo kava ina yabumana bo ini muritina
na ana kitatawesi.”*
39 Iyavo kava ini muritinana na ina siwana. Ma tota na ke nakanani. God
titumaghanei kubiine na yawasa makamakii nonowina tapanani.

11

Vitumaghana

1 Vitumaghana iyamna na weni. Nuwanuwata kudubinai takova
bubuni da aviyavisina tanotanotai da ita tupuwa na mara sago
ina tupuwa. Tuna na aviyavisina ke kata kitai ma kegha da ita nota
ivi rewapana da karakava tapanani. 2 Mara katamaninai, wawaya i
vitumaghana kubiine na God ivi gheghenisi.
3 Ma ita vitumaghana kubiine na takovi da God gamonai na
kunuma da dobu itupuwa. Tuna kubiine, karenai ke sago aviyavisina
ita makamakai da wawaya matasiyai ita kitai ma kegha da nani kamonai
aviyavisina karako takitakitai na God ivokiibuwei.*
4 Abel ina vitumaghana kubiine na ina suwara God kurina ibiibii
kirakai, ke Kein ina suwara nakanani. Tuna kubiine God na ina
suwara ivi vaghinei ma ivona da tuna na ina wawaya maninina. Ina
vitumaghana kubiine na namanaki irabobo ma kegha da ina bera na
patana da ibeyebeyeta.*
5 Inoka ina vitumaghana kubiine na ke ita rabobo, iyamna God ivi-
itawei ighae ku kunuma, iwapa. Muriyai da ita ghae na ina bera kudu-
bina God ivi vaghinei ma nuwanuwana iviiya, tuna kubiine iviitawei.*
6 Iyavo kava vitumaghana gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina da
God ini nuwabiibiini. Ma meni wawayina ina kayowana da God kurina
ina nae na ini tumaghana da God emakamakai. Ma bade ini tumaghana
da iyavo kava nuwanuwasi kudubinai God iekwekwai na biibiina
ghamana ina panani.
7 Nowa ina vitumaghana kubiine na God ina sisiya ivi yanei maranai
vonaverena iviiya da nuwapoya ghamana ina tupuwa. Nuwapoyina na
bera vuna da wawaya ke meyani ita kitai. Ma ivotekateka da waka
iyamoni da kawana ma natunatuna yavata yawasa ipanani. Ma ina
vitumaghana ivi debei da nani maranai wawaya peyarisi na berabero
wawayisi ma kovogha berona ipanani. Ma bade ina vitumaghana
kubiine God ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.*
8 Abraham ina vitumaghana kubiine na ivomiiri maranai God ivona
da ina dobu ita kiibutawei ma ita nae ku dobu sago. Ma bade vonaki-
iyapa bagibagina Abraham kurina iterei da mara murinai dobu vuna
ini rapenei. Ma nani dobuna vuna na Abraham ke itakovi da tuna
meni dobunai ma kegha da ivotekateka da ivomiiri inae.* 9 Ma ina
vitumaghana kubiine nani dobunai imakamakai da nakanani ma dobu
viruwa wawayina. Ma kegha da ivi tumaghana da ikikava God vonaki-
iyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai. Ikikava yobe kamonai
imakamakai na nakanani bade natuna Aisiki ma tupuna Jeikap imakai.
Ma God nani vonakiiyapina Abraham kurina iberai na ivi damani Aisiki

* **10:38:** Hab 2:3-4 * **11:3:** Gen 1:1; Psa 33:6, 9; Jon 1:3 * **11:4:** Gen 4:3-10 * **11:5:** Gen 5:21-24 * **11:7:** Gen 6:13-22 * **11:8:** Gen 12:1-5

da Jeikap kurisi.* 10 God namada ina nota irereghi da ikikava kwanatu
sago ita yamoni, kana kowora na bagibagina ma makamakii nonowina. Ma Abraham nimonimoriyai ikoyakoyagha da nani kwanatuna
kamonai ita makai.
11 Abraham ina vitumaghana kubiine na kawana Sera yavata ivi tuwa,
namanaki da imorapa kirakai ma kawana na gagarina. Ivi tumaghana
da God ikikava vonakiiyapa bagibagina iterei na nakanani ina berai.*
12 Tuna kubiine namanaki imorapa kirakai da kitana da ke kovokovoghina da iti tuwa ma kegha da karako tupurereghina ipeyari
kirakai da dobu ikiimumui da ke viviyavina, nakanani ma kunuma kana
gwamegwame ma kikira kana gonugonu.*
13 Weni vitumaghana damsi mara katamaninai na i vitumaghana
ivokikini da i ku rabobo. God ina vonakiiyapa bagibagina kurisi iterei
na berana ke ita tupuwa i yawasa kamonai. Ma namada i nota inae da
aviyavisina ivonesi na ivi tumaghana da berasi karakava ina tupuwa, ma
ivivi nuwabiibai. Ma debiiyai ivi vaghinei da ti na dobu viruwa damsi,
dobuwai ti na numataya.* 14 Wawaya nakanani ini sisiya na takovi da
dobu sago iekwekwai da iti rapenei. 15 I dobu wadubona iverukuyowei
na ivi notawapei, mikeda ita notanotai na namada ita voviramakai. 16 Ma
ti na dobu kiimatana iekwekwai, i kayowana da i dobu vaghata na
kunumai. Tuna kubiine God ke ita vivinimayesi ma ivi vaghinei da ti damsi
kurina evonavona da tuna na i God. Ma kubiisi namada i kwanatu
iyamoni ikovi.
17-18 Abraham ina vitumaghana kubiine na ivotekateka da natuna
Aisiki iti suwara maranai God irubui. God ina vonakiiyapa bagibagina
namada Abraham iverei da ivona bo, “Aku vonakiiyapa bagibagina da
tupurereghim vaghata na natum Aisiki kava gwabinai.”* Ma kegha
da Abraham ivovunagha ikovi da natuna sago kava Aisiki ita kiivunui
da ita suwara.* 19 Inotai da Aisiki ita rabobo na kovokovoghina da God
ita berai da rabobowai ita vomiiri. Ma aviyavisina itupuwa Aisiki kurina,
tuna na nakanani ma ita rabobo ma bade ita vomiiri.
20 Aisiki ina vitumaghana kubiine na natunatuna Jeikap da Iso i mara
murina kubiine ivi biibiinisi.*
21 Jeikap ina vitumaghana kubiine na maranai imorapa kirakai da
ita rabobo na tuputupuna ivi ruwa ivi biibiinisi, ti na Josepa natunatuna.
Ma ina diwonai itupavibagi ma God ivokavakavari.*
22 Josepa ina vitumaghana kubiine na ina rabobo marana inenekiibau na ina nota ivi rewapana kirakai da mara sago Israel damsi Egypt
ina kiibutawei. Ivi sisiyei na gamobuderina iveresi da maranai ita nenae
na tuwirina yavata ita kavari.*
23 Moses ina maduwa da ina mamai i vitumaghana kubiine na
maranai Moses itupuwa na itereteregavui da nawaravi aroba ikovi.
Ikitai da tuna pepeya sago, ma kiivavo Pero ina sisiya bagibagina ke
ita yabumanei.*

---

* **11:9:** Gen 35:27 * **11:11:** Gen 18:11-14, 21:2 * **11:12:** Gen 15:5, 22:17, 32:12 * **11:13:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12 * **11:17-18:** Gen 21:12 * **11:17-18:** Gen 23:4; 1Chr 29:15; Psa 39:12 * **11:20:** Gen 27:27-29, 39-40 * **11:21:** Gen 47:31, 48:1-20 * **11:22:** Gen 50:24-25; Exod 13:19 * **11:23:** Exod 2:2, 1:22

24 Moses ina vitumaghana kubiine na maranai ivi yaraga na ke
ita kayowei da wawaya ita vonei da tuna na Pero tupuna.* 25 Ina
keta ivinei da God ina wawaya yavata ita vokwarakwara patapata. Ma
ke ita kayowei da berabero kana nuwabiibai kamonai ita makai, nani
nuwabiibiina na mara tupona kava. 26 Inotai da ita vokwarakwara God ina
Vivinevine Wawayina nakanani na iyamna ita rakata kirakai, ke Egypt
ina mura nakanani. Egypt ina mura kudubina ita viiya na iyamna kegha.
Tuna ikitataweyana da mara murina kana mura ikitakitai.
27 Moses ina vitumaghana kubiine na Egypt ikiibutawei ma ke Egypt
kana kiivavo ina nuwapughu ita yabumanei da ita nae. Namanaki da
God na ke kitakitana ma kegha da Moses, God ikitai. Tuna kubiine na
ina nota ke ita peku ma ke iti muritina. 28 Ina vitumaghana kubiine na
Pasova ivi karei. Ivona na Israel damsi tara iyuna ma i matuketa riri-
nai ivi rururubu da rabobo aneyina ivi yuvonavonisi da Israel natunatusi
tomotomowa iyiyarokosi ke iti kiivunuwana.*
29 Israel damsi i vitumaghana kubiine na Yegai Yebayebarina idamani
ku nevana, tuna nakanani ma tano kanakanana tepanai ita bababa. Ma
Egypt damsi ibera tovoni da murisiyai ita damana na kegha, kudubisi
iuma dodo.*
30 Israel damsi i vitumaghana kubiine na Josuwa yavata ibaba da
Jeriko garina iviviri da mara miikovimaruwa ma garina itamoririgha.*
31 Reiyab tuna madamadawarina ma ina vitumaghana kubiine na
ke ita rabobo. Wawaya peyarisi nani kwanatuna kamonai God ke
ita vivitumaghanei na irabobo ma Reiyab na kegha, iyamna Israel ina
nanaga wawayisi itinariyesi ma ikoyagha bubunisi.*
32 Vitumaghana wawayisi mara katamaninai ipeyari kirakai, tuna
kubiine ke kovokovoghina da kudubisi ati sisiyesi. Gidiyon, Baraki,
Samson, Jepta, David, Samuweru, ma peroperoveta peyarisi ati sisiyesi
na ita guri kirakai.* 33 Weni wawayisi i vitumaghana kubiine na viya
dobu viruwa damsi yavata ivi ghavighaviya ma ighegavovorisi. Ma viya
nota manininai ivi kiivavo, ma viya na ikikava God ina vonakiiyapa
bagibagisi kurisi itereterei na iyamna iviiya. Ma viya i vitumaghana
kubiine na layon kawasi ikiipotai,* 34 ma viya keyama karakaratina,
muyamuya kirakiina ikiipekini. Ma viya i vitumaghana kubiine rabobo
iveruvuvurei da wawaya seriyai ke ita taravunusi. Viya na mitamitasi
ma i vitumaghana kubiine na rewapana iviiya. Ma ghaviya kamonai
ivi rewapana kirakai da dobu viruwa damsi ikwavinisi.* 35 Ma wivine
viya i vitumaghana kubiine na i rakaraka raborabobosi ivomiiri da
ivovira kurisi.*
Ma wawaya viya gabura kamonai i vitumaghana ivotanakikini da
ivokwarakwara kirakai. Vitumaghana ita voterei na gabura kamonai
ita votawesi ma ibara da inivisiyai irabobo. Ivi tumaghana da rabobo
murinai ita vomiiri ma yawasa biibiina ita panani. 36 Ma viya na wawaya
ivonaviiviiyakesi, ma viya na iwidiwidisi, ma bade viya na cheiniyai
ikunisi ma ku gabura iteresi.* 37 Viya na wakimiyai iravisi da ivi rabobosi,

* **11:24:** Exod 2:10-12 * **11:28:** Exod 12:21-30 * **11:29:** Exod 14:21-31 * **11:30:** Josh 6:12-21 * **11:31:** Josh 2:1-21, 6:22-25 * **11:32:** Judg 6:11–8:32, 4:6–5:31, 13:2–16:31, 11:1–12:7; 1Sam 16:1–1Kgs 2:11; 1Sam 1:1–25:1 * **11:33:** Dan 6:1-27 * **11:34:** Dan 3:1-30 * **11:35:** 1Kgs 17:17-24; 2Kgs 4:25-37 * **11:36:** 1Kgs 22:26-27; 2Chr 18:25-26; Jer 20:2, 37:15, 38:6

ma viya na ivi righasepiyana, ma viya na seriyai ivi taravunuwana. Wawaya ivi tupaketowanesi ma ivi agaberowesi ma ivi kayonogenogeyanesi da vitonara ikarisi ma ghamoghamo bekasi kava ivivi kote ma nakanani imakamakai ma ibababa.* 38 Ti na ibiibii kirakai da wawaya peyarisi dobuwai ighekuyowesi. Ma kwanatu kamonai ikwavinisi da koya ma warereyai ibababa. Ma buba da bonagha kamosiyai irurukenakena.

39 Weni wawayisi peyarisi i vitumaghana irakata kirakai da God ivi gheghena kirakiiyesi. Ma God ina vonakiiyapa bagibagisi kurisi iterei na berasi ke dobuwai ita viiya, iyamna karakava ita tupuwa.* 40 God ina kayowana da keta vuna ma biibii kirakiina ita vovunagha yavui ma muriyai ti damsi na tota yavata yawasa maninina ma makamakii nonowina kata vii patapatai.

12

God na ita Mamai.

1 Ma tota bade taveru bubuna, iyamna weni vitumaghana damsi tavi sisiyesi na koroto ghamana ma kunumai egayogayota. Itekateka kirakai da berabero iti rukirekireta, tuna kubiine berabero ma aviyavisina ekukuvipikita na kudubina tataririghi da ita viveraverau ketana God maghinotai iterei na taverusugesugei. 2 Ma matata na Yesu kava kurina takita iyamna ita vitumaghana ina karena ma ina damona na tuna kava. Rabobo korosiyai na inimayamayana ma kegha da ivi bagunei ma ivere meyei da irabobo, iyamna iakovi da karakava nuwabiibii ghamana ina panani. Ma karako na God ina vikiivavo gawarina katagheyanai emakamakai.

3 Ikikava imiirikikina maranai berabero wawayisi ivi kayotiranei na konotai da tami bade ami nota ke ina peku ma ininimi ke ina bara. 4 Ma tami koipoi da berabero kota takuputei iyamna ke kota vivipaparana kamowa da ku rabobo iti riyemi. 5 Mikeda nuwanuwami iwapa da God irukiiepepimi ma ivonemi da tami na natunatuna. Ivona bo,

"Natuku, maranai Bada kovogha ina vereverem da vibeyebeyem kubiine
na kekita kamowi.
Ma ina tupatupavimaninim na ke am nota ina peku,
6 Iyamna Bada iyavo kava inuwayuyunisi na ti damsi kovogha
evereveresi da vibeyebeyesi kubiine,
ma iyavo kava eviiviinisi da natunatuna na ti damsi ekwapukwapusi."*

7 Kona vivikamyuyuwa ma kegha da kotupe meyemi, iyamna God etupatupavimanimaninimi, imatakira da tami natunatuna vaghata. Meni ededisi ina bera beroi na ti mani i mamai ina biga da kovogha ina veresi da akova ina viiya. 8 Ma God natunatuna kudubisi na etupatupavimanimaninisi, tuna kubiine ke nakanani kota panani na imatakira da tami na ke natunatuna vaghata, tami na deba wawaya. 9 Ita mami mau dobuwai itupavimaninita na tavovokuwayisi. Ma bade kanumita ina Mamai etupatupavimanimaninita da kata vokuwaya kirakiiyei ma nuwabiibiiyai ina rewapana gaburinai kata makai, iyamna tuna kava gwabinai yawasa taviiya. 10 Ita mami mau dobuwai nuwanuwasi kudubinai ibera tovoni da ita tupavimaninita. Ma i taraboga da iti beyebeyena kurita na

* **11:37:** 2Chr 24:21 * **11:39:** 'Berasi karakava ita tupuwa' iyamna God ina Vivinevine Wawayina na sisiyina kava iviiya ma ke ti mani dobuwai ita kitai. * **12:6:** Job 5:17; Prov 3:11-12

mara tupona kava. Ma ita Mamai God etupatupavimanimaninita na
mara nonowa nota manininai kavakava ma ita biibiina kubiine, iyamna
ina berita da tota tuna nakanani, maninita ma vovokaravita. 11 Kovogha
damina taviiya na ke nuwaviivii tovonina, kiitonatona ma nuwapoyina
irakata kirakai. Ma kegha da iyavo kava ekiikiitonatona na muriyai
nuwamagurisi ina terei da nuwanuba ma yawasa maninina gwabisiyai.
Tuna nakanani ma i yawasa kamonai ina vopura bubuna.

Ikikava kata makai ma kata kitaruvita.
12 Tuna kubiine namanaki da imami igowa ma tuwaporemi
ekirokiroro ma kegha da kovi rewapana ma koveru bubuna.* 13 Kaemi
kana keta maninina kona vinei da iyavo kava na mitamitasi bo
tuwapore beroberosi everaverukivinimi na kii gubaga ke ina rakata
ma ina yawasa.*
14 Kobera tovoni da wawaya kudubisi yavata ere nuwanubami
kona makamakai bubuna. Ma koekwa da ami yawasa na maninina ma
vovokaravina kavakava, iyamna iyavo kava ke vovokaravimi na Bada
ke kona kitai. 15 Kovi koyaghavivirana da God ina agabiibai na ke sago iyai
ina voyakiri. Kokitaruvimi da ke sago urava ramramna otona berona
kamomiyai ina gogo da ina rakata, iyamna otona wawaya peyarisi i
yawasa ina kiiviberoi.* 16 Kokitaruvimi da vipekana wapawapa kegha.
Ma bade ke kona berai da nakanani ma Iso, ina nota God gwabinai kegha.
Tuna iyarokona ma kegha da vitonara ikarai kubiine na ina buderi
ivi bagunei ma ivi gimarei da mara sago kava ita kam.* 17 Ma koakovi da
muriyai ina kayowana da vibiibiina ina mamai gwabinai ita viiya na ina
mamai ivi keghei. Ere matadogana ivi nowi da ina mamai ina nota ita virai
ma ibera kavai.*
18 Ma tami na konekiibau da ku koya sago. Ma nani koyana ke vovo-
tovonina, ke Sainai koyana nakanani. Sainai koyanai na keyama iruye-
bayebara, ma ivi didibari da nubakutuva irakata, ma yanunu berona
iveraverau.* 19 Nani dobunai ture ivi yanei da gamona ghamana ma
sisiya bagibagisi ivi yanei ma weni berasi kubiine Israel damsi iyabu-
mana kirakai da ivi nowi da ita voterei, 20 iyamna God sisiya iveresi
na kurisi ibagibagi kirakai. Ivonesi bo, “Ghamoghamo bo aviyav-
isina yawayawana weni koyana ina tatovoni na wakimiyai kogudai da
kona kiivunui.”* 21 Ma bade Moses nani berasi ikitai da ivona bo,
“Ayabumana kirakai da akirokiroro.”*
22 Ma tami konekiibau da ku koya sago na notakavakavana, tuna
na Zayon koyana, tuna na God yawayawana ina kwanatu, kunuma
kana Jerusalem. Ma nani dobunai aneya korotosi, ke viviyavina na ere
gasagasarisi iriyesi. 23 Konekiibau da God natunatuna iyiyarokosi kii
vava kunumai igirumi na ku kamosi. Ma God kurina konekiibau, tuna
na wawaya kudubisi ini tupaviresi. Ma God ina wawaya vovokaravisi,
kanumisi namada ivi manininsi ikovi na ku kamosi korui. 24 Konekiibau
da Yesu kurina, tuna ita tetete, ma tuna vivaghina makamakiina vuna
iterei da God kurina tanae. Yesu tarana na ke Abel tarana nakanani.

* **12:12:** Isa 35:3 * **12:13:** Prov 4:26 * **12:15:** Deut 29:18 * **12:16:** Gen 25:29-34
* **12:17:** Gen 27:30-40 * **12:18:** Exod 19:16-22, 20:18-21; Deut 4:11-12, 5:22-27 * **12:20:**
Exod 19:12-13 * **12:21:** Deut 9:19

Yesu tarana ivi toitoi da notataweyana ivi sisiyei. Ma Abel tarana ivi toitoi da ikwatu biwa viinina kubiine.*
25 Kovi yana bubuna da God kurimi ina vivisisiya na ke kona barei. Dobuwai na Moses Israel damsi vonaverena ivereveresi da ita kitaruvisi ma ti na sisiyina ibarei na kovogha berona ke ita veruvuvurei. Ma kunumai na God tuna mani isisiya kurita ma tatakuputei na kovogha bero kirakiina taviiya.* 26 Sainai koyana tepanai gamona iterei na dobu ivi nuke ma karako na vonakiiyapa bagibagina iterei, ivona bo, "Ana bera meyei ma ke dobu kava ana nukei ma bade kunuma yavata." * 27 Ina sisiya kamonai ivona bo, "Ana bera meyei." Tuna ibeyeta da bera kudubina iyamoyamoni na mara sago ina nukei da aviyavisina ke makamakii nonowina na ina momowa. Ma nani murinai na aviyavisina patana da emakamakai na tuna kava ina makii nonowa.
28 Tota na vikiivavona makamakii nonowina ku kamona tarui, tuna kubiine na God tikiikiiwei ma ere yabuyabumanita tavopepeta ma tavokavakavara bubuni da ini nuwabiibiiyei, 29 iyamna ita God na nakanani ma keyama karakaratina, muyamuya kirakiina da aviyavisina kudubina ekarakaragavovori.*

13

Aviyavisina taberai da God ini nuwabiibiiyeta.
1 Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana na ke kona voterei. 2 Nuwanuwami ke ina wapa da maranai dobu viruwa damsi ami ku dobu ina numataya na namanaki da ke kotakovisi ma kotitinariyariyesi ami ku numa. Wawaya viya nakanani iberai ma ke itakovi da aneya itinariyesi da i ku numa.* 3 Ma iyavo kava gabura kamonai imakiiyana na ke koni nuwawapesi. Kovi kamyuyuwaviiviiyesi da nakanani ma tami yavata gabura kamonai. Ma bade iyavo kava vokwarakwara damina eviiviiya na kovi kamyuyuwaviiviiyesi da nakanani ma tami yavata kota vovokwarakwara.
4 Tavine na bera vovokaravina, tuna kubiine kudubita tavopepetei. Kawam vaghata na tuna kava yavata koni pekana, ma ke meyani da wawaya sago yavata koni pekana tovona. Ma iyavo kava kwinana ini tuneboi bo ini pekana wapawapa na God ini tupaviresi ma kovogha ina veresi.*
5 Dobu ina mura ke kona nota kirakiiyei ma ke kona matighei. Ma aviyavisina gwabimiyai na tuna kava kovi nuwabiibiiyei, iyamna God ivona bo, "Ke meyani da ana kitatawemi, ke meyani da ana voteremi."*
6 Tuna kubiine nota rewapana gwabitiyai ma tavonavona bo,
"Bada iviteku,
tuna kubiine ke ana yabumana.
Wawayota ke kovokovoghina da ina kiiviberoku."*
7 Ma ami babada, ti na iyavo kava ivi nao da God vonana ivi beyebeyena kurimi na konota nonowesi. Kovi nuwanotanota da ikikava i yawasa kamonai na biibiina irakata. Ma tami na i yawasa ma i vitumaghana kovi bonebonei. 8 Yesu Keriso na ke viravirana, rorova, karako ma

* **12:24:** Gen 4:10 * **12:25:** Exod 20:22 * **12:26:** Hag 2:6 * **12:29:** Deut 4:24 * **13:2:** Gen 18:1-8, 19:1-3 * **13:4:** Mikeda kawam vaghata ina rabobo na vovotawem da wawaya sago yavata kona tavine. 1Tim 5:11-14 nakanani ivi sisiya. * **13:5:** Deut 31:6, 8; Josh 1:5 * **13:6:** Psa 118:6

mara nonowa. 9 Tuna kubiine kokitaruvimi da vibeyebeyena vusi ke
ina tinaviviremi. Ibiibai da kanumita ina rewapana na God ina agabiibai
gwabinai ina viiya. Ma vibeyebeyena piropirosi da aviyavisina wawaya
ina kani bo ke ina kani na ke ini vitesi da kanumisi ini rewapana.
10 Iyavo kava Moses ina vonaviyoyovana enunununi da yobe vo-
vokaravina kamonai esuwasuwara na ke kovokovoghina da tota Kere-
siyana ita suwara kana kema tepanai suwara ita yuna da ita kam.†
11 Ti damsi i suwara kapuna badana ghamana na ghamoghamo tarasi
ekavakavara, ma erurui da Gawara Vovokaravina Vaghata yobe ka-
monai wawaya i berabero kubiine tara isuwasuwara da notataweyana
ita viiya. Ma nani ghamoghamosi tupuwisi na ekavakavara ekiikiibau da
kwanatu kupunai ikapugavovorana.* 12 Ma bade Yesu nakanani iberai,
kwanatu garina matuketina kupunai ivokwarakwara ma irabobo da
tuna mani taranai wawaya iberisi da vovokaravisi, berabero gwabisiyai
kegha. 13 Tuna kubiine na tota bade kwanatu takiibutawei da Yesu
kurina.‡ Ma ikikava wawaya Yesu ivi agaberowei na tivaghinei da
nakanani ini agaberoweta, 14 iyamna dobuwai ke sago kwanatu rapetiyai
ma ita kwanatu makamakii nonowina na kunumai ma nimonimoriyai
tikoyakoyagha. 15 Tuna kubiine Yesu tepanai mara nonowa God
tighegheni, tuna na ita verena. Mara nonowa kawatiyai kana vava
tavokavakavari, tuna na ita suwara. 16 Ma nuwanuwami ke ina wapa da
mara nonowa bera biibiisi kona beraberai ma wawaya koni vitesi, iyamna
nakanani kona beraberai na tuna yavata na ami suwara biibiina ma God
ini nuwabiibiiyei.
17 Ami babada kovotekatekesi ma i rewapana gaburinai komakii
bubuna, iyamna kanuma ina ku nevaneva ekoyakoyaghimi ma iakovi
da mara sago God kurina ini debei da i biga ibera bubuni bo kegha.
Kovotekatekesi da i biga nuwabiibiiyai ina berai ma nuwapoya ke
kona veresi, iyamna tuna ke ini vite tovonimi.
18 Nipowana kubiikai ke kona voterei. Nuwanuwakii yagharina ma
akii kayowana da aviyavisina peyarina kana beraberai na maninina
kavakava. 19 Ma taku na aku kayowana ghamana da kona nipowana
kirakai da yaghiyaghinai ana vovira kurimi.

Nipowana turina.

20 God na nuwanuba everevereta ma tuna ita Bada Yesu rabobowai
ivi yawai ma taranai vivaghina makamakiina tota yavata taberai. Ma
Bada Yesu na tota God ina sipu kata koyakoyagha ghamana. God kurina
ainowi da 21 Yesu Keriso ina rewapanai ina vovunaghimi da ina kay-
owana kona bera bubuni ma ami yawasa kamonai ini vitemi da aviyav-
isina peyarina ina kitai na ini nuwabiibiiyei. Karako ma mara nonowa
tavokavakavari ma tighegheni da kana kadara ina rakata. Amen.

Sisiya turina.

22 Keresiyana turaturakai, weni girumina na ke gurina, tuna kubiine
aku kayowana da aku sisiya kovi yana bogai. 23 Ati akovimi da varesita
Timoti gabura kamonai ivi kiibuni. Ina nekiibau yaghiyaghina kuriku na
yavata kana pisi da kana kitimi.

† **13:10:** Keresiyana ita suwara kana kema na Keriso ina korosi isisiyei. * **13:11:** Lev 16:27

‡ **13:13:** 'Kwanatu takiibutawei' na ivi miiba da Jiu damsi i taparoro ketasi Moses iveresi na kata voterei.

24 Ami babada ma God ina wawaya peyarisi kovonesi da kavi kiikiiwesi.
Ma Itali damsi weni dobunai ivi kiikiiwemi.
25 Ma ainowi God kurina da ina agabiibai na kudubimi gwabimiyai
ina makai.

Jemes
Ina Giruma
(James)
Vonaviakova

Jemes igiruma God ina wawaya dobu ku kudubina kurisi. Ina giruma kamonai ivi akovisi da ikikava nota ghamaghamasi Keresiyana vibeyebeyena kamonai ita viiya da mara nonowa tepanai ita makai ma iti nowesi da i bera gisigisi ma ghamaghamasi na maninina. Ina vibeyebeyena kamonai na miiba peyarisi iterei, ti na nuwatonatonasi. Keresiyana inowesi da ikikava iti nuwanotanota ma ita berai. Nota bogii ma bogiiyai ivi sisiyei, kamonai na mumurisi ma moyamoyakisi, ruyagha, yawasa maninina, vitumaghana ma bera biibiisi, nuwagiura, vikawapata, kayotata ma vokuwaya, nuwanuba, nipowana ma ikikava wawaya ke ini tupaviresi, ikikava iti sisiya bubuna ma ke wawaya viya ina kitakuyowesi ma viya ina kayowesi.

Jemes igiruma da i Keresiyana yawasina kamonai na ke vitumaghana kava ma bera biibiisi yavata ita beraberai.

Jemes ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1 Giruma ivotawei.
Sapta 1:2-8 Vitumaghana ma nuwagiura.
Sapta 1:9-11 Wawaya mumurisi ma moyamoyakisi.
Sapta 1:12-18 Ruyagha.
Sapta 1:19-27 Sisiya ma bera.
Sapta 2:1-13 Keresiyana ita kitaruvai da wawaya viya ke ina kitakuyowesi.
Sapta 2:14-26 Vitumaghana ma bera biibiisi.
Sapta 3:1-18 Keresiyana iti sisiya bubuna.
Sapta 4:1 da ku 5:6 Keresiyana ma dobu yawasina.
Sapta 5:7-20 Vonavinota bogii ma bogiiyai.

Vitumaghana ma nuwagiura.

1 Taku Jemes, Bada Yesu Keriso* ma God i bigabiga wawayiku.*
Tami Israel na kami dam ivi 12 ma kovi verubogebogeyana da dobu bogii ma bogiiyai kamosiyai komakamakai na tami kurimi agirugiruma. Kiiwa kiiwa.
2 Varevaresiku, maranai ruyagha bogii ma bogiiyai kona panapanani na kovi nuwabiibii kirakiiyei, 3 iyamna koakovi da ruyagha kamonai kona miirikikina na tuna ini vitemi da ami vitumaghana ini rewapana. 4 Mara nonowa kona miirikikina da nota magura gwabimiyai ina rakata, da aviyavisina maghinomiyai ina nekiibau na ke kona kiitonatona, iyamna namada nota kiimatanina ma rewapanina gwabimiyai. 5 Ma tam iyai nuwagiura gwabimuwai kegha na kevi nowi God kurina da ina verem, iyamna God ina agabiibai irakata da iyavo kava ini nowi na kudubisi ina vere kirakiiyesi ma ke ina yeghisi. 6 Ma God kurina kinowi na kevi tumaghana, ke meyani am nota ina ragharagha. Tam iyai am nota

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3; Apos 15:13; Gar 1:19

ina ragharagha na tam nakanani ma tovava yegiiyai, yanunu tovavina ita yekuyekuri. 7-8 Tam na kekiikiigwamgwam ma am bera kudubina kamonai kekiikiitonatona. Ma ke kuna notai da Bada avi biibiina ina verem.

Moyamoyakisi ma mumurisi.

9 Keresiyana moyamoyakisi na iti nuwabiibai da God ina terepisi. 10 Ma Keresiyana mumurisi iti nuwabiibai da God ina tereoruwesi, iyamna ti nakanani ma saru dipiiyai, ina yawasa tupona.* 11 Madegha ina gogo ma muyamuyana na saru tanana ina poyai da ina sivi ma ina peku ma kitana ina bero. Maghimaghighina bade wawaya mumurina. Ina biga ina beraberai ma nani kamonai kana mara ina kovi.

Ruyagha ma rubui.

12 Tami iyavo kava ruyagha koghegavovori ma komiimiirikikina na koti nuwabiibai. God ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurimi da tami iyavo kava nuwanuwana koviiviiya na ami miiya ina veremi ma miiyiina na yawasa makamakii nonowina. 13 Ma wawaya ruyagha ina panani ma ini nuwatini da bera berona ina berai na ke ina vona da God iruyaghai, iyamna God ke meyani berona ina kayowei ma ke meyani wawaya ini beroberowesi da ina peku. 14 Maranai wawaya sago sago duma ruyagha epanapanani na ti mani i nota beroberosi inuwatinisi ma etitinavuresi. 15 I kayowana da nota beroberosi ini nowesi da berabero ina berai. Ma berabero ina damona na rabobo.

16 Varevaresiku, tami nuwanuwaku. Ke wawaya ini beroberowemi. 17 Puyo kiikiimatanisi kudubina na Mamai God gwabinai eororu kurita. Tuna kinuwa yaseganisi iyamoni. Ma nani yaseganisi na ruvovireviresi da sawara dobuwai keyakeyusi eruruvovirevirei. Ma God na ke nakanani, ke ruvovirevirena. 18 God tuna mani ina kayowanai vonavaghata sisiyina ivereta da yawasa vuna taviiya. Ma aviyavisina kudubina iyamoyamoni kamonai na God matanai tota ina wawaya na taghe kirakai da ina wawaya vovokaravita.

God vonana tiyanei ma tavotekatekei.

19 Varevaresiku, tami nuwanuwaku, konota bubuna. Wawaya ina vivisisiya na kudubimi kovi yana bubuna. Ma sisiya kubiine na ke koni sisiya yaghina. Ma ke yaghiyaghinai nuwanuwami ina pughu. 20 God ina kayowana na yawasa maninina ma wawaya nuwanuwana ina pughu na ke kovokovoghina da God ina kayowana ina berai. 21 Tuna kubiine ami bera beroberosi ma nota dadabusi kudubisi kogigiratawei. God vonana nuwanuwami kamonai ivoni na ere vopepetimi kovokikini da ini yawasimi.

22 Ke tam mani kuni beroberowe meyem. God vonana ke kuni yanotei, aviyavisina evonavonem na nakanani keberai. 23 Tam iyai God vonana kuni yanei ma berana ke kuna berai, tam nakanani ma wawaya tuna mani maghighina noma kamonai ita kitai. 24 Ina kitai ina kovi na ina nae da yaghiyaghinai nuwanuwana ina wapa da maghighina kitana ikikava. 25 Ma ke nakanani taberai. God vonana na kiimatanina ma iyavo kava berabero ikutatanisi na ina votawesi. Mara nonowa vonana kuna kitatupei, ma aviyavisina kuvi yavi bo kuvi yanei na nuwanuwam ke ina wapa ma kevotekatekei na vaghina God ini biibiinim.

---

* **1:10:** Isa 40:6-7

26 Tam iyai kenotanotai da vokavakavara ketana kuakovi ma am
sisiya ke kuta koyakoyagha bubuni na tam mani kiberoberowe meyem,
ma am vokavakavara na iyamna kegha. 27 Ita Mamai God matanai
vokavakavara vaghata ma maninina na weni. Uwuwave ma kwa-
pukwapura vivikamyuyuwisi kona koyagha bubunisi. Ma kona koyagha
meyemi da tupuwa ina kayowana beroberosi ke ini dowadowimi.

2

Ke wawaya viya kona kayo bubunisi ma viya na kegha.

1 Varevaresiku, tami ita Bada Yesu Keriso koitumaghanei ma tuna
kana kadara irakata kirakai. Tuna kubiine ke wawaya viya kona kayo
bubunisi ma viya na kegha. 2 Mikeda mura wawayina kana gara biibiina
ma imonagha bubuna ma moyaka wawayina kana gara tamosikasikana
ma ivi ruwa ita rui ami ku dughu gawarina. 3 Ma mura wawayina
kota kayo bubuni na kota vonei bo, "Gawara biibiina weni, kemakai." Ma
moyamoyakina kota vonei bo, "Tam, nake kemiiri." Bo kota vona bo,
"Kaekunukunukuwai kemakai." 4 Nakanani kota berai na koti matakira
da tami nota berona gwabimiyai da wawaya sago koterepai ma sago
kotereoruwei.
5 Varevaresiku, tami nuwanuwaku, kovi yana. Wawaya moyamoyakisi
dobuwai i mura igisi ma kegha da God ivinesi da i vitumaghana irakata
ma yavata ivi nuwasago. Ma namada vonakiiyapa bagibagina iterei da
iyavo kava nuwanuwana iviiya na ina vikiivavona ini rapenei. 6 Ma
tami, avi kubiine moyamoyakisi koteretereoruwesi? Kota notai da mura
wawayisi ikayonogenogeyanemi ma eviiviinimi da itupavireviremi ma
ku gabura etereteremi. 7 Ma ti damsi na Yesu Keriso kana vava biibiina
ekiikiiviberoi, ma tuna vavana kokanikani.
8 Ma God vonana kamonai Bada ina sisiya bagibagina iterei na
weni, "Ikikava tam mani kinuwaviina meyem na bade nakanani
kwinam nuwanuwana keviiya."* Tuna kona nununura kiimatani na
kona berabera bubuni. 9 Ma tami iyavo kava wawaya sago koikay-
oberowanei ma wawaya sago kokayokayo bubuni na tami Bada ina
sisiya bagibagina kovi kiigiiyei. 10 Tam iyai vonaviyoyovana sisiyina
sago kava kuvi kiigiiyei na vonaviyoyovana kudubina kuvi kiigiiyei ma
tam na berabero wawayim. 11 Ma God ivoneta bo, "Kawam kuravaghi
na tuna kava yavata koni pekana, ke sago meni wawayina yavata."
Ma bade ivona bo, "Ke wawaya kuna kiivunui." Ma mikeda sago ku-
berai ma sago ke kuta berai ma kegha da vonaviyoyovana kudubina
kuvi kiigiiyei.* 12 Aviyavisina peyarina kona vivisisiyei ma aviyavisina
bade kona beraberai na nani kamonai nuwanuwami ke ina wapa da God
ina vonaviyoyovana tepanai ini tupaviremi. Ma bade tuna ina votaweta.
13 Tam iyai wawaya ke kuta vivikamyuyuwesi na God ina vitupavira
maranai na ke ini kamyuyuwem. Tam iyai wawaya kuvivi kamyuyuwesi na
vitupavira ke kuna yabumanei.

Vitumaghana ma bera.

14 Varevaresiku, wawaya sago evonavona da tuna God itumaghanei
ma ina bera kitana bogiiyai na ina vitumaghana na iyamna kegha. Ma
nani vitumaghanina kwebuna na ke ini yawasi. 15 Mikeda tuwanatim

* **2:8:** Lev 19:18 * **2:11:** Exod 20:13-14; Deut 5:17-18

sago kana gara kegha ma kana vavai kegha. 16 Ma kuna vonei bo, “God ini biibiinim, kevi gara bubuna ma kekam bubuna.” Nakanani kuni sisiya ma ke aviyavisina sago kuta verei da kuti vitei na am sisiya iyamna kegha. 17 Vonavaghata da vitumaghana kava ma bera biibiisi ke kuna beraberai na nani vitumaghanina na raborabobona.

18 Ma wawaya sago ina vona bo, “Wawaya viya itumaghana, ma viya na bera biibiisi eberaberai.” Ma ana vonapotei bo, “Mikeda am bera biibiisi kegha na ikikava am vitumaghana ana kitai? Ma taku, aku bera biibiisi ini matakira da aitumaghana.” 19 Tam, kitumaghana da God sago kava bo? Ibiibai! Ma ke tuna kava. Kanuma beroberosi bade nakanani itumaghana da God emakamakai ma eyabuyabumanei da ekirokiroro. 20 Kuneghanegha ghagha! Kutakovi da God kuni tumaghanei ma bera biibiisi ke kuna berai na am vitumaghana na kwebuna. 21 Ita kaekiki Abraham konotanotai bo kegha? Natuna Aisiki suwara kana kema tepanai iterei da ita suwara, tuna kubiine God ivona da tuna na wawaya maninina.* 22 Kokitai, ina vitumaghana tepanai nani berana iberai, ma nakanani iberai kubiine na ina vitumaghana irakata da ivi tumaghana kamowa. 23 Giruma katamana ikikava igirumi na itupuwa. Ivona bo, “Abraham ivi tumaghana da Bada ina sisiya na vonavaghata. Ma Bada ikitai da Abraham ina vitumaghana irakata, tuna kubiine ekayokayowei ma ivonakiiyaragha da tuna na ina wawaya maninina.” Ma bade igiruma da God ivona bo, “Abraham na kwinaku.”* 24 Kokitai, ke ita vitumaghana kava ma ita bera yavata na God ina vona da tota na wawaya maninita.

25 Ma bade Reiyab konotai. Tuna wavine madamadawarina ma Israel i nanaga wawayisi ikarava irui ku Jeriko na ikoyagha bubunisi. Ma ivi vitesi da keta sago iviiya ma ionagha da iverau. Tuna kubiine God ivonakiiyaragha da wavine maninina.*

26 Nakanani ma wawaya tupuwina kava ma kanumina kegha na tuna wawayina na raborabobona, ma bade vitumaghana kava ma bera kegha na vitumaghana raborabobona.

3

Pepam kuta koyagha bubuni.

1 Varevaresiku, ke peyarimi God vonana koni beyebeyena. Koakovi da tokai vibeyebeyena wawayikai na vitupavira maranai kakii vitupaviravira na ina bagibagi kirakai, ke wawayota viya nakanani. 2 Peyarita mara nonowa kaeta tatakutakurei. Ma wawaya iyai ke meyani da ina sisiya kamonai ita vivibero ma bade ke ita vivisisiya wapawapa, tuna wawayina na wawaya kiimatanina. Ma tuna kovokovoghina da tupuwina kudubina ini bada bubuni. 3 Hosi kawanai kirama ini karaghi da pepana ina kiitani, ma kiramina damodamona hosi kawaririnai, nevana da nevana urava ina kuta. Nani uravisi tatitina da ina vovotekateketa. 4 Ma bade konotai da waka ghamanakina ma kana yabiyabi na gisina. Ma yanunu irakata, ma kegha da yabiyabi wawayina kovokovoghina da waka ini badei. 5 Ma bade, pepata na gisina ma kegha da vibero ma kayotata sisiyisi ini sisiyei.

* **2:21:** Gen 22:1-14 * **2:23:** Gen 15:6; 2Chr 20:7; Isa 41:8 * **2:25:** Josh 2:1-21

Konotai, dipa irakata kirakai ma kegha da keyama tamodidighina kava ma nani dipana ina runawa da kudubina ina kara yavui! 6 Ma pepata na nakanani ma keyama karakaratina. Pepata ina berona irakata da ita yawasa kamonai karena da ku damona kudubina ini beroi. Nani keyama karakaratina ina karagavovorita, iyamna sisiya beroberosi Seitan gwabinai epipisi. 7 Tota wawaya na ghamoghamo bogii ma bogiiyai takiikiivimanamanamisi, kiu ma iyana ma dowa tetetesi yavata. 8 Ma ke sago iyai pepana ita kiivimanamanami da ita votekatekei. Wawaya pepana na ibero kirakai ma ke ruvaruvana da ina kiivimanamanami. Tuna nakanani ma mota berona, ina kanim na kuna rabobo. 9 Nani pepanai tiki-ikiiwa Bada ita Mamai kurina ma bade nani pepanai wawaya timimagisi ma takiikiiviberosi, ma kegha da God wawayisi iyamonisi da tuna maghimaghighina.* 10 Vikiikiiwa ma imaga nani kawanai ekiikiibau. Varevaresiku, ke nakanani kona berai. 11 Ke meyani vusira bonaghina sago na okowa ma yegai ina kiibau. 12 Varevaresiku, ke meyani koweya iname da kiiroko ina terei. Ma ke meyani karibo iname da momore ina terei. Ma bade ke kovokovoghina da vusira rari yegayegiinai okowa biibiina kunivui.

Nuwagiura God gwabinai.

13 Wawaya iyai nuwanuwagiurina bo notanotana kamomiyai na evi matakira da tuna ikikava wawayina. Eberai da yawasa maninina ma ere vokuwayina ma ere nuwagiurina ina bera biibiisi ina berai da wawaya ina kitai. 14 Mikeda nuwanuwam kamonai nuwakapi ma vomatamatigha emakamakai na ke kuna kayotata da tam nuwagiura wawayim, tuna na vibero vaghata. 15 Nani nuwagiurina na ke kunumai itoru, tuna na dobu kana nuwagiura, ke God gwabinai ma Seitan gwabinai ipisi. 16 Meni dobunai nuwakapi bo vomatamatigha emaka-makai na nani dobunai vimakiiberowana ma berona bogii ma bogiiyai ina tuputupuwa. 17 Ma nuwagiura kunumai inoru na tuna akovina na maninina kavakava. Ma tuna na ere nuwanubana, ere agabiibiina, ere vokuwayina, ma mara nonowa wawaya ikamyuyuwesi ma bera biibiisi eberaberai. Ke kwinana sago ina terepai ma sago ina tereoruwei. Ma ke vimiiriruwaruwa. 18 Wawaya ere nuwanubana ina makai na tuna nakanani ma pei biibiina ita voni ma yaba kana mara ina nekiibau na iyamna biibiina ina panani, God ku matana ina yawasa na maninina.

4

Dobu yawasina ke koni nuwabiibiiyei.

1 Avi kubiine kamomiyai vivonapasipasiyana ma viruwa irakata? Iyamna na weni, tami mani ami kayowana beroberosi nuwanuwami epiropiroi. 2 Sawara kokirokirorowei ma ke kovokovoghina da kota viiya, tuna kubiine koikawapata ma kokiikiivunuwa. Wawaya i sawara komatamatighei, tuna kubiine koigamowana ma koiruwa. Ami kayowana sawarisi ke kota panapanani iyamna ke kota niponipowana God kurina da ita veremi. 3 Bo mikeda koinowi na ke ita vereveremi, iyamna ami nota ke biibiisi, bera wapawapa kubiine koinowi da tupuwa yawasina koti nuwabiibiiyei. 4 Tami nakanani ma wawaya kawana itutudowai! Koakovi bo kegha da dobu yawasina koni nuwabiibiiyei na God koni kawapatei? Ana vona meyei, mikeda dobu

* **3:9:** Gen 1:26

yawasina kona kayokayowei na ke kovokovoghina da God koni turanei.
5 Konotanotai da giruma katamana na ke ita vona bubuna bo? Ivona
da Kanuma Vovokaravina nuwanuwatai iterei ma tuna na nuwakapi
wawayina, ina kayowana ghamana da ita vonakiiyapa God kurina ke
tikiigiiyei. 6 Ma kegha da God ina agabiibai everevereta na ivi rewapana
kirakai. Giruma katamana ivona bo,
"God wawaya kayotatasi na emiimiiripotesi,
ma wawaya vovokuwayisi na ina agabiibai evereveresi."*
7 Tuna kubiine kotereoruwe meyemi da God ina rewapana gabu-
rinai kona makai. Devil komiiripotei da ina verukuyowemi. 8 Komiiririya
God kurina ma bade tuna ina miiririya kurimi. Berabero wawayimi,
imami kotepokowakowai. Miiriruwaruwami, nuwanuwami kogigi-
ratawei. 9 Ami berabero kubiine nuwanuwami edugari, kovomatadoga
ma kotou. Vinama kovoterei ma kosiyapa. Nuwabiibai kovoterei
ma kovi nuwapoya. 10 Kovokuwaya meyemi Bada kurina, ma tuna
ina ruepimi.

Ke koni *wavuvivirana.*
11 Varevaresiku, Keresiyana turaturami ke koni avaberowesi. Wawaya
kwinana ini avaberowei bo ina bera ini tupavirevirei ma ina vona da ibera
beroi na bade God ina vonaviyoyovana iavaberowei. Tam ke vitupavira
badana da kuna vona da God ina vonaviyoyovana na biibiina bo berona.
Am biga da nani vonaviyoyovanina kuna kivini. 12 Ma nani vonaviy-
oyovanina na God ivereta ma tuna kava ini tupavirevireta. Tuna kava
wawaya ini yawai bo ina gwaramutui. Tam avi kuyoyoi da kwinam ina
bera kuni tupaviravirei?

Ke kona *kayotata.*
13 Kovi yana, tami iyavo kava kovonavona bo, "Karako bo maram
tanumataya ku kwanatu sago, nani dobunai tamakai da madegha sago
ina kovi. Ma biga taberai da mura ghamana taviiya."* 14 Ma ke kotakovi
da maram aviyavisina ina tupuwa kurimi. Tami ami yawasa na nakanani
ma kwavu, ina nekiibau ma ke mara gurina na ina wapa. 15 Weni nakanani
kota vona. "Bada ina kayowanai da maram yawayawasita tamakamakai
na weni bigana bo nokoni bigana taberai." 16 Ma kegha da konotanota
meyemi da tami mani ami akova tepanai kona makamakai na kokayokay-
otata. Nakanani kokayokayotata na tuna na bera berona.
17 Vaghina ma, iyi tam nota kuviiya da bera biibiina sago kuta berai ma
kegha, ke kuta berai na tuna bera berona God ku matana.

5

Vonaverena mura wawayisi kurisi.
1 Tami iyavo kava mura ghamana gwabimiyai na kovi yana! Kotou
ma kosiyapa iyamna maghinomiyai na nuwapoya ma vokwarakwara
kona panani. 2 Ami mura iravuwa ma kami gara biibiisi na kaniketekete
ikutasikasikeyana.* 3 Ami gold da silva na epuwapuwa. Vitupavira
maranai na nani puwapuwana ini mamatara da tami ikikava wawayimi.
Ma karako weni ku marana, ami mura koribai ma kopanikowei. Tuna
kubiine na tupuwimi keyama ina karai. 4 Kovi yana! Iyavo kava ami
biga eberaberai ma ke koti miiyesi na evonavona dimadima. Nani

* **4:6:** Prov 3:34 * **4:13:** Prov 27:1 * **5:2:** Mat 6:19

touna namada ighae da Bada Rewapana Kirakiina ivi yanei.* 5 Ami yawasa dobuwai na biibiina kavakava, ma ami kayowana kudubina kopanapanani. Mara nonowa kokamkam dodo da yapami erakarakata. Ma kegha da damonai na rabobo kona panani. 6 Tami wawaya biibiisi kovi wavusi ma kovi kiivunuwana ma ti damsi na ke kovokovoghina da iti tarapaparana meyesi.

Ere nuwanubami kobanenega ma konipowana.

7 Varevaresiku, ere nuwanubami kona koyakoyagha ma kona banebanenega da Bada ina vovira kana ku mara. Konotai da vao badana ere nuwanubana ina vivikoyakoyagha da garewa kana mara ina nekiibau ma ikikava ere nuwanubana ekoyakoyagha da vavai ina rove bubuna. 8 Ma tami bade, ere nuwanubami kobanenega. Ma komiirikikina, kokoyakoyagha iyamna gisina kava Bada ina nekiibau.

9 Varevaresiku, tami mani kamomiyai ke kona vonakunukunura. Nakanani kona berai na Bada ini tupaviremi da ku berona ina teremi. Kokitai, Vitupavira Badana Ghamana namada inekiibau, matuketai emiimiiri. 10 Varevaresiku, Bada avanai peroperoveta ivivi sisiya na ivi matakira kurita, iyamna ere nuwanubasi vokwarakwara kamonai ibanebanenega. 11 Koakovi da iyavo kava vokwarakwara kamonai emiimiirikikina na ti damsi na God ina vibiibiina kamonai. Job konotai, tuna imiirikikina na damonai biibiina ipanani, Bada ivi kamyuyuwei ma ina agabiibai ivi debei kurina.*

12 Ma sisiya ghamana na weni. Avonavonemi, ke dobu bo kunuma bo aviyavisina sago avasiyai konitukikita da vonakiiyapa bagibagina kona terei. Koni vaghina na kovona bo "E, vaghina," ma koni kegha na kovona bo "Kegha." Weni nakanani kona berai na Bada ke ku berona ina teremi.*

13 Kade, kamomiyai wawaya sago inuwapoya bo? Ita nipowana. Kade, wawaya sago inuwabiibai bo? Ita tavora, ita vokavakavara Bada kurina. 14 Kade, wawaya sago gubagubagina bo? Keresiyana kami vinoraveraveyana kovonesi da ina pisi ma Bada avanai oira gisina ina viiya da ininina ini kununubi ma ina nipowana kubiine.* 15 Vitumaghanai ina nipowana na gubagubagina ina yawasa, Bada ini yawasi. Ma ina berabero na Bada ina notatawei. 16 Tuna kubiine ami berabero koni mamatarei turaturami kurisi ma kona nipowana kubiisi ma ina nipowana kubiimi da kona yawasa. God ina wawaya maninina ina nipowana na tuna rewapanina ma ere iyamna. 17 Elaidiya tuna na wawayota tota nakanani, ma kegha da nuwanuwana kudubinai inipowana da garewa ke ita katuna ma vaghina, ke sago garewa ita katuna da madegha aroba ma nawaravi miikovimasago ikovi.* 18 Muriyai inipowaname da ita katuna ma garewa ghamana kunumai ioru.*

19 Varevaresiku, mikeda wawaya sago vonavaghata ketana ita voterei da ita siwana ma kwinana ita nae da ita rutini ita vovira, 20 na konota bogai da meni wawayina kwinana berabero kamonai irutinakiibuwei na kanumina ivi yawai. Ma God siwana wawayina ina bera beroberosi ina notatawei.*

---

* **5:4:** Deut 24:14-15 * **5:11:** Job 1:21-22, 2:10; Psa 103:8 * **5:12:** Mat 5:34-37 * **5:14:** Mak 6:13 * **5:17:** 1Kgs 17:1, 18:1 * **5:18:** 1Kgs 18:42-45 * **5:20:** Prov 10:12; 1Pit 4:8

Pita
Ina Giruma Karena
(1 Peter)
Vonaviakova

Pita igiruma Keresiyana kurisi, ti na ivi verubogebogesi da Eisiya Maina dobuna kamonai ivivi makiiyana, ma ivonesi da ti na God ina wawaya vovinesi. Igiruma da ita kiiepepisi iyamna i vitumaghana kubiine wawaya ivivi tupaketowanesi da ivovokwarakwara. Ivonavinotisi da Yesu Keriso varana biibiina ke nuwanuwasi ina wapa ma ivonesi da ikikava Yesu irabobo, ivomiiri ma vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira ku dobu na nota rewapana ina veresi. Ivonesi da weni notasi tepanai na ini vaghinei da vokwarakwara kamonai ina miirikikina ma inakovi da nani nuwapoyisi na eruburubusi da itumaghana vaghata bo kegha. Ma inakovi da mara sago Yesu ina vovira ku dobu na kii miiya makamakii nonowina ina veresi.

Pita ikiiepepisi da nuwapoya kamonai i nota ini rewapana ma bade kurisi ivi nowi kirakai da i yawasa manininai ini matakira da ti na Keriso rapenai.

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Giruma ivotawei.

Sapta 1:3-12 Ivonavinotisi da God ivi yawasisi.

Sapta 1:13 da ku 2:10 Vinowi da yawasa manininai ita makai.

Sapta 2:11 da ku 4:19 Keresiyana ikikava ita makai i vokwarakwara kamonai.

Sapta 5:1-11 Keresiyana ita tereoruwe meyesi ma wawaya kubiisi ita biga.

Sapta 5:12-14 Vikiikiiwa ma giruma igudui.

1 Taku Pita, Yesu Keriso* ina aposol.

Tami iyavo kava God ivovinemi da ina wawaya na agirugiruma kurimi. Rorova ku dobu bogii ma bogiiyai kovi verubogebogemi da iyavo kava ke itakovimi na kamosiyai koimakiiyana. Karako tami na Pontas, Gareisiya, Kapadosiya, Eisiya ma Bitiniya dobusi kamonai. 2 Ita Mamai God ina kayowanai ivinemi ma Kanuma Vovokaravina iberimi da tami ina wawaya vovokaravimi. Tuna kubiine na Yesu Keriso kovotekatekei da taranai ikowatawemi.

Ainowi God kurina da ina agabiibai ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kirakai.

Tatumatuma da God yawasa makamakii nonowina ina vereta.

3 God tighegheni, tuna ita Bada Yesu Keriso ina Mamai. Ivi kamyuyuwa kirakiiyeta da yawasa vuna ivereta da tatupuwame. Iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri, tuna kubiine nimonimoriyai tatumatuma da 4 buderi makamakii nonowina kunumai kubiita ivovunaghi na taviiya. Tuna buderina na ke ina ravuwa ma ke ina bero ma bade ke meyani da tiwapai. 5 Ami vitumaghana kubiine God ina rewapanai ini tarapaparanemi ina nenae da ku mara damona. Ma nani maranai yawasa makamakii nonowina ini debei na ina vibiibiina kudubina kona vii yavui.

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

6 Tuna kubiine kovi nuwabiibii kirakai! Namanaki da mara gisina
nuwapoya ma vokwarakwara bogii ma bogiiyai kopanapanani ma
kegha da kovi nuwabiibai. 7 Nani nuwapoyisi enenekiibau kurimi na
ini debemi da ami vitumaghana na vitumaghana vaghata bo kegha.
Nakanani ma gold wakimina ita karavunaghi da muguna ita kara yavui ma
gold kava ita makamakai. Ma gold na mura ghamana dobuwai ma kegha
da mara damona ina wapa. Ma ami vitumaghana iyamna irakata da gold
ighekuyowei. Ami vitumaghana ini rewapana na maranai Yesu Keriso
ina mara ghamana ina nekiibau, vigheghena ma kadara ma vokarava
kona viiya. 8 Tami na ke meyani Yesu Keriso kota kitai ma kegha da
yavata kovi nuwaviina. Ke wekarakava matamiyai kota kitakitai ma kegha
da koitumaghanei. Tuna kubiine ami nuwabiibai na ghamanakina ma
notakavakavana, 9 iyamna ami vitumaghana kana miiya na kanumimi
yawasa makamakii nonowina ina viiya.
10 Yawasa makamakii nonowina tisisiyei. Peroperoveta akova God
gwabinai iviiya da mara sago ina agabiibai ini debei kurimi da nani
yawasina ina verotemi. Ivi sisiyei ma nuwanuwasi kudubinai akova
ku tepana iekwekwa, 11 iyamna ke itakova bubuna da ikikava ma
meni marasiyai weni berasi ita tupuwa. Keriso Kanumina gwabisiyai
imakamakai na ivi debei kurisi da mara sago Keriso ina vokwarakwara
ma nani murinai kana kadara kamonai ina makai. 12 Ma bade ivi debei
peroperoveta kurisi da aviyavisina igirumi na ke ti kubiisi ma tami
murina kimtina kubiimi. Ma karako na dima wawayisi weni berasi
ivi mamatarei maranai Keriso varana biibiina idimei kurimi. God ina
Kanuma Vovokaravina ivonatawei da kunumai ioru da tuna ina rewa-
panai na wawayisi idima. Ma bade aneya yavata i kayowana ghamana
da weni berasi itakova bubuni.

Yawasa maninina kamonai tamakai.

13 Tuna kubiine, wekarakava ami nota koreregha bubuni ma kovovu-
nagha da nota manininai koni potepote meyemi. Ami nota evi rewapana
ma nimonimoriyai kotumatuma da God ina agabiibai ini debei kurimi
maranai Yesu Keriso ina nekiibau. 14 Tami God natunatuna, tuna kubiine
kovotekatekei. Rorova na neghaneghami da ami kayowana beroberosi
ivivi bademi. Ma karako na nani ketana ke kona kivini. 15 God na
maninina ma vovokaravina ma tuna ikwatumi. Tuna kubiine koberai
da ami yawasa na vovokaravina ma maninina kavakava. 16 Giruma
katamana kamonai God ivona bo, “Taku vovokaraviku, tuna kubiine
koberai da ami yawasa na vovokaravina.”*

17 Mamai God kurina koniponipowana ma tuna na vonavaghata
tepanai wawaya sago sago duma i bera itupavirevirei da biibiina bo
berona. Weni dobunai tami na numataya, tuna kubiine ami yawasa
kamonai na God kona yabumanei ma kona vokaravei. 18 Ami kaekiki
mau i yawasa kwebuna ivi damani kurimi da rorova nani yawasina
kamonai komakamakai. Ma koakovi da aviyavisinai God ivi miiyei da
nani yawasina kamonai ivotawemi. Ke silva bo goldiyai iti miiyei. Ti na
dobu kana mura ma i yawasa na tupona ma ina wapa. 19 Kegha, Keriso
tarana biibii kirakiinai ivi miiya kubiimi da igimaratawemi. Isuwara
nakanani ma sipu gegeyina biibiina, ke sago berona bo gubaga gwabi-
nai. 20 Muriyai da dobu ita yamoni na God namada ina nota irereghi da
kubiimi na Keriso ivinei da iti suwara. Ma karako da ku mara damona,

* **1:16:** Lev 11:44-45, 19:2

weni marasi kamonai na tami kubiimi Keriso ivokiibuwei ku dobu da
wawaya kudubisi ikitai. 21 Keriso kubiine na God kovi tumaghanei. Ma
God iberai da rabobowai ivomiiri ma muriyai kadara iverei. Tuna kubi-
ine karako na ami nota rewapana ma ami vitumaghana na God ina kina
kava gwabinai ina makai. 22 Tami namada vonavaghata kovovotekatekei
da nuwanuwami na yagharisi, tuna kubiine namada nuwanuwami
kudubinai Keresiyana turaturami yavata koinuwaviinavivirana. Ma
ainowi kurimi da ami nuwaviina ina rakata kamowa, 23 iyamna tami na
kotupuwame. Ami yawasa vuna na ke ami mamai ma ami maduwa
gwabisiyai kota viiya. Ti na yawasa dobuwai iveremi ma damonai na
rabobo. Ami yawasa vuna na ke nakanani, ina damona kegha, iyamna
God vonana na yawayawana ma makamakii nonowina ma tuna iberimi
da yawasa vuna kopanani. 24 Giruma katamana ivona bo,
"Wawaya kudubisi dobuwai i yawasa nakanani ma inamona,
ti nakanani ma inamona tanana dipiiyai,
mara tupona kava kitasi ibiibii kirakai.
Ma ke gurina na inamona ina sivi
ma tanana ina ririgha,
25 ma kegha da Bada Vonana na makamakii nonowina."*
Ma vonana na Keriso varana biibiina ma tuna wawaya idimei kurimi.

2

Ita Bada na wakima yawayawana.

1 God vonana kovi tumaghanei kubiine, ke koni kayotirana. Sisiya vibero,
miiriruwaruwa, nuwakapi ma viavabero na kudubina kovoterei.
2 Ikikava gegeya ina kayowana ghamana da ita susu na nakanani kan-
umimi kana okowa miirarina kota kayowana kirakiiyei. Konumumai
da nota magurimi ina terei ma yawasa makamakii nonowina kamonai
kona gogo, 3 iyamna namada Bada ina agabiibai damina koviiya da ibi-
ibii kirakai.* 4 Bada Keriso na wakima yawayawana. Wawaya wakimina
ibarei ma kegha da God nani wakimina ivinei na kurina ibiibii kirakai.
Koriyemi nani wakimina yawayawana kurina, 5 iyamna tami bade na
wakima yawayawami. Ma God iviinimi da Kanumina ina taparoro
numana evowavowai. Ma numana kamonai na tami nakanani ma
taparoro babadimi. Tami na vovokaravimi ma ami biga da kanuma ina
ku nevaneva God kurina ami vokavakavara kona verena. Ma Yesu Keriso
avanai God ami suwara ini nuwabiibiyei. 6 Giruma katamana kamonai
God ivona bo,
"Wakima biibiina avinei
ma Zayon koyana tepanai nani wakimina aterei da kwanatu vuna
avi karei.
Ma iyavo kava wakimina ini tumaghanei na
ke meyani da ina kitatawesi."* *
7 Vonavaghata, tami iyavo kava wakimina koitumaghanei na kurimi
iyamna irakata kirakai. Ma iyavo kava ke ita vivitumaghanei, ti na weni
damsi nakanani,
"Vonura damsi wakima ibarei.
Ma Bada nani wakimina iviiya ma iterei
da tepanai numa vuna ivowai." *

* **1:25:** Isa 40:6-8 * **2:3:** Psa 34:8 * **2:6:** Zayon koyana na Jerusalem kamonai. * **2:6:** Isa 28:16 * **2:7:** Psa 118:22

8 Ma bade giruma katamana evonavona bo,
“Tuna nakanani ma wakima da wawaya kaesi ina takurei,
wakimina ini gampiirisi da ina peku.”*
Wawayisi God vonana ke ita votekatekei tuna kubiine gampiira epanapanani. God namada iakovi da ke ini tumaghana ma iakovi da damonai aviyavisina ina tupuwa kurisi. 9 Ma tami na ke nakanani. God ivinemi da ina wawaya. Tami na taparoro babada ami Kiivavo kubiine. Tami na dam vovokaravimi. Ma tami na God rapenai. Ivinemi da tami nubakutuva kamonai ikwatumi kokiibau da ina ku yasegana biibiina korui. Tuna kubiine debiiyai God koni ghegheni.* 10 Rorova na tami ke God ina wawaya, ma karako na tami ina dam kamonai. Rorova na God ina vikamyuyuwa damina ke kota viiya, ma karako na ivi kamyuyuwemi.*

Babada tavotekatekesi.
11 Turaturaku, tami na nuwanuwaku. Dobuwai tami na numataya ma tami na dobu viruwa wawayimi. Tuna kubiine ainowi kurimi da tupuwa ina kayowana beroberosi kobarei, iyamna nani notasi kanumimi ikawapatei. 12 Wawaya ke vivitumaghanisi kamosiyai komakamakai, tuna kubiine kokitaruvimi da ami yawasa na maninina kavakava. Mikeda i kayowana da iti wavumi da berabero wawayimi na ina bera kavai, iyamna ami bera biibiisi ina kitai. Ma God kana kadara ini ghegheni maranai ina nekiibau da ini tupavirevireta.
13 Bada ina kayowana da babada peyarisi ma kiivavo ghamana ami dobuwai kona votekatekesi. 14 Ma bade iyavo kava kiivavo ghamana gwabinai rewapana iviiya da ini bademi na kovotekatekesi. Ami kiivavo dobuwai ivonatawesi kurimi da iyavo kava kamomiyai bera beroberosi ina berai na kovogha ina veresi ma iyavo kava bera biibiisi ina berai na ini ghegheni sı. 15 Ma tami na God ina kayowana da bera biibiisi kava kona berai. Wawaya neghaneghasi ikawapatemi ma ami yawasa maninina ina kitai na sisiya wapawapa ina voterei ma kawasi ina pota. 16 Ami yawasa kamonai na vovotawemi. Ma ke kona notai da taraboga evereveremi da gavunai berabero kona berai, iyamna tami na God ina bigabiga. 17 Wawaya peyarisi kovopepetisi. Keresiyana turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana. God kovokaravei ma kiivavo ghamana ami dobuwai kovopepetei.

Keriso ina vokwarakwara ivi matakira kurita.
18 Bigabiga wawayimi na ere vopepetimi ami babada i rewapana gaburisiyai komakai bubuna. Ami babada biibiisi ma nuwapikapikasi bo ami babada beroberosi ma nuwaghakighakisi ma kegha da mara nonowa kona vovotekatekesi. 19 Ma mikeda ke sago berona kota berai ma kegha da ami bada ini wavumi ma kovogha ina veremi na God ina kayowana kovotekatekei da ere nuwanubami kona miirikikina ma ke kona weno. Ami votekateka kubiine na God ini biibiinimi. 20 Ma koakovi da mikeda berabero kona berai ma ami bada kovogha ina veremi ma ina widimi boni na damidamina, God ke ini ghegheni mi. Ma mikeda bera biibiina kona berai ma kegha da ami bada kovogha ina veremi ma ami vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona miirikikina na God ini biibiinimi. 21 Weni yawasina kubiine God ikwatumi da ikikava Keriso ere nuwanubana ivokwarakwara kubiimi na ivi beyemi da tami

* **2:8:** Isa 8:14-15 * **2:9:** Exod 19:5-6; Isa 43:20, 21; Deut 4:20, 7:6, 14:2; Tait 2:14; Isa 9:2
* **2:10:** Hos 2:23

yavata vokwarakwara kamonai ere nuwanubami kona makai. Ivi nao, ivi matakira kurimi da nani ketana kota kivini. 22 Ke sago ina berona avai ma ke sago sisiya vibero kawanai ita kiibau.* 23 Wawaya ivi avaberowei na ke iti avaberowesi. Ivokwarakwara ma kamonai na ke ita vonesi da karakava biwana ita viiya. Ina nota God kurina iterei da mara sago tuna wawaya ini tupaviresi ma vonavaghata tepanai ina vonakiiyaragha da iyi berona ma iyi biibiina.* 24 Keriso tuna mani ita berabero vitana tupuwinai ikavari da korosiyai irabobo. Weni berana iberai da kubiita berabero ina ruyagha damina ivi rabobo tuwanonowi da ke ini nuwatinita ma ita yawasa na maninina kavakava. Keriso iwidiya ma ina ku inivisi na ivi yawasimi.* 25 Rorova na tami nakanani ma sipu siwasiwanimi, kobababa wapawapa. Ma karako na kovovira kami koyakoyagha kurina ma tuna ami nota, kanumimi ma nuwanuwami kii papara evowavowai.*

3

Tatavinesi kii sisiya.

1 Wivine, tami bade kakawami kovotekatekesi da i vibadana gaburinai komakai. Ma mikeda kakawami God vonana ke iti tumaghanei na ke kona darusi da ini tumaghana. Ami yawasa maninina ina kitai na nota ina viiya da vitumaghana ini karei.* 2 Tuna kubiine ami yawasa kamonai mara nonowa God kona vopepetei ma nuwanuwami yagharinai kona makai. 3 Ke koni nuwapoya kirakai da kitami biibiisi bo kegha. Ke kona notai da uyawimi piropirosi bo kami posaru bo kami yodi bo kami gara biibiisi ina berimi da koni karawata.* 4 Kegha, karawata vaghata na nuwanuwami kamonai emakamakai. God nuwanuba ma vokuwaya ami yawasa kamonai ina kitai na kurina ibiibii kirakai ma ina notai da tami na karakarawatimi. Tuna na karawata makamakii nonowina. 5 Mara katamaninai wivine vovokaravisi na God ivivi tumaghanei ma kakawasi ivovotekatekesi. Nani berasi iberaberai da ti na karakarawatisi. 6 Sago na Sera. Ivonavona da kawana Abraham na ina bada ma ivovotekatekei. Iyavo kava bera maninisi koberaberai ma ke kota yabuyabumana, tami na Sera natunatuna.*

7 Ma tomotomowa na bade berana sago koberai, kakawami kodogara bubunisi ma kovopepetisi iyamna i rewapana ke ita rakata, ma ti na kami neva. God ina puyo kona vii patapatai, tuna puyona na yawasa makamakii nonowina. Ma kakawami yavata kona vivimakiiberowana na God ami nipowana ke ini yanei.*

Biibiina taberaberai ma kegha da nuwapoya tapanani.

8 Ma vaghina, kudubimi kami sisiya na weni. Kovi nuwasago, turaturami kovi kamyuyuwesi ma kovi nuwaviinavivirana. Kotereoruwe meyemi da ami bera kudubina na ere voyaghotimi ma wawaya kurisi ami agabiibai kovi debei. 9 Wawaya berabero ina berai kurimi na ke beronai kona kovoghi. Wawaya ini avaberowemi na ke koni avaberowesi. I berabero na biibiinai kokovoghi. God ivinemi da nakanani kona berai. Kona votekateka na ini biibiinimi. 10 Giruma katamana evonavona bo,
"Iyi tam kekayokayowei da nuwabiibiiyai kuna makai,

---

* **2:22:** Isa 53:9 * **2:23:** Isa 53:7 * **2:24:** Isa 53:5 * **2:25:** Isa 53:6 * **3:1:** Epe 5:22; Kol 3:18 * **3:3:** 1Tim 2:9 * **3:6:** Gen 18:12 * **3:7:** Epe 5:25; Kol 3:19

Ma am kayowana yawasa biibiina,
na ke kuni bero,
ma sisiya beroberosi ke kuni sisiyei.
11 Berona kevoterei ma biibiina keberai,
Nuwanuwam kudubinai keberai da ere nuwanubami am wawaya yavata kona makai bubuna.
12 Mara nonowa Bada matana na ina wawaya maninisi ekitakitisi
ma i nipowana iyanei.
Ma iyavo kava berabero eberaberai na Bada etatakuputesi."*
13 Nimonimoriyai bera maninisi kava kona beraberai na wawaya
ke berona ina berai kurimi. 14 Ma mikeda ami bera maninisi ku-
biine kona vovokwarakwara na Bada ini biibiinimi. "Ke koni nuwapoya
ma ke kona yabumana."* 15 Ma nuwanuwami kudubinai Keriso ko-
vokavakavari ma kovi vaghinei da ami yawasa ini badei. Mara nonowa
kovovunagha da maranai wawaya ini tarakiiyanemi da avi kubiine ami vi-
tumaghana ivi rewapana na namada koakovi da ikikava kona vonapotesi.
16 Kona vonavonapotesi na ere vopepetimi ma ere nuwanubami koni sisiya
kurisi. Ma bade koberai da nuwanuwami yagharina. Ma iyavo kava
ini avaberowemi na ininimaya, iyamna ina kitimi da Keriso kokivikivini
na ami yawasa maninina kavakava. 17 Mikeda God ina kayowana
da kata vokwarakwara na bera biibiisi kubiine vokwarakwara damina
kata viiya ma ke bera beroberosi kubiine. 18 Ma Keriso irabobo mara
sago kava da ami berabero kudubina ivi kovi tuwanonowi. Tuna na
wawaya maninina ma tami na berabero wawayimi ma kubiimi irabobo
da irutinimi God kurina. Tupuwina irabobo ma kegha da God Kan-
umina ivi yawai. 19 Ma nani Kanumina ina rewapanai Keriso ioru da
wawaya kanumisi gabura kamonai na kurisi varana biibiina idimei.
20 Ti wawayisi na iyavo kava Nowa ina mariyai God ivivi kawakiikiiyei.
Nowa waka ivowavowai ma God ere nuwanubana ivivi koyakoyagha da
wawayisi i berabero iti nuwapoyei ma kegha da wawaya ivi 8 kava igeru
da okowa kamonai ivi yawasisi.* 21 Ma nani okowina na ivi matakira
da karako babataito emakamakai da tami bade okowai ivi yawasimi.
God ina rewapana iberai da Yesu Keriso rabobowai ivomiiri ma nani
rewapaninai ivi yawasimi. Ma babataito na ke tupuwimi dowadowana
kowatawena kubiine. Kobabataito na tuna ami vinowi God kurina
da nuwanuwami ina kowatawei da ina yaghari. 22 Ma Keriso na ighae
ku kunuma da God katagheyanai emakamakai. Ma karako na aneya,
kiikiivavo kunumai ma kanukanuma i babada na kudubisi tuna ina
rewapana gaburinai emakamakai.

4

God kubiine tamakamakai.
1 Keriso inivisi damina iviiya, tuna kubiine ami nota ini rewapana
ma mikeda ami vitumaghana kubiine nakanani ina tupuwa kurimi na
kovi vaghinei. Iyavo kava ini vaghinei na tuna wawayina ivi debe meyei da
berabero ivoterei. 2 Ma ina yawasa dobuwai na ke tupuwa ina kayowana
beroberosi ina kayokayowei, ma Bada ina kayowana kava ina beraberai.
3 Rorova dobu yawasina kobera kirakiiyei da tami nakanani ma iyavo
kava Keriso ke ita vivitumaghanei. I yawasa kamonai na bera dowadowasi

* **3:12:** Psa 34:12-16 * **3:14:** Mat 5:10; Isa 8:12-13 * **3:20:** Gen 6:1–7:24

eberaberai da tupuwisi irekwei, ekamkamporagha ma kamonai na eumuma neghanegha ma vipekana wapawapa eberaberai. Ma bade sawara yamoyamonisi kurisi evovokavakavara, tuna berana na ibero kirakai. 4 Ma karako na ti damsi ideyemi da ke i bera dowadowasi ku kamona kota rurui da yavata kota beraberai, tuna kubiine ivi karei da iavaberowemi. 5 Ma konotai da mara sago ti na God maghinonai ina miiri, iyamna tuna namada ivovunagha da wawaya yawayawasisi ma raborabobosi kudubisi ini tupaviresi. 6 Tuna kubiine Keriso varana biibiina na ke yawayawasisi kava ma bade raborabobosi kurisi idima. Namanaki tupuwisi kovogha namada ipanani da irabobo, taraboga iveresi da mikeda kanumisi ina yawasa.

God ina puyo na takoyagha bubuni.

7 Mara damona gisina kava ina nekiibau. Tuna kubiine nota yagharinai kovi potepote meyemi da mara nonowa kona niponipowana. 8 Ma bera ghamanakina na weni, nuwanuwami kudubinai turaturami yavata kovi nuwaviinavivirana, iyamna nuwaviina ina rewapana irakata da berabero ighekuyowei.* 9 Nuwabiibiiyai wawaya korutinisi da gwabimiyai ina kam bo ina kena ma nani kamonai ke kona vonakunukunura. 10 Wawaya sago sago duma kami puyo bogii ma bogiiyai God gwabinai koviiya ma ere nuwagiurimi kami puyo kokoyagha bubuni da wawaya koni vitesi da God ina agabiibai koni debei kurisi. 11 Ma tam God ivinem da vonana kuna dimei, bo? Vaghina, kedima. Ma God ina kayowanai kava kevi sisiya. God ivinem da wawaya kuni vitesi ma kubiisi kuna biga, bo? Vaghina, kevi vitesi. Ma rewapana God gwabinai kuviiya na tuna tepanai kebiga kirakai. Nakanani kona berai na Yesu Keriso avanai wawaya i vigheghena ghamana God kurina ina ghae. Tuna rewapana ma kadara kudubina rapenai, karako ma mara nonowa. Amen.

Keresiyana i vokwarakwara.

12 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vokwarakwara damina koviiviiya na ke kona veyiyei, iyamna ami vitumaghana eruburubui. Tuna kubiine ke kona nota kavakavai, 13 ma kovi nuwabiibiiyei da ikikava Keriso ivokwarakwara na tami yavata kovovokwarakwara patapata. Ma mara sago kana kadara ini debei na nani maranai ami nuwabiibai ina rakata kirakai. 14 Keriso koitumaghanei kubiine, wawaya ini avaberowemi na kovi nuwabiibiiyei, iyamna Kanuma kadakadarina gwabimiyai, tuna na God Kanumina. 15 Ma kokitaruvimi da avi kubiine vokwarakwara kopanapanani. Ke meyani kona kiivunuwa, bo kona yapi, bo koni kayotirana, bo kona turaghegheyana da kovogha ina veremi da vokwarakwara kona panani. 16 Ma tami kovi Keresiyana ma mikeda wawaya ami vitumaghana kubiine ina vivitupaketowanemi ma kona vovokwarakwara na ke koninimayei. Ma God kovi ghegheni da Keriso kana vava iveremi da tami rapenai.

17 Vitupavira kana mara inenekiibau na tota God natunatuna na tinao da ini tupavireta. Ma iyavo kava God varana biibiina ke ita vovotekatekei na ini muri ini tupaviresi ma ti na nuwapoya ghamanakina ina panani. 18 Giruma katamana evonavona bo,

"Ibagibagi kirakai da wawaya maninisi yawasa makamakii nonowina
ina panani,

* **4:8:** Prov 10:12

tuna kubiine iyavo kava God ibarei bo berabero eberaberai, ti na ikikava?"*
19 Ma vaghina, iyavo kava God ivinesi da ita vokwarakwara na bera
biibiisi ke ina voterei. Ma God iyamonisi na tuna iti tumaghanei da iti vitesi,
iyamna aviyavisina evonavona da ita berai kubiisi na ina tupuwa.

5

Keresiyana kii vinoraveraveyana kii sisiya.
1 Tami Keresiyana kii vinoraveraveyana na kami sisiya na weni. Taku
bade na Keresiyana kii vinoraveraveyana, ma Keriso ina vokwarak-
wara aimamatarei wawaya kurisi. Ma bade akovi da mara sago kana
kadara ini debei na ku kamona ana rui. Tuna kubiine aku rewapana
emakamakai da ani nowi kurimi da 2 ami biga kona bera bubuni. Kere-
siyana na nakanani ma God ina sipu yavona. Ma tami na ami biga
iveremi da kona koyagha bubunisi. Ina kayowana da nuwabiibiiyai ma
nuwanuwami kudubinai ere vokuwayimi ami biga kona berai wawaya
kubiisi, ma ke mura kona matighei.* 3 Ma iyavo kava ku imami iteresi da
kota koyaghisi na ke meyani da kona kayotata kurisi. Ma ami yawasa na
maninina kavakava da koni matakira bubuna kurisi da ikikava ina makai.
Nakanani koni nowesi. 4 Tami babadimi na kami koyakoyagha ghamana
emakamakai, tuna na Keriso. Tuna kubiine ami biga kobera bubuni
da maranai tuna wawayina ina vovira ku dobu na ini gheghenimi ma
kraun kadakadarisi ku gayamimi ini tawanepeyana. Ma nani kraun
kadakadarisi na ke meyani da ina wapa.
5 Tami yaraga, kudubimi na kovi vaghinei da kami vinoraveraveyana
ini bademi ma kovotekatekesi. Ma tami iyavo kava koitumaghana
na peyarimi ere voyaghotimi turaturami kubiisi kona biga, iyamna
"God na kayotatasi emiimiiripotesi ma vovoyaghotisi na ina agabi-
ibai evereveresi."* 6 Tuna kubiine kovokuwaya meyemi da God re-
wapana kirakiina ina rewapana gaburinai kona makai da mara sago
ini gheghenimi.* 7 Ma ami nuwapoya kudubina God ku imana koterei,
iyamna tuna edogadogarimi.
8 Kokitaruvimi, ami nota evi rewapana. Kami ghaviya Devil mara
nonowa taraboga iekwekwai da ina vowimi. Tuna nakanani ma
layon kayakayayina dipiiyai eyebayebagha, kana siya ekwekwai
da ina kutasikasikai ma ina kam yavui. 9 Ami vitumaghana tepanai
kovi tepatora da Devil komiiripotei, iyamna koakovi da ikikava
kovovokwarakwara na Keresiyana turaturami dobu ku kudubina
na bade nakanani evovokwarakwara. 10 God ina agabiibai irakata
ma ikwatumi da Keriso avanai kana ku kadara makamakii nonowina
kona rui. Mara gisina kava kona vokwarakwara ma nani murinai tuna
mani ini vitemi da ku biibiina ina teremi, ina kiiepepimi ma rewapana ina
veremi da kona miirikikina. 11 Rewapana kudubina God rapenai, karako
ma mara nonowa. Amen.

Vikiikiiwa turina.
12 Varesita Sailas na wawaya patupatutuna, ma tuna ivi viteku da
weni sisiyina tupona agirugirumi kurimi. Agiruma da ata kiiepepimi ma
ata vonaveremi da namanaki biibiina bo berona ina tupuwa ma kegha

* **4:18:** Prov 11:31 * **5:2:** Jon 21:15-17 * **5:5:** Prov 3:34 * **5:6:** Mat 23:12; Luk 14:11, 18:14

da God ina agabiibai mara nonowa gwabimiyai emakamakai. Tuna tepanai komiirikikina.*

13 Babilon* kamonai na natuku Mak ma iyavo kava God ivinesi da ina wawaya na peyarisi ikiikiiwemi.* 14 Tami kamomiyai kovi kiikiiwavivirana da ami nuwaviina koni debei.

Iyavo kava Keriso yavata koinuwasago na ainowi da ina nuwanuba gwabimiyai ina makai.

* **5:12:** Apos 15:22, 40 * **5:13:** Babilon: Pita ivi miiba da vitumaghana damsi Rome kamonai ivi sisiyesi. * **5:13:** Apos 12:12, 25, 13:13, 15:37-39; Kol 4:10; Prm 24

2 Pita
Pita Ina Giruma Kana Viruwa
(2 Peter)
Vonaviakova

Pita ina giruma viruwina na Keresiyana damsi i dobu bogii ma bogiiyai kurisi. Nota ghamana weni girumina kamonai na vibeyebeyena vibero ita barei.

Ma nani vibeyebeyena vibero kamonai ivi vaghinei da Keresiyana iti pekana wapawapa ma Pita ivonesi da ke nakanani ita berai. Iyavo kava Yesu matasiyai ikitai ma ina vibeyebeyena ivi yanei na God ma Bada Yesu Keriso akovisi ivi damadamani Keresiyana kurisi. Ma Pita igiruma da God ma Yesu i vonavaghata ina vokikini da vibeyebeyena vibero wawayisi ina miiripotesi. Ina nuwapoya ghamana na wawaya viya ivonavona da Keriso ke ina vovira ku dobu. Ma Pita igiruma da Keriso na karakava ina vovira, iyamna God "ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayei ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui."

Pita ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-2 Vikiikiiwa.

Sapta 1:3-21 God Keresiyana ikwatusi da yawasa maninina kamonai ita makai.

Sapta 2:1-22 Vibeyebeyena vibero wawayisi i bera ma kii kovogha.

Sapta 3:1-18 Mara damonai Keriso ina vovira.

1 Taku Saimon Pita, Yesu Keriso* ina aposol ma ina bigabiga.
Tami iyavo kava Keriso koitumaghanei taku nakanani na agirugiruma
kurimi. Ita vitumaghana na bera ghamana ma ibiibii kirakai. Ma
nani vitumaghanina na ita God ma kata Viviyawa Yesu Keriso gwabinai
taviiviiya. Ma tuna ina bera na maninina kavakava.
2 Ita God ma ita Bada Yesu kurisi ainowi da akovisi kona vii
kamowa ma nani kamonai na i agabiibai ma i nuwanuba ina veremi da
gwabimiyai ina rakata kirakai.

God ina kwatu.

3 God takova bubuni ma ina rewapanai na aviyavisina takayokay-
owei da yawasa maninina kamonai kata makai na peyarina everevereta.
God na biibiina kavakava ma kana kadara irakata ma ikwatuta da
nani kadarina kamonai tamakai. 4 Weni berasi tepanai ina vonaki-
iyapa bagibagisi namada ivereta. Ma nani vonakiiyapisi na gham-
aghamasi ma kiikiimatanisi ma tuna tepanai na kononagha da nota
dowadowasi dobu ekiikiiviberoi na kona veruvuvurei. Ma ami yawasa
na God ina yawasa maghimaghighina da yavata kona makii patapata.
5 Tuna kubiine kovi paparana kirakai da ami vitumaghana ku tepana
na yawasa biibiina kona terei. Ma tuna ku tepana na nuwagiura
kona terei. 6 Ma ku tepana na koni potepote meyemi. Ma ku tepana
na nuwapoya kamonai kona miirikikina. 7 Ma ku tepana na God ina

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

kayowanai komakai. Ma ku tepana na ami agabiibai Keresiyana turaturami kurisi koni debei. Ma bade ku tepana na kovi nuwaviinavivirana.
8 Weni berasi peyarina gwabimiyai ina rakata na ini vitemi da aviyavisina Keresiyana yawasina kamonai kona beraberai na ita Bada Yesu Keriso akovina tepanai kona bera bubuni na iyamna kona panani. 9 Ma weni berasi gwabimiyai kegha na matami isowai bo ipota da vonavaghata ke kota kitakitai ma nuwanuwami iwapa da berabero ami yawasa wadubona kamonai na God namada ikowatawei.
10 Tuna kubiine varevaresiku, kovi paparana kirakai da koni debei da God ikwatumi ma ivovinemi da ina wawaya. Nani berasi peyarina kona beraberai na ke meyani kona peku bo kona siwana. 11 Ma God matuketa ina votawei da ita Bada Yesu Keriso, kata Viviyawa ina vikiivavona makamakii nonowina ku kamona kona rui ma ini kiikiiwa kirakiiyemi.
12 Weni sisiyisi namada koakovi ma vonavaghata ami yawasa kamonai namada irakata kirakai da tepanai koitutukikita ma kegha da mara nonowa ana vonavonavinotimi. 13 Ma anotanotai da ita biibii kirakai da ana vivinuwaterenimi ina nenae da aku ku rabobo. 14 Ma akovi da mara gisina kava ma ana rabobo da weni tupuwina ana kiibutawei iyamna ita Bada Yesu Keriso namada ivi debei kuriku. 15 Tuna kubiine na aipaparana da ani beye bubunimi da aku rabobo murinai na weni notasi kona nota nonowei.

Wawaya Keriso kana kadara matasiyai ikitai.

16 Ke keta sisiya bo varagutugutu vigayagaya kata vonavonemi da Bada Yesu Keriso ere rewapanina ina vovira ku dobu. Takii mani matakiiyai ina rewapana notakavakavana kakitai. 17 Takii nani, maranai kana vava ghamana ma kadara Mamai God gwabinai iviiya. Ma yasegana ghamanakina kamonai na God ivi sisiya Keriso kurina, ivona bo, "Weni tuna na natuku vaghata. Tuna na nuwanuwaku, ainuwabiibiiyei."*
18 Tokai na Keriso yavata koya vovokaravina tepanai ma God gamona kunumai ivi sisiya na tinikiiyai kavi yanei.
19 Tuna kubiine akii nota ivi rewapana da aviyavisina peroperoveta igirugirumi na vonavaghata. Ma ibiibai da nani girumisi na koni nuwanotanota bubuni. Tuna nakanani ma kibe nubakutuva kamonai ita karakarata da mara ita tom. Ma Keriso ina nekiibau na tuna nakanani ma tughuwara ita ghetawei da nuwanuwami kamona ita yasegana yavui. 20 Nota ghamana na weni. Koakovi da peroperoveta aviyavisina igirugirumi na ke ti mani i nota ita terei.
21 Sisiyisi na ke wawaya gwabisiyai ita kiikiibau bo peroperoveta i kayowanai ita vivisisiya, kegha da Kanuma Vovokaravina ina rewapanai ikavaraviteteyanesi ma nota iveresi da God ina sisiya igirumi.

2

Vibeyebeyena vibero wawayisi.

1 Ikikava mara wadubonai Israel damsi kamosiyai peroperoveta viviberosi imakamakai, nakanani weni maranai ina tupuwa, vibeyebeyena vibero wawayisi kurimi ina nekiibau. I vibeyebeyena nuwaviiviinina ina terei da aviyavisina tota Keresiyana titumaghanei da vonavaghata na ina virai da ami vitumaghana ini beroi. Bada igimaratawesi ma kegha da ina vonaveyaveyiyei ma ina vibadana ina veruvuvurei. I bera

* **1:17:** Mat 17:1-5; Mak 9:2-7; Luk 9:28-35

kubiine na marasago kovogha ina panani, God ina gwaramutusi. 2 Ma
wawaya peyarisi nani vibeyebeyena vibero wawayisi i bera inimaya-
mayisi ina kivini ma Keriso ina keta vaghata ma bade kana vava ini beroi.
3 Ma bade nani vibero wawayisi i kayomatamatigha irakata kubiine na
ti mani i notiyai ini varagutugutu kurimi, ini beroberowemi da koni miiyesi.
God namada ivonakiiyaragha da kovogha ina viiya, ma ikoyakoyagha da
mara gisina kava ina gwaramutusi.
4 God na kovogha evovorereghi. Aneya viya berabero iberai na
ke ita nuwaghanesi, itawanaoruwesi ku bonagha nubakutuvina. Ma
nani dobunai iwarimatatanisi ma ikoyakoyagha da vitupavira marana
ina nekiibau. 5 Ma bade rorova mara katamaninai God wawaya ke
ita nuwaghanesi. Tuna maranai Nowa idima da wawaya yawasa manin-
ina ita kivini ma wawayisi ibara. Tuna kubiine God kutukutuva
ivonatawei da iyavo kava ke ita vivitumaghanei na igwaramutusi. Ma
Nowa ina wawaya miikovimaruwa yavata na ti kava kii papara ivowai
da yawasa ipanani.* 6 Ma bade God, Sodom ma Gomora kwanatusi kii
kovogha iveresi, ikapunisi da yapukaresi kava. Ivi matakira da iyavo
kava God ke ita vivitumaghanei na nakanani kurisi ina tupuwa.* 7 Ma nani
kamonai God na Lot kana papara ivowai, iyamna Lot na tomowa manin-
ina ma Sodom wawayisi kamosiyai imakamakai ma i bera dowadowasi
ikitakitai na ivi nuwapoya kirakiiyei.* 8 Tuna na wawaya maninina ma
wawaya beroberosi kamosiyai imakamakai na mara nonowa i bera ber-
oberosi ikitakitai ma i sisiya ivivi yanei na damina ibero kirakai. 9 Weni
berasi ivi debei kurita da Bada iakovi da ikikava ina wawaya nuwapoya
kamonai ini yawasisi. Ma iyavo kava ikawakiikiiyei na namada ivi karei
da kii kovogha evereveresi, nakanani ina beraberai da vitupavira kana ku
mara. 10 Vonavaghata, iyavo kava tupuwa ina kayowana dowadowasi
eberaberai ma enotanotai da God ina rewapana kegha da ini badesi na ti
damsi kava kovogha bero kirakiina ina veresi.
Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kawakiibagibagisi ma kay-
otatasi. Ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita yabuyabumanesi da
iavaberowesi. 11 Bada ina aneya i rewapana irakata kirakai, ke
nani wawayisi nakanani. Ma kegha da kanuma rewapanisi kunumai
evovokaravesi ma ke iti avaberowesi Bada maghinonai. 12 Ma vibeye-
beyena vibero wawayisi nakanani ma ghamoghamo dipa. Ke itakovi
da aviyavisina eberaberai, gayamisi kegha. Tuna kubiine isisiya wa-
pawapa, aviyavisina ke itakovi na iavaberowei ma ekiikiiviberoi. Ma
ikikava ghamoghamo dipa itupuwa da kata yebaghisi ma kata kiivunusi,
nakanani God vibeyebeyena vibero wawayisi ina kiivunusi. 13 Berona
iberai wawaya kurisi da ivokwarakwara na God kovogha ina veresi
da ti yavata ina vokwarakwara. Tupuwa ina kayowana dowadowasi
inuwabiibii kirakiiyei da madeghai eberaberai da wawaya matasiyai
ekitakitisi ma ke ita vivinimayei. Ti na viviberosi ma yavata kokamkam
patapata na epuyapuyakimi ma kami vava iberoi. 14 Mara nonowa
wivine ekitakitakirorowesi ma keta ekwekwai da vipekana wapawapa
ina berai. I kayowana da bera dowadowasi mara nonowa ina beraberai
ma damisi ke ita viiviiya, i kayowana da ina bera kamowi. Ma iyavo kava i
vitumaghana ke ita rakata na inuwatinisi da ti yavata berabero ina berai.

* **2:5:** Gen 6:1–7:24 * **2:6:** Gen 19:24 * **2:7:** Gen 19:1-16

Berabero ematamatighei ma nuwanuwasi imanamei da mara nonowa eberaberai. Ma God namada imagisi. 15 Ti damsi keta maninina ivoterei ma isiwana da Beyo natuna Beilam ina keta iviiya. Ina kayowana da mura ita viiya kubiine na bera berona ita berai,* 16 ma kegha da ina donki ivi sisiya da nakanani ma wawaya. Iyeghai da peroveta Beilam ina bera neghaneghana ivoterei.

17 Nani vibeyebeyena vibero wawayisi na kwebusi, nakanani ma vusira motom katamanisi, bade nakanani ma kwavu yanunu ita tapitapini ma garewina kegha. God i gawara nubakutuva ghamana kamonai ivoviviri kubiisi. 18 Ti na kayotata ma nota meyena sisiyisi isisiyei. Ma iyavo kava wekarakava berabero wawayisi kamosiyai ikiibau da berabero ivoterei na nani vibeyebeyena vibero wawayisi tupuwa ina kayowana dowadowasiyai inuwatinisi da berabero ku kamona ina vovira. 19 Ti na vonakiiyapa bagibagina etereterei wawaya kurisi da iyavo kava i vibeyebeyena ina kivini na vovotawesi da God ina sisiya bagibagisi ke ina votekatekei. Ma ti damsi na berabero dowadowasi ibadesi da ivi sleiv ma nani berasi i yawasa iberoi. Koakovi da aviyavisina ibadeta na tota na ina sleiv. 20 Wawaya ita Bada ma kata Viviyawa Yesu Keriso inakovi na dobu yawasina ina berabero ina veruvuvurei. Ma mikeda ini muritina da berabero ina kamowanisi ma ini badesi na i yawasa ina bero kirakai, ke rorova nakanani. 21 Ke ita biibai da yawasa maninina ketana iakovi ma kegha da iverukupukuputei ma God ina sisiya bagibagisi ma vovokaravisi wawaya ivi damani kurisi na ikiigiiyei. Nakanani iberai kubiine na ita biibai da ke meyani yawasa maninina akovina ita viiya. 22 Aviyavisina kurisi itupuwa na ivi matakira da weni miibiisi ivi ruwa na evonavona vaghata. Sago evonavona da kukou ina gorowa ma ina vovira da ina kani. Ma sago evonavona da poro ini yeka ma ina vovira ku dogiya da ini dobodobome.*

3

Bada vonakiiyapa bagibagina iterei da ina vovira.

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Weni tuna na aku giruma kana viruwa kurimi ma ivi ruwa kamonai na vonavaghata avonavon-avinotimi ma akiikiiepepimi da nota maninisi nuwanuwami kamonai ana terei. 2 Aku kayowana da aviyavisina mara katamaninai peroper-oveta igirumi na kotakovi. Ma bade aviyavisina ita Bada, tuna kata Viviyawa ivi beyebeyena na kota notai, sisiya bagibagisi ina vibeyebeyena kamonai na ami aposol iveremi. 3 Kunona ata vonavinotimi da weni marana kamonai tavivi koyakoyagha da mara damona ina nekiibau na wawaya viya ina vomiiri da tami iyavo kava Keriso koitumaghanei na ina vonavinamemi. Ti damsi i kayowana da tupuwa ina bera dowadowasi ini badesi.* 4 Ma ina vivikaekaeyemi ma ina vonemi bo, "Yesu vonakiiyapa bagibagina iterei da ita vovira ku dobu ma tuna na imapatana? Ita kaekiki mau namada irukwamakai ma bera kudubina na patana da kana kita sago. Ikikava dobu karenai iyamoni na nakanani emaka-makai." 5 Weni nakanani isisiya iyamna ti damsi na iakovi ma iberai da nakanani ma ke itakovi da mara katamaninai God gamona iterei da kunuma ma dobu itupuwa, dobu okowiyai iyamoni da okowa kamonai

* **2:15:** Num 22:4-35 * **2:22:** Prov 26:11 * **3:3:** Jud 18

ighetawei.* 6 Muriyai bade God iberai da okowa ighae ma kutukutuva dobu katamanina itenukutuvi.* 7 Ma bade God gamona iterei da kunuma ma dobu kudubina ina kapuni ma ke wekarakava. Ivoviviri emakamakai da kana mara itereterei na berana ina berai. Ma tuna maranai wawaya kudubisi ini tupaviresi ma iyavo kava ke ita vovokaravei na ti damsi ina gwaramutusi.

8 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Ke nuwanuwami ina wapa da Bada kurina mara sago kava na madegha 1 tausan nakanani. Ma bade madegha 1 tausan na mara sago kava nakanani.* 9 Wawaya viya enotanotai da Bada ina vonakiiyapa bagibagina iterei da mara sago ina vovira ku dobu na egegegenuwa kirakiiyei. Ma kegha, enuwanuwatotoweta iyamna ekayokayowei da wawaya kudubisi i bera beroberosi ininimayei ma ina miirikupukuputei. Ke ita kayokayowei da wawaya sago kava ina kitatawei bo ina gwaramutui.

10 Bada ina mara ghamana ina pisi da ini tataghanita nakanani ma yapiyapi wawayina. Nani maranai gugura ghamana kunumai ina tupuwa ma kunuma ma aviyavisina peyarina kamonai na keyama karakaratina ina kara yavusi. Ma dobu ma aviyavisina peyarina kamonai na ina rudeba.* 11 Vonavaghata da bera nakanani ina tupuwa na dobu ma kunuma kudubina ina gwaramutui. Ma nani notanai tami na ikikava kona makai? Kota berai da ami yawasa na maninina ma mara nonowa God kota vokaravei, 12 ma nimonimoriyai kota vivikoyakoyagha da ina mara vaghata ina nekiibau. Ma kovi paparana kirakai da marana yaghiyaghina ina nekiibau. Tuna maranai God kunuma ina tupavinawai da ina karai ma bera peyarina ina tamoguda. 13 Ma ina vonakiiyapa bagibagina iterei da aviyavisina ina berai na nimonimoriyai tikoyakoyagha da berasi ina tupuwa. Kunuma ma dobu vuna ina yamoni ma nani dobunai wawaya peyarisi God yavata ini nuwasago ma bera peyarina na maninina kavakava.*

14 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God weni berasi ina berai kubiine na tami nani marana vaghata kona koyakoyaghi ma kamonai na kovovunagha meyemi da God ku matana ami bera na maninina kavakava. Ma tuna yavata ere nuwanubami kona makai. 15 Konota bubuna da avi kubiine ita Bada enuwanuwatotoweta, iyamna wawaya i taraboga evereveresi da i berabero ininimayei ma ina miirikupukuputei da ini yawasisi. Kwinata biibiina Pol ikikava nuwagiura God gwabinai iviiya na nakanani kurimi igiruma. 16 Ma mara nonowa ina giruma kamosiyai weni berasi isisiyei. Ma ina giruma kamosiyai nota viya ipiropiro kirakai da wawaya viya ke kovokovoghisi da akovina ina viiya. Ti na notaragharaghasi ma Keresiyana yawasina ke itakova bubuni, tuna kubiine Pol ina giruma eruruvovirei da nota piropirosi iyamsi eteretere beroi. Ma bade giruma katamana kamonai na sisiya viya iyamsi nakanani eruruvovirei ma eteretere beroi. Tuna kubiine ti mani kii kovogha etitinariyai.

17 Turaturaku, tami nuwanuwaku, namada weni berasi koakovi. Kokitaruvimi da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ikiigiiyei na ke notaragharagha ina veremi da ami vitumaghana ini beroi. Komiirikikina. 18 Ma ami yawasa kamonai kona gogo da ita Bada Yesu Keriso kata

* **3:5:** Gen 1:6-9 * **3:6:** Gen 7:11 * **3:8:** Psa 90:4 * **3:10:** Mat 24:43; Luk 12:39; 1Tes 5:2; Rev 16:15 * **3:13:** Isa 65:17, 66:22; Rev 21:1

Viviyawa konakova bubuni ma ina agabiibai gwabimiyai ina makai. Tighegheni ma tavokavakavari da kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.

1 Jon
Jon Ina Giruma Karena
(1 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma karena kamonai na nota ghamaghamasi ruwa emakamakai. Sago na Keresiyana wawayisi ikiiepepisi da mara nonowa God ma Natuna Yesu Keriso yavata iti nuwasago. Ma kana viruwa na ivi akovisi da wawaya viya i vibeyebeyena viberowai nani vinuwasagona ita resoi. Ti damsi ivivi beyebeyena da aviyavisina kudubina dobuwai na berona kavakava. Ma ivonavona da tupuwita ma bera peyarina dobuwai tavovotovoni na epuyapuyakita. Tuna kubiine ivonavona da God Natuna Yesu na kanuma kava, ke wawaya vaghata. Ma bade ivonavona da Yesu ini yawasita na dobu ina nuwapoya ma ina bera kudubina takiibutawei. Ma bade ivonavona da Keresiyana na ke yawasa maninina bo nuwaviinavivirana ini nuwapoyei, nani berasi na iyamsi kegha.

Ma Jon na weni notasi viviberosi ke iti vaghinei. Igiruma da Yesu Keriso dobuwai imakamakai na tuna wawaya ere tupuwina ma iyavo kava Yesu itumaghanei ma God yavata inuwaviina na bade turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Tuna kubiine weni notana ivi sisiya kirakiiyei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Sapta 1:1-4 Vikiikiiwa.
Sapta 1:5 da ku 2:29 Yasegana ma nubakutuva.
Sapta 3:1-24 God natunatuna ma Seitan natunatuna.
Sapta 4:1-6 Vonavaghata ma vibero.
Sapta 4:7-21 Ita biga da tinuwaviinavivirana.
Sapta 5:1-21 Vitumaghana tepanai dobu ina yawasa berona taghegavovori.

Yesu na God Vonana ma yawasa everevereta.

1 God dobu iyamoyamoni na namada wawaya sago imakamakai,
tuna na God Vonana ma yawasa karena. Ma tokai gamona kavi yanei,
matakiiyai kakitai ma kavotovotovoni,* 2 na tuna kaimamatarei tami
kurimi. Yawasa Vaghata Wawayina irudeba na kakitai. Ma kawa-
matarai kavonavonemi da yawasa makamakii nonowina na Mamai God
gwabinai ipisi ma inekiibau kurita.* 3 Aviyavisina kavi yanei ma kakitai
na peyarina kaisisiyei kurimi, iyamna akii kayowana da tami ma tokai
na yavata tinuwasago. Ma bade Mamai God ma Natuna Yesu Keriso*
yavata tinuwasago. 4 Kagirugiruma kurimi da akii nuwabiibai ina rakata
kamokamowa.

God na yasegana.

5 Keriso gwabinai sisiya kavi yanei na kurimi kaidebei na weni. God
tuna na yasegana. Ma didibara berasi gwabinai kegha. 6 Mikeda
tavonavona da God yavata tinuwasago ma didibara berasi patana

* **1:1:** Jon 1:1 * **1:2:** Jon 1:14 * **1:3:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

da taberaberai na tibero ma vonavaghata yawasina ke kata vovotani.
7 God tuna yasegana kamonai emakamakai ma tota bade nakanani
taberai. Yasegana yawasina kamonai tababa na turaturata yavata
tinuwasago ma ita bera beroberosi kudubina Natuna Yesu taranai
ina kowakowatawei.
8 Ma kata vona da bera beroberosi ke kata beraberai na tibero.
Nakanani kati sisiya na vonavaghata gwabitiyai kegha, tota mani
tiberoberowe meyeta. 9 Ma kawamatarai ita bera beroberosi
timamatarei na God kudubina ina kowatawei ma ina terevimaninita,
iyamna tuna na ke viviberona ma ina bera maninisi kavakava. Tuna
kubiine ina vonakiiyapa bagibagina iterei kurita na ina berai.
10 Ma kata vona da bera beroberosi ke meyani kata beraberai na tavonavona da
God tuna viviberona ma vonana ita yawasa kamona ke ita makamakai.

2

Keriso na kata vivita.

1 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Weni sisiyisi agirugiruma kurimi
da berabero ke kona berai. Ma iyavo kava berabero ina berai na wawaya
sago muritiyai emiimiiri da kubiita inowi ita Mamai kurina da ita
berabero ina notatawei. Tuna wawayina na Yesu Keriso, ina yawasa na
biibiina ma maninina kavakava. 2 Tuna mani ivere meyei da ivi suwara
da ita berabero ivi miiyei na God ina nuwapughu ivi nubai. Ma ke tota
kava kubiita ma wawaya dobu ku kudubina kamonai yavata i berabero
ivi miiyei.
3 Ikikava takova kiimatani da namada God yavata tavi nuwasago?
Weni nakanani takovi. Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. 4 Ma
tam iyai kuna vona bo, “Keriso akovi,” ma ina sisiya bagibagisi ke
kuta vovotekatekei, tam na viviberom ma vonavaghata gwabimuwai
kegha. 5 Ma tam iyai vonana kevovotekatekei na kuvi debe meyem da
God nuwanuwana namada kuviiya. Vonana kevovotekatekei na takovi
da tam God yavata koinuwasago. 6 Iyi tam kevonavona da God yavata
koinuwasago na Yesu dobuwai ikikava imakai na tuna yawasina kava
kevi bonebonei.

Sisiya bagibagina ivi vuni.

7 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi na sisiya
bagibagina avonavonavinotimi, tuna sisiyina na katamanina, ke vuna,
iyamna rorova vitumaghana kovi karei na akovina koviiya. Ma sisiyina
bagibagina na weni. “Kovi nuwaviinavivirana.” Tuna namada kovi yanei.*
8 Tuna katamanina ma kegha da Keriso ipisi na sisiyina ivi vuni ma
bade taku kurimi agirugirumi. Takovi da nani sisiyina bagibagina na
vonavaghata, iyamna namada Keriso ina yawasa ivi debei ma bade ami
yawasa idebei. Takitakitai da gwabimiyai didibara berasi na ekovikovi
ma yasegana vaghata namada erakarakata.
9 Meni wawayina evonavona da yasegana kamonai emakamakai ma
Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna patana da didibara yawasina
kamonai emakamakai. 10 Ma meni wawayina Keresiyana varesina
nuwanuwana eviiviiya na yasegana kamonai emakamakai. Ma ke
meyani ina bera beroi da varesina ina peku. 11 Meni wawayina varesina

* **2:7:** Jon 13:34

ibarakamtawei na tuna na didibara yawasina kamonai emakamakai ma ke itakovi da mike enenae, iyamna matana ididibarapotai.

12 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Keriso avanai na God ami berabero inotatawei. 13 Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakova bubuni. Dobu karenai na tuna namada imakamakai. Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna Seitan koghetani.

14 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Agirugiruma kurimi, iyamna Mamai God na koakovi. Mami mau, agirugiruma kurimi, iyamna Keriso koakovi. Dobu karenai na tuna namada imakamakai.

Yarayaraga, agirugiruma kurimi, iyamna tami na rewapanimi ma God vonana na nuwakamomiyai emakamakai ma bade Seitan koghetani.

15 Ma tami peyarimi, dobu yawasina ke kona kayowei. Iyavo kava dobu yawasina nuwanuwasi eviiviiya na ke kovokovoghina da Mamai God nuwanuwana ina viiya.

16 Dobu yawasina na weni. Wawaya tupuwa ina kayowana ekirokirorowei, aviyavisina peyarina ekitakitai na enuwanuwakapiyei, ma bade aviyavisina rapesiyai ma ti mani i bera na ekayokayotatei. Tuna na dobu kana bera ma ti notasi na ke Mamai God ita vereveresi. 17 Weni dobuna ma kana bera kudubina na ina wapa, ma meni wawayina God ina kayowana eberaberai na ina makii nonowa.

Keriso kana ghavighaviya.

18 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Mara damona inetupo. Ma namada kovi yanei da keriso vibero na epipisi. Ma avonavonemi da keriso viviberosi ipeyari kirakai namada inekiibau. Bera nakanani takitai na takovi da weni tuna na mara damona. 19 Ti damsi na ita ekalesiya ikiibutawei, iyamna ke meyani tota yavata kati nuwasago. Kati nuwasago na ita makai. Ma maranai ikiibutaweta na ivi debe meyesi da ti na ke Keresiyana turaturata.

20 Ma tami na ke nakanani, iyamna Kanuma Vovokaravina itowatepanimi da kudubimi na vonavaghata koakovi. 21 Ke ata notai da tami na vonavaghata ke kotakovi. Ke tuna kubiine ata girugiruma kurimi, iyamna sisiya damina koviiviiya da meni sisiyina na vonavaghata ma meni sisiyina na vibero. Ma koakovi da God na ke viviberona. 22 Meni wawayina evonavona da Yesu na ke God ina Vivinevine Wawayina, tuna na viviberona. Nakanani ini sisiya na takovi da tuna keriso vibero ina keta ikivikivina, ma Mamai God ma Natuna yavata ibaresi. 23 Wawaya God Natuna ina barei na ke kovokovoghina da ina Mamai yavata ini nuwasago. Ma wawaya kawamatarai ina vona da Yesu na God Natuna na bade ina Mamai yavata ini nuwasago.

24 Kokitaruvimi da karenai aviyavisina kovi yanei na kovokikini. Nakanani kona beraberai na mara nonowa Yesu yavata koni nuwasago ma bade Mamai God yavata. 25 Ma tuna ina vonakiiyapa bagibagina kurita iterei da yawasa makamakii nonowina ina vereta.

26 Kokitaruvimi da iyavo kava eberabera tovoni da iti nowe beromi na i sisiya kobarei, tuna kubiine agirugiruma kurimi. 27 Ma tami na namada Keriso ina Kanuma Vovokaravina iveremi da nuwanuwami kamosiyai emakamakai, tuna kubiine ke wawaya konekwai da ini beyebeyemi. Kanuma Vovokaravina bera peyarina ibeyebeyemi. Ma kudubina na

vonavaghata, ke sago vibero. Ma ikikava ibeyebeyemi na kovokikini da mara nonowa Keriso yavata koni nuwasago.
28 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Keriso yavata ami vinuwasago kovokikini da ina ne nonowa. Weni nakanani kona beraberai da maranai ina vovira na ke tinimaya, ere tepatorata maghinonai tamiiri. 29 Koakovi da Keriso na maninikiikiina, tuna kubiine kotakovi da wawaya iyavo kava bera maninisi eberaberai, ti damsi na God natunatuna.

3

God natunatuna.
1 Kovi yana, ita Mamai God ina nuwaviina irakata kirakai da ivoneta da tota natunatuna. Vonavaghata da tota na God natunatuna. Tuna kubiine iyavo kava dobu yawasina kamonai emakamakai na ke itakovi da tota nakanani, iyamna ti damsi na God ke itakovi.*
2 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Vonavaghata da namada tota na God natunatuna, ma ke katakova da ikikava kitata ina virei, tuna ke iti debei kurita. Ma takovi da maranai Keriso ina vovira na ina rudeba da takitai da tuna kitana ikikava. Ma bade tota kitata ina virei da tuna maghimaghighina. 3 Iyavo kava Keriso itumaghanei ma ekoyakoyaghi na mara nonowa nuwanuwasi dadabuna ekiikiipupuni da ina ruyaghari, iyamna Keriso na yagharakiikiina.
4 Iyavo kava bera beroberosi eberaberai na God ina vonaviyoyovana ikiigiiyei, iyamna berabero kudubina na nani vonaviyoyovanina emi-imiirikupukuputei. 5 Ma koakovi da Keriso ipisi da ita bera beroberosi ita viitawei, ma tuna gwabinai na berabero kegha.* 6 Tuna kubiine iyavo kava Keriso yavata inuwasago na berabero ke ina berai, ina voterei. Ma iyavo kava bera beroberosi patana da eberaberai na Keriso ke itakovi.
7 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Kokitaruvimi da ke sago iyai ini nowe beromi da ami keta koni wapai. Iyavo kava bera maninisi kava eberaberai na God ku matana ti na wawaya maninisi, Keriso nakanani. 8 Ma iyavo kava bera beroberosi eberaberai, ti na Seitan ina wawaya, iyamna Seitan berabero ivi karei ma patana da eberaberai. Ma God Natuna ipisi da Seitan ina bera iti kovi tuwanonowi.
9 Iyavo kava itupuwame da ti na God natunatuna na berabero ke ita beraberai, iyamna God yavata inuwasago ma berabero ivoterei, iyamna i Mamai na God. 10 Yawasa weni nakanani takitai na takovi da iyavo kava na God natunatuna ma iyavo kava na Seitan natunatuna. Meni wawayina bera maninisi ke ita beraberai bo varesina yavata ke ita vivinuwaviina, tuna na ke God natuna.

Tinuwaviinavivirana.
11 Tami ami vitumaghana karenai na sisiya sago kovi yanei, sisiyina na weni. Tinuwaviinavivirana.* 12 Ma ke kona berai da Kein nakanani, tuna Seitan ina wawaya kubiine da tina kikei ikiivunui. Ma avi kubiine ikiivunui? Iyamna ina yawasa kamonai na bera beroberosi iberaberai ma tina kikei na bera maninisi iberaberai.*
13 Varevaresiku, maranai wawaya dobuwai ina barakamtawemi na ke ami nota ina peku. 14 Keresiyana varevaresita yavata tinuwavi-inavivirana, tuna kubiine takovi da tota na rabobo takiibutawei da yawayawata. Ma iyai ke ita vivinuwaviina na ivi debe meyei da tuna

* **3:1:** Jon 1:12 * **3:5:** Jon 1:29 * **3:11:** Jon 13:34 * **3:12:** Gen 4:8

nakanani ma wawaya raborabobona.* 15 Ma meni wawayina varesina
ibarakamtawei, tuna na nakanani ma kiivunuwa wawayina. Ma
koakovi da kiivunuwa wawayina na yawasa makamakii nonowina ke
ina panani. 16 Takovi da nuwaviina vaghata na weni. Yesu Keriso ivere
meyei kubiita. Ma tota bade ita yawasa taverena varevaresita kubiisi.
17 Meni wawayina sawara gwabinai emakamakai ma ikitai da varesina
nuwapoya kamonai ma ke iti kamyuyuwei na tuna mani idebe meyei da
God ina nuwaviina gwabinai kegha. 18 Natunatuku, tami nuwanuwaku.
Ita nuwaviina na ke sisiyina kava tisisiyei ma ku tepana na berasi yavata
taberai, tuna na nuwaviina vaghata.

Ere tepatorata God kurina tanae.

19 Nuwaviina berasi taberai na takovi da vonavaghata gwabitiyai.
Ma tuna nuwanuwata inubai da ere nuwanubata God kurina tanae,
20 namanaki da nuwanuwata kamonai damita taviiviiya da berabero
wawayita. Tota ere tepatorata God maghinonai tamiiri, iyamna God ighe
kirakai da aviyavisina nuwanuwata kamonai ighekuyowei. Ma tuna
ita yawasa kudubina iakova yavui. 21 Turaturaku, tami nuwanuwaku.
Nuwanuwata yagharina na ita nota ini rewapana maranai God kurina
tanipowana, 22 ma aviyavisina tinowi kurina na peyarina ina vereta,
iyamna ina sisiya bagibagisi tavovotekatekei ma ina kayowana kava
taberaberai. 23 Ma ina sisiya bagibagina kurita na weni. Natuna
Yesu Keriso titumaghanei ma varevaresita yavata tinuwaviinavivirana.
Ikikava Keriso ivoneta na nakanani taberai.* 24 Ma iyavo kava God
ina sisiya bagibagisi evovotekatekei, ti na God yavata inuwasago. Ma
ina Kanuma Vovokaravina ivereta na tuna idebei kurita da God na
nuwanuwata kamonai ma tota na God nuwanuwana kamonai.

4

Kanukanuma tarubusi.

1 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Iyavo kava evonavonemi
da Kanuma Vovokaravina gwabisiyai na ke yaghiyaghinai
koni tumaghanesi. Peyarisi kona vorubusi ma konakovi da ti na God
Kanumina gwabisiyai bo kegha, iyamna namada peroperoveta
viviberosi ipeyari dobu enene yavui. 2 God ina Kanuma Vovokaravina
na weni nakanani kona vogiiya. Iyavo kava God Kanumina gwabisiyai
na ina vona da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota.
3 Ma iyavo kava ke ita vivivaghinei da Yesu Keriso na God gwabinai
ipisi na kanuma vibero gwabisiyai, tuna na keriso vibero kanumina.
Vonaverena kovi yanei da tuna kanumina ita pisi na namada inekiibau
da dobuwai emakamakai.

4 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Tami na God rapenai ma nani per-
operoveta viviberosi na namada koghetanisi, iyamna Kanuma Vovokar-
avina gwabimiyai ivi rewapana kirakai da kanuma berona dobuwai
ighetani, tuna kanumina na Seitan. 5 Ma ti damsi na weni dobuna
wawayisi, tuna kubiine na dobu yawasina isisiyei. Ma iyavo kava dobu
yawasina kamonai emakamakai na i sisiya iyana bogai. 6 Tokai aposol
na God rapenai ma meni wawayina God iakovi na akii vibeyebeyena
ini yanei. Ma meni wawayina God ke itakovi na ke ini yanekai. Weni

* **3:14:** Jon 5:24 * **3:23:** Jon 13:34, 15:12, 17

nakanani takitai na tavogiini da meni wawayina na Vonavaghata Kanumina gwabinai, tuna na Kanuma Vovokaravina. Ma bade tavogiini da meni wawayina na kanuma viviberona gwabinai.

God ina nuwaviina.

7 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tinuwaviinavivirana iyamna God na nuwaviina karena. Meni wawayina inuwaviina na God iakovi ma ivi debei da tuna na God natuna. 8 Ma meni wawayina ke ita vivinuwaviina na God ke itakovi, iyamna God na nuwaviina. 9 God ina nuwaviina na weni nakanani ivi debei kurita. Natuna sago kava ma ivonatawei ku dobu da tuna gwabinai yawasa tapanani. 10 Nuwaviina vaghata na ke tota ita nuwaviina God kurina nakanani. God ina nuwaviina kurita na nuwaviina vaghata. Natuna ivonatawei da ivere meyei da ivi suwara da ita berabero kovoghina iviiya.

11 Turaturaku, tami nuwanuwaku. God ina nuwaviina irakata kirakai kurita, tuna kubiine na tota bade tinuwaviinavivirana. 12 Ke sago iyai God ita kita tovoni. Ma tinuwaviinavivirana na God nuwanuwata kamonai emakamakai. Ma tuna ina berita da ita yawasa kamonai na ita nuwaviina ina rakata kamokamowa.*

13 God Kanumina ivereta, tuna kubiine takovi da God ina yawasa nuwanuwata kamonai ma tota ita yawasa na tuna gwabinai. 14 Mamai God, Natuna ivonatawei da dobu kana Viviyawa. Ma tokai aposol matakiiyai kakitai na debiiyai kaimamatara da tuna sisiyina na vonavaghata. 15 Meni wawayina evonavona da Yesu na God Natuna, na wawayina nuwanuwana kamonai God emakamakai ma wawayina ina yawasa na God gwabinai. 16 Takovi da God ina nuwaviina kurita irakata kirakai da tepanai tamiimiiri.

God na nuwaviina. Meni wawayina ina yawasa kamonai ina nuwaviina irakata na nuwanuwana kamonai God emakamakai, ma God yavata inuwasago. 17 Weni vinuwasagona kubiine tota ita nuwaviina ina rakata kamowa da God ina nuwaviina yavata ini yavayavatei. Ma vitupavira maranai na titepatora, iyamna ita yawasa dobuwai na Keriso nakanani. 18 Wawaya God nuwanuwana eviiviiya na ke ina yabumana, iyamna nuwaviina vaghata na yabumana ekwavikwavini. Wawaya vitupavira ma kovogha eyabuyabumanei na tuna mani ivi debe meyei da ina yawasa kamonai na nuwaviina vaghata kegha.

19 God ina nuwaviina kurita ivi nao, tuna kubiine tota bade tinuwaviina. 20 Meni wawayina ina vona bo, “God nuwanuwana aviiviiya,” ma Keresiyana varesina ibarakamtawei, tuna na viviberona. Varesina ekitakitai ma kegha da nuwanuwana ke ita viiviiya na ikikava God nuwanuwana ina viiya, iyamna ke meyani God ita kitai. 21 Ma vaghina, ina sisiya bagibagina na weni nakanani ivoneta. Meni wawayina God nuwanuwana eviiviiya na bade varesina nuwanuwana ina viiya.

5

Dobu yawasina taghegavovori.

1 Wawaya iyavo kava itumaghana da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina, ti damsi kudubisi na God natunatuna. Ma iyavo kava

* **4:12:** Jon 1:18

tomowa magurina nuwanuwana eviiviiya na bade natunatuna yavata nuwanuwasi ina viiya. 2 Ma ikikava God natunatuna kurisi tinuwaviina na weni. God nuwanuwana taviiya ma ina sisiya bagibagisi tavotekatekei. 3 Ina sisiya bagibagisi tavotekatekei na tidebe meyeta da ita nuwaviina God kurina emakamakai. Ma nani sisiyisi na ke vitana,* 4 iyamna iyavo kava God natunatuna na yawasa berona ighegavovori. Keriso titumaghana kirakiiyei na yawasa berona dobuwai titugudai. 5 Meni wawayina itumaghana kirakai da Yesu na God Natuna, tuna wawayina kava dobu yawasina ina ghegavovori.

God ivi mamatara da Yesu Keriso na iyai.

6 Yesu Keriso ipisi na okowai ibabataito ma korosiyai tarana isororo. Ma ke okowa kava, ma tara yavata ivi matakira kurita. Ma bade Kanuma Vovokaravina nuwanuwata kamonai imamatareta da vonavaghata takovi. 7 Bera ivi aroba imamatareta, 8 sago na Kanuma Vovokaravina, sago na okowa, ma sago na tara. Ivi aroba i sisiya na sago, evonavoneta da Yesu na God Natuna. 9 Wawaya dobuwai imamatara na tanotanotai da vonavaghata isisiyei. Ma God ivi mamatara kurita na ina vimamatara ivi rewapana kirakai, ke wawayota nakanani. Ma takovi da aviyavisina ivi sisiyei Natuna kubiine na vonavaghata. 10 Ma meni wawayina God Natuna itumaghanei na weni sisiyina nuwanuwana kamonai emakamakai. Ma meni wawayina God ina sisiya ke ita vivitumaghanei na evonavona da God na viviberona. Ma God ina vimamatara kamonai na tuna mani Natuna ivi sisiyei. 11 Ma sisiyina ivi mamatarei kurita na weni. God yawasa makamakii nonowina ivereta ma nani yawasina na Natuna gwabinai taviiya.* 12 Ma iyavo kava God Natuna gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina namada iviiya. Ma iyavo kava God Natuna ke gwabisiyai na yawasa makamakii nonowina ke ita viiya.

Yawasa makamakii nonowina.

13 Weni sisiyisi agirugiruma kurimi da tami iyavo kava God Natuna koitumaghanei na kotakovi da yawasa makamakii nonowina namada koviiya. 14 Ma titepatora da God kurina tamiiririya ma ina kayowanai kava tinowi kurina na takovi da ini yaneta. 15 Ma ini yaneta kubiine aviyavisina kurina tinowi na takovi da ina vereta.

16 Ma iyi tam kuakovi da varesim berabero eberaberai na God kurina kuna nipowana da ini yawasi. Ma berabero sago kava emakamakai na tuna ibero kirakai da damona na wawaya kanumina ina rabobo. Wawaya nani bera berona ina berai na ke ata vonavonemi da kuna nipowana wawayina kubiine, ke ruvaruvana. 17 Bera dowadowasi peyarina yavu na berabero God ku matana. Ma berabero viya ke ina berita da God yavata tibogebogeta da kanumita ina rabobo.

18 Takovi da meni wawayina ina tupuwame da tuna God natuna na bera beroberosi ina voterei, ma Keriso nani wawayina etaratarapapari da Seitan ke ina kiiviberoi.

19 Ma takovi da tota na God natunatuna. Ma dobuwai iyavo kava ke God ina rakaraka kamonai na peyarisi Seitan ibadesi.

---

* **5:3:** Jon 14:15 * **5:11:** Jon 3:36

20 Bade takovi da God Natuna ipisi na akova ivereta da God vaghata
akovina taviiya. Ma Natuna Yesu Keriso yavata tinuwasago, tuna ku-
biine God yavata tinuwasago. Tuna kava na God vaghata ma yawasa
makamakii nonowina everevereta.
21 Natunatuku, tami nuwanuwaku. Sawara yamoyamonisi ke
kona vokavakavarisi.

2 Jon
Jon Ina Giruma Viruwina
(2 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viruwina kamonai na iteregavu meyei ma bade iyavo kava kurisi igirugiruma na kii vava iteregavui. Tuna kubiine igiruma bo, "Taku na kami magura. Agirugiruma aku wavine natunatum yavata kurimi." Ivi miiba da wavinena na ekalesiya kwanatu sago kamonai ma natunatuna na vitumaghana damsi sago sago duma nani kwanatunai. Ma bade ivi miiba da tuna na "kii magura."

Weni girumina na tupona ma kamonai Jon ivi nowi da Keresiyana na turaturasi yavata ini nuwaviinavivirana. Ma bade ivonesi da ita kitaruvisi da vibeyebeyena vibero wawayisi i vibeyebeyena ke ini yanei.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-3 Vikiikiiwa.
Vesis 4-6 Bera ghamana na nuwaviina.
Vesis 7-11 Vibeyebeyena vibero ke ini yanei.
Vesis 12-13 Ina nota turina.

1 Taku na kami magura. Agirugiruma tam aku wavine ma natunatum yavata kurimi. God ivinem da tam na ina wawaya. Taku vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurimi irakata ma ke taku kava ma iyavo kava vonavaghata iakovi na ti yavata. 2 Nani vonavaghatina gwabitiyai emakamakai na ita yawasa kamonai ina makii nonowa.

3 Ainowi ita Mamai God ma Natuna Yesu Keriso* kurisi da tota iyavo kava vonavaghata takovi ma tinuwaviina na i agabiibai, i vikamyuyuwa ma i nuwanuba gwabitiyai ina makai.

Vonavaghata ma nuwaviina.

4 Ainuwabiibii kirakai, iyamna namada apanani da natunatum viya na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ita Mamai God ikikava ina sisiya bagibagina ivoneta na ekivikivini. 5 Aku wavine, wekarakava ainowi kurim da tota Keresiyana na tinuwaviinavivirana. Weni sisiyina bagibagina na maranai vitumaghana tavi karei na akovina taviiya, ke sisiya vuna.* 6 Nuwaviina vaghata na weni, God ina sisiya bagibagina tavotekateka bubuni ma yawasina kamonai tamakai. Ma weni sisiyina na namada kovi yanei, ivoneta da tinuwaviinavivirana.

7 Wawaya viviberosi ipeyari kirakai dobu enene yavui. Ma ti damsi na ke ita vivitumaghana da Yesu Keriso kunumai ioru ku dobu da ivi wawayota. Ma meni wawayina nakanani ina vivisisiya na tuna wawayina na peroveta viviberona ma Keriso kana ghaviya. 8 Tuna kubiine kokitaruvimi da nani wawayisi ke ini beroberowemi. Mikeda koti vaghinei da iti beroberowemi na ita biga God kubiine na iyamna kegha. Tipaparana da ita biga kubiine na God ini miiya bubunita.

9 Meni wawayina vibeyebeyena bogiiyai eberaberai ma ke Keriso ina vibeyebeyena kamonai ita makamakai na ke God yavata ita vivinuwasago.

---

* **1:3:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:5:** Jon 13:34, 15:12, 17

Ma meni wawayina mara nonowa Keriso ina vibeyebeyena kamonai
emakamakai, tuna na Mamai God ma Natuna yavata inuwasago.
10 Ma meni wawayina ina pisi ma ke Keriso ina vibeyebeyena vaghata
ita kavarapiyei na ke koni kiikiiwei bo ke kona rutini ami ku numa. 11 Ma
tam iyai nani wawayina kuni kiikiiwei na tam yavata koni kiikapu da ina
berabero ku kamona kuna rui.

Nota turina.

12 Nota ipeyari kirakai da ata vonemi, ma ke aku kayowana da nani
notasi ata giruma, iyamna aitumaghana da ana numataya kurimi da tami
ma taku tisisiya ma yavata tinuwabiibai.

13 Am tuwa natunatuna i vikiikiiwa evonavonatawei kurimi. Ma tuna
wavinena bade God ivinei da ina wawaya.

3 Jon
Jon Ina Giruma Viarobina
(3 John)
Vonaviakova

Aposol Jon ina giruma viarobina kamonai na iteregavu meyei. Tuna kubiine igiruma bo, "Taku na kami magura." Ma igiruma ekalesiya kana koyakoyagha Gayas kurina ma ivi ghegheni, iyamna Keresiyana peyarisi ivitesi. Ma ivonei da tomowa kana vava Diyotrepes ita kitaruvai.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.
Vesis 1-4 Vikiikiiwa.
Vesis 5-8 Gayas ivi ghegheni.
Vesis 9-10 Ivonakiiyaragha da Diyotrepes na wawaya berona.
Vesis 11-12 Ivonakiiyaragha da Dimitriyas na wawaya biibiina.
Vesis 13-15 Nota turina.

1 Taku na kami magura.*
Agirugiruma tam varesiku Gayas kurim. Tam nuwanuwaku, ma vonavaghata tepanai aku nuwaviina kurim irakata kirakai.
2 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Akovi da kanumim na yawayawana ma aniponipowana da tupuwim na yawayawana ma am yawasa na vaghina kavakava. 3 Ainuwabiibii kirakai da Keresiyana varevaresita viya ipisi ma ivonavereku da tam kuvi patutu kirakai da vonavaghata kamonai kemiimiiri, ma bade ikikava vonavaghata ketana mara nonowa kekivikivini. 4 Mara nonowa ainuwabiibii kirakai maranai Keresiyana varasi aiyanei da ti na vonavaghata yawasina kamonai emakamakai. Ti na nakanani ma natunatuku.

Gayas ighegheni.
5 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Tam kuvi patutu kirakai da Keresiyana varevaresita mara nonowa kekoyakoyagha bubunisi. Ti na iyavo kava Keriso* kubiine ebababa ma ibeyebeyena. Namanaki da ke kutakovisi ma kegha da kivitesi. 6 Nani wawayisi viya ibaba ipisi da am nuwaviina ivi sisiyei vitumaghana wawayikai kurikai. Ma ainowi da maranai ita wawaya viya kurim ina nekiibau na berana sago kuna berai ma i vomiiri kana ku mara na kevi tamiinesi ma kevonatawe bubunisi da God ini nuwabiibai. 7 Nani wawayisi Yesu Keriso avanai ikiibau ebababa ma i baba kamonai na ke meyani ita nae iyavo kava ke iti tumaghana kurisi da iti nowi da iti vitesi.
8 Tuna kubiine tota vitumaghana wawayita tivitesi. Nakanani taberai da nani wawayisi yavata tabiga patapata da vonavaghata tarereghi.

Diyotrepes ma Dimitriyas.
9 Rorova agiruma ekalesiya am dobuwai kurisi, ma kegha da Diyotrepes aku sisiya ke ita viiya, iyamna ina kayowana da tuna iti bada.
10 Ma maranai ana pisi na ikikava Diyotrepes ivi avaberoweku na peyarina ani debei kurimi. Ma ke tuna kava, varevaresita Keriso kubiine ebababa na ke ita vivikiikiiwesi. Ma bade ekalesiya kamomiyai iyavo

* **1:1:** Apos 19:29; Rom 16:23; 1Kor 1:14 * **1:5:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

kava i kayowana da varevaresita iti kiikiiwesi na egudugudusi. Ma bade ikiibunisi da ke ami vokavakavara ku kamona ina rui.
11 Kwinaku, tam nuwanuwaku. Ke berabero wawayisi
kuni bonebonesi, kegha da bera biibiisi kava keberai. Meni wawayina
bera maninisi kava ina beraberai, tuna na God natuna. Meni wawayina
bera beroberosi ina beraberai, tuna na God ke itakovi.
12 Wawaya peyarisi Dimitriyas ekawakawabiibiiyei ma bade vonav-
aghata idebei da tuna na wawaya biibiina. Ma tokai bade kavonavonem
da tuna na wawaya biibiina ma kuakovi da aviyavisina kaisisiyei na
vonavaghata.

Vikiikiiwa damona.
13 Aku nota ipeyari kirakai da ata vonem ma ke ata kayokayowei da
wekarakava nani notasi ata giruma. 14 Anotanotai da ke mara gurina ma
ana kitim da yavata tisisiya patapata.
15 God ina nuwanuba gwabimuwai ina makai.
Ma turaturata weni dobunai i vikiikiiwa evonavonatawei kurim. Tu-
raturata sago sago duma am dobuwai kevonesi da avi kiikiiwesi.

Jud
Ina Giruma
(Jude)
Vonaviakova

Jud na Yesu tina kikei, ma weni girumina kamonai vitumaghana damsi ivonesi da ita kitaruvisi, iyamna wawaya viya vibeyebeyena vibero itereterei, ivonavona da ti na vitumaghana damsi ma kegha. Weni girumina na tupona, ma vonaviakova kamonai na maghimaghighina 2 Pita kamonai tapanani. Ma vitumaghana damsi ikiiepepisi, ivonesi bo, "ami vitumaghanai komiirikikina ma kovi tona da vonavibero kona miiripotei. God ina vonavaghata tota ina wawaya vovokaravita ivereta na ke tavirai."

Jud ina nota weni nakanani irereghi.

Vesis 1-3 Vikiikiiwa.

Vesis 3-16 Vibeyebeyena vibero damsi i bera, i vibeyebeyena ma kii kovogha.

Vesis 17-23 Ivonesi da i vitumaghana ita vokikini.

Vesis 24-25 Vibiibiina.

1 Taku Jud na Jemes tina kikei ma Yesu Keriso* ina bigabiga wawayiku.*

Agirugiruma kurimi, tami iyavo kava Mamai God ikwatumi da ina nuwaviina kamonai komakamakai ma Yesu Keriso ekoyakoyaghimi.

2 Ainowi God kurina da ina vikamyuyuwa, ina nuwaviina ma ina nuwanuba gwabimiyai ina rakata kamowa.

Vibeyebeyena wawayisi viviberosi.

3 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Avovovunagha da ata giruma kurimi da ikikava Yesu Keriso tami ma taku ivi yawasita na ati sisiyei. Ma kegha da avoterei iyamna damina aviiya da wekarakava sisiya sago ati akovimi da ami vitumaghanai kota miirikikina ma koti tona da vonavibero kota miiripotei. God ina vonavaghata makamakii nonowina ivereta na tota ina wawaya vovokaravita na ke tavirai. 4 Ma tomotomowa viya ti na God ke ita vivitumaghanei ma ke ita vovopepetei, gavunai ami ku kamo irui na akovisi ke kota viiya. God ina agabiibai eruruvovirei ma evonavona da vipekana wapawapa na vaghina. Ita Kiivavo ma ita Bada na sago kava, Yesu Keriso. Ma ti damsi na ibarei. Mara katamaninai namada igiruma da God ini tupavireviresi ma ku berona ina teresi.

5 Namada koakovi ma kegha da bade ana vonaveremi da Bada ikikava Israel damsi ivi yawasisi da Egypt dobuna ikiibutawei. Ma kegha da muriyai iyavo kava ke ita vivitumaghana na igwaramutusi.* 6 Ma konota bubuna da aneya i rewapana God gwabinai iviiya ma viya na ke kii gawara vaghatai ita makai na ivi kawakiikai da kii gawara ikiibutawei. Ma God chein makii nonowinai ikutanisi ma ku nubakutuva iteresi da vitupavira kana ku mara. 7 Maghimaghighina Sodom ma Gomora kwanatusi na kovogha berona ipanani. Meyagai gisigisisi ririnai yavata,

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.' * **1:1:** Mat 13:55; Mak 6:3 * **1:5:** Exod 12:51; Num 14:29-30

kudubisi ivi pekana wapawapa, ma tavine ketana maninina ibarei da berana ivi dowadowai. Ma God keyama karakaratina ivonatawei ioru da ikaragavogavovorisi na ti ivi matakira da iyavo kava nakanani ina berai na kii kovogha na keyama karata makamakii nonowina ina karisi.*

8 Berana sago nani viviberosi kamomiyai eberaberai, tupuwisi idowadowai, God ina vibadana ebabarei, ma kanuma rewapanisi kunumai ke ita vovokaravesi ma iavaberowesi. 9 Ma Maikel na tuna aneya i bada ghamana ma kegha da Devil ke iti avaberowei maranai Moses tupuwina kubiine ivivi vonapasipasiyana. Ma ivonota bo, "Bada ina yeghim."* 10 Ma nani tomotomowisi viviberosi aviyavisina ke itakovi na iavaberowei. Ti nakanani ma ghamoghamo dipa, tupuwisi i kayowana eberaberai na ti mani kii kovogha etitinariyai. 11 Nuwapoya ghamana ina panani! Kein ina bera ekivikivini. Ti na Beilam nakanani, mane kubiine Bada ina wawaya ku berona inowesi. Ma ti na kawakiikiisi Kora nakanani da God ina gwaramutusi.* 12 Ma tami Bada avanai koinuwasago ma kokamkam patapata na nani kamna kamonai viviberosi yavata kokamkam da ami kam na epuyapuyaki, iyamna ti na vinimaya gwabisiyai kegha, ma ti mani kava enotanota meyesi. Ma bade ti na nakanani ma kwavu yanunu etapitapini ma garewa kegha. Ma ti nakanani ma kii. Kii amame kana mara ma ke itamame. Kiisi na namada ivi tinaraguwana da ramramsi yavata irabobo tuwanonowa. 13 Ma bade ti na nakanani ma tovava berona rasarasana yegiiyai, puropurona imatakira da i bera beroberosi irakata na itinimaya. Ma ti na nakanani ma gwamegwame kiiveraverusi, i gawara ikiibutawei ipeku da i damona na mara nonowa nubakutuva kamonai ina makamakai.

14 Inoka tuna na Adam tupurereghina.† Ma weni viviberosi ivi sisiyesi, mara katamaninai sisiya God gwabinai iviiya da ivona bo, "Kokita. Bada epipisi, ina aneya vovokaravisi yavata. Koroto irakata da 1 tausan ighekuyowei. 15 Tuna epipisi da wawaya kudubisi ini tupavireviresi, ma kovogha ina veresi. Ma iyavo kava Bada ke ita vivitumaghanei ma bera beroberosi eberaberai na ku berona ina teresi. Ma bade iyavo kava Bada emiimiirikupukuputei ma iavaberowei na ti yavata ku berona ina teresi."*

16 Nani viviberosi na mara nonowa ina vivigamowana, ina viviwavu wapawapa, aviyavisina berona ekirokirorowei na maninina ina beraberai. Ti na ekayokayotata ma viberowai wawaya ini nuwatinisi da i kayowana ina beraberai.

Keresiyana ita kitaruvisi ma ita miirikikina.

17 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Konota bubuni da rorova Bada Yesu Keriso ina aposol aviyavisina ivonavereta. 18 Ivona da mara ina ne tupo da gisina kava mara damona ina nekiibau na ami vitumaghana kubiine wawaya ina vonavinamemi. Ma aviyavisina berona God ke iti vaghinei na nani wawayisi ina kirokirorowei na maninina ina berai.* 19 Ma karako ti wawayisi na ita kamowai emakamakai na ibogebogeta. Tupuwa ina yawasa berona ekivikivini, ma God ina Kanuma Vovokaravina gwabisiyai kegha. 20 Turaturaku, tami nuwanuwaku. Tami na ke

* **1:7:** Gen 19:1-24 * **1:9:** Dan 10:13, 21, 12:1; Rev 12:7; Deut 34:6; Zech 3:2 * **1:11:** Gen 4:3-8; Num 22:1-35, 16:1-35 † **1:14:** Adam nosina na Kenan, ma Kenan nosina na Inoka. * **1:15:** Gen 5:18, 21-24 * **1:18:** 2Pit 3:3

nani wawayisi nakanani. Ma kovi aguvivirana da ami vitumaghana vovokaravina ina rakata. Ma Kanuma Vovokaravina ina rewapanai mara nonowa kona niponipowana. 21 Ma bade God ina nuwaviina kamonai kona vivikoyakoyagha ina nenae da mara sago ita Bada Yesu Keriso ina vikamyuyuwai na yawasa makamakii nonowina ina veremi.

22 Ma iyavo kava i nota iragharagha na kovi kamyuyuwesi ma kovi vitesi da ini tumaghana. 23 Ma bade wawaya viya vitupavira kana keyama yebayebarina kamonai kotinakiibuwesi da koni yawasisi. Ma bade wawaya viya berabero kamonai kovi kamyuyuwesi ma kokitaruvimi da i bera ku kamona ke kona rui da ini pekunimi. Kona peku na tuna nakanani ma kii gara dadabuna kota kotei.

Nipowana ma vigheghena.

24 God kovokovoghina da ina vokikinimi ami yawasa ku kamona da ke kona peku, ma nuwabiibiiyai kana ku kadara kona rui da nuwanuwami yagharinai maghinonai kona miiri. 25 God tavokavakavari da kana kadara ina rakata. Ita God na sago kava, ma tuna na kata Viviyawa. Ita Bada Yesu Kerisowai da ivi yawasita. Kadara, rewapana ma vikiivavona na God rapenai, tuna wawaya ghamanakina. Rorova ma karako ma mara ku peyarina. Amen.

Jon
Akova God Gwabinai Iviiya
Da Ivi debei.
Revelation
Vonaviakova

Aposol Jon na akova God gwabinai iviiya da weni girumina kamonai ivi debei. Maranai igirugiruma na wawaya peyarisi Keresiyana ivivi tupaketowanesi Bada Yesu Keriso ivivi tumaghanei kubiine. Jon ivi nuwapoyesi ma igiruma da nota rewapana iveresi ma ikiiepepisi da vitupaketowana ma vokwarakwara kamonai ina miirikikina ma i vitumaghana ke ina voterei.

Jon akova gavugavuna ma bera gubagubasi God gwabinai iviiya ma ti berasi weni girumina kamonai igirumi. Ivi debei da aviyavisina namada itupuwa ma bade aviyavisina karakava ina tupuwa.

Miibiiyai igiruma da Keresiyana nani maranai itakova da nani berasi na iyamsi avai. Ma iyavo kava ke iti tumaghana na ke itakovi.

Aviyavisina bera gubagubasi kamosiyai ikitakitai na mara sago sago duma irereregha bubuni. Ma bera viya na ikitai ma bade ikitakita meyei da miiba bogii ma bogiiyai itereterei.

Ma karako wawaya nani miibiisi i nota gisigisisi iruwei da iyamsi avai. Ma weni girumina ina nota ghamana na wawaya kudubisi iakova bubuni. Notana na weni. Bada Yesu tepanai God kana ghavighaviya kudubisi ma Seitan yavata ina ghegavovora tuwanonowisi. Nani murinai na ina wawaya patupatutusi ini biibiinisi da ku dobu vuna ma ku kunuma vuna ina teresi.

Jon ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-8 Giruma ivotawei.

Sapta 1:9 da ku 3:22 Jon bera gubana sago ikitai ma sisiya Yesu gwabinai iviiya da ekalesiya miikovimaruwa kurisi igiruma.

Sapta 4:1 da ku 8:1 Jon bera gubana kana viruwa ikitai, kamonai na pepa nokuna ma pasisi miikovimaruwa.

Sapta 8:2 da ku 11:19 Ture miikovimaruwa.

Sapta 12:1 da ku 13:18 Dragon ma ghamoghamo kayakayayisi ruwa.

Sapta 14:1 da ku 15:8 Jon bera gubagubasi bogii ma bogiiyai ikitai.

Sapta 16:1-21 God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

Sapta 17:1 da ku 20:10 God kana ghavighaviya igwaramutusi. Ti na Babilon, ghamoghamo kayakayayina, peroveta vibero ma Seitan.

Sapta 20:11-15 Vitupavira turina.

Sapta 21:1 da ku 22:5 Kunuma vuna, dobu vuna ma Jerusalem vuna.

Sapta 22:6-21 Nota turina.

Votawena.

1 Weni bukana kamonai na aviyavisina gisina kava ina tupuwa na God ti berasi ivi debei Yesu Keriso* kurina. Ma Keriso, aneya ivonatawei ina vovobigabiga Jon kuriku da ati damani God ina bigabiga wawayisi kurisi. 2 Ma taku Jon weni berasi akitai na kudubina weni bukana

* **1:1:** Keriso: Grik damsi gamosi evonavona bo 'Keriso' ma Hibru damsi gamosi evonavona bo 'Mesaya.' Ivi ruwa iyamna 'God ina Vivinevine Wawayina.'

kamonai avi mamatara bubuni, tuna God vonana ma Yesu Keriso ivi debei kuriku. 3 Weni sisiyisi na maninina God gwabinai ipisi ma wawaya iyai ina viviyavi na God ini biibiini. Ma iyavo kava weni sisiyisi ini yanei ma ku nuwanuwasi ina terei ma ina votekatekei na bade God ini biibiinisi, iyamna mara namada ine tupo da weni berasi ina tupuwa.

Vikiikiiwa vitumaghana damsi kwanatu miikovimaruwa kamonai.

4 Taku Jon, ma vitumaghana wawayimi ami kwanatu miikovimaruwa Eisiya dobuna kamonai na kurimi agirugiruma.*

God, tuna makamakii nonowina, rorova, karako, ma maram. Ma ainowi kurina da agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Ma ina vikiivavo gawarina maghinonai kanuma miikovimaruwa imiiriyana na ti bade agabiibai ma nuwanuba ina veremi. 5 Ma bade Yesu Keriso agabiibai ma nuwanuba ina veremi. Tuna ivi patutu kirakai, iyamna aviyavisina peyarina ivi debei na takovi da vonavaghata. Ivi nao, rabobowai ivomiiri da kata iyaroko. Ma dobuwai tuna na kiikiivavo i Kiivavo.*

Ma bade ina nuwaviina kurita irakata kirakai da taranai ita berabero ikowatawei da ivotaweta. 6 Ma iviinita da ina vikiivavona ku kamona itereta ma iberita da taparoro babadita da ina Mamai God tavovokavakavari.

Yesu Keriso tighegheni da ina rewapana ma kana kadara ina rakata, karako ma mara nonowa. Amen.*

7 Kokitai! Kwavuwai epipisi,
da wawaya kudubina matasiyai ina kitai,
ma iyavo kava igwariya na ti yavata bade ina kitai.
Ma dobuwai dam kudubina ini kamyuyuwa meyesi da Keriso kubiine ina tuwenoweno.
Vona bubuna da weni nakanani ina tupuwa. Amen.*

8 Bada God evonavona bo, "Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona. Makamakii nonowiku, rorova, karako ma maram. Taku rewapana kirakiiku."*

Jon, Keriso ikitai.

9 Taku varesimi Jon. Tami ma taku na Yesu ina vikiivavona kamonai ma wawaya itupaketowaneta da tavovokwarakwara patapata ma kegha da ere nuwanubata tamiimiirikikina. Ma taku na God vonana adimadimei ma Yesu avivi sisiyei tuna gigituna na ipatumiku ma ivonataweku ku Patmos nuwana. 10 Bada ina taparoro marana sago kamonai na avovokavakavara ma Kanuma Vovokaravina iviiniku na murikuwai wawaya gamona ghamana nakanani ma ture avi yanei. 11 Ma ivona bo, "Aviyavisina kava kuna kitai na kegirumi ma kevonatawei vitumaghana damsi weni kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai kurisi. Epesas, Simena, Pegamom, Tayatira, Sadis, Piladelpiya, ma Laodisiya."

12 Ma amiiritavire da wawayina ivivi sisiya kuriku ata kitai na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa goldiyai yamoyamonisi imiimiiri akitai.

13 Ma basusiyai na wawaya sago imiimiiri akitai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gara gurina ikotei, garana ioru da ku kaena. Ma nuwakadanai gara sago iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni.* 14 Gayamina ma uyawina na poipoi kirakiina nakanani ma

* **1:4:** Exod 3:14; Rev 4:5 * **1:5:** Isa 55:4; Psa 89:27 * **1:6:** Exod 19:6; Rev 5:10 * **1:7:** Dan 7:13; Mat 24:30; Mak 13:26; Luk 21:27; 1Tes 4:17; Zech 12:10; Jon 19:34, 37 * **1:8:** Rev 22:13; Exod 3:14 * **1:13:** Dan 7:13, 10:5

sipu vunivunina bo nakanani ma gonugonu poipoina. Ma matana na kana kita nakanani ma keyama yebayebarina.* 15 Ma bade kaena na yebayebarina, kitana nakanani ma kirama ita karai da iti nabiri. Ma gamona irakata kirakai nakanani ma tovava ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi.* 16 Ma imana katagheyana kamonai na gwamegwame miikovimaruwa, ma kawanai na seri nevana da nevana gamgamsi ikiibau. Ma maghighina na nakanani ma madegha matasararina ita yovokadakadari.

17 Akitai na ku maghinona apeku da avi kiiparoroweku. Ma katagheyanai ivororona da ku tepaku iterei ma ivona bo, "Ke kuna yabumana. Taku na Alfa ma Omega, bera karena ma bera damona."*

18 "Taku na yawayawaku, arabobo ma rabobowai avomiiri. Kekitai, yawayawaku ana makii nonowa. Aku rewapana emakamakai da rabobo ma tanama matuketisi aibadei."

19 "Tuna kubiine, aviyavisina kukitai, ma aviyavisina wekarakava etuputupuwa ma bade mara maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa na peyarina kegirumi. 20 Katagheyaku kamonai gwamegwame miikovimaruwa ma bade rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa kukitai na iyamna gavugavuna ani debei kurim. Rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa, ti na vitumaghana damsi nani kwanatusi miikovimaruwa kamosiyai. Ma gwamegwame miikovimaruwa imaku kamonai, ti na aneya. Kwanatu nununai vitumaghana damsi kii koyakoyagha."

2

Vitumaghana wawayisi Epesas kamonai kii sisiya.

1 "Vitumaghana wawayisi Epesas kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. 'Taku na rampa kii tutura kiisi miikovimaruwa basusiyai abababa ma imakuwai gwamegwame miikovimaruwa. Aku sisiya na weni.'

2 'Ami bera peyarina akovi, ami inipika ma bade ikikava nuwapoya kamonai komiimiirikikina. Ma bade akovi da wawaya beroberosi ke kota kayokayowesi da yavata kota makai. Wawayisi viya arararіyariya da ti na aposol ma kegha da korubusi ma kopananisi da ti na ibero. 3 Kaku vava kubiine na ami yawasa ibagibagi kirakai ma kegha da komiimiirikikina ma ininimi ke ita babara. 4 Ma taku, ami bera sago kava ke ata vivivaghinei. Karenai na ami nuwaviina kuriku irakata ma karako na igisi. 5 Konotai da karenai na koghe kirakai ma karako koru kirakai. Kotinimaya ma berabero kota voterei da rorova ikikava aku kayowana koberaberai na karako nakanani kota berai. Ami yawasa ke kona virai na ana pisi da gwabimiyai ami rampa kana tutura ana viitawei. 6 Koru, ma kegha da bera sago kava koberaberai na aivaghinei. Ikikava taku Nikoras kana kivikivina yavata i bera ke ata kayokayowei na tami bade nakanani, ke kota kayokayowei.'

7 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da God ina vao kamonai na kii amena ina kani. Nani kiina na yawasa ina verei.' "

---

* **1:14:** Dan 7:9, 10:6 * **1:15:** Ezek 1:24, 43:2 * **1:17:** Isa 44:6, 48:12; Rev 2:8, 22:13 * **2:7:** Gen 2:9; Rev 22:2; Ezek 28:13, 31:8

Vitumaghana wawayisi Simena kamonai kii sisiya.

8 "Vitumaghana wawayisi Simena kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* 'Taku na bera karena ma bera damona. Arabobo ma rabobowai avomiiri da yawawaku. Aku sisiya na weni.'

9 'Ami vokwarakwara ma ami vikiikayokayo akovi ma kanuma ina ku nevaneva tami na mura wawayimi. Akovi da wawaya iavaberowemi. Ti wawayisi na viviberosi, evonavona da ti na Jiu damsi ma kegha da ti na Seitan ina dam kamonai.'

10 'Ma maghinomiyai vokwarakwara koni karoni na ke kona yabumana. Avonavonemi da tami viya Devil ina vorubumi ma ku gabura ina teremi. Ma ami vitumaghana kubiine wawaya ini tupaketowanemi da mara imaruwa kamonai kona vokwarakwara kirakai da ku rabobo ini riyemi. Ma viya ini rabobomi ma ami vitumaghana kovokikini ma komiiri da bagibagina da ku damona. Ma ami miiya na ku gayamimi kraun ana terei ini debei da bera peyarina koghekuyowei ma yawasa maka-makii nonowina ana puyomi.'

11 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.* Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na rabobo makamakii nonowina damina ke ina viiya.' Tuna na rabobo kana viruwa."

Vitumaghana wawayisi Pegamom kamonai kii sisiya.

12 "Vitumaghana wawayisi Pegamom kamonai kii koyakoyagha aney-ina kurina weni nakanani kegiruma. 'Taku aku seri matana nevana da nevana gamgamsi. Aku sisiya na weni.'

13 'Akovi da ami kwanatu kamonai na Seitan ina vikiivavo gawa-rina emakamakai ma kegha da avaku tepanai komiimiirikikina. Ami kwanatu kamonai Seitan ina wawaya ivomiiri da aku bigabiga patu-patutuna Antipas ikiivunui ma kegha da nani kamonai ami vitu-maghana kuriku ke kota voterei. 14 Ma taku ami bera viya na ke ata vivivaghinei. Kamomiyai na wawaya viya peroveta Beilam ina vibeye-beyena ekivikivini. Mara katamaninai tuna wawayina kiivavo Balaki nota iverei da ikikava Israel damsi iti nuwatinisi da bera beroberosi ita berai. Israel damsi nuwanuwasi ikani da siya kokoitau kurisi isuwara na ikam ma bade vipekana wapawapa iberai.* 15 Ma ami bera kana viruwa ke ata vivivaghinei na weni. Kamomiyai wawaya viya Nikoras ina vibeyebeyena ekivikivini da berabero eberaberai. 16 Tuna kubiine ami bera beroberosi kovi nuwapoyei da kovotutura ma ke kona bera meyei. Ke kona voterei na yaghiyaghinai ana pisi kurimi da iyavo kava nani berasi eberaberai na aku seri kawakuwai ikiibau na tuniyai ani ghaviyesi.'

17 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.'*

'Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na mana teregavugavuna ana voraguni da ana verei. Ma bade wakima poipoina tepanai kana vava vuna agirumi na ana verei. Nani vavana na wawayina ina kina kava inakovi.' "*

Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii sisiya.

---

* **2:8:** Isa 44:6, 48:12; Rev 1:17, 22:13 * **2:11:** Rev 20:14, 21:8 * **2:14:** Num 22:5, 7, 31:16; Deut 23:4; Num 25:1-3 * **2:17:** Exod 16:14-15, 16:33-34; Jon 6:48-50; Isa 62:2, 65:15 * **2:17:** Exod 16:32-34; Hib 9:4

18 “Vitumaghana wawayisi Tayatira kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku na God Natuna. Mataku kana kita nakanani ma keyama yebayebarina ma kaeku na kadakadarina nakanani ma kirama vivisibona ita vovokeyakeyai. Aku sisiya na weni.’
19 ‘Ami bera peyarina akovi. Ami nuwaviina ma ami vitumaghana, ami inipika ma bade ikikava ami nota ivi rewapana kirakai da nuwapoya kamonai mara gurina komiimiirikikina. Ma akovi da karako ami inipika ine kirakai ke nakanani ma rorova. 20 Ma kegha da ami bera weni tuna kava ke ata vivivaghinei. Tami nani wavinena Jesebel koigegenuwi, tuna mani arararariyariya da tuna God ina peroveta. Ina vibeyebeyena viberowai na aku bigabiga wawayisi nuwanuwasi etitinavirai da ipekana wapawapa ma bade kokoitau kurisi esuwasuwara ma siyasi ekamkam.* 21 Namadani kava taraboga averei da ina berabero iti nuwapoyei da vipekana wapawapa ita voterei ma ibara, ke ita kayokayowei. 22 Tuna kubiine ani gubagi da ina kena vaghata ma ina vokwarakwara kirakai. Ma bade iyavo kava yavata ivi pekana wapawapa ma ke i berabero itinimayei da ita miirikupukuputei na ti yavata ani gubagisi da ina vokwarakwara kirakai. 23 Ma iyavo kava ekivikivini na ani kiivunuwana. Weni berasi ana berai da vitumaghana damsi kudubisi ina kitai ma inakovi da taku na wawaya nuwanuwasi ma i nota gavugavusi kii ginigini wawayiku. Tami sago sago duma ami bera ikikava na nakanani kami kovogha ana veremi.’*
24 ‘Ma tami viya Tayatira kamonai kami sisiya na weni. Nani wavinena ina vibeyebeyena ke kota vovotani, ma bade Seitan ina bera akovina ke kota viiya. Viviberosi evonavona da bera ghamaghamasi ma kegha. Kovi patutu kubiine na kami vita ke ani taratatanei.’
25 ‘Ma aku kayowana weni kava. Ikikava komakamakai na tuna kovokikini da aku vovira kana ku mara. 26 Ma iyai ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori ma aku kayowana kava ina berai da ku damona na aku rewapana ani damani kurina da dam ma dam ini badesi. 27 Ma imanai kiivavo ina diwona bagibagina ina votani da ini badesi ma ini kiigavovorana da nakanani ma bayawa tamogavogavovorisi. 28 Ikikava aku Mamai rewapana ivereku na nakanani rewapana ana verei. Ma bade maratomtom tughuwarina ana verei.’*
29 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

3

Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii sisiya.
1 “Vitumaghana wawayisi Sadis kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma. ‘Taku imakuwai na kanuma miikovimaruwa, ti na God rapenai ma bade gwamegwame miikovimaruwa avovotani. Aku sisiya na weni.’
‘Ami bera peyarina akovi, ma avami itete da tami nakanani ma yawayawami ma kegha, tami na raborabobomi. 2 Kovomiiri. Kena kovoterei. Keresiyana yawasina gwabimiyai na ioru kirakai. Koberai da ina rakata, iyamna gisina kava ma koni wapai. Apananimi da aku

* **2:20:** 1Kgs 16:31; 2Kgs 9:22, 30 * **2:23:** Psa 7:9; Jer 17:10; Psa 62:12 * **2:28:** Psa 2:8-9

God matanai na ami biga ke kota bera yavui. 3 Tuna kubiine konotai da
aviyavisina kovi yanei ma kovi tumaghanei na tuna kovotekatekei ma ami
bera beroberosi kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ke kona vomiiri
na ani tataghanimi, iyamna taku na yapiyapi wawayina nakanani, ke
konakovi da avi maranai ana pisi.* 4 Ma kegha da Sadis kamonai na
wawaya viya kii gara ke iti dadabu iyamna berabero gwabisiyai kegha.
Ma ti wawayisi na kii gara poipoi kirakiisi ani kotesi ma taku yavata
kana baba, iyamna ti na wawaya maninisi. 5 Ma iyai ruyagha ma
nuwapoya ina ghegavovori na tuna bade gara poipoina ani kotei. Ma ke
meyani da Yawasa Makamakii Nonowina Bukana kamonai kana vava
ana kiipupunatawei. Aku Mamai ina aneya yavata maghinosiyai ani debei
da tuna na taku aku wawaya.'*
6 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana
damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.' "

Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii sisiya.

7 "Vitumaghana wawayisi Piladelpiya kamonai kii koyakoyagha aney-
ina kurina weni nakanani kegiruma.* 'Taku na wawaya vovokaraviku
ma maniniku, ma matuketa kana kiya David rapenai na avovotani.
Aviyavisina ana votawei na ke kovokovoghina da meni wawayina
ina gudui. Bo ana gudui na ke kovokovoghina da meni wawayina
ina votawei. Aku sisiya na weni.'
8 'Kokitai, maghinomiyai matuketa avotawei na ke kovokovoghina
da meni wawayina ina gudui. Ami bera peyarina akovi. Akovimi
da ami rewapana igisi, ma kegha da vonaku kovokikini ma ke
kota vonavonaveyaveyiyeku. 9 Ma iyavo kava evonavona da ti na Jiu damsi
ma kegha, ti na viviberosi iyamna ti na Seitan ina dam kamonai. Ma
ti wawayisi ana darusi da ina nae kurimi ma maghinomiyai ina tawesi da
ina runomemi. Akova ina viiya da taku nuwanuwami aviiya.* 10 Avonemi
da nuwapoya kamonai kota miirikikina na gamoku kovotekatekei, tuna
kubiine ani tarapaparanemi. Mara epipisi da vikamyuyuwa ghamana
dobu kudubina ina nunui da iyavo kava dobuwai emakamakai na
ina vorubusi na nani maranai ana koyagha bubunimi. 11 Ke mara gu-
rina ma ana pisi. Ma aviyavisina gwabimiyai na kovokikini da kraun
gayamimiyai aterei na ke sago wawaya ina viitawei. 12 Ma iyai ruyagha
ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ana berai da tuna aku God
ina taparoro numana kana kowora. Ma ke meyani da nani numana ka-
monai ina votawei. Ma nani koworisi tepasiyai na aku God kana vava ma
kaku vava vuna ma bade God ina kwanatu kana vava ana girumi. Tuna
kwanatuna na Jerusalem vuna ma aku God gwabinai namei kunumai
inoru.'* *
13 'Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana
damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.' "

Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii sisiya.

---

* **3:3:** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 16:15 * **3:5:** Exod 32:32-33; Psa 69:28; Rev 20:12; Mat 10:32; Luk 12:8 * **3:7:** Isa 22:22; Job 12:14 * **3:9:** Isa 49:23, 60:14, 43:4 * **3:12:** Rev 21:2; Isa 62:2, 65:15 * **3:12:** Iyavo kava God ma Yesu Keriso kii vava gwabisiyai igirumi ti na God ma Yesu rapesiyai. Ma bade Jerusalem kana vava gwabisiyai ini matakira da tuna kwanatuna na i dobu vaghata.

14 “Vitumaghana wawayisi Laodisiya kamonai kii koyakoyagha aneyina kurina weni nakanani kegiruma.* ‘Taku na Amen Wawayiku, iyamna bera kudubina akova yavui, aipatutu da vonavaghata kava aimamatarei. Ma bera kudubina God iyamoni na taku aibadei. Aku sisiya na weni.’
15 ‘Ami bera peyarina akovi, tami ke muyamuyami ma bade ke nubanubami. Akayokayowei da keta sago kota vinei da kota muyamuya kirakai bo kota nubanuba kirakai. 16 Ma kegha da tami na tururukimi. Ke muyamuyami ma bade ke nubanubami, tuna kubiine na ana ghurapupunatawemi. 17 Tami kovonavona bo, “Tokai vaghina, mura wawayikai, ke sago avi sawarina katekwekwai iyamna akii kayowana peyarina namada kavii yavui.” Ma kegha da damimi ke kota viiviiya da tami nuwapoya kamonai ma kovi kamyuyuwa kirakai. Matapotapotami ma iyumi kava ma kiikayokayomi. 18 Ami giu avereveremi da gold gwabikuwai kona gimari, tuna na keyama yebayebarina ikaravunaghi da gold kavakava. Kanumimi ina mura vaghata na gwabikuwai kota viiya. Ma kotinimaya da iyumi kava, tuna kubiine na gara poipoisi gwabikuwai kona gimari ma koni kote da kona kiipaparimi. Ma bade gegura gwabikuwai kona gimari da matami kona bunama da kona kita bubuna. 19 Ma iyavo kava nuwanuwasi aviiviiya na ti damsi ayeghayeghisi ma atupatupavimaninisi. Tuna kubiine na nuwanuwami kudubinai ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei.* 20 Taku na weni, matuketiyai amiimiiri ma akiikiipowapowara. Iyai gamoku ini yanei ma matuketa ina votawei na ana rui kurina da taku na tuna yavata kana kam patapata. 21 Taku bera kudubina aghegavovori da aku Mamai ina vikiivavo gawarinai yavata kamakamakai ma kaibada patapata. Ikikava aberai na bade iyavo kava nakanani ina berai da ruyagha ma nuwapoya kudubina ina ghegavovori na ani vaghinei da aku vikiivavo gawarinai yavata kana makai ma kani bada patapata.’
22 ‘Wawaya ere tinimi, Kanuma Vovokaravina ina sisiya vitumaghana damsi kurisi etereterei na kovi yana bogai.’ ”

4

Vokavara kunumai.
1 Weni berasi murinai na taku Jon akita da kunumai matuketa vovotawena akitai.
Ma nani gamona karenai ivi sisiya kuriku na ivi sisiyame, ma gamona na ghamana nakanani ma ture gugurina. Ivona bo, “Keghae wike da aviyavisina mara maghinotai ina tupuwa na ani debei kurim da kuna kitai.” 2 Nakanani ivonavona na yaghiyaghinai God Kanumina iviiniku da aghae. Ma kunumai akita da maghinokuwai na vikiivavo gawarina akitai ma tepanai na God imakamakai.* 3 Ma kana kita na vokeyakeyuna nakanani ma wakima kadakadarisi kii vava jespa da kaniliyan. Ma vurere nani vikiivavo gawarina iveruviviri, kana kita nakanani ma wakima kadakadarina kana vava emerod. 4 Ma bade vikiivavo gawarisi gisigisisi ivi 24 nani wawayina ina vikiivavo gawarina igwagwari ma sago sago duma tepasiyai na magumagura avatetesi imakamakai. Ma kii gara poipoisi ma kii kraun na gold, gayamisiyai ivi kote, imatakira da ti na kiikiivavo. 5 Ma vikiivavo gawarina ghamanai

* **3:14:** Prov 8:22 * **3:19:** Prov 3:12; Hib 12:6 * **4:2:** Ezek 1:26-28, 10:1

na kadakadara ma gugura ikiikiibau ma warikeyakeya iruruwa. Ma maghinonai na kibe miikovimaruwa ikarakarata, ti na kanuma miikovimaruwa God rapenai.* 6 Ma bade nani vikiivavo gawarina ghamana maghinonai na toka, ma imiirara kirakiiyei da kana kita na nakanani ma garasi.*

Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa nani vikiivavo gawarina imiiriviviri. Matasi ipeyari maghinosiyai ma bade iwagidusiyai ma bade tupuwisi ivi kenavivirei. 7 Ma sago kana kita na nakanani ma layon ma viruwina kana kita na nakanani ma ox. Ma viarobina maghighina na nakanani ma wawaya ma viruwamaruwina kana kita na nakanani ma bayo mapemapena ita rutataghi. 8 Ma sago sago duma na mapesi miikovimasago ma tupuwisiyai na mata kavakava, mapemapesi gaburisiyai yavata. Mara ma didibara, ke meyani da kawasi ita potapota, evonavona bo,

"Vovokaravim, vovokaravim, vovokaravim,
tam Bada God rewapana kirakiim.
Tam makamakii nonowim, rorova, karako ma maram."*

9 Maranai nani ghamoghamosi yawayawasi ikarei da vokavakavara ma vikiikiiwa ma vokarava God makamakii nonowina kurina etereterei na 10 magumagura avatetesi ivi 24 evovomiiri da God makamakii nonowina ina vikiivavo gawarina maghinonai ituwaporeruruwana ma etawetawesi ma kii kraun ivotaweyana da maghinonai etutura ma evovokavakavara. Evonavona bo,

11 "Tam ina kim kava akii Bada ma akii God.
Kughe kirakai, tuna kubiine rewapana
da kadara kavereverem, ma kavovokaravem,
Iyamna bera kudubina na tam kuyamoni
ma tam kava am kayowanai na yawasa kuveresi."

5

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawetawei.

1 Muriyai God akitai, tuna ina vikiivavo gawarina tepanai imakamakai ma imana katagheyanai na pepa nokuna nevana da nevana girugirumina ma pasi miikovimaruwa ipasitatani.* 2 Ma aneya rewapana kirakiina akitai ikiikiirara bo, "Tam iyai am rewapana kovokovoghina na pasi kuna votawei da pepa kuna votaritariya." 3 Ma ke sago iyai kunumai bo dobuwai bo dobu gaburinai da nani pepana ita votaritariya da girumina iti yavi. 4 Ma taku atuwenoweno iyamna ke sago wawaya kiimatana ita panani da pepana ita votaritariya da kamonai girumina iti yavi. 5 Ma magumagura ivi 24 kamosiyai sago ivoneku bo, "Ke kuna tou. Kekita, Juda kana dam kamonai David tupurereghina sago ivi rewapana kirakai da ivi vavei 'Juda i Layon.' Tuna bera kudubina ighegavovori ma kovokovoghina da pasi miikovimaruwa ina votawei ma pepa ina votaritariya."*

6 Akita da Sipu Gegeyina akitai, tuna vikiivavo gawarina ririnai imiimiiri ma ghamoghamo ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi basubasuwei. Ma Sipu Gegeyina kana kita na nakanani ma wawaya

* **4:5:** Exod 19:16; Rev 8:5, 11:19, 16:18; Ezek 1:13; Rev 1:4; Zech 4:2 * **4:6:** Ezek 1:5-10, 10:14
* **4:8:** Ezek 1:18, 10:12; Isa 6:2-3 * **5:1:** Ezek 2:9-10; Isa 29:11 * **5:5:** Gen 49:9; Isa 11:1, 10

ita kiivunui ma muriyai ita ruyawayawa. Ma tonana miikovimaruwa ma matana miikovimaruwa. Nani matasi ivi matakira da kanuma miikovimaruwa God rapenai evonavonatawesi ekiikiibau da dobu kudubina ekitakita yavui.* 7 Ma Sipu Gegeyina ivi turiya da God vikiivavo gawarina tepanai imakamakai na katagheyanai pepa nokuna ivovotani na ita viiya. 8 Pepa nokuna iviiviiya na ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi Sipu Gegeyina ku maghinona da ivokavakavari. Ma kudubisi haps ma bade dabira goldiyai iyamona na ivopatapatisi. Dabira kamosiyai na insens, tuna na God ina wawaya vovokaravisi i nipowana.* 9 Ma Sipu Gegeyina kurina tavora vuna ivuri.

"Tam wawaya kiimatanim, tuna kubiine kovokovoghim da pepa nokuna kuviiya
ma pasisi kuna votawei,
iyamna ikiivunum ma taramuwai wawaya,
dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai, kudubisi kugimaratawesi da God rapenai.*
10 Ma kuberisi da ti na kiikiivavo ma vokavakavara babadisi
da God ina vokavakavari ma dobuwai ini bada."*

11 Ma akita na aneya kana vava da koroto ke viviyavina akitisi ma gamosi avi yanei. Nani korotona na vikiivavo gawarina ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura avatetesi ivi 24 iveruvivirisi.* 12 Gamo vovosiyai ivivi tavoreyana bo,

"Sipu Gegeyina ikiivunui, tuna na kiimatanina ma ighae kirakai. Tuna kava tavovokaravei,
iyamna kana vava irakata
ma mura, nuwagiura ma rewapana,
kadara ma vigheghena
na kudubina rapenai."

13 Ma bera kudubina yawayawana kunumai ma dobu tepanai ma dobu gaburinai, ma bade yegai kamonai na peyarisi avi yanesi etavotavora bo,

"Wawayina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai ma Sipu Gegeyina, ti tavovokaravesi,
iyamna kii vava irakata
ma rewapana, kadara ma vigheghena makamakii nonowina na rapesiyai."

14 Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ivona bo, "Amen." Ma magumagura avatetesi ivi 24 ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ma ivokavakavarisi.

6

Sipu Gegeyina pasi ivi votaweyana.

1 Akitakita ma Sipu Gegeyina pepa nokuna iviiya ma pasisi miikovimaruwa kamosiyai na sago ivotawei. Ma avi yanei da nani ghamoghamosi yawayawasi ruwamaruwa kamosiyai, sago gamona nakanani ma warikeyakeya, ivona bo, "Kepisi." 2 Ma akita da maghinokuwai na hosi poipoina imiimiiri akitai. Ma tepanai wawaya igeru na

* **5:6:** Isa 53:7; Zech 4:10 * **5:8:** Psa 141:2 * **5:9:** Psa 33:3, 98:1; Isa 42:10 * **5:10:** Exod 19:6; Rev 1:6 * **5:11:** Dan 7:10

kraun iviiya ma ikotei, pidu ikavari ma ikiibau da kana ghavighaviya ita ghegavovorisi.*

3 Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwa ivotawei na avi yanei da bade ghamoghamo yawayawasi kana viruwa ivona bo, “Kepisi.” 4 Ma bade hosi sago yebayebarina itawanakiibuwei. Ma wawaya sago hosi tepanai igeru na rewapana iviiya da dobuwai nuwanuba ita viitawei ma wawaya ita berisi da turaturasi yavata iti ruwavunuvunuwana. Ma tuna wawayina na seri ghamana gwabinai.*

5 Ma bade Sipu Gegeyina pasi kana viaroba ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viaroba ivona bo, “Kepisi.” Akita da maghinokuwai na hosi dumadumana imiimiiri akitai. Ma wawayina hosi tepanai igeru na imanai sikere ivovotani.* 6 Ma nani ghamoghamosi yawayawasi basusiyai gamo avi yanei da wawayina hosi tepanai ivonei bo, “Keberai da vavai miiyiina ina rakata da wawaya ina biga ku pom ma miiyanina na whiti kilo sago kava ina gimari. Bo ina biga ku pom ma miiyanina na bari kilo aroba kava ina gimari. Ma greipi uravisi ma oliv kiisi ke kuna kiiviberoi.”*

7 Ma Sipu Gegeyina pasi kana viruwamaruwa ivotawei na avi yanei da ghamoghamo yawayawasi kana viruwamaruwa ivona bo, “Kepisi.” 8 Akita da maghinokuwai na hosi sago imiimiiri akitai. Ma kitana na yapuyapukarena. Ma wawayina hosi tepanai igeru kana vava na ‘Rabobo.’ Ma kwinana kana vava ‘Tanama’ na murinai ikivikivini. Ma rewapana iviiya da ina berai da gomara, gubaga, ghamoghamo kayakayayisi ma bade ghaviya ina rakata da wawaya nevanevana dobuwai ina rabobo.† *

9 Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovi ivotawei ma akita da wawaya kanumisi suwara kana kema gaburinai ivivi makiiyana akitisi. Ti na God vonana idimei ma ivi patutu da debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghanei. Tuna kubiine wawaya ivi tupaketowanesi ma ivi kiivunuwana. 10 Bada ikwatui ma ivonei bo, “Bada rewapana kirakiim, vovokaravim ma maninim. Kana vivikoyakoyagha da mara avai wawaya dobuwai ivi kiivunuwanekai da tarakai isororo na kuni tupaviresi ma kovogha kuna veresi.” 11 Ivi sisiya ikovi na sago sago duma gara poipoina iviiya ma sisiya ivi yanei da iti koyakoyagha mara gisina. Wawaya ina vomiiri da Keresiyana varevaresisi viya ma Yesu ina bigabiga viya ini kiivunuwana ina nenae da ruvana iterei ina viiya na muriyai vitupavira marana ina nekiibau.

12 Akitakita ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimasago ivotawei ma nukenuke ghamana itupuwa. Ma madegha rarana ivoterei da ivi nubakutuvi da nakanani ma nuwapoya garana dumadumana.‡ Ma nawaravi na kudubina iyebaravirai nakanani ma tara.* 13 Ma kunumai gwamegwame iririgha ku dobu da nakanani ma yanunu ghamana kii itugui da amena matisi ma ita ririgha.* 14 Ma kunuma iwapa nakanani

* **6:2:** Zech 1:8, 6:3, 6 * **6:4:** Zech 1:8, 6:2 * **6:5:** Zech 6:2, 6 * **6:6:** Weni sisiyina iyamna da gomara ghamana wawaya damina ina viini. Kawasisiyai biga kuni karei da ku didibara ma kana miiya na denariyas sago. Tuna kovokovoghina da whiti kilo sago kava kuna gimari bo natunatum ina peyari ma kuna nota kavai na bari kilo aroba kuna gimari. † **6:8:** Wawaya nevanevana iyamna na wawaya ruwamaruwa kamosiyai na sago ina rabobo, 1/4 bo 25%. * **6:8:** Ezek 14:21 ‡ **6:12:** Mara katamaninai gote dumadumana vunivuninai gara iyamoyamoni. Tuna garana na nuwapoya ma siyapa marasiyai ivivi kote. * **6:12:** Rev 11:13, 16:18; Isa 13:10; Joel 2:10, 31, 3:15; Mat 24:29; Mak 13:24-25; Luk 21:25 * **6:13:** Isa 34:4

ma riyapa ita vonokui. Ma bade koya da nuwa kudubisi kii gawara vaghata ikuyowei ma ku gawara vusi idamana.* 15 Ma wawaya peyarisi iverau ku koya. Ti na dobu kana kiikiivavo ma babada, ghaviya babadisi, ma bade wawaya mumurisi ma wawaya rewapanisi, sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, peyarisi inae da buba ma wakima rogurogusiyai ikove.* 16 Ma ivivi kwatu bo, "Koya da wakima koririgha ku tepakai da kona kiigavugavukai da God ina vikiivavo gawarina tepanai emakamakai na ke ina kitikai, ma bade Sipu Gegeyina ina nuwapughu damina ke kana viiya.* 17 Karako i nuwapughu kana mara inekiibau na ke sago meni wawayina ina miiripotei."*

7

God ina wawaya 144 tausan.

1 Weni berasi ikovi ma akita na dobu matatupina ruwamaruwa ma tepasiyai na aneya ruwamaruwa akitisi ivivi miiriyana. Ti na yanunu ruwamaruwa ivovopotepotesi da ke ita verau da dobu bo yegai bo kii sago ita tapi tovoni.* 2 Muriyai akita na bade aneya sago maramatanai igheghae akitai. Ma matakira sawarina ikavari, tuna sawarina ina biga da iyavo kava God yawayawana rapenai na maghitepasi ita kiruma. Ma ikiirara aneya ruwamaruwa kurisi, ti na rewapana iviiya da dobu ma yegai iti beroi, tuna kubiine na ivonesi bo, 3 "Dobu ma yegai ma kii kudubina ke koni beroi, kovi koyakoyagha da kunona God ina matakira ina bigabiga wawayisi maghitepasiyai kana kiruma."* 4 Muriyai sisiya avi yanei da iyavo kava ikirumisi na peyarina ivi 144 tausan. Ma kudubisi na Israel kii dam kamosiyai.

5 Juda kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Ruben kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi,
ma Ged kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
6 Ma Asera kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Napitali kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Manase kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
7 Ma Simiyon kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Livai kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Isaka kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.
8 Ma Zebulun kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Josepa kana dam kamonai na 12 tausan ikirumisi,
ma Benjamin kana dam kamonai na bade 12 tausan ikirumisi.

Koroto ghamana kii gara poipoisi.

9 Ma weni berasi murinai akita ku maghinoku na koroto ghamana akitisi, ke kovokovoghina da ati yavisi. Kamosiyai na dam ma dam kudubisi i wawaya emakamakai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai na nani vikiivavo gawarina ma Sipu Gegeyina maghinosiyai imiimiiri. Kudubisi na gara poipoisi ivi kote ma imasiyai na yapi rugurugusi ivovotana.

10 Ma ikarayogosi bo,
"Ita God na vikiivavo gawarina tepanai emakamakai
ma Sipu Gegeyina yavata.
Ivi yawasita, tuna kubiine tavovokavakavarisi."

---

* **6:14:** Rev 16:20 * **6:15:** Isa 2:19, 21 * **6:16:** Hos 10:8; Luk 23:30 * **6:17:** Joel 2:11; Mal 3:2 * **7:1:** Jer 49:36; Dan 7:2; Zech 6:5 * **7:3:** Ezek 9:4, 6

11 Ma ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa ma magumagura
avatetesi ivi 24 vikiivavo gawarina imiiriviviri. Ma murisiyai na
aneya kudubisi bade imiirivivirisi ma vikiivavo gawarina maghinonai
ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma
God ivovokavakavari. Ma ivonavona bo,
12 "E, vonavaghata da
kadara, nuwagiura ma rewapana
na ita God rapenai.
Kana vava irakata.
Vokavakavara, vikiikiiwa ma vigheghena tavere nonowei.
Amen."
13 Ma nani magumagurisi kamosiyai sago ivi tarakiiyaneku bo, "Weni
damsi gara poipoisi ivi kote na iyavo ma mimei ivi piyana?"
14 Avonapotei bo, "Bada, ke atakovi ma tuna na tam kuakovi."*
Ma ivoneku bo, "Weni damsi na mara berona, vitupaketowana ma
vikayotirana kamonai imiirikikina da ku damona na kii gara na Sipu
Gegeyina taranai ikowa da ipoini. 15 Tuna kubiine na,
'Kii gawara na God ina vikiivavo gawarina maghinonai
da mariyai ma didibarai evovokavakavari ina taparoro numana
kamonai.
Ma God rogunai ina makai da ina koyagha bubunisi,
16 da vitonara ke meyani ina kara tovonisi,
ma kaiyosi ke meyani ina kanakana tovona.
Ma bade madegha puna muyana ke ina karagavovorisi,*
17 iyamna kii koyakoyagha na Sipu Gegeyina, tuna vikiivavo gawarinai
imakamakai.
Tuna ini nowesi da ku okowa yawayawana meni dobunai evu-
sivusira nake.
Ma matadogasi kudubina na God ina kiipupunatawei.' "*

8

Sipu Gegeyina pasi miikovimaruwa ivotawei.

1 Ma Sipu Gegeyina pasi kana vimiikovimaruwa ivotawei na iyavo
kava kunumai imakamakai na kudubisi ivoguguba da mara gisina.*
2 Ma akita na aneya miikovimaruwa akitisi, God maghinonai imiimiiri
ma ture miikovimaruwa iveresi.
3 Ma aneya sago gold sensa ikavarapiyei da suwara kana kema ririnai
imiiri. Ma insens ghamana iviiya da God ina wawaya vovokaravisi i
nipowana yavata ivokapui da ita kapuna gold kemana tepanai God ina
vikiivavo gawarina maghinonai.* 4 Ma aneya sensa ivovotani na insens
buna ma vitumaghana damsi i nipowana yavata ighae God maghinonai.
5 Nani murinai na aneya suwara kana kema tepanai keyama mukina
sensa ivi tupoi ma itawei ioru ku dobu da warikeyakeya iruruwa ma
iguguguri, mara ikadakadari ma dobu inukenukei.*

Aneya ituture.

6 Muriyai na aneya miikovimaruwa ivovunagha da i ture ituvena.

---

* **7:14:** Dan 12:1; Mat 24:21; Mak 13:19 * **7:16:** Isa 49:10 * **7:17:** Psa 23:1; Ezek 34:23; Psa 23:2; Isa 49:10, 25:8 * **8:1:** 'Mara gisina' iyamna 30 minutes nakanani. * **8:3:** Amos 9:1; Exod 30:1, 3 * **8:5:** Lev 16:12; Ezek 10:2; Exod 19:16; Rev 11:19, 16:18

7 Ma aneya sago ivi nao, ina ture iuveni na garewa pakapakana† nakanani ma wakima, ma bade keyama karakaratina tara yavata inekiibau. Ma itawei ioru ku dobu da dobu nevanevana‡ ikaragavovori ma bade kii nevanevana ma inamona kudubina ikaragavovori.*
8 Muriyai aneya viruwina ina ture iuveni na sawara sago nakanani ma koya ghamanakina ere karakaratina itawei ioru ku yegai na yegai nevanevana ivi tara. 9 Ma aviyavisina peyarina yawayawana yegai kamonai na nevanevana§ irabobo, ma waka nevanevana imonu.
10 Muriyai aneya viarobina ina ture iuveni na gwamegwame ghamakina ere yebayebarina nakanani ma kibe kunumai ipeku ioru da okowa ma vusira nevanevana** ikamowanisi.* 11 Tuna gwamegwamena kana vava na Kii Kawayarayarana ma meni okowisi kava ikamokamowanisi na kudubina ivi kawayarayara da wawaya ipeyari kirakai nani okowisiyai iuma na irukwa.*
12 Muriyai na aneya viruwamaruwina ina ture iuveni na madegha ma nawaravi da gwamegwame i rewapana ivowai da nevanevasi†† ivi nubakutuva. Weni berana itupuwa na dobuwai madegha ke ita rarana kupom, mara tupona kava irarana. Ma bade nawaravi da gwamegwame ke ita karata mareba, mara tupona kava ikarata.*
13 Ma akitakita ma tepakuwai bayo irovorovo ma ikiikiirara bo, “Nuwapoya, nuwapoya, nuwapoya. Tami iyavo kava dobuwai komakamakai na koni nuwapoya kirakai, iyamna aneya ivi aroba gisina kava ma i ture inuvena.”

9

1 Muriyai na aneya vimiikovina ina ture iuveni ma akita na kunumai gwamegwame ipeku ioru ku dobu akitai. Ma bonagha sago ioru kirakai da damona kegha ma kana vava na Abis. Ma kana kiya na gwamegwamena iviiya.
2 Ma Abis ivotawei na kamonai bau ighae, nakanani ma keyama karakaratina ghamanakina buna ita gheghae. Ma buna ighae da madegha ma kunuma irogui.* 3 Ma nani buna kamonai na madikapoka ikiibau da ioru ku dobu ma rewapana iviiya da ini tona nakanani ma gwaghagwagha.* 4 Ma sisiya bagibagina iviiya da kii ma inamona ma aviyavisina tano tepanai igogogo na ke iti beroi. Ma iyavo kava maghitepasiyai God ina kiruma gwabisiyai kegha na ti damsi kava iti tonesi.* 5 Ma rewapana ke ita viiya da wawaya iti rabobosi, inivisi ghamana kava ita vereveresi da nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. Ma nani inivisina damina na nakanani ma gwaghagwagha ita kanisi. 6 Nani marasiyai na wawaya ti mani i rabobo ketana inekwa kirakiiyei ma ke ina panani. I kayowana ghamana da ita rabobo, ma rabobo ina veruvuvuresi.*
7 Ma nani madikapokisi kii kita na nakanani ma hosi ivovunagha, kii terepapara ivi kote da vighaviya kubiine. Ma gayamisiyai na nakanani

† **8:7:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. ‡ **8:7:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:7:** Exod 9:23-25; Ezek 38:22 § **8:9:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. ** **8:10:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:10:** Isa 14:12 * **8:11:** Jer 9:15 †† **8:12:** Nevanevasi iyamna na 1/3 bo 33%. * **8:12:** Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15 * **9:2:** Gen 19:28 * **9:3:** Exod 10:12-15 * **9:4:** Ezek 9:4 * **9:6:** Job 3:21; Jer 8:3

ma gold kraun iti kote. Maghighisi na nakanani ma wawaya,* 8 uyawisi
gurigurisi na nakanani ma wivine uyawisi, ma okesi na nakanani ma
layon okesi.* 9 Nuwakadasi kii terepapara ivi kote na ayon iyamona.
Ma mapemapesi gugurina ghamana na nakanani ma hosi ma seriy-
oti yavoyavosi ghaviya verupotena kubiine ita veraverau.* 10 Giusi kii
kita ma bade iyosi na nakanani ma gwaghagwagha. Ma rewapana
iviiya da giusiyai wawaya ita tonisi na inivisi ghamana ita vereveresi da
nawaravi miikovi ruvana ita vokwarakwara. 11 Ma i kiivavo aneyina na
Abis bonaghina kana koyakoyagha. Ma Hibru gamosiyai kana vava
evonavonei da Abadon ma bade Grik gamosiyai kana vava evonavonei
da Apoliyon, nani vavasi iyamna na Kiivibero Badana.

12 Weni tuna na nona nuwapoyina na inivisina ma vokwarakwarana
itatawei ma bade nuwapoya ruwa epipisi.

13 Ma aneya vimiikovimasagona ina ture iuveni na gamo sago
avi yanei. God maghinonai na suwara kana kema emakamakai,
tuna goldiyai iyamoni. Ma tepanai na tona ruwamaruwa iterei ma
nani tonasi kamosiyai nani gamona ivivi sisiya na avi yanei.* 14 Ma
aneya vimiikovimasagona ture ivovotani na kurina ivona bo, “Okowa
ghamanakina kana vava Yupretis ririnai aneya ruwamaruwa patu-
patumisi na kevotawesi.” 15 Nani aneyisi na God ivovunaghisi ma
ivivi makiiyana da kana mara vaghata iviiya na ivotawesi da dobuwai
wawaya nevanevana* iti kiivunuwana. 16 Ma sisiya avi yanei da nani aney-
isi vighaviya kubiine wawaya ivi 2 handred miliyon† sago sago duma i
hosi yavata iviinisi. 17 Ma damsi i hosiyai igeru akitisi na kii kita weni
nakanani. Nuwakadasi kii terepapara kirumina na aroba. Ikirumi
da yebayebarina ma bogapu dumadumana ma bade yanoyanona. Ma
hosi gayamisi na nakanani ma layon gayamisi ma kawasiyai na keyama
yebayebarina, bau ma sulpa ikiikiibau. 18 Ma kawasiyai na nuwapoya
ghamaghamasi ivi aroba ikarakaratawei, sago na keyama yebayebarina
ma sago na bau ma sago na sulpa wakimina karakaratina. Kawasiyai
ikiikiibau da dobuwai wawaya nevanevana‡ irurukwa. 19 Ma hosi i
rewapana na ke kawasiyai kava ma bade giusiyai, iyamna giudamosi
na nakanani ma mota gayamina da tuniyai wawaya ikanikanisi da
ivivi gubagisi.

20 Ma nuwapoya ghamaghamasi bogii ma bogiiyai itupuwa da koroto
ghamana irukwa. Ma iyavo kava imakamakiiteresi na ke nuwanuwasi
iti tetei da i bera beroberosi itinimayei ma ita miirikupukuputei. Ke i
kayowana da kanuma beroberosi ma sawara imasiyai iyamoyamona na
vokavakavarisi ita voterei. Ti na gold da silva ma bade bronz da wakima
ma keyama iyuna da sawarisi iyamona. Ma sawarisi na ke ita kitakita,
ita vivisisiya bo ita bababa.* 21 Ti wawayisi na patana da ekiikiivunuwa,
ikasiko, ipekana wapawapa ma eyapiyapi ma ke sago itinimayei da
ita miirikupukuputei.

10

Aneya ma pepa nokuna gisina.

* **9:7:** Joel 2:4 * **9:8:** Joel 1:6 * **9:9:** Joel 2:5 * **9:13:** Exod 30:1-3 * **9:15:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. † **9:16:** 200,000,000 ‡ **9:18:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **9:20:** Psa 115:4-7, 135:15-17; Dan 5:23

1 Muriyai akita na aneya sago rewapana kirakiina kunumai iororu
akitai. Kwavuwai ivi gara ma gayamina na vurere iveruviviri ma
maghighina na madegha nakanani ma kaena kana kita na nakanani
ma kowora ita karakarai. 2 Ma pepa nokuna gisina ivotawei da imanai
ivotani. Imiiri da kaena katagheyana na yegai tepanai ma dugena na
tano tepanai. 3 Ma ighekiirara, tuna nakanani ma layon ita ganagana.
Ma namei na warikeyakeya miikovimaruwa ivonapotei. 4 Ma nani
warikeyakeyisi ivi sisiya ikovi na ata giruma. Ma gamo sago kunumai
ioru da ivoneku bo, "Warikeyakeya miikovimaruwa ikikava ivi sisiya na
kegudui, ke kuna girumi."
5 Ma akitakita na nani aneyina kaena nevana yegai tepanai ma
nevana tano tepanai imiimiiri akitai na imana katagheyana iruwepai
ku kunuma.* 6 Ma ivona bo, "God tuna makamakii nonowina, kunuma
ma dobu da yegai ma bade bera yavu kudubina kamosiyai iyamoni na
tuna avanai vonavaghata avonavona da vikayovira ikovi. 7 Mara ina pisi
da aneya kana miikovimaruwa ina ture inuveni ma God ina kayowana
gavugavusi ina tupuwa da kudubina ini kovini. Ma nani berasi namada
ivi debei ina bigabiga wawayisi kurisi, ti na peroperoveta."
8 Ma nani gamona kunumai avivi yanei na bade kuriku ivi sisiyame.
Ivona bo, "Kenae da aneya yegai ma tano tepanai emiimiiri na pepa
gisina vovotatena imanai kuna viiya."*
9 Ma anae da nani aneyina kurina ma avonei da pepa gisina ita vereku.
Ma ivoneku bo, "Keviini ma kuna kani na kawam kamonai na damina na
nakanani ma manigewa ma muriyai manawim ina tupaviravirai."
10 Ma aneya imanai pepa aviiya da akani. Ma kawaku kamonai na
imagi kirakai da nakanani ma manigewa. Ma akanikani da arunamini
na manawiku itupaviravirai. 11 Ma aneya ivoneku bo, "Kuni peroveta,
God ina sisiya kuni yonayona meyei da aviyavisina ina tupuwa wawaya
dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai ma bade
kiikiivavo kurisi."

11

God ina peroperoveta ruwa.

1 Ma naga sago ivereku da aku ruvaruva ma ivoneku bo, "Kenae da
God ina Taparoro Numana ma suwara kana kema keruvai. Ma bade
kamonai iyavo kava evovokavakavara na kevi yavisi.* 2 Ma Taparoro
Numana kupunai gari na kevoterei, ke kuna ruvai. Tuna garina kamonai
na kupuna damsi kii gawara, iyamna iyavo kava ke ita vivitumaghaneku
na averesi. Ma ti damsi na nani kwanatuna vovokaravina Jerusalem
ini tugudagudai da nawaravi 42 ina kovi.* * 3 Ma aku peroperoveta
ruwa ana vinesi da kubiiku vonavaghata ini mamatarei ma rewapana
ana veresi da mara 1,260 kamonai gara dumadumasi ini kote ma aku
sisiya ini yonayonei."†
4 Nani vimamatara wawayisi na oliv kiisi ruwa ma ti na bade
rampa kii tutura gawarisi ruwa da dobu kana Bada maghinonai

* **10:5:** Exod 20:11; Deut 32:40; Dan 12:7; Amos 3:7 * **10:8:** Ezek 2:8–3:3 * **11:1:** Ezek 40:3; Zech 2:1-2 * **11:2:** Nawaravi 42 na mara 1,260. * **11:2:** Luk 21:24 † **11:3:** Gara dumadumana na 'sackcloth,' tuna nakanani ma kamboro kana begi rasirasina ma Israel damsi gote vunivunina dumadumanai garana iyamoni da siyapa kubiine ikote.

emiimiiri.* 5 Ma iyavo kava ina vivipaparana da iti gubagisi na nani
vimamatara wawayisi kawasiyai keyama yebayebarina ina kiibau da
ina karagavovorisi. Iyavo kava ina vivighaviyesi na nakanani ina rabobo.
6 Weni vimamatara wawayisi i rewapana emakamakai da maranai God
ina sisiya ina viviyonayonei na kwavu ina gudui da garewa ke ina katuna.
Ma bade rewapana gwabisiyai da okowa kudubina ina berai da ini tara.
Ma i ku kayokayowanai ina beraberai da dobuwai nuwapoya gham-
aghamasi bogii ma bogiiyai ini turagudei.*

7 Ivi ruwa God ina sisiya ini mamatarei ina kovi na ghamoghamo
kayakayayina Abis bonaghina kamonai ina ghae ma yavata ini ruwa da
ina ghegavovorisi ma ini kiivunuwana.* 8 Ma Jerusalem kamonai tupuwisi
ketiyai ini keneyana. Tuna kwanatuna kamonai i Bada ituparatui da
irabobo. Ma bade kwanatuna kana vava ikwatuviiviiyakei da Sodom
bo Egypt.‡ * 9 Ma tupuwisi ke ina dogoi da mara aroba ma ku tepana
na mara nevanevana kava§ ketiyai ini keneyana da nani kamonai na
wawaya dam ma dam kamosiyai, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai,
peyarisi ina pisi ma ina gayomakiiyesi. 10 Ma nani vimamatara wawayisi
irabobo kubiine na wawaya peyarisi dobuwai nuwanuwasi ina biibii
kirakai da ini puyovivirana, iyamna nani vimamatara wawayisi inekiibau
na nuwapoya ma vikamyuyuwa ghamana ipiyei weni dobuna maka-
makiisi kurisi. 11 Mara aroba ikovi ma mara kana viruwamaruwa
madegha punai nakanani ma God yana yawayawana itawei da nani
peroperoveta raborabobosi ku kamosi na bade iruyawayawa ma ivom-
iiri. Ma iyavo kava ikitisi ivovomiiri na iyabumana kirakai.* 12 Muriyai
na peroperovetisi ivi yana da kunumai gamo ghamana ioru da ivonesi
bo, “Koghae wike.” Kii ghavighaviya ikitakitisi ma kwavuwai ighae
ku kunuma. 13 Ma nani maranai nukenuke ghamana itupuwa da
kwanatuna nevanevana** iugurikai da wawaya ivi 7 tausan irabobo.
Ma iyavo kava ke ita rabobo na iyabumana kirakai da God kunuma
makamakiina kana kadara kubiine ivi gheghena kirakiiyei.*

14 Kokitai, weni tuna na nuwapoya kana viruwa itatawei ma kegha da
nuwapoya kana viaroba na gisina kava ma ina nekiibau.

Ture kana vimiikovimaruwa.

15 Muriyai na aneya kana vimiikovimaruwa ina ture iuveni na
kunumai gamo ivivi kiirareyana bo, “Karako dobu kudubina na ita Bada
God ma ina Vivinevine Wawayina yavata rapesiyai da ini badei. Ma
God ina vikiivavona ina makii nonowa.”* 16 Ma magumagura ivi 24
i vikiivavo gawarisi tepasiyai imakamakai na kudubisi ivomiiri ma
God maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma itawotesi ioru da maghitepasi
dowa ikiitovoni ma ivokavakavari. 17 Ivonavona bo,

“Bada God rewapana kirakiim, tam rorova ma karako kemakamakai.
Kaikiikiiwem da am rewapana ghamana kuviiya da am vikiivavo
kuvi karei.

---

* **11:4:** Zech 4:3, 11-14 * **11:6:** 1Kgs 17:1; Exod 7:17-19; 1Sam 4:8 * **11:7:** Dan 7:7, 21; Rev 13:5-7, 17:8 ‡ **11:8:** Ikwatui Sodom bo Egypt iyamna Jerusalem na nani dobusi nakanani, kamonai wawaya i berabero irakata. * **11:8:** Isa 1:9-10 § **11:9:** Mara 3 1/2 * **11:11:** Ezek 37:10 ** **11:13:** Nevanevana iyamna na 1/10. * **11:13:** Rev 6:12, 16:18 * **11:15:** Exod 15:18; Dan 2:44, 7:14, 27

18 Dam ma dam ke ita vivitumaghanem na nuwanuwasi ipughu kirakai tam kurim,*
ma bade karako na am nuwapughu kana mara inekiibau.
Ma bade marana ipisi da raborabobosi kuni tupaviresi.
Marana inekiibau da am bigabiga ti na peroperoveta,
ma bade am wawaya vovokaravisi, ghamaghamasi ma gisigisisi,
iyavo kava kam vava ivovokaravei na kuni miiyesi.
Marana inekiibau da iyavo kava dobu ekiikiiviberoi na kuna gwaramutusi."
19 Ma kunumai God ina Taparoro Numana ivotawei da kamonai na vivaghina makamakiina kana Aki akitai. Ma namanamara ma gugura ma bade warikeyakeya da nukenuke ma garewa pakapakana nakanani ma wakima iororu.†† *

12

Dragon, wavine ivi ghaviyei.

1 Muriyai na akitakita ma kunumai matakira ghamana ma notakavakavana bade itawanakiibuwei. Kamonai na wavine sago akitai ma madegha ina yasegana isovoi da kitana na nakanani ma kana gara. Ma kaena kana kepana na nawaravi ma gayaminai na kraun ikotei. Ma kana kraun kana monagha na gwamegwame ivi 12 itupaviviri. 2 Ma wavinena na roperopeyina ma idagui vituwa kubiine, ma damina ivii kavai na ikiikiirara ma ivovokwarakwara.
3 Avivi matatete ma kunumai bade matakira sago itawanakiibuwei. Tuna na dragon ghamanakina ma yebayebarina, gayamina na miikovimaruwa ma tonana imaruwa. Ma nani gayamisi tepasiyai na kraun ivi kote.* 4 Ma giuna ivi ruwini da kunumai gwamegwame nevanevana* ikiiririghi ioru ku dobu. Ma dragon na wavinena iurotani da maranai pepeya ita makamakiitawei na pepeyina ita kutasikai ma ita kani.* 5 Ma wavinena ivi tuwa da tomowa ma ina magura na ina rewapana ina rakata kirakai da dam ma dam kudubisi ini badesi. Ma wawaya kikei na iviitawei ighae God ku dogarina, ina ku vikiivavo gawarina.* 6 Ma wavinena na itayavui da ku warere, iyamna nani dobunai na ina gawara namada God ivovunaghi da ita koyagha bubuni da mara 1,260 ita kovi.†
7 Ma nani maranai na kunumai vighaviya ivi karei. Maikel ina aneya yavata ikayaya dragon kurina ma namei dragon ina aneya yavata imiiripotesi da yavata ivi ruwa.* 8 Ma dragon ke iti rewapana kamowa da ina aneya yavata kii gawara kunumai na ivi wapai. 9 Ma dragon ghamanakina ina aneya yavata kunumai ikuririghisi ioru ku dobu. Tuna na vaghina mota katamana evonavonei bo Devil bo Seitan ma wawaya kudubisi dobuwai iberoberowesi da God ikawakiikiiyei.*
10 Muriyai na gamo ghamana kunumai ioru avi yanei da ivona bo,
"Marana vaghata inekiibau da ita God ina wawaya yawasa makamakii nonowina evereveresi. Karako na God ina vikiivavona ma rewapana inekiibau. Wekarakava na ina Vivinevine Wawayina ina

* **11:18:** Psa 2:5, 110:5, 115:13 †† **11:19:** Garewa pakapakana: Garewa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. * **11:19:** Rev 8:5, 16:18, 21 * **12:3:** Dan 7:7 * **12:4:** Nevanevana iyamna na 1/3 bo 33%. * **12:4:** Dan 8:10 * **12:5:** Isa 66:7; Psa 2:9 † **12:6:** Mara 1,260 na nawaravi 42. * **12:7:** Dan 10:13, 21, 12:1; Jud 9 * **12:9:** Gen 3:1; Luk 10:18; 2Kor 11:3

rewapana ivi debei da ini bada. Rorova Seitan, God maghinonai imiimiiri da mariyai ma didibarai Keresiyana turaturata ivivi wavusi na karako nani berana na ikovi, iyamna namada ikutawei ioru ku dobu.* 11 Ma Keresiyana turaturata na Sipu Gegeyina taranai ma bade vonavaghata debiiyai ivi mamatarei kubiine na Seitan ighegavovori. Ma rabobo ke ita yabumanei, ti mani ivere meyesi. 12 Tuna kubiine na kunuma makamakiimi kudubimi kovi nuwabiibai. Ma tami iyavo kava dobu ma yegai kamosiyai komakamakai na kovi nuwapoya kirakai, iyamna Devil ikutawei ioru kurimi. Tuna ivi nuwaghakini, iyamna iakovi da ina mara itupo."

13 Ma dragon iakovi da itawanoruwei ku dobu, tuna kubiine wavinena vivituwana kwavinina ivi karei da ita vowai. 14 Ma wavinena itamorovo, iyamna mapemapena ruwa inekiibau, kitasi nakanani ma bayo ghamana mapemapena. Ma irovo inae ku warere da ina gawara namada God ivovunaghi nake. Ma nani dobunai ita makai da mara 1,260 ita kovi da dragon ke ikikava ita berai.‡ * 15 Ma dragon kawana iyaghae da okowa ghamana ighurapupuni ikiibau da wavinena ita karuwei da itumadodo. 16 Ma kegha da dowa ivomiiri da wavinena ivi vitei. Ivi kwata da nani okowina kudubina dragon kawanai ikiikiibau na iuma yavui. 17 Nani murinai na dragon nuwanuwana ipughu kirakai nani wavinena kurina da ivomiiri inae da wavinena tupurereghina yavata iti ghaviya. Ti wawayisi na iyavo kava God vonana evovotekatekei ma debiiyai imamatara da Yesu itumaghanei. 18 Ma dragon inae da kikirai imiiritaweyana.

13

Ghamoghamo yegiiyai ighetawei.

1 Ma akita na ghamoghamo kayakayayina sago yegai nuwanuwanai ighetawei akitai. Gayamina na miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma tonana sago sago duma tepasiyai na kraun ivi kote. Ma gayamina sago sago duma tepasiyai vava igiruma, nani vavasi na God ivi avaberowei.*

2 Ma yegai ghamoghamona kitana nakanani ma lepad* ma kaena na nakanani ma beya† ma kawana na nakanani ma layon. Ma ina rewapana ma ina vikiivavo gawarina na dragon gwabinai iviiya da iti bada. 3 Ma gayamina sago kana kita na isidara, gubaga ghamana ipanani da ita rabobo ma kegha da iyawasa. Dam kudubina dobuwai ikitai da ivi deye kirakiiyei ma iwagiyei. 4 Ma dam ma dam dragon ivokavakavari, iyamna tuna ina rewapana ivi damani nani yegai ghamoghamona kurina. Ma bade ghamoghamona yavata ivokavakavari ma ivonavona bo, "Ke sago iyai weni ghamoghamona nakanani. Ke sago iyai kovokovoghina da ini ghaviyei bo ina tereoruwei."

5 Ma nani ghamoghamona vivaghina iviiya da ina kayowanai ikayokayotata ma sisiya iberaberai da God ivivi geyageyami. Ma bade rewapana iviiya da nawaravi ivi 42 kamonai na ina kayowanai ina beraberai.* 6 Ma kawana iyaghae da God kurina iti kayotirana ma

* **12:10:** Job 1:9-11; Zech 3:1 ‡ **12:14:** Mara 1,260 na nawaravi 42. * **12:14:** Dan 7:25, 12:7 * **13:1:** Dan 7:3; Rev 17:3, 7-12 * **13:2:** Lepad: Lepad kitana nakanani ma layon kirukirumina. † **13:2:** Beya: Beya na ghamoghamo dipa sago, ghamana ma kayakayayina. * **13:5:** Dan 7:8, 25, 11:36

kayotata sisiyisi ita berai da God iti geyageyamei. Ma God avana da ina
makamakii gawarina ma bade kana makiigwagwagwara ma iyavo kava
kunumai emakamakai na kudubisi iti avaberowesi. 7 Ma rewapana iviiya
da God ina wawaya vovokaravisi yavata iti ghaviya da ita ghegavovorisi.
Ma bade rewapana iviiya da dam ma dam, wawaya i dobu ma gamosi
bogii ma bogiiyai iti badesi.* 8 Ma wawaya kudubina dobuwai ina vomiiri
da nani yegai ghamoghamona ina vokavakavari. Ti damsi na Yawasa
Bukana kamonai kii vava ke ita giruma, nani bukana na God ina Sipu
Gegeyina ina buka. God nota namada iviiya da wawaya ita vomiiri da
Sipu Gegeyina ita kiivunui ma muriyai da dobu iyamoni.*
9 "Wawaya ere tinimi na kovi yana boga. 10 Iyai tam God ivinem da
wawaya ku gabura ina terem, vaghina, nakanani ina tupuwa kurim. Ma
bade iyai tam ivinem da seriyai kuna rabobo na nakanani ina tupuwa
kurim. Weni berasi ina nekiibau kurimi na ami nota ke ina peku, taraboga
ina veremi da ami vitumaghana tepanai kona miirikikina."*

Ghamoghamo dowa kamonai ighetawei.

11 Ma akita na bade ghamoghamo sago akitai, dowa kamonai
ighetawei. Ma nani ghamoghamona na tonana ruwa, nakanani ma sipu
gegeyina ma kegha da ina sisiya na nakanani ma dragon. 12 Ma weni
ghamoghamona ivomiiri da yegai ghamoghamona ina rewapana kudu-
bina iviiya. Ma nani rewapaninai wawaya kudubisi dobuwai idarusi da
yegai ghamoghamona ivovokavakavari. Tuna gayamina sago isidara da
ita rabobo ma bade iyawasame. 13 Ma bera ghamaghamasi iberaberai.
Sago na wawaya kudubisi matasiyai ma iberai da keyama yebayebarina
kunumai ioru ku dobu. 14 Ma dowa ghamoghamona rewapana iviiya
da yegai ghamoghamona kubiine matakira ghamaghamasi iberaberai.
Tuna kubiine wawaya kudubisi dobuwai ivivi nuwatinisi. Ma ivonesi
da kokoitau sago iyamoni da yegai ghamoghamona maghimaghighina.
Tuna seriyai isidara ma kegha da iyawasame. 15 Ma dowa ghamogha-
mona rewapana iviiya ma yana itawei da nani kokoitauna iruyawayawa
ma sisiya ivi karei. Ma ivona da iyavo kava ita bara ma ke ita vokavakavari
na rabobo ita panani. 16 Ma bade wawaya idarusi da kudubisi, gisina
ma ghamana, mura wawayina ma moyaka ma bade wawayota ma
sleiv, kudubisi maghitepasiyai bo imasi katagheyasiyai ikirumisi da
tuna rapenai. 17 Ma iyavo kava ikirumisi na ti kava ina gimara bo
ini gimara. Ma iyavo kava kiruma gwabisiyai kegha na ke kovokovoghina
da ina gimara bo ini gimara. Ma kirumina tuna na yegai ghamoghamona
kana vava bo kana namba.
18 Ma iyai tam yegai ghamoghamona ina namba akovina kuta viiya da
iyamna avai na nuwagiura kunekwai. Kevi keyakeyami na kuna panani da
tuna na tomowa sago kana vava. Ina namba na 666.

14

Sipu Gegeyina ma wawaya ivi 144 tausan.

1 Ma akita na Sipu Gegeyina Zayon koyana tepanai imiimiiri akitai ma
tuna yavata na wawaya 144 tausan ivivi miiriyana. Ti wawayisi na Sipu
Gegeyina ina Mamai yavata kii vava namada maghitepasiyai ikiruma.*

* **13:7:** Dan 7:21 * **13:8:** Psa 69:28 * **13:10:** Jer 15:2, 43:11 * **14:1:** Ezek 9:4; Rev 7:3

2 Ma kunumai gugura ghamana avi yanei nakanani ma tovava gham-
aghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade viyanina na nakanani ma
warikeyakeya ita ruwa da ghamana. Ma nani gugurina na nakanani
ma koroto ghamana i haps ita vivirekwei. 3 Ma avi yanesi da tavora vuna
ivuri. God ina vikiivavo gawarina maghinonai ma magumagura ivi 24
ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwamaruwa na maghinosiyai
itavotavora. Ma weni tavorina na ke kovokovoghina da meni wawayina
ita karaviiviiyesi, iyamna nani 144 tausan na ti kava kii tavora. Ti na
dobuwai ivivi makiiyana na God igimaratawesi da rapenai. 4 Ti damsi na
ke meyani da wavine ininina ita kiitovoni, ti mani ikoyagha meyesi da i
yawasa na maninina kavakava. Ma Sipu Gegeyina ikivikivina yawarei,
mike inenae na murinai. Ma dobuwai wawaya kudubisi kamosiyai na
weni wawayisi igimaratawesi da ti na nakanani ma suwara karena da
God ina Sipu Gegeyina yavata kii puyo. 5 Ma kawasiyai na ke sago
vibero sisiyisi ita karatawei ma ke sago berabero gwabisiyai da wawaya
iti wavusi.*

Aneya aroba.

6 Ma akita na aneya sago tepakuwai irovorovo akitai. Tuna aneyina na
God varana biibiina makamakii nonowina iviiya da dobuwai dam ma
dam, i dobu ma gamosi bogii ma bogiiyai kurisi ita dima. 7 Ma ikiirara
da gamona ghamana ma ivona bo, "God koyabumanei ma kana kadara
kovi ghegheni, iyamna ina vitupavira marana inekiibau. Tuna kunuma
ma dobu, yegai ma okowa da vusira kudubina iyamoni, tuna kubiine na
kovokavakavari."

8 Ma murinai na aneya kana viruwa iverununuri ma ikiirara bo,
"Ipeku. Babilon, kwanatu ghamanakina ma kegha da ipeku. Tuna dam
kudubisi inuwatinisi da ina berabero ku kamona irui. Ina wain rewa-
panina iveresi da iuma neghanegha ma yavata ivi pekana wapawapa. Ma
karako na ipeku."*

9 Ma aneya kana viaroba murisiyai iverununurisi na ikiirara bo,
"Iyavo kava yegai ghamoghamona bo ina kokoitau evovokavakavari
ma ivi vaghinei da ina matakira maghitepasiyai bo imasiyai ikirumi
10 na God ina nuwapughu damina ina viiya. Ina nuwapughu damina na
nakanani ma wain rewapanina, ke okowa yavata ita virai da iti nubai.
Nani wawayisi inivisi ghamana ina viiya iyamna aneya vovokaravisi ma
Sipu Gegeyina maghinosiyai keyama ma sulpa wakimina karakaratina
ina karisi.* 11 Ma keyamina ina karakarisi na karakava ke ina peki tovona
da buna ina ghe nonowa. Ti na yegai ghamoghamona ma ina kokoitau
evovokavakavari ma kana vava gwabisiyai ikirumi, tuna kubiine na ke
ini yakam tovona da mara ma didibara patapatana ina vovokwarakwara."*

12 Weni tuna na God ina wawaya vovokaravisi evonavonaveresi
da iyavo kava God ina sisiya bagibagisi ina votekatekei ma Yesu ku-
rina ini patutu, ti damsi na nuwapoya kamonai ere nuwanubasi
ina miirikikina.

13 Ma avi yanei da kunumai gamo sago ioru da ivona bo, "Kegiruma
da karako ma nake iyavo kava patana da Bada itumaghanei ma i
vitumaghana kubiine wawaya ini kiivunuwana na God ini biibiinisi."

---

* **14:5:** Zeph 3:13 * **14:8:** Isa 21:9; Jer 51:8; Rev 18:2 * **14:10:** Isa 51:17; Gen 19:24; Ezek 38:22 * **14:11:** Isa 34:10

Ma Kanuma Vovokaravina ivona bo, “E, vona bubuna. Ti na nuwabi-ibiiyai ini yakam, iyamna Bada kubiine ibigabiga na ikiikiimakamakai. Ma i biga iyamna karakava ina verununurisi ma tuna ini mamatara da ibiga bubuna.”

Vopura kana mara dobuwai.

14 Ma akita na maghinokuwai kwavu poipoina ma tepanai na wawaya imakamakai, kitana nakanani ma Wawaya Natusi. Ma gayaminai na kraun goldiyai iyamoni ikotei ma imanai na sikul gamgamna ivovotani.* 15 Ma aneya sago God ina taparoro numana kamonai ikiibau ma ikiirara wawayina kwavu tepanai kurina ma ivonei bo, “Am sikul kekavari ma kuna vopura, iyamna dobuwai vopura marana inekiibau. Dobuwai whiti ivovoni na namada ipoki.”* 16 Ma nani wawayina kwavu tepanai na ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma dobu kudubina kamonai na ivopura ma ivovidaburana.

17 Ma bade Taparoro Numana kamonai aneya kana viruwa ikiibau ma tuna bade imanai na sikul gamgamna ikavari.

18 Ma bade aneya kana viaroba imiirikiibau, tuna ina biga da suwara kana kema tepanai keyama karakaratina ikoyakoyaghi. Ma ikiirara da aneya sikul gamgamna ivovotani kurina ma ivona bo, “Am sikul gamgamna keviiya ma dobuwai greipi uravina etuwatuwa na greipi duridurisi keyaragha, iyamna namada imenai.” 19 Ma aneyina ina sikul dobu tepanai ivi ruwini. Ma greipi iyaragha na iuwana na kudubina greipi kana vivitugudaguda gawarina ku kamona irutepoi da God ina nuwapughu damina ina viiya. 20 Ma nani greipi kana vivitugudaguda gawarina na kwanatu kupunai. Ma greipi iutugudagudai na tara ghamana ikiibau nakanani ma okowa ita veraverau, iveru da 300 kilomitas ruvana ma kana doga na wawaya kana guri ruvana.* *

15

Aneya miikovimaruwa.

1 Akita na bade matakira ghamana ma notakavakavana kunumai akitai. Aneya miikovimaruwa imiirikiibau ma imasiyai na gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa. Weni berasi na God ina nuwapughu turina, ini kovi tuwanonowi.

2 Ma akita na toka miirara kirakiina nakanani ma garasi akitai, ma bade kamonai kana kita na nakanani ma keyama ita yebayebara. Ma nani tokana baranai na iyavo kava, yegai ghamoghamona ma ina kokoitau ma kana vava nambina ighegavovori na ivivi miiriyana. Ma sago sago duma imasiyai na hap God iveresi ivovotani. 3 Ma kudubisi na God ina bigabiga wawayina Moses ma Sipu Gegeyina kii tavora ivuri na itavori bo,

“Bada God rewapana kirakiim,
am bera kudubina na kiimatanina ma notakavakavana.
Tam na dam ma dam i kiivavo,
am bera na maninina ma biibiina kavakava.
4 O Bada, wawaya kudubisi eyabuyabumanem
ma kam vava ighegheni iyamna kam kadara irakata.
Tam kava na vovokaravim.

* **14:14:** Dan 7:13 * **14:15:** Joel 3:13 * **14:20:** Grik igirumi da kana doga hosi ina miiri na gayamina ruvana. * **14:20:** Isa 63:3; Lam 1:15; Rev 19:15

Dam ma dam kudubisi ina pisi da maghinomuwai ma
ina vokavakavarim,
iyamna wawaya kudubisi ikitai da am bera na maninisi kavakava."*
5 Weni berasi murinai akita na Yobe Vovokaravina akitai. Tuna na
God ina taparoro numana kunumai ma akitai da vovotawena.* * 6 Ma
aneya miikovimaruwa taparoro numana kamonai ikiibau. Imasiyai
na nuwapoya ma gubaga bogii ma bogiiyai miikovimaruwa ivopatap-
atisi. Ma kii gara na biibiisi ma poipoi kirakiisi ivi kote. Ma sago sago
duma nuwakadasiyai na gara iveruviviri, tuna goldiyai iyamoni. 7 Ma
ghamoghamo ruwamaruwa kamosiyai na sago ivomiiri da dabira mi-
ikovimaruwa goldiyai iyamoni iyuna ma aneya sago sago duma iveresi.
Ma dabirisi kamosiyai na God makamakii nonowina ina nuwapughu
iuwana da itupo. 8 Ma God kana kadara ma ina rewapanai na bau ighae
da taparoro numana ivi tupoi. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita rui
ku kamona. Ma nani aneyisi gubaga ma nuwapoya miikovimaruwa
ku dobu ina rutepotepo yavu ma muriyai na kovokovoghina da wawaya
ina rui.*

16

God ina nuwapughu dabirisi miikovimaruwa.

1 Ma avi yanei da gamo ghamana taparoro numana kamonai ikiirara
nani aneyisi miikovimaruwa kurisi. Ivonesi bo, "Konae da God ina
nuwapughu dabirisi miikovimaruwa kona rutepotepo inoru ku dobu."
2 Aneya sago ivi nao inae da ina dabira irutepoi ioru ku dobu. Ma
iyavo kava yegai ghamoghamona ina kokoitau ivovokavakavari ma ina
matakira gwabisiyai na ti damsi gibudowa beroberosi ma visivoravorasi
ivi tupabubuwanesi.*
3 Ma aneya kana viruwa inae da ina dabira irutepoi ioru da ku yegai
kamona. Ma yegai kudubina iruvirai da ivi tara nakanani ma wawaya
raborabobona tarana. Ma iberai da aviyavisina peyarina yawayawana
yegai kamonai kudubina irukwa yavui.
4 Ma aneya kana viaroba inae da ina dabira irutepoi ioru da ku
okowa ma vusira kudubina iruvirai da ivi tara.* 5 Muriyai na avi yana da
okowa kana koyakoyagha aneyina ivona bo, "God, tam na vovokaravim.
Tam makamakii nonowim, rorova ma karako kemakamakai. Ikikava
wawaya i bera kuruvai ma kuvi tupaviresi da kovogha kevereveresi na
am nota na maninina kavakava. 6 Ti damsi imasiyai am wawaya vo-
vokaravisi ma am peroperoveta tarasi isororo na bade biwana kuviiya
na damidamina da tara eumumai." 7 Ma bade gamo sago avi yanei,
suwara kemana tepanai ivona bo, "Vonavaghata. Tam Bada God rewa-
pana kirakiim, am kovogha na maninina ma i berabero ruvanai kava
kevereveresi."
8 Ma aneya kana viruwamaruwa ina dabira na madegha ku
tepana irutepoi na rewapana iverei da wawaya ita karayaguyagurisi.
9 Ma madegha muyana irakata kirakai da wawaya iyagurisi. Ma
nuwanuwasi ita virai da i berabero ita voterei ma God ita vokavakavari
da kana kadara ita rakata na kegha. Ti da God ibarakamtawei ma

* **15:4:** Exod 15:1 * **15:5:** Yobe Vovokaravina Moses ma Israel damsi warereyai iyamoni na kunuma yobena ivi bonebonei. * **15:5:** Exod 38:21 * **15:8:** Exod 40:34; 1Kgs 8:10-11; 2Chr 5:13-14; Isa 6:4 * **16:2:** Exod 9:10 * **16:4:** Exod 7:17-21; Psa 78:44

ivomiiri da ivivi avaberowei, iyamna tuna weni gubagisi ma nuwapoyisi ivonatawei kurisi.
10 Ma aneya kana vimiikovi inae da ina dabira na yegai ghamoghamona ina vikiivavo gawarina ku tepana irutepoi da meni dobunai ivivi kiivavo na kudubina ivi nubakutuvi. Ma ina wawaya na inivisi iberaberisi da okesi ivivi tarakikitei.* 11 Ma kii gubaga ma inivisi kubiine God kunuma makamakiina iyeghayeghai ma ivivi avaberowei. Ma i berabero ke itinimayei da ita miirikupukuputei, ibara.
12 Ma aneya kana vimiikovimasago inae da ina dabira na okowa ghamanakina kana vava Yupretis ku kamona irutepoi da okowa kudubina imotom da kiikiivavo i seri damsi yavata maramatanai i keta ivotawei.* * 13 Ma akita na kanuma beroberosi ivi aroba kwere maghimaghighisi akitisi. Ti na dragon ma yegai ghamoghamona ma peroveta vibero sago sago duma kawasiyai irukiikiibuwana.† 14 Ti na Seitan ina kanuma beroberosi ma rewapana gwabisiyai da matakira ghamaghamasi iberaberai. Ma ikiibau da dobu kudubina kamonai iti dirigiigai da kiikiivavo ita riyesi da God rewapana kirakiina ina vitupavira marana iterei na yavata iti ghaviya. 15 Ma Bada ivona bo,
"Kovi yana, ana nekiibau na ani tataghanimi nakanani ma yapiyapi wawayina didibarai ita pisi. Iyavo kava kami gara namada kovovunagha ma komakamakai na God ini biibiinimi. Ani tataghanimi na kami gara nani, ke kona vopanani da tami iyumi kava da ina kayovimayamayimi."*
16 Ma muriyai na nani kanumisi beroberosi iberai da kiikiivavo i seri damsi yavata kudubina iriyesi ku dobu sago. Hibru damsi gamosiyai dobuna kana vava evonavonei bo, Amagedon.*
17 Ma aneya kana vimiikovimaruwa inae da ina dabira irutepoi ku yanunu na avi yanei da kunuma kana taparoro numana kamonai, God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ikiibau da ivona bo, "Vaghina, bera damona weni." 18 Nani murinai na kadakadara ma gugura, warikeyakeya ma nukenuke ivi karei. Weni nukenukena irakata kirakai da dobu karenai da ipisi ku karako na wawaya ke meyani nukenuke nakanani damina ita viiya. Weni tuna na kana vava da nukenuke momorapa.* 19 Ma dowa ivi kwatakwata da Babilon kwanatuna avatetena itupayaraghi da aroba, iyamna i berabero God ke iti nuwawapei tuna kubiine na ina nuwapughu ivi debei kurisi, tuna nakanani ma kana wain rewapanina ita votepoi da itumai. Ma bade nukenukena kamonai na dam ma dam i kwanatu iriirigha ku tano.* 20 Ma nuwa kudubisi imonu ma bade koya kudubisi imumu yavui da ke kovokovoghina da kuta panani.* 21 Ma kwavu kamonai na okowa pakapakana‡ nakanani ma wakima ioru ma sago sago duma kii vita na 50 kilos ruvana. Ma nani wakimisi iriirigha na wawaya ku tano ivivi kiigudeyana. Ma wawaya ivi karei da God ivivi avaberowei ma iyeghayeghai iyamna weni kovoghina iveresi na ibero kirakai.*

---

* **16:10:** Exod 10:21 * **16:12:** Karakava kiikiivavo maramatanai i iyo da seri damsi yavata nani okowina ina damana ku nevana vighaviya kubiine. Rev 19:11-21 * **16:12:** Isa 11:15 † **16:13:** Peroveta vibero ma dowa ghamoghamona na wawayina sago. Rev 13:11 * **16:15:** Mat 24:43-44; Luk 12:39-40; Rev 3:3 * **16:16:** 2Kgs 23:29; Zech 12:11 * **16:18:** Rev 8:5, 11:13, 19 * **16:19:** Isa 51:17 * **16:20:** Rev 6:14 ‡ **16:21:** Okowa pakapakana: Okowa pakapakana nakanani ma wakima iyamna na hail bo ice. * **16:21:** Exod 9:23; Rev 11:19

17

Wavine ghamoghamo ku tepana igeru.

1 Ma nani aneyisi miikovimaruwa dabira ivovotana na kamosiyai
aneya sago ipisi kuriku ma ivona bo, "Kepisi ma tanae da God
ikikava nani wavinena madamadawarina avana etetete kana kovogha
ina verei na ani beyem. Tuna wavinena na okowa peyarina imakiitani.*
2 Kiikiivavo dobuwai tuna wavinena yavata ivivi pekana wapawapa. Ma
wawaya dobuwai wavinena ina wain iumuma neghanegha ma yavata
ivivi pekana."*
3 Ma Kanuma Vovokaravina iviiniku da aneya yavata ku warere
kanekiibau. Ma nani dobunai akita na wavinena akitai, tuna yegai
ghamoghamona yebayebarina tepanai igeru. Ma ghamoghamona na
gayamina miikovimaruwa ma tonatonana na imaruwa ma kwapirina
na viavabero sisiyisi ikiimumui, igiruma da tuna na god.* 4 Ma nani
wavinena kana gara kirumina na yebayebarina ma dugadugarina* ma
imonagha kirakai da gold ma pel ma wakima vovokeyakeyusi ivi kote.
Ma imanai na redu goldiyai iyamoni ivovotani ma reduna kamonai
na ina vipekana wapawapa ma ina berabero dowadowasi ivi tupoi.*
5 Ma maghitepanai na giruma vigayagaya akitai ma iyamna na kiigavu-
gavuna. Girumina ivona bo,

"BABILON AVATETENA.
DOBUWAI BERA DOWADOWASI
MA WAWAYA MADAMADAWARISI KUDUBISI
I MADUWA GHAMANA."

6 Ma akitai da nani wavinena wawaya tarasi iumai da ineghanegha,
wawayisi na God ina wawaya vovokaravisi, Yesu ivi tumaghanei kubiine
wawaya ivi kiivunuwana.
Tuna akitai na avi deye kirakiiyei. 7 Ma nani aneyina ivona bo,
"Avi kubiine na kideyei? Wavinena ma ghamoghamona gayam-
ina miikovimaruwa ma tonatona imaruwa iyamsi na gavugavusi ma
kegha da ani debei kurim. 8 Nani ghamoghamona egerugerui kuk-
itai na rorova imakamakai ma namada irabobo. Ma gisina kava
ina ruyawayawa da Abis bonaghina kamonai ina gheme ma muriyai na
ina rabobo tuwanonowa. Iyavo kava dobuwai emakamakai na ina kitai
da iruyawayawa na ini deye kirakiiyei. Ti na Yawasa Bukana kamonai
kii vava ke ita giruma. Muriyai da dobu ita yamoni na God ina wawaya kii
vava nani bukana kamonai igirumi."*
9 "Iyai tam nuwanuwagiurim na kevi nuwanotanota bubuna da weni
berasi kunakova. Nani ghamoghamona gayamina miikovimaruwa na
koya miikovimaruwa ma nani koyasi tepanai na wavinena emaka-
makai. Ma bade gayamina miikovimaruwa iyamna sago na kiiki-
ivavo miikovimaruwa.† 10 Ma kamosiyai na namada kiikiivavo mi-
ikovi irabobo, ma karako na sago ikiivavo. Ma tuna ina peku na ina
vikiivavona ini damani murina wawayina kurina. Ma tuna ina viki-
ivavona na ke mara gurina. 11 Ma tuna murinai na kiivavo kana
vimiikovimaroba ina nekiibau, ma tuna na yegai ghamoghamona. Tuna

---

* **17:1:** Jer 51:13 * **17:2:** Isa 23:17; Jer 51:7 * **17:3:** Rev 13:1 * **17:4:** yebayebarina ma dugadugarina: red ma purple * **17:4:** Jer 51:7 * **17:8:** Dan 7:7; Rev 11:7; Psa 69:28

† **17:9:** Koya miikovimaruwa na Rome kwanatuna kamonai.

kunona imakamakai ma irabobo. Ma tuna kiikiivavo miikovimaruwa
kamosiyai, ina vovira da ini badame ma muriyai ina rabobo tuwanonowa."
12 "Ma ghamoghamona tonana imaruwa kukitai na iyamna kiiki-
ivavo imaruwa ma mara karakava epipisi da ini kiivavo. Maranai yegai
ghamoghamona ina vovira na kiikiivavosi yavata rewapana ina viiya
da yavata ini bada patapata da mara tupona kava.* 13 Ma kudubisi
ini vaghinei da ghamoghamona kana muri ina potai ma i rewapana
kudubina na nani ghamoghamona ina verei. 14 Ti na Sipu Gegeyina
yavata ini ghaviya. Ma kegha da Sipu Gegeyina kana kivikivina yavata
ina ghegavovorisi, iyamna tuna na babada i Bada ma bade kiikiivavo i
Kiivavo. Ma kana kivikivina, ti na iyavo kava ikwatusi ma ivinesi ma
ivi patutu da ikivina bubuni."
15 Ma tuna murinai na aneyina ivoneku bo, "Okowisi kukitai, wavi-
nena madamadawarina imakiitani na iyamna weni. Nani okowisi na
wawaya, ti na dam ma dam kamosiyai, i dobu ma kitasi ma gamosi
bogii ma bogiiyai. 16 Ma nani ghamoghamona kukitai ma tonana
imaruwa kukitisi na peyarisi wavinena ina barakamtawei. Ina sawara
kudubina ina nebo yavui da kwebuna kava ina makai ma kana gara
ina gosira yavui da iyuna kava ina voterei. Ma viyona ina kani ma bade
ina kapugavovori. 17 Weni berasi ina tupuwa iyamna God ina kayowana
kudubina na namada nani kiikiivavosi ku nuwanuwasi kamona iterei.
Peyarisi ini vaghinei da i rewapana yegai ghamoghamona ina verei da
ini bada. Nakanani ina berai na aviyavisina God ivonakiiyaragha da
ita tupuwa na kudubina ina tupuwa."
18 "Ma wavinena madamadawarina kukitai na nani kwanatuna
ghamanakina avatetena. Ma weni dobuna kana kiikiivavo na tuna
ibadesi."

18

Babilon ipeku.

1 Weni berasi murinai akita na aneya sago kunumai iororu akitai.
Tuna aneyina na ina rewapana irakata kirakai. Ma kana kadara ioru da
dobu kudubina iyasegana yavui. 2 Ma ikiirara da gamona ghamanakina,
ivona bo,
"Ipeku. Babilon avatetena na ipeku.
Tuna kwanatuna na ibubu da karako na kanuma beroberosi ma
dowadowasi ivi tuwakarei.
Ma bade ganibowa kamkam kiusi ma ghamoghamosi i vivirogu
gawarina.*
3 Dam ma dam dobuwai wavinena ina berabero ighanoghanovi ma
ina wain iumuma neghanegha ma yavata ivivi pekana.
Ma bade i kiikiivavo wavinena yavata ivivi pekana wapawapa.
Wavinena aviyavisina imatamatighei ma avi kava iyaviyaviyei
na dobu kana vigimagimara babadisi kudubina ikavarapiyei da
ivivi gimarei kurina.
Tuna tepanai mura ghamana ipanapanani da imakamaki-
igheghae."*
4 Ma bade gamo sago kunumai ioru avi yanei, ivona bo,*
"Aku wawaya, kokiibau. Babilon kokiibutawei.

---

* **17:12:** Dan 7:24 * **18:2:** Isa 13:21, 21:9; Jer 50:39, 51:8; Rev 14:8 * **18:3:** Isa 23:17; Jer 51:7 * **18:4:** Isa 48:20; Jer 50:8, 51:6, 45

Ina berabero kudubina kobarei, ke kona beraviiviiyei.
Kona barei na bade kana kovogha kona takuputei.
5 Ina berabero iribai ighae da ku kunuma.*
Ma ina berabero na God enotanotai da karakava kana kovogha ina verei.”
6 “God, am wawaya ikikava ivivi kayotiranesi na bade nakanani biwana keviiya,*
ma kana kovogha na kevi taratatanei.
Ma ina ku redu am nuwapughu okowina kuna tepotepoi na kevi kiikunukunui da rewapanina kava kuna tepoi,
ke okowa yavata kuna virai da kuni nubai.
7 Ikikava imakiigheghae da dobu yawasina ma ina mura inuwabi-ibiiyei
na bade nakanani kekutawei inoru da ini moyaka ma ininina ina visi ma ina vokwarakwara.*
Tuna mani inota meyei na ikayokayotata ivona bo,
‘Taku na kiivavo wavineku.
Taku na ke meyani ana kwapura
ma kwapukwapura ikikava ikamyuyuwa na karakava ke nakanani ani kamyuyuwa tovona.’ ”
8 “Ina kayotata kubiine mara sago kava kamonai na nuwapoya bogii ma bogiiyai ina panani.
Gomara, vokwarakwara ma rabobo ina kamowani.
Ma keyama ina karagavovori,
iyamna Bada God rewapana kirakiina tuna ina vomiiri da kovogha ina verei.”
9 Ma dobu kana kiikiivavo na wavinena ina berabero ighanoghanovi ma ina mura tepanai imakamakiigheghae ma yavata ivivi pekana. Ma keyama buna kava ina kitai na inakovi da nani wavinena ekarakarai na kubiine ina tusiyasiyapa.* 10 Ma kana kovogha ina yabumana kirakiiyei da rabarabai ina miiritaweyana ma ina vona bo, “Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma rewapanina ma kegha da mara sago kava kamonai na kana mara ivi kovi tuwanonowi.”
11 Ma dobu kana vigimagimara babadisi Babilon ina tuwei ma ina siyapei iyamna ke sago wawaya da kurisi i sawara iti gimara.*
12 Muriyai da keyama ita karai na Babilon kamonai i sawara bogii ma bogiiyai ivivi gimara. Sawarisi na gold, da silva ma pels ma wakima vovokeyakeyusi. Ma bade gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona. Ma bade kii ghabughabusi viya ipapa. Ma sawara ipeyari iruyamona, viya na aivori ma viya na bronz da ayon ma mabol wakiminai iyamona.* 13 Ma bade kii bekasi ma vavai kii vovoghabughabu, viya vitava kubiine ma viya na insens kapuna kubiine. Ma muramura kii vava meya da frankinsens kii ipanai iyamona. Ma wain ma oliv oira da parawa ma whiti. Ma sipu ma hosi da kau ma seriyoti ma wawaya tupuwisi ma kanumisi ivivi gimara.
14 Ma vigimara babadisi ina vona bo, “Babilon, nuwanuwam aviyavisina kava ivadivadiyei na ikuyowem. Am mura ma dobu yawasina biibiina na kuvoyakiri da ke kovokovoghina kuna panana meyei.” 15 Ma nani

* **18:5:** Gen 18:20-21; Jer 51:9 * **18:6:** Psa 137:8; Jer 50:29 * **18:7:** Isa 47:7-9 * **18:9:** Ezek 26:16-17 * **18:11:** Ezek 27:31, 36 * **18:12:** Ezek 27:12, 13, 22

vigimara babadisi Babilon kwanatuna kamonai ivivi gimara da mura ghamana ipanapanani na ina kitai da ina karakarai ma kana kovogha yabumanina na rabarabai ina miiritaweyana. Ma ina tusiyasiyapa bo,*
16 "Te, te, te, da ibero ghagha. Babilon na kwanatu ghamana ma avatetena. Kana gara poipoisi, yebayebarisi ma dugadugarisi, silkiyai ma lineniyai iyamona, ma kana monagha na wakima vovokeyakeyusi ma gold da pels ivivi kote. 17 Ma kegha da mara sago kava kamonai na nani murina ivivi makiiberowanei na kudubina iwapa tuwanonowa."

Ma waka babadisi ma iyavo kava waka tepanai igerugeru bo tepanai evovobagibagi na kudubisi rabarabai ina miiritaweyana. 18 Ma Babilon kwanatuna ina karakarai na buna kava ina kitai ma ina kiirara bo, "Nani kwanatuna ghamana ma avatetena na ke sago meni dobunai kwanatu sago maghimaghighina ita makamakai da iti kovokovoghana."*

19 Ma i nuwapoya kubiine dowa popokuna ina voragaraguna da gayamisi ina dobira yavui. Ma ina tutusiyasiyapa bo, "Te, te, te, da ibero ghagha. Nani kwanatuna ghamana ma avatetena tepanai na yegai bababata kudubita tamakiigheghe yavu. Mara sago kava kamonai na ipeku tuwanonowa."*

20 "Kunuma makamakiimi, kovi nuwabiibai da Babilon kovogha iviiya. God ina wawaya vovokaravimi ma peroperoveta da aposol kudubimi kovi nuwabiibii kirakai, iyamna ikikava Babilon ivivi kayotiranemi na bade kubiimi na biwana God iviiya."*

21 Ma muriyai aneya sago rewapana kirakiina wakima ghamanakina ivoepai da ku yegai basuna itawei ma ivona bo,

"Ere ghakighakiku weni wakimina atawei na Babilon avatetena bade nakanani ina peku tuwanonowa da ke kovokovoghina meni wawayina ina kita meyei.* 22 Ma Babilon kamonai ke meyani da nuwabiibii kwaributuna ina ghe tovoname. Ma ke meyani da tavora damsi ma i hap bo durere da ture ina vodidighi. Ma akova wawayisi imasiyai sawara iyamoyamona na ina wapa tuwanonowa. Ma ke meyani da kamomuwai whiti kana gudaguda wakimina ina raragava tovona.* *
23 Ma bade kamomuwai na ke meyani da rampa ina karatame. Ma tavine vuvau ke meyani da gamo dadurisi ina ghe tovona. Dobuwai am vigimara babadisi na avatetesi ma ivi rewapana kirakai. Ma dam kudubina kuvi nuwatinisi da am kasiko ma vokavara vibero ku kamona irui. 24 Ma bade God ipananim da kamomuwai ina peroperoveta ma ina wawaya vovokaravisi tarasi isororo. Tam kovogha keviiviiya, iyamna God ina wawaya dobuwai kuvi kiivunuwanatawetaweyana."*

19

Aleluya.

1 Weni berasi ikovi na avi yanei da yogoyogo ghamana kunumai igheghae nakanani ma koroto ghamana ita vivikiirareyana, ivonavona bo, "Aleluya.*

---

* **18:15:** Ezek 27:31, 36 * **18:18:** Isa 23:14; Ezek 27:26-30 * **18:19:** Ezek 27:30-34 * **18:20:** Deut 32:43; Jer 51:48 * **18:21:** Jer 51:63-64; Ezek 26:21 * **18:22:** Ezek 26:13; Isa 24:8 * **18:22:** Jer 7:34, 25:10 * **18:24:** Jer 51:49 * **19:1:** Aleluya: Aleluya na Hibru gamosiyai ma iyamna 'God tighegheni.'

Yawasa makamakii nonowina ma kadara ma rewapana na ita God
rapenai.
2 Ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da
kudubina na maninina kavakava. Nani wavinena madamadawa-
rina ina vipekana wapawapai na wawaya dobuwai itinaviresi.
Ma God ina bigabiga ivivi kiivunuwana da tarasi isororo. Tuna
kubiine God wavu iverei ma ku berona iterei da tarasi biwana
iviiya.”*
3 Ma bade avi yanesi da ikarayogo meyesi,
“Aleluya.
Babilon ekarakarai da butuwatuwana nakanani ina makii
nonowa.”*
4 Ma magumagura ivi 24 ma bade ghamoghamo yawayawasi ruwa-
maruwa vikiivavo gawarina maghinonai ivi tuwaporeruruwana ma ita-
wotesi da maghitepasi dowa ikiitovoni ma God ivokavakavari, ma ivona
bo, “Amen.”
5 Ma vikiivavo gawarinai gamo sago ivona bo,
“Ina bigabiga wawayimi iyavo kava koyabuyabumanei,
rewapanimi ma wawayota na kudubimi ita God kovi ghegheni!”*
6 Ma koroto ghamana ikarayogosi na avi yanei nakanani ma tovava
ghamaghamasi ita tawetawei na gugurisi. Ma bade kana viyana na
nakanani ma warikeyakeya ita ruruwa ma ivivi kiirareyana ivonavona bo,
“Aleluya. Ita Bada God rewapana kirakiina tuna ikiivavo.*
7 Peyarita tinuwabiibai. Kana kadara kubiine nuwabiibiiyai
tighegheni,
iyamna karako na Sipu Gegeyina ina tavine marana inekiibau
ma kana vopapara na namada ivovunagha ikovi.
8 Namada gara biibiina ma poipoina lineniyai iyamona
na iviiya ma ivi kote.”
Gara poipoina imatakira da God ina wawaya vovokaravisi na bera
maninisi iberai.
9 Muriyai na aneya ivoneku bo, “Weni nakanani kegiruma, ‘Iyavo kava
ikwatusi da Sipu Gegeyina ina tavine kamna kubiine na namada God
ivi biibiinisi.’ ” Ma bade ivona bo, “Weni sisiyisi na God gwabinai ipisi ma
sisiyisi na vonavaghata.”*
10 Ma ina sisiya avi yanei na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma
ataweku da ata vokavakavari. Ma ivoneku bo, “Kegha. Kevoterei. God
ina kina kava kevokavakavari. Taku na tam ma Keresiyana turaturam
nakanani, peyarita na God ina bigabiga. Tami na debiiyai kovi mamatara
da Yesu koitumaghanei. Ma Yesu ina vonavaghata ina rewapanai
peroperoveta isisiya.”

Wawaya hosi poipoina tepanai igeru.

11 Ma akita na kunuma itamotate da hosi poipoina akitai. Ma hosi
tepanai na tomowa sago igeru, tuna na Patupatutuna ma Maninina.
Tuna ina vitupavira kamonai biibiina ma berona eruvaruva bubuni da
kudubina na maninina kavakava ma tuna tepanai wawaya ighaviyesi.*
12 Ma matana na nakanani ma keyama yebayebarina ma kraun ipeyari

* **19:2:** Deut 32:43; 2Kgs 9:7 * **19:3:** Isa 34:10 * **19:5:** Psa 115:13 * **19:6:** Ezek 1:24; Psa 93:1, 97:1, 99:1 * **19:9:** Mat 22:2-3 * **19:11:** Ezek 1:1; Psa 96:13; Isa 11:4

gayaminai ivi kote. Ma vava sago tupuwinai igirumi na vavana iyamna
ke sago iyai itakovi da tuna ina kina kava.* 13 Ma kana gara na kana
ghavighaviya tarasi ipasini, ma kana vava na ikwatui da God Vonana.
14 Ma kunumai seri wawayisi kana muri ipotai ma kudubisi na hosi
poipoisi kavakava igerui ma kii gara na bade poipoisi kavakava. 15 Ma
kawanai na seri gamgamna itawanakiibuwei da tuniyai na dam ma
dam ina ghegavovorisi. Ma kiivavo ina diwona bagibagina imanai da
kudubisi ini badesi. Ma greipi† irutepoi ku tugudaguda gawarina na tuna
inutugudagudai, God rewapana kirakiina ina nuwapughu kubiine.*
16 Ma kana gara ma vaghana tepanai na kana vava weni nakanani
igirumi,

"KIIKIIVAVO I KIIVAVO MA BABADA I BADA."

17 Ma akita na aneya sago madegha tepanai imiimiiri akitai ma
ikiirara, ganibowa kamkam kiusi kiidamowai irovorovo na kurisi
ivona bo, "Kopisi, komakiiriyariya ma God kam ghamana ivovunaghi.*
18 Kopisi, nani kamna kamonai na wawaya viyosi kona kam. Kiikiivavo
ma seri babadisi ghamaghamasi ma wawaya rewapana kirakiisi ma
bade hosi ma iyavo kava igerugerusi na kona kanisi. Kamonai na
sleiv wawayisi ma wawaya vovotawesi, wawayota ma wawaya gham-
aghamasi kona kanisi."
19 Ma akita na yegai ghamoghamona ma dobu kana kiikiivavo ma
i seri wawayisi yavata ivi kiidaburana da nani wawayina hosi poipoina
tepanai ina seri wawayisi yavata iti ghaviya. 20 Ma kegha da nani waway-
ina hosi poipoina tepanai yegai ghamoghamona da peroveta vibero
na ipanisi. Tuna perovetina na bera ghamaghamasi iberabera yegai
ghamoghamona kubiine da wawaya ivivi beroberowesi da ina matakira
gwabisiyai ikirumi ma kana kokoitau ivovokavakavari. Ti damsi
ivi ruwa ipanisi, yawayawasi ma toka ku kamona itawanaoruwesi,
tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai.* 21 Ma tomowina hosi
tepanai ina seri kawanai ikiibau da ghamoghamona ina seri wawayisi
kudubisi iyaraghisi. Ma ganibowa kamkam kiusi kudubisi ikam da ikam
dododowana.

20

Madegha 1 tausan.

1 Ma akita na aneya sago kunumai iororu akitai. Ma imanai na Abis
bonaghina guduna kana kiya ma chein ghamanakina ivovotana. 2 Ma
nani aneyina ivomiiri da dragon ipatumi. Tuna na mota katamana
ma kana vava na Devil bo Seitan. Ma ikupatupatumi da nakanani
ita makai da madegha 1 tausan ita kovi.* 3 Ma aneyina ivomiiri da Seitan
itawanaoruwei ku Abis kamona. Ma bonaghina igudui ma ipasitatani
da ke ita kiibau ma ke kovoghina da dam ma dam iti beroberowe meyesi
da madegha 1 tausan ita kovi. Ma tuna murinai na kana mara vaghata
ina viiya na ina votawei ina kiibau da mara tupona kava.
4 Ma akita na vikiivavo gawarisi akitai ma tepasiyai na wawaya
kanumisi ivivi makiiyana. Wawayisi na God rewapana iveresi da wawaya

* **19:12:** Dan 10:6 † **19:15:** Greipi: Greipi na berabero wawayisi isisiyesi ma tugudaguda na Yesu kii kovogha evereveresi. * **19:15:** Psa 2:9; Isa 63:3; Joel 3:13; Rev 14:20 * **19:17:** Ezek 39:17-20 * **19:20:** Rev 13:1-18 * **20:2:** Gen 3:1

iti tupaviresi. Ma bade wawaya kanumisi akitai, ti na iyavo kava debiiyai ivi mamatara da Yesu ivi tumaghanei ma God vonana idimadimei na tuna kubiine kaiyosi ivi kiiyaraghana. Ma yegai ghamoghamona ina kokoitau yavata ke ita vokavakavari, ma bade ina matakira ke imasiyai bo maghitepasiyai ita kiruma. Wawayisi irabobo ma kegha da God iberisi da ivomiiri ma rewapana iveresi da ivi kiikiivavo da Keriso yavata iti bada patapata da madegha 1 tausan ita kovi.* 5 Weni tuna na vomiiri marana karena. Ma wawaya raborabobosi makiiterena na ina kenakena da madegha 1 tausan ina kovi ma muriyai na ti bade ina vomiiri. 6 Ma iyavo kava vomiiri marana karena kamonai ivi nao na God rapenai ma ina vibiibiina kamonai da vovokaravisi. Ti na rabobo viruwina ina rewapana damina ke ina viiya. Ma ti na vokavakavara babadisi God ma Keriso kubiisi ma yavata ini bada patapata da madegha 1 tausan ina kovi.

Seitan Ipeku.

7 Ma madegha 1 tausan ina kovi na gabura kamonai Seitan ina votawei. 8 Ma ina kiibau na ina nae da dobu kudubina ina veru yavui da dam ma dam nuwanuwasi ina kanikani ma ina viviberoberowesi. Kii vava na Gog ma Magog ma Seitan ikiiriyariyesi da vighaviya kubiine ma i koroto irakata kirakai da gonugonu kikirai nakanani.* 9 Ma ibaba da dobu iveruyaraghi ma inekiibau da God ina wawaya i ku taki ma igaripipini. Tuna takina na God ina nuwaviina kwanatuna. Igaripipini ma kegha da kunumai keyama yebayebarina ioru da ikaragavovora yavusi. 10 Ma nani damsi i bada na Devil, ma tuna ivi beroberowesi da nani berasi iberai. Ma God ivomiiri da Devil toka ku kamona itawanaoruwei, tokana kamonai na sulpa wakimina ikarakarai. Ma mara ma didibara nonowina yegai ghamoghamona da peroveta vibero yavata ina vovokwarakwara patapata da nakanani ina kara nonowesi.

Vitupavira turina.

11 Ma akita na God akitai vikiivavo gawarina ghamana ma poipoina tepanai imakamakai, ma dobu da kunuma iverutaweyana da iwapa.* 12 Ma akita na wawaya raborabobosi kudubina, wawayota ma wawaya ghamaghamasi vikiivavo gawarina maghinonai ivivi miiriyana. Ma aneya buka ivotatetate, kamonai wawaya aviyavisina kava iberaberai i yawasa kamonai namada igirumi. Ma God wawaya i bera nununai ivi tupaviresi. Ma bade buka sago ivotatei tuna na Yawasa Bukana.* 13 Ma iyavo kava yegai kamonai irukwamakai ma bade rurukwisi tanama ma karawaga kamonai na kudubina ivomiiri da God kurina inae da wawaya i yawasa kamonai aviyavisina kava iberaberai na nununai ivi tupaviresi. 14 Nani murinai na God rabobo da karawaga itawanaoruwesi ku keyama karakaratina tokana. Ma weni keyamina karakaratina tokanai na rabobo viruwina. 15 Ma iyavo kava Yawasa Bukana kamonai kii vava ke ita giruma na ti yavata itawesi ioru nani ku tokana karakaratina.

21

Kunuma ma dobu vusi.

* **20:4:** Dan 7:9, 22 * **20:8:** Ezek 7:2, 38:2, 9, 15 * **20:11:** Dan 7:9-10 * **20:12:** Yawasa Bukana: Yawasa Bukana kamonai na iyavo kava Yesu itumaghanei na kii vava igiruma. Ma ti damsi kava na yawasa makamakii nonowina ina viiya.

1 Ma akita na kunuma da dobu vusi akitisi, iyamna kunuma da
dobu wadubosi na iwapawapeyana, ma ke sago yegai ita makamakai.*
2 Ma akita na kwanatu vovokaravina akitai, tuna Jerusalem vuna
God gwabinai kunumai iororu. Ivi monaghi da nakanani ma wavine
iti monagha tavine kubiine, ivovunagha da tomowina yavata iti kiikapu.*
3 Ma avi yanei da God ina vikiivavo gawarinai gamo ghamana ivona
bo, "Karako God ina numa na wawaya kamosiyai ma yavata ina makii
patapata. Ti na ina wawaya, ma tuna na i God, iyamna tuna mani inoru
da kamosiyai ina makai.* 4 Ma matadogasi kudubina ina kiipupunatawei.
Ma rabobo da vikamyuyuwa, inivisi da vomatadoga kegha, iyamna
yawasa wadubona kudubina ini kovi tuwanonowi."*
5 Ma God ina vikiivavo gawarina tepanai ivona bo, "Kokitai, karako
na bera kudubina aivuni." Ma bade ivoneku bo, "Weni sisiyisi
na kevi tumaghanei iyamna tuna na vonavaghata. Tuna kubiine na
kegiruma." 6 Ma bade ivoneku bo, "Avoyavui. Taku na Alfa ma
Omega, bera karena ma bera damona. Ma iyai kaiyona ina rugavovori
na yawasa vusirinai okowa ana verei da inuma ma ke ina gimari.* 7 Ma
iyavo kava nuwapoya ma ruyagha ina ghegavovori ma ina miiribagibagi
da ku damona na weni yawasina na ani damani kurisi. Ma taku na i
God ma ti wawayisi na natunatuku.* 8 Ma iyavo kava imuritina bo ke
ita vivitumaghaneku bo yawasa dowadowana evovotani, ma bade iyavo
kava ekiikiivunuwa, ipekana wapawapa bo ikasiko, eyapuyapune da
ikiirapu, ma bade iyavo kava sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi
ma vibero wawayisi kudubisi, ti damsi kii gawara na sulpa karata
makamakiina ku tokana ana tawanaoruwesi, tuna na rabobo viruwina."

Jerusalem vuna.

9 Ma muriyai na aneya miikovimaruwa nuwapoya ma gubaga bogii
ma bogiiyai dabirisi ivovotana na kamosiyai sago imiirikiibau. Ma tuna
aneyina ivoneku bo, "Kepisi da wavine imonagha tavine kubiine na
ani beyem. Tuna na God ina Sipu Gegeyina kawana." 10 Ma Kanuma
Vovokaravina itowatepaniku da aneyina irutiniku yavata kanae koya
ghamana ku tepana. Ma Jerusalem kwanatuna vovokaravina God
gwabinai kunumai iororu na ivi beyeku.* 11 Ma God kana kadara ivi tupoi
da yaseganina kana kita na nakanani ma wakima kana vava jespa,
kitana na nakanani ma wakima yaghayagharina ma miiyanina irakata
kirakai. 12 Ma garina nani kwanatuna iveruviviri na tupatupana ma
ighe kirakai. Ma kana matuketa na ivi 12 ma potapota aneyisi ivi 12 da
matuketa sago sago duma ipotapotai. Ma matuketisi tepasiyai na Israel
kii dam ivi 12 kii vava igiruma. Matuketa sago sago duma tepanai na
dam sago kava kana vava igirumi.* 13 Ma kana gari na nevanevana
ruwamaruwa. Ma nevaneva sago na kana matuketa aroba. East
nevanevana kana matuketa ivi aroba ma bade ku west nevanevana kana
matuketa aroba. Ma nakanani north ku nevanevana kana matuketa
aroba ma bade south ku nevanevana na kana matuketa ivi aroba. 14 Ma
wakima ghamaghamasi ivi 12 ipapa ma itura da gari vitana ita kavari.
Ma nani wakimisi sago sago duma tepasiyai na Sipu Gegeyina ina

* **21:1:** Isa 65:17, 66:22; 2Pit 3:13 * **21:2:** Isa 52:1, 61:10; Rev 3:12 * **21:3:** Ezek 37:27; Lev 26:11, 12 * **21:4:** Isa 25:8, 35:10, 65:19 * **21:6:** Isa 55:1 * **21:7:** 2Sam 7:14; Psa 89:26-27 * **21:10:** Ezek 40:2 * **21:12:** Ezek 48:30-35

aposol ivi 12 kii vava igiruma. 15 Ma nani aneyina kuriku ivivi sisiya na
imanai ruvaruva sawarina goldiyai iyamoni ivovotani da kwanatuna
ma garina da matuketisi ita ruva.* 16 Ma aneyina ina ruvaruva iviiya
ma iruvai da kwanatuna ina guri na 2 tausan 4 handred kilomita.* Ma
ikikava iguri na bade nakanani inaba ma bade nakanani ighae. 17 Ma
aneyina kwanatuna garina kana tupatupa iruvai na 60 mitas.† Ma ina
ruvaruva sawarina na ikikava wawaya dobuwai eruvaruva nakanani,
ruvaruva sawarisi kii guri na sago. 18 Ma kwanatuna kudubina na
gold kiimataninai ivowai, tuna na keyama yebayebarina kamonai ikar-
avunaghi da gold kavakava, kitana na yaghara kiikiina nakanani ma
garasi. Ma garina na jespa wakiminai kavakava igariviviri.* 19 Ma
wakima ghamaghamasi ivi 12 itura da gari vitana ita kavari ma wakima
vovokeyakeyusiyai ivi monaghi. 20 Wakima ghamana sago kana mon-
agha wakimisi gisigisisi na jespa kavakava. Ma sago na safaya kavakava.
Ma sago na aget kavakava. Ma sago na emerod kavakava. Ma bade sago
na aniks kavakava. Ma sago na kaniliyan kavakava. Ma sago na krisolait
kavakava. Ma bade sago na berel kavakava. Ma sago na topas kavakava.
Ma sago na krisopreis kavakava. Ma sago na jeisint kavakava. Ma turina
na ametist kavakava. 21 Ma kwanatu matuketisi kii gudu ivi 12 na pel
iviiya da iyamona. Matuketa sago na kana pel sago. Ma nani kwanatuna
ketana ghamana na goldiyai iyamoni, gold na kiimatanina ma kitana
yaghara kiikiina nakanani ma garasi.

22 Ma kamonai na ke sago taparoro numana ata kitai, iyamna God
rewapana kirakiina ma Sipu Gegeyina yavata kii kadara na nani
kwanatuna ivi tupoi, tuna kubiine na wawaya ke numa itekwai da ka-
monai ita vokavakavarisi. 23 Ma bade ke madegha bo nawaravi gweyurina
itekwai da yasegana kubiine, iyamna God kana kadara ma bade Sipu
Gegeyina yavata yaseganisi nani kwanatuna ivi tupoi.* 24 Ma nani
yaseganinai na dam ma dam kudubina ina makamakai ma dobu kana
kiikiivavo i mura kadakadarisi ina riyeriyei kwanatuna ku kamona.*
25 Ma nani kwanatuna matuketisi na ke meyani da ina gudu tovona.
Mara nonowa vovotawesi nakanani ina makamakai iyamna nani dobunai
na didibara kegha.* 26 Ma dam ma dam kudubisi dobuwai i mura
kadakadarisi ma i puyo kiikiimatanisi ina riyei nani ku kwanatuna.
27 Ma ke sago aviyavisina puyapuyakina ina rui. Ma bade wawaya
sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi ma wawaya viviberosi ku
kwanatuna ke ina rui tovona. Ma iyavo kava kii vava Sipu Gegeyina ina
Yawasa Bukana kamonai igiruma na ti damsi kava ina rui.*

22

1 Ma muriyai na nani aneyina yawasa okowina ivi beyeku. Ma okowina
na miirara kiikiina, nakanani ma garasi, ma God ma Sipu Gegeyina
yavata i vikiivavo gawarina gaburinai ikiikiibau.* 2 Ma okowina na
iverau ioru da nani kwanatuna ketana ghamana basunai iveraverau.
Ma okowina nevana da nevanai na yawasa kiisi imiimiiri. Ma nawaravi
nununai iamame da nawaravi sago sago duma na amesi bogii ma

* **21:15:** Ezek 40:3 * **21:16:** 2,400 kilomita na 1,500 miles bo 12,000 stadia. † **21:17:** 60 mita na 216 feet. * **21:18:** Isa 54:11-12 * **21:23:** Isa 60:19-20 * **21:24:** Isa 60:3 * **21:25:** Isa 60:11 * **21:27:** Isa 52:1; Ezek 44:9 * **22:1:** Ezek 47:1; Zech 14:8

bogiiyai. Ma rugurugusi na gegura da dam ma dam ivivi bunama da yawasa ipanapanani.* 3 Rorova God dobu imagi na karako ivotawei ma ke meyani da aviyavisina sago inimaga meyei.*

Ma God ma Sipu Gegeyina yavata i vikiivavo gawarina kava nani kwanatuna kamonai ina makamakai da ina bigabiga wawayisi ina vovokavakavari. 4 Ma God maghighina ina kitakitai ma kana vava na maghitepasiyai ina makamakai. 5 Ma nani dobunai na didibara kegha tuna kubiine madegha ma yasegana ke inekwai, iyamna Bada God na i yasegana. Ma wawayisi ini kiivavo mara nonowa.*

Yesu epipisi.

6 Ma aneyina ivoneku bo, "Weni bukana kamonai sisiya kudubina kevi tumaghanei, iyamna tuna na vonavaghata. Ma Bada God tuna Kanuma Vovokaravina evonavonatawei ina peroperoveta kurisi na bade nakanani ina aneya ivonatawei da ina bigabiga wawayisi kurisi idebei da mara gisina kava ma maghinotiyai aviyavisina ina tupuwa."

7 Ma Yesu ivona bo, "Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma iyavo kava sisiya kudubina weni bukana kamonai evovotani na God ini biibiinisi."

8 Weni berasi kudubina na taku Jon tinikuwai avi yanei ma matakuwai akitai. Ma nani aneyina bera kudubina ivi beyeku ikovi na maghinonai avi tuwaporeruruwana ma ataweku da ata vokavakavari. 9 Ma ivoneku bo, "Kevoterei. Ke kuna vokavakavariku."

"Taku na tami vitumaghana dami nakanani. Tam ma peroperoveta turaturam ma iyavo kava weni bukana ina sisiya kovovotekatekei, kudubita na God ina bigabiga. Tuna ina kina kava kevokavakavari."

10 Ma bade ivoneku bo, "Weni bukana kamonai aviyavisina God gwabinai kuviiya ma kugiruma na ke kuna teregavui, iyamna weni berasi kudubina na mara gisina kava ma ina tupuwa. 11 Ma iyavo kava berabero eberaberai na vaghina, berabero evokikini. Ma iyavo kava bera dowadowasi esasaghirighiriyei na bade vaghina, tuna evokikini. Ma iyavo kava iwawaya bubuna na nakanani evi wawaya bubuna. Ma bade iyavo kava yawasa vovokaravina kamonai emakamakai na bade nakanani nani yawasina kamonai emakai."*

12 Ma Yesu ivona bo, "Kovi yana. Taku gisina kava ma ana pisi. Ma ana pipisi na wawaya i miiya ana kavarapiyei da i bera nununai na nakanani ani miiyesi.* 13 Taku na Alfa ma Omega, taku na maghinona ma turina, bera karena ma bera damona."*

14 Iyavo kava kii gara dadabusi ikowataweyana na God ini biibiinisi ma ini vaghinei da nani kwanatuna vovokaravina matuketinai ina rui ma yawasa kiina amena ina kanikani.* 15 Ma kwanatuna kupunai na kukou. Ti na iyavo kava ikiirapu, ikasiko, eyapuyapune, ma iyavo kava ipekana wapawapa, ekiikiivunuwa, ma sawara yamoyamonisi evovokavakavarisi. Ma bade iyavo kava ibero ma i kayowana da vibero yawasina kamonai ina makai, na kudubisi ina gudupotesi da nani kwanatuna garina kupunai ina makai.

---

* **22:2:** Gen 2:9; Ezek 47:12 * **22:3:** Zech 14:11 * **22:5:** Isa 60:19; Dan 7:18 * **22:11:** Dan 12:10 * **22:12:** Isa 40:10, 62:11; Psa 28:4; Jer 17:10 * **22:13:** Rev 1:8, 17, 2:8; Isa 44:6, 48:12 * **22:14:** Gen 2:9, 3:22

16 “Taku Yesu aku aneya avi yonei ioru tam kurim da weni sisiyisi vitumaghana wawayisi kurisi kuti yonayonei. Taku na David ramramna ma tupurereghina. Taku na maratomtom tughuwarina, yaghara kiikiina.”*
17 Kanuma Vovokaravina ma Sipu Gegeyina kawana ikwatu bo, “Kepisi.”*
Ma iyavo kava weni sisiyisi kona viviyanei na tami bade kovona bo, “Kepisi.”
Ma iyavo kava kaiyosi irugavovori na ina pisi. Ma iyavo kava ekayokayowei na yawasa vusirinai okowa inuma ma ke ina gimari.

Sisiya turina.
18 Tami iyavo kava God ina sisiya weni bukana kamonai koiyanei na kokitaruvimi, iyamna taku Jon avonavonemi da iyai tam am nota ku tepana kuna terei da iyamna kuna kiiviwapawapai na weni bukana kamonai gubaga ma nuwapoya bogii ma bogiiyai isisiyei na God ina viiya da kam kovogha ku tepana ini taratanei.* 19 Ma mikeda sisiya sago kava weni bukana kamonai kuna votawei na kwanatu vovokaravina kamonai God kam gawara ina votawei ma bade ke ini vaghinei da yawasa kiina amena kuna kani. Kwanatu vovokaravina ma yawasa kiina na weni bukana kamonai isisiyei.
20 Wawayina evonavona kiiyaragha da sisiya kudubina weni bukana kamonai isisiya na vonavaghata, na tuna evonavona bo, “Vona bubuna da gisina kava ma ana pisi.”
Amen. Kepisi, Bada Yesu.
21 Ainowi Bada Yesu kurina da ina agabiibai tami God ina wawaya kudubimi gwabimiyai ina makai.

* **22:16:** Isa 11:1, 10 * **22:17:** Isa 55:1 * **22:18:** Deut 4:2, 12:32